

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI**

**KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA KİTAP VE
KÜTÜPHANE**

DOKTORA

SEYFULLAH KOŞMAZ

İSTANBUL, 2023

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI**

**KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA KİTAP VE
KÜTÜPHANE**

DOKTORA

**SEYFULLAH KOŞMAZ
(191101009)**

**Danışman
(Prof. Dr. Dursun Ali Tökel)**

İSTANBUL, 2023

Gelen Evrak Tarih ve Sayısı: 29.12.2023-63929

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
TEZ ONAY FORMU

29/12/2023

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Doktora programı öğrencisi 191101009 numaralı **Seyfullah KOŞMAZ**’ın, hazırladığı “*Divan Şiirinde Kitap, Okur ve Kütüphane*” konulu Doktora tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 29.12.2023 Cuma günü saat 11:00’de yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **Kabulüne Oy Çokluğu/Oy Birliği** ile karar verilmiştir.

Tez adı değişikliği yapılması halinde: Tez adının “**Klasik Türk Edebiyatında Kitap ve Kütüphane**” şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Karar
1. (Danışman) Prof. Dr. Dursun Ali TÖKEL	Kabul.
2. Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK	Kabul....
3. Prof. Dr. Şaban SAĞLIK	Kabul....
4. Doç. Dr. Ümran AY	Kabul
5. Doç. Dr. Bünyamin AYÇİÇEĞİ	Kabul
6. (İkinci Danışman)*	.....
*2. Danışman varsa doldurulması gerekmektedir.	

ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Seyfullah Koşmaz

TEŞEKKÜR

Tezin fikrî zeminini oluşturan ve kendisiyle karşılaştığım ilk andan itibaren ilmî, irfanî ve hikemî açıdan bana rehberlik eden kıymetli hocam Prof. Dr. Dursun Ali Tökel'e, engin bilgi ve tecrübelerinin ışığında bana ufuk açan Prof. Dr. Nihat Öztoprak, Prof. Dr. Şaban Sağlık ve Prof. Dr. Kemal Yavuz'a, süreç içerisinde karşılaştığım sorunları çözmemde yardımcı olup kıymetli tecrübelerini benimle paylaşan Prof. Dr. Sadık Yazar, Doç. Dr. Berat Açıl, Dr. Öğr. Üyesi Sami Arslan ve Arş. Gör. Mehmet Arıkan'a, tez savunmamı teşrîf edip bana yol gösteren Doç. Dr. Ümran Ay ve Doç. Dr. Bünyamin Ayçiçeği'ne, tezimin konusu olan "kitap ve kütüphane" alanındaki araştırmalarıyla tanınan ülkemizinin önde gelen hocalarından Prof. Dr. İsmail E. Erünsal'a, yapmış oldukları çalışmalarla klasik Türk edebiyatı sahasına katkı sunan bütün hocalarıma teşekkürlerimi arz ederim.

Teze başladığım andan itibaren dua ve destekleriyle mütemadiyen yanımda olan canım babama, anneme, ağabeyime ve onun kıymetli ailesine; ilim ve irfanlarıyla her vakit yolumu aydınlatan baş tacım hocam Osman Sezgin ve canım annem Yasemin Sezgin'e; ilmî birikimine ihtiyaç duyduğum ve yönlendirmeleriyle selamet bulduğum ağabeyim Volkan Arslan ve ablam A. Sena Sezgin'e; varlığı ve desteğiyle gönlüme inşirah veren canım kardeşim Ahmet Ergin Sezgin'e; iki cihanımı aydınlatan biricik eşim, nurum Sezanur Sezgin'e; çalışma süresince daima yanımda olan ağabeyim Ergün Tanlak'a, kardeşim Ahmet Cesur'a ve öğrencilerime teşekkürlerimi arz ederim.

Seyfullah Koşmaz

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA KİTAP VE KÜTÜPHANE

Seyfullah Koşmaz

ÖZET

Kitap; ilmî ve irfanî manada kişinin tekâmülüne vesile olan; siyasi, sosyal, kültürel olmak üzere pek çok açıdan toplumun ilerlemesini, gelişip büyümesini sağlayan bir konumdur. Bu konumundan ötürü kitap, Osmanlıda başta hükümdarlar olmak üzere vezirler, şeyhülislam-lar, saray erkânı ve halk arasında anlam ve önem bulur. Bu anlam ve önemin klasik Türk edebiyatı şairleri için de geçerli olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Peki, kitabın, klasik Türk edebiyatı şairleri nezdindeki işlevleri nelerdi? Bu edebiyatın şairleri kitap okur muydu? Şairler, eser üretiminde kaynak kitaplardan yararlanır mıydı? Kitap tavsiyesinde, talebinde bulunur muydu? Teşekkür, şikâyet, vasiyet, nasihat, dua ve beddua gibi çeşitli muhtevalar çerçevesinde yazılan şiirlerde kitap, hangi yönlerle işlendi? Kitaplar için ne tür sıfatlar kullanıldı? Taşıdığı manevi değer ve maddi unsurlar, etrafında gelişen sanatlar, toplum içerisinde kazandığı âdet, gelenek ve inanışlardan ilham alan şairlerin şiirlerine kitap nasıl yansdı? Şairler, benzeyen ve benzetilen olmak üzere kitap ile hangi kavramlar arasında ilişki kurdu? Kitaba hangi karakteristik özellikler atfedildi? Şairlerin kütüphaneye bakışları nasıldı? Şahsi kütüphaneleri var mıydı? gibi sorulara cevap bulabilmek amacıyla “Klasik Türk Edebiyatında Kitap ve Kütüphane” konulu bir çalışma yapılacaktır.

Son dönemlerde kitap ve kütüphane üzerine yapılan çalışmalar artsa da klasik Türk edebiyatı şairleri için kitabın anlamını, önemini, yerini, işlevini ve kullanımını gösteren münferit bir akademik çalışmaya rastlanmamaktadır. Bu nedenle yapılacak bu çalışmanın literatürdeki eksikliği kapatacağı umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Klasik Türk Şiiri, Şair, Kitap, Kütüphane.

BOOKS AND LIBRARIES IN CLASSICAL TURKISH LITERATURE

Seyfullah Koşmaz

ABSTRACT

Books are instrumental in the personal development in terms of knowledge and wisdom; they are in a position to ensure the progress, development and growth of the society in many aspects such as political, social and cultural. Because of this position, books find meaning and importance among the Ottoman rulers, viziers, sheikh-ul-islams, court officials and the people. It is an undeniable fact that this meaning and importance is also valid for the poets of classical Turkish literature. So, what were the functions of books for the poets of classical Turkish literature? Did the poets of this literature read books? Did poets make use of source books in the production of their works? Did they recommend and request books? Within the framework of various contents such as thanks, complaints, wills, advice, prayers and curses, which aspects of books were included in the poems? What kind of adjectives were used for books? How were books reflected in the poems of poets who were inspired by the spiritual values and material elements carried by books, the arts that developed around them, and the customs, traditions and beliefs they gained in society? Which concepts did the poets associate with books, including the likeness and the likened? Which characteristic features were attributed to the book? How did the poets view libraries? Did they have personal libraries? In order to find answers to such questions, a study on "Books and Libraries in Classical Turkish Literature" will be conducted.

Although studies on books and libraries have increased recently, there is no individual academic study that shows the meaning, importance, place, function and use of the book for the poets of classical Turkish literature. For this reason, it is hoped that this study will fill the gap in the literature.

Keywords: Classical Turkish Literature, Classical Turkish Poetry, Poet, Book, Library.

ÖN SÖZ

Kitabın; klasik Türk Edebiyatı şairlerinin nezdindeki öneminin, konumunun, işlevinin ve kullanımının ortaya çıkarılması; mezkûr şâirlerin kitaba ve kütüphaneye bakışlarının tespit edilmesi ve kendilerinin kitaba, kütüphaneye sahip olup olmadıklarının incelenmesi amacını taşıyan bu çalışmada divanlar, tezkireler, mesneviler, mecmualar birincil kaynak olarak belirlendi. İkincil kaynaklarla ilgili bölümlerin desteklenmesi planlandı. Araştırma sorularının, klasik Türk edebiyatı geleneğini kapsayan bir çerçevede olması kaynaklarda sınırlamaya gitmeyi zorlaştırmaktadır. Bundan dolayı tezin amacına ulaşabilmesi, soruların cevaplarının bulunabilmesi adına biricil kaynakların her biri için farklı yöntemler uygulandı. Bu bağlamda belirlenen yirmi beş tezkire baştan sona okunmak ve ayrıntılı incelemeye tabi tutulmak kaydıyla araştırmaya dahil edildi. Araştırma konusuna kaynaklık etmesi yönüyle ön plana çıkan telif manzum nasihatmeler ile birlikte toplamda yüz otuz iki mesnevi kaynaklar kapsamına alındı. Bu hususta manzum nasihatnameler baştan sona okunmak kaydıyla incelenirken diğer mesnevilerin özellikle sebeb-i telif ve hatime bölümleri incelendi.

Neşredilen altı yüz altmış üç divan araştırma konusunun temelini oluşturan “kitap” kelimesi bağlamında tarandı. Yapılan taramalar neticesinde “kitap” kelimesinin yer aldığı beyitler tespit edildi. Ayrıca, söz konusu divanların haricinde neşredilen dört yüz elli şiir mecmuası ve nazire mecmuaları “kitap” redifli şiirlere ulaşabilme adına incelendi. Nihayetinde “kitap” redifli yirmi altı adet şiir tespit edildi. Yirmi beşi Türkçe biri Farsça olan bu şiirler Tablo 1’de gösterildi.¹ Lâtîfî’nin şiiri şairin kendi tezkiresinden², Usûlî’ye ait olduğu düşünülen fakat neşredilen Usûlî Divanı’nda yer almayan şiir neşredilen şiir mecmuasından³, sadece matla beyitleri bulunan Hisâlî ve Savâbî Sâlih Çelebi’nin⁴ şiirlerine Hisâlî’nin “*Metâliü’n-Nezâir*”⁵ adlı mecmuasından, müellifi bilinmeyen ve tabloda “Lâedri” olarak görülen şiirlere Zehra Canbay

---

¹ Taramalar neticesinde dördü “mecmua” biri “mecmuamız” redifli olmak üzere toplamda beş şiir daha tespit edildi. “Kitap” redifli şiirleri önceleyen bu çalışmamızda söz konusu şiirler metne dahil edilmedi. “Ekler” bölümünde okuyucuların dikkatine sunuldu.

² Latîfî, *Tezkiretü’s-Şu’arâ ve Tabsîratü’n-Nuzamâ*. Hazırlayan: Rıdvan Canım, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2018, s. 52, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Ek-lenti/60327,latifi-tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzamapdf.pdf?0>.

³ Nail Boysak, “Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi’ndeki 1479,1591,2752, 3005 Numaralı Şiir Mecmualarının Tanıtımı ve 2752, 3005 Numaralı Mecmuaların Metni”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, s. 383.

⁴ *Metâliü’n-Nezâir* adlı eserden Savâbî’nin “kitap” redifli şiirinin matla beyitine ulaşıldı. Gazelin tamamına ise Turgay Şafak’ın (2015) çalışmasından erişildi. Bknz: Turgay Şafak, “Bilim ve Sanat Vakfı”, S.83, 2015, s. 38.

⁵ Bilge Kaya, “Hisâlî Hayatı-Eserleri ve Metâliü’n-Nezâir Adlı Eserinin Birinci Cildi (İnceleme-Metin)”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2003, s. 137.

(2023)⁶ tarafından hazırlanan “*Tercüme-i Şeyh Ömer Efendi*” adlı eserden, Hâmid’e âit şiire tarafımızca tespit edilen şiir mecmuasından, geri kalan şiirlerin tamamı ise şairlerin divanlarından alınmak suretiyle araştırmaya dahil edildi.⁷

Şairlerin kütüphaneye bakışlarını ortaya koyma adına önem arz eden kütüphane tarih kıtalarını tespit edilebilme adına altıyüz altmış üç divanın tarih manzumeleri incelendi. İncelemeler neticesinde kütüphaneler için kaleme alınmış toplamda elli dört adet tarih manzumesi tespit edildi.

Konunun sınırları dahilinde olan kelime ve kavramların (kitap, sıfr, divan, nüsha, mus-haf, mecmu’â, varak, sahife, mıstar, mıkleb vb.) belirlenmesi ve bu kelime ve kavramların divanlardan oluşan metin havuzu içerisinde taranabilmesi, bu sayede ilgili verilerin ortaya çıkarılabildiği adına seçilen yüz divan okunmak kaydıyla ayrıntılı incelemeye tabi tutuldu.

Araştırmalar neticesinde “kitap” ve “kütüphane” ile ilgili tespit edilen veriler tasnif edildi. Tez “Tanım, Oluşum ve Gelişim Yönüyle Kitap”, “Klasik Türk Edebiyatında Kitap” ve “Klasik Türk Edebiyatında Kütüphane” olmak üzere üç bölüme ayrıldı. Tespit edilen “kitap” ve “mecmu’a” redifli şiirler, kütüphaneler için düşürülen tarih kıtaları ve araştırmaya dahil edilen kaynakların listesi “Ekler” bölümünde araştırmacıların dikkatine sunuldu.

Aralık 2023

Seyfullah Koşmaz

---

⁶ Zehra Canbay, “*Tercüme-i Şeyh Ömer Efendi Risalesi (İnceleme-Metin-Dizin)*”, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2023, s. 199.

⁷ *Metâliü’n-Nezâir* adlı eserde Savâbi Sâlih Çelebi’ye ait olduğu söylenen ve Turgay Şafak (2015) tarafından tam metni verilen şiir ile Usûlî’ye atfedilen şiirin mahlasları hariç aynı şiir olduğu tespit edildi.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT	VI
ÖN SÖZ	VII
TABLolar	XXII
KISALTMALAR.....	XXIII
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	9
1. TANIM, OLUŞUM VE GELİŞİM YÖNÜYLE KİTAP.....	9
1.1. KİTABIN TANIMI.....	9
1.2. KİTABIN OLUŞUMU VE GELİŞİMİ.....	10
1.2.1. Farklı Kültür ve Medeniyetlerde Kitap.....	15
1.2.2. Türk-İslam Kültüründe Kitap.....	17
İKİNCİ BÖLÜM.....	21
2. KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA KİTAP.....	21
2.1. KİTABIN İŞLEVİ VE BİR OKUR OLARAK KLASİK TÜRK EDEBİYATI ŞAİRİ	21
2.2. KLASİK TÜRK EDEBİYATI ŞAİRLERİNİN KİTAP TAVSİYELERİ	49
2.3. KLASİK TÜRK EDEBİYATI ŞAİRLERİNİN KİTAP TALEPLERİ.....	55
2.4. KLASİK TÜRK EDEBİYATI ŞAİRLERİNİN KİTAP TEŞEKKÜRNAMELERİ	65
2.5. KLASİK TÜRK EDEBİYATI ŞAİRLERİNİN KİTAP İLE İLGİLİ ŞİKÂyetLERİ.....	70
2.6. KLASİK TÜRK EDEBİYATI ŞAİRLERİNİN KİTAP İLE İLGİLİ VASIYET VE NASİHATLARI.....	77
2.7. KLASİK TÜRK EDEBİYATI ŞAİRLERİNİN KİTAP İLE İLGİLİ DUA VE BEDDUALARI.....	83
2.8. TEZKİRE VE DİVANLARDA KİTAPLARA VERİLEN SIFATLAR	89
2.8.1. Tezkirelerde Kitaba Verilen Sıfatlar	89
2.8.1.1. Belâgat-Nisâb.....	91
2.8.1.2. Bî-bahâ	99
2.8.1.3. Bedî'ün-nizâm	100
2.8.1.4. Câvid	106
2.8.1.5. Cedîd	106

2.8.1.6.	Celîl, Celîlü's-şân, Celîlü'l-unvân, Vâlâ, Münîf, 'Aliyye.....	107
2.8.1.7.	Çâşnîdâr, Pür-kâr	108
2.8.1.8.	Dil-ârâ, Dil-âvîz, Dil-firîb, Dil-güşâ, Dil-nişîn, Dil-pesend, Dil-pezîr ...	109
2.8.1.9.	Dürer-bâr, Dürer-nisâr, ...	111
2.8.1.10.	Ferâh-fezâ	112
2.8.1.11.	Fesâhat-beyân.....	112
2.8.1.12.	Fevâ'id-nisâb	115
2.8.1.13.	Garrâ.....	115
2.8.1.14.	Güzîde, Güzîn, Pesendîde, Muhtâr, Mümtâz	116
2.8.1.15.	Hakâyık-erkân, Hakâyık-muhtevî, Hakîkât-meâb, Hakâyık-unvân, Hakîkât-nişân	118
2.8.1.16.	Hikmet-nisab	118
2.8.1.17.	Huceste-meâb	119
2.8.1.18.	Kebîr.....	119
2.8.1.19.	Kem-yâb, Nâdir, Nâ-peydâ, Nâ-yâb	120
2.8.1.20.	Kerâmet-unvân	123
2.8.1.21.	Kerîm, Şerîf	124
2.8.1.22.	Kirâm	124
2.8.1.23.	Küşâde, Küşâyende.....	125
2.8.1.24.	Letâ'if-i meşhûn	126
2.8.1.25.	Letâfet-allâme, Letâfet-Simat, Letâfet-şî'âr Letâfet-unvân.....	126
2.8.1.26.	Makbûl	127
2.8.1.27.	Matlûb	132
2.8.1.28.	Mefâhir, Memdûh, Sütûde	132
2.8.1.29.	Mensûh.....	134
2.8.1.30.	Mergûb	134
2.8.1.31.	Meserret-Encâm, Meserret-Fezâ, Sürûr-encâm	136
2.8.1.32.	Meşhûr, Pür-unvân, Nâmdâr, bülend-'unvân, benâm, müteârif	138
2.8.1.33.	Meşrûh	139
2.8.1.34.	Mufasssal	140
2.8.1.35.	Muhabbet-karîn	140
2.8.1.36.	Muhayyel	141
2.8.1.37.	Musanna, masnû	141
2.8.1.38.	Muteber, Mer'î.....	142
2.8.1.39.	Mübîn	143
2.8.1.40.	Mücedvel.....	143

2.8.1.41.	Mücelled	143
2.8.1.42.	Mücmel, Mûcîz	144
2.8.1.43.	Mükemmel	144
2.8.1.44.	Münzele	145
2.8.1.45.	Müretteb, Hemvâr, Yek-dest	145
2.8.1.46.	Müsellem	146
2.8.1.47.	Müstetâb, Pür-kâr, Zarîf	147
2.8.1.48.	Müşgîn-nikâb, müşgîn-hitâm	150
2.8.1.49.	Mütedâvil	150
2.8.1.50.	Mütercem	151
2.8.1.51.	Müzehheb	151
2.8.1.52.	Müzeyyen	151
2.8.1.53.	Nafî‘, Müfid, fevâid-nisâr, câmiü’l-fâide	152
2.8.1.54.	Nâfiz	153
2.8.1.55.	Nâkıs	153
2.8.1.56.	Nasîhat-Nisâb, Mevaiz ve Nasayihe müteallik	154
2.8.1.57.	Nefis, Latîf, Hoş, Hoş-âyende, Hûb, Cemîl, Ranâ, Nâzik, Zîbâ	154
2.8.1.58.	Neşât-Engîz	156
2.8.1.59.	Pür-magz	157
2.8.1.60.	Pür-intizam	157
2.8.1.61.	Pür-nükât	158
2.8.1.62.	Pür-Safâ	158
2.8.1.63.	Râcih	158
2.8.1.64.	Rasîn, Muhkem, Metîn, Üstüvâr	159
2.8.1.65.	Rengîn, Rengîn-hitâb, Rengîn-makâle, Rengîn-beyân	160
2.8.1.66.	Sabâhât-beyân	161
2.8.1.67.	Selîs, selâset-şîâr	161
2.8.1.68.	Semâvî	162
2.8.1.69.	Sıhhat-karîn	162
2.8.1.70.	Serü’l-beyân	163
2.8.1.71.	Sihr-İntisâb	163
2.8.1.72.	Sülûk-‘unvân	164
2.8.1.73.	Şevk-âver	165
2.8.1.74.	Şîrîn-Beyân, Şîrîn-Hitâb, Pür-melâhat	165
2.8.1.75.	‘Acîb, ‘Acîb-‘unvân, Garîb	165
2.8.1.76.	‘Adâlet-‘unvân	167

2.8.1.77.	‘Âlî-tebâr.....	167
2.8.1.78.	‘Ânber-Nikâb, ‘Ânber-Rukûm,.....	167
2.8.1.79.	‘Azîm	168
2.8.2.	Divanlarda Kitaba Verilen Sıfatlar.....	169
2.8.2.1.	Âlî	169
2.8.2.2.	Anberîn, müşkîn.....	170
2.8.2.3.	Atîk.....	171
2.8.2.4.	Azîm, Ulu	171
2.8.2.5.	Bî-nazîr, Bî-Bedel, Bî-muâdil.....	172
2.8.2.6.	Can-fezâ	173
2.8.2.7.	Canlı	173
2.8.2.8.	Câvidânî.....	174
2.8.2.9.	Cedvelli.....	174
2.8.2.10.	Cild-i Vâhid	175
2.8.2.11.	Dakîk	176
2.8.2.12.	Dil-pezîr	176
2.8.2.13.	Dil-sitân.....	176
2.8.2.14.	Efdâl	177
2.8.2.15.	Enfes	177
2.8.2.16.	Fersûde.....	177
2.8.2.17.	Garîb	178
2.8.2.18.	Galat.....	178
2.8.2.19.	Garrâ.....	179
2.8.2.20.	Girân-kıymet	179
2.8.2.21.	Güzel, Zîbâ, Hoş, Zihi, Gökçek, Ranâ.....	179
2.8.2.22.	Haşiyeli, Muhaşşî, Muhaşşa	181
2.8.2.23.	Hikmet-endûz, Hikem-senc, Hikmet-âmûz	182
2.8.2.24.	İşkeste-beste	183
2.8.2.25.	Katı Müşkil.....	183
2.8.2.26.	Kem-yâb.....	184
2.8.2.27.	Köhne	185
2.8.2.28.	Kübrâ	186
2.8.2.29.	Lâ-mekân	186
2.8.2.30.	Lâ-yezâl.....	186
2.8.2.31.	Lezîz	187
2.8.2.32.	Mahfi, muzmer	187

2.8.2.33.	Manevi.....	188
2.8.2.34.	Manzûm	188
2.8.2.35.	Memlû	189
2.8.2.36.	Mevzûn.....	189
2.8.2.37.	Mufassal	189
2.8.2.38.	Muhrik	190
2.8.2.39.	Muğlak, Mu‘akkad	190
2.8.2.40.	Muharrer	191
2.8.2.41.	Muhtasar.....	192
2.8.2.42.	Mukaddes, Akdes	193
2.8.2.43.	Muntazam.....	193
2.8.2.44.	Musannâ.....	194
2.8.2.45.	Musarrah	194
2.8.2.46.	Musavver	194
2.8.2.47.	Mutavvel	195
2.8.2.48.	Mu‘teber	196
2.8.2.49.	Müberhen.....	198
2.8.2.50.	Mücedvel.....	198
2.8.2.51.	Mücelled.....	198
2.8.2.52.	Müdevven.....	200
2.8.2.53.	Mükemmel	200
2.8.2.54.	Münakkah.....	201
2.8.2.55.	Münakkat.....	202
2.8.2.56.	Münevvirü’l-‘ukul.....	202
2.8.2.57.	Müntehab.....	202
2.8.2.58.	Münzel.....	203
2.8.2.59.	Müretteb	203
2.8.2.60.	Müsellem.....	204
2.8.2.61.	Müselsel.....	204
2.8.2.62.	Müstetâb	204
2.8.2.63.	Müzehheb.....	205
2.8.2.64.	Müzeyyen	206
2.8.2.65.	Nâdir.....	207
2.8.2.66.	Nâ-yâb	207
2.8.2.67.	Nâzik.....	208
2.8.2.68.	Noktasız (Bî-nokta)	208

2.8.2.69.	Özge	208
2.8.2.70.	Pâk	208
2.8.2.71.	Pesendîde	209
2.8.2.72.	Pür-füsûn	209
2.8.2.73.	Pür-mesâil	209
2.8.2.74.	Pür-sûd	210
2.8.2.75.	Reh-nümûn	210
2.8.2.76.	Rengîn	210
2.8.2.77.	Sâmit	211
2.8.2.78.	Sîret-ârâ	211
2.8.2.79.	Tâze	211
2.8.2.80.	Telh	212
2.8.2.81.	Tibyân, Musarrah, Müstebîn, Rûşen	212
2.8.2.82.	Tuhfe	213
2.8.2.83.	Zerrin	214
2.8.2.84.	Zevk-efzâ	214

2.9. KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE BENZEYEN VE BENZETİLEN UNSUR OLARAK

KİTAP	216
2.9.1. Benzeyen Unsur Olarak Kitap.....	217
2.9.1.1. Âb-ı Hayât.....	217
2.9.1.2. Âfitâb (Güneş)	219
2.9.1.3. Ağaç	220
2.9.1.4. Ateş	220
2.9.1.5. Ay.....	220
2.9.1.6. Bağ, Bahçe, Gülzâr, Lâle-zâr, Sebze-zâr, ...	221
2.9.1.7. Bal, Şeker, Şerbet	224
2.9.1.8. Baş Tacı (Tâc-ı Ser)	225
2.9.1.9. Câmi, Hisâr, Kale, Sarây.....	225
2.9.1.10. Cân	227
2.9.1.11. Cevher/ Dürr/ Sade/ Yâkut/ Elmâs/ Güher-i Şehdâne/ Altın	228
2.9.1.12. Çeşme, Çeşme-sâr	230
2.9.1.13. Deniz/Nehir/Irmak/ Kevser Suyu	231
2.9.1.14. Dükkân, İlaç	232
2.9.1.15. Dürbün	233
2.9.1.16. Genc, Kenz, Mâl, Vâridât.....	233
2.9.1.17. Gelin:	234

2.9.1.18.	Gonca, Gül	235
2.9.1.19.	Göz, Göz Nûru, Nûr	235
2.9.1.20.	Emîr/ Sipâhî.....	237
2.9.1.21.	Evlat/ Oğul.....	238
2.9.1.22.	Helvâ.....	240
2.9.1.23.	İltica-gâh, Merci‘, Me‘âb, Mesned, yurd	241
2.9.1.24.	Huld-ı Berrin	241
2.9.1.25.	Hokka, Dürc	242
2.9.1.26.	İnsan	242
2.9.1.27.	Kadeh/ Mey.....	254
2.9.1.28.	Kova	255
2.9.1.29.	Meserret-gâh, Teferrüc-gâh	256
2.9.1.30.	Miftâh/ Kilit	256
2.9.1.31.	Mum	257
2.9.1.32.	Rahmet Meleği	257
2.9.1.33.	Ruh	257
2.9.1.34.	Servet, yâdigâr.....	257
2.9.1.35.	Sevgili	258
2.9.1.36.	Tarîk.....	262
2.9.1.37.	Terkeş (Ok çantası).....	262
2.9.1.38.	Tesbih	263
2.9.1.39.	Tûtî-zebân	263
2.9.1.40.	Üzüm Salkımı	263
2.9.1.41.	Yiyecek, Gıdâ, Nimet	263
2.9.1.42.	Zîb.....	264
2.9.1.43.	Zülfikâr, Kabza	265
2.9.2.	Benzetilen Unsur Olarak Kitap	266
2.9.2.1.	Ağaç/Yaprak.....	266
2.9.2.2.	Âfâk, âlem, âsuman, cihân, çarh, gerdûn, felek, kâinat, kevn.....	267
2.9.2.3.	Adl	270
2.9.2.4.	Âfitâb, Hurşîd.....	271
2.9.2.5.	Ahlâk	272
2.9.2.6.	Akıl	272
2.9.2.7.	A‘mâl, günah, cürm, hayır, mahşer, sevap.....	273
2.9.2.8.	Arzu, Emel, Hahiş, Murâd, Şevk.....	276
2.9.2.9.	Asr	277

2.9.2.10.	Aşk.....	278
2.9.2.11.	Afv	286
2.9.2.12.	Baht, Kader, Kaza.....	287
2.9.2.13.	Bayrak.....	288
2.9.2.14.	Câh	288
2.9.2.15.	Cebîn	288
2.9.2.16.	Cefâ, Cevr	289
2.9.2.17.	Cism, vücûd, insân	290
2.9.2.18.	Cûd, Fazl, Mekremet, Mevhibet, lütûf.....	292
2.9.2.19.	Çehre, lehçe, rûy, tal'at, veçh.....	294
2.9.2.20.	Çeşm, Eşk.....	298
2.9.2.21.	Derman.....	299
2.9.2.22.	Dert, Elem, Gam, Mihnet, ...	299
2.9.2.23.	Devlet.....	301
2.9.2.24.	Dikkat.....	302
2.9.2.25.	Dilber.....	302
2.9.2.26.	Felek	303
2.9.2.27.	Ferah	303
2.9.2.28.	Feyz.....	304
2.9.2.29.	Firâk, Fûrkât, Hicr	304
2.9.2.30.	Fıtnat	306
2.9.2.31.	Fitne.....	306
2.9.2.32.	Gasp.....	306
2.9.2.33.	Gayb	307
2.9.2.34.	Gönül	307
2.9.2.35.	Gül, Gonca	312
2.9.2.36.	Gülistan, Gülşen	313
2.9.2.37.	Hâb	313
2.9.2.38.	Hakikat, Hüviyet	313
2.9.2.39.	Hamd.....	314
2.9.2.40.	Hasret	314
2.9.2.41.	Hatt, hâl	315
2.9.2.42.	Hâtır	316
2.9.2.43.	Haya, Edep.....	317
2.9.2.44.	Hayâl	317
2.9.2.45.	Hayat, Ömr	318

2.9.2.46.	Hidâyet	319
2.9.2.47.	Hikmet.....	320
2.9.2.48.	Hilkat, âferiniş	321
2.9.2.49.	Hulk, Tab‘	322
2.9.2.50.	Hüner	323
2.9.2.51.	Hüsn, Behçet Mehâsin	324
2.9.2.52.	İbret	331
2.9.2.53.	İhtişâm	331
2.9.2.54.	İkbâl	331
2.9.2.55.	İntizâm	332
2.9.2.56.	İrfân.....	332
2.9.2.57.	İrşâd	333
2.9.2.58.	İsmet	333
2.9.2.59.	İzzet	333
2.9.2.60.	Kadeh, câm	334
2.9.2.61.	Kadd.....	334
2.9.2.62.	Kadr	335
2.9.2.63.	Kâl u Kîl.....	335
2.9.2.64.	Kaş	335
2.9.2.65.	Kudret	336
2.9.2.66.	Kûy	337
2.9.2.67.	Kûlah	337
2.9.2.68.	Lâle	337
2.9.2.69.	Leb.....	338
2.9.2.70.	Marifet	338
2.9.2.71.	Mâsivâ	339
2.9.2.72.	Mecd, şân, şeref, rif‘at	340
2.9.2.73.	Melekût	341
2.9.2.74.	Midhat, Medh.....	341
2.9.2.75.	Mihr ü Vefâ, Ahd ü Vefâ.....	342
2.9.2.76.	Muhabbet, Sohbet	344
2.9.2.77.	Mülk	345
2.9.2.78.	Mümkinat	346
2.9.2.79.	Nâ-merd	346
2.9.2.80.	Naz, işve, Girişme, istiğnâ	347
2.9.2.81.	Nefs	349

2.9.2.82.	Neşât.....	349
2.9.2.83.	Nigâh	349
2.9.2.84.	Rahmet	350
2.9.2.85.	Remz.....	350
2.9.2.86.	Ruh, Ruhsar, İzar	350
2.9.2.87.	Rûze	352
2.9.2.88.	Rûzgâr	352
2.9.2.89.	Sabr	353
2.9.2.90.	Saltanat	353
2.9.2.91.	Sefer.....	353
2.9.2.92.	Sergüzeşt	354
2.9.2.93.	Sihr	354
2.9.2.94.	Söz.....	354
2.9.2.95.	Subh/Mesâ	355
2.9.2.96.	Sun´	355
2.9.2.97.	Sûret ü Ma´nâ.....	356
2.9.2.98.	Sünnet.....	356
2.9.2.99.	Şecaat	357
2.9.2.100.	Şer´	357
2.9.2.101.	Şevket	357
2.9.2.102.	Şeyhlik.....	358
2.9.2.103.	Tecelli	358
2.9.2.104.	Tecrübe	358
2.9.2.105.	Ucb (Kibir).....	358
2.9.2.106.	Ülfet	359
2.9.2.107.	Ümîd	360
2.9.2.108.	Vahdet, Tevhid	360
2.9.2.109.	Vasl, vuslat.....	361
2.9.2.110.	Vicdân	363
2.9.2.111.	Zahm	363
2.9.2.112.	Zerre.....	363
2.9.2.113.	Zühhd ve Takva.....	364
2.9.2.114.	Zülf, turre	364

2.10. KİTABIN UNSURLARININ KLASİK TÜRK ŞİİRİNE YANSIMALARI.. 365

2.10.1.	Cedvel.....	366
2.10.2.	Der-kenâr, Haşiye, Tahriç.....	370

2.10.3.	Fevâid Kaydı.....	372
2.10.4.	Fihrist	373
2.10.5.	Cilt	375
2.10.6.	İstinsah, Ferâğ Kaydı, Ketebe, Temmet	380
2.10.7.	Mikleb	383
2.10.8.	Mıstar	385
2.10.9.	Mürekkeb.....	390
2.10.10.	Nokta, Nokta-i Sürh, Nokta-i Şekk, İrab	392
2.10.11.	Rahle.....	397
2.10.12.	Sahh Kaydı	398
2.10.13.	Ser-Levhâ.....	399
2.10.14.	Şemse.....	401
2.10.15.	Şirâze.....	404
2.10.16.	Şukka.....	412

2.11. KİTAP İLE İLGİLİ ÂDET, GELENEK VE UYGULAMALARIN KLASİK TÜRK ŞİİRİNE YANSIMALARI..... 412

2.11.1.	Ad Koyma	412
2.11.2.	Besmele ile Başlama	415
2.11.3.	Beyaza Çekme, Müsvedde.....	418
2.11.4.	Ezberleme	421
2.11.5.	Fasıllara Ayırma	425
2.11.6.	Hakkeyleme	427
2.11.7.	Kırmızı Mürekkeb Kullanma	431
2.11.8.	Kitabı Koynunda, Koltuk Altında Bulundurma/Taşıma	432
2.11.9.	Kitabın İçine Çiçek Koyma.....	434
2.11.10.	Mim/ Mim Koyma.....	436
2.11.11.	Mum Yapıştırma	437
2.11.12.	Mürekkebe Koku Dökme	438
2.11.13.	Rehin Verme.....	439
2.11.14.	Süsleme.....	442
2.11.15.	Şerhetme	446
2.11.16.	Tashîh Etme.....	450

2.12. KUR'ÂN-I KERÎM İLE İLGİLİ İNANIŞ VE UYGULAMALARIN KLASİK TÜRK ŞİİRİNE YANSIMALARI..... 452

2.12.1.	Açık Kalan Kur'ân-ı Kerim'i Şeytan Okur.....	452

2.12.2.	Cum'a Günü Kur'ân-ı Kerîm Okumak.....	454
2.12.3.	Gazaya Kur'an-ı Kerim Götürmeme.....	454
2.12.4.	Hasta için Kur'ân-ı Kerim Okuma	455
2.12.5.	Hz. Osman'ın (r.a.) Kanının Mushafa Akması	456
2.12.6.	Kâfirlerin İddiaları Kur'ân-ı Kerîm'le Son Bulur	457
2.12.7.	Kıyamet Vakti Kur'ân-ı Kerim'in Göğe Çekilir.....	457
2.12.8.	Kişiye Kur'ân-ı Kerim Çarpar.....	458
2.12.9.	Kur'ân-ı Kerîm Üzerine Yemin Edilir.....	458
2.12.10.	Kur'ân-ı Kerîm Hatmedildiğinde Hatim Duası Okunur	460
2.12.11.	Kur'ân-ı Kerîm Okumak Günahların Bağışlanmasına Vesile Olur	460
2.12.12.	Kur'ân-ı Kerîm Okumak Vesveseyi Yok Eder	461
2.12.13.	Kur'ân-ı Kerîm'de Hata Olmaz	461
2.12.14.	Kur'ân-ı Kerîm Okunduğunda Şeytan Kaçar	462
2.12.15.	Kur'ân-ı Kerîm Okuyan Sırlara Vâkıf Olur.....	462
2.12.16.	Kur'ân-ı Kerîm'e İman Edilir	463
2.12.17.	Kur'ân-ı Kerîm'e Saygı Gösterilir	465
2.12.18.	Kur'ân-ı Kerîm'i Doğru Okumayan Namaz Kıldırma- Niyetlenmemelidir.....	468
2.12.19.	Kur'ân-ı Kerîm'i Okumayan Hâfız Olamaz	469
2.12.20.	Kur'ân-ı Kerîm'i Okumamak Günaha Yol Açar	469
2.12.21.	Kur'ân-ı Kerîm'i Oturarak Okuma.....	470
2.12.22.	Kur'ân-ı Kerîm'i Yakan Kâfir Olur	470
2.12.23.	Kur'ân-ı Kerîm'i Yüzünden Okumak Çok Sevaptır.....	471
2.12.24.	Kur'ân-ı Kerîm'in İçine Çiçek Koyma	471
2.12.25.	Kur'ân-ı Kerîm'in İnzâl Oluşu ve Yazıya Geçirilmesi.....	472
2.12.26.	Kur'ân-ı Kerim'den Fal Bakılır	473
2.12.27.	Mushaf Yazımında Estetik Değerin Gözetilmesi	476
2.12.28.	Ölen Kişiye Kur'ân-ı Kerîm Okunur:	477
2.13.	KİTAP İLE İLGİLİ DEYİMLERİN KLASİK TÜRK ŞİİRİNDEKİ KULLANIMLARI	478
2.13.1.	Ayaklı Defter	478
2.13.2.	Ayaklı kütüphane.....	478
2.13.3.	Dört Kitap Hakkı için.....	479
2.13.4.	Hesap Kitap Yapmak	479
2.13.5.	Kitaba Deftere Sığmamak.....	480
2.13.6.	Kitaba El Basmak	481

2.13.7.	Kitabı/Defterini Dürmek	482
2.13.8.	Kitap ve sünnete uymak	483
2.13.9.	Kütüb-i Erbâyı Yutmak	484
2.13.10.	Kitap Açmak.....	484
2.13.11.	Kitapsız (Bî-kitâb).....	485
2.13.12.	Kitapta yeri olmak	486
2.13.13.	Mim Koymak.....	486
2.13.14.	Okuyup Üflemek	487
2.13.15.	Su Gibi Ezberlemek	487
2.13.16.	Şirazedden çıkmak	488
2.13.17.	Kitabına Uydurmak.....	488
2.13.18.	Yüzünden Okumak.....	489
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM		491
3. KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA KÜTÜPHANE		491
3.1. İSLAM DÜNYASINDA KÜTÜPHANELERİN OLUŞUMU, GELİŞİMİ VE OSMANLIDAKİ DURUMU		491
3.2. KLASİK TÜRK EDEBİYATI ŞAİRLERİNİN KÜTÜPHANEYE BAKIŞLARI.		495
3.3. ŞAİRLERİN KÜTÜPHANELERİ.....		529
SONUÇ.....		539
KAYNAKÇA		544
EKLER.....		598
EK 1. “Kitap”, “Mecmu’â” Redifli Şiirler		598
EK-2 Kütüphane Tarih Kıt’aları		618
EK-3 Araştırma Kapsamına Alınan Tezkireler		681
EK-4 Araştırmada Taranan Divan ve Mesneviler.....		681

TABLÖLAR

Tablo 1:Kitap Redifli Şiirler	28
Tablo 2: Kütüphanelerle İlgili Tarih Kıtaları.....	496
Tablo 3: Kütüphanelerle İlgili Tarih Kıtalarında Yer Alan Muhtemel Kitap İsimleri	512
Tablo 4: Kütüphanelerle İlgili Tarih Kıtalarında Adı Geçen Âlim ve Şairler.....	523

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
bknz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Dr.	Doktor
G.	Gazel
Hız.	Hazret
K.	Kaside
M.	Mesnevi
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
Öğr.	Öğretim
ö.	Ölüm
Prof.	Profesör
R.	Rubâ'î
cm	Santimetre
s.	Sayfa
S.	Sayı
T.	Tarih
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
y.y.	Yüzyıl

GİRİŞ

Başlangıçta çivi yazılı tabletler şeklinde ortaya çıkan, akabinde kâğıdın icadına ve yaygınlaşmasına değin papirüs, parşomen gibi malzemeler etrafından şekillenip gelişen “kitap” ile, söz konusu gelişmenin ürünü olarak oluşmaya başlayan “kütüphane”lerin, klasik Türk edebiyatına yansımalarını görebilmek, mezkûr kavramların önemini, konumunu, işlevini belirleyebilmek adına klasik Türk edebiyatı geleneğini bilmek gerekir.

Türk edebiyatının oluşum, gelişim ve şekillenmesinde XIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar varlığını devam ettiren klasik Türk edebiyatı, bünyesinde barındırdığı üç binden fazla şair ile söz konusu alanda gerek nazım gerek nesir olmak üzere farklı tür ve biçimlerde binlerce eser ortaya koyar. Mahdut alanlar etrafında şekillenen bu gelenek, sahasında ürünler ortaya koyacak şairlere bağlı kalmaları gereken bir usul sunar. Şairlerden de kendilerine sunulan usul etrafında hareket etmeleri beklenir. Niteliksel ve niceliksel açıdan belirlenmiş bir tertip sistemince şekillenen divanlar, şairlerin gerekli müktesebata sahip olmalarının zeminini oluşturur. Öyle ki divan tertip edecek bir şairin -özetle ifade edilecek olunursa- öncelikle dini muhtevayı içeren tevhit, münacat, naat, miraciye türlerinde şiirler söylemesi, akabinde içinde bulunduğu toplumda makam sırasına göre en üstün olandan başlayıp tedricî olarak azalan sıraya göre kasideler dile getirmesi, etrafında cereyan eden bir takım olayları anlatan tarih manzumeleri yazması, sonrasında terkeb-bent, terci-bent, musammat, gazel, rubai, kıta, nazım, müfret biçimlerinde eserlere yer vermesi beklenir.⁸ Buradan hareketle divan tertip edecek şairin başta dinî ve fennî bilgilere sahip olması ve şiirlerini bu bilgi ışığında teşekkül ettirmesi gerektiği görülür. Nitekim, neşredilen divanlarda şairlerin Kur’ân-ı Kerim’den, Hadîs-i Şerif’lerden, Peygamber kıssalarından, mucizelerden, hikâyelerden, mitolojiden, kozmografyadan, atasözlerinden, deyimlerden, tabiattan özetle hemen hemen her alandan beslendiklerini gösteren veriler pek çok araştırma

---

⁸ Ömer Faruk Akün, **Divan Edebiyatı**, Ankara, İsam Yayınları, 2013, s. 54-62.

vesilesiyle ortaya çıkarılmış durumdadır. Gerekli müktesebata sahip olabilmek isteyen şairler, Dinî-İslâmî ilimler sahasında Kur’ân-ı Kerîm, hadis, kelam, tefsir, fıkıh, akâid; Bâtınî ve Hakîkî İlimler sahasında ise ilm-i kimyâ, ilm-i ledün, ilm-i mantık, ilm-i simyâ, ilm-i tecvîd gibi ilimlerden istifade edererek kendilerini geliştirmeye çalışırlar.⁹

Şairlerin, doğup büyüdüğü toplum içerisinde ilmî manada kendilerini geliştirebilecekleri medreseler mevcut iken şairlik hususunda eğitim alabilecekleri bir kurumun bulunmaması birtakım yöntemlerin geliştirilmesine ve kullanılmasına vesile olur. Şiir alanında ilerlemek isteyen şair, “ezber”, “tettebbu”, “mütâla’a” çizgisinde hareket eder. Kendisinden önce yazılmış şiirleri okumaya, araştırmaya ve incelemeye çalışır. Ezber vasıtasıyla hafızasına binlerce şiiri kaydeder. Hazırlık aşamasında mensubu olduğu şiir geleneğinin ve bu geleneği oluşturan toplumun kültürünü, dilini ve edebiyatını öğrenmeye gayret eder.¹⁰ Arapça ve Farsçanın ilmî ve edebî pek çok sahada varlık göstermesi nedeniyle bu dilleri öğrenmeye çalışır.

Osmanlı coğrafyasında şairlerin doğup büyüdüğü yerlerde, halkın bir arada bulunduğu alanlarda *Buhârî, Taberî, Muhammediyye, Sîretü’n-Nebî, Ahmediyye, Mesnevi şerhleri, Leyla ile Mecnûn, Ferhat ile Şirin, Envârü’l-Âşîkîn* olmak üzere çokça kitabın okunması, ilmî birikim elde etmek isteyen şairlere ayrı bir imkân sunar. Ev, cami, tekke ve zaviyelerde halkın eğitilmesine, kültür ve edebiyatın zenginleşmesine katkı sağlamak amacıyla yapılan bu okumalar aynı zamanda şairlerin de ilmî manada hazırbulunuşluklarını temin eder.¹¹ Toplum içerisindeki bu okumaların ve buna bağlı olarak oluşan kültürel birikimin tahlilini yapan Kurnaz’ın (2007) şu ifadeleri meseleyi aydınlatıcı noktadadır:

Osmanlı toplumunda, dokusunu büyük ölçüde dinî-tasavvufî kültürün beslediği oldukça mütecânis bir yapı mevcuttu. Câmî, tekke, köy odası ve kahvehanelerde okunan muayyen eserler, bu yapıyı oluşturmaktaydı. Başta İstanbul olmak üzere belli merkezlerde yoğunlaşan kültür faaliyetleri, suya atılan taşın halkaları gibi yayılarak safha safha halka intikal ediyordu. XVI. yy.’a gelindiğinde bu süreç iyice hızlanmış, okuyucunun zevki ve kültür seviyesi de bir hayli yükselmiştir. İmparatorluk

---

⁹ Rıdvan Canım, **Divan Edebiyatının Kaynakları**, İstanbul, Akıl Fikir Yayınları, 2016, s. 419-432.

¹⁰ Cemal Kurnaz, **Osmanlı Şair Okulu**, Ankara, Birleşik Yayınevi, 2007, s. 1-14.

¹¹ Hatice K. Arpaguş, **Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları**, 3.Baskı, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2007, s. 81-92.

coğrafyasında yaşanan bu yoğun ve yaygın kültür hayatının sonucu olarak şuarâ tezkirelerinde esnaf tabakasından şairler, cihan padişahlarıyla yan yana durur oldular.¹²

Şiir söyleme arzusu taşıyan şairlerin, yukarıda işaret edilen kültürel birikim içerisinde doğup büyümeleri, ilim meclislerinde bulunmaları onların ilme bakış açılarını olumlu yönde etkiler. Güfta (2004)'nın aşağıdaki ifadeleri söz konusu etkiyi açıkça gösterir:

Divan şiirindeki nitelemelere göre, ilim “insanı diğer canlı varlıklardan üstün kılan, eşyânın hakikatini kavratan, her şeyin doğrusunu bildiren, doğru yolu gösteren, doğruyu yanlıştan, iyiyi kötünden ve güzeli çirkinden ayırmanın en güvenilir yolu olan, ahlâkı güzelleştiren, insana kendi özünü bildiren, Hak’tan haber veren, nefsin isteklerini engelleyip günah sebeplerini ortadan kaldıran, cehaleti yok eden, iki âlemde de sahibine fayda sağlayıp onu ebedî mutluluğa kavuşturan üstün bir vasıf, büyük bir nimet ve yüce bir rehberdir.”¹³

İlmin hakikatinin idrakine erişilmesi neticesinde “İlimsiz şiir olmaz.” düşüncesi şairlerin poetikalarında yer bulur. Bu bağlamda bakıldığında 15. yüzyıl şairlerine göre bir şair, belâgat ve fesâhat ilimlerine vâkıf, ilmî ve kültürel birikim ile mücehhez olmalıdır. Özgün eserler ortaya koyabilmek, söyleyiş ve akıcılığı sağlayabilmek, nite-likli şiir yazıp şöhrete erişebilmek için bu birikim gereklidir.¹⁴ Bu anlayış, 16¹⁵, 17¹⁶ ve 18.¹⁷ yüzyıl şairlerinin poetikalarında da görülür. Fuzûlî’nin Arapça, Farsça ve Türkçeyi öğrenip üç dilde divan tertip etmesi; Nâbî’nin oğluna şair olmak istemesi durumunda Arapça ve Farsça öğrenip Bakî, Nef’î, Tâlib, Sâib, Örfî, Câmî, Hâkanî gibi pek çok şairin eserlerini okumasını tavsiye etmesi¹⁸, Sümbülzâde Vehbî’nin *Lutfiyye* adlı eserinde ilmin önemine değinmesi¹⁹, divan dibacelerinde görülen Celâlîzâde Sâlih

---

¹² Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı, **Ümmî Divan Şâirleri ve Enverî Divanı**, Ankara, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2001, s.37.

¹³ Hüseyin Güfta, **Divan Şiirinde İlim**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2004 s.17.

¹⁴ Mehmet Fatih Çavuş, “**15. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinin Poetikası**”, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sakarya, s. 394-439.

¹⁵ Yavuz Bayram, “**16. Yüzyıl Divan Şiirinde Poetika**”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 1995, s. 35.

¹⁶ Abdulkadir Erkal, **Divan Şiiri Poetikası 17. Yüzyıl**, Ankara, Birleşik Yayınevi, 2009, s. 303.

¹⁷ Zafer Topak, “**18. Yüzyıl divan şiiri poetikası (Arpaemînizâde Sâmî, Edirneli Kâmî, Esrâr Dede, Nedîm, Seyyid Vehbî, Şeyh Gâlip, Vahîd Mahtumî)**”, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sakarya, 2017, s. 247-249.

¹⁸ Mahmut Kaplan, **Hayriyye-i Nâbî İnceleme-Metin**, 3. Baskı, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2015, s. 250-270.

¹⁹ Vehbî, **Lütfiyye**, Hazırlayan: Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, İstanbul, Bedir Yayınevi, 1994, s. 14-28.

Çelebi²⁰, Ulvî, Cinânî, Gelibolulu Mustafa Âlî gibi birçok şairinin ilmî gayretleri²¹, Bedr-i Dilşâd'ın *Murâdnâme* adlı eserinde şairlerin öğrenmesi gereken ilim dallarını dile getirmesi²² bu anlayış ve düşüncenin tezahürüdür.

Şairlerin ilme olan bu yaklaşımları mezkûr idrake erişemeyen, ilme ve âlime riayet etmeyen kimseleri “câhil, nâdân, gâfil, şahs-ı nâ-kâbil, nâ-puhte, nâkıs, denî, ahmak, bî-haber” gibi ifadelerle tenkit etmelerine sebep olur.²³ Cemîlî, Çağşırı Şeyhî, Huffî gibi ümmî şâirler konumunda yer alan Enverî için Kıyâsî'nin eleştirisi bu durumu gösteren beyitler arasında yer alır:

O bir cehl-i mürekkebdür mürekkebatmadur kârı

Cihânda Enverî gibi siyâhkâr olmasun kimse”²⁴

(O, işi mürekkep satmak olan bilgisiz, câhil biridir. Cihanda kimse Enverî gibi kara bahtlı olmasın.)

Şairlerin ilmî ve irfanî müktesebatını oluşturacak, maddi ve manevî yönlerini geliştirecek ve onları maksutlarına erdirecek vasıtalarından biri de kitaplardır. İslam medeniyetinde Kur'an-ı Kerim'in muhafaza edilmesi adına teşekkül eden kitap, dinin usul ve esaslarının izahı, hakikatinin idrâki adına günden güne gelişir. Kur'an-ı Kerim'in inzal edilen ilk ayetinin: “*Yaratan rabbinin adıyla oku! O, insanı alaktan (asılıp tutunan zigottan) yaratmıştır. Oku! Kalemle (yazmayı) öğreten, (böylece) insana bilmediğini bildiren rabbin sonsuz kerem sahibidir.*”²⁵ olması ve İslam dininin müminleri; okumaya, düşünmeye; kâinatın, yaratılışın sırlarını anlamaya teşvik etmesi söz konusu gelişmeye vesile olur.²⁶ Zaman içerisinde pek çok ilim dalı meydana gelir. İlim dallarının çeşitlenmesi kitabın, kitap yazımının gelişmesini ve kitap kültürünün oluşmasını sağlar. Nihayetinde kâtip, hattat, müstensih, verrâk gibi meslek dalları oluşur;

²⁰ Tahir Üzgör, **Türkçe Divan Dibâceleri**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s. 26-29.

²¹ Murat Sivri, “**Türkçe Divan Dibacelerine Göre Divan Şiiri Poetikası**”, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzincan, 2021, s. 330-332.

²² Hasan Kavruk, **Türkçe Mesnevilerde Sebeb-i Te'lif (Eser Yazma Sebebi)**, Malatya, Özserhat Yayıncılık, 2003, s. 234.

²³ Hüseyin Güfta, **Divan Şiirinde Cehalet**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2011, s. 36-39.

²⁴ Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı, **Ümmî Divan Şâirleri ve Enverî Divanı**, s. 26.

²⁵ Kur'an Yolu, (Erişim 25 Eylül 2022), Alak 96 /1-5.

²⁶ İrvin Cemil Schick, “İslam ve Metin”, **Bedeni, Toplumu, Kâinatı Yazmak İslâm, Cinsiyet ve Kültür Üzerine**, Hazırlayan: Pelin Tünaydın, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 9-26.

kâğıt, mürekkep, yazı gibi yapı unsurları gelişir;²⁷ cilt, tezhip, resim, minyatür, hat, ebrû gibi süsleme sanatları ortaya çıkar.²⁸

Toplum nezdinde kitap gerek maddi gerekse manevi yönleriyle saygın konuma ulaşır. Kitaba ve unsurlarına duyulan saygıyı Avrupalı seyyahların gözüyle ortaya koyan Tekin'in (2018) çalışmasından alınan şu ifadeler meseleyi izah için önemlidir:

Yolda giden bir Türk yerde bir kâğıt parçası görürse ülkemizde sokak ortasında görülen bir ekmek parçasını ayaklar altında çiğnenmesin diye birçok kişilerin alıp öptükten sonra bir kenara koydukları gibi hemen o kâğıt parçasını saygı ile alır ve bir duvar deliğine dikkatle yerleştirir. Bir kâğıt parçasına karşı gösterilen bu saygının nedenini sordukları zaman da arkadaşı olan yeniçeri, Allah adının kâğıt üzerinde yazılmış olabileceğini belirtti.²⁹

Muhammed takipçileri tarafından kâğıt büyük saygınlık gördüğü için, kâğıdın üstünden yürüyemezler, kâğıt görürlerse saygılı bir şekilde yerden alıp bir duvar boşluğuna koyarlar. Bu saygı kâğıdın bir Kur'an sayfası olabileceği endişesinden dolayıdır ve bu yüzden bel altında kesinlikle olmasına izin vermezler. Bu yüzden okumuş insanlara da büyük saygı gösterirler.³⁰

Klasik Türk edebiyatı geleneğinin ilmi gerekli kılması, şairlerin ilim ortamlarında doğup büyümeleri, bağlı bulundukları toplumda ve mensub oldukları kültürde kitaba anlam ve önemin atfedilmesi şairler ile kitaplar arasında sıkı bir bağın oluşmasını sağlar. Bu noktada söz konusu bağın ortaya çıkarılması amacını taşıyan bu çalışmada konuya ışık tutacak pek çok kaynak belirlendi. Bu kaynaklardan ilki şair terekeleridir. Nitekim, Osmanlı hukuk sistemine göre ölen kişilerin miras olarak bıraktıkları mal ve eşyaların tespit ve taksim edilmesi adına kassâmlarca oluşturulan tereke, muhallefat ya da metrûkât adı verilen bu belgeler, Türk edebiyatı tarihinin kaynakları durumundadır. Bu belgelerden şairlerin hayatları, eşyaları, okudukları kitapları, mevcut kütüphaneleri hakkında bilgi edinmek mümkündür. Örneğin, Lami'î Çelebi ve Nedim'in terekeleri üzerine yapılan çalışmalar bu bilgileri gözler önüne sermektedir.³¹

---

²⁷ Orhan Bilgin, “Yazma”, *TDVİA*, C.43 İstanbul, s. 369-373.

²⁸ İsmet Binark, *Eski Kitapçılık Sanatlarımız*, Ankara, Kazan Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, 1975, s.1, 16, 28,37,52.

²⁹ Engin Cihad Tekin, *Osmanlı'da Kitap Kültürü ve Batı Dünyası Avrupalı Seyyahların Bakış Açısından Osmanlı'da Kitap ve Kütüphane Kültürü (1453-1699)*, İstanbul, Hiper Yayın, 2018, s. 122-123.

³⁰ Engin Cihad Tekin, *a.g.e.*, s. 126.

³¹ İsmail E. Erünsal, *Edebiyat Tarihi Yazıları Arşiv Kayıtları, Yazma Eserler ve Kayıp Metinler*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2016, s. 284-305.

Taşıdığı anlam ve önem neticesinde bu çalışmada şair terekeleri üzerine literatürde yapılmış çalışmalar kaynak olarak belirlendi.

Araştırma için belirlenen kaynaklardan bir diğeri de mecmualardır. “*Dağınık şeyleri bir araya getirmek, toplamak*” manasını taşıyan ve bir yahut birden fazla yazar ya da şaire ait gerek nesir gerekse nazımların bir araya getirilmesiyle oluşan mecmualar, eğitici-öğretici niteliğe sahip olup şairlerin yetişmelerine, ön hazırlık süreçlerini tamamlamalarına destek olan eserlerdir.³² Bundan dolayı mezkûr eserler şairlerin pek çok kitaba/divana vakıf olduğunu gösteren noktadadır. Bu eserlerin şairlerin hayatları ve eserleri hakkında bilgiler ihtiva etmeleri klasik Türk edebiyatı sahasında yapılacak çalışmalarda başvuru kaynağı olarak kullanılmalarını gerekli kılar. Hâdî’nin *Saray Şehrengizi*, Behiştî’nin *Vize Şehrengizi* gibi eserlerin mecmualar vesilsiyile ortaya çıkması bu gerekliliği destekler.³³ Bundan ötürü “kitap” ve “kütüphane” bağlamında hazırlanan bu çalışmada yüksek lisans ve doktora tezi olarak neşredilen toplamda dört yüz elli adet şiir mecmuası “kitap” bağlamında taranmak üzere çalışmaya dahil edildi. Usûlî’nin divanında yer almayan “kitap” redifli şiire³⁴ mecmualarda rastlanılması söz konusu belirlemenin ne kadar gerekli olduğunu gösterir durumdadır.

Şâirlerin kitap yazma nedenlerini ortaya koyma, kitap okuma yerleri ve biçimleri hakkında bilgileri ihtiva etme yönüyle mesnevilerin sebeb-i telif ve hatime bölümleri ile onların yararlandıkları kaynak kitapları gösterme ve muhataplarına yaptıkları kitap tavsiyelerini içirme noktasında ön plana çıkan telif manzum nasihatnameler çalışma kaynakları arasına alındı.

Şairlerin kitap ile olan bağlarını gösterme, tezkire müelliflerinin eserlere yönelik dile getirdikleri eleştiri terimlerini içirme gibi vasıfları taşıyan tezkireler ile “kitap” redifli şiirleri, kütüphanelerin inşası, imarı için yazılan tarih kıtalarını, kitabın ve unsurlarının, kitap kültürünün şiirlere yansımaları gösteren divanlar çalışmanın ana kaynakları olarak belirlendi.

---

³² Hatice Aynur, Müjgan Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım, **Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı**, İstanbul, Turkuaz Yayınları, 2012, s. 133-134.

³³ Yaşar Aydemir, “Metin Neşrinde Mecmuaların Rolü ve Karşılaşılan Problemler”, **Turkish Studies**, C. 2, S. 3, 2007, s. 122-127.

³⁴ Nail Boysak, “**Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi’ndeki 1479,1591,2752, 3005 Numaralı Şiir Mecmualarının Tanıtımı ve 2752, 3005 Numaralı Mecmuaların Metni**”, s. 383.

Şairlerin şiir poetikaları, divan dibaceleri, tereke kayıtları, mecmualar, mesneviler, divanlar ve tezkireler olmak üzere pek çok kaynağın “kitap ve kütüphane” bağlamında incelenmesi neticesinde elde edilen bilgi ve bulgular “Klasik Türk Edebiyatında Kitap ve Kütüphane” konusunu “Tanım, Oluşum ve Gelişim Yönüyle Kitap”, “Klasik Türk Edebiyatında Kitap” ve “Klasik Türk Edebiyatında Kütüphane” başlıkları altında incelemeye imkân sağlar. Araştırma konusunun zemini oluşturma adına kitabın tanımının yapılması, tarihsel süreç içerisindeki değişim ve gelişiminin gözler önüne serilmesi, farklı kültür ve medeniyetlerdeki durumu ile Türk-İslam medeniyetindeki durumunun tedkik edilmesi elzem olduğundan birinci bölüm bu minval üzere inşa edildi.

“Klasik Türk Edebiyatında Kitap” başlığı altında ise öncelikle kitabın işlevi izah edildi. Akabinde bir okur olarak klasik Türk edebiyatı şairinin portresi çizilmeye çalışıldı. Nazım yahut nesir olmak üzere saha içersinde kitap telif etmek isteyen şairlerin/münşilerin kaynak kitaplardan yararlandığı ve birçok kitap tavsiyesinde bulunduğu gösterildi. Klasik Türk edebiyatı geleneği içerisindeki kimi şairlerin ulaşmayı arzu ettikleri kitaplar için kitap talebini içeren şiirler yazdığı ve kendilerine ihsan edilen kitaplar için teşekkürnameler kaleme aldığı tespit edildi. Yine bu bölümde şairlerin kitaplarla ilgili dile getirdikleri şikayetlerin, vasiyet ve nasihatların, dua ve bedduaların neler olduğu ortaya çıkarıldı. Tezkirelerde ve divanlarda kitaba hangi sıfatların verildiği meselesi incelendi. Teşbih unsuru olarak kitabın şairlerin hayal dünyalarındaki karşılığının neler olduğu, kitabın unsurlarının hangi bağlamlar içerisinde şiirlerde yer aldığı, kitap ile ilgili sosyal hayatta var olan âdet, gelenek ve inanışların şiirlere nasıl yansıdığı açıklandı, kitap ile ilgili deyimler ele alındı.

“Klasik Türk Edebiyatında Kütüphane” başlığı altında konunun zeminini oluşturma adına kütüphanenin İslam dünyasındaki oluşum ve gelişim süreci ile Osmanlıdaki durumu izah edildi. Tarih düşürme geleneği içerisinde kütüphanelerle ilgili tespit edilebilen manzumelerden hareketle şairlerin kütüphaneye bakışları, kitab kültürüne vukufiyetleri tetkik edildi. Arşiv kayıtları, şairlerin kendi eserleri ve yapılan çalışmalar neticesinde kütüphaneye sahip olduğu görülen şairler ile ilgili veriler incelendi.

Birincil kaynaklardan yapılan alıntı metinlerinin yazımında *Tenkitli Neşit Kılavuzu*³⁵ içerisinde yer alan “hafif transkripsiyon” sistemi kullanıldı. Ayrıca, beyitlerde tespit edilen okuma yanlışları düzeltildi.

---

³⁵ Berat Açıl, Sadık Yazar, Kadir Turgut, Özgür Kavak, **Tenkitli Neşir Kılavuzu (Osmanlı Türkçesi Metinleri İçin)**, İstanbul, İsam Yayınları, s. 40.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TANIM, OLUŞUM VE GELİŞİM YÖNÜYLE KİTAP

1.1. KİTABIN TANIMI

Bilginin ifade ve muhafaza edilmesi adına ihtiyaç duyulan ve ibtidâî olarak farklı şekillerde cereyan edip akabinde biçim ve içerik yönüyle tedricî olarak gelişim gösteren “kitâb”, (k-t-b) kökünden türemiş Arapça asıllı bir kelimedir. Kitabın tanımı hususunda Labarre (1994) şunları söyler: “*Kitabı tanımlayabilmek için, bir araya gelmeleri zorunlu olan üç kavramın varlığı gereklidir: yazı için bir dayanak, bir metnin yayılması ve muhafazası ve kullanışlılık.*”³⁶ Bununla birlikte kitabın, köken itibarıyla insanlığın çok eski dönemlerine dayanması ve zaman içerisinde değişim göstermesi kitabı tanımlayabilmek için söz konusu değişim sürecinin göz önüne alınmasını gerekli kılar. Nitekim, kelime anlamının zaman içinde değişebileceği düşünüldüğünde “kitap” sözcüğünün ilk dönemlerden günümüze anlamsal bağlamda değişkenlik gösterdiği vakidir.

Bu durumla ilgili olarak Erünsal’ın (2018): “Mezopotamya bölgesinde yaşayan halklar için çivi yazılı tabletler ne ise, Mısırlılar için de rulo haline getirilmiş papirüsler odur. Hicaz Yarımadası’nda deri ve perşömen üzerine yazılmış ve bir şekilde bir araya getirilmiş sayfalar da kitap olarak adlandırılmaktadır.”³⁷ ifadeleri aynı kavramın muhtelif zaman ve mekânlarda birbirinden bağımsız olarak nasıl değişkenlik gösterdiğini izah eder. Bu değişkenliğin varlığı, kelimenin/kavramın anlamsal çerçevede sınırlandırılmasını zorlaştırır. Söz konusu zorluk, anlamsal çerçevesi çizilecek olan kelimenin/kavramın unsurlarının tarihsel süreç içerisindeki oluşum ve gelişimlerini takip etmeyi gerektirir. Bu noktada bugün sözlükte “Ciltli veya ciltlessiz olarak bir araya getirilmiş, basılı veya yazılı kâğıt yaprakların bütünü”³⁸; Bir araya getirilip bağlanmış birçok

---

³⁶ Albert Labarre, **Kitabın Tarihi**, Çeviren: Galip Üstün, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994 s. 4-8.

³⁷ İsmail E. Erünsal, **Orta Çağ İslâm Dünyasında Kitap ve Kütüphane**, 2. Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları, 2018, s. 19.

³⁸ Şükrü Haluk Akalın, **Türkçe Sözlük**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011, s. 1450.

sayfaların hey'et-i mecmuası, Yazılmış şey, mektup, sufr.³⁹ şeklinde tanımlanan kitabın tarihte ilk kez ne zaman ortaya çıktığı meselesi cevaplanması gereken bir sorudur.

1.2. KİTABIN OLUŞUMU VE GELİŞİMİ

Kitabın tarihsel açıdan ne zaman ortaya çıktığı, nasıl geliştiği hususunda yazının tarihi ön plana çıkar. Oluşum ve gelişim açısından değerlendirildiğinde yazı, başlangıçta çeşitli suret ve resimler ile vücut bulur, akabinde duygu ve düşüncelerin işaretlere yansımaları noktasına gelir ve nihayetinde alfabe formuna ulaşır.⁴⁰ Yazının gelişimi hususunda Antikçağ'da bulunması kolay, yapısı basit çanak çömleklerden, yassı taşlardan, duvarlardan, madenlerden – özellikle yumuşak yapısını yönüyle kurşun ve kalaydan- yararlanıldığı belirtilir.⁴¹

Genel olarak bakıldığında yazının kayalara çizilen resimlerden başlayarak piktografik semboller, çivi yazıları, hiyeroglif ve seslerle mütemadiyen gelişme gösterdiği, M.Ö. 16 ve 15. yüzyıllarda Fenike'de alfabe noktasına ulaştığı gözlemlenir. Başlangıçta taş yahut kayalar üzerinde kendisini gösteren görsel yahut yazınsal ifadeler, taşınamaması yönüyle kitap olarak nitelendirilmez. Kitap kelimesinin anlam karşılığını temsil eden ilk nesnenin ağaç/odun olduğu, bunun yanında kil tabletlerinin, kumaşların, kemiklerin, kabukların, çanak-çömleklerin, palmiye yapraklarının “kitap” ismiyle adlandırıldığı bilinir.⁴² Yazının gelişim tarihinin nasıl ve kullanılan nesnelerinin neler olduğu hususunda Hz. Adem'in yazı yazmak için kil tabletler kullandığı, akabinde insanoğlunun bakır, taş gibi dayanaklı unsurları tercih ettiği ve sonrasında çeşitli coğrafyalarda ahşabın, yaprakların, derinin, papirüsün, kemiklerin, hurma dallarının, kenevirin, metallerin, ipeklerin, ketenin kullanıldığı ifade edilir.⁴³ Başka bir rivayete göre yazıyı icad eden kişi İdrîs (a.s.)'dir.⁴⁴

---

³⁹ Ali Nazima, Faik Reşat, **Mükemmel Osmanlı Lügati**, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009, s. 213.

⁴⁰ Necib Asım, **Kitap**, İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2012, s. 33-34.

⁴¹ Horst Blanck, **Antikçağda Kitap**, Çeviren: Zehra Aksu Yılmaz, Ankara, Dost Kitapevi Yayınları, 2000, s. 49-54.

⁴² Albert Laberre, **Kitabın Tarihi**, s. 7-8.

⁴³ İsmail E. Erünsal, **Orta Çağ İslâm Dünyasında Kitap ve Kütüphane**, s. 216.

⁴⁴ Bahattin Dartman, “Yazının Keşfi Konusuna Dinî Metin ve Arkeolojik Bulgular Çerçevesinde Yeni Bir Yaklaşım”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 41, Erzurum, 2009, s. 9.

Yazının oluşumuna dayanak, kitabın gelişimine mesnet olarak kullanılan yazı malzemelerinden ahşabın gerek iklim koşulları gerekse inanış faktörü sebebiyle Mısır'a dayandığı ve çeşitli alanlarda kullanıldığı tespit edilmiştir. Çeşitlilik açısından bakıldığında kimi zaman mektup, pusula, fatura, ders kitabı gibi farklı amaçlarla kullanılan ahşap, inancın tezahürü olarak mumya ile doğrudan ilişkilendirilir. Zira mumyalanan kişinin adı, yaşı gibi bilgileri barındıran bu yazıların, mumyaların üzerlerine bırakıldığı görülür.⁴⁵ Bu açıdan bakıldığında “Ölümler Kitabı” olarak akis bulan anlayış, ölen kişiye ölüm ötesinde yardımcı olmak adına eski Mısır'da teşekkür etmiştir.⁴⁶

İnsanın çeşitli gayelerle duygu ve düşüncelerini sözden yazıya geçirebilmesini, böylece zamanın ve içinde bulunduğu mekânın ötesine taşıyabilmesini sağlayan yazının vücuda gelmesinde kullanılan nesnelerden bir diğeri de yapraklardır. Taş, kaya gibi sabit kalan dayanakların sonrasında ortaya çıkan yaprakların gerek şekil gerekse içerik bakımından kolaylık sağladığı düşünülebilir. Her ne kadar Yunan ve Roma dönemlerinde bu yöntemin kullanıldığına dair bulgular tespit edilemese de daha çok Hindistan, Doğu Asya gibi bölgelerde kullanıldığı bilinir. Palmiye yapraklarının şeritler halinde kesilmesi, üzerine harflerin işlenmesi ve yapraklarının dağılmasını önlemek amacıyla bir iple tutturulması sonucu ortaya çıkan kitap örneklerine rastlanılır.⁴⁷ Ahşap ve yaprakların yanı sıra yazı için kullanılan malzemelerden bir diğeri de kumaştır. Bilhassa Çin'de ön plana çıkan kumaşın yazı için kullanılmasında fırçalardan yararlanılmıştır.⁴⁸

Bilgiyi çeşitli amaç yahut sebeplerle paylaşma isteği, insanlara zamanın ve mekânın olanaklarından istifade etmeyi zorunlu kılar. Coğrafi olarak gerek fizikî gerekse beşerî farklılıklar insanı farklı nesneler kullanmaya sevk etmiştir. Bu açıdan bakıldığında sıcak ve nemli ortamları seven ve yazının -buna bağlı olarak kitabın- gelişmesinde etkin rol alan papirüsün Nil nehri etrafında yetiştiği görülür. Fizikî özelliklerden hareketle pek çok alanda kullanılan papirüs, çeşitli aşamalardan geçirilerek yazı için uygun hale getirilir. Bitki halinden yazı için dayanak haline gelme sürecinde

---

⁴⁵ Horst Blanck, *Antikçağda Kitap*, s. 54-55.

⁴⁶ Albert Laberre, *Kitabın Tarihi*, s. 10.

⁴⁷ Horst Blanck, *Antikçağda Kitap*, s. 61.

⁴⁸ Albert Laberre, *Kitabın Tarihi*, s. 8-9.

öncelikle bitki sapları parçalanır, soyulur ve bitkinin özü ortaya çıkarılır. Islatılmış tahtanın üzerine dizilir. Ardından ikinci kez öz tabakası koyulur. Taşla dövülerek iki katman birbirine yapışık hale getirilir. Güneşte kurultulduktan sonra çeşitli taşlarla düzleştirilir. Yaprakların birbirine yapıştırılmasıyla rulo haline getirilir.⁴⁹ Romalılar zamanında ileri noktalara gelen papirüsün, genel olarak yirmi sayfadan oluşan rulolar halinde bulunduğu, eninin 12,7-37 cm, boyunun ise 30-58 cm aralığında olduğu bilinir. Müslümanların Mısır'ı fethetmesiyle İslam medeniyetine giren bu kâğıt, bilhassa resmi yazışmalara hizmet eder.⁵⁰

Kitabın oluşumuna ve gelişimine hizmet eden maddelerin zamanla değişip gelişmesine bağlı olarak ortaya çıkan, papirüse nazaran dayanıklı ve esnek olma, kazıma yahut silmeye müsait bulunma gibi özelliklerini bünyesinde barındıran parşömen, hayvan derilerinin çeşitli aşamalardan geçirilmesi neticesinde oluşturulur.⁵¹ Katlanıp kıvrılabilme ve her iki yüze de yazı yazılabilme gibi yönleri vesilesiyle yazı için parşömenin tercih edildiği görülür.⁵² Derinin yazı malzemesi olarak kullanılmasının M.Ö. III. binyıldan itibaren başladığı M.S. VI, VII. yüzyıllara gelinceye dek kullanıldığı bilinir. Ârâmil, İbrânîler, Persler, Yunanlılar olmak üzere pek çok millet tarafından beşerî yahut dinî olmak üzere çeşitli amaçlarla kullanılmıştır.

Niteliksel ve niceliksel açıdan kaliteli ve kullanışlı parşömen elde etmek için dana yahut buzağı derisi kullanılır. Dış tabakası alınan derinin iç kısmı sönmemiş kireçte bekletildikten sonra kazınır. Sünger taşı ile düzleştirilen deri cilalanır. Kireç süreldükten sonra istenilen şekillerde kesilir. Bir araya getirilip katlanır ve kitap halini alır. Yaprak sayısında değişkenlik olsa da genellikle sekiz yaprak olması tercih edilir.⁵³ İslam dünyasında parşömen özellikle mushaf yazımında kullanılır. Bu durum, Kur'an-ı Kerim'e karşı gösterilen saygının tezahürü olarak yorumlanabilir.⁵⁴

Yazının işlendiği formların değişkenliğine paralel olarak kullanılan malzemeler de zamanla farklılaşır. Yazının temel malzemelerinden olan kalem de kendi

---

⁴⁹ Host Blanck, **Antikçağda Kitap**, s. 66-67.

⁵⁰ İsmail E. Erünsal, **Orta Çağ İslâm Dünyasında Kitap ve Kütüphane**, s. 221-223.

⁵¹ Albert Labarre, **Kitabın Tarihi**, s. 10.

⁵² İsmail E. Erünsal, **Orta Çağ İslâm Dünyasında Kitap ve Kütüphane**, s. 235.

⁵³ Nuray Yıldız, **“Parşömen”**, *TDVİA*, C. 34, İstanbul, 2007, s. 176-177.

⁵⁴ İsmail E. Erünsal, **Orta Çağ İslâm Dünyasında Kitap ve Kütüphane**, s. 236.

içerisinde bir değişme uğrar. Bu değişime bakıldığında kalemin oluşumunun tarih öncesi dönemde sivri uçlu taşlarla başladığı söylenebilir. Kuzey Avrupa’da insanlar avladıkları ren geyiğinin kemiklerini kalem olarak kullanır. Mısır’da kil tabletlerin yazımında maden yahut tahtadan elde edilen kalemler (Stylus) kullanılır. Yazın işleneceği zemin değiştikçe kalemler de bu değişime bağlı olarak dönüşüm yaşar. Nitekim, yazı için papirüslerin kullanılmaya başlanmasıyla kalem elde etmek için kamışlar tercih edilir. Tarihî çağlarda yaşanan gelişmelerin akabinde altın, çelik, kurşun, tüy gibi çeşitli kalemler ortaya çıkar.⁵⁵

Kalemin söz konusu değişimine ayak uydurabilmek adına yazı için mürekkebe ihtiyaç duyulur. Mısırlılar ve Çinliler’in M.Ö. 2500 yıllarında mürekkebi icad ettikleri görülür. Gerek kil tabletlerde gerekse papirüslerde Mısır ve Asurlar döneminde mürekkebe rastlanır.⁵⁶ Antik Çağ’da su, kurum ve Arap zankı ile elde edilen mürekkebin ön planda olduğu, bunun yanında kırmızı mürekkebin de görüldüğü belirtilir.⁵⁷ Romalılar tarafından mazı suyundan, mürekkebe balığından mürekkebe elde edildiği söylenir.⁵⁸

Orta Çağ’da İslam coğrafyasında is, metalik ve ikisinin birleşiminden oluşan mürekkeplerin kullanıldığı görülür.⁵⁹ Anadolu Selçukluları döneminden günümüze ulaşan mürekkebe yapım formülünün varlığı Türklerin, Osmanlı Devleti’nin öncesinde ve sonrasında mürekkebe önem verdiğini gösterir. Önceleri is, su ve zank kullanılırken sonrasında formüllerin güncellendiği buna bağlı olarak akıcılığı temin etmek için asma suyunun, parlaklığı sağlamak için şekerin kullanıldığı belirtilir. Ayrıca rengini uzun süre muhafaza edebilmesi adına bezir isinden elde edilen mürekkebin kullanımı ön plana çıkar. Siyah mürekkeplerin yanında kırmızı, yeşil, mavi gibi çeşitli renklere sahip mürekkepler de kendini gösterir. Eski Türklerde bu malzemenin pahalı olduğu ifade edilir.⁶⁰

---

⁵⁵ Orhan Öcal, **Kitabın Evrimi**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1971, s. 33-45.

⁵⁶ Orhan Öcal, **a.g.e.**, s. 53-54.

⁵⁷ Horst Blanck, **Antikçağda Kitap**, s. 74-82.

⁵⁸ Orhan Öcal, **Kitabın Evrimi**, s. 54.

⁵⁹ İsmail E. Erünsal, **Orta Çağ İslâm Dünyasında Kitap ve Kütüphane**, s. 270.

⁶⁰ Orhan Öcal, **Kitabın Evrimi**, s. 55-60.

Yazının tarihi gelişimine bağlı olarak kitabın biçimi de değişkenlik gösterir. Papirüs ve parşömenle rulo halinde kullanılan kitap, zamanla codex şekline evrilir. Bu değişimi Albert Laberre şöyle ifade eder:

İlkçağ kitabının geleneksel biçimi olan papirüs tomarının adı, Latince “volumen” di. Bunun yerini, İ.S. 2. ve 4. yüzyıllar arasında, gitgide, iç içe konan ve kırılarak birbirini izleyen formlar oluşturan “codex” aldı. O dönemden beri kitap hep bu biçimi muhafaza etmiştir.⁶¹

Kitabın bugünkü formunun temelini oluşturacak niteliklere sahip olan “codex”ler papirüslerin üst üste konulup ortadan katlanması ve nihayetinde ortasının dikilmesiyle oluşur. Ayrıca parşömenlerin de codexlerde kullanıldığı görülür.⁶² Rulo kitapların aksine codex kitaplar; keçi, koyun gibi hayvanların derilerinden elde edilen ciltlere sahiptir. Blanck’ın (2000) şu ifadeleri codexlerin kapak, cilt, şiraze, mıklep gibi pek çok yapı unsuru barındırdığını gözler önüne serer:

Bu kodekslerin birbirine çok benzeyen ciltleri şöyle yapılıyordu: Keçi ya da koyun derisinin dış yüzü cildin dışını oluşturuyordu. Bu deri parçasının üst, alt ve sağ tarafı ciltlenecek kitap bloğundan daha geniş kesiliyordu, sol tarafının (yani daha sonra kitabın kapağı olacak taraf) ucu üçgen bir parça biçiminde uzanıyordu. Üst üste yapıştırılmış papirüs yapraklarından oluşan bir mukavva derinin iç yüzüne yapıştırıldıktan sonra derinin artan kenarları kıvrılıyor ve mukavvanın üzerine yapıştırılıyordu. Sonra kitabın sırt ile kapak arasındaki kat yerine bir deri parçası (şiraze) konuyor ve ince deri iplerle birbirine tutturabilmek için deliniyordu. Daha sonra deri cildin sırtı da deliniyor, kitap bloğu cildin içine yerleştiriliyor, formların ipleri cildin sırtındaki deliklerden geçiriliyor, cilt sırtının dış kısmından sıkıca düğümleniyordu. Bu şekilde ciltlenen kitap kapatıldığında, üst kapağın deri ipli üçgen kısmı bir kapak gibi kullanılabiliyor ve böylece kodeksin her tarafı sıkıca kapatılabiliyordu.”⁶³

Yazma sürecine geçilmeden önce yazılacak metnin zihinde dikkatle tasarlanması, hesaplanması; kullanılacak malzemenin seçilmesi -papirüs, parşömen gibi- bölümlerin, sayfa sayılarının tasavvur edilmesi; sayfa karışıklığının önlenmesi adına numaralandırma sistemine başvurulması Codex’in yazım süreci için önem arz eder. Bunların yanında sayfaların çizgilerle çizilmesi, eşit ölçülere riayet edilmesi gibi noktalar da önemlidir. Zihnî ve maddî hazırlıkların neticesinde oluşturulan codexlerin içerisinde bilhassa dinî kitapların yazımında altın yaldızlama, değerli taşlarla süslemenin örnekleri de görülür.⁶⁴

⁶¹ Albert Laberre, **Kitabın Tarihi**, s. 12.

⁶² Horst Blanck, **Antikçağda Kitap**, s. 86-99.

⁶³ Horst Blanck, **a.g.e.**, s. 100.

⁶⁴ Horst Blanck, **a.g.e.**, s. 105-106.

Ağaç, papirüs, parşömen, kumaş gibi nesneler etrafında şekillenen kitap formu, kâğıdın icad edilmesiyle gelişmeye devam eder. M. Ö. 200’lü yıllarda Çinlilerin yazı için ipeği kullandıkları bilinir. Ancak maddi yükünün ağır olmasına bağlı olarak alternatif yollar aramaya başlanır ve aramalar neticesinde çeşitli bitki kabukları, paçavra, pamuk, kenevir gibi bitkiler derc edilerek kâğıt elde edilir. Çin’de üretilen kâğıt zamanla Orta Asya’ya yayılır. Savaş neticesinde esir alınan Çinliler tarafından Semerkant’ta kâğıt yapımına başlanır. Kâğıdın bu bölgede yayılması bölgenin kültür ve medeniyetinin gelişmesine de zemin hazırlar. Nitekim, papirüs ve parşömenin varlığını yitirmeye başlaması Avrupa’da yazı için malzeme ihtiyacını doğurursa da zamanla kâğıt üretimi Batı’nın eline geçer ve Batı’dan kâğıt ithal edildiği görülür.⁶⁵

Kitabın oluşumu ve gelişimi göz önüne alındığında kitabın tanımı özetle şöyle yapılabilir: Başlangıçta ağaç, papirüs, parşömen ve kumaş etrafında teşekkül eden, rulo biçiminden zamanla codex biçimine evrilen ve günümüzde ciltli yahut ciltsiz bir biçimde yazılı kâğıtların bir araya getirilmesiyle oluşan sayfalar bütünü.

1.2.1. Farklı Kültür ve Medeniyetlerde Kitap

Kalem, mürekkep, kâğıt gibi yazı malzemeleri çerçevesinde şekillenen kitabın, farklı kültür ve medeniyetlerdeki gelişimi bağlamında İlk Çağ Yunanistan’ına bakıldığında “*Kitabın Yunan dünyasına ne zaman ve nerede girdiği antik kaynaklarda geçmez.*”⁶⁶ ifadelerinde de görüldüğü üzere kitabın tarihi ile ilgili bilgiler azdır. Ancak M.Ö. 6. yüzyılın sonları 5. yüzyılın başlarında teşekkül eden ve insan-kitap ilişkisini işleyen Attika vazo resimleri kitabın toplum içindeki konumunu belirlemede döneme ışık tutar.⁶⁷ Ayrıca yazılı belgelerin M.Ö. VIII. yüzyıldan itibaren görülmeye başlandığı söylenir. Öyle ki toplumu derinden etkileyen ve bünyesinde oluştuğu dönemin izlerini ve kültürel öğelerini taşıyan destanların M.Ö. 700-650 yıllarında yazılı olarak tespit edildiği, idarecilerin/yöneticilerin kültüre ve edebiyata çokça önem verdiği görülür. Arkaik devirde Tyran Peisistratos’un, Klasik devirde Eukleides ve Euripides’in, ikinci klasik devirde Demosthenes, Speusippos, Platon, Aristoteles, Theophtasros,

---

⁶⁵ Orhan Öcal, **Kitabın Evrimi**, s. 75-77.

⁶⁶ Horst Blanck, **Antikçağda Kitap**, s. 126.

⁶⁷ Horst Blanck. **a.g.e.**, s. 127.

Neleus, Straton gibi isimlerin kitaba ve kütüphaneye bakışı kitabın toplum için ne noktada olduğunu gösterir.⁶⁸ Bunun yanında kitabın Homeros döneminde var olduğu, kitap dağıtımının Helenistik dönemde geliştiği, mezkûr bölgede kütüphanelerin kurulduğu bilinir.⁶⁹ Başta İskender olmak üzere tesir ettiği Ptolemaios I Soter ile akabindeki Ptolemaios II Philadelphos'un kültür ve edebiyata önem vermesiyle bölge az vakitte kültür ve ticaret alanında ön plana çıkar.

II. Philadelphos'un kitaba olan merakı kütüphanelerin kurulmasına zemin hazırlar. İskenderiye kütüphanesinin kim tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmese de Demetrios'un destekleriyle kurulduğu ifade edilir. İskenderiye'de Museion akademisinde inşa edilen kütüphanenin 500.000 kitabı bünyesinde barındırdığı söylenir. Yemek yenilebilen, gezinti yapılabilen bir yer konumunda olan kütüphane; bilim adamlarının, şairlerin, çeşitli misafirlerin uğrak noknası konumundadır. M.Ö. IV. yüzyılın sonu M.Ö. III. yüzyılın başlarında kurulan söz konusu kütüphane zaman içerisinde pek çok kez tahribe uğrar. Caesar'ın İskenderiye'yi ele geçirme sürecinde binlerce kitabın yandığı dile getirilir. Museion'daki kütüphanenin ve kitapların tahribe uğramasının neticesinde Serapion kütüphanesi ön plana çıkar. Ancak bu kütüphane de zamanla tahrip edilir.⁷⁰ Gerek yöneticilerin kültüre, edebiyata ve bilime önem vermesi gerekse bunun tezahürü olarak kütüphanelerin kurulması bölgede kitabın ne denli önemli olduğunu gösterir.

Roma'da başlangıçta çanak, mum tablet vb. maddelerin yazı için kullanıldığı, bunların yanında kitap için özellikle papirüs ve parşömenin tercih edildiği ifade edilir. Başlangıçta sözlü olarak varlık gösteren edebî eserlerin M.Ö. VI. yüzyıldan itibaren yazılı forma dönüşmesi kitabın gelişmesine zemin hazırlar. Bu noktada önceleri kitap için rulo şeklinde oluşturulan papirüsler kullanılırken sonrasında çok daha kullanışlı ve dayanıklı olması yönüyle parşömenler tercih edilir. Kitabın gelişmesine paralel olarak kütüphaneler de oluşmaya başlar.⁷¹ İmparatorluğun başlarında şahsi kütüphanerin

---

⁶⁸ Nuray Yıldız, **Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003, s. 39-64.

⁶⁹ Albert Labarre, **Kitabın Tarihi**, s. 5-20.

⁷⁰ Nuray Yıldız, **Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri**, s.64-88.

⁷¹ Ayfer İnal, "Roma'da Kâğıt, Kitap ve Kütüphane", **Türk Kütüphaneciliği Dergisi**, C. 9, S. 3-4, 1960, s. 153-160.

sayısının artması, kütüphanelerde binlerce kitabın bulunması kitabın bölgedeki durumunu göstermek bakımından önemlidir. Kitabın sadece bilgi elde etmek için kullanılmadığı ayrıca toplum içerisinde lüksün sembolü olarak da kabul edildiği belirtilir. Şahsi kütüphanelerin yanında umûmi kütüphaneler de inşa edilir.⁷²

Kitabın, Çin’de çok eski dönemlerde var olduğu; başlangıçta kemik gibi nesnelerin yazı için kullanıldığı akabinde dayalı ve kullanışlı olması yönüyle ipekten istifade edildiği söylenir. İpeğin maliyetinin yüksek olması kâğıdın bulunmasına olanak sağlar. Nihayetinde bölgede yazı için kullanımı uygun olan kâğıt üretilir. Yazılanların çoğaltılması adına oyma basma tekniğinin bölgede çok eski dönemlerden beri kullanıldığı bilinir. Bu yöntem ile basılmış ve muhafaza edilmiş ilk kitap olması yönüyle “Elmas Sutra’sı” önemlidir. Zamanla, kâğıtların birbirine yapıştırılması sonucu elde edilen ve Çinlilerin “Burgaç kitap” adını verdikleri kitap şekli ortaya çıkar. Bu yöntem daha da geliştirilecek “Kelebek kitap” şekli elde edilir.⁷³

1.2.2. Türk-İslam Kültüründe Kitap

Kitabın gelişimine Orta Çağ İslam toprakları çerçevesinden bakıldığında kitap malzemelerini oluşturan kavramların -bilhassa edebi ürünlerde- görülmesi, İslam medeniyetinin hududları içerisinde taş, kaya ve ağaç gibi pek çok yazılı nesneye rastlanması yazının İslam öncesi dönemde kullanıldığını gösterir.⁷⁴ Yine bu dönemde Güney Arabistan’da çeşitli kitabelerin mevcut olması yazının varlığına ışık tutar. Kayalara, antik yapıların üzerlerine işlenen Safâiyye yazısı, bölgenin yazı ile olan bağlantısını kuvvetlendirir. Bunun yanında yazının/ kitabın temelinin Güney Arabistan’da cereyan eden yazıya değil de Kenan’da ortaya çıkan Ârâmî yazısına dayandığı ifade edilir. Yazının gelişmesi neticesinde Arapça kitabeler teşekkül eder.⁷⁵

Ağaç kabuklarının, papirüs rulolarının, parşömen codexlerin kitap olarak kabul edilmesi gibi Orta Çağ İslam dünyasında hıfzetmek, nakletmek gibi eylemlerle

---

⁷² Albert Laberre, **Kitabın Tarihi**, s. 15-19.

⁷³ Albert Laberre, **a.g.e.**, s. 39-40.

⁷⁴ İsmail E. Erünsal, **Orta Çağ İslâm Dünyasında Kitap ve Kütüphane**, s. 27-28.

⁷⁵ Johannes Pedersen, **İslam dünyasında kitabın tarihi**, Tercüme: Mustafa Macit Karagözoğlu, 3. Baskı, İstanbul, Klasik Yayınları, 2018, s. 21-24.

teşekkül eden sözlü kitaplar da mevcuttur. Fiziki manada varlık göstermeyen sözlü kitaplar, İslam dünyasında II/VII. asrın oralarına değin yaygın olarak kullanılır.⁷⁶

Orta Çağ'da İslam medeniyetlerinde belge, kitabe, mektup gibi pek çok nesneyi karşılayan kitap kelimesi, aslı manada Kur'an-ı Kerim'i işaret eder. Bu noktada: *"Belirli bir kitaptan, yani en doğru anlamıyla "el-Kitâb"dan bahsettiklerinde ise Kur'an'ı kastederler. Kitap, başka hiçbir dinde İslam dinindeki gibi bir rol oynamamıştır."*⁷⁷ ve *"Orta Çağ İslâm dünyasında ortaya çıkan/bildiğimiz ilk kitap Kur'an-ı Kerim'dir"*⁷⁸ ifadeleri bu duruma işaret eder.

Kur'an ayetlerinin inmeye başladığı andan itibaren sahabeler tarafından okunması, ezberlenmesi, vahiy kâtiplerince yazıya geçirilmesi kitabın oluşmasına zemin hazırlar. Yazılanların birleştirilmesi ve Kur'an-ı Kerim'in kitap haline getirilmesi Hz. Ebu Bekir döneminde vukû bulur. Hz. Ömer'in -muhtemel ki çok sayıda hafız sahâbenin şehit edilmesine bağlı olarak- Kur'an-ı Kerim'i kitap haline getirme tavsiyesi neticesinde Zeyd b. Sabit başkanlığında sayfeler derc edilir ve akabinde parşömen kodex şeklinde ilk kitap oluşur. Oluşan bu kitaba ad verme hususunda farklı görüşlerin var olduğu, nihayetinde "mushaf" şeklinde adlandırıldığı ifade edilir.⁷⁹ Muhafazası Hz. Ebû Bekir tarafından yapılan mushaf, Hz. Osman döneminde çoğaltılır. İlk kitabın ilâhî kelâm vesîlesiyle Kur'an-ı Kerim olarak teşekkül etmesi kendisinden sonra beşerî minvalde oluşacak kitapların nitelik ve niceliklerine tesir eder. İslâmiyetin kısa zamanda geniş coğrafyaya yayılması Arapça'nın pek çok yerde yaygınlaşmasına vesile olur ve buna bağlı olarak Arapça gerek ilmî gerekse edebî sahada gelişme gösterir ve yazılı kitaplar günden güne artmaya başlar.⁸⁰

Gerek maddi ve manevi açıdan gerekse nitelik ve nicelik açısından kitap yazımında kâğıdın kullanılmaya başlanması -buna bağlı olarak İslam coğrafyasında kâğıt üretiminin artırılması- sözlü kitaptan yazılı kitaba geçişi kolaylaştırır ve telif sayısında artışa vesile olur. Bilhassa Kur'an-ı Kerim'in idrâk edilebilmesi adına hadîs-i şerîf,

---

⁷⁶ İsmail E. Erünsal, **Orta Çağ İslâm Dünyasında Kitap ve Kütüphane**, s. 27, 46.

⁷⁷ Johannes Pedersen, **İslam dünyasında kitabın tarihi**, s. 29.

⁷⁸ İsmail E. Erünsal, **Orta Çağ İslâm Dünyasında Kitap ve Kütüphane**, s. 32.

⁷⁹ İsmail E. Erünsal, **a.g.e.**, s. 32-36.

⁸⁰ Johannes Pedersen, **İslam dünyasında kitabın tarihi**, s. 31-34.

tefsîr kitapları oluşturulur. Bu kitapların yanında gramer, siyer, megâzî, fıkıh, biyografi, şehir tarihleri gibi pek çok alanda kitapların telif edilir.⁸¹

Yazının ve buna bağlı olarak kitabın Türk kültürü sahasındaki gelişimine bakıldığında Göktürk Kitabeleri ön plana çıkar. Türk tarihinin ilk yazıtları olarak bilinen ve çelik kalemlerle taş üzerine hâkedilerek oluşturulan bu yazıtlar, Göktürkler döneminde sürdürülen göçebe hayat tarzının neticesinde daha çok siyasi yahut askerî alanda şekillenen yazının ilk ürünleri olarak varlık bulur. İlhamını Fenike alfabesinden alıp Göktürk ve Uygur alfabesini kullanan Türkler, Uygurlar döneminde yerleşik hayata geçerek sosyal ve kültürel hayatta değişim ve gelişime kapı aralar. Elbette ki bu değişiklikler toplum içerisinde kitabın oluşmasına ve gelişmesine öncülük eder. İpek yolu üzerindeki birçok şehir ve kasabanın oluşturduğu kültürel birikimin etkileri, Türkler üzerinde görülür. Göçebe hayattan şehir hayatına yapılan geçiş yazı dilinin geliştirilmesini zorunlu kılar. Yerleşik hayat için seçilen Doğu Türkistan bölgesinde yazı için taş yerine kâğıt kullanmaya başlayan Türkler, alet olarak da çekiç kalem yerine kamış kalem kullanmaya başlar. Yazı malzemesi olarak kâğıdın, renkli mürekkebin mevcut olması neticesinde yazı faaliyetleri gelişme gösterir. Türklerde kitap manasında kullanılan “bitig” farklı şekillerde teşekkül eder. Bu şekillerin ilki pothî kitaptır. Bu kitap biçimini Tekin (2015) şöyle anlatır:

Türklerin ilkin kullandığı buna benzer kitap çeşidi tek çemberli idi. Bunlara da genel olarak *pothi* tarzında ciltlenmiş kitap diyeceğiz. Kâğıthânelerden gelen büyük boy (15 x 40, 20 x 55 veya nadir hâllerde 25 x 75 santim boylarında) kâğıt tabakalarının sağına, eninin üçte bir kısmının ortasına 1-2 santim yarıçapında bir daire çizilir, yani *pothi çemberi*. Buna *dar pothi* diyeceğiz. Ortasına delik açılır. Aynı şekilde arka hizasına da aynı çember çizilir. Bilhassa Maniheizm metinlerin çerçeveleri çok özenlidir. Kırımızı mürekkebe ve yıldızla çizilmiş cetveller ve tezhipler vardır. Bu suretle hazırlanan kâğıt tabakaları yazılıp kitap hâline getirilmek üzere önceden yığılır. Yukarıda izah ettiğim *çift çemberli pothide* olduğu gibi *pothi* tahtasının deliğinden sicim geçirilir, düğüm atılır. Yazılan kâğıtlar bu tek sicimden geçirilir, üst üste yığılır, kitabın ilk yaprağı da konduktan sonra sicimin geri kalan kısmı, tahta *pothi* kapağının paralel deliğine geçirildikten sonra her iki *pothi* tahtası sımsıkı sarılır, bağlanır.⁸²

Kökeni Hindistan’a dayanan bu kitap biçimi, Türkler tarafından kullanılır. Bu kitap biçiminin yanında İslâm kültüründe mevcut olan kitap biçimi varlık gösterir. Bu hususta Mâni döneminden kalma kitapların İslâm kültüründeki kitap biçimine

⁸¹ İsmail E. Erünsal, *Orta Çağ İslâm Dünyasında Kitap ve Kütüphane*, s. 116-128.

⁸² Şinasi Tekin, *Eski Türklerde Yazı, Kâğıt, Kitap ve Kâğıt Damgaları*, 3. Baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2015, s. 54.

benzerleğine dikkat çekilir. Kitap basımı hususunda bilhassa dinî nitelikli ihtiyaçlar neticesinde Uygurlar döneminde tahta oyma baskı yöntemini kullandığı ifade edilir.⁸³

---

⁸³ Şinasi Tekin, **a.g.e.**, s. 64.65

İKİNCİ BÖLÜM

2. KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA KİTAP

Kitap, klasik Türk edebiyatında “bitig, defter, divan, Kur’ân, mecmua, mushaf, nüsha, risale, sifr” gibi çeşitli kavramlar etrafında varlık gösterir.⁸⁴ Taşıdığı anlam, önem ve sahip olduğu özellikler neticesinde hemen hemen her şairin divanında kitap ile ilgili beyitler bulunur. Bu beyitlerin incelenmesi, tezkire ve mesnevilerde yer alan kitap ile ilgili hususların tetkik edilmesi klasik Türk edebiyatı şairinin kitapla olan bağıntıyı görebilmeyi mümkün kılar. Bahsi geçen kaynaklardan hareketle kitabın şair nezdindeki işlevleri ve bir okur olarak klasik Türk edebiyatı şairinin portresi izah edilmesi gereken ilk durumdur.

2.1. KİTABIN İŞLEVİ VE BİR OKUR OLARAK KLASİK TÜRK EDEBİYATI ŞAİRİ

Klasik Türk edebiyatı geleneğinin nazım sahasında oluşturduğu ve geliştirdiği divan tertip sistemi⁸⁵ şairi ilme yönlendirir. Zira, şiir söylemeyi ve divan tertip etmeyi gaye edinen bir şairin, geleneğin sunduğu usul etrafında hareket edebilmesi için aklî ve naklî ilimlerden istifade etmesi gerekir. Racûlî’den alınan aşağıdaki beyit bu gerekliliği açıkça ortaya koyar:

Eyle tahsîl-i ‘ilim her bir kitâbdan oku yaz

Gâh bir lâzım olur eş‘âr için her ıstılâh

(Racûlî, G.59/6)

(Her bir kitaptan okuyup yazıp ilim tahsil eyle. Zira şiir için her ıstılahı bilmek gerekir.)

---

⁸⁴ Şairlerin “kitap” denildiğinde ne anladığı meselesi üzerinde duran Tökel (2023), “Eskiler Yeniler: Kitap Neye Derler?” başlıklı yazısında Türk Dil Kurumunun: “Yazılmış ya da basılmış yaprakların bir araya getirilmesinden oluşan, 49 sayfadan az olmayan ve bir konuyu belirli bir düzen içinde sunan yapı” şeklindeki tanımına dikkat çeker ve Tanpınar’ın ifadelerinden hareketle eskiden kitap denilince büyük ciltlerin anlaşılmadığını, kimi zaman bir şiirin, bir şiir parçasının kitap olarak anlam bulduğunu ifade eder. Bknz.: Dursun Ali Tökel, **Divan Şairi de Okurdu**, İstanbul, Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı, 2023, s. 37-43

⁸⁵ Ömer Faruk Akün, **Divan Edebiyatı**, s. 54-55.

Benzer durum nesir sahası için de geçerlidir. Diyarbakırlı Sait Paşa'nın münşilerde bulunması gereken özellikleri ifade ettiği aşağıdaki cümlelerine bakıldığında maharetli bir münşinin kitap ve risalelerle hemhal olması gerektiği görülür:

Fenn-i inşâda meleke ve mahâret, ilm-i belâgate vukûf-ı tâmm ile ber-â-ber kesret-i mütâla'a, tekrîr-i mürâcâ'at, halk ile muhâlatat, kütüb-i fûnûn ve resâ'il-i kesîreye vukûf, hutebânın nutk u hitâbetlerini ve meşâhîr-i şu'arânın dîvânlarını ve her türlü mektûbât-ı edebîyyeyi kırâ'at gibi ahvâle devâm ile hâsıl olur.⁸⁶

Gelenek içerisinde ister nazım isterse nesir sahasında eser vermek isteyen şairin/münşinin ilim öğrenmek için kitaplara ihtiyaç duyduğu yukarıdaki örneklerde açıkça görülmektedir. Kitap, ona ilmî müktesebatı kazandıracak, arzu ettiği sahada eserler ortaya koymasını temin edecek bir işleve sahiptir. Bundan dolayı şair de içinde bulunduğu toplumda kendini yetiştirebileceği bir okul olmamasına rağmen okuma, araştırma vesilesiyle hazırlık sürecini tamamlamaya, teorik çalışmalarla şairlik yolunda kendini geliştirmeye gayret eder.⁸⁷ Kitaplar vesilesiyle etkili söz söylemeyi öğrenir, fesahat ve belagata vâkıf olur ve bu sayede özgün eserler ortaya koyar. Kitabın taşıdığı söz konusu işlev vesilesiyle şair kitapla hemhâl olmak ister. Enderunlu Hamîd, Beşiktaşlı Yahya Efendi, Vuslâtî ve Haşmet'in aşağıdaki beyitleri bu durumu gösterir niteliktedir:

Beni İlâhi cehâletle şermsâr itme

Kitâb-hâne-i 'îrfân içinde hâr itme (Enderunlu Hamîd, s. 229)

(Ey Allâh'ım! Beni cehaletle mahcup duruma düşürme. İrfân kütüphanesi içerisinde eşek etme.)

Kim dilerse ki ola sâhib-fünûnı 'âlemün

Ana her fenden gerekdür bir kitâb ezberlemek (Beşiktaşlı Yahyâ Efendi, G.48/3)

(Âlemin ilimlerine sahip olmayı dileyen kimse için her ilimden bir kitap ezberlemek gereklidir.)

---

⁸⁶ Diyarbakırlı Sait Paşa, **Mizânü'l-Edeb**, Hazırlayan: Saliha Doğan, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2009, s. 32.

⁸⁷ Cemal Kurnaz, **Osmanlı Şair Okulu**, s. 1-14.

Kitâb ile ülfet gerek dâ'imâ

Bulunmazsa ger bir muvâfık celîs

(Vuslâtî)

(Eğer, uygun bir arkadaş, dost bulunmazsa daima kitap ile yakınlık kurmak gerekir.)

Yeter sana bu nükte hem-dem hemân

Fe-nî'me'l-enîsü kitâbü'n-nefis⁸⁸

(Vuslâtî)

(Ey arkadaş! Bu söz senin için yeterlidir: "En iyi dost nefis kitaptır.")

Dil kitâb ile olur bahr-ı 'ulûma gavnâs

Cevheriyyânı çeker tâ bün-i 'ummâna sadef

(Haşmet, G.139/3)

(Sadefin, mücevher avcılarını tâ okyanusun dibine çekmesi gibi gönül de kitapla ilimler denizinin dalgıcı olur.)

Kitabın işlevlerinden bir diğeri de şairi gelenek içerisinde var kılmak ve onun şöhrete ermesine vesile olmaktır. İlim öğrenen ve böylelikle etkili söz söyleme yetisi kazanan şairin ortaya eser koyması gerekir. Bu gerekliliği Yârî'nin aşağıdaki beyitinde görmek mümkündür. Zira, bir iki söz söylemek şairlik için yeterli değildir. Şairlik sıfatına erişilebilmenin yolu ortaya bir kitap koymaktır:

Yârî bir iki beyt-ile şâ'ir bulur mı nâm

Şâ'ir dime o şâ'ire dîvânı olmaya

(Yârî, G. 682/9)

(Ey Yârî! Şair bir iki beyit ile nam bulamaz. Divanı olmayan şaire şair deme.)

Geleneğe sunulacak bu kitap, şairin şöhretine vesile olacaktır. Avnî'nin *Tuhfetü'l-Hükkâm* adlı eserinden alınan aşağıdaki beyitler bu noktada örnek verilebilir:

---

⁸⁸ Abdullah Esen, "Onsekizinci Yüzyılda Derlenmiş Karışık Bir Mecmua (İnceleme, Transkripsiyon ve Karşılaştırmalı Metin)", Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019 s. 280.

Kılmaga vâki‘-i hâlüm ta‘rîf

Tercemândur bana bu nazm-ı latîf

(*Bu latîf nazım, halimi tarif etmek için bir tercüman gibidir.*)

Var ümîdüm ki olup feth-i bâb

Bâ‘is-i şöhet ola işbu kitâb

(Tuhfetü‘l-Hükkâm,321, 324)

(*İşte bu kitap tamamlandığında bu kitabın benim için şöhet vesilesi olacağı hususunda ümidim var.*)

Kitabın şairi var kılan işlevinin tezahürü olarak Gülşehrî’nin *Mantıku’t-Tayr* adlı eseri de örnek verilebilir. Gülşehrî, bu eserinin “*Dâstân-ı Şeş Merd-i Cihângîr Be-Şeş Kitâb-ı Fâhir Ki Gülşehrî Heftüm-i Îşânest*” bölümünde adının kimseler tarafından bilinmediğini ifade eder. Günün birinde cihan dağına çıkar ve orada Tanrı’ya bağlanmış altı veli görür. Velilerle selamlaştıktan sonra kendisine kim olduğu sorulur. Bu sual üzerine kendisinin büyük bir şeyh olduğunu ve çokça öğrencisinin bulunduğunu dile getirir. Senâyî, Mevlânâ, Nizâmî, Attar, Sultan Veled ve Sadi-i Şirazi’den oluşan bu altı ulu, Gülşehrî’yi kitabı olmadığı için cansız bir ölüye benzettir. Senâyî, *Îlâhi-nâme*’yle, Mevlânâ *Mesnevi*’yle, Nizâmî *Mahzenü’l-Esrâr*’la, Attar *Musibet-nâme* ve ona eş olan *Mantıku’t-tayr*’la, Sultan Veled mesnevisiyle, Sâdî de *Gülistân-nâme*’yle dünya denizlerinin incileri olmuşlardır. Kaleme almış oldukları eserlerle cihana hâkim olan ve şan, şöhet bulan ulular, aralarına katılmak isteyen Gülşehrî’ye bir kitap yazması gerektiğini ifade ederler. Kendisine yapılan telkinler neticesinde Gülşehrî, cihana bir eser bırakmak gerektiğini, eseri olmayan bir kişinin varlığı ile yokluğunun aynı olduğunu anlar. Gayret ateşiyle yanan Gülşehrî, yemeden içmeden kesilir. Yolda bir veli ile karşılaşınca kendisine veli tarafından Gülşehrî adı verilir. Ayrıca *Felek-nâme* adında bir kitap yazması söylenir. Bu adı kendisine mahlas seçen Gülşehrî eserini güzelce yazdıktan sonra uluların yanına gider ve ulular tarafından adı ve kitabı beğenilir. Neticesinde uluların yedincisi olur.⁸⁹

Avnî’nin *Tuhfetü’l-Hükkâm*’ı ve Gülşehrî’nin *Mantıku’t-Tayr*’ından hareketle kitabın şairliğin bir göstergesi olduğu söylenebilir. Kitap, bir şairin şiir söyleme

---

⁸⁹ Kemal Yavuz, *Gülşehrî’nin Mantıku’t-Tayr’ı (Gülşen-nâme) Metin ve Günümüz Türkçesine Aktarma*, Ankara, Kırşehir Valiliği Kültür Hizmeti, 2007, s.380-398

kabiliyetini, ilminin kifayetini gösterir. Söz konusu işleve örnek olarak Şeyhî verilir. Şiire yatkınlığı ve maharetleri dolayısıyla Sultan Murad’a musahip olan Şeyhî, padişah tarafından vezir yapılmak istendiğinde fesatlık sahibi insanlar tarafından bu durum kışkanılır. Bu duruma engel olabilmek adına Şeyhî’nin vezir olabilmesi için Nizâmî’nin *Hamse*’si gibi bir eser kaleme alması şartı koşulur. Sultan Murad da, Şeyhî’ye Nizâmî’nin *Penc-Genc* adlı kitabını verir. Şeyhî, kendisine verilen kitap içerisinde *Hüsrev ü Şirin*’i seçer ve bu kitabı Türkçeye tercüme eder. “*Türkî kisvet ve yeni hil’at biçmek*” şeklinde tarif edilen bu çalışmanın akabinde Şeyhî ilmini ve şairliğini göstermiş olur:

Mîr Selmân fevtinden sonra merhûm Sultân Murâd Han-ı Gâzî rahmetu’llâhi ‘aleyh musâhabet-i şeref-bahşları ile münâsebet idüp anlar dahı Mevlânâ Şeyhîde ziyâde zekâvet ü fetânet ve idrâk-i pâk görüp begenüp vezîr idinmek murâd idindi. Reşkden müfsid ifsâd idüp ittifâk nifâk sûreti ile “Hamse-i Nizâmî gibi bir kitâb dimege irtikâb eylesin görelüm ba’dehu vezir idesin” diyü ilkâ vü igvâ idüp Sultân Murâd hazretleri dahı imtihân için şeyh-i girâmi Hazret-i Nizâmî Penc Gencin Şeyhî hizmetlerine virüp ol dahı alup içinden Husrev ü Şirîn tercümesin ihtiyâr idüp bu bî-bedel hûbun egninden köhne ‘Acem libâsın giderdi. Türkî kisvet ve yeni hil’at biçüp geyürdi. İnsâf ki bir şîve ile zîb ü zînet ve bir nakş ile taravet ü letâfet virmişdür ki andan artuk olmak mutasavver degül.⁹⁰

Gelenek içerisinde ortaya koyduğu kitaptan hareketle şairliği, ilmî birikimi yetersiz bulunan şairlerin de olduğu görülür. Bu hususta Latîfî’nin, Ahmedî ile ilgili dile getirdiği rivâyet örnek olarak verilebilir. Rivayete göre Ahmedî, *İskendernâme* adlı eseri yazdığı anda asrın önde gelen isimlerine arz eder. Fakat, âlimler bu kitabı beğenmemekle kalmaz bir kasidenin bu kitaptan daha üstün olabileceğini söyleyerek eseri tahfif ederler. Bu durum üzerine Ahmedî yaşadıklarını Şeyhî’ye anlatır. Şeyhî de bunun üzerine bir kaside kaleme alır ve Ahmedî’ye verir. Ahmedî, önde gelen âlimlere bahsi geçen kasideyi gösterdiğinde âlimler: “*Eğer bu kaside seninse o kitap senin değildir, eğer kitap senin ise kaside senin değildir.*”, diyerek şairin kitabını kabul etmezler.⁹¹

Ahmedî örneğinde de görüldüğü üzere kitap her ne kadar şairin istidadını, ilmini gösteren bir konumda olsa da aynı zamanda onun başarısızlığını da gösterir. Bu

---

⁹⁰Sehi Beg, **Heşt Behişt**, Hazırlayan: Haluk İpekten, Günay Kut, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017, s. 68, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Ek-lenti/56165.hest-bihistpdf.pdf?0& tag1=03EE5380B678F1063BF0A9ED54D2FA0DD771F0E5&crefer=7F6050672F43D64F02A71DDFEED7FE25EF1C687812F9CC3E5649A3B8048EA0DF>.

⁹¹ Latîfî, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ*. s.120.

hususta Latîfî'nin Likâyî ile ilgili dile getirdiği rivâyet de örnek olarak verilebilir. Rivâyete göre, Likâyî ehli olmamasına rağmen Ahmedî'nin *Yusuf u Züleyhâ* adlı eserine nazire yazar. Eksik ve hatalarına rağmen padişaha arz eder. Bu hataları gören padişah ehli olmayan insanların kitap yazmaması gerektiğini söyler ve kitabın yakılmasını emreder.⁹²

Klasik Türk edebiyatı şairi için kitabın bir başka işlevi de geçim kaynağı olmasıdır. “*Kasîde, mersiye, tarih, telîf kitap veya armağan kitap ya da bizzat yazarı tarafından sunulur yahut bir aracı vasıtasıyla gönderilir ve armağan bağışlanırdı.*”⁹³ ifadeleriyle söz konusu işlevi tetkik eden İnalçık (2019) *Şâir ve Patron* adlı eserinde İn'âmât defterlerinden hareketle şairlerin sundukları eserler karşılığında ne tür armağanlar aldıklarını tablo halinde sunar. Bahsi geçen tabloya bakıldığında sunduğu kitap karşılığında alınan akçaların bazıları şunlardır: Ahmed Çelebi, *Kıssa-i Yûsuf* çevirisi için 5.000, İdrîs *Târih-i Âl-i Osmân* adlı eseri için 50.000, Firdevsî *Süleymânnâme* adlı eseri için 3.000, Dervîş Mahmûd telif kitabı için 3.000, Şehzâde Korkud Çelebi telif kitabı için 2.000, Mevlânâ Muzaffer telif kitap için 10.000, Süleyman Çelebi telif kitap için 3.000 akça almıştır.⁹⁴

II. Bayezid'in İn'âmât Defteri ile ilgili Kazan (2008), tarafından yapılan çalışma da şairlerin hediye olarak sundukları kitap karşılığında aldıkları ödülleri göstermektedir. Bu çalışmaya bakıldığında padişahın birçok in'âm ve ihsanda bulunduğu görülür. “*İn'âmât defterinden tespit edilen ve çeşitli konuları kapsayan 31 adet te'lif kitap 8 yıl süresince Bayezid'e sunularak yazarları 269.500 akçe ve çeşitli kumaşlardan imal edilmiş 25 adet kaftanla taltif edilmiştir.*”⁹⁵ ifadeleri kitabın bir geçim kaynağı olduğunu destekler niteliktedir. Kitap sunma hususunda bizzat padişahın âlim ve şairlerden kitap talep etmeleri de etkilidir. “Padişahın Kütüphanesine Kitap Hazırlamak” başlığı altında söz konusu meseleyi inceleyen Kazan (2021), II. Murad

---

⁹² Latîfî, **a.g.e.**, s. 474.

⁹³ Halil İnalçık, **Şâir ve Patron “Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme”**, 9. Baskı, Ankara, Doğubatı Yayınları, 2019, s. 73.

⁹⁴ Halil İnalçık, **a.g.e.**, s. 79-82.

⁹⁵ Hilal Kazan, “Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesinin Malî Boyutları (XVI. Asrın İlk Çeyreğinde II. Bayezid'in İn'amat Defteri Çerçevesinde)”, **Tarih Dergisi**, S.47, 2012, s. 113.

devrinden itibaren görülen kitap sipariş etme meselesinin matbaadan sonra bir müddet daha devam ettiğini ifade eder.⁹⁶

Âşık Çelebi'nin, tezkiresinde Pârepârezâde Ahmed Çelebi'yi tarif ederken “Ma‘zûl olsa yol harcına bir kitâbın şatar.”⁹⁷ demesi, Kınalızâde Hasan Çelebi'nin “Yûsuf u Züleyhâyı kendüsi yazup satardı halk dahı mezbûrun hattıyla olmagın rahbet idüp ziyâde bahâya alurlardı.”⁹⁸ ifadeleriyle Hamdî Çelebi'nin kitap yazıp sattığını belirtmesi kitabın bir geçim kaynağı olma işlevine örnek verilebilir.

Kitabın işlevlerinden biri de şaire ilham kaynağı olmasıdır. Kitap, şair için maddi ve manevi yönleriyle ilham unsuru olan; cilt, şiraze, mıstar, miklep, yaprak vb. yapı yönleriyle onun hayal dünyasını zenginleştiren ve çeşitli anlam ilişkileri kurmasına vesile olan bir kaynaktır. Divanlara bakıldığında şairlerin umumiyetle kitabı, kitabın maddi ve manevi unsurlarını şiirlerine yansıttıkları görülür. Bâkî'nin kâinatı kitap olarak tasavvur edip o kitapta adının kayıtlı olduğunu düşünmesi, Necâtî Bey'in sevgilinin yüzündeki beni kitaplarda yer alan “nokta-i şekk” ile ilişkilendirmesi, Sirâcî'nin gönlünü kitaba benzetip kitapların kazınmasından ilhamla dünya varlığından sıyrıldığını ifade etmesi söz konusu ilhama örnek olarak verilebilir:

Minnet Hudâya devlet-i dünyâ fenâ bulur

Bâkî kalur sahîfe-i ‘âlemde adumuz

(Bâkî, G. 192/6)

(Allâh’a şükürler olsun ki dünya saadeti son bulsa da bizim adımız âlem sayfasında sonsuza değin kalır.)

Lebinin hattı sahîh olmadığın bilmek için

Kalem-i sun‘ komış nokta-i şektir dehenin

(Necâtî Bey, G 313/2)

[Allah'ın yaratma kalemi, ağzını dudağının ayva tüylerinin (yazısının) sahîh olmadığını göstermek için “nokta-i şekk” olarak koymuş.]

---

⁹⁶ Hilal Kazan, “Padişahın Kütüphanesine Kitap Hazırlamak”, *Z Kültür, Sanat, Şehir Tematik Dergi*, Hazırlayan: Murat D. Çekin, S.5, 2021, s. 84-5.

⁹⁷ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, *Meşâ’irü’ş-şu’arâ*, s. 125.

⁹⁸ Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, s. 311.

Dü cihân varını itdüm safha-i dilden tıraş

Hânkâh-ı ‘aşk içinde cismüm ‘uryân eyledüm (Sirâcî, G. 205/6)

(İki cihan varını gönül sayfasından kazıdım. Aşk tekkesi içerisinde vücûdumu uryân eyledim.)

Şairlerin gerekli müktesebata erişebilmelerini sağlayan, onların etkili söz söylemelerine, nitelikli eserler ortaya koyabilmelerine yardımcı olan ve böylelikle gelenek içerisinde varlık bulup şöhrete nail olmalarına imkân tanıyan ve aynı zamanda geçim ve ilham kaynağı olan kitap, taşıdığı bu işlevler vesilesiyle onların nazarında anlam, önem ve değere sahip olur. Tablo 1’de gösterildiği üzere Latîfî, Usûlî, Tıflî Ahmet Çelebi, Hisâlî, Ârif Süleyman, Ebubekir Celâlî, Koca Râgıp Paşa, Mehmet Şerif Efendi, Nazîr, Nevres-i Kadîm, Osman Servet, Sabîh, Nevşehirî Siyamzâde Hasan Hamdî, Mehmet Niyâzî ve Ali Emîri gibi birçok şairin “kitap” redifli şiir yazması da söz konusu anlam ve önemin tezahürü olarak yorumlanabilir.

TABLO 1. Kitap Redifli Şiirler

Yüzyıl	Şair	Adet
16	Latîfî	1
16	Usûlî	1
17	Tıflî Ahmed Çelebi	1
17	Hisâlî	1
?	Savâbî Sâlih Çelebi	1
18	Ahmed Nüzhet	1
18	Ârif Süleyman	2
18	Ebubekir Celali	2
18	Hâmid	1
18	Koca Ragıp Paşa	1
18	Lâedrî	2
18	Mehmet Şerif Efendi	2
18	Nazîr	1
18	Nevres-i Kadîm	1
18	Osman Servet	1
18	Sabih	1
18	Seyyid Mehmed Şemseddin	1
19	Sıyâmzâde Hamdi	1

19	Mehmet Niyazi	1
20	Ali Emiri	3

Kitabın bir yaprağının bin altın madeninden üstün görüldüğünü, dost bilindiğini ve şairler için örnek bir konumda olduğunu gösteren aşağıdaki beyitler de yine söz konusu anlam ve değerin yansıması olarak kabul edilebilir:

Yeg durur bin kân-ı zerden ehl-i fazla bir varak

Câhil almaz bir pula n'etsün ne kârıdur kitâb (Latîfî, 3. Beyit)

(Fazilet ehli için bir varak bin altın madeninden daha üstündür. Cahilin kitapla işi olmadığı için onu bir pula dahi almaz.)

Ey gönül sâhib-i dünyâ olamaz sâdık enîs

Kütüb-i fâhire-veş yâ ola mı hayr-ı celîs (İstanbul Eşref, G.133/1)

(Ey gönül! Dünya sahibi olan kimse sâdık bir dost olamaz. Övülen kitaplar gibi hayırlı bir dost olur mu?)

Dilersen el üzre tutalar seni halk

Ma'rifetle pür olup kitâb gibi (Derzizâde Ulvî, G.631/6)

(Halkın seni el üzerinde tutmasını, sana itibar etmesini dilersen kitap gibi marifetle dolu ol.)

Diyarbakirli Ahmed Mürşîdî'nin, *Pend-nâme* adlı eserinin “*Fî-Beyân-ı Mebhas-ı 'Ulemâ Rahimehümü'llah*” bölümünden alınan aşağıdaki ifadeler, bir klasik Türk edebiyatı şairinin nazarında kitabın sahip olduğu değerin ne olduğunu ortaya koyar. Kitap, âlimlerin, ehil kimselerin yari, dostu, sırdaşı, arkadaşı, yoldaşıdır:

Câhile virsen kitâbı söylemez

Seyr ider nakşı dilinden anlamaz

(Kitabı cahile versen onu okuyamaz. Nakışını seyreder ancak dilinden anlayamaz.)

Ol hemân anda görür bir kara âk

Almaz andan kalbi dili bir mezâk

(O, kitapta sadece ak ve kara görür. Onun kalbi kitaptan lezzet almaz.)

Virselers ‘âlim eline bir kitâb

Söyleşür anınla bin dürli cevâb

(Âlim eline bir kitap verseler, onunla bin çeşit cevap üzerine konuşur.)

Âşinâdır bunca ülfet eylemiş

Birbiriyle bunca sohbet eylemiş

(Bu kadar yakınlık gösterip çokça sohbet ettiği için artık âşinâdır.)

Yâridir yârânıdır sırdaşdır

Hem şerîkidir ‘ilim yoldaşdır

(Mürşîdî, Pendnâme, s.279)

(Kitâp, onun yari, dostu, sırdaşı, arkadaşı, ilim yoldaşdır.)

Diyarbakirli Ahmed Mürşîdî’nin yukarıdaki beyitlerinde de görüldüğü üzere klasik Türk edebiyatı şairlerince cahillik eleştirilen bir noktadadır. Bu noktada Güfta’nın (2011): “*Divan şiirinde, güzel ahlakla bütünlenmiş ilim övülmüş ve iki âlem mutluluğu için bu ilmin elde edilmesi teşvik edilmiştir. Haktan sapmanın, kötü fiiller işlemenin ve hüsrana uğramanın sebebi olan cehalet yerilmiş ve cahil kalınmaması tavsiye edilmiştir.*”⁹⁹ ifadeleri de söz konusu eleştiriye ortaya koyar. Kitabın değerini âlimlerin, ehil kimselerin bileceğini düşünen şairler; cahillerin kitaplara gereken değeri veremeyeceğini, onların kitaplardan lezzet alamayacağını dile getirir. Bu düşünceden ilhamla sevgilinin yüzünü kitap olarak gören şairler bu kitabın cahillere/rakiplere açılmaması gerektiğini düşünürler. Zira onlara göre cahiller/rakipler sevgilinin yüz kitabının değerini bilemez, onu anlayamaz ve ondan lezzet alamaz. Bâkî, Taşlıcalı Yahyâ ve Fasîh Ahmed Dede’nin divanlarından alınan aşağıdaki beyitler bu düşüncenin görüldüğü beyitler arasında yer alır:

Derûnun pür-ma’ârif hem-nişînün merd-i ‘ârif kıl

Açılma ey yüzi gül şahs-ı nâ-dâna kitâbâsâ

(Bâkî, G. 2/3)

(Ey yüzü gül gibi olan sevgili! Gönlünü bilgiyle doldur, arkadaşını da ârif kimselerden seç. Kitap gibi cahil kimselere açılma.)

---

⁹⁹ Hüseyin Güfta, **Divan Şiirinde Cehalet**, s. 11.

Gonce-veş mahcûb olunca hûb olur mahbûblar

Dôstum câhillere açılma mânend-i kitâb (Taşlıcalı Yahyâ G.24/2)

(Dostum, kitap gibi cahillere açılma. Zira sevgililer, gonca gibi örtülü olunca güzel olur.)

Cemâl-i hûba olur sûfî nazarda mütereddid

Olur mı cehli olan hiç kitâbdan mütelezzîz (Fasîh Ahmed Dede, G.53/2)

(Sûfî, güzel yüzüne bakmakta tereddüde düşer. Cahil olan kimse kitaptan hiç zevk alamaz.)

Nâbî de bir beyitinde gönül ile kitap arasında benzerlik ilişkisi kurar. Kitabın cahil elinde garip kalması gibi gönlün de körpe sevgilinin elinde garip kalmasını istemez:

Dilün düşürme sakın meh-ruhân-ı kem-sâle

Ki câhilân arasında kalur kitâb garîb (Nâbî, G.18/5)

(Gönlünü genç ve yanakları ay gibi parlayan sevgiliye verme. Zira kitap cahiller içinde garip kalır.)

Kitabın şairler için çeşitli işlevlere sahip olduğu ve bunun neticesinde onların kitaba önem verdiği, değer atfettiği yukarıda ifade edildi. Bu önem ve değere bağlı olarak klasik Türk edebiyatı şairinin nasıl bir okur portresine sahip olduğu izah edilmesi gereken bir durumdur. Söz konusu portrenin tam manasıyla ortaya çıkarılması münferit bir çalışmayı gerekli kıldığından bu çalışmamızda elde edilen verileden hareketle genel bir çerçeve çizilecektir. Bu noktada cevaplanması gereken ilk soru şu olmalıdır: “Klasik Türk edebiyatı şairi kitap okuyor muydu?”. Bu soru üzerine düşünen Yılmaz (2017), şairin sahip olduğu kelime hazinesine dikkat çeker:

Divan edebiyatı deyince akla hemen aşktan ve aşkın hâllerinden dem vuran şiirler gelse de kullanılan kelimeler sadece belli bir konuyla kısıtlanamayacak kadar geniş bir dağılıma sahiptir. Mısralar aracılığıyla okuyucuya sunulan hayal ve manalara bakılırsa çoğu şair, hatırı sayılır bir kelime hazinesine sahiptir. Açıkçası “ortak hafıza”nın bir araya getirdiği kelimeler arasında şairin bilgi birikimini, ilgi ve görgüsünü yani kitap okuyup okumadığını gösteren terim anlamlı kelimeler bulmak da mümkündür. Şairin ifade etme gücünü doğrudan etkileyen bu anlayışa bağlı kitabi ifadeler, bulundukları divan sayfalarından meraklılarına göz kırparlar. Böylesi

kullanımlara bakılacak olursa “Divan şairi kitap okur muydu?” gibi bir soruya sağlam bir cevap vermek için yeterli malzemeyi bulmak pek zor olmasa gerektir.¹⁰⁰

Kelime hazineleri haricinde klasik Türk edebiyatı şairinin kitap okuduğunu, bir kitap kültürüne sahip olduğunu gösteren çeşitli kaynaklar mevcuttur. Bu kaynaklardan ilki tezkirelerdir. Bu noktada tezkireler iki yönüyle ele alınabilir. Bu yönlerden ilki, kendileri de şair olan tezkire müelliflerinin kitap okuduğunu göstermeleridir. Zira söz konusu müellifler, hakkında bilgi verecekleri şairlerin kitaplarını okur¹⁰¹, okudukları kitaplarla ilgili değerlendirmeler yaparlar.¹⁰² Bu noktada Latîfî’nin kitaplarla olan yakınlığı değinilmesi gereken bir öneme sahiptir. “Ni’me’l-enîs el-kitâbü’n-nefis” (En iyi dost nefis bir kitaptır.) anlayışıyla hareket ettiğini belirten Latîfî, kendinden önceki âlimlerin kitaplarını okuduğunu belirtir. Kitabı dost olarak gören Latîfî, ayrıca “kitap” redifli şiir kaleme alarak kitap sevgisini dile getirir.¹⁰³

İkinci olarak tezkireler, hakkında bilgi verilen şairlerin kitap okuduklarını gösterir. Bu nazarla bakıldığında “...her fenne ıtıla’ı ve her ‘ilme tettebbu’ı olmuş...”¹⁰⁴, “...‘Acemde şugl idüp ‘ulûmı anda tahsîl ü tekâmîl eyledi.”¹⁰⁵, “Ve zebân-ı Fürsde vâki’ olan kütüb ü devâvîne tettebbu’-ı müstevfâsı ve tefahhus-ı müsteskâsı olup...”¹⁰⁶, “Kütüb-i mu‘teberenün mütâla‘asına kâdir...”¹⁰⁷, “...kütüb-i mütedâvileden çok nesne görmüştür.”¹⁰⁸, “...mutâla’a-i kütüb-i ‘irfânı sohbet-i yârâna değişmez...”¹⁰⁹, “mutâla’a-i kütüb-i nâfi’a ve kesb-i fazîlet ü ma‘rifet itmişdür.”¹¹⁰ gibi ifadeler şairlerin kitap okuduğunu göstermesi yönüyle örnek olarak verilebilir.

---

¹⁰⁰ Ozan Yılmaz, “Divan Şairi Kitap Okur muydu?” *Türk Dili Dergisi*, S. 781 s. 64.

¹⁰¹ Mehmet Nuri Çınarcı, *Türkçe Şâir Tezkirelerinin Kaynakları*, Ankara, Grafiker Yayınları, Ankara, 2016, s. 13-17.

¹⁰² Harun Tolasa, *Sehî, Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2002, s. 309.

¹⁰³ Dursun Ali Tökel, “Latîfî Der ki: “Kitap Yüz Yapraklı Bir Güldür”, *Türk Dili*, S.748, 2014, s. 28-33.

¹⁰⁴ Sehî Beg, *Heşt Behîşt*, s. 28.

¹⁰⁵ Sehî Beg, *a.g.e.*, s. 38.

¹⁰⁶ Latîfî, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsıratü’n-Nuzamâ*, s. 112.

¹⁰⁷ Latîfî, *a.g.e.* s. 517.

¹⁰⁸ Latîfî, *a.g.e.* s. 522.

¹⁰⁹ Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, s. 861.

¹¹⁰ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, *Meşâ’irü’ş-şu’arâ*, Hazırlayan: Filiz Kılıç, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018, s.408 Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59036,asik-celebi-mesairus-suarapdf.pdf?0>.

Şairlerin kitap okuduğunu gösteren kaynaklardan bir diğeri de kendi eserleridir. Bu hususta Şükrî-i Bitlisî örnek olarak verilebilir. Zira, o *Selim-nâme* adlı eserinde hadis, tefsir, fıkıh, tabir, bedi, beyan, meani, hikmet, nahv, sarf, mantık, kelam gibi çeşitli ilimlere vakıf olduğunu belirtir. Türkçe, Çağatayca, Farsça, Ermenîce, Arapça, Kürtçe olmak üzere altı dilde gazel söylediğini ifade eden Bitlisî; çeşitli yerleri gezdiğini ve başta Farsça olmak üzere pek çok kitabı gördüğünü söyler.¹¹¹

16. yüzyıl şairlerinden Za'îfî de *Sergüzeşt-nâme* adlı eserinde eserinde nasıl bir eğitimden geçtiğini anlatırken kelam, sarf, nahiv, adab, hikmet, fıkıh, mantık gibi ilimleri öğrendiğini ve *Metâlî*, *Miftah*, *Mevâkıf*, *Keşşaf*, *Meşârik*, *Tecrîd* gibi birçok kitabı okuduğunu ifade eder.¹¹²

Yine Taşlıcalı Yahya, Nâbî, Sıdkî Paşa, Azmizâde Hâletî, Sünbülzâde Vehbî, Tırsî'den alınan aşağıdaki beyitler de şairlerin bir okur olarak varlık gösterdikleri görülür:

Her kitâbı okumuş 'âlim ü dââyuz biz

Dürlü dürlü dilümüz var ulu deryâyuz biz (Taşlıcalı Yahya G.151/1)

(Biz, her kitabı okumuş, çeşit çeşit sözü olan bilginiz. Biz ulu bir deryayız.)

Geçdi 'ömrüm kitâb ile ekser

Dest-i ümmîde girmedi defter (Nâbî, Mesnevi VIII/ 161)

(Ömrüm çoğunlukla kitapla geçti. Ümit eline defter girmedi.)

Kitâbı künc-i 'uzletde sadîk-i gam-güsâr itdim

Sürûr-efzâ olup hazz itdim ol yâr-ı muvâfıkdan (Sıdkî Paşa, G.60/2)

(Kitabı, yalnızlık köşesinde dertten kurtaran hakiki dost yaptım. O münasip dosttan sevincimi artırıp keyiflendim.)

---

¹¹¹ Şükrî-i Bitlisî, *Selimnâme*, Hazırlayan: Mustafa Argunşah, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1995, s. 303-305.

¹¹² Vildan Serdaroğlu Coşkun, *Za'îfî'nin Sergüzeşt-nâme'si*, Ankara, İsam Yayınları, 2. Baskı, 2013, s. 232-233.

Şimdi mey nûş eylemekden ditrer oldu ellerüm

Evvel ammâ Hâletî düşmezdi destümden kitâb (Azmizâde Hâletî, G.81/7)

(Ey Hâletî! Şimdi şarap içmekten ellerim titrer olduysa da önceden kitap elimden düşmezdi.)

Kitâb olmuşdu ‘âlemde enîsim

Hemân bahs-i ‘ulûm idi celîsim (Sünbülzâde Vehbî K7/15)

(Âlemde dostum kitap olmuştu. Benim sohbet arkadaşım ilimlerin meseleleri idi.)

Zerre denlü bana cehl isbât iden bilmez henûz

Kâğıdın saydum karışdurdum kati vâfir kitâb (Tırsî, G.XIX/ 2)

(Beni zerre kadar cahillikle suçlayan henüz pek çok kitabın sayfalarını karıştırdığımı bilmez.)

Şairlerin özellikle kitaplarını yazarken istifade ettikleri kaynakları bünyesinde barındıran manzum nasihatnameler de bir okur olarak klasik Türk edebiyatı şairinin kitap ile olan yakınlığını gösterir. Muhatapları doğru yola sevk etmek, onların ilmî ve ahlaki veçhelerden tekamülüne destek olmak, İslâmiyet dininin ve ahlakının gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak gibi vazifeleri üstlenen nâsih şairler bu bağlamda nasihatname nevinde eser yazmayı amaç edinirler.¹¹³ Amaç edindikleri bu eserleri yazabilmek için Kur’ân-ı Kerim ve Hadîs-i Şerif’ler ile birlikte birçok kaynaktan beslenirler. Söz konusu eserlere bakıldığında şairlerin hadis kitabı olarak *el-Câmi ‘u’s-sagîr* (Süyûtî) ve *Meşâriku’l-Envâri’n-Nebeviyye* (Radıyyüddin es-Sâgânî) adlı eserlerden yararlandıkları görülür:

Suyûtî Câmî’inde bu hadîsi

Enes’den eylemişdir nakl ü inbâ (Manzûme-i Naîmiyye, 136)

(Suyûtî, Câmî’inde bu hadîsi Hz. Enes’ten nakledip haber vermiştir.)

---

¹¹³ Selim Emiroğlu, **Türkçe Manzum Nasihat-nâmelerin Eğitim Değeri Üzerine Bir İnceleme**, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2010, s. 13.

Meşârık'da bu söz mestûr olupdur

Bunı î mân iden magfûr olupdur (İrşâdü'l- 'Avâm, 83)

[Meşârık (kitabında) bu söz yazılıdır. Buna iman eden bağışlanır.]

Ahlak ve tasavvuf sahasında ise Tenbîhü'l-Gâfilîn (Ebü'l-Leys Semerkandî), Et-Tarîkatü'l-Muhammediyye (Birgivî Mehmed Efendi), Bedrü'l-vâ'izîn ve zuhrü'l- 'âbidîn (İbn Melek), Mürşid-i Pend (Ahmed Mürşidî Efendi), el-Berîkatü'l-Mahmûdiyye fî şerhi't-Tarîkatü'l-Muhammediyye ve'ş-şerî'ati'n-nebeviyye fî's-sîreti'l-Ahmediyye (Ebû Said Hâdimî), Kimyâ-yı Sa'âdet (Gazzâlî), İhyâ'ü 'Ulûmi'd-dîn (Gazzâlî), Miftâhu'l-Gayb (Sadreddin Konevî), Fusûsü'l-Hikem (Muhyiddin İbnü'l-Arabî) ve El-Fütûhâtü'l-Mekkiyye (Muhyiddin İbnü'l-Arabî) adlı eserler yararlanılan kaynaklardandır:

Bakuben ol Tenbîhü'l-Gâfilîne

Tarîkata hem Bedrü'l-vâ'izîne (Pend-i Gülistân, 202)

(O Tenbîhü'l-Gâfilîn, Tarîkat ve Bedrü'l-Vâ'izîn kitaplarına bakarak...)

Mürşid-i Pend içre yazmış bir delîl

Bu seher nevmi ider nesli kalîl (Pend-i Gülistân, 1843)

(Mürşid-i Pend içerisinde bir delil yazmış. Bu seher uykusu nesli kalîl eder.)

Muhammed Bû Sa'id-i Hâdimî ol

Berîka sâhibi nihrîr-i yektâ (Manzûme-i Naîmiyye, 443)

(O Berîka sahibi eşsiz âlim olan Muhammed Ebû Sâid Hâdimî...)

Yazar Kîmyâda ol Şeyhü'l-Gazâlî

Ki oldur Çîn-i irfânın gazâlî (Mir'atü'l-Ahlâk, s. 175)

(İrfan Çîn'inin ceylanı olan o Şeyh Gazzâlî Kimya kitabında yazar.)

Diyem İhyâda ol Şeyh-i Gazâlî

Beyân etmiş durur bu hasb-i hâlî (Mir'atü'l-Ahlâk, s. 433)

[O Gazâlî, İhyâ (kitabında) bu sohbeti açıklamıştır, anlatayım.]

Bu kenze olmadı kimse vâkıf

Beyân itmedi Miftâh u Mevâkıf

(Âb-ı Hayât, 1076)

(Bu hazineye kimse vâkıf olamadı. Miftâh ve Mevâkıf kitapları dahi açıklayamadı.)

Bir dakîka söyleyem key mu‘teber

Şeyh Fusûs’ından işitgil hûb-ter

(Mürşîdü’l-‘Ubbâd, 1612)

(Dinle, Muhyiddin İbnü’l-Arâbî’nin Fusûs’ından sana muteber bir nükte anlatayım.)

Ol Fütûhât’ında dimiş bir haber

İ‘tikâdını beyân itmiş ol er

(Mürşîdü’l-‘Ubbâd, 1911)

(O Fütûhat’ında bir haber söylemiş. O er, itikadını açıklamış.)

Fıkıh sahasında ise *Ed-Dürrü’l-muhtâr* (Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Haskefî ed-Dımaşkî), *El-Fetâva’z-Zahîriyye* (Zahîrüddîn Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ömer), *El-Âlemgîriyye el-Fetâva’l-Hindiyye*, *Câmi‘u’l-fikh* [Ebî Nasr Ahmed bin Muhammed Attâbî ve *Hulâsatü’l-fetâvâ* (Tâhir bin Ahmed bin Abdürreşîd el-Buhârî) adlı eserler görülür:

Kitâb-ı Dürr-i Muhtâr’ında anı

Getürdi Haskefî hıfz eyle cem‘â

(Manzûme-i Naîmiyye, 201)

(Haskefî, Dürr-i Muhtâr kitabında onu derleyip topladı. Tamamını ezberle.)

Zahîriyye ‘Îtâbiyye hulâsa

Dahi Hindiyye Câmi‘u’l-Fetâvâ

(Manzûme-i Naîmiyye, 366)

(Zâhiriyye, İtâbiyye, Hulâsa, Hindiyye, Câmi‘u’l-Fetâvâ... ”)

Tefsir sahasında *El-Keşşâf* (Zemahşerî), *Envârü’t-tenzîl* (Beyzâvî); Kelam sahasında *El-Mevâkıf* (Adudüddin el-Îcî), *Şerh-i Mevâkıf* (Ebü’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî); siyer sahasında ise *Mearicü’n-*

Nübüvve (Muinüddin Muhammed Emin Herevî) adlı eserler şairlerin yararlandıkları kaynaklardır:¹¹⁴

Yazar Keşşâf ile Tefsîr-i Kâzî

Hudâ sâhiblerinden ola râzî

(Heşt-Behîşt, 182)

(Keşşâf ve Kadı Tefsîri 'nde yazar. Allâh o kitapların sahiplerinden razı olsun.)

Bu kenze olımadı kimse vâkıf

Beyân itmedi Miftâh u Mevâkıf

(Âb-ı Hayât, 1076)

(Bu hazineye kimse vâkıf olamadı. Miftâh ve Mevâkıf kitapları dahi açıklayamadı.)

Göresin Şerh-i Mevâkıf'da tamâm

Redd ider anları hep ehl-i kelâm

(Lutfiyye, 108)

(Mevâkıf Şerhi 'nde tamamını göresin. Kelâm ehli hep onları reddeder.)

Mesnevî (Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî), *Hayriyye* (Nâbî), *Şâhname* (Firdevsî), *Usûlname* (Taşlıcalı Yahya), *Gülistân* (Sâ'dî-i Şîrâzî), *Pend-i Ricâl* (Mürîdî), *Arşnâme* (Fazlullah Hurûfî), *Yûsuf u Züleyhâ* (Abdurrahman Câmî), *Hilye-i Hakânî* (Hâkânî Mehmed Bey) adlı eserler de şairlerin edebiyat kaynakları arasında yer alır:

Celâleddîn-i Rûmî şeyh-i âfâk

Bunu der Mesnevîde behr-i irfâk

(Mir'atü'l-Ahlâk, s. 179)

(Ufukların şeyhi olan Celâleddîn-i Rûmî (?) Mesnevî'sinde bunu anlatır.)

Pend-i Hayriyyesidür pür-ma'nî

Dime yazmış nice mâlâyâ'nî

(Lutfiyye, 33)

(Hayriyye adlı öğüt kitabı mana doludur. Nice boş, anlamsız şeyleri yazmış deme.)

---

¹¹⁴ Şemseddin Sivasî, **Mir'atü'l-Ahlâk**, Hazırlayan: Birgül Toker, Sivas: Sivas Belediyesi, 2015, s. 449.

Gerçi tafsîl-i kelâm itmişdür

Bâri tahkîk-i makâm itmişdür

(Lutfiyye, 34)

(Gerçi sözü ayrıntılara girip biraz uzatsa da yine de meseleyi araştırmıştır.)

O dem münhî-yi gayb kıldı hitâb

Ki Şehname bahrinde olsun kitâb

(Cilâü'l-Kulûb, 292)

(O vakit gaybın habercisi hitap edip “Kitap, Şehname bahrinde olsun” dedi.)

Kılup mazhar-ı iltifât u kabûl

Komış nâmını ol kitâbun Usûl

(Cilâü'l-Kulûb, 297)

(Kabul ve iltifata erişip o kitabın adını Usûl koymuş.)

Gülistân'da kim ana olmaz nazîr

Dimiş Şeyh Sa‘dî-i rûşen-zamîr

(Cilâü'l-Kulûb, 1770)

(Gönlü aydın olan Şeyh Sâdi, eşi benzeri olmayan Gülistân kitabında söylemiş.)

Mürîdî didi bir pend ibtidâdan

Ki on sekiz hikâye aldım andan

(Mürşîdî, Pendnâme, s. 21)

(Başlangıçta Mürîdî bir pend söyledi. Ben o kitaptan on sekiz hikâye aldım.)

‘Arş-nâme sözlerinden bunda var

Tercüme kıldum ki kala yâdigâr

(Beşâretnâme, 1264)

(Bu kitabın içinde Arşnâme kitabının sözlerinden var. Yedigâr kalsın diye tercüme ettim.)

Dimiş Yûsuf Züleyhâsında Câmî

Tarîkat ehlinün ol nîk-nâmı

(Nazmu'l-'Ulûm, 138)

(Tarikat ehilleri içerisinde iyi nama sahip olan Câmî, Yûsuf u Züleyhâ adlı kitabında anlatmış.)

Hilye-i Hâkânî'den bâ-ihimâm

Aldığım ebyâtı itdim itmâm

(Maksûd-ı Nasîhat, 622)

(Hilye-i Hâkânî'den özenle adlıgım beyitleri tamamladım.)

Yukarıda bahsedilen hadis, ahlak ve tasavvuf, fıkıh, tefsir, kelam, edebiyat, siyer kitapları haricinde şairlerin kitap ismi vermeden doğrudan müellif ismini vermeleri de onların işaret ettikleri müelliflerin eserlerinden yararlandıklarını gösterir. Şairlerin beslendikleri kaynaklara bakıldığında bu eserlerin umumiyetle alanlarının önde gelen ve genellikle medreselerde okutulan kitaplar olduğu görülür. Manzum nasihatnamelerden hareketle kitap yazmak isteyen bir şairin çeşitli kitaplardan yararlandığını; dînî, ahlâkî ve edebî birçok alanla ilgili kitaplara vâkıf olduğu söylenebilir. Bunu durumu desteklemesi adına Ârîf'in *Mîrâc-ı Nebî*'sinden ve Abdülvâsi Çelebi'nin *Halîlnâme*'sinden alınan aşağıdaki beyitlerde örnek olarak verilebilir:

Bil kitâblardan sana nakl eyledüm

Dime kim ben kendüzümden söyledüm

(Kitaplardan sana naklettiğimi bilesin. Benim kendi sözüm olduğunu düşünme.)

Ba'zısı anun Meşârik nakli bil

Bâ'zı Keşşâf nakli bilgil iy halîl

(Ey dost! Onun bazısının Meşârik bazısının Keşşâf nakli olduğunu bilesin.)

Ba'zı Tefsîr-i Ebu'l-Leys'ün-dürür

Ba'zı Muhtâru'l-Mevâ'iz'ündürür

(Bazısı Tefsîr-i Ebû'l-Leys, bazısı ise Muhtâru'l-Mevâ'iz'dir.)

Kudretüm yitdükce uş sa'y itmişem

Hoş kitâblar nakli üzre gitmişem (Mîrâc-ı Nebî,522, 523, 524, 525)

(İşte, gücümün yettiği kadar işte çalışıp güzel kitapların nakilleri üzerine gittim.)

Biş altı pâre tefsîrün içinden

Çıkardum uşbu ahbâr-ı 'icâbı

(Halîlnâme,3638)

(İşte bu gerekli sözleri beş altı parça tefsirin içerisinden çıkardım.)

Tezkirelerde Hayâtî Çelebi için söylenen: “*Cevâhir-i fikhî manzûme ile Türkîye terceme idüp usûl-i fikhun ve mütûn-ı erba‘unun mühim ve mübhem olan mesâ‘ilin cem‘ idüp şerh itmişdür.*”¹¹⁵ ifadeleri ile birlikte aşağıda sırasıyla verilen Sürûrî ve Sâlih Çelebi ile ilgili bilgiler bir okur olarak klasik Türk edebiyatı şairinin okuduğu kitaplar üzerine düşündüğünü, onları tetkik ettiğini, gerekli yerlere yorumlar eklediğini, eksik yahut açıklama gerektiren yerlere notlar düştüğünü gösterir:

Hazret-i Celâleddin Rûmî mesnevîsinün altı cildine ve Mevlânâ Camînün ve Mîr Hüseyin Vâ‘izün mu‘ammâ risâlelerine ve Dîvân-ı Hâfıza ve Şeyh Sa‘dinün Gülistân u Bostânına şerh yazup müşkilâtını âsân ve kavânin ü kavâ‘idini beyân itmişlerdür. Ve ‘Arûz-ı Evhadü’l-Garîn ile ‘Arûz-ı Endülüsi ve Enîsü’l-‘Uşşâk ve Hadâyıku’s-sihri ve Risâle-i Sanâyi‘u’s-şî‘ri te-tebbu‘ terceme idüp bu cümlelün mesâil-i mühimmesin cem‘ eyleyüp Bahru’l-ma‘ârif tesmiye olunur bir kitâb itmişdür.¹¹⁶

Merhûm-ı merkûmun Kemâl Paşazâde merhûmun Islâh u îzâhına hâşiyesi ve üstâd-ı beşer ‘akl-i hâdî-‘aşer ‘âlem-i Rabbânî vâhid-i bilâ-sânî ve mu‘allim-i ‘ulemâ-yı ekâsî vü edânî Hazret-i Seyyid Şerîf-i Cürcânî Şerhü’l-miftâhına dahî hâşiyesi vardır. Hâşiyeye-i Islâhı bundan ıslah u ercah idüğü ehl-i ‘ilm ü kemâle ezhar u evzahdur. Fi’lvâki’ Şerhü’l-miftâha münâsib hâşiyeye olmak maktûr-ı beşer olmak rütbesinden ‘âlîterdür ve lahzâ ilâ elân tahrîr olunan havâşî basar-ı basîretten izâle-i şükûk u gavâşî itmeyüp ol kitâb-ı müstetâba göre hâşiyeye tahrîr ü tasfîr olunmamışdur.¹¹⁷

Hayâtî Çelebi, Sürûrî ve Sâlih Çelebi’nin haricinde Azmizâde Hâleti’nin kalemiyle tashih edilmiş, haşiyelenmiş üç dört bin kitabın bulunduğunu ifade eden şu cümle klasik Türk edebiyatı şairinin okur portresi göstermesi yönüyle önemlidir: “*Hîn-i intikâllerinde kalemi ile musahhah ve muhaşşâ üç dört bin cild kitâb bulundu.*”¹¹⁸ Benzer durum Nev‘îzâde Atâ‘î için de geçerlidir. Zira o da kitapları inceleyen, onların üzerine üzerlerine notlar alan şairlerdendir.¹¹⁹

“*Bir müellifin eserine genellikle müellifin ricası üzerine dönemin önde gelen âlim ve ediplerinin yazdığı övücü takdim yazısı*”¹²⁰ şeklinde tanımlanan ve Türk edebiyatında izlerine *Kutadgu Bilig*, *Atabetü’l-Hakâyık*, *Behcetü’l-Tevârih* adlı eserlerde

¹¹⁵ Laîfî, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ ve Tabsîratü’n-Nuzamâ*. s. 204.

¹¹⁶ Latîfî, *a.g.e.*, s. 270-271.

¹¹⁷ Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, Hazırlayan: Aysun Sungurhan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2017, s. 498. Erişim Tarihi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55834,kinalizade-hasan-celebipdf.pdf?0>.

¹¹⁸ Zeynep Aycibin, “*Kâtip Çelebi Fezleke Tahlil ve Metin I*”, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2007, s. 819.

¹¹⁹ Nev‘îzâde Atâ‘î, *Hadâ‘iku’l-Hakâ‘ik Fî Tekmiletü’ş-Şakâ‘ik Nev‘îzâde Atâ‘î’nin Şakâ‘ik Zeyli*, Hazırlayan: Suat Donuk, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017, s. 121.

¹²⁰ Mustafa İsmet Uzun, Ahmet Turan Arslan, “*Takriz*”, *TDVİA*, C.29, İstanbul, 2010, s. 472-474.

rastlanan takriz geleneği¹²¹ etrafında oluşturulan eserler de şairlerin kitap okuduklarını yansıtır.

Şairlerin/müelliflerin kendi eserleri için yazılmasını talep ettikleri takrizler, şairlerin kitap okuduklarını, okudukları kitapları değerlendirdiklerini gösterir. Meselenin izahı için Yenipazarlı Vâlî'nin *Hüsn ü Dil* adlı eserine Vâlihî'nin yazdığı takriz örnek olarak verilebilir. Söz konusu takrize bakıldığında Vâlihî, kitap ve müellif hakkında değerlendirmelerde bulunur. Ona göre nazmı tertemiz olan bu itibarlı kitap, adeta sevgilinin yanağının hattı gibi latiftir. Cana hayat veren manası ve hoş kelimeleri sanki misk kokulu yazıda sevgilinin kırmızı dudağıdır. Onun misk kokulu siyah hattı sanki süveydadır. Ruh-ı hayvânî onda manadır. Tanzim edeni Nizâmî'nin takipçisidir. Molla Camî meclisinin mestidir. Bu kitap, yüz yapraklı gül gibidir. Bülbülü, gerçek akıl sahiplerinin gönlüdür. Bu sihir gösteren kitap gül yaprakları gibi renklidir. Cennet gülü gibi hiçbir zaman solmaz. İnsan için böylesine güzel bir eser olmaz. Ölüncü müellifini ihya eder. Ölmeyecek oğul budur.¹²²

Başta tezkire, takriz ve manzum nasihatnameler olmak üzere hareketle klasik Türk edebiyatı şairlerin bir okur portresine sahip oldukları söylenebilir.

Şairlerin hangi kitapları okuduğunu gösteren kaynaklar da mevcuttur. Bu hususta arşiv kayıtları ön plana çıkan belgelerdir. Bu kayıtlar arasında bulunan ve bir kişinin ölümü üzerine geride bıraktığı mal, mülk ve eşyalarını; alacaklarını ve vereceklerini kaydedilmesi yoluyla oluşturulan tereke defterleri, şairler hakkında bilgi veren kaynaklardır. Erünsal'ın (2016) terekeler ile ilgili yaptığı şu değerlendirmeye bakıldığında, mezkûr kayıtların şairlerin kütüphaneleri hakkında bilgi veren, onların okudukları kitaplara ışık tutan bir noktada olduğu görülür:

Dîvân şairlerimizle ilgili tereke kayıtları da bulunup yayımlandığında, tezkire türünden kaynakların verdikleri bilgilerle ortaya konulan dîvân şairi tipinin büyük ölçüde değiştiği ve şairlerimizin sahip oldukları köle ve cariyeyle, okudukları kitaplarla, kullandıkları eşyalar ve aletlerle ekonomik seviyeleriyle birbirinden farklı hüviyetler kazandıkları ve belki de bunun,

---

¹²¹ Nagihan Gür, "Klasik Türk Edebiyatında Takriz", Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Balıkesir. s. 66-101.

¹²² Nagihan Gür, a.g.e., s. 190-192.

onların eserlerini daha iyi anlamamıza, duygu ve düşüncelerini daha doğru tahlil etmemize büyük ölçüde yardımcı olduğu görülecektir.¹²³

Lâmî'î Çelebi, Mecdî, Nedîm, Nâbî, İshak Efendi, Haşmet, Sünbülzâde Vehbî, Şeyh Gâlib, İzzet Molla, Abdülhak Molla, Âkif Paşa ve Münîf Paşa gibi şairlerin terekeleri üzerine yapılan çalışmalar bu şairlerin kitaplara sahip olduklarını gösterir.¹²⁴

Klasik Türk edebiyatı şairinin kitap okuduğu, kitap kültürüne vâkıf olduğunu gösteren kaynaklardan biri de kitap isimleriyle yazılan şiirlerdir. Nitekim şairlerin tevriye, tenâsüp, cinas gibi pek çok edebî sanatı kullanarak kitap isimlerini ihtiva eden şiirler yazdığı görülür.¹²⁵ Kurnaz'ın (2005) *Divan Dünyası* "Divan Şiirinde Kitap Adları" ve Doğan'ın (2013) *XV-XVI. Yüzyıl Osmanlı Şâirlerinin Divanlarında Biyografik Bilgi: Şâir ve Eser İsimleri* adlı çalışmalarında şiirlerde hangi kitap adlarının kullanıldığına dair önemli miktarda veri mevcuttur. Bununla birlikte konuya dair çalışmaların yeterli olmadığı söylenebilir. Her bir divanın, kitap isimleri yönüyle ayrı ayrı incelenmesi ve nihayetinde şiirlerde geçen kitap adlarının listelenmesi gerekmektedir. Nitekim Akkuş¹²⁶ (2021) da "esami-i kütüb" başlıklı şiirlere dikkat çektiği *Metinlerarasılık Bağlamında Klasik Türk Şiirinin Bilimsel Arka Planı* adlı çalışmasında bu hususa değinerek konuya dair daha geniş araştırmalar yapılmasını ifade etmiştir.

Kitap isimlerini ihtiva eden şiirlerin memduhu övmek, kütüphanelerin imar ve inşasına tarih düşürmek, telif edilen eserlerin listesini vermek, medreselerde okutulan ders kitaplarını dile getirmek, sevgilinin güzelliklerini vafsetmek gibi çeşitli kategorilere ayrıldığı görülür.

Divanlarda kitap isimleriyle memduhu övmek gayesiyle yazılan pek çok şiir mevcuttur. Antakyalı Münîf'in "*Der-Vaşf-ı Şeyhü'l-islam 'Abdu'llah Efendi bi-*

---

¹²³ İsmail E. Erünsal, *Edebiyat Tarihi Yazıları Arşiv Kayıtları, Yazma Eserler ve Kayıp Metinler*, s. 179.

¹²⁴ İsmail E. Erünsal, *a.g.e.*, s.178-194, 284-302.

¹²⁵ Cemal Kurnaz, *Divan Dünyası, "Divan Şiirinde Kitap Adları"*, Ankara, Gazi Kitapevi, 2005, s. 66.

¹²⁶ Metin Akkuş, *Metinlerarasılık Bağlamında Klasik Türk Şiirinin Bilimsel Arka Planı*, Doğu Esintileri, S. 14, 2021, s. 129-130.

esma'i'l-kütüb"¹²⁷, Şeyhülislâm Es'ad'ın "*Der-Vasf-ı Şeyhü'l-İslâm 'Abdullâh Efendi*"¹²⁸, Sümbülzade Vehbî'nin "*Der-Sitâyişkârî-yi Müşârun İleyh Be-Telmihât-ı Esâmî-yi Kütüb*"¹²⁹, Diyarbakırlı Lebib'in "*Tercî-i Bend Esâmî-i Kütübü Hâvî Mer-siyye-i Bî-Bedeldir Ki Hâdimî Merhûma Söylemiştir*"¹³⁰ ve Yüsrî Ahmed'in "*Esmâ-i Kütüb-i Müştamil Na't-i Şerîf*"¹³¹ adlı manzumeleri ile Âşık Çelebi Divanı'nda birinci ve altıncı kaside¹³², Abdülmecid Sivâsî Dîvânı'nda yer alan birinci kaside¹³³, Lazikîzâde Feyzullah Nâfîz Divanı'ndaki on dördüncü kaside¹³⁴ söz konusu şiirlere örnek verilebilir. Sümbülzâde Vehbî'nin "*Der-Sitâyişkârî-yi Müşârun İleyh Be-Telmihât-ı Esâmî-yi Kütüb*" başlıklı kasidesinde yer alan kitap isimlerinin neler olduğu hususunda Babür¹³⁵ (2018) tarafından yapılan çalışma gibi diğer şiirlerin de incelenip mukayese edilmesi elzem bir çalışmadır.

Kütüphanelerin imarı ya da inşası için düşürülen tarih kıtaları da kitap isimlerine yer verilen şiirlerdendir. Divanlarda kütüphanelerle ilgili kaleme alınmış tarih manzumelerini tespit etmeyi hedef alan bu çalışmada toplamda elli dört manzume tespit edildi. Haşmet'in "*Târîh-i Kütüb-hâne Der-Câmi-i Fâtih Sultân Muhammed Hân*

---

¹²⁷ Muharrem Kılıç, "**Münîf Antâkî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni ve İncelemesi**", Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ezurum, 1995, s. 158-160.

¹²⁸ Muhammed Nur Doğan, **Şeyhülislâm Es'ad Efendi ve Divanı**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997, s. 64-67.

¹²⁹ Sümbülzâde Vehbî, **Sümbülzâde Vehbî Dîvânı**, Hazırlayan: Ahmet Yenikale, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2017, s. 213-216. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56212,sunbulzade-vehbi-divanipdf.pdf?0>.

¹³⁰ Diyarbakırlı Lebib, **Lebib Dîvânı**, Hazırlayan: Orhan Kurtoğlu, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2017, s. 153-155. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55756,lebib-divanipdf.pdf?0>.

¹³¹ Mustafa Atak, "**Yüsrî Ahmed Nazif Dede ve Dîvânı (İnceleme-Metin)**", Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2016, s. 69-78.

¹³² Es-seyyid Pir Mehmed bin Çelebi, **Âşık Çelebi Dîvânı**, Hazırlayan: Filiz Kılıç, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2017, s. 12,13,14, 29 Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55975,asik-celebi-divanipdf.pdf?0>.

¹³³ Alper Ay, "**Abdülmecid Sivâsî Divanı (İnceleme-Metin)**", Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2014, s. 160-166.

¹³⁴ Lâzikîzâde Feyzullah Nâfîz, **Lâzikîzâde Feyzullah Nâfîz ve Dîvânı**, Hazırlayan: Hiclal Demir, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2017, s. 89-94. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/54126,53959lazikizade-feyzullah-nafizdivanpdfpdf.pdf?0>.

¹³⁵ Yusuf Babür, "Kitaba Methiye: Sümbülzâde Vehbî ve Esâmî-i Kütüb Kasidesi", **Journal of Turkish Language and Literature**, C. 4, S.1, 2018, s. 62-85.

Be-Esâmî-i Kütüb İnşâ Kerde Bûd” adlı manzumesi¹³⁶, Hayrî’nin “*Tarih-i Kütübhâne*” adlı manzumesi¹³⁷, Kasımpaşalı Salık’ın “*Târîh-i Kütüphâne-i Hazret-i Sultan Mahmud Der Ayâsofya*”¹³⁸ adlı manzumesi ve Mehmet Şerif Efendi “*Târîh-i Türkî Berây-ı kitâbhâne-i Velîyü’l-dîn Efendi*”¹³⁹ adlı manzumesi bu eserlerden bazılarıdır.

Söz konusu manzumeler klasik Türk edebiyatı şairlerinin kütüphaneye bakışını gösteren önemli kaynaklar olmakla birlikte aynı zamanda kitap isimlerini barındırma yönüyle de ön plana çıkar. Bu manzumeler özelinde literatürde kısmi çalışmaların yapıldığı görülür. Uğur’un (2021) “Kütüphanelere Şiirle Tarih Düşürmek” adlı yazısı¹⁴⁰, Aynur’un (2014), I. Mahmud Dönemi Kütüphaneleri için yazılan on bir manzume üzerine yaptığı çalışma, İnan’ın (2020), “Kitaplara Tarih Yazmak: Fatih Külliyesi’ndeki I. Mahmud Kütüphanesi İçin Kitap İsimleriyle Söylenmiş Bir Tarih Manzumesi” adlı makalesi¹⁴¹ ve Özge Öztekin’in (2018) şairlerden hareketle kütüphane, matbaa ve arşiv binaları üzerine yaptığı araştırma¹⁴² söz konusu çalışmalar arasında yer alır. Hatice Aynur (2014) çalışmasında tespit ettiği on bir manzumede yer alan kitap isimlerinin listesini “Ekler” bölümünde araştırmacıların dikkatine sunar. Sunulan bu liste, kütüphane ile ilgili manzumelerde kitap isimlerinin mevcut olduğunu gösterme yönüyle dikkat çeker. Benzer şekilde İnan (2021) da mezkûr makalesinde Hasîb’in 52 beyitlik kasidesinde kitap ve müellif isimlerine yönelik yaptığı atıfları ortaya çıkararak

---

¹³⁶Haşmet, **Haşmet Dîvânı**, Hazırlayan: İ. Hakkı Aksoyak, Mehmet Arslan, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018, s. 106-107. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57256,hasmet-divanipdf.pdf?0>.

¹³⁷ Hasan Şener, “**Hayrî (Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Dîvânı’nın Tenkitli Metni)**”, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Elazığ. 1999, s. 255.

¹³⁸Müzahir Kılıç, “**Sâlik Efendi (Kasımpaşalı) Hayatı, Edebi Kişiliği, Divanı’nın Tenkitli Metni ve İncelemesi**”, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 1998, s. 334-335.

¹³⁹Ömer Gökhan Yağcı, “**Mehmed Şerif Efendi Divanı İnceleme-Metin**”, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2006, s. 146.

¹⁴⁰ Abdullah Uğur, “Kütüphanelere Şiirle Tarih Düşürmek”, **Z Kültür, Sanat, Şehir Tematik Dergi**, s. 130-131.

¹⁴¹ Göker İnan, “Kitaplara Tarih Yazmak: Fatih Külliyesi’ndeki I. Mahmud Kütüphanesi İçin Kitap İsimleriyle Söylenmiş Bir Tarih Manzumesi”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, S. 25, İstanbul, 2020, s.-421-490.

¹⁴² Özge Öztekin, “Kültür Tarihi Bağlamında Geç Osmanlı Dönemi Bilgi Merkezleri: Şiirin Belleğine Yansıyan Kütüphane-Matbaa-Arşiv Binaları”, **8. Uluslararası Değişen Dünyada Bilgi Yönetimi Sempozyumu Gerçek Ötesi ve Bilgi Yönetimi**, Hacettepe Üniversitesi, 2018, s. 53-65.

kütüphaneler için kaleme alınan manzumelerde kitap ve müellif isimlerin yer aldığını gösterir.

Aynur (2014) ve İnan'ın (2021) bahsi geçen çalışmaları tarafımızca tespit edilen elli dört tarih manzumesinin kitap ve müellif isimleri yönüyle tetkik edilmesini gerekli kılar. Bundan ötürü çalışmanın üçüncü bölümünde kütüphanelerle ilgili yazılan tarih manzumelerinde yer alan muhtemel kitap isimlerinin listesi tarafımızca oluşturuldu.

Kitap isimlerini kullanarak şiir yazmak isteyen şairin bir başka gayesi de kendi eserlerinin isimlerini şiirinde işlemektir. Şemseddin Sivâsî'nin *Mir'atü'l- Ahlâk* adlı eserinin "*Hâtimetü'l-Kitâb*"¹⁴³ bölümü, Mehmet Şemseddin Ulusoy'un "*Âsârımın Esâmisini Mübeyyin Manzûmedür*"¹⁴⁴ adlı manzumesi bu başlık altında yer alan eserler arasındadır.

Medresede okutulan kitapların isimlerini ihtiva eden şiirler de bir başka kategori olarak yer alır. Nazir Divanı'ndaki "*Kütüb-i Sarf Tilâvetine Pend*"¹⁴⁵ adlı manzume, Râcî Divanı'ndaki 111 ve 126. şiirler¹⁴⁶, Salâhaddîn-i Uşşâkî Divanı'ndaki iki numaralı mesnevi¹⁴⁷, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın "*Hâzâ Kitâb-ı Tertîb-i 'Ulûm*" adlı şiiri¹⁴⁸, Tokatlı İshak Efendi'nin *Nazmü'l- 'Ulûm'u*¹⁴⁹ ve Nebî Efendi-zâde'nin

---

¹⁴³ Şemseddin Sivâsî, *Mir'atü'l-Ahlâk*, s. 539-542.

¹⁴⁴ Mustafa Efe, "*Mehmet Şemseddin Ulusoy'un Eş'ar-ı Şemsî Adlı Dîvânı (İnceleme-Metin)*", Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa, 2018, s. 1023-1029.

¹⁴⁵ Necdet Şengün, "*Nazîr İbrahim ve Dîvânı (Metin-Muhtevâ-Tahlîl)*", Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 2006, s.502-503.

¹⁴⁶ Sait Avcı, "*Râcî Divanı (Metin-Dini-Tasavvufi Tahlil)*", Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2015, s. 242-244, 260-262.

¹⁴⁷ Bedriye Gülay Açar, "*Selâhaddîn-i Uşşâkî'nin Türkçe Divanı ve İncelemesi*", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012, s. 272-275.

¹⁴⁸ Şükran Fazlıoğlu, "Ta'lim ile İrşâd Arasında: Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Medrese Ders Müfredatı", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, S. 18, 2005, s. 115-173.

¹⁴⁹ Şükran Fazlıoğlu, *Örnek Bir Genç Olmak- XVII Yüzyılda İshak Tokadi'nin Nazmu'l-Ulûm adlı Eserinde Zihniyet ve İlimler*, İstanbul, Ketebe Yayınları, 2020, s.32-53.

“*Kasîde fî el-kutub el-meşhûre fî el-‘ulûm*”u¹⁵⁰ ve *Nehcî Dîvânı*’ndaki 138. şiir¹⁵¹ bu bağlamda varlık gösteren şiirlerdendir.

Kitap isimlerinin görüldüğü bir başka kategori ise sevgilinin vasıflarının anlatıldığı şiirlerdir. Bu nazarla bakıldığında pek çok divanda sevgilinin vasıflarının kitap isimleriyle ilişkilendirildiği görülür. Bâlî Çelebi, Budinli Hisâlî ve Kadı Şefî’î’den alınan aşağıdaki beyitler söz konusu kullanımı örnekleyen beyitlerdendir:

Mû-miyânun mütevassıt olana Kâfiye’dür

Oldı bir şem‘ ruhun Zav ana şerh-i Misbâh (Bâlî Çelebi, G. 20/2)

(Mutasavvıt olan için kıl gibi ince belin Kâfiye’dir. Yanakların bir mum oldu, Zav da ona Misbâh’ın şerhidir.)

Hatî şerh-i Matâlî‘ metn-i Şemsiyye ‘izârıdur

Sehî kaddî Minâr u hâşiye hatt-ı gubârıdur (Budinli Hisâlî, G. 161/4)

(Onun ayva tüyleri Matâlî’nin şerhidir. Şemsiyye’nin metni yanaklarıdır. Dost-doğru boyu Menâr, ip ince toz gibi ayva tüyleri de haşiyedir.)

Ruhî Misbâh u Zav’ amma kaşî dîbâce şerhidür

Hadîs-i la‘l-i cân-bahşî Mesâbih-i Buhârîdür (Budinli Hisâlî, G. 161/5)

(Yanağı Mısbah u Zav ama kaşî dibace şerhidir. Can bahşeden dudağının sözü Buhârî’nin Mesâbih’i gibidir.)

Metn-i Şemsiyye ‘izârın yazmış ana hâşiye

Oldı bâd-ı mebhas-ı hüsninde kıl u kâle hatt (Kadı Şefî’î, G. 152/4)

(Şemsiye metni yanağına yazılmış bir haşiyedir. Güzelliğinin rüzgarını anlatmada ayva tüyleri kıl u kal oldu.)

---

¹⁵⁰ Şükran Fazlıoğlu, “Nebî Efendi-zade'nin "Kaşide fî el-kutub el-meşhûre fî el- 'ulum" una Göre Bir Medrese Talebesinin Ders ve Kitap Haritası”, **Kutadgubilig: Felsefe Bilim Araştırmaları**, S. 3, 2003, s. 191-221.

¹⁵¹ Besnili Mustafa Nehcî Dede, “**Nehcî Dîvânı**”, Hazırlayan: Üzeyir Aslan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017, s. 150-151. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55752,nehci-divanipdf.pdf?0>.

Başlık altına alınabilen beş kullanımın haricinde kitap isimlerinin yer aldığı başka beyitler mevcuttur. Bâli Çelebi, Peşteli Hisâlî, Kıbrıslı Hilmî, Hayabolulu Hasîb'den alınan aşağıda beyitler bu hususta örnek olarak verilebilir:

Levha-i berg-i güle yazdı Bahâristân'ı

Neş'e-i 'ilm-i ma'ânî ola cümle elvâh (Bâli Çelebi, G. 20/3)

(Gül yaprağının lefhasına Bahâristân'ı yazdı. Bütün levhalar mana ilminin neşesi olsun.)

Şerbet-i câm-ı lebün umsa n'ola hasta gönül

Da'vası uyar imiş şer'e vü Kânûna dahi (Peşteli Hisâlî, G. 474/4)

(Hasta gönül, dudağının kadehinin şerbetini umsa uygundur. Zira bu durum hem şeriate hem de Kânun kitabına uyarmış.)

Mantiku't-tayr okudur goncelere hâce hezâr

Meclise hâzır olup dersini dinler sünbül (Kıbrıslı Hilmî, K.3/ 22)

(Hoca olan bülbül, goncalara Mantiku't-Tayr okutur. Sünbül, mecliste hazır bulunup onun dersini dinler.)

Açdı evrâk-ı Gülistân'ı tefe'ülle sabâ

Bülbülün tâli'ına çıkdı hâl üstine gül (Hayrabolulu Hasîb, G. 88/11)

(Sabah rüzgârı fal bakmak için Gülistan evrağını açtı. Bülbülün talihine de ben üzerine gül çıktı.)

Yukarıda bahsedildiği üzere şiirlerde çeşitli bağlamlarda yer alan kitap isimleri klasik Türk edebiyatı şairinin kitap okuduğunu ve kitap kültürüne vâkıf olduğunu gösterir. Şiirlerde kullanılan kitap isimlerinin tespit edilip tasnif edilmesi neticesinde hem Osmanlı kitap haritası hem de klasik Türk edebiyatı şairlerinin vâkıf oldukları kitapların listesi ortaya çıkarılmış olacaktır.

Şairlerin nerelerde kitap okudukları tetkik edildiğinde okuma yapmak için açık ve kapalı mekanları tercih ettikleri söylenebilir. Hoca Mesut'un, *Ferhengname-i Sadi* eserinin “*Sebeb-i Tercüme Sahten ü Ta'yin-i Târih*” bölümünde hüznü olduğu bir

gün evinde otururken Sadi'nin *Ferhengname*'sini okuduğunu söylemesi¹⁵², Tâcizâde Câfer Çelebi'nin *Heves-nâme* mesnevisinin “*Âgâz-ı Dâstân*” bölümünde bahar vak-tinde birkaç arkadaşıyla odada kasideler, muammalar, tarihler, hikayeler okuduklarını dile getirmesi¹⁵³ okuma mekânı olarak evin; Halilî'nin *Fürkât-nâme* adlı mesnevisinde kimi zaman medresede kimi zaman camide ilim ile meşgul olduğunu, kitaplar okudu-ğunu ifade etmesi okuma mekânı olarak cami ve medresenin kullanıldığını gösterir.¹⁵⁴

Ayrıca, Nev'izâde Atâî'nin *Sohbetü'l-Ebkâr* adlı mesnevisinin sebep-i telif bö-lümünde arkadaşlarıyla kırlara gezmeye gittiğini, çimen üzerinde meclis kurduklarını ve bir arkadaşının gül çıkarır gibi koynundan Câmi'nin *Sübhatü'l-Ebrâr* adlı eseri çı-kardığını söylemesi, Mûyî'nin *Nâlân u Handân* mesnevisinde nehir kenarında kitap okuduklarını ifade etmesi¹⁵⁵ ve Kınalızâde Hasan'ın tezkiresinden alınan aşağıdaki ri-vayet bağ ve bahçenin de okuma mekânı olarak kullanıldığını gösterir:

Bir gün ittifâk-ı yârânla seyr ü sohbe gülistâna âb-misâl revân olmuş idük. İttifâk-ı yârândan birinde Bahâristân-ı Mevlânâ Câmi var idi. (Hazret)-i ‘âlî-menkabet ve ‘aliyyü'l-menziyetün kitâb-ı mezbûr ile'l-ân manzûrları olmagın âyine-misâl mukâbil-i cemâl-i bâ-kemâli olup bir zemân ol bahâr-ı ‘irfâna teferrûc kenân-ı nigerân oldukdan sonra ihvândan ba'zı kitâb-ı merkûmun ba'z-ı hikâyâtını gördünüz mi didükde belî cümlesin tamâm idüp hücre-i hâfızada mahzûn ve sandûk-ı derûnda mahfûz u meknûn kıldum didükde ihvân u şürekâ ‘âdetleri üzre istihzâya başlayup zebân-ı ta'nı her güşeden dirâz itmege âgâz itdiler.¹⁵⁶

Kerküklü Tabiboğlu ile ilgili söylenen: “*Tabiboğlu, geceleri kahvelerde “Ah-ter”, Yusuf u Züleyha”, “Siyerü'n-Nebî” ve “Fütûhat-ı Şâm” gibi kitapları okumuş-tur.*”¹⁵⁷ ifadeleri okuma mekanı olarak kahvehanelerin de kullanıldığını işaret eder.

Mesele özetlenecek olursa denilebilir ki klasik Türk edebiyatı şairi geleneğin gerekli kıldığı ilmî birikimi sağlayabilmek; fesahat ve belagatli söz söyleyebilmek, nazım yahut nesir sahasında ortaya bir eser çıkarabilmek ve böylelikle üne kavuşup

¹⁵² Halil Gülenç, “*Ferhengnâme-i Sâdî İnceleme-Metin*”, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 2010, s. 86-88.

¹⁵³ Necâti Sungur, *Tâcizâde Câfer Çelebi'nin Heves-nâme'si (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2006, s. 218-219.

¹⁵⁴ Orhan Kemal Tavukçu, *Halilî ve Fürkât-nâmesi (Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım)*, Cambridge, Harvard Üniversitesi, 2008, s. 94-97.

¹⁵⁵ Halûk Gökalp, *Divan Şiirinde Hasb-i Hâller ve Mûyî'nin Nâlân u Handân'ı*, Ankara, Karahan Kitabevi, 2009, s. 186-192.

¹⁵⁶ Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şuarâ*, s. 587.

¹⁵⁷ Ayşe Kübra Bekar, “*Kerküklü Tabiboğlu Divanı*”, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2019, s. 27.

var olabilmek gibi çeşitli gayelerle tercih ettiği açık veya kapalı mekanlarda kitap okuyan, okuduğu kitaplar üzerine düşünen, vukufiyetinin bulunduğu kitap isimlerini çeşitli bağlamlar doğrultusunda şiirine yansıtan bir okur portresine sahiptir.

2.2. KLASİK TÜRK EDEBİYATI ŞAİRLERİNİN KİTAP TAVSİYELERİ

Kitap kültürüne vâkıf bir portre içerisinde yer alan söz konusu şairlerle ilgili cevaplandırılması gereken bir diğer soru şudur: Klasik Türk edebiyatı şairi eserlerinde kitap tavsiyelerinde bulunuyor muydu? Bu sorunun cevabının izini sürebilmek adına manzum nasihatnameler ön plana çıkar. Zira bu eserler nâsih şairlerin, muhataplarının ilmî ve ahlaki tekamülünü sağlayabilmek adına kaleme aldıkları eserlerdir. Bu gayeyi benimseyen şairlerin elbette ki kitap tavsiyesinde bulunması beklenen bir durumdur. Bu açıdan bakıldığında mezkûr eserlerde çeşitli ilim dallarıyla ilgili kitap tavsiyelerinin yapıldığı görülür. Bu sahalardan fıkıh ile ilgili: *Eşbâh ve Nezâir* (Zeynüddin İbn Nüceym); ahlak ve tasavvufla ilgili: *Ahlak-ı Alâî* (Kınalızâde Ali Efendi), *İhyâü Ulûmi'd-Dîn* (Gazzâlî), *El-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* ve *Fusûsü'l-Hikem* (Muhyiddin İbnü'l-Arâbî) adlı eserlerin tavsiye edildiği görülür:

Fazlıla şöhret-i ceddin bulasın

Sânî-i Şârih-i Eşbâh olasın (Lutfiyye, 1150)

(Faziletle ceddinin şöhretine eresin. Eşbah kitabının ikinci şârihi olasın.)

Eyle Ahlâk-ı Alâî'ye nazar

Bul Nasîrî'deki ma'nâyı zafer (Lutfiyye, 1165)

(Ahlâk-ı Alâî'ye bak. Nasîrideki manayı anla.)

Bu icmâle dilerse külli tafsîl

Var İhyâ-yı 'Ulûmdan eyle tahsîl (Mir'atü'l-Ahlâk, 2855)

(Özetle anlatılan bu husus ile ilgili detaylı bilgi öğrenmek istersen İhyâ-yı Ulûm adlı eserden öğrenesin.)

Dîde-i rûha çeker kuhl-i husûs

Nûr-ı esrâr-ı Fütûhât ü Füsûs

(Fütûhat ve Füsûs adlı eserlerdeki sırların nuru ruh gözüne özel bir sürme çeker.)

Vaktüni sarf idegör tahsîle

İkisin dahı çalış tekmile (Hayriyye, 369,365)

(Vaktini ilim öğrenmek için harca. İkisini de bitirmeye çalış.)

Eyleme tahti'e-i kavlı-i Fusûs

Istılâhât ola şâyed mahsûs

(Füsûsü'l-Hikemdeki sözleri özel istilahlardan ötürü hatalı bulma.)

Gör Fütûhât'ını kim ol nihrîr

Nice esrâr ider anda tahrîr (Lutfiyye, 203, 205)

(O âlimin, Fütûhat'ını gör. Pek çok sırları orada yazar.)

Dil bilim sahasında *Eş-Şâfiye* (İbnü'l-Hâcib), *Tuhfe-i Vehbî* (Sülbülzâde Vehbî); hey'et alanında *Zîc-i Uluğ Bey*; *tefsîrde Mefâtîhu'l-Gayb* (Fahreddin er-Râzî), *El-Keşşâf* (Zemahşerî); kelamda *Şerh-i Mevâkıf* (Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî) tavsiye edilen eserlerdendir:

Gerçi nahvi okudun Kâfiye'de

İlm-i hatta eyü bak Şâfiye'de

(Gerçi nahvi Kâfiye'de okudun. Hat ilmi için Şâfiye'ye iyi bak.)

Defkeşi Tuhfe'de yazdım sana ben

Aybdur olma sakın dâ'ire-zen (Lutfiyye, 335, 258)

(Ben senin için def çalma meselesini Tuhfe kitabında yazdım. Ayıp olduğu için sakın def çalanlardan olma.)

Nücûm 'ilmini gör üstâddan evvel

Okı zîc-i Ulug Beg ol bahâdır (Gülşen-i Pend, 1189)

(Önce, üstâttan nücum ilmini öğren. Bir baha olan Uluğ Bey'in Zîc'ini oku.)

Yazdı tafsîlini Farh-ı Râzî

Okuyup keşf idesin ol râzî (Lutfiyye, 63)

(Fahreddin Râzî ayrıntılarını yazdı. O sırrı okuyup anlayasın.)

Bırakma dâmen-i ‘adli hükûmetde eyâ kâdî

Yedînden düşmesün aslâ senün Keşşâf ile Kâdî (Lübbü’n-Nesâyih, s. 123)

(Ey Kadî! Hükümette adalet eteğini sakın bırakma. Senin Keşşâf ile Kâdî asla elinden düşmesin.)

Göresin Şerh-i Mevâkıf’da tamâm

Redd ider anları hep ehl-i kelâm (Lutfiyye, 91)

(Kelam ehlinin onları Şehr-i Mevâkıf’ta reddettiğini göresin.)

Edebiyat alanıyla ilgili tavsiyelere bakıldığında mesnevi türünde özellikle *Mesnevî-i Mânevî* (Mevlânâ Celâleddîn), *Gülistân ve Bostan* (Şeyh Sâdî), *Hayriyye* (Nâbî), *Mantıku’t-Tayr* (Feridüddîn-i Attâr), *Muhammediyye* (Yazıcıoğlu Mehmed) gibi eserlerin tavsiye edildiği görülür:

Tâlib-i hakka olur râh-nümâ

Nüsha-i Mesnevî-i Mevlânâ (Hayriyye, 364)

(Hak yoluna talip olanlar için Mevlânâ’nın Mesnevi’si yol gösterici olur.)

Gülistân’da kim ana olmaz nazîr

Dimiş Şeyh Sa’dî-i rûşen-zamîr (Cilâü’l-Kulûb, 1770)

(Gönlü aydın olan Şeyh Sâdî, eşi ve benzeri bulunmayan Gülistân adlı eserinde anlatmış.)

İdüp Sa’dî de Bostân u Gülistân

Ki hâlâ ‘andelîbânı fedâdur¹⁵⁸ (Gülşen-i Pend, 845)

(Sâdî, hala Allâh’ın bülbülleri olan Bostân ve Gülistân eserini yazdı.)

Pend-i Hayriyyesidür pür-ma’nî

Dime yazmış nice mâlâyâ’nî (Lutfiyye, 33)

(Hayriyye adlı nasihatnamesi mana doludur. Nice manasız, faydasız şeyler yazmış demeyesin.)

---

¹⁵⁸ Mehmet Sait Çalka, Mustafa Efendi’nin “*Gülşen-i Pend*” adlı eserini üzerine yaptığı çalışmada “‘andelîbânı fedâdur” ifadesinin “andelîbân-ı Hudâ” olabileceği üzerinde durur. Nesre çeviri yapılırken tarafımızca “andelîbân-ı Hudâ” ifadesi tercih edildi.

Diyüp hoş Mantıku't-tayr yed-i 'Attâr

İdüp murgânı gûyâ ol bahâdır

(Bir baha olan o Attâr'ın eli Mantıku't-tayr'ı yazıp kuşları hoş etti.)

Muhammed Yazıcı-zâde ol 'âşık

Muhammediyye sâhibi fetâdur (Gülşen-i Pend, 846, 847)

(O âşık olan Yazıcızâde Muhammed, Muhammediyye sahibi olan faziletli bir kimsedir.)

Divan tavsiyesi noktasında Nâbî'nin *Hayriyye*'si ön plana çıkar. Zirâ Nâbî oğlunun şair olmak istemesi durumunda Nef'î, Tâlib, Bâkî, 'Örfî, Sâ'ib, Selîm, Feyzî-i Hind, Kelîm, Nazîrî Şevket, Nizâmî, Câmî, Enverî, Hâkânî, Sâ'dî, Hâfız gibi şairlerin divanlarını okumasını tavsiye eder.¹⁵⁹

Şairlerin kitap tavsiyelerini manzum nasihatnameler haricinde tezkire ve divanlarda da görmek mümkündür. Latîfî, tezkiresinde güzel ibareler, istiareler ve gönül ferahlatan inşalar görmek isteyenlere Nişancı Mustafa Çelebi'nin *Tabakât-ı Memâlik* adlı eserine bakmalarını tavsiye eder:

Zamânede hüsn-i 'ibârât ve lutf-ı isti'ârâtla inşâ-i dil-gûşâ seyr itmek isteyen memâlik-i 'Osmâniyye ve 'asâkir-i mansûre-i sultâniyye hakkında vâkî' olan Tabakât-ı Memâlik tesmiye olunur kitâb-ı belâgat-nisâbına mütâla'â kılın ve elfâz u elkâb u ma'ânî kande olur görsün.¹⁶⁰

Latîfî ayrıca, sanatı hakkında verdiği bilgilerin boş olduğunu düşünenler için de *Enîsü'l-füseha*, *Fusul-i Erbaa*'ya, *Risâle-i Evsâf-ı İstanbul* adlı eserlerine bakmalarını, icat ve tasarrufun kimde olduklarını görmelerini ister. Sonrasına tezkiresinin görmeyi bilenler için kâfi olduğunu söyler:

Lâf u güzâf fehîm idenler cümle-i mü'ellefâtumdan Enîsü'l-Füsehâya vü Fusûl-i Erba'aya ve Risâle-i Evsâf-ı Sitanbula nazar itsünler icâd u tasarruf kimdedür görsünler ve cümleden ma'dâ bu kitâb-ı tezkire basar-ı ulû'l-ebîsâra tabsıra yeter.¹⁶¹

Divanlarda da kitap tavsiyelerinin örnekleri görülür. Bu hususta Şevkî Hasan Tahsîn, Ali Emîrî, Sâdık Abdal, Seyyid Vehbî, Nâfî', Nedret, Eğribozlu Emin, Kıbrıslı Hilmî gibi şairlerden alınan aşağıdaki beyitlere bakıldığında şairlerin *Mesnevî*,

¹⁵⁹ Mahmut Kaplan, *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*, s.256-258.

¹⁶⁰ Latîfî, *Tezkiretü's-Şuârâ ve Tabsiratü'n-Nuzama*, s. 517.

¹⁶¹ Latîfî, *a.g.e.*, s. 471.

Meşârik, Dilgüşâ, Üss-i Zafer, Şifâ Tercümesi, Hümayunnâme, Me‘ânî ve Keşşâf adlı kitaplar ile İbn Hacer’in eserlerinin tavsiye ettikleri görülür:

Magz-ı Kur’ândır cânâ Kitâb-ı Mesnevî

Feyz ü ilhâm-ı Hudâ güftâr-ı Mevlânâ’ya gel (Hasan Tahsîn, K.19/3)

(Ey sevgili! Mesnevi kitabı Kur’an-ı Kerîm’in özüdür. Allâh’ın ilham ve feyzini alabilmek için Mevlânâ’nın sözünü oku.)

İsteyen ‘âlemde olmak mazhar-ı sırr-ı celî

Hırz-ı cân etsin kitâb-ı Mesnevî-i ekmeli (Ali Emîrî, K.46/1)

(Âlemde celî sırra erişmek isteyen kişi mükemmel Mesnevi kitabını can sığınağı etsin.)

Oku Kitâb-ı Meşârik ki bâb-ı evvelde

Zihî hadîs-i münevver ki misl-i kâ’ile (Hasan Tahsîn, Nazm 2/2)

(İlk bölümde Meşârik kitabını oku. Söyleyeni gibi hoş ve parlak bir hadistir.)

Müceddiddir vücûd-ı es‘âdî bî-şübhe bî-mânî‘

Bakıp Üss-i Zafer’de vâkıf ol te’sîs-i bürhâna (Kıbrıslı Hilmî, K.79/6)

(Çok saadetli vücûdu şüphesiz müceddittir. Onun Üss-i Zafer adlı kitabına bakarak bu yüce tesise vâkıf ol.)

Kaygusuz’un Dil-güşâ’sın ser-ber-ser

Fehm idersen anladın sırr-ı Çalab (Sâdık Abdâl, G. 6/3)

(Kaygusuz’un Dilgüşâ adlı eserini baştan sonra anlarsan Allâh’ın sırrını idrâk edersin.)

Bak Şifâ Tercemesi’ne ki virür sadra şifâ

Müşkilün var ise her derde komış nice ‘ilâc (Seyyid Vehbî, s. 9)

(Halledilmesi zor bir meselen varsa gönle şifa veren Şifâ Tercümesine bak. Zira orada her derde ilaç olacak bilgiler konulmuş.)

Bârekal'lâh bu hümâyun-nâme-i ferhunde-fâl

‘Âlem-i imkânda ana nazîr olmak muhâl (Nâfî‘, s.273)

(Maşallah, ne güzel! Dünyada bu kutlu ve uğurlu bir kitap olan Hümâyunnâme gibi bir kitap bulmak zordur.)

Bu kitâbı okuyub cevher gibi hıfz eyleyen

Kenz-i lâ-yefnâya mâlikveş olur mesrûr-ı bâl (Nâfî‘, s.273)

(Bu kitabı okuyup bir mücevher gibi saklayan kişi, tükenmez bir hazineye sahip kimseler gibi gönül sevincine sahip olur.)

Hakîkat ‘ilmine ‘ârif degilsen

Oku sen de Me‘ânî dahi Keşşâf (Eğribozlu Emîn, G. 87/3)

(Hakikât ilmine erişemediysen sen de Meânî ve Keşşâf kitaplarını oku.)

Asl-ı mi‘râc ehâdîsi kütübde mestûr

Eyle İbni Hâcer’in var ise var istihrâc (Nedret, G. 14/2)

(Mirâc’ın hakikati hususundaki hadisler kitaplarda yazılıdır. İbn Hâcer’in kitaplarına sahipsen oradan öğren.)

Esrâr Dede, Hüdâyî, Sâfî ve Ali Emîrî’den alınan aşağıdaki beyitler şairlerin kendi eserlerini de tavsiye ettiklerini gösterir:

Anlamak ister isen bu nükteyi

Hey’et-i mecmû‘a-i Esrâr’a bak (Esrâr Dede G.147/17)

(Bu nükteyi anlamak istersen Esrâr’ın mecmuasının tamamına bak.)

Yaraşur destünde Dîvân-ı Hüdâyî serverâ

Hûbdur gelse sefîne bahr u ‘Ummân üstüne (Hüdâyî, G. 200/5)

(Ey Server! Eline Hüdâyî’nin Dîvân’ı yaraşır. Zirâ okyanus ve deniz üstüne gemi geldiğinde hoş olur.)

Sen benim dîvânıma bak bakma hâkân-nâmeye

Çinde beytü’s-sanemdir bu nigâristân degil (Sâfî, G. 183/2)

(Sen Hâkânnâme’ye bakma benim divanıma bak. Bu Çin’deki Nigaristân değil, Beytü’s-sanem’dur.)

Güzel beğim oku dîvânını Emîrî'nin

Getirdim işte pesendîde bir kitâb sana

(Ali Emîrî, G.123/7)

(Güzel beyim! Emîrî'nin divanını oku. İşte sana seçilmiş, beğenilmiş bir kitap getirdim.)

Kitap tavsiyelerinin yanında geleneğin birincil kaynaklarında kitapların nasıl yazılması, hangi sıraya göre okunması hususunda da tavsiyelerin yapıldığı görülür. 19. yüzyıl şairlerinden Râcî'nin bir kitap kaleme alınmadan önce yedi şeyin bilinmesi gerektiğini ifade eden manzumesi¹⁶², Salâhaddîn-i Uşşâkî'nin bir mesnevisinde kitapların okunma sıralarını vermesi¹⁶³ söz konusu duruma örnek olarak verilebilir.

2.3. KLASİK TÜRK EDEBİYATI ŞAİRLERİNİN KİTAP TALEPLERİ

Şair, hayatın akışı içerisinde karşılaştığı sorunu aşabilmek, problemleri çözebilmek ve arzu ettiği iyilik ve güzelliklere erişebilmek için hâminin desteğine ihtiyaç duyar. Osmanlı devletinin yapısıyla sanat arasındaki ilişkiyi sosyolojik bağlamda inceleyen İnalçık (2019) bu hususta şunları söyler:

Matbaanın geniş kitlelere okuma imkânı verdiği, böylece edebî ve ilmî eserlerin, yazarına geçimi için yeterince gelir sağladığı dönem gelinceye kadar, bilgin ve sanatkâr, hükümdârın ve seçkin sınıfın desteğine muhtaç idi. "Sâhib-i Mülk" hükümdar; bilgin ve sanatkârın en önde gelen *veli-nimeti*, hâmisi idi.¹⁶⁴

Hâminin desteğine duyulan söz konusu ihtiyaç klasik Türk şiirinde medednâme türünün oluşmasına ve yaygınlaşmasına vesile olur. 900 divan içerisinde 767 adet medednâme türünde manzumenin tespit edilmesi bu yaygınlaşmayı net bir şekilde ortaya koyar.¹⁶⁵

Müellifine, sayısına, fiziksel özelliklerine göre değişkenlik gösteren kitap fiyatlarının durumuyla ilgili olarak Avrupalı seyyahların gözlemlerine bakıldığında Osmanlı'da kitapların umumiyetle pahalı olduğu görülür.¹⁶⁶ Tereke kayıtları üzerinden

¹⁶² Sait Avcı, *Râcî Divanı (Metin-Dini-Tasavvufî Tahlil)*, s. 332.

¹⁶³ Bedriye Gülay Açar, *Selâhaddîn-i Uşşâkî'nin Türkçe Divanı ve İncelemesi*, s. 272-275.

¹⁶⁴ Halil İnalçık, *Şâir ve Patron "Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme"*, s. 7-8.

¹⁶⁵ Mehmet Sait Çalka, Yunus Dolu, "Divan Şiirinde Yardım Talep Etmenin Edebî Tür Olarak Terennümü: Meded-nâmeler", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, s. 71.

¹⁶⁶ Engin Cihad Tekin, *Osmanlı'da Kitap Kültürü ve Batı Dünyası Avrupalı Seyyahların Bakış Açısından Osmanlı'da Kitap ve Kütüphane Kültürü (1453-1699)*, s. 183-186.

Bursa’da insan-kitap ilişkisini tetkik eden Karataş (1999), 16. yüzyılda kitapların genellikle sığır fiyatlarından daha pahalı olduğunu ifade eder.¹⁶⁷ Kitap fiyatlarının yüksek olması, bir kitaba erişmenin zor olması gibi durumlar kitaba önem veren ve bir okur olarak varlık gösteren şair için çeşitli zorluklar oluşturur. Yaşadığı zorlukların aşılması adına dinî ve beşerî olmak üzere meded-nâmeler yazan şairlerden bazılarının kitaba ulaşabilmek için de manzumeler yazdıkları görülür. Söz konusu şairlerden biri Tâcizâde Câfer Çelebi’dir. Şair bir şiirinde hâmisinden Firdevsî’nin *Şehnâme*’sini talep eder:

Ey ki her lahza lutf ile keremün

İrişür cümle hâsa bu ‘ammâ

(Ey ki, her an lütf ve keremin bütün herkese erişir.)

Vasfunun binde biri zikr olmaz

Sad hezârân yazılsa ger nâme

(Yüz binlerce name yazılsa senin vasfının binde biri dahi zikr olunamaz.)

Lutfunuzdan ümîdüm oldur kim

Buyurasuz var ise Şeh-nâme

(Var ise Şehnâme, onu bana ihsan etmenizi ümit ederim.)

Görevüz tâ ki hâce Firdevsî

Nice dâne döküpdür ol dâma

(Hoca Firdevsî, o tuzağa nice tane dökmüş göreriz.)

Dâmdur lafz u dânedür ma‘nâ

Ki düzüpdür tabî‘at-ı hâme (Tâcizâde Câfer Çelebi, Kıt‘a, 9)

(Kalemin tabiatının dizdiği lafız tuzak, mana ise tanedir.)

Tâcizâde Câfer Çelebi, bir başka şiirinde ise Çağmînî’nin astronomiye dair eseri olan *el-Mûlahhâs* adlı eserinin şerhini talep eder:

---

¹⁶⁷ Ali İhsan Karataş, “Tereke Kayıtlarına göre XVI Yüzyılda Bursa da İnsan Kitap İlişkisi”, U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 8, S. 8, 1999, s.325.

Ki gâyet lutfdur ihsân olursa

Eger şerh-i işârât-ı Mulahhas (Tâcizâde Câfer Çelebi, Kıt‘a, 10/3)

(İşârât-ı Mulahhas Şerhi eğer ihsan olursa gayet güzel bir lütuf olur.)

Kitap talebinde bulunan şairlerden biri de Gelibolulu Mustafâ Âlî’dir. Şair, “Musavver Yûsuf u Zelîhâ Recâsına Dinilen Kıt‘a-i Mergûbedür” başlığı altında hâmîsinden tasvirli bir *Yûsufu Zeliha* kitabı talep eder. Rüyâsında hâmisinin kendisine bu kitabı ihsan ettiğini dile getiren şair, o kitaba âşık olduğu da belirtir:

Serverâ Yûsuf-likâ bir dâver-i pür-cûdsın

Lutf ile bir dem kulak tut bendenün takrîrine

(Ey server! Yûsuf yüzlü ve cömertlik dolu bir vezirsin. Bu bendenin sözüne lüt-fedip bir kulak tut.)

Vâkı‘amda bana Yûsuf kıssasın bahş eyledün

Ey mürüvvet kânı ihsân it bunun ta‘biri ne

(Ey cömertlik mâdeni! Rüyamda bana Yûsuf kıssasını bahşetmiştin. Bu rüyânın tabirini bana ihsan et.)

Şöyle sevdâ-yı riyâset var süveydâm içre kim

İştîyâkum kıssasınun çâre yok takrîrine

(Süveydam içinde öylesine riyâset sevdası var ki çare yok, o kıssanın anlatı-mına özlem duyuyorum.)

Benedüp nakşî güzel pür-hâl bir meh-peykere

Ol kitâbun ‘âşık oldum hâsılı tasvîrine (Gelibolulu M. Âlî, Kıt‘a/154)

(Nakışını güzel, benli bir ay yüzlü sevgiliye benzetip hasılı o kitabın tasvirine âşık oldum.)

Gelibolulu Mustafâ Âlî gibi 17. yüzyıl şairlerinden Diyarbakırlı Mâlî’nin de kitap talebinde bulunduğu görülür. Herkesin gönlünü şâd eden memduha seslenir ve ondan kitap talebinde bulunur:

Ey gevher-i tâc-ı himmet u pâk nihâd
Lutfunla çoğın eyledün şâd murâd
Yaz defter-i lutfun(l)a benüm de ismüm

Vîrân dilüm it kitâb ile âbâd (Diyarbakırlı Mâlî, Rubai/4)

(Ey temiz yaratılışlı, himmet tacının gevheri! Lütfunla çoğu kişiyi muradına erdirip şâd eyledin. Benim de ismimi lütuf defterine yazıp viran gönlümü kitap ile âbâd et.)

Kitap talebinde bulunan söz konusu şairlerden biri de Ravzî'dir. Şair, yirmi bir beyitten oluşan kasidesinde Abdî Efendi'den ödünç kitap ister. Kasidesinin başlarında Abdî Efendi'yi öven şair, hasret ateşiyle yandığını, beş on gün dahi olsa arzu ettiği kitaba erişmek ve o kitabı büyük bir dikkatle okumak istediğini âdete yalvararak dile getirir. Kasidesinin son bölümlerinde de kitap talebine cevap beklediğini ifade eder:¹⁶⁸

İrse ben dil-hasteye bir dem ne var

Lutfunuz dâru'ş-şifâsından cevâb

(Şifa kapısı olan lutfunuzdan bir gün benim gibi hasta gönüllüye bir cevap gelse...)

İntizâr ile dil ü cân yandurup

Âteş-i hasretde olmasam kebâb

(Bekleyerek gönlümü ve canımı hasret ateşinde yandırıp kebab olmasam...)

Zerrece ihsânunuz izhâr idüp

Bir beş on gün bizde olsa ol kitâb

(İhsanınızdan zerre miktarı görsem de o kitap beş on gün bizde kalsa.)

Eylesem rikkatle im'ân-ı nazar

Geçse gözden ser-be-ser her fasl u bâb

(Çok dikkatlice, incelikle bakıp her bir bölümünü baştan sona okusam.)

---

¹⁶⁸ Dursun Ali Tökel, "Divan Şairi Ravzî Ödünç Bir Kitap İstiyor", **Okur Dergisi**, S. 9, 2019, s. 68.

Ey tabîb-i cân u dil lutf it buyur

Ravzî-i dil-hasteye bir hoş cevâb (Ravzî, K. 8/6,7,8,9, 20)

(Ey can ve gönlün tabibi! Lutfetip hasta gönüllü Ravzî'ye bir cevap ver.)

19. yüzyıl şairlerinden Yenişehirli İzzet de kitap talebinde bulunan şairlerdendir. Şair, “*Der Zımn-ı Taleb-i Kütüb Ez Velî Paşa*” başlığını taşıyan kıt‘asında memduhunu övdükten sonra ilme talip olduğunu, bu yolda memduhunun lütfuna muhtaç bulunduğunu, her ne kadar ilme adım atsa da kitabının olmadığını dile getirir ve kendisinden kitap talep eder:

Eyâ düstûr-ı ‘âlî-câh-ı ‘âdil

Bu ‘abd-i bî-ser ü sâ mân senindir

(Ey adâletli, makamı yüksek olan devlet büyüğü! Bu perişan kul senin kulundur.)

Huzûr-ı devlete iznin olursa

Niyâzım var yine fermân senindir

(İznin olursa sizden bir niyazım var, ancak ferman yine sizindir.)

Olubdur şeb-çerâğ-ı ‘ilme tâlib

Çerâğın olsa da şâyân senindir

(İlmin gece parlayan taşına talibim. O taş senin olsa da hüküm senindir.)

Sürâğ-ı lutfunı kıl ana reh-ber

Bu yolda himmet ü ihsân senîndir

(Lutfunun nişanını ona rehber kıl. Zira bu yolda himmet ve ihsan senindir.)

Bu isti‘dâd-ı mâder-zâd ile hîç

Revâ mı kala ser-gerdân senindir

(Bu anadan doğma istidâd ile perişan bir halde kalmak uygun olur mu?)

Çi-sûd oldumsa isti‘dâda mâlik

Kitâbım yok hemân ihsân senindir

(İstidâd sahibi olsam da kitabım olmadığı için fayda gelmez. Bundan dolayı ihsan senindir.)

İder mi bâl ü persiz murg pervâz

Kanatlandırmak ey zî-şân senindir

(Ey şân sahibi! Kuş, kanatsız uçamaz. Bundan dolayı kanatlandırmak sana düşer.)

Benimdir kesb ü tahsîl-i ma‘ârif

‘Atâ-yı âlet-i irfân senindir

(Bilgi öğrenmek bana, irfân âleti hediye etmek sana düşer.)

Efendim ‘arz-ı hâl itdim huzûra

Yine eltâf-ı bî-pâyân senindir. (Yenişehirli İzzet, Kıt‘a 2/1,2,4,5,6,7,8,9,10)

(Efendim, huzurunuzda halimi arz etsem de yine de sonsuz lütuf senindir.)

Kitabının olmamasından şikayetçi olan ve kitaplara ulaşabilmek için kütüphanede hâfız-ı kütüp olmayı talep eden ve bu talebini şiirle memduhuna ileten şairler de mevcuttur. Bu şairlerden biri olan Fethî Efendi, yazdığı 109 beyitlik kasidesinde memduhtan kendisini hafız-ı kütüp yapmasını ister. Allah’ın kendisine istidat verdiğini bu istidadın ancak âletle icra edilebileceğini ifade eder. Bir iki yanlış kitapla ömrünün geçtiğini, doğru bir kitabın eline geçmediğini dile getirir. O, kitap okumanın iştiyakını duyar:¹⁶⁹

Hâk-i dergâhına sad-şerm ile güstâhâne

Bir sözüm var dahi ey mefhar-ı hayl-i vüzerâ

(Ey, vezirler zümresinin iftihâr vesilesi! Yüzlerce utanç ve küstaklıkla dergâhının toprağına bir sözüm var.)

Çünkü hayrât ile pür eyleyüp İstanbul’ı

Eyledin ahsen-i vech üzre eserler peydâ

(Çünkü, İstanbul’u hayrât ile doldurup en güzel şekilde eserler meydana getirdin.)

---

¹⁶⁹ Kübra Kılın, “Süleymaniye Kütüphanesi Es’ad Efendi Bölümü 3388 Numarada Kayıtlı Bulunan Mecmû’a-i Tevârîh (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)”, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2019, s. 255-266.

Bir kütüb-hâne yapup bendeni hâfız itsen

Kim anun olmaz idi ecrine ‘add ü ihsâ

(Bir kütüphane yapıp ben kulunu hâfız-ı kütüp yapsan. Zira onun ecri sayısızdır.)

Hamdû-lillâh ki hudâ viridi bana isti‘dâd

Lîk âletle olur eylemek anı icrâ

(Bana istidâd ihsan ettiği için Allâh’a hamd olsun. Lâkin, onu icrâ etmek ancak âletle olur.)

Pür galat bir iki nüshayla geçürdüm ‘ömrüm

Müstakim nüshaya hîç olamadım dest-resâ

(Ömrüm, hata dolu bir iki nüshayla geçti. Doğru düzgün bir nüsyaya hiç ulaşamadım.)

İştîyâk-ı kütüb-i enfüs ile evkâtım

Derd ü hasretle güzâr itmededir subh u mesa

(Sabah ve akşam, dert ve hasretle; vakitlerim enfüs kitapların özlemiyle geçmektedir.)

Hâfız-ı kütüp olma arzusu taşıyan şairlerden biri de Nedim’dir. Nedim’in kasideleri üzerine çalışma yapan Eke (2015), şairin, İbrahim Paşa için kaleme aldığı meşhur hammamiyyesinde hâfız-ı kütüb olma arzusunu dile getirmiş olabileceği ihtimali üzerinde durur.¹⁷⁰ Nitekim, şairin İbrahim Paşa’nın kendisini hâfız-ı kütüb yapmasının akabinde kaleme aldığı teşekkürnâme niteliğindeki şiiri bu durumu destekler niteliktedir.

Nevizâde Atâ’î ve Fâizî de kitap talebinde bulunan şairler arasında yer alır. Atâ’î, yazdığı bir mektupda bir arkadaşından kendi kitaplarını göndermesini talep

---

¹⁷⁰ Nagehan Uçan Eke, “Yenilikçi Bir Şairin Geleneği Takip Eden Sesi: Nedim ve Kasideleri”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 8, S. 36, 2015, s. 252.

eder. Fâizî de Atâ'î'ye yazdığı bir mektupla kendisinden şiirlerini ve *Sâki-nâme* adlı eseri ister.¹⁷¹

Kitap talebi bağlamında Tâcizâde Câfer Çelebi, Gelibolulu Mustafâ Âlî, Diyarbakırlı Mâlî, Ravzî, Yenişehirli İzzet, Fethî, Nedîm, Nevi'izâde Atâ'î ve Kafzâde Fâizî gibi şairlerden verilen örneklerle bakıldığında klasik Türk edebiyatı geleneği içerisinde kitap talebinde bulunan ve bu talebini şiir vasıtasıyla dile getiren şairlerin varlığı görülür.

Toplum içerisinde kendisinden kitap talep edilse dahi elindeki kitapları kimseyle paylaşmak istemeyen kişiler de vardır. Gelibolulu Mustafa Âlî de söz konusu kişiler arasında yer alır. “*Der-men ‘-i İsti‘âre-i Kitâb Güfte*” başlığı altında kitap ile ilgili düşüncelerini paylaşan Âlî, kitabını sevgiliye benzetir ve kimseyle paylaşmak istemez:

Şûh-ı nev-hat gibidür bana kitâb

Ana hicrânı revâ görmeyeler

(Kitap benim için ayva tüyleri yeni çıkmış sevgili gibidir. Bundan dolayı bana ondan ayrı kalmayı reva görmesinler.)

Viremem illere mahbûbümü ben

Her ne dirlerse benümçün diyeler

(Herkes benim için ne derse desin ben, mahbubumu başkasına veremem.)

Buna kâ'il mi olur 'âşık olan

Dil-berin örseleyüp elleyeler

(Âşık olan kimse sevdiğinin yıpranmasına, perişan olmasına razı olur mu?)

Lekelerler lekeler korkum odur

Dâmen-i pâkini kir eyleyeler

(Korkum odur ki lekeleyip tertemiz eteğini kirletirler.)

---

¹⁷¹ İsmail E. Erünsal, *Edebiyat Tarihi Yazıları Arşiv Kayıtları, Yazma Eserler ve Kayıp Metinler*, s. 203-205.

Bir dahı virmeyeler bahre keder

Nazm-ı dür-bârumı ez-berleyeler (Gelibolulu M. Âfî, Kıt‘a/16/1,2,3,4,5)

(Bir daha bahre keder vermesinler. İnciler yağdıran nazmımı ezberlesinler.)

Kitabı başkalarıyla paylaşmak istememe duygusunun şiiirlere yansıdığı diğer örnekler şunlardır:

Her kim olsa söylerim togrısını itmem hicâb

Tevbe itdim ‘âriyet hiç kimseye virmem kitâb¹⁷²

(Her kim olursa olsun utanmadan doğrusunu söylerim. Tövbe ettiğim için ödünç olarak dahi olsa kimseye kitap vermem.)

Dest-i gadr-i müsteîrân ziyanım bî-hisâb

Tevbe ettim âriyet hiç kimseye virmem kitab¹⁷³

(Kitabımı ödünç alanların zulmünün elinde kaybım saymakla bitmez. Bundan dolayı tövbe ettim hiç kimseye ödünç bir kitap vermem.)

Sosyal hayatta görülen kitap talebi meselesi şiiirlere de yansır. Bir meselenin çözümü için kitaba ihtiyaç duyulmasından mülhem şair de sevgiliden kitaba benzeyen yüzünü açmasını ister:

Zülfün aç şevk-ile mısbâh-ı ruhun seyr idelüm

Müşkilüm hall olamaz keşf-i kitâb olmayıcak (Âsaf, G.510/3)

(Yanağının ışığını seyredebilmem için zülfünü aç. Zira kitap olmadan meselelerim çözülmez.)

Bir konuyla ilgili okuma yapmak için kitap talep edilmesinden hareketle bülbül de aşk dersini okumak için gülden kitap talep eder:

---

¹⁷² Erdal Yalçın, XIX. Yüzyıla Ait Bir Şiir Mecmuası (v.:206b-410a) (İnceleme-Metnin Çeviri Yazısı-İndeks), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2017, s.159.

¹⁷³ Mustafa Kara, Âkîf'in Hayran Olduğu Şahsiyetler, Vefatının 71. Yılında Mehmet Âkîf Ersoy Bilgi Şöleni Mehmet Âkîf Dönemi ve Çevresi, Ankara, 2008, s. 199.

‘İşk dersin okımaga bûlbûl

Gûl-i gûlzârdan kitâb ister

(Rumelili Za‘îfî, G. 76/6)

(Bûlbûl, aşk dersini okumak için gûlbahçesinin gûlünden kitap ister.)

Kâ’îl de bir beyitinde hiçkimseden kitap istememek, bütün meselelerin gönül kütüphanesinde çözmek gerektiğini dile getirirken bir başka beyitinde sevgilinin yüzünü kitaba benzetir ve bu kitap varken başka kitaba ihtiyaç olmayacağını söyler:

Kitâb-hâne-yi dil içre müşkilün hall it

Ana buna varup aslâ kitâb isteme hiç **(Kâ’îl, G.17/3)**

(Gönül kütüphanesinin içinde çözülmesi gereken sorunlarını çöz. Asla ona buna varıp hiç kitap isteme!)

Arama gayrı nüsha ey Kâ’îl

Rûy-ı cânân sana kitâb yeter **(Kâ’îl, G.34/7)**

(Ey Kâ’îl! Başka nüsha arama. Sevgilinin yüzü sana kitap yeter.)

Kuloğlu İlyas da aşk remizlerinin kendisinden bir kitap istemesi üzerine ömrünün ipini kesip kitap olarak kendini verdiğini söyler:

Bir neçe nüsha istedi menden rumûz-ı ‘îşk

Kesdüm tınâb-ı ‘ömri verdüm kitâb ona **(Kuloğlu İlyâs, G. 7/4)**

(Aşk remizleri, benden bir nüsha istedi. Ömrümün ipini kesip ona kitap diye verdim.)

Kitap talep etmenin yanında kaleme alınan kitapların bastırılması, tasvirlenmesi adına da hâmîlerden meded umulduğu görülür. Bu noktada 19. yüzyıl şairlerinden Hilmî kitap bastırmak için meded uman şairlere örnek olarak verilebilir. Şair, bir kasidesinde Şefik Paşa’ya halini arz etmek ister. Keder köşesinde acılar çektiğini ifade eden şair, derdinin dermanı için Şefik Paşa’dan yardım bekler. Onun yardımlarıyla divanını tamamlasa da bastırmaya gücü yetmez. Bundan ötürü onun yardımına muhtaçtır:

Ey kân-ı kerem olur ise izn-i şerîfün

‘Arz eyleyem ahvâl-i perîşânı efendim

[Ey cömertlik mâdeni olan (Şefik Paşa), şerefli iznin olursa perişan halimi sana arz edeyim efendim.]

Çok nâz ü niyâz eyledi basdurmak için lîk

Bir vechile tab‘ itmediler anı efendim

(Hilmî, her ne kadar bastırmak için naz ve niyaz ettiyse de onu bir sebepten basmadılar efendim.)

Gerçi didiler vir iki bin gurûş

Tâ tab‘ idelüm ziynet ile anı efendim

(Gerçi, “İki bin kuruş ver, onu süslü bir halde basalım.”, dediler.)

Yok kudretüm amma buna zîrâ ki fakîrem

Kimden arayam çâre vü im‘ânı efendim (Hilmî, K. 10/8,11-13)

(Ancak fakir olduğum için buna kudretim yok. Efendim, kimden yardım bekleyeyim, nerede çare arayayım?)

Gelibolulu Mustafâ Âlî ise kitabın tasvirilenmesi için meded uman, talepte bulunan şairlere örnek olarak verilebilir. Zira şair, *Nusretnâme* adlı eserinin tasvirilenmesi ve padişaha sunulması için on sekiz beyitten oluşan bir manzume kaleme almıştır.¹⁷⁴

2.4. KLASİK TÜRK EDEBİYATI ŞAİRLERİNİN KİTAP TEŞEKKÜRNAME- LERİ

Klasik Türk şiirinde özellikle 18. yüzyıldan itibaren yaygınlık kazanan teşekkürnâmeler hacdan gelme, bayrama erişme, evi teşrif etme, mansıp ihsan etme, saat hediye etme, isyancıları temizleme, katır hediye etme gibi çeşitli hadiseler bağlamında kaleme alınır.¹⁷⁵ Kaynaklara bakıldığında memduhların klasik Türk edebiyatı geleneğinin temsilcilerine ihsanları içerisinde kitapların bulunduğu görülür. IV. Murad’ın

¹⁷⁴ Uğur Öztürk, “III. Murad Dönemi Yazılı Kültürü”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2022, s. 211-212.

¹⁷⁵ İbrahim Halil Tuğluk, “Arz-ı İhtirâm: Teşekkür-nâme Klasik Türk Şiirinde Teşekkür İçerikli Şiirler”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, S.2 s. 88-100.

Evliya Çelebi'ye *Dibâce, Kâfiye, Tefsîr-i Kadı, Misbâh, Kudûrî* gibi toplamda yirmi adet kitabı hediye etmesi bu duruma örnek olarak verilebilir.¹⁷⁶

Şairlerin kendilerine yapılan söz konusu ihsanlara karşılık teşekkürname yazdıkları görülür. Bu şairlerden biri olan Bâkî, Sultan Süleyman'ın kendisine *Keşf-i Keşşaf, Hidaye* ve *Ekmel* adlı kitapları hediye etmesi üzerine bu kitapları imâ eden bir şiir kaleme alır.¹⁷⁷

Eyledi keşf ile izhâr-ı keramet keremün

İtdi müşkillerimiz hâce-i ihsânun hal

(Keremin, keşif ile kerâmet gösterdi. İhsanının hocası zorluklarımızı çözdü.)

Kime kim reh-ber ola bedraka-i ihsânun

Yolına karşı tutar şem'-i hidayet meş'al (Bâkî, Kıt'a 1/5,6)

(İhsanının kılavuzu kime rehber olursa yoluna karşı hidayet mumunu meşale gibi tutar.)

Kitap bağlamında teşekkürnâme niteliğinde şiir yazan şairlerden biri de Nedim'dir. Zira şair, hâfız-ı kütüb olma arzusunu yerine getiren ve böylelikle kendisine kitaplara ulaşma imkânı tanıyan İbrahim Paşa için bir kaside kaleme alır. “*Medhiyye-i Sadr-ı a'zam İbrâhim Paşa Der-Zımn-ı Hâfız-ı kütüb-şoden-i Kütüb-hâne*” başlığını taşıyan bu kasidede memduhu öven şair aynı zamanda kitaplara duyduğu iştihakı dile getirir:

Lutfun ne gûne vasfedeyim ben ne söyleyim

Bilmem nice edâ edeyim şükr-i ni'metin¹⁷⁸

(Senin ihsanını nasıl vasfedeceğimi, ne söyleyeceğimi; nimetinin şükrünü nasıl yerine getireceğimi bilmiyorum.)

---

¹⁷⁶ Seyit Ali Kahraman, “Seyahatname’de Kitap ve Kütüphane”, **Z Kültür, Sanat, Şehir Tematik Dergi**, s. 99.

¹⁷⁷ Dursun Ali Tökel, “Bâkî’den Kanunî’ye Kitap Teşekkürnâmesi”, *Okur Dergisi*, S. 2, 2017, s. 58.

¹⁷⁸ Neşredilen divanda “şükr ü ni'met” şeklinde okunmuştur.

İhsân edüp kerem buyurup himmet eyleyüp

Lutf etdi bendesine kütüb-hâne hidmetin

(İhsan edip bendesine kütüphane hizmetini lütfetti.)

Ol hidmet-i celîlin efendim Hudâ bilir

Çokdan çekerdi hâtır-ı âzâde hasretin

(Efendim! Hûda bilir ki senin yüce hizmetinin hasretini azade hatır çoktan beri çekerdi.)

Fikri hemîşe bu idi kim cümle sarf ede

İlm-i şerîf hidmetine kâbiliyyetin

(Kabiliyetini kıymetli ilimleri elde etmek için kullanmak Nedîm'in her zaman düşüncesi idi.)

Ammâ kitabsız nice mümkün deyü müdâm

Derd ile çâk ederdi girîbân-ı mihnetin

(Ancak, kitapsız nasıl mümkün olacak diye dertlenir, perişan olurdu.)

Yanlışı bir iki cüz'-i perâkende cem' edüp

Anlarla eyler idi izâ'at tabî'atin

(Yanlışı, bir iki parça dağınık kitapları toplayıp onlarla yeteneğini zayi ederdi.)

Girmezdi pâk nüsha ele âriyet dahi

Herkes bilir kitâbının elbette kıymetin (Nedîm, Kıt'a 1/3,4,5,6,7,8,9)

(Ele ödünç dahi olsa temiz bir nüsha girmezdi. Zira, elbette herkes kitabın kıymetini bilir.)

Kitap teşekkürü bağlamında şiir yazdığı tespit edilen bir diğer şair ise Şeyh Gâlip'tir. Şâir, divanındaki “*Hudâvendigâr-ı Esbak Sultan Selîm Han Merhûm Sâhib-i Dîvân Şeyh Gâlib Dede Efendi Hazretlerine Cevri Hattıyla Bir Mesnevi-i Şerîf Teberrük Buyurduklarına Teşekkür Hâvi Olan Kasidedir*” başlığı altında Sultan Selim'in kendisine hediye ettiği Cevrî hatlı *Mesnevî-i Şerîf* için teşekkür eder. Kitabın bir padişah tarafından hediye edilmesi kadar hediye edilen kitabın Cevrî hatlı olması da önem arz eder. Nitekim Cevrî'nin yazdığı eserler toplum içerisinde makbul görülen ve

kıymetli eserlerdir. Mehmet Tevfik'in, *Kâfile-i Şu'arâ* adlı tezkiresinde Cevrî ile ilgili verdiği şu bilgiler söz konusu kıymeti gösterir niteliktedir: “*Hoş-nüvîs olmak münâsebetle kitâb yazmakla geçinirmiş. Hattâ Cevrî hattıyla Mesnevî-i Şerîf-i meşhûr ü makbûl kitâbhâne-i kadrdânân-ı üdebâda cevher-i cân gibi kıymetdâr ü mahfûz dur.*”¹⁷⁹

Yirmi üç beyitten oluşan kasidesinde Şeyh Gâlip, nice zamandır hasret kaldığı ve bütün dünyaya bedel olarak gördüğü bir hazineyi -Mesnevî-yi Şerîf'i- padişahın kendisine ihsan ettiğini söyler. Cevri hattıyla yazılı olan bu kitabın güzelliklerle dolu ve beyanı hoş bir kitap olduğunu ifade eder. Solmaz bir gül bahçesine benzettiği kitabın inleyen aşıkların gönlüne eman verdiğini dile getirir. Hüseyin Baykara'nın Molla Câmiye dahi ihsan etmediği böylesine kıymetli bir ihsanı padişahının verdiğini söyleyen Şeyh Gâlip, padişahı meth ü sena eder.

Bana Sultân Selîm-i kâmvîr kâm-ı cihân verdi

Bütün dünyâ değer bir genc-i hâs u rayegân verdi

(Bahtiyar Sultan Selim, bana cihanın arzu ettiği bir şey verdi. Bütün dünyaya bedel bol ve özel bir hazine verdi.)

Ne genc ammâ ki her bir cildi gerdûn-i pür-envâr

Bu hâk-i bî-karâra nüh-tıbâk-ı âsümân verdi

(Öyle bir hazine ki her cildi nurlarla dolu bir dünya gibidir. O, kararsız bu toprağa dokuz katlı bir gökyüzü verdi.)

Nice eyyâm idi hasrettim ol gencine-i gaybâ

Keremler kıldı el-hak kerâmetden nişân verdi

(O gizli hazineye nice günlerdir hasrettim. Doğrusu lütfedip kerâmetinden bir nişan verdi.)

---

¹⁷⁹ Mehmet Tevfik, *Kâfile-i Şu'arâ*, Hazırlayan: Fatma Sabiha Kutlar Oğuz, Hanife Koncu, Müjgan Çakır, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, s. 175. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56163,mehmed-tevfik-kafile-i-su39arapdf.pdf?0>.

Aceb bir mesnevî-i pür-bahâ kim Cevrî hattıyla

Dil-i uşşâk-ı zâra cevri-i gerdûndan emân verdi

(Cevrî hattıyla yazılmış, güzelliklerle dolu ve hayret veren bir mesnevidir. Der-mansız âşıkların gönlüne feleğin cevrenden korunmak için bir emniyet verdi.)

Sezâdır gülgül etsem ma'nî-i rengîni vafında

Hezâr-ı tâb ' -ı bî-samanâ solmâz gülîstan verdi

(Vafında renkli manaları söylesem yaraşır. Zira o sermayesi olmayan bir mi-zaca sahip bülbüle solmaz bir gül bahçesi verdi.)

Beni irşâd edip gösterdi hakka meslek-i Hakkı

Ulûm-ı keşfi söyler bir kitâb-ı hoş beyân verdi

(Beni irşâd edip doğrusu bana Allah yolunu gösterdi. Keşif ilimlerini anlatan beyanı hoş bir kitap verdi.)

Hüseyn- Baykara bahşetmemişdi Monlâ Câmiye

Bana ol kâmu kim bu hüsrev-i sâhib-kırân verdi

(Şeyh Gâlib, K. 17/1,2,3,5, 8,10, 11)

(Her zaman üstünlük/zafer kazanan padişahın bana ihsan ettiği bu hediye-yi Hüseyn Baykara, Molla Câmi'ye bahşetmemişti.)

Râşid Dîvânı'nda da hediye edilen kitaplar için yazılmış manzumeler görülür. Şâir, kendisine hediye edilen Evhaddündîn-i Merâgî'nin *Câm-ı Cem* kitabı ile İzzet Dîvânı için şu beyitleri söyler:

Sifâl-i köhne kırdıysa da seng-i gam-ı devrân

Şefîk Beg rahm idüp kıldı bana bir câm-ı Cem ihsân (Râşid, Müfret, 5)

[Devranın gam taşı eski çanağı kırdıysa da Şefik Bey merhamet edip bana Câm-ı Cem (kitabını) ihsan etti.]

Şefîk Beg iltifât itdi bana dîvân-ı 'İzzetle

Mu'azzez eylesün Mevlâ anı ikbâl ü devletle (Râşid, Müfret, 6)

(Şefik Bey, İzzet Divanı'yla bana iltifat etti. Allah onu ikbal ve devletle muazzez eylesin.)

2.5. KLASİK TÜRK EDEBİYATI ŞAİRLERİNİN KİTAP İLE İLGİLİ ŞİKÂyetLERİ

İnsan, başta içerisinde yaşadığı koşullardan, zamandan, olaylardan olmak üzere çeşitli durumlardan ötürü şikâyetlerini dile getirir. Bu durum klasik Türk edebiyatı şairleri için de geçerlidir. Geleneğin şiirlerine bu nazarla bakıldığında umumiyetle felekten, zamandan, birtakım olaylardan ötürü şikâyet muhtevalı şiirlerin yazıldığı görülür. Buna bağlı olarak zamanla şikâyetname türü cereyan eder. Şikâyetname türü üzerine çalışma yapan Batıslam (2009), söz konusu tür üzerine yaptığı çalışmasında şairlerin felekten, dünyadan, zamandan, kaderden, sevgilinin ilgisizliğinden, devlet ve din adamlarından, yoksulluktan olmak üzere çeşitli konularda şikâyetlerde bulunduklarını ifade eder.¹⁸⁰

Klasik Türk edebiyatı şairlerinin birincil kaynaklarına kitap bağlamında bakıldığında çeşitli şikâyetlerin dile getirildiği görülür. Memduhların yazılan kitaplara ilgi göstermeyip ihsanda bulunmamaları şikâyet sebeplerinden biridir. Söz konusu şikâyetin örneğini Latîfî tezkiresinde bulmak mümkündür. Latîfî, tezkiresinde Çâkerî hakkında bilgi verirken şairin sakal ile ilgili söylemiş olduğu bir nükte vesilesiyle padişahı etkilediğini ve bolca ihsana nail olduğunu ifade ettikten sonra kendi döneminde yüz cilt kitap yazılsa bile ihsana layık görülmeceğini belirtir:

Meger ol zamânda nûkât u letâyife i'tibâr u ragbet ve nûkte-gûy u suhan-güzâra ri'âyet var imiş. Bir hoş nûkte ve latîfe bir mansıba sebep olurmuş ve bir bezle-gûy mahallinde bir latîfe ile bir mertebe bulur imiş. Ammâ şimdi bir nûkte-gûy-ı fâzıl bin fasl u bâb nûkât u bezle hitâb-ı sihr-intisâb ile yüz cild kitâb itse a'yân-ı zamândan biri sem'-i iltifât ile istimâ' itmez ve mukâbelesinde ihsân u istihsân lâzım gele diyü sagırlığa urup işitmez. Meger âvâze-i zer veyâhud ana benzer bir nesne ola.¹⁸¹

Kitaplara ilgi gösterilmemesi, eserlerin okunmaması, bir köşede unutulması da şikâyetler arasında yer alır. Birincil kaynaklarda özellikle bu sebeplerden ötürü yazılmış birçok şikâyet mevcuttur. Latîfî tezkiresinde yer alan aşağıdaki bölüm de söz konusu şikâyeti gösteren örneklerden biridir. Zira Latîfî; tezkiresinde Nizâmî, Mollâ Câmi, Şeyh Sa'dî ve Hocendi gibi fazılların baki kalmak ve güzelliklerle zikredilmek adına kitaplar ve risaleler kaleme aldıklarını, bu eserlerin güzel hattatlarla ve harir varaklarla tezhiplenip cedvellendiğini ancak bir köşede unutulduklarını ifade eder.

¹⁸⁰ Hanife Dilek Batıslam, **Divanlardaki Şikâyet Şiirleri**, Karahan Kitapevi, Ankara, 2009, s. 1-6.

¹⁸¹ Latîfî, **Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ. Heşt Behişt**, s.167.

Üzerlerinde örümcek ağlarının oluştuğunu, rağbete mazhar olamadıklarını belirtir ve döneminin cahillerin, şeytanların, rezil kimselerin devranı olduğunu bundan dolayı meyl ve rağbetin ziynet ve süse olduğunu dile getirir:

Siyemmâ ki kudemâ-i şu'arâ-i Fûrsün ekseri meşâyih-i kirâmdan feyzi dest-gâh idi. Kanı mu'âdil-i Nizâmî ve kanı mümâsil-i Hazret-i Câmî ve kanı mânend-i Hazret-i Şeyh Sa'dî ve kanı emsâl-i Hocendî veyâ kanı zamânlarında olan mülûk-i eshîyâ ve kanı mekâdir-şînâs-ı fuzalâ ki fazl ehline hazâyin ü defâyin bezl iderlerdi ve mâl ü menâl nedür cânlar yidürürlerdi ve nâm-ı bâkî ve zikr-i cemîl içün kütüb ü resâyil didürürlerdi. Hâliyâ ol matlûb-ı mülûk olan kitâblar metrûk ü mu'attal olmışdur. Hûb hattatlar ve harîr varaklar ve müzehheb ü mücedvel cildlerle zevâyâyı büyü-tü nisyânda kalmışdur ve üstine kısım-ı 'anâkib-i hâne zarfın salmışdur. A'ni aksâm-ı resâyil ü tesânif ve resâyil-i efâzıl dâ'ire-i ragbetden ol hadde dür ve şol mertebe ba'id ü mehcûrdur ki esnâ-i râhda bulsalar almayalar ve 'adem-i ragbetden küşe-i çeşm ile nazar salmayalar. Zîrâ bir nesne zamânede ragbetden dür ola ana nazar olunmaz ve bir kâlâ ki bir 'ahd ü 'asrda kâsid ola ana harîdâr bulunmaz.¹⁸²

Filibeli Vecdî, Kafzâde Fâizî, Kâil, Nâbi ve Cinânî'den alınan aşağıdaki örnekler de benzer şikayetler arasındadır:

Virilmez oldu kat'a 'ilm ü kemâla ragbet

Kim okısun kitâbı kim kılsun ictihâdî (Filibeli Vecdî, K.24/20)

(İlim ve kemala rağbet gösterilmez oldu. Kimse kitap okumuyor, gayret göstermiyor.)

Ragbet itmez kimse turmaz gezdirür sahhâflar

Câhil oldu halk hep şimdi kitâba kim bakar (Kafzâde Fâ'izî, Müfret 85)

(Sahâflar durmadan kitapları gezdirse de kimse rağbet etmez. Halk artık cahil oldu, kimse kitaba bakmaz.)

Bilmez 'ulemâyı 'asır 'ilmi alan

Hep gözleri arpalıkda mânend-i hırrân

Baş yazısı imiş kitâbun nidelüm

Çiftçi eline düşen toğan oldu hemân (Kâ'il, Rubâ'î, 4)

(Asrın ilmini alanlar alimleri bilmez. Onların gözleri yaltakçılar gibi hep arpalıktadır. Bu kitabın başının yazısı çiftçi eline düşen doğan gibi olmuştur.)

¹⁸² Latîfî, a.g.e., s. 570.

Oldı erbâb-ı ma‘ârif nâ-yâb

Düşdi peygûle-i nisyâna kitâb

(Hayriyye, 418)

(İlim erbabı bulunmaz oldu. Kitap, nisan köşesine düştü.)

Mey-perest oldı cihân şol denlü kim şimdi fakîh

Nakl nukl anlar kebâb okur kitâbı sâkîyâ

(Cinânî, G. 2/2)

(Ey sâkî! Cihan öylesine şaraba düşkün oldu ki şimdi alimler “nakl” kelimesini “nukl” anlar, “kitâb” kelimesini “kebâb” okur.)

Kitap ile ilgili şikayetlerden biri de ehli olmayan kimselerce yazılmalarıdır. “‘Acebdür ki beş beyt bir gazele sûret vormeyenler ‘acz ü kusûrlarını ikrâr u i‘tirâf itmeyüp kitâbdan dem ururlar ve harfîyyâta kâdir olmayanlar külliyyâtdan dem ururlar.¹⁸³” diyerek söz konusu şikayeti dile getiren Latîfî gibi Kemiksiz-zâde Safvet Mustafa da kendi döneminde yazılan kitapların hatalarından ötürü benzer şikayette bulunur:

Lâkin câmi‘-i ahbâbda bulunan âsârı tertîb olunsa mükemmel dîvân olmagla mütehammildir. Bu fakîr dirim ki zâhir budur ki Vehbî dîvânlarının ekseriyâ hat ve hatâdan hâlî olmadığı kendü kalemiyle nizâm-pezîr olma mânend imiş. Hatta bu bende birini tahrîr eylediğim nüshanın bir beytini sahîh bulmadım. Ma‘a hâzâ ki bu ‘asrlarda tahrîr olunan kütüb ü nüshanın ahvâlî ma‘lûmdur.¹⁸⁴

Ehli olmayanların kitap yazması hususunda Latîfî’nin aşağıdaki rivayeti önem arz eder. Öyle ki Likâyî hakkında bilgi veren Latîfî, onun şairliğinin ve şiirlerinin makbul görülmediğini ancak kendisinin şaşılacak bir işe kalkışıp Ahmedî’nin *Yusuf u Züleyha* isimli eserine nazire yazdığını ifade eder. Sonrasında bunun nazire değil de nazîze olduğunu, kendi eksikliğini böylelikle göstermiş olduğunu belirtir. Naziresini tamamlayan Likâyî’nin ayıbını hüner zannedip eserini Sultan Bayezid’a sunduğunu ve padişahın “*Enbiya menkıbesidir.*”, deyip tefe’ül kıldığında Yusuf Peygamber hakkında hatalı bir beyitle karşılaştığını ve bunun üzerine kitabın yakılmasını emrettiğini, ehli olmayan kişilerin de büyük işlere kalkışmamaları gerektiğini söylediğini belirtir:

Nesr: Garâbet bundadır ki bu tabî‘at-ı garîbe birle Ahmedînün Yûsuf u Züleyhâsına nazire dimişdür. Belki nazîre yüzinden nakîze dimişdür. ‘Aybını hüner zann idüp ol Hâkân-ı sa‘îd ve Hân-ı şehîde a‘nî Sultân Bâyezîde hezâr sürûr u gurûr ile sundukda enbiyâ menâkıbıdır diyü bî-te‘emmül tefâ’ül kılıcak uhuvvet-i Yûsuf hakkında bu beyt gelür. Nesr: Vaktâkim ol şâh-

¹⁸³ Latîfî, a.g.e., s. 475.

¹⁸⁴ Kemiksiz-zâde Safvet Mustafa, *Nuhbetü’l-Âsâr Fî-Ferdâ’idi’l-Eş’âr*, Hazırlayan: Bilal Güzel, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018, s. 472.

fasîh bu hatâ-yı sarîhi gördükde ol kitâbı nâ-savâb görüp ihrâk emr itdi. Ve ehli olmayan bu gûne emr-i mu'azzama mübâşeret itmesün didi.¹⁸⁵

19.yüzyıl şairlerinden Eskicumalı Hamîd'in aşağıdaki ifadeleri ehli olmayan kimselerce yazılan kitapların hâlini ortaya koyar. Şair, "Sebeb-i Tahrîr-i Muhammediyye-i Şerîf Der-Belde-i Servi Kitâbet-i A'yân-ı Muhammed Aga Mesnevî Li-Nâzımıhi" başlıklı manzumesinde ehli olmayan kimselerin yazdığı eserlerin hatalı ve belagatten uzak eserler olduğunu belirtir:

Velî erbâb degil tahrîr edenler

Hurûf u lafzını tefsîr edenler

(Fakat yazarlar; harflerini, lafızlarını tefsir edenler işin erbabı değiller.)

Ne denlû nüsha gördüm sevh olupdur

Rekâketle hatâ ile dolupdur

(Ne kadar nüsha gördümse hepsi hata dolu ve belagattan uzaktır.)

O zâtın dürr-i meknûn-veş kelâmın

Çevirmiş boncuga bozmuş nizâmın (Eskicumalı Hamîd, M.96/ 24,25,26.)

(O zâtın mahfazalı parlak inci gibi kelamının nizamını bozup boncuğa çevirmişler.)

Feyzî-i Kefevî de kitap yazmak için acele edenlerden, kemal sahipleriyle cahillerin bir arada bulunmalarından duyduğu rahatsızlığı şöyle ifade eder:

Gele ey çerh-i felek 'aksine devr itme gel e

Katı yüz buldı zamânunda gürûh-ı hazele

Kimi te'lif-i kitâb itmege eyler 'acele

Kiminün kasdı kasîde dimege ya gazele

Ne 'aceb günlere kalduk göre billâh hele

Geçinür ehl-i kemâl ile berâber cehele (Feyzî-i Kefevî, Tahmis/ XIII/1)

(Gel ey feleğin çarkı aksine dönme gel. Alçak kimseler topluluğu zamanında çok yüz buldu. Kimi kitap telif etmek için acele eder. Kimi kaside ya da gazel

---

¹⁸⁵ Latîfî, Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ, s. 474.

söylemek ister. Ne şaşılması günlere kaldık, Allah için hele göresin. Kemal ehli ile cahiller bir aradadır.)

İlim ehli olmayan insanların buldukları kitapları alıp kendi kütüphanelerinde saklamaları da şikâyet sebebiyet verir. *Meşâirü’ş-Şuarâ*’dan alınan aşağıdaki rivayet bu şikâyet örnektir. Söz konusu rivayet aynı zamanda kitapların tahrip edilmesinden duyulan rahatsızlığı da gösterir:

Bir gün emâsîl-i efâzıl Monlâmun şem’-i cemâline cem’ ve bârân-ı bahârân u katre-i nîsân gibi kelâmına gül gibi gûş tutup sadef gibi sem’ olurlar. İçlerinden biri Monlâ Refikî ehl-i ‘ilm degül ammâ bulduğu kitâbı cem’ ider. ‘Acabâ bunca kitâbı habs idüp n’ider dirler. Monlâ zemânedan kinâyet ve ebnâ-yı zemândan şikâyet idüp sâ’ir yârân kitâbı alup işkence iderler bu hele habs ider imiş. Mukarre habs işkenceden ve bir yerde yatan, leged-kûb-ı püşt ü pâ ve müşt ü penceden yegdür diyü cevâb virür.¹⁸⁶

Kitap ile ilgili şikâyet vesilelerinden biri de kitap yazacak bir şairin/müellifin yazacağı kitabın nasıl olması gerektiği hususunda yaşadığı zorluklardır. Yazılacak kitabın özgün bir eser olması gerektiği düşüncesinden hareketle yaşanan bu zorluğa örnek olarak Kara Fazlî verilebilir. Nitekim Fazlî, *Gül ü Bülbül* mesnevisinin sebep-i telif bölümünde nasıl bir eser yazması gerektiği hususunda yaşadığı zorluktan ötürü şikâyetini dile getirir. Bu şikâyeti dinleyen arkadaşının tavsiyesi üzerine eserini yazar.¹⁸⁷ Eserinin *Hâtimetü’l-Kitâb* kitap bölümünde özgün bir eser yazdığını, kimsenin yolundan gitmediğini ifade ederek politik bir şikâyetini de dile getirir.¹⁸⁸

Ödünç verilen bir kitabın geri gelmemesi de şikâyet sebebiyet verir. Nitekim, son dönem şairlerden Ali Rıza Erhan’ın divanında yer alan “*Bir Hoca Kitabımı Aldı Virmedi ve İnkâr İtdi Müftüye Şikâyet*” başlığı altındaki on iki beyitlik şiir bu durumu örnekler niteliktedir. Söz konusu şiirin ilk üç beyiti şu şekildedir:

Ey muhterem müftü efendi dinle câhil pendî

Müskilâta ma’rûz kaldım zabt idemem kendimi

(Ey muhterem Müftü Efendi câhil pendî dinle! Çözülmesi zor meselere maruz kaldığım için kendimi tutamıyorum.)

¹⁸⁶ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, *Meşâ’irü’ş-Şu’arâ*, s. 117.

¹⁸⁷ Nezahat Öztekin, *Bekâyî’nin Gül ü Bülbül’ü ile Fazlî’nin Gül ü Bülbül’ünün Karşılaştırılması, Bekâyî’nin Gül ü Bülbül’ünün Metni ve İncelenmesi*, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 2000, s. 239-241.

¹⁸⁸ Nezahat Öztekin, *a.g.e.*, s. 426.

Âşîrzâde Sâbit Hoca aldı benden bir kitâb

Mevâhib-i ledûnnîdir ismi ânın müstetâb

(Âşîrzâde Sâbit Hoca benden adı Mevâhib-i Ledûnnî olan hoş bir kitap aldı.)

Bu kitâbı mütâla‘a itmek için almışdı

Bu sebebden kendisinde tam bir sene kalmışdı (Ali Rızâ Erhan, s. 294-295)

(Bu kitabı okumak için benden almıştı. Bundan ötürü kendisinde tam bir sene kalmıştı.)

Kitapların okunsa dahi manasına vâkıf olunmaması, öğrenilenlerin günlük hayatta uygulanmaması da şikâyet oluşturur. Aşağıdaki beyitler söz konusu şikayetleri ihtiva etmesi yönüyle örnek olarak verilebilir:

Kudûrî okudum diyü kudurmuş kelbe dönmüşler

Kudâtı gerçi ‘âlim ehl-i ‘ilm ancak Dürer bilmez

(Kudûrî okudum diye kudurup köpeğe dönmüşler. Kadılar âlim, ilim ehli görünse de Dürer’i bilmezler.)

Mugâyir şer‘e bu hüccet disen kâdî ‘inâd eyler

Kitâbı gözüne soksan bakar ammâ o har bilmez¹⁸⁹

(Bu delil şeriata uymaz desen kadı inat eder. Kitabı gözüne soksan dahi o eşek bakar ama anlamaz.)

Heves-i çaşnî-i lübb-i lübâb etmeyicek

Kütübün remz-i me‘ânîsini bilmez kârî (Halepli Edîb, G. 1827/4)

(Her şeyin özüne ulaşma hevesinde olmayan okuyucu, kitaplarının manalarının sırlarına erişemez.)

---

¹⁸⁹ Abdullah Esen, *Onsekizinci Yüzyılda Derlenmiş Karışık Bir Mecmua (İnceleme, Transkripsiyon ve Karşılaştırmalı Metin*, s. 277.

Okur tutmaz bu câhiller dirîgâ

Velî ‘âlimler içre kizbi meşhûr

(Ne yazık ki bu cahiller okudukları tutmazlar. Öyle ki yalan âlimler içinde meşhur olmuştur.)

İki ev tolusu vardır kitâbı

Harâmî mâlınun yokdur hisâbı

(İki ev dolusu kitabı olsa da haram malın hesabı yoktur.)

Ayak altına kitâbı aldunuz

Dîn-i İslâm’a ihânet kıldınız (Miftâh-ı Cennet, 921,922, 923)

(Kitabı ayak altına alıp İslâm dinine ihanet ettiniz.)

Matbaa’nın ortaya çıkması da kitap bağlamında şikayetlerin oluşmasına zemin oluşturur. Hüznî ve Kilisli Vâhid’den alınan aşığıdaki beyitler mezkûr şikâyetin izlerini taşır. Öyle ki matbaa onlara onlara göre kitabının değerini düşüren konumdadır:

Matba‘ aya verme zinhâr eserim

Bilmez ânlar kıymetini püserim (Hüznî, Vasiyet-nâme/18)

(Ey evlâdım! Eserimi asla matbaaya verme. Zira onlar kıymetini bilmez.)

Matbû‘ nüshalar olalı nev-be-nev bedîd

Şâyân-ter olmaz a giderek i‘tibâra hat (Kilisli Vâhid, G. 63/2)

(Matbû nüshalar yeni yeni ortaya çıkmaya başlayalı hat, günden güne itibara layık görülmez.)

Özetle, memduhların kitaplara ilgili göstermemesi, kitapların okunmayıp bir köşede unutulması, ehil olmayan kişilerin kitap yazmaya yeltenmesi, kitap yazma hususunda acele edilmesi, kitapların saklanması, tahrip edilmesi, kitap yazımında zorlukların yaşanması, ödünç verilen kitapların gelmemesi, okunan kitapların manalarının idrakine erişilmemesi, kitapların matbaya gönderilmesi gibi çeşitli hususlarda şikayetlerin dile getirildiği görülür.

2.6. KLASİK TÜRK EDEBİYATI ŞAİRLERİNİN KİTAP İLE İLGİLİ VASİYET VE NASİHATLARI

İlim öğrenme gayreti içerisinde olan ve çeşitli vesileler neticesinde kitaplarla bağ kuran şairlerin, kitabın maddi ve manevi değerini tekml edecek yahut söz konusu değer tahfif edilmesine mâni olacak ifadeler söyledikleri görülür. Söz konusu niteliği taşıyan ifadelerin tetkik edilmesi kitabın, şairlerin katındaki önemine ışık tutacaktır. Bu bağlamda kitabın başkalarına -özellikle cahillere- verilmemesi gerektiği dile getirilen ilk hususlardandır. Şiir mecmuasından alınan ve Bâkî'ye ait olduğu ifade edilen aşağıdaki beyitlerde bir kitabın kardeşe bile verilmemesi gerektiği ifade edilir¹⁹⁰:

Sana benden nasîhat olsun kim

Kendi re' yünle âteşe girme

(Sana benden nasihat olsun ki kendi kararınla ateşe girme.)

Kardeşün de olursa bir kimse

Öpmek için kitâbını virme

(Bir kimse kardeşin de olsa öpmek için dahi kitabını verme.)

Ali Emîrî de aşağıdaki beyitinde kitabın cahillere emanet olarak verilmemesi gerektiğine dikkat çeker:

Emîrî nakş-ı esrâr-ı dili keşf etme agyâra

Emânet verme nâ-dâna kitâbın kadrini bilmez (Ali Emîrî, G.548/7)

(Ey Emîrî! Gönlünün sırlarının nakşını başkasına gösterme. Kadrini bilmediği için cahile kitabını emanet verme.)

Kitabı, cahillere vermeme hususunda Ali Emîrî gibi birçok şairin de benzer ifadeler kullandığı görülür. Bu şairlerinden biri de Ârif'tir. Zira o, *Mürşidü'l-Ubbad* eserinde kitabı ehline vermek gerektiğini vasiyet eder¹⁹¹:

---

¹⁹⁰ Mustafa Dağ, "Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu 555 Numarada Kayıtlı Mecmuanın Şiir Mecmularının Sistematiik Tasnifi Projesi'ne (MESTAP) Göre Tasnifi", İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2022, s. 215.

¹⁹¹ Bekir Sarıkaya, "Arif Mürşidü'l-Ubbad, Nüsha-i Alem ve Şehü'l-Adem, Mevlid (Giriş-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük)", Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1992, s. 135.

Ehline virgil sen ol dürdâneyi

Fark kıl bîgânedен yîgâneyi

(Sen o inci tanesini ehline ver. Yeganeyi bîgânedен ayrı tut.)

Gayr-ı ehline sakın virme kitâb

Uş vasiyyet eyledüm sana i şâb

(Ey evlat! İşte sana vasiyet ettim. Sakın ehli olmayana kitap verme.)

Cevheri cevher-fürûşa vir i yâr

Seng-i yabânî sanur anı hımâr

(Ey evlâdım! Cevheri kuyumcuya ver. Yoksa eşek onu yabani taş zanneder.)

Kitaplarla ilgili olarak ifade edilen nasihat yahut vasiyetlerden bir diğeri kitap okumak, kitaplarla arkadaş olmak, ilim öğrenmektir. Şiir mecmuasından alınan aşağıdaki beyitlerde kitap ile arkadaşlık derecesi kadar yakınlık kurmak gerektiği ifade edilir.¹⁹²

Efendi sana bir a'îlâ nasihat

Hazer kıl cânuna nâ-dân getürme

(Efendi, sana yüce bir nasihat söyleyelim. Canına cahillik getirmekten sakın.)

Kitâb olsun enîsün hem celîsün

Sakın ehl-i hevâ yârân idelüm

(Hem dostun hem arkadaşın kitap olsun. Heva ehlini dost edinmekten sakın.)

Başka bir şiir mecmuasında Zeynî'ye ait olduğu ifade edilen aşağıdaki mısralarda ilim öğrenmeye talip olanlara benzer nitelikte telkinler verildiği görülür¹⁹³:

---

¹⁹² Fatma Direkli, “**Milli Kütüphane 26 HK 1060/1 Numarada Kayıtlı Şiir Mecmuasının Metni ve Mecmuaların Sistematiik Tasfını Projesi’ne (MESTAP) Göre Tasnifi**”, İstanbul Kültür Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021, İstanbul, s.147.

¹⁹³ İbrahim Direkli, “**Musammat Mecmuaları ve Gencine-i Eş ‘âr (Milli Ktp. Yz. A 1641) İsimli Musammat Mecmuası (Metin-inceleme)**”, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2022, s.292-295.

İster isen cihânda fethü'l-bâb

Hem-zebânun ola hemîşe kitâb

Cühelânun 'ibâdetinden yeg

'Ulemânun yürinse çeşmine hâb

(Cihânda bütün kapıları fethetmek istiyorsan her zaman arkadaşın kitap olsun.

Alimlerin gözlerine gelen uyku, cahillerin ibadetinden üstündür.)

Erzurumlu İbrahim Hakkı da birçok rubaisinde kitap okuma noktasında nasihatlerde bulunur. Halka karışmadan tenhada kitap okumayı, kitap ile adeta dost olmayı telkin eder:

Hakkî anı yâd kıl ki lezzet oldur

Benlikden ırag otur ki 'uzlet oldur

Meyl etme karışma halka 'izzet oldur

Tenhâda kitâba bak ki sohbet oldur (Erzurumlu İbrâhim Hakkı, R., 69)

(Ey Hakkı! Onu hatırla ki lezzet odur. Benlikten kurtul ki uzlet odur. Halka karışmaya meyletme ki izzet odur. Tenha yerde kitaba bak ki sohbet odur.)

Hakkî bu cihânı halka ver 'izzet kıl

Müstagni olup bu nâsdan 'uzlet kıl

Yârâna bedel kütüble hoş-sohbet kıl

Hikmetle gönülden dem-be-dem ülfet kıl (Erzurumlu İbrâhim Hakkı, R. 80)

(Ey Hakkı! İzzet kılıp bu cihani halka bırak. Bu insanlardan uzaklaşıp uzlete çekil. Dostlara bedel kitaplarla hoş sohbet et. Her zaman gönülden hikmetle yakınlık kur.)

Divan şairlerinden Hüznî de oğlu için nasihatname kaleme alır. Oğlunun ilimle meşgul olmasını arzu eden Hüznî, evlerinde sayısız kitap olduğunu belirtir ve bu kitapları okuması gerektiğini nasihat eder:

Dînle oğlum bu nasîhatnâmemi

Aldım ele senin için hâmemi

(Oğlum, senin için kalemi elime aldım. Bu nasihatnamemi dinle.)

Pîşe kıl kendine sen ‘ilm ü edeb

Câhil olan çeker ol renc (ü) ta‘ab

(İlim ve edebi sen kendine iş edin. Zira cahil olan çok zorluk ve sıkıntı çeker.)

Gerçi çok tercümeler var bî-hesâb

Hânemizde doludur Türkçe kitâb

(Gerçi sayısız, çok tercümeler var. Evimiz Türkçe kitaplarla doludur.)

Gidip erbâbına öğren ânı sen

Gelir ise elden et terk-i vatan (Hüznî, Mesnevî 1/12, 16, 22, 23)

(Sen erbabına gidip öğren onu. Gerekirse vatanını terk et.)

Kitap ile ilgili dile getirilen vasiyet ve nasihatlardan bir diğeri de matbaa ile ilgilidir. Bu durumun örneği Hüznî divanında görülür. Zira şair, matbaanın kitabın değerini bilmediği düşünür ve bundan dolayı oğluna kitapları matbaaya vermemesi gerektiğini telkin eder:

Matba‘aya verme zinhâr eserim

Bilmez ânlar kıymetini püserim

(Ey evlâdım! Eserimi asla matbaaya verme. Zira onlar kıymetini bilmez.)

Kenz-i mahfî sana çoktur yâdigâr

Seni ignâ eder elbet âhir kâr

(Sana yâdigar olarak bırakılmış gizli hazine çoktur. Mutlaka sonunda seni zengin eder.)

Hep kitâbım sakla verme bir kese

Takdir etmez kıymetini nâ-kese

(Bütün kitaplarımı sakla, kıymetini gösteremeyecek cahil kimselere verme.)

Ma‘nevî maddî sana devlettir o

Bak yüzüne bildigin al da oku (Hüznî, Vasiyetnâme/18,19, 24,25)

(O, maddi ve manevi sana devlettir. Onların yüzlerine bak, bildiğini alıp oku.)

Klasik Türk edebiyatı şairlerinin kitap bağlamında dile getirdikleri nasihat ve vasiyetlerden bir diğeri de kaleme aldıkları kitaplarda bulunan eksik ve hatalı bölümlerin ehil kimseler tarafından giderilmesidir. Her insanın hata yapabileceğini dile getiren şairler umumiyetle kitaplarındaki hataların, yanlışların düzeltilmesini vasiyet eder. Bu isimlerden biri Süleyman Çelebi'dir. Şair, *Vesiletü'n-Necât* adlı eserinin “*Eseri Nazm Eden İçin Dua İsteme ve Kitaptan Dolayı Özür Dileme*” bahsinde kitabı okuyanların hatalardan dolayı kendisine kızmamasını, eksiklerinin mazur görülmesini dile getirir. Kendisi gibi eserinde de eksiklerin olduğunu ifade eden şair bir eksiklik, hata görülmesi durumunda ıslah edilmesini talep eder:

Dahı her kime ki ire bu kitâb

Kılmaya bize hatâsiyçün itâb

(Bu kitap her kime ulaşırsa hatası için bize kızmasın.)

Lûtf ide ma'zûr tuta eksüklüğün

Dimeye hiç kimseye eksüklüğün

(Lütfedip eksikliğini hoş görsün. Hiçkimseye onları söylemesin.)

Şâiri gibi bunun eksüğü çok

Olmaya bir beyti kim eksüğü yok

(Şairi gibi bunun da eksigi çok. Eksigi olmayan bir beyiti yok.)

Gerçi tâmm u nâkısı kâmil bilür

Kâmil olan cümleyi kâmil bilür

(Gerçi, tam ve eksigi kâmil olanlar bilir. Onlar her şeyi noksansız görür.)

Eksüğüme kıldum uş ben 'itirâf

Her kim ehl-i lutf ola kıla muâf

(İşte ben eksikliğimi itiraf ettim. Her kim lütf ehli ise eksikliğimi bağışlasın.)

Lîk her yerde ki ola ihtilâl

Lûtf idüp islâh ide ehl-i kemâl¹⁹⁴

(Lakin, bir yerde düzensizlik varsa kemal ehli olanlar lütfedip düzeltsinler.)

Şairler kitaplarındaki hataların ve eksikliklerin giderilmesi yönündeki nasihat ve vasiyetleri dile getirirken ayrıca işin ehli olmayan kimselerin kitaplarından uzak durması gerektiğini belirtirler. Bu hususta bilhassa kâtiplere yönelik yapılan hicivler ön plana çıkar. Söz konusu mesele üzerine araştırma yapan Öztürk (2019), şairlerin katipleri hicvetme sebebi olarak hünersiz ve cahil olma, emeğin hebâ olma korkusu, şairin tefahürü gibi sebepleri ortaya koyar.¹⁹⁵

Şairlerin kitap bağlamında vasiyet olarak dile getirdikleri hususlardan bir başkası ise duadır. Nitekim, şair kitabını okuyan kimselere kendisine dua etmesini vasiyet eder. Bu durumun görüldüğü eserlerden biri de Şemseddin Sivâsî'nin *Gülşen-âbâd* eseridir. Nitekim, şair bu eserinde kitabı okuyan kimselerin kendisini hayırla yad edip dua etmesini vasiyet eder:

Ola işbu kitâbım sana gülşen

Safâsın bî-behâ fehvâsı rûşen

(Bu kitabım, senin için sefası eşsiz, manası açık bir gül bahşesi olsun.)

Bahârına hazân ermez müebbed

Safâ bezminde ol bunda muhalled

(Sen burada, safâ meclisinde ebedî şekilde kaldığın müddetçe asla baharına hazan gelmez.)

Velî budur vasiyyet sana ey yâr

Kaçan dersin bu gülşen içre ezhâr

(Ey dost, ancak sana bir vasiyetim var. Ne zaman bu gül bahçesinden çiçekleri toplasan...)

---

¹⁹⁴ Süleyman Çelebi, **Mevlid**, Hazırlayan: Faruk K. Timurtaş, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1990, s. 9-10.

¹⁹⁵ Murat Öztürk, "Klasik Türk Şiirinde Kâtiplere Yönelik Hicivler", **TÜRÜK uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, S.7, 2019, s. 78-84

Unutma Şemsî'yi hayr ile yâd et

Oku bir fâtiha cânını şâd et

(Şemsî'yi unutmayıp hayırla yâd et. Ona bir fâtiha okuyup ruhunu şâd et.)

Bağışlayıp ona edersen ihsân

Birine on vere ol Rabb-i mennân (Gülşen-âbâd, s. 95-96)

(Eğer ihsan edip ona bağışlarsan Mennân olan Allah senin bir ihsanına on katıyla karşılık versin.)

Klasik Türk edebiyatının 18. Yüzyıl temsilcilerinden Halepli Edîb, dönemin eleştirisini yaptıktan sonra zamanın şeyhlerinden kitap istememek gerektiğini nasihat eder:

Zamâne şeyhlerinden kitab-cûy olma

Ne denli teşne isen de git âb-cûy olma (Halepli Edîb, Nazm 10/1)

(Zamanın şeyhlerinden kitap isteyenlerden olma. Ne kadar susasan da su arayanlardan olma.)

Şairlerin özetle; kitabı ehli olan kimselere verme, kitap okuyup ilim öğrenme, matbaaya vermeme, kitaptaki eksikleri ve hataları ıslah etme, müelliflere dua etme, başkalarından kitap istememe gibi hususlarda nasihat ve vasiyet muhtevalı şiirler kaleme aldığı görülür.

2.7. KLASİK TÜRK EDEBİYATI ŞAİRLERİNİN KİTAP İLE İLGİLİ DUA VE BEDDUALARI

Kitap yazan, okuyan klasik Türk edebiyatı şairleri aynı zamanda kitap ile ilgili dua ve beddualarını dile getirirler. Söz konusu dua ve bedduaların neler olduğu hususunda mesnevilerin hâtime bölümleri ön plana çıkar. Hâtimelerde şairlerin dua olarak dile getirdikleri hususlardan biri telif ettikleri eserlerinin yazarı olarak kendileriyle birlikte okuyanların ve dinleyenlerin de Allah'ın rahmetine, ihsanına erişmeleri, fenalıklardan kurtulmaları, her işlerinin kolay olmalarıdır. *Maktel-i Hüseyin* (Şâdî Meddah), *Mihr ü Vefâ* (Ümmî Îsâ), *Fakr-nâme* (Âşık Paşa), *Kesikbaş Destanı* (Kirdecî Ali), *Gül ü Bülbül* (Bekâyî) ve *Nasihatnâme-i Vehbî* (Sünbülzâde Vehbî) adlı eserlerden alınan aşağıdaki beyitler bahsi geçen duruma örnek olarak verilebilir:

Okuyanı dinleyeni yazanı

Rahmetünle yarlıgagıl ya ganî (Maktel-i Hüseyin, 3173)

(Yâ Ganî olan Allâh! Okuyanı, dinleyeni, yazanı rahmetinle affeyle.)

Okuyanı dinleyeni ey hüâ

Âzâd eyle tamudan yevm-i cezâ (Mihr ü Vefâ, s.308)

(Ey Hüdâ! Okuyanı, dinleyeni kıyamet günü cehennemden kurtar.)

Okuyânı dinleyânı cânile

Dünye âhır kılmagıl bed-nâmile (Fakrnâme, 200)

(Gönülden okuyanı, dinleyeni her iki dünyada da kötülerden etme.)

İşidenler âzad olsun tamudan

Uçmaga evvelde varsun kamudan (Kesikbaş Destanı, 147)

(İşitenler cehennemden kurtulsun. Herkesten önce cennete ulaşsın.)

Niyâzum bu durur Rabbü'l-enâma

Kimün manzûrı olursa bu nâme

(Yaratılmışların Rabbi olan Allâh'tan niyazım şudur: Bu name kim tarafından okunursa...)

Ederse sâhibini hayrile yâd

İki 'âlemde olsun şerden âzâd (Gül ü Bülbül, 1050, 1051)

(... o kişi sahibini hayırla yâd etsin. İki âlemde de kötülüklerden kurtulsun.)

Bu fakîri Fâtiha ile yâd iderse bir kişi

Dilerem Rabbimden âsân ola anın her işi (Nasihatnâme-i Vehbî, 136)

(Rabbimden dilerim ki bir kişi bu fakiri Fâtiha ile yâd iderse onun her işin âsân olsun.)

Şairlerin telif ettikleri kitaplar ile ilgili niyaz ettikleri dualardan biri de kitaplarının eksiklerinin ve kusurlarının affedilmesi, hatalarını düzelten ehil sahiplerinin Allâh'ın ihsanına erişmeleridir. Diyarbakirli Ahmed Mürşîdî'nin “Pendnâme”,

Ankaralı Hekim Nidâî'nin “*Genc-i Esrâr-ı Ma'nî*” ve Mürîdî'nin “*Pend-i Ricâl*” adlı eserlerinden alınan aşağıdaki beyitler söz konusu duayı göstermektedir:

Eğer noksân var ise eylegil ‘afv

Anu setr eyle yâ Rab eylegil mahv (Mürşidî, Pendnâme, s.22)

(Yâ Râb! Eğer, noksanı varsa affeyle. Onu örtüp yok et.)

Yazanun günâhını mahv eylegil

Hatâsı ne kim varsa ‘afv eylegil (Genc-i Esrâr-ı Ma'nî/179)

(Yazanın günahını yok edip hatasını bağışla.)

Kankı kişi kim okuya işbunı

Pes hatâsıçün tuta ma'zûr bunı

(Kim bu kitabı okursa hatasından dolayı onu hoş görsün.)

Kim hatâsı olduğu yirde bunun

Tanrı rahmet eyleye şol kişinin

(Bunun hatası olan yerler ile ilgili Allâh şu kişiye rahmet eylesin.)

Lutf ide ıslâh ide noksânını

Kılmaya bundan dirîg ihsânını

(O kişi ki lütfedip noksanını ıslah etsin. İhsanını bu kitaptan esirgemesin.)

Hak Ta'âlâ ana çok ihsan kıla

Kim du'am bu yarın ol dîzâr bula (Pend-i Ricâl, 230,231,232,233)

(Allâh ona çok ihsan kılsın. Yarın o kişi Allâh'ın tecellisine erişsin.)

Kitaplarının cahillerin, kötü niyetlilerin, istinsah hatası yapan kâtiplerin ve şiir okumasını bilmeyen kimselerin eline düşmemesi; eserlerinin değiştirilmemesi adına yapılan dualar da mevcuttur:

Gözümün nûrî rûhum gibidir işbu kitâb

Korkarın ben ölicecek câhile nâdâna düşe kitâb¹⁹⁶

[İşte bu kitap, (benim) gözümün nuru, ruhum gibidir. Ben öldükten sonra cahilin eline düşmesinden endişe ederim.]

İzzetin hakkıçün senden umaram yâ Râb

Sâhibin hayr ile yâd iden ihvâna düşe kitâb¹⁹⁷

(Yâ Râb! İzzetinin hakkı için senden umarım. Kitap, sahibini hayırla yad edecek samimi arkadaşların eline düşsün.)

Hudâyâ bu kitâb üzre yavuz kasd eyleyen şahsı

Yed-i kudretle men‘ eyle bana bu hoşca ra‘nâdır¹⁹⁸

(Ey Allâh‘ım! Bu kitaba kötülük yapmak isteyen kişiyi sen kudret elinle uzaklaştır. Zira bu kitap benim için hoşca bir ranadır.)

Pendnâme (Diyarbakırlı Ahmed Mürşîdî), *Miftâh-ı Cennet* (Urlalı Yakupoğlu Hüseyin) ve *Sohbetü’l-Ebkâr* (Nev‘izâde Atâ‘î) adlı eserlerden alınan aşağıdaki beyitler de bahsi geçen duruma örnekler niteliktedir:

Îlâhî vir bu pendî yâr eline

Dilerem girmesin ağyar eline

(Ey Allâh‘ım senden bu kitabı dost eline vermeni, düşmen eline vermemeni dilerim.)

Ki zîrâ ol ki bilmez râh-ı hakkı

Bu helvâlardan anlamaz mezâkı (Mürşîdî, *Pendnâme*, s. 313)

(Zira o Hak yolunu bilmez, bu helvalardan lezzet alamaz.)

---

¹⁹⁶ Zehra Canbay, *Tercüme-i Şeyh Ömer Efendi Risalesi (İnceleme-Metin-Dizin)*, s. 199.

¹⁹⁷ Zehra Canbay, *a.g.e.*, s. 199.

¹⁹⁸ Tuğba Savatlı, “*Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06.MİL YZ.A.7521 Numaralı Mecmua-i Eş‘ar (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme-Seçilen Gazellerin Şerhi)*”, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir, 2021. s. 16.

Yâ İlâhî bu kitâbım saklagıl

Ya ‘nî münkirler eline virmegıl (Miftâh-ı Cennet, 2481)

(Ey Allâh ‘ım bu kitabını saklayasın. Yani münkirlerin eline vermeyesin.)

Hıfz ide anı hatâdan Bârî

Bâhusûs iki belâdan bârî

(Allâh, hatalardan korusun. Özellikle iki beladan muhafaza etsin.)

Dâd-ı feryâd iki şahs-ı nâdân

Oldılar düşmen-i cân-ı ‘irfân

(Aman! İki cahil şahıs, irfan sahiplerinin düşmanı oldular.)

Biri ol kâtib-i tashîf-nüvîs

Ki virir ma'nîye hükm-i telbîs

(Biri o yanlış yazan katiptir. Zira o manaya yanlış hüküm verir.)

Biri ol tâ'ife-i nâ-mevzûn

Ki ide nazmın işin dîger-gûn (Sohbetü'l-Ebkâr, 3484,3485, 3486 3499)

(Biri de vezin bilmeyen tayfadır. Zira o nazım işini başka bir şekle koyar.)

Kitabın değerini bilen ve bundan ötürü söz konusu değerini muhafaza edilmesi adına vasiyet, nasihat ve dualar dile getiren şairler aynı zamanda kitabın şekil ve içerik yönüyle zarar görmesini engellemek adına çeşitli beyitler de dile getirirler. Bir kitabın sayfalarının nişan koymak maksadıyla bükülmesi ile hançerle kanın dökülmesi arasında ilişki kurulan aşağıdaki beyitte bu durum açıkça görülmektedir:

Bu kitâbun kâğıdun her kim nişân için bükür

Dest-i cehil ile çeküp hancerin kanım döker¹⁹⁹

(Bu kitabın kağıdını her kim nişan için bükürse, cahil eliyle hançerini çekip kanımı dökmüş gibi olur.)

---

¹⁹⁹ Zeynep Özdemir, “İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı BEL_YZ K0355 Nolu Şiir Mecmuasının (1a-40b Varak) Transkripsiyonlu Metni ve Mestap’a Göre Tasnifi”, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, Kilis, 2020, s. 198.

Gerek şekil gerekse içerik yönüyle kitaba gösterilen bu saygı bedduaların oluşmasına da zemin hazırlar. Nitekim Taşlıcalı Yahyâ'nın *Şâh u Gedâ* adlı eserinin Âtîf Efendi Kütüphanesindeki nüshasında kitapların karalanması hususunda şöyle bir beddua yer alır:

Kitâbın evvelin her kim karalar

Baltaya urub başın kıralar²⁰⁰

(Her kim kitabın evvelini karalarsa onun başını baltayla kessinler.)

Şâirlerin beddua ettikleri hususlardan biri de müstensihlerdir. Kitabı uygun şekilde istinsah edenlere dualar eden şâirler, söz konusu istinsahı eksik yahut yanlış yapan müstensihlere ise beddular ederler. Müstensihler, katipler ve de hattatlar ile ilgili dile getirilen beddular üzerine çalışma yapan Öztürk (2019) câhil hattatlar, yazdığı metnin anlamını değiştiren müstensihler, hatalı işler yaparak esere zarar veren kâtipler ile ilgili olarak : “...kâtibin elleri kurusun, ...kalem gibi başı dönsün, ...elleri kalem olsun, ...elif harfî gözüne giren gönder (direk) olsun, ...ömrü bitsin,”²⁰¹ gibi birçok bedduanın edildiğini gözler önüne serer.

Müstensihlere dua ve beddulara bulunan şâirlerden biri de Bedr-i Dilşâd'tır. O, *Murâd-nâme* adlı eserinde kitabını noksan bir şekilde istinsah edenlerin tez vakitte ölmesi için beddua ederken baştan sona uygun bir biçimde istinsah edenlere ise esenlik diler:

Bu dîvânı her kim yazarken böyle

Du‘âm ol ki yazmaya tizcek öle

(Dua odur ki: Bu divanı her kim yazarken bölerse o kişi tez vakitte ölsün.)

Tamâmın yazanlar selâmet bula

Bölüp yazan âdem melâmet ola

(Murâdnâme,9816, 9817)

(Tamamını yazanlar selâmet bulsun fakat bölüp yazan kişi melâmet bulsun.)

---

²⁰⁰ Dukakinzâde Taşlıcalı Yahyâ Bey, *Şâh u Gedâ* Çevrimiçi: <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375773>, s.3

²⁰¹ Murat Öztürk, *Klasik Türk Şiirinde Kâtiplere Yönelik Hicivler*, s. 85-91.

2.8. TEZKİRE VE DİVANLARDA KİTAPLARA VERİLEN SIFATLAR

2.8.1. Tezkirelerde Kitaba Verilen Sıfatlar

Başlangıç itibarıyla Herat Ekolü'nün etkisiyle teşekkül eden ve 14. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına değin varlığını devam ettiren tezkire geleneği sahasında, otuzun üzerinde eser kaleme alınır. Söz konusu eserler yapı yönüyle önsöz, biyografik bilgiler ve hatime bölümlerinden oluşurken muhteva açısından hamdele, salvele, sebeb-i telif, kullanılan yöntemin izahı, şairlerin adı, doğum yeri, öğrenimi, mesleği, hayatının önemli hususları, ölümü vb. konuları ihtiva ederler. Bu eserlerde tezkire müellifleri eserlerinde her ne kadar öncelikli olarak sanatçıyı esas alan yaklaşımlar sergileseler de onların sanatına yönelik değerlendirmelerde de bulunurlar.²⁰²

Eserlerini gerek kendinden önceki dönemde gerekse kendi döneminde yaşamış şairleri tanıtmak gayesiyle kaleme alan tezkire müelliflerinin bu noktada yararlandığı pek çok kaynak mevcuttur. Bu açıdan bakıldığında onların başta yazılı ve sözlü olmak üzere birbirinden farklı kaynaklardan beslendikleri görülür. Mezkûr kaynaklar içerisinde bulunan yazılı kaynaklarda ilk sıra şairlerin kendi eserleridir. Biyografisi oluşturulacak şairin yazdığı eserler (divan, mesnevi, mecmua vb.) tezkire müellifleri nezdinde başvurulacak kaynaklardır. Bu eserler içerisinde de ilk sıra divanlarıdır. Tezkire müellifi, şairlerin tertip ettikleri divanları okur ve oradan biyografik bilgileri oluşturur. Elde edilen bulgulardan hareketle bilgilerin nâkıs kalması durumunda şairin diğer eserlerine yönelir. Şairlerin eserlerine yönelen müellifler bu noktada münekkîd olarak olumlu, olumsuz; kısa yahut detaylı bir şekilde değerlendirme/tenkit yaparlar.²⁰³ Kaynaklara ulaşan ve onları tenkit eden müellifler eleştiri sürecinin akabinde elde ettiği malzemeden istifade ederek eserini oluştururlar.²⁰⁴

Bir münekkît olarak eserlerini kaleme alan tezkire müelliflerin bu eserleri, tenkit türünün Türk edebiyatındaki oluşumu ve gelişimi yönüyle varlık gösterir. Bu açıdan bakıldığında tezkire müelliflerinin şairler ve onların eserlerine yönelik pek çok

---

²⁰² Haluk İpekten, *Şâir Tezkireleri*, Ankara, Grafiker Yayınları, 2002, s. 14.

²⁰³ Mehmet Nuri Çınarcı, *Türkçe Şâir Tezkirelerinin Kaynakları*, Ankara, Grafiker Yayınları, 2016, s. 13-17.

²⁰⁴ Hüsamettin Duman, “*Türkçe Şâir Tezkirelerinde Kaynak Tenkidi*”, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van, 2019, s. 1.

tenkidî ifade kullandıkları görülür. Kullanılan söz konusu ifadeler için değerlendirme-lerde bulunan Tökel (2013) divan şiirinde bir eleştiri anlayışının olduğuna şu ifadelerle dikkat çeker:

Bütün bunlar kabul edilsin veya edilmesin Tezkirelere bakıldığında Divan Şiirinde bir eleştiri anlayışının olduğu, kendisine has bir terminolojinin bulunduğu ve fakat bu terminolojinin bugün ne anlama geldiği hususlarında ihtilaflar olduğu anlamına gelmektedir.²⁰⁵

Dikkat çekilen tenkit sahası ile ilgili olarak birçok araştırma kaleme alınır²⁰⁶. Gerek bu çalışmalara ilave olması gerekse kendileri de şair olan tezkire müelliflerinin kitaba yaklaşımlarının ortaya çıkartılması adına onların, şairlerin kitaplarına yönelik kullandıkları sıfatların tespit edilmesi ve bu sıfatların incelenmesi önem arz eder. Nitekim, müellifler kaynak kitapları okuyup yapı ve muhteva yönüyle yaptıkları değerlendirmeler akabinde söz konusu kitaplara sıfatlar atfederler. Tezkire müelliflerinin şairlerin eserlerine yönelik yaptığı eleştirilerinin içeriği ile ilgili şu bilgiler söylenir:

Yapılan tanıtmı ve değerlendirmelerin geniş bir kısmı soyut ve geneldir. Bunlar tezkirecinin, tabii ki, eserden edindiği izlenim ve kanaatlarının sonucudur; ancak, hangi eserden, hangi kısımdan, hangi bir edebi veya estetik unsur dolayısıyla böyle bir değerlendirmeye gidildiği konusunda açık ve ayrıntılı bir belirlemede bulunulmaz.²⁰⁷

Yine bu tanıtmı ve değerlendirmelerin bir kısmı, eserin adı, yazılış tarihi ve yeri, yazılış sebebi veya vesilesi, nüshasının bulunup bulunmadığı veya varsa kaç nüsha olduğu, şekli, türü, tercüme ve telif olduğu, hacmi (yani uzunluğu, kısalığı veya bizzat beyit sayısı), konusu, vezni, şairin hangi çağında, hangi durumunda kaleme alındığı, ona ne gibi sosyal ve ekonomik bir imkân sağladığı, kimin eserinden etkilendiği, kime nazire olduğu, ne gibi etkiler yarattığı vb. üzerine, daha çok edebiyat tarihi çerçevesine giren bilgi ve açıklamalar içerir.²⁰⁸

Yukarıdaki ifadelere bakıldığında müelliflerin tam olarak belirlenemeyen eleştiri kriterleri yoluyla kaynak kitapları birçok açıdan değerlendirdikleri görülür. Söz konusu değerlendirmelerinin anlam karşılığını tespit edebilme adına örneklerin derlenmesi önem arz eder.²⁰⁹ Bu noktada Tökel (2017) meseleye özellikle kitap

---

²⁰⁵ Dursun Ali Tökel, “Divan Edebiyatında Eleştiri”, *Hece Aylık Edebiyat Dergisi*, Eleştiri Özel Sayısı, S. 77/78/79, Mayıs-Haziran Temmuz 2003, s. 14-47.

²⁰⁶ Bknz.: Fahri Kaplan, “*Latîfî Tezkiresi’nde Edebî Eleştiri Terimleri ve Edebiyat Eleştirisi*”, Muğla Sıtkı Koçmaz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Muğla, 2018; Harun Tolasa, *Sehî, Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2002; Filiz Kılıç, *XVII.Yüzyıl Tezkirelerinde Şâir ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*, Ankara, Akçağ Yayınları, 1998; Pervin Çapan, “*18.y.y. Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkidi*”, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Elâzığ, 1993.; Levent Sarıçoban, “*Âşık Çelebi Tezkiresinde Poetik Kavramlar*”, Artvin Çoruh Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Artvin, 2017.

²⁰⁷ Harun Tolasa, *Sehî, Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, s. 309.

²⁰⁸ Harun Tolasa, *a.g.e.*, s. 309.

²⁰⁹ Dursun Ali Tökel, “*Divan Edebiyatında Eleştiri*”, s. 12.

bağlamında yaklaşılarak tezkire müelliflerinin kitapları hangi ifadelerle niteledikleri meselesine dikkat çeker:

Fakat bir müddet sonra iş, bunları tespitten çıktı ve acaba bu tamlamalar hangi kitaplar için kullanılıyor, bu kitapları tespit edebilir miyiz, tespit etsek acaba bunların ortak özellikleri nelerdir, tezkireler dışındaki kaynaklarda da bunları bulmamız mümkün müdür sorularına kayı-verdi ve oradan da bu tamlamaların kendisi için kullanıldığı kitaplarla ilgili acaba başka nitelermeler yapılmış mı yapılmamış mı, yapılmışsa biz buradan yola çıkarak Divan şairinin kitapla ilgili görüşlerini eni-konu tespit edip genel-geçer yargılara ulaşabilir miyiz sorularına sıçrayı-verdi.²¹⁰

Tökel'in (2017) işaret ettiği söz konusu sıfatların tespiti adına yirmi beş tezkire kapsamında yapılan çalışma neticesinde tezkire müelliflerinin kitaplara yönelik kullandıkları belirlenen sıfatlar şunlardır:

2.8.1.1. Belâgat-Nisâb

(Belâgat-efzâ, Belâgat-encâm, Belâgat-simât, Belâgat-nizâm/intizâm, Belâgat-makrûn, Belâgat-âyât, Belâgat-âyîn, Belâgat-misâl, Belâgat-karîn, Belâgat-tırâz, Belâgat-şîâr, Belâgat-meâl, Belâgat-nişân, Belâgat-âsâr, Belâgat-peyvend, Belâgat-ittisâm, Belâgat-allâme, Belâgat-kesîr, Belâgat-‘unvân)

Tezkirelerde kitaba verilen sıfatlara bakıldığında “belâgat” kelimesiyle oluşturulan birleşik sıfatların çoğunlukta olduğu görülür. “Sözün etkili, güzel ve hitap edilen kimseye, içinde bulunulan duruma uygun düşecek şekilde söylenmesi; fasih ve hâle uygun söz söyleme; etkili, güzel, yerinde söz söyleme yeteneği” manalarını taşıyan “belâgât”²¹¹ kelimesine “Yeter derece, istenilen oran, kıvam” manası taşıyan “nisâb” kelimesinin eklenmesi neticesinde oluşturulan “belâgât-nisâb” ifadesi birçok kitaba verilen sıfatlar arasında yer alır. “Belâgatli kitap” manasını ihtiva eden bu ifadenin Lâtîfî tezkiresi özelindeki eleştiri terimi karşılığıyla ilgili olarak şu ifadeler söylenir:

Latîfî'nin belâgat-nisâb ifadesini “kitâb” kelimesinin vasfında kullanışı dikkate alınarak denilebilir ki belâgat-nisâb kitap; özünde belâgat unsurlarını ihtiva eden, baştan sona belâgatli sözlerle dolu, sözün güzel ve etkili biçimde söylendiği kitaptır.²¹²

Bahsi geçen ifadeyi kitap için kullanan tezkire müelliflerinden Latîfî, tezkiresinde pek çok eser için söz konusu ifadeyi kullanır. İlk olarak tezkiresinin “Sebeb-i Te'lîf-i Kitâb ve Bâ'is-i Tasnîf-i Mebâdi-i Hitâb” bölümünde eserinin yazılma

²¹⁰ Dursun Ali Tökel, “Kitabın Peşinde: Divan Şairi ve Kitap”, **Okur Dergisi**, S. 3, 2017 s. 46.

²¹¹ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük 1,2,3**, İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 2005, s. 322.

²¹² Fahri Kaplan, **Latîfî Tezkiresi'nde Edebî Eleştiri Terimleri ve Edebiyat Eleştirisi**, s. 179.

sebebini anlatırken bilgi dolu, kabiliyetli, nasıl konuşması gerektiğini çok iyi bilen bir arkadaşının olduğunu, elinde de belagatli bir kitap bulunduğunu söyler. Bu kitabın Şeyh Câmî'nin *Baharistan* adlı eseri olduğunu söyleyen Latîfî ayrıca bu kitap için değerlendirmelerde bulunur. Ona göre söz konusu kitap cennet bahçesi misali sekiz bölümden oluşmaktadır. İçerisinde de Acem şairlerinin hayat hikayeleri ve eserleri hakkında bilgiler bulunmaktadır:

Lâbüd ol fâzıl-ı fazilet-me'âb elinde bir **kitâb-ı belâgat-nisâb** vardı. Açup her fasl u bâbindan bu fakîr ü hakîre hayli hitâb itdi. Meger ol kitâb-ı kirâmî cevâb-ı Gülistân, Bahâristân-ı Câmî idi efâdallâhu nûrahu ve kaddese sırrahu kitâb-ı mezkûrî şeyh-i mezbûr rıyâz-ı cinân ve hadâyık-ı rıdvân gibi sekiz ravzaya tevzi' u taksîm idüp bir ravzasında mahsûs u müstakîl efâzıl-ı şu'arâ-yı 'Acem merâtib ü mekâdirin beyân ve menâkıb u me'serlerin 'ıyân itmîş...²¹³

Latîfî'nin söz konusu ifadeyi kullandığı bir diğer eser *Heves-nâme*'dir. Zira eserinde Cafer Çelebi'nin mükemmelm bir divanı ve “dâstân-ı dil-sitan” olarak nitelendirdiği *Heves-nâme* adlı eserinin olduğunu söyler. Şairin kendi ürünü olduğunu ifade eden Latîfî, bu eseri “kitâb-ı belâgat-nisâb” ve “nazm-ı sihr-intisâb” olarak tanımlar. Matladan maktaya kadar belîğ sözler içerdiğini ve yeni manalar ile çokça nükteler barındırdığını, istiare ve ibarelerle dolu olduğunu dile getirir.

Sâyir fezâyilinden fazla mükemmelm Dîvânı ve manzûmâtıdan Heves-nâme nâm bir dâstân-ı dil-sitânı vardır. Öz karîhasından sâdır olmuş hâssa-i icâdı ve reye'ân-ı cevânîde hasb-i hâlınden ihtirâ' u îrâdîdur. Bir **kitâb-ı belâgat-nisâb** ve bir nazm-ı sihr-intisâbdur ki min matla' ilâ makta' elfâz-ı belîga ve ma'ânî-i bedî'a birle ebyât-ı pür-nûkât ve nazm-ı Mihr ü Müştêrî tarzında pür-ibârât u isti'ârâtîdur. Esnâ-i manzûmât-ı lîsân-ı Türkîde 'acep nazm-ı pâkdur ve kadh ü ta'yîb nazariyle nazar iden merd-i bî-idrâkdür. Ta'rîf-i âhara mevkûf u muhtâc degül.²¹⁴

Latîfî, tezkiresinde Zâtî'den bahsederken onun Osmanlı şairleri içerisinde öncü olduğunu, onun kadar gazel ve kasidenin kimseye nasip olmadığını ifade eder ve Zâtî'nin eserleri dile getirir. Bu eserlerden biri de *Şem ü Pervâne* eseridir ki Latîfî bu eserin sanatlı bir üslupla ve büyüleyici bir nazımla kaleme alındığını, matla beyitinden makta beyitine kadar her beyitinin muhayyel, güzel, benzersiz olduğunu söyler. Ancak Latîfî'ye göre eser, fazıl kişiler arasında üslubunun açık olmaması ve olay zincirinin sağlanmaması gibi nedenlerden ötürü başarılı bulunmaz. Bu bilgilerden sonra Latîfî, zikri geçen kitap için “kitâb-ı belâgat-nisâb” ifadesini kullanır:

“Nesr: Resâil-i manzûmundan Risâle-i Şem' ü Pervânesi gâyetde musanna' u muhayyel kitâb ve nazm-ı sihr-intisâbdur ve hem hikâyetün hâkîsi ve nâkili ve râvîsi ve kâ'ilidür. Zebân-ı

²¹³ Latîfî, *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*. s. 54.

²¹⁴ Latîfî, *a.g.e.*, s. 170.

Türkîde ihtirâ'-ı hâs ve manzûr-ı havâssdur. Min matla' ilâ makta' her beyti ma'mûr u muhayyel ve mansû'-ı bî-bedeldür. Ammâ 'inde'l-fuzelâ tarz-ı nazm-ı kelâmı ve bast-ı sûk-ı merâmı fehvâ-yı hikâyât tahayyül ü tasannu' üzre tarh olunmagın netâyic-i me'âl-i kıssa çendân vâzih u rûşen ve ri'âyet-i irtibât-ı mukaddemâtı çendân hoş-âyende ve müstahsen düşmemişdür. Suhan-fehm olanlara ma'lûmdur. Bu birkaç beyt-i nagz ber-tarîk-ı tarz-ı lugaz sıfat-ı şem' de ol **kitâb-ı belâgat-nisâbdandır...**²¹⁵

Örnek verilen eserlerin haricinde Hüseyin el-Vâiz el-Kâşifi'nin *Envâr-ı Süheylî* (Kelile ve Dimne) adlı eseri²¹⁶, Mustafa Çelebi'nin *Tabakat-ı Memâlik*²¹⁷'i de söz konusu sıfat ile nitelenen eserler arasında yer alır. Mustafa Çelebi'nin *Tabakat-ı Memâlik* adlı eseri için değerlendirmelerde bulunan Latîfî, eserin içerisinde belîğ sözlerin, bedi manaların bulunduğunu ve kusurlardan uzak olduğunu ifade eder:

Zamânede hüsnî 'ibârât ve lutf-ı isti'ârâtla inşâ-i dil-güşâ seyr itmek isteyen memâlik-i 'Osmâniyye ve 'asâkir-i mansûre-i sultâniyye hakkında vâki' olan Tabakât-ı Memâlik tesmiye olunur **kitâb-ı belâgat-nisâbına** mütâla'a kılsun ve elfâz u elkâb u ma'ânî kande olur görsün. Bir kitâb-ı kem-yâb ve inşâ-i sihr-intisâbdur ki imlâ ve inşâsı semt-i kadh u 'aybdan mu'arrâ ve müberrâ olup elfâz-ı belâgasına ve ma'ânî-i bedî'asına münşiyân-ı menâşîr-i dîvân-ı belâgat ve mümlîyân-ı tavâmîr-i erkân-ı fesâhat kalem ü devât-besân engüşt-der-dehân iderler.²¹⁸

Bahsi geçen ifadeyi kitaplar için kullanan bir diğer tezkire müellifi Kınalızâde Hasan Çelebi'dir. Hasan Çelebi kendisinden istenen kitap için "kitâb-ı belâgat-nisâb" ifadesinin kullanıldığını belirtir:

Le'âlî-i kelâmını rişte-i intizâma çeküp bir **kitâb-ı belâgat-nisâb** te'lîf ü tasnîf eyle ki mânend-i derârî-i heft-seyyâre gûş-ı semevât-ı seb'a gûşvâr olup her ehl-i kemâl ol mabûb-ı bî-misâlün üslûb-ı mergûb-ı dil-âvîz ve tîrâz-ı hûb-ı letâfet-âmîzine 'âşık-ı bî-çâre olup ol gül-i ra'nâ ve gonçe-i zîbânun 'ışkıyla dil-i sâhib-nazarân bülbül-i şeydâ gibi hezâr-pâre ola ve bir şehir-i dil-ârâ binâsına sarf-ârâ eyle ki mânend-i Ka'be-i 'ulyâ ehl-i fezâ'il ü tahkîk ber-fehvâ-yı ye'tîne "min külli feccin 'amîk mekânun ba'idun ve diyâr-ı sahîkenden" maksad imtidâd-ı a'nâk-ı himem ü matmah-ı enzâr-ı erbâb-ı kerem olup bâ'is-i şeddür hâl-i ricâl-i âlem ola.²¹⁹

Hasan Çelebi'nin söz konusu ifadeyi kullandığı bir diğer eser Kemalpaşazâde Ahmed Efendi'nin *Tevârih-i Âl-i 'Osmân*'ıdır. Bu kitabın manasının nefis olduğunu, çoğu sözlerinin cinas sanatı üzerine inşa edildiğini ancak anlatış biçiminin çok düzgün ve akıp giden bir üslupta olmadığını söyler. Olumsuz eleştirilerine rağmen mezkûr eserin belagatli olduğunu söyler: "*Bir te'lîfî dahî Tevârih-i Âl-i 'Osmândur. Egerçi ol*

²¹⁵ Latîfî, **a.g.e.**, s. 231.

²¹⁶ Latîfî, **a.g.e.**, s. 379.

²¹⁷ Latîfî, **a.g.e.**, s.517.

²¹⁸ Latîfî, **a.g.e.**, s.517.

²¹⁹ Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şuarâ.*, s. 99.

kitâb-ı belâgat-nisâbun ma'nâsı nefisdür lâkin ekser elfâzı san'at-ı tecnîs üzre binâ vü tesîs olınmagla edâsı çendân selîs ü revân degüldür.”²²⁰

Ceâlû'd-dîn bin Tengrî Birvî'nün *Nücûm-ı Zâhire* adlı kitabı²²¹, Behîstî-i Di-ger'in *Cem Şâh* ve '*Alem Şâh*'ı²²², Mevlânâ Bennâ'î'nin '*Sehâ-nâme*'si²²³, Mustafa'nın *Ahlakü's-saltanat*'ı²²⁴, Taşköprizâde Ahmed Efendi'nin *Şekâiku'n-Numâniyye*'si²²⁵, Hoca Saadettin Efendi'nin *Mirkâtü'l-Ahbâr*'ı²²⁶ Kınalızâde Hasan Çelebi'nin bahsi geçen sıfatla nitelendirdiği diğer eserlerdendir.

“Belâgat-nisâb” sıfatını kitap için kullanan bir diğer tezkire müellifi Riyâzî'dir. Tezkiresinin Emrî maddesinde şâirin *Hüsrev ü Şîrîn* adlı eseri için bahsi geçen sıfatı kullanır: “*Hüsrev ü Şîrîn* bahrinde bir kitâb-ı *belâgat-nisâbı* vardır ki mevzu'ı kendi ile ma'şûkî beyninde olan mâcerâdur.”²²⁷

“Belâgat” kelimesine “artıran” manasına gelen “-efzâ”²²⁸ ifadesinin eklenmesi neticesinde oluşan “belâgat-efzâ” ifadesi belâgat bağlamında kitaplara verilen bir di-ğer sıfattır. Latîfî, tezkiresinde Mevlâna Kemal'den bahsederken onun *Belâgât-nâme* eseri için “kitâb-ı belâgât-efzâ ve fesâhat-mecra” sıfatını kullanır. Bu eserde güzel ter-kiplerin bulunduğunu, söz ve üslubuyla sihre benzeyen bir yapısının olduğunu ifade eder:

Merkûm-ı mûmâ-ileyh rahmetu'llâhi 'aleyh zebân-ı Fûrde Münşe'ât-ı Vassâfdan Tevârih-i Mu'cemden mütercem beyne'l-'Arap ve'l-'Acem Belâgât-nâme nâm bir *kitâb-ı belâgât-efzâ* ve fesâhat-mecrâ imlâ ve inşâ itmişdür ki zümre-i sehere-i inşâ ve fırka-i berere-i fenn-i nazm-ı sihr-nümâ ol terkîb-i garrâ ve ol elfâz u edâ ile müşâbih-i sihr- i mübîn ve mertebe-i mu'ciz- i metîn görürler.²²⁹

²²⁰ Kınalızâde Hasan, *a.g.e.*, s. 166.

²²¹ Kınalızâde Hasan, *a.g.e.*, s. 167.

²²² Kınalızâde Hasan, *a.g.e.*, s. 245.

²²³ Kınalızâde Hasan, *a.g.e.*, s. 359.

²²⁴ Kınalızâde Hasan, *a.g.e.*, s. 786.

²²⁵ Kınalızâde Hasan, *a.g.e.*, s. 342.

²²⁶ Kınalızâde Hasan, *a.g.e.*, s. 119.

²²⁷ Riyâzî Muhammed Efendi, *Riyâzü's-Şuara (Tezkiretü's-Şuara)*, Hazırlayan: Namık Açıkgöz, An-kara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017, s. 65. Eri-şim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/54137,540229-riyazu39s-suarapdfpdf.pdf?0>.

²²⁸ İlhan Ayverdi *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 809.

²²⁹ Latîfî. *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, s. 450.

Söz konusu eser için ayrıca içerisinde muğlak beyitleri barındırdığını, garip terkiplerin bulunduğunu ve eseri anlayabilmek için ilim ve marifet sahibi olmak gerektiğini dile getirir:

Nesr: Terkîb-i garîbinde ol kadar ‘ibârât-ı gâmıza ve ebyât-ı muğlaka birle lûgat-ı muğlaka îrâd itmişdür ki mütâla‘asına râgıb olan tâliblere ‘ulûm u ma‘ârifden hayli bidâ‘at u istitâ‘at gerekdür ki terkîb-i ta‘miye üslûbının netâyic-i fehâvîsin derrâk ola ve bast olan siyâk-ı kelâmın irtibât-ı sibâkın bula. Velhâsıl bu nazm-ı kelâmdan ve ol irtibât u intizâmın zât-ı kâyilde olan ‘umk u tebahhurî bile ve kitâb-ı kemyâbide ‘ulûm u fûnûnun ekseri bulunur. Ammâ meyân-ı mevâkî‘-ı mevâdda ol kadar elfâz u ‘ibârât ve ıstılâhât u lûgât bast itmişdür ki siyâk-ı sûk sibâk-ı merâmdan hayli dūr düşmişdür.²³⁰

“Belagat” kelimesiyle kurulup kitaba atfedilen bir diğer sıfat “belâgat-encâm”dır. “Sonu belagat olan” şeklinde anlamlandırılabilen bu ifadeyi Bağdatlı Ahdî, Ali Efendi’nin *Nâdirü’l-Muhârib* kitabı için kullanır: “...ve yine şî‘r-i latîfden ve nazm-ı münîfden süreyyâ gibi rûsûm ve benâtü’n-nâkşıyla merkûm Nâdirü’l-Muhârib nâm **kitâb-ı belâgat-encâmu** itmâmına ihtimâm olup te’lif-i şehzâdeler cengini câmi‘ mebnî-i binâsı e‘azim-i vekâyi’dür.”²³¹

“Belagat” kelimesiyle birleşerek kitap için sıfat olarak kullanılan bir diğer ifade “belâgat-simât”tır. Eklendiği kelimeye “üzerinde...izi, işâreti görülen, ... görünüşlü” manalarını katan “simât”²³² kelimesiyle oluşturulan “belâgat-simât” ifadesini Kınalızâde Hasan Çelebi, Şeyhî’nin *Hüsrev ü Şîrîn* kitabı için kullanır:

Ol eyyâmda Sultân Mehmed diyâr-ı ‘ukbâya hıram itdükde yine Hüsrev-i rûy-ı zemîn olan Murâdun işâreti ile nazm-ı Hüsrev ü Şîrine şurû’ itmiş idi. Lâkin **kitâb-ı belâgat-simâtun** matla’-ı ebyâtından hürşid-i itmâm zâhir olmadın ve ol hitâb-ı şîrîn-makâlün âftâb-ı vücûdî kemâlin bulmadın nâzım-ı mezbûrun nazm-ı ‘ömri makta’-ı fenâda âhir olup gamâm-ı humâm-ı hilâl-i merâmı hâcib ü sâtir oldukda hemşîrezâdesi Cemâlî kitâb-ı mezbûrî itmâm itmişdür.²³³

“Belagat” kelimesine “nizam” kelimesi eklenerek oluşturan ve kitap için kullanılan “belâgat-nizâm” ifadesinin anlam karşılığı olarak şu ifadeler dile getirilir:

Belâgat-nizâm ifadesinin de belagatın gereği olan tertip, düzen, ahenk, uyumluluk, sözle ilgili unsurlar arasındaki bütünlük vb. unsurların yerli yerinde olduğu, belagat düzenine sahip, belagati düzgün sözlerin/şiiirlerin niteleyicisi hâline geldiği söylenebilir.²³⁴

²³⁰ Latîfî, a.g.e., s. 450.

²³¹ Bağdatlı Ahdî, *Gülşen-i Şuarâ*. Hazırlayan: Süleyman Solmaz, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018, s. 94. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56733,ahdi-gulsen-i-suarapdf.pdf?0>.

²³² İlhan Ayverdi *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 2799.

²³³ Kınalızâde Hasan, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, s. 482.

²³⁴ Fahri Kaplan, *Latîfî Tezkiresi’nde Edebî Eleştiri Terimleri ve Edebiyat Eleştirisi*, s. 180.

Kınalızâde Hasan Çelebi bahsi geçen “belâgat-nizâm” ifadesini Âhî’nin *Hüsn ü Dil*, Revânî’nin *İşret-nâme* adlı eserleri için kullanır:

Ol takrîble Manastırda te’ehhül idüp Hâverînün hemşîresini alup Manastırda vefât itmîşdür ve merhûmun bir te’lîfî dahı Hüsn ü Dildür. Hakkâ ki bir inşâdur ki hüsn gibi vasf-ı hasenî hâric-i hayta-i dâ’ire-i imkân ve dil gibi makbûl u memdûh-ı dil ü cân-ı ins ü cândur. Manzûmât-ı dil-âvîzi cemâl-i dil-berân gibi tarab-efzâ ve mensûrât-ı lutf-âmîzi hâl-i ‘âşıkân gibi engüşt-nümâ dakâ’ik-ı ‘ibâratda i’câz-ı sühan-ârâyı peydâ ve hakâ’ik-ı kinâyâtında âsâr-ı mu’ciz-nümâyı vâzılı u hüveydâdur. Lâkin ol **kitâb-ı belâgat-nizâm** itmâm u encâm bulmadın sipihr-i nâ-fercâm mezbûrî mahmûr-ı câm-ı himâm itmîşdür. Kitâb-ı mezkûr ‘illet-i sevâd-ı kamer ve bahs-i kazâ vü kader gibi beyâza çıkmagın irtibâtı hayli müşkilterdür. Kitâb-ı mesfûrda olan ebyâtındur.²³⁵

‘İşret-nâme adlu bir kitâbı vardur. Tarz-ı mahsûs üzredür. Hakkâ ki bir hokkadur ki pür-dürr-i meknûn ve bir simâtdur ki et’ime-i gûn-â-gûn ma’ârif ile memlû vü meşhûndur. Ke’s-i vücûdî ki eşribe-i nevâdir ü letâ’ifle mâlîdür hâsılı envâ’-ı lezâ’iz ü zevkden gayr-ı hâlîdür. Bu ebyât vasf-ı ta’âmda ol **kitâb-ı belâgat-nizâmdur**.²³⁶

Ayrıca benzer mana ihtiva eden “belâgat-intizâm” ifadesini de kullanır: “*Ve bu ebyât-ı bî-nazîr ü hemâl hasb-i hâl nâm **kitâb-ı belâgat-intizâm**un sıfat-ı besmele-i şerîfede olan kelimât-ı bî-misâлиндendir.*”²³⁷

“Ulaşmış, kavuşmuş, erişmiş” manalarını ihtiva eden “makrûn”²³⁸ ifadesinin “belâgat” kelimesine eklenmesiyle oluşturulan “belâgat-makrûn” ifadesi de kitaba verilen sıfatlar arasında yer alır. Kınalızâde Hasan Çelebî, Âlî Çelebî’nin *Hümâyûn-nâme* eseri için bahsi geçen ifadeyi kullanır:

Âsâr-ı belâgat etvârından halk içinde i’tibâr bulan Hümâyûn-nâmesidür. Hakkâ ki ol nâme-i hümâyûn ve **kitâb-ı belâgat-makrûn** bir inşâdur ki üstâd-ı zemân ve Hâce-i Cihân ilâ-hezâ el’ân mekteb-i vücûd u imkânda nazîr ü misâlin te’lîf ve münşiyân-ı ‘âlem ve musannifân-ı benî-âdem medrese-i vücûd u ‘ademde karîn ü hemâlin tasnîf itmîşdür.²³⁹

“Belâgat” kelimesiyle kurulup kitap için sıfat olarak kullanılan bir diğer ifade “belâgat-âyât”tır. Öyle ki Kınalızâde Hasan Çelebi, tezkiresinde: “*Makbûl u memdûh eş’âr u ebyâtı ve musanna’ ü muhayyel mu’ammeyâtı ve manzûm ba’z-ı **kitâb-ı belâgat-âyâtı** vardur.*”²⁴⁰ ifadeleriyle Vâlî’nin eserlerini “belâgat-âyât” olarak değerlendiren Yetim maddesinde de şairin eseri için de aynı ifadeyi kullanır:

²³⁵ Kınalızâde Hasan, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, s. 218.

²³⁶ Kınalızâde Hasan, *a.g.e.*, s. 398.

²³⁷ Kınalızâde Hasan, *a.g.e.*, s. 895.

²³⁸ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1920.

²³⁹ Kınalızâde Hasan, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, s. 613.

²⁴⁰ Kınalızâde Hasan, *a.g.e.*, s. 892.

Ol dahı Mahzenü'l esrâr bahrında nazm-ı âbdâra şürû' u ibtidâ idüp iki bin mikdârın didükde mezbûr Kapudânun keştî-i hayâtı garkâb-ı memât olup emr-i Hakk ile bâd-ı belâ yaparakdan geldükde ol ebyât-ı belâgat-intizâm itmâm u ihtitâm bulmadı. Bu bir iki ebyât ol **kitâb-ı belâgat-âyâtdandur**.²⁴¹

“Belâgat” kelimesine “âyin” kelimesinin getirilmesi akabinde oluşturulan “belâgat-âyin” ifadesi de kitap için kullanılan sıfatlardandır. Kınalızâde Hasan Çelebi, Yusuf maddesinde şâirin kitabı için bahsi geçen ifadeyi kullanır:

“...kitâb-ı merkûmun hüsn-i kabûlünde müzeyyed-i merhamet ü şefkatleri zâhir ü bâhir olmagla baht u devlet gibi her-bâr karîn ü enîsleri ve mânend-i sa’âdet ü ikbâl nedîm ü celisleri olup ol **kitâb-ı belâgat-âyîn** şemâme-i ‘anberîn gibi ellerinden düşmez ve ‘anberîne zerrîn-misâli sîne-i sîmînlerinden çıkmazlar idi.²⁴²

“Belâgat” kelimesiyle kurulup kitap için kullanılan bir diğer ifade “belâgat-misâl” ifadesidir. Gelibolulu Mustafa Âlî eserinin Fuzûlî maddesinde şâirin *Hadîkâtü’s-Sü’edâ* eseri için bahsi geçen nitelemeyi yapar:

Fârisî ve Türkî mükemmel dîvânı ‘Arâbî ve Derî ve Rûmî elsinede kasâ’id-i belâgat-nişânı müdevven oldukdan mâ’adâ hadîkatü’s-Sü’edâ-nâm kitâbı ya’nî ki İmâm Hüseyin bin ‘Aliyyü’l-Murtazâ şehâdetinde vâkı’ olan bir mü’ellef-i **belâgat-misâli** vardır ki min vechin Ravzatü’ş-Şühedâdan râcihdür.²⁴³

“Bir durumla nitelenen, bir şeye eren, sâhip olan” manasını taşıyan “karîn”²⁴⁴ ifadesinin “belâgat” kelimesiyle birleşiminden doğan “belâgat-karîn” ifadesi kitap için kullanılan sıfatlardandır. “Belâgatli kitap” manasını taşıyan bu ifadeyi Mustafa Mucîb, eserinin Rif’atî maddesinde kullanır:

Yûsuf u Züleyhâ’sı ve Leylâ vü Mecnûn’u olup, sûz-ı süheni rûtbe-i i’câzdadır. Bâ-hüner ki bir şâ’ir-i sihr-âferin bu makûle **kitâb-ı belâgat-karîn** peydâ idüp şu ‘arâ-yı fesâhat-karîn ve bülegâ-yı sâhib-temkîne salâ eyleye.²⁴⁵

Eklendiği kelimeye “donatan, süsleyen” manasını katan “-tırâz”²⁴⁶ ifadesinin “belâgat” kelimesiyle kullanımını neticesinde ortaya çıkan “belâgat-tırâz” sıfatı, kitaba verilen sıfatlardandır. Kınalızâde Hasan Çelebi, tezkiresinin Ali Çelebi maddesinde bahsi geçen sıfatı kullanır:

²⁴¹ Kınalızâde Hasan, **a.g.e.**, s. 928.

²⁴² Kınalızâde Hasan, **a.g.e.**, s. 940.

²⁴³ Mustafa İsen, **Kühû’l-Ahbâr’ın Tezkire Kısmı**, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017, s. 186. **Erişim Adresi:** <https://ekitap.ktb.gov.tr/Ek-lenti/55739,kunhul-ahbarin-tezkire-kismpdf.pdf?0>.

²⁴⁴ İlhan Ayverdi, **Misallî Büyük Türkçe Sözlük**, s. 1584.

²⁴⁵ Hısn-ı Mansûrîzâde Mustafa Mucîb, **Tezkire-i Mucib**, Hazırlayan: Kudret Altun, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1997, s.32.

²⁴⁶ İlhan Ayverdi, **Misallî Büyük Türkçe Sözlük**, 3165.

“Şehbâz-ı fikr-i çâlâk cenâhîn-i hakikat ü mecâz ve cürre-bâz-ı fehm-i derrâk kavâdim ü havâfi-i itnâb u icâz ile ol **kitâb-ı mümtâz-ı belâgat-tırâz** u sihr-perdâzun hevâ-yı medh ü senâsında pervâz itmek emr-i muhâl ve mahz-ı hayâldür ve hayât-ı fikret ki üstâd-ı kâr-hâne-i fitratdur mikrâz-ı şefatîn ü mikyâs havâss ile ol şâhid-i ra’nânun kâmet-i bâlâ-yı ta’rifine münâsib libâs biçmek zâhirü’l-istihâle idüğü mânend-i nûr-ı gazâledür.”²⁴⁷

Eklendiği kelimeye “*hâiz olan, sâhip olan, muttasıf*” manalarını katan “şi’âr”²⁴⁸ kelimesi “belagat” kelimesiyle kullanılarak kitaba sıfat olarak verilir. “Belagatli kitap” manasını taşıyan bu ifadeyi Âşık Çelebi, Şeyhî maddesinde Ca’fer Çelebi’nin *Heves-nâmesi* için kullanır:

Kitâb-ı mezkûrun hod egerçi ekser yiri tercemedür ammâ be-her-hâl muhkem ü üstüvâr ve yekdest ü hemvârdur, ol zemâna göre şi’rde bu zarâfet ü bu letâfet çokdur. Egerçi Âhî’nün Husrev ü Şîrîn’i nâzûk ü nagz u zarîfâne vü pür-magz u pür-kârdur ve rişte-i nazmı tolu dürr-i şehvârdur ve Hamdî’nün Yûsuf u Züleyhâ’sı sâde vü gûşade ve Kemâl Paşa-zâde’nün Yûsuf u Züleyhâ’sı musanna’ u ma’nîdâr ve Ca’fer Çelebi’nün *Heves-nâme*’si **belâgat-şi’âr** ve Lâmi’î’nün mesneviyyâtı sebûk ü şîrîn ve selîs ü rengindür. Husrev ü Şîrîn-i Şeyhî dahî meşhûr-ı şehîr ü diyârdur,²⁴⁹

Hevesnâme haricinde Rusûhî Dede²⁵⁰ ve Nâci Dede’nin²⁵¹ divanları da “belâgat-şi’âr” olarak nitelenen eserler arasında yer alır.

Söz konusu kullanımların haricinde “Belâgat” kelimesiyle kurulup işaret ettiği eserin belagatli olduğunu belirtmek için çeşitli sıfatların kullanıldığı görülür. Öyle ki İsmâil Belîğ, tezkiresinin Âlî maddesinde şairin divanı için: “*Müretteb divân-ı belâgat-me’âlinden müntehabdur*.”²⁵², Râmî maddesinde şairin divanı için: “*Dîvân-ı belâgat-nişânından nuhbedür*.”²⁵³, Nedîm maddesinde şairin divanı için: “*Dîvân-ı belâgât-âsârından müntehabdur*.”²⁵⁴ ifadelerini kullanır. Enderunlu Mehmet Âkif de eserinin Şâkir maddesinde şairin divanı için: “...*mezbûrun müretteb ve müdevven dîvân-ı belâgat-peyvendi*...”²⁵⁵ ifadesini kullanırken; Fatin, Receb Enîs Efendi’nin

²⁴⁷ Kınalızâde Hasan, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, s. 584.

²⁴⁸ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2950.

²⁴⁹ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, *Meşâ’irü’ş-şu’arâ*, s. 613.

²⁵⁰ Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye*, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018, s. 132. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57762,tezkire-i-su-ara-yi-mevleviyyepdf.pdf?0>.

²⁵¹ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 285.

²⁵² İsmail Belîğ, *Nuhbetü’l-Âsâr li-Zeyli Zübdeti’l-Eş’âr*, Hazırlayan: Abdülkerim Abdulkadiroğlu, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1999, s. 15.

²⁵³ İsmail Belîğ, *a.g.e.*, s. 105.

²⁵⁴ İsmail Belîğ, *a.g.e.*, s. 450.

²⁵⁵ Mehmet Kılıcı, “*Enderunlu Mehmet Âkif Mir’ât-ı Şi’r*”, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2001, s. 61.

divanı için: “*Mûmâ-ileyh mazanne-i kirâmdan bir zât-ı sâhib-ihtişâm olup müretteb bir kıt‘a **Dîvân-ı belâgat-ittisâmı** vardır.*²⁵⁶, Vehbî’nin Nuhbe’si için: “...*mûmâ-ileyh Vehbî Efendi’nin Nuhbe nâm lugat-nâme-i **belâgat-allâmesini** dahi şerh eylemege ihtimâm itmekte bulunmuş ise de ömrü vefâ itmemiş olmasıyla şerh-i mezkûru muahharan mûmâ-ileyh Şeref Efendi itmâm eylemiştir.*²⁵⁷, Vak‘a-nüvîs Ahmed Âsım Efendi’nin eserleri için: “*daha nice nice **âsâr-ı belâgat-kesîri** vardır ki her biri bir gencîne-i ilm u hüner ve bir hazîne-i dürr ü güherdir.*²⁵⁸, Şeyh Mehmed Es‘ad Gâlib Efendi’nin divanı için: “*Müşârün-ileyh fazl u kemâli zâhir bir şeyh-i kerâmet-müessir olup nazm-ı suhanda olan kudret u mikneti **dîvân-ı belâgat-ünvânîyle** sâir eser-i kalemi olan güftâr-ı fesâhat-disârından bedîhi vü celîdir.*²⁵⁹ ifadelerini kullanır.

Özetle denilebilir ki tezkire müelliflerine göre belagatli eser, baştan sonra belîğ sözler ihtiva eden, sözleri güzel ve etkili olan eserlerdir.

2.8.1.2. Bî-bahâ

“*Paha biçilemez*” manasına gelen “bî-bahâ”²⁶⁰ ifadesi Azîz-zâde Hüseyin Râmiz tarafından *İstişfâ’ bi’ş-Şifâ* adlı eser için kullanılır. Râmiz, bu ifadeyle söz konusu kitabın çok kıymetli olduğuna işaret eder:

Asarlarından *İstişfâ’ bi’ş-Şifâ* nâm terceme-i Şifâ’ları bi-misl ü **bi-bahâ** ve Ebü'l-Leys Semerkandinin *Büstânü'l-Arifin* nâm kitabı tercemeleri eser-i ra'nâlarından ma-‘adâ müretteb *Divân-ı fesâhat-‘ünvânları beyne'l-enâm makbûl ü meşhûr* ve bu gazel-i bi-bedel *Divânlarından intihâb* olunup keşide-i silk-i sûtür kılındı.²⁶¹

---

²⁵⁶ Fatîn Dâvud, **Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)**, Hazırlayan: Ömer Çiftçi, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017.s. 39. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55976,fatin-tezkiresi-pdf.pdf?0>.

²⁵⁷ Fatîn Dâvud, **a.g.e.**, s. 110.

²⁵⁸ Fatîn Dâvud, **a.g.e.**, s. 326.

²⁵⁹ Fatîn Dâvud, **a.g.e.**, s. 371.

²⁶⁰ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s. 358.

²⁶¹ Sâdık Erdem, **Ramiz ve Âdâb-ı Zurâfâ’sı (İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük)**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1994, s. 6.

2.8.1.3. Bedî'ün-nizâm

(Bedî'ü'n-nizâm, bedî'ü'l-inşâ, bî-akrân, bî-bedel, bî-hemtâ, bî-misâl, bî-nazîr, 'adîmü'n-nazîr, ihtira', iktirâh, muciz-beyân, nâ-dîde, nâ-şinîde)

Arapça asıllı “bedî” kelimesi “Benzersiz ve eşsiz bir eser ortaya koyan, yeni, benzeri görülmemiş, nadide”²⁶² manasına gelir. “Nizâm” kelimesi ise “Tek dizi, sıra, saf; usul, tertip, kaide, düzen”²⁶³ manalarını taşır. Farsça sıfat tamlaması içerisinde kurulan “Kitâb-ı bedî'ü'n-nizâm” ifadesi “Nizamı benzersiz kitap” manasındadır. 19. yüzyıl tezkire müellifi Mehmet Tevfik bu sıfatı, Belîğ Efendi'nin “Gül-deste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân” adlı kitabı için kullanır. Tevfik, Belîğ'in Bursa'da yetişen alimlerin ve ediblerin hallerini, ilmi ve edebi eserlerini ihtiva eden kitap yazdığını, bu kitabın nizamının benzersiz olduğunu ve gerek havas gerekse avam içerisinde makbul görüldüğünü dile getirir.

Dördüncü eseri Gül-deste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân tevsîm eylediği kitâbdır ki hitâm-ı tahrîrine değin Burusa'da zuhûr iden ulemâ vü üdebânın terceme-i hâlleriyle âsâr-ı ilmiyye vü edebîyelerini mu'arrif ü nâtıkdır. Sahîhan bu bir **kitâb-ı bedî'ü'n-nizâm** ve bir te'lîf-i makbûl-i havâss ü avâmdır.²⁶⁴

Kınalızâde Hasan Çelebî, tezkiresinin Vasef-ı Şerîf-i Hazret-i Hâce Efendi maddesinde Şeyhülislam Hoca Sadeddin Efendi'nin Mevlâna Muslihü'd-dîn Lârî'nin eserinden yaptığı tercüme eseri için “kitâb-ı bedî” ifadesini kullanır. Bu eserin latif ve belîğ bir inşâ ile yazıldığını ifade eder. Ayrıca eserde özgün belagatli ifadelerin, üstün ibarelerin, akıcı istiarelerin, güzel kelimelerin, fasih sözlerin kullanıldığını belirtir. Söz konusu kullanımdan hareketle bahsedilen özelliklerin bir kitabın “bedî” olmasını temin eden özellikler olduğu söylenebilir:

Medrese-i mezbûrede müderris iken cümleden Mevlânâ Muslihü'd-dînü'l-lârî merhûmun târihini terceme idüp inşâ-yı latîf ü belîğ ile bir **kitâb-ı bedî** itmişlerdür ki üstâd-ı zemân ve Hâce-i Cihân mekteb-i vücûd-ı imkânda nazîr ü misâlin görmemişdür ve münşiyân-ı 'âlem ü sühanverân-ı benî-i Âdem ol kelimât-ı belâgat-simâtun karîn ü hemâlin işitmemişdür. 'İbârât-ı fâ'ika ve isti'ârât-ı râ'ikası gayret-nümâ-yı ashâb-ı belâgat ve kelimât-ı meliha ve elfâz-ı fasihası hayret fezâ-yı ashâb-ı fesâhat u berâ'atdur. Bir kitâb-ı müstetâbdur ki elfâz u 'ibârâtı nesîm-i seherden a'zab ve kelimât-ı pür-intizâmı seher-i kamerden ahsen ü atyeb her sahîfe-sinde bir latîfe ve her safhasında niçe karha her harfinde niçe zarf her noktasında nûkte her

²⁶² İsmail Parlatır, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Ankara, Yargı Yayınevi, 2006, s. 172.

²⁶³ İsmail Parlatır, **a.g.e.**, s. 1303.

²⁶⁴ Mehmed Tevfik, **Kâfile-i Şu'arâ**, Hazırlayan: Fatma Sabiha Kutlar Oğuz, Hanife Koncu, Müjgan Çakır, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphane ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2017, s. 111.

remzinde niçe kenz işâretinde niçe beşâret mûnderic ve hilâl-i sûtûr ve hurûf-ı müşğîn zurûfında hâlât-ı sihr-i halâl meşmûl u mündemicdür.²⁶⁵

Esrar Dede tezkiresinde Cevrî'nin *Hal-i Tahkîkât*'ı²⁶⁶ “bedî‘a”, Dervîş Fasîh'in *Gül ü Mül* adlı eseri²⁶⁷ “bedî‘” olarak nitelenen eserlerdendir.

Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi de tezkiresinin Fâ'iz maddesinde şâirin Türkçe *Siyer*'i için “bedî‘ü'l-inşâ” sıfatını ve benzer manayı ihtiva eden “bî-akrân” ifadesini kullanır: “...vechi üzre zebân-ı Türki'de bir Siyer-i **bedî‘ü'l-inşâ**ya mübâşeret buyurup ol kâmil-i fenn-i her-kemâl kand-i nebât-ı mahbere-i kemâlâtından ol te'lif-i **bî-akrânda** ser-cümle münşiyân-ı selefi halef eyleyip halk-ı cihâna endâhte-i verâ-yı tâk-ı i 'tibâr u nisyân etdirmiş idi.”²⁶⁸

Sözlükte “*Benzeri olmayan, eşsiz*” manasını taşıyan “bî-bedel”²⁶⁹ ifadesi, tezkirelerde kitap için kullanılan sıfatlardandır. Pek çok tezkire müellifi, eserlerinde şairlerin bazı kitapları için bahsi geçen ifadeyi kullanır. Öyle ki Sehî Bey, tezkiresinde Cafer Çelebi'nin mesnevi tarzında *Heves-nâme* adlı bir kitap kaleme aldığını söyler ve bu kitap için “bî-bedel” sıfatını kullanır. Söz konusu eserin içinde çokça mana bulunduğu, nazımın latif olduğunu söyler. Buradan hareketle bî-bedel bir eserde ifade edilen özelliklerin bulunması gerektiği düşünülebilir: “*Ve mesnevî tarzında Heves-nâme adlu **bî-bedel** bir kitâbı var. Haylî çok ma'ânî cem' itmişdür. Nazmı latîf ve kendüsi ziyâde zarîf kimesne idi.*”²⁷⁰

Sehî Bey'in bahsi geçen ifadeyi kullandığı bir diğer eser, Çâkerî Sinan Bey'in eserleridir. Sehî Bey, Çâkerî Sinan Bey hakkında bilgiler verirken onun mesneviye yakın bir kimse olduğunu ve bu alanda *Leyla ve Mecnun*, *Yusuf u Züleyha* adlı hikâyeler nazmettiğini söyler. Her iki kitap için de “bî-bedel” sıfatını kullanır: “*Ve mesnevî*

²⁶⁵ Kınalızâde Hasan, *Tezkiretü's-Şuarâ*, s. 119.

²⁶⁶ Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, s. 80.

²⁶⁷ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 248.

²⁶⁸ Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü's-Şuarâ*, Hazırlayan: Andan İnce, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018, s. 339. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57124,mirza-zade-mehmed-salim-tezkiretu39s-su39arapdf.pdf?0>.

²⁶⁹ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 358.

²⁷⁰ Sehi Beg, *Heşt Behişt*, s. 39.

*dahı çok nisbeti var. Leylî vü Mecnûn ve Yûsuf u Zelihâ hikâyelerin nazm itmiş. Mesnevisi güzel el virmişdür. İkisi dahı **bî-bedel** kitâblardur.*”²⁷¹

Nizâmî’nin *Hüsrev ü Şîrîn*’i²⁷², Revânî’nin *Hamse-i Rûmî*’si²⁷³ Sehî Bey’in tezkiresinde bahsi geçen sıfatla nitelenen diğer eserlerdendir.

İşaret ettiği kitabın eşsiz, benzersiz olduğunu belirtmek adına kullanılan bir diğer ifade “bî-hemtâ” ifadesidir. “*Eşi bulunmaz, eşsiz, benzersiz*” manasını taşıyan “bî-hemtâ”²⁷⁴ ifadesini Âşık Çelebi, tezkiresinde Kazvînî’nin risalesi için kullanır: “... *ya ‘ni hükemânun güzini hakîm Şâh Muhammed-i Kazvînî Mecâlisü’n-nefâ’is’e tezyî’ itdügi risâle-i **bî-hem-tâdur.***”²⁷⁵

Seyyid Mehmed Rızâ da tezkiresinin Bâlî-zâde Mustafa Efendi maddesinde şairin kaleme aldığı şerhi için “bî-hemtâ” ifadesini kullanır. Bu eserin benzersiz ve latif şekilde kaleme alındığını ifade eder:

Mevâlî-i ‘izâm ve fuzalâ-yı kirâmdan beyne’l-emsâl ve’l-akrân fazîlet-i bâhire ile müşârün ileyhi bi’l-benân olup Metn-i Kenz-i Makbûl’e şerh-i **bî-hem-tâları** hakkâ ki **bî-nazîr** ü ra’nâ olup Dürer’de olan a’râzâta ve ıslâh-ü îzâha ve şurrâh-ı Hidâye’ye virilen cevâbları mahallinde derc ü haylî nûkûd-ı fazâ’il harc eylemişlerdür. Ve fenâ-dâde Seyfû’l-Meslûl fi-Şerhi [r-Ra]sûl nâm eserleri beyne’l-‘ulemâ mergûb u makbûl olmışdur. Ve Mizânü’l-‘Amel fetvâları iki cildde Tâtâ[r]hâniye kadar vardur ve ol mazhar-ı eltâf-ı ebediyyenün fıkıhda Ahkâm-ı Same-diyye nâm metn-i metnî hod makbûl-ı ‘ulemâ ve pesendide-i fuzâlâdur.²⁷⁶

Mehmed Sâlim Efendi de tezkiresinin Es’ad Efendi maddesinde şairin *Bülbül-nâme* eseri için “bî-hemtâ” ifadesini kullanır: “...*ve ism-i şerîflerine bir Bülbül-nâme-i **bî-hem-tâ** tahrîr ü inşâ eylemişlerdir ki nevâ-yı şîrîn ve edâ-yı temkînine bülbülân-ı gülistân-ı ‘irfân vâlih ü hayrân...*”²⁷⁷

Arapça “misal” kelimesi “*Örnek olarak gösterilen şey, örnek; eş, benzer*”²⁷⁸ manasına gelir. Eklendiği kelimeye “-sız, -mez” manası katan Farsçâ “bî-” ekinin

²⁷¹ Sehi Beg, a.g.e., s. 49.

²⁷² Sehi Beg, a.g.e., s. 68.

²⁷³ Sehi Beg, a.g.e., s. 103.

²⁷⁴ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 362.

²⁷⁵ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, *Meşâ’irü’ş-şu’arâ*, s. 95.

²⁷⁶ Zehr-i Mâr-zâde Seyyid Mehmed Rızâ, *Rızâ Tezkiresi*, Hazırlayan: Gencay Zavotçu, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017, s. 74. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/73320,riza-tezkiresi2020pdf.pdf?0>.

²⁷⁷ Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, 89.

²⁷⁸ İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s. 1099.

“misâl” kelimesine getirilmesiyle oluşturulan “bî-misâl” ifâdesi “örneksiz, eşsiz”²⁷⁹ demektir. Söz konusu sıfat tezkire müelliflerinin kitap için kullandığı sıfatlar arasında yer alır. Öyle ki Seyyid Mehmed Rızâ, tezkiresinin Nev’î maddesinde şairin iki eseri için bahsi geçen ifadeyi kullanır: “*Mesnevîde iki kıt’a **kitâb-ı bî-misâl** olup biri Tûtî vü Zâg ve biri hasb-i hâl ve nazm u nesr üzre Netâ’icü’l-Fünûn nâm kitâb-ı belâgat-karîni dahı eser-i hâsıdur.*”²⁸⁰

Kınalızâde Hasan Çelebi de tezkiresinin Fikrî maddesinde şâirin *Ebkâr-ı Efkâr* eseri için bahsi geçen sıfatı kullanır: “*Ebkâr-ı Efkâr adlu bir kitâbı ve bahr-ı heceзде Behrâm u Zühresi ve niçe şehir-engîz ve kasâ'id-i belâgat-behresi vardır. Ebkar-ı Efkâr-ı **bî-misâlinde** bu ‘arûs-ı celîleye tavk u halhâl olmagiçün bir ikisi îrâd olındı.*”²⁸¹

Râmiz de tezkiresinin İshak maddesinde şâirin *İstişfa’ bi’-Şifâ* adlı tercümesi için “bî-misl” ifâdesini kullanır:

Aşarlarından İstişfâ’ bi’ş-Şifâ’ nâm terceme-i Şifâ’ları **bi-misl** ü bi-bahâ ve Ebü'l-Leys Semerkandinin Büstânü'l-Arifin nâm kitabı tercemeleri eser-i ra'nâlarından ma-‘adâ müretteb Divân-ı fesahat-‘üvânları beyne'l-enâm makbûl ü meşhûr ve bu gazel-i bi-bedel Divânlarından intihâb olunup keşide-i silk-i sutür kılındı.²⁸²

Sözlükte “*Eşsiz, benzersiz*” manasını taşıyan “bî-nazîr”²⁸³ ifadesi de tezkirelerde kitaba verilen sıfatlardandır. Öyle ki pek çok tezkire müellifi eserinde şairlerin kitapları için bahsi geçen ifadeyi kullanır. Sehî Bey, tezkiresinin Ahmed Çelebi maddesinde şairin *Nigaristân* adlı eseri için “bî-nazîr” ifadesini kullanır:

Ve Tevârih-ı Âl-i ‘Osmânî Türkî dilde inşâ idüp yazup be-gâyet güzel bî-mânend ü bî-bedel yazmışdur. Ve Mevlânâ Şeyh ‘Abdu’r-rahmân-ı Câmî rahmetu’llâhi ‘aleyh Bahâristân adlı kitâbına ki Heşt-Ravza dirler ana dahı Nigâristân adlu bir kitâb nazire diyüp Pârisî dilde inşâ idüp yazmışdur. İnsâf ki gâyet **bî-nazîr** idüp derc eylemişdür. Münâsebet ile ‘Arabî ve Pârisî ebyât ile mânend-i nigâristân-ı Çin ve nahl-ı gülbün-i huld-ı berîn zîb ü zeyn virmişdür. Amma kem-yâbdur.²⁸⁴

Bahsi geçen ifadeyi kullanan tezkire müelliflerinden bir diğeri Bağdatlı Ahdî’dir. Ahdî, eserinin Yahyâ maddesinde şairin mesnevilerinin benzersiz olduğunu

²⁷⁹ İsmail Parlatır, **a.g.e.**, s. 200.

²⁸⁰ Zehr-i Mâr-zâde Seyyid Mehmed Rızâ, **Rızâ Tezkiresi**, s. 209.

²⁸¹ Kınalızâde Hasan, **Tezkiretü’ş-Şuarâ**, s. 680.

²⁸² Sadık Erdem, **Ramiz ve Âdâb-ı Zurâfâ’sı, İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük**, s. 6.

²⁸³ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s. 358.

²⁸⁴ Sehi Beg, **Heşt Behişt**, s. 57.

söyler. Onun, eserlerinde gönül avutan manalara yer verdiğini, baştan başa garip ve beğenilen hikayeler kaleme aldığını belirtir:

El-kıssa bu devrde zurafâ-yı Rûm ve erbâb-ı ‘ulûm içre eş‘âr-ı nâzûk dimede şâ‘ir çokdur lâkin üslûb-ı mesnevîde ana mânend yokdur zîrâ ki kitâbları ma‘ânî-i dil-firîb ile **bî-nazîr** ve ser-â-ser hikâyât-ı garîb ile dil-pezi ‘ale’l-husus Şâh u Gedâsı makbûl-i şâh u dervîş hasb-i hâl-i ‘uşşâk-ı dil-rîşdür.²⁸⁵

Mustafa Cârullahzâde de tezkiresinin Ârifî-i Diğer maddesinde şairin *Kitâb-ı Reşehât* tercümesi için bî-nazîr ifadesini kullanır: “*Kitâb-ı Reşehâtı terceme itimişdür. Hayli bî-nazîr kitâb olmuştur.*”²⁸⁶

Esrâr Dede’ye göre Bostan Çelebi Efendi’nin eserleri de “bî-nazîr”dir: “*Eş‘âr-ı dil-pezi ve âsâr-ı bî-nazîrleri Hilmî mahlasıyla zibâyîş-i mecmu‘a-i nefâyis-i ihvân ve matlab-ı dil-h^âh-ı sefâyin-i nigârân-ı hullândur.*”²⁸⁷ Yine, Esrâr Dede’ye göre Abdü’l-vehhâb Hemedânî’nin şerhi de “bî-nazîr” eserlerdendir.²⁸⁸

Latîfî, tezkiresinin Hamdî Çelebi maddesinde şairin *Yusuf u Züleyhâsı* için ‘adîmü’n-nazîr” ifadesini kullanır. “Benzersiz” manasını taşıyan bu ifadeyi neden bu kitaba verdiğini de izah eder. Öyle ki eserde ayıp ve noksan adına bir ibarenin bulunmadığını belirtir. Söz konusu güzel kıssayı sağlıklı bir şekilde ve tefsire uygun olarak kaleme aldığını söyler:

Hattâ kıssa-i Yûsuf u Züleyhâsı tefsîre müt‘allık olduğu içün ve akvâl-i ruvâtun esahh u akvemin bulduğu içün ol kıssa-i ahsen ü müstahseni nazma getürmüşlerdür. Bir nazm-ı ‘adîmü’n-nazîrdür ki üslûb-ı meslûbü’l-misâline hânevâr bir harfîne barmak basup bir kimse ‘ayb u noksân bulamaz. Bî-şek ü reyb âsâr-ı velâyet ve me‘âlim-i keşf ü kerâmetdür ve zebân-ı Türkîde ve tarz-ı mesnevîde vâki‘ olan mesneviyyâtta ana hiç bir nazm ‘adîl ü nazîr olmaz. Kıssa-i ahseni kemâl-i sıhhatde tefsîr ü teysîre bi’t-tamâm muvâfık u mutâbık olmagın beyne’l-‘ulemâ ve’l-fuzelâ makbûl ü memdûh u müselleme ve elfâz u ma‘ânîsi habt u hatâdan esahh u eslemdür. İttifâk-ı sikât budur ki Kıssa-i Yûsufî andan eltaf u ahsen ve mergûb u müstahsen kimesne nazm itmemişdür. Bir nazm-ı bî-nazîr ve mümteni‘ü’n-nazîrdür ki her beyti beyt-i ma‘mûr gibi menba‘-ı metîndür ve nazm-ı sihr-intizâm-ı mu‘ciz-karîni sihr-i mübîndür. Elhâsıl her şâ‘ir ki selâkat-ı tab‘ına i‘timâd idüp ana nazîre ve cevâb kasdın ide cehlin izhâr eyler. Dekâyık-ı nazma şu‘ûr u vukûfî olmamak ve bu nazmı mu‘ciz-nizâmun mertebesin derk itmekden nâşî olur.²⁸⁹

²⁸⁵ Bağdatlı Ahdî, *Gülşen-i Şuarâ*, s. 304.

²⁸⁶ Mustafa Carullahzade, *Beyânî Tezkiresi (Tezkiretü’ş-Şu‘arâ)*, Hazırlayan: Aysun Sungurhan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2017, s. 117. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55835,beyani-tezkiresipdf.pdf?0>.

²⁸⁷ Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Mevleviyye*, s. 44.

²⁸⁸ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 201.

²⁸⁹ Latîfî, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ ve Tabsıratü’n-Nuzamâ*, s. 199.

Tezkirelerde ‘adîmü’n-nazîr” ifadesiyle nitelenen bir diğer eser Mevlânâ’nın Mesnevî-i Şerîf’idir.²⁹⁰

Sözlükte “*Daha önce benzeri olmayan bir şey icat etme, hiç kimse tarafından kullanılmamış yeni fikir ve söyleyişler bulma*” manasını taşıyan “ihtirâ”²⁹¹ kelimesi ile “*İçine doğup söyleme, yeni bir şey bularak söyleme*” manasını taşıyan “iktirâh” kelimeleri kitap için kullanılan sıfatlar arasında yer alır. İşaret ettiği kitabın özgün olduğunu ifade eden bu ifadeleri Âşık Çelebi, tezkiresinin Fikrî maddesinde şâirin *Ebkâr-ı Efkâr* eseri için kullanır: “*Ebkâr-ı Efkâr nâm bahr-i hafîfde bir kitâb nazm itmişdür. Cümlesi ihtirâ u iktirâhdur, matbû’-ı kulûb ve mergûb-ı ervâhdur.*”²⁹²

“*Taklit edilemeyecek bir üslûp veya ifâde tarzına erişen*” manasını taşıyan “Mûciz-beyân”²⁹³ ifâdesi de işaret ettiği kitabın benzersiz bir nitelikte olduğunu belirtir. Fatîn, söz konusu ifadeyi *Mihnet-Keşan* ve *Gülşen-i Aşk* eserleri için kullanır:

İzzet şâire de kıydı cihân” müşârün-ileyh akrânı nâdir bir şâir-i mâhir olup biri “Bahar-efkâr” ve diğeri “Hazan-âsâr” nâmiyle iki kıt’a Dîvân-ı belâgat-ünvânı ve “Mihnetkeşân” ve “Gülşen-i Aşk” isminde dahi iki kıt’a âsâr-ı **mu’ciz-beyânı** vardır.²⁹⁴

“*Görülmemiş, eşi benzeri olmayan*” manasındaki “Nâdîde”²⁹⁵ kelimesi ile “*Duyulmamış, işitilmemiş, daha önce benzeri görülmemiş*” manalarını taşıyan “nâ-şinîde”²⁹⁶ ifadeleri de kitap için kullanılan sıfatlardandır. Enderunlu Âkif, tezkiresinin Fâzıl maddesinde *Hubannâme* ve *Zenannâme* eserleri için bahsi geçen sıfatları kullanır:

...ya’nî te’lif-gerde-i kilik-i füsûn-sâzı Hûbân ve Zenân-nâme ismiyle velvele-endâz olan âsâr-ı fasâhat-medâr-ı ‘uzûbet-nisânı insâf bu kim ol vâdîde te’lif-gerde-i beligân-ı selef hamse-i Âtâyî ve tarz-ı mesnevîde şâ’ir-i nâ-dîde-zebân merhûm sâbit-i mu’ciz-beyânın ve sâir-i erbâb-ı ma’ârif ve kemâlin eserlerine rûchânı hüveydâ ve cümleten keşîde-i hatt-ı butlâna sezâ bir **eser-i nâ-dîde** ve te’lif-i **nâ-şinîde** ekser-i elsine-i erbâb-ı ma’ârifde dâ’ir olduğu...²⁹⁷

²⁹⁰ Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye*, s. 167.

²⁹¹ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1366.

²⁹² Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, *Meşâ’irü’ş-şu’arâ*, s. 528.

²⁹³ İlhan Ayverdi *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 2108.

²⁹⁴ Fatîn Dâvud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü’l-Eşâr)*, s. 348.

²⁹⁵ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 2284.

²⁹⁶ İlhan Ayverdi, *a.g.e.*, s. 2307.

²⁹⁷ Mehmet Kılıcı, *Enderunlu Mehmet Âkif Mir’ât-ı Şi’r*, s. 76.

Esrar Dede'ye göre Burhaneddin İlyas Çelebi'nin müretteb divanı²⁹⁸ “na-şinîde”, İbrâhim Hanîf Efendi'nin “*Menkâbe-i Siyer-i Nebevî*” adlı eseri²⁹⁹ “nâdîde” eserlerdendir.

Özetle denilebilir ki tezkire müelliflerine göre eşsiz, benzersiz bir kitap; latif, belîğ, fasih kelimelerle tertip edilen, mana zenginliği taşıyan, makbul görülüp beğeni- len, eksiği ve kusuru bulunmayan ve özgün olan kitaptır.

2.8.1.4. Câvid

Sözlükte “*Sonsuz, ebedî, kalıcı, bâkî*” manalarını taşıyan “Câvid”³⁰⁰ kelimesi kitaba verilen sıfatlardandır. Gelibolulu Mustafa Âlî eserinin Fikrî maddesinde şairin eserleri için bahsi geçen sıfatı kullanır ve bu eserlerin güzel bir edayla yazıldığını söy- ler: “*Ve yine bunlardan sonra Hurşîd ü Nâhid ve Şükûfezâr adlu bir eser-i câvid dahi nazm itmişdür. Hak budur ki ikisini dahi hûb edâ eylemişdür.*”³⁰¹

2.8.1.5. Cedîd

Sözlükte “*Yeni, kullanılmamış; yeni ortaya çıkmış*” manalarını taşıyan “Cedîd”³⁰² kelimesi tezkirelerde kitaba verilen sıfatlardandır. İşaret ettiği eserin yeni tertip edilen bir eser olduğunu gösteren söz konusu sıfatı Mehmed Sâlim Efendi tez- kiresinin Belîğ-i Diğer maddesinde şâirin *Şehrengiz*'i için kullanır:

...Gül-i Sad-berg deyü tesmiye edip bir eser-i şerîf ve ayyâm-ı cevânîde vâkı' olan ser-güzeş- tini bi-tarîkı'l-hikâye münşiyâne ta'bîr-i dil-pezir ile sebt eyleyip bir mecmû'a-i latîf ve ma- habbîb-i Burusa hakkında Şehr-engîz namına bir manzûme-i dil-âvîzi olup dil-pesend-i âşıkân bir **te'lîf-i cedîd**-i bî-âkrâna muvaffak olmuşlardır.³⁰³

Râmiz de tezkiresinin Resâ maddesinde kendi eseri için “cedîde” ifadesini kul- lanır: “*Şu 'arâ-yı 'asrımızdan tâze-zebân bir şâ'ir-i mâhir-i nâdirü'l-akrân olmagla tahrîr ü âsârlarından bu tezkîre-i cedîdemiz için irsâl-i 'abd-i fakîr buyurdıkları...*”³⁰⁴

²⁹⁸ Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, s. 47.

²⁹⁹ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 146.

³⁰⁰ İlhan Ayverdi *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 458.

³⁰¹ Mustafa İsen, *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım*, s. 190.

³⁰² İlhan Ayverdi *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 463.

³⁰³ Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü's-Şuarâ*, s.144.

³⁰⁴ Sadık Erdem, *Ramiz ve Âdâb-ı Zurâfâ'sı, İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük*, s. 127.

2.8.1.6. Celîl, Celîlü’ş-şân, Celîlü’l-unvân, Vâlâ, Münîf, ‘Aliyye

“Celîl” kelimesi Arapça “yüce, ulu”³⁰⁵ manalarını ihtiva eder. Farsça sıfat tam-laması yapılarak “kitâb-ı celîl” şeklinde kullanıldığında “ulu, yüce kitab” manası oluşur ki bu ifade tezkirelerde kitaba verilen sıfatlar arasında yer alır. Esrâr Dede’ye göre Derviş Osman Sîneçâk’ın *Gülşen-i İrfân* adlı kitabı “celîl” bir kitaptır: “*Ba‘de-zamânin hezârân mevâ‘iz ü nesâyihî hâvî Gülşen-i ‘İrfân nâmında bir Fârisî kitâb-ı celîle te‘lif buyurup sadr-ı Mûmâ-ileyh’e irsâl eylediler. Kitâb-ı mezbûr tahmînen on cüz’ mikdârı vardır.*”³⁰⁶ Esrar Dede’nin “celîl” olarak nitelediği eserlerden biri de *Müneccimbaşı Ahmed Dede’nin “Gayretü’l-Beyân”* adlı eseridir:

Şeyhî Zeyli’nde ve Sâlim Efendi Tezkiresi’nde mezkûr olan mü’ellefâtlarından Beyzâvî Hâşiyesi Sadru’d-dîn-zâde’yi tezyîl ü tekmîl ve ‘İsâm’un Fârisî İsti‘âre Risâlesi’ni ta‘rîb u şerh etmekle tezyîl ve Gâyetü’l-Beyân ismiyle bir **kitâb-ı celîl** ve ‘ilm-i tıbdan Tuhtefü’l-Mü’minin ve Ahlâk-ı ‘Ađûdiyyeyi ‘Arabî şerh idüp hey’et ü hendesiyyât ve mûsikîye da’ir müstakıl resâ’il-i matbû‘aları ve evvel-i âferînişden târih-i hicretün bin seksen tokuzına müntehâ olunca mufasssal u meşrûh ve mücmel ü muciz ‘Arabiyyü’l-inşâ Câmi‘u’l-Düvel nâm târih-i mücelledleri ki el’ân Münecimbaşı Târîhi demekle meşhûrdur.³⁰⁷

Mehmed Sâlim Efendi de tezkiresinde Münecimbaşı Ahmed Efendi’nin şerhi için “celîl” ifadesini kullanır: “*Fârisî İsti‘âre Risâlesi’ni ba‘de’t-ta‘rîb şerh eyleyip bir eser-i celîl ve Kâzî‘ Azdî‘d-dîn’in ahlâkda olan metnine bir şerh-i cemîl eylemişdir. Âsârı bî-şumârdır.*”³⁰⁸

“Celîl” kelimesine getirilen “Şân” ve “Unvân” ifadeleriyle kurulan “Celîlü’ş-şân” ve “Celîlü’l-‘unvân” birleşik sıfatları da kitaba verilen sıfatlardandır. “*Şanı, unvanı yüce kitab*” manasını taşıyan bu ifadeyi tezkire müellifleri birçok eser için kullanır. Adnî Dede’nin *Nahl-i Tecellî*³⁰⁹ adlı eseri ile Enîs Receb Dede’nin *Divân*³¹⁰ söz konusu sıfatla nitelenen eserler arasında yer alır.

Mehmet Salim Efendi de tezkiresinde pek çok eser için söz konusu nitelendirmeyi yapar. Tezkiresinin Sâbit maddesinde şairin divanı için: “*Ol hâyiz-i kasabü’s-sebak-ı meydân-ı belâgatin Dîvân-ı celîlü’l-‘unvânlarına nigerân olan çeşm-i pâk*

³⁰⁵ İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s. 241.

³⁰⁶ Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Mevleviyye*, s. 126-127.

³⁰⁷ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 30.

³⁰⁸ Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, s.109.

³⁰⁹ Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Mevleviyye*, s. 207.

³¹⁰ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 33.

*rütbe-i vâlâların idrâk eder.*³¹¹ ifadelerini kullanırken Hakkı maddesinde *Ruhü'l-Beyân* adlı eser için şu ifadeleri dile getirir:

Üç cildde Rûhü'l-Beyân-nâm bir tefsîr-i **celîlü's-şânı** hadîsde Nuhbetü'l-Fiker'e bir şerh-i celîl ve iki cildde Yazıcı-zâde'nin Muhammediyye'sine şerh-i cemîli ve Fâtîha-i Şerîf Tefsîri ve Nebe'-i Şerîf Tefsîri ve Fıkh-ı Keydânî'ye bir şerh-i şerîfleri ve Mesnevî-i Şerîf'e bir şerh-i latîfleri ve Tamâmü'l-feyz-nâm bir te'lîf-i tâmları ve sâ'ir...³¹²

Sözlükte “*Yüksek, yüce*” manasını ihtiva eden “Vâlâ”³¹³ ve “Münîf”³¹⁴, “‘Alîye” ifadeleri de kitap için sıfat olarak kullanılır. Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, kendi tezkiresi “vâlâ” sıfatıyla nitelerken³¹⁵, Sehî Bey, Kânûnî Sultan Süleyman'ın divanı için “münîf” ifadesini kullanır: “*Dîvân-ı münîflerinde resm olup yazılmışdır ol nev' kelimâtı ve ol cins ebyâtı evrâk-ı mahabbet-siyâk eczâsına nâm-ı kirâmları sebt eylemek bu muhtasara kudret ü rif'at ve bu fakîre mertebet ü rütbet virmekdür.*”³¹⁶ Esrar Dede de tezkiresinde Receb Enîs Dede'nin eserleri için “‘alîye”³¹⁷, Celal Ergun'un risalesi için “münîf”³¹⁸ ifadesini kullanır.

Özetle denilebilir ki tezkire müellifleri başta hacimli olma olmak üzere şerefe ve itibara sahip olma yönleriyle kitaplara “yüce, ulu” manalarına gelen sıfatlar atfetmişlerdir.

2.8.1.7. Çâşnîdâr, Pür-kâr

Eklendiği sözcüğe “*tutan, sâhip ve mâlik olan*” manaları katan “-dâr”³¹⁹ ifadesi “*Çeşni, lezzet, tat*” manasını ihtiva eden “Çâşni”³²⁰ kelimesiyle birlikte kullanıldığında “lezzetli, tatlı” manası ortaya çıkar. Bahsi geçen bu ifadenin tezkirelerde okuyanda lezzet bırakma, hoş olma yönüyle kitap için kullanıldığı görülür. Âşık Çelebi tezkiresinde Ali Çelebi'nin *Hümâyunnâme'si*, İshak Çelebi'nin *Selîmnâmesi* için mezkûr ifadeyi kullanır:

³¹¹ Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü's-Şuarâ*, s.156.

³¹² Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *a.g.e.*, s.175.

³¹³ İlhan Ayverdi, *Misallî Büyük Türkçe Sözlük*, s. 3293.

³¹⁴ İlhan Ayverdi, *a.g.e.*, s. 2216.

³¹⁵ Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü's-Şuarâ*, s.233.

³¹⁶ Sehî Beg. *Heşt Behîşt*, s. 11.

³¹⁷ Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, s. 33.

³¹⁸ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 71.

³¹⁹ İlhan Ayverdi, *Misallî Büyük Türkçe Sözlük*, s. 631.

³²⁰ İlhan Ayverdi, *a.g.e.*, s. 534.

Yek-dest ü hemvâr pür-kâr u **çâşnîdâr**dur. Hîdmetlerine irdüğümüz ve keşflerin çevirdüğümüz efâzıl-ı ‘ulemâ ve erbâb-ı şî‘r ü inşâ ittifâk üzere buyurmuşlardır ki Rûm’da şimdiye dek bunun gibi inşâ olmamışdır ve cild-i zer-nigâr-ı sipihre dest-i sun’-ı Kirdgâr şemse-i mihr ile turunca idelden ser-rîşte-i eşi‘ât-ı hurşidle eczâ-yı perîşân-ı sahâ’if-i evrâk-ı eşcâra intizâm virelden rûzgâr bu denlû çeşm-i kevâkib-i seyyârât u sevâbitle bir bunun gibi kitâba nazar salmamışdır.³²¹

“İshak Çelebi-i merhûm Sultân Bâyezîd devrinde vâkı‘ olan büyük zelzeleden Sultân Bâyezîd’in mevtine dek yazmışdır. Sücûdî’nün ana zeyl gibi olmuştur ammâ İshâk Çelebi’nün pür-magz u pür-kâr ve rengîn ü **çâşnîdâr**dur. Sücûdî’nün edâsı küşâyende ve inşâsı hoş-âyen-dedür. Elfâzı sebûk ü şîrîn ve ma‘ânîsi fehme karîb ü iz‘âna karîndür.”³²²

Söz konusu örneklerin haricinde Latîfî’nin eserleri,³²³ Celîlî’nin mevnevileri³²⁴ de Âşık Çelebi tarafından “çâşnîdâr” olarak nitelenen eserlerdendir.

2.8.1.8. Dil-ârâ, Dil-âvîz, Dil-firîb, Dil-güşâ, Dil-nişîn, Dil-pesend, Dil-pezîr

Farsça “*Gönül, yürek, kalb*” manasına gelen “*Dil*”³²⁵ kelimesiyle kurulan pek çok sıfat tezkirelerde kitapları nitelemek için kullanılır. Eklendiği kelimeye “süsleyen” manası katan “ârâ”³²⁶ ekiyle kurulan birleşik sıfat söz konusu sıfatlardandır. Gelibolulu Âlî, tezkiresinde Yahya Bey’in *Usul-nâme* eseri için bahsi geçen ifadeyi kullanır: “*Mesnevîde Şâh u Gedâsı ve Gencîne-i Râz nâmına bir kitâb-ı dil-küşâsı oldukdan ma‘adâ Yûsuf u Züleyhâsı ve Usûl-nâme-nâm bir kitâb-ı dil-ârâsı medh u tavsîfe sezâvârdur.*”³²⁷ Mana itibarıyla “*gönle huzur veren, yüreği güzelleştiren*”³²⁸ demek olan bu ifadenin söz konusu kitap için kullanılmasının sebebi olarak bahsi geçen kitabın okuyanların içini ferahlatan bir nitelikte olması söylenebilir.

“Dil” kelimesine getirilerek kitaplar için sıfat olarak kullanılan bir diğer ifâde “dil-âvîz”dir. “*Gönlü çelen, gönlü kendine cezbeden*” manasını taşıyan “dil-âvîz”³²⁹ kelimesini kullanan tezkire müelliflerimizden biri Mehmet Sâlim Efendi’dir. Sâlim

³²¹ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, **Meşâ’irü’ş-şu’arâ**, s. 482.

³²² Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, **a.g.e.**, s. 408.

³²³ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, **a.g.e.**, s. 313.

³²⁴ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, **a.g.e.**, s. 210.

³²⁵ İsmail Parlatır, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, s. 347.

³²⁶ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s. 152.

³²⁷ Mustafa İsen, **Kühü’l-Ahbâr’ın Tezkire Kısmı**, s. 227.

³²⁸ İsmail Parlatır, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, s. 347.

³²⁹ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s. 707.

Efendi, tezkiresinin Belîğ-i Dîğەر maddesinde şâirin *Şehr-engîz* eseri için bahsi geçen sıfatı kullanır:

...Gül-i Sad-berg deyü tesmiye edip bir eser-i şerîf ve ayyâm-ı cevânîde vâkı‘ olan ser-güzeş-tini bi-tarîkı‘l-hikâye münşiyâne ta‘bîr-i dil-pezir ile sebt eyleyip bir mecmû‘a-i latîf ve mahabbîb-i Burusa hakkında Şehr-engîz namına bir manzûme-i **dil-âvîzi** olup dil-pesend-i ‘âşıkân bir te‘lif-i cedîd-i bî-âkrâna muvaffak olmuşlardır.³³⁰

“Gönül aldatan, gönül avutan, câzibelî” manasını taşıyan “Dil-fırîb”³³¹ ifâdesi de kitap için kullanılan sıfatlardandır. İsmâil Belîğ kendi tezkiresi için bahsi geçen ifadeyi kullanır: “... ‘anber-i kelâm temme bi‘l-hayr ile miskiyyü‘l-hitâm oldukda bu mecmû‘a-i **dil-fırîbe** “Nuhbetü‘l-âsâr li-zeyli Zübdetü‘l-Eş‘âr diyü tamga-zede-i tesmiye kılındı.”³³²

“Dil” kelimesine, eklendiği sözcüğe “açan, açıcı” manasını kazandıran “-güşâ”³³³ ekinin eklenmesiyle oluşturulan “dil-güşâ”³³⁴ birleşik sıfatı “gönül açan, gönlü ferahlatan” manasına gelir. Mezkûr ifadenin tezkirelerde şiiri niteleyen bir sıfat olarak yer aldığı görülür. Bu sıfatı ihtiva eden şiirler hakkında söylenenlerden hareketle söz konusu sıfatı taşıyan şiirlerin okuyana rahatlık verme, onda ferahlık uyandırma, huzur aşılama yönlerinin olduğu ifade edilir.³³⁵ Bahsi geçen sıfat, tezkirelerde kitap için de kullanılır. Nitekim, Gelibolulu Âlî, tezkiresinde Yahya Beg’in *Gencîne-i Râz* adlı kitabı için “kitâb-ı dil-güşâ” ifadesini kullanır: “*Mesnevîde Şâh u Gedâsı ve Gencîne-i Râz nâmına bir kitâb-ı dil-küşâsı oldukdan ma‘adâ Yûsuf u Züleyhâsı ve Usûl-nâme-nâm bir kitâb-ı dil-ârâsı medh u tavsîfe sezâvârdur.*”³³⁶

“Gönülde yer tutan, çok hoş a giden, latîf” manalarını ihtiva eden “dil-nişîn”³³⁷ ifadesi de kitap için kullanılan sıfatlardandır. Fatin, tezkiresinin Şeyhülislam İshak Efendi maddesinde şairin divançesi için bahsi geçen sıfatı kullanır: “*Şifâ-yı Kâdı İyâz’a bir kıt’a tercemesi olduğundan fazla on bir aded na‘t-ı şerîf-i Peygamberîyi*

³³⁰ Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, s.144.

³³¹ İlhan Ayverdi, *Misallî Büyük Türkçe Sözlük*, s. 708.

³³² İsmâil Belîğ, *Nuhbetü‘l-Âsâr li-Zeyli Zübdetü‘l-Eş‘âr*, s. 4.

³³³ İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* s. 538.

³³⁴ İsmail Parlatır, *a.g.e.*, s. 348.

³³⁵ Fahri Kaplan, *Latîfî Tezkiresi’nde Edebî Eleştirî Terimleri ve Edebiyat Eleştirisi*, s. 208.

³³⁶ Mustafa İsen, *Kühü‘l-Ahbâr’ın Tezkire Kısmı*, s. 227.

³³⁷ İlhan Ayverdi, *Misallî Büyük Türkçe Sözlük*, s. 712.

câmi bir kıt'a Divânçe-i dil-nişîni ve Sâlim Efendi Tezkiresi'nde dahi bazı eser-i regîni vardır."³³⁸

"Dil" kelimesiyle kurulan birleşik sıfatlardan bir diğeri de "Dil-pesend"³³⁹tir. Mana itibarıyla "Gönlün beğendiği" şeklinde anlamlandırılabilen bu ifadenin örneği Fatîn tezkiresinde görülür. Fatîn, tezkiresinin son bölümünde Nu'man Nazîf Bey'in şiirine yer verir. Bu şiirde şair, Fatîn'in tezkiresi için "dil-pesend" ifadesini kullanır:

Sırasıyle itdi tertîb

Bu kitâb-ı **dil-pesendi**³⁴⁰

"Gönlün kabul edeceği, beğenilen, makbul" manalarını taşıyan "Dil-pezi" ³⁴¹ ifadesi de kitap için kullanılan sıfatlardandır. Bağdatlı Ahdî, tezkiresinde Kâmî Efendi'nin *Kimyâ-yı Sa'âdet* tercümesi için bahsi geçen sıfatı kullanır:

Ehliyyetde ehâlî içre akrânî nâdir ve fuzalâ-yı 'asr arasında fazl ile şâ'ir ve üslûb-ı inşâsı bî-nazîr olmagın pâdişâh-ı sa'âdet-encâm nâmına Kimyâ-yı Sa'âdet'i nesr ü nazm ile Tûrkî'ye terceme kılmişdur. Fi'lhakika mezbûr kitâb kalem-i müşkîn-rakamdan **dil-pezi** olmuşdur.³⁴²

Ahdî de eserinin Yahya maddesinde garip hikayeler barındıran kitap için "dil-pezi" sıfatını kullanır:

El-kıssa bu devrde zurafâ-yı Rûm ve erbâb-ı 'ulûm içre eş'âr-ı nâzûk dimekte şâ'ir çokdur lâkin üslûb-ı mesnevîde ana mânend yokdur zirâ ki kitâbları ma'ânî-i dil-firîb ile bî-nazîr ve ser-â-ser hikâyât-ı garîb ile dil-pezi 'ale'l-husus Şâh u Gedâsı makbûl-i şâh u dervîş hasb-i hâl-i 'uşşâk-ı dil-rîşdür.³⁴³

Özetle denilebilir ki, okuyanın gönlünü ferahlatan, ona rahatlık ve huzur veren kitaplar "dil-ârâ, dil-âviz, dil-firîb, dil-güşâ, dil-pesend, dil-pezi" gibi ifadelerle nite-lenir.

2.8.1.9. Dürer-bâr, Dürer-nisâr,

"İnciler, inci taneleri" manasına gelen "Dürer"³⁴⁴ kelimesiyle oluşturulan birleşik sıfatların da kitap için kullanıldığı görülür. Bu sıfatlardan biri "Dürer-bâr"

³³⁸ Fatîn Dâvud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, s. 24.

³³⁹ İlhan Ayverdi *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 712.

³⁴⁰ Fatîn Dâvud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, s. 540.

³⁴¹ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 708.

³⁴² Bağdatlı Ahdî, *Gülşen-i Şuarâ*, s. 68.

³⁴³ Bağdatlı Ahdî, *a.g.e.*, s. 304.

³⁴⁴ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 779.

ifadesidir. “İnciler yağdıran, inci gibi söz söyleyen” manasını taşıyan bu ifâdeyi İsmâil Belîğ, tezkiresinin Dürri-i Yek-Çeşm maddesinde şairin divanı için kullanır: “*Dîvân-ı dürer-bârından nuhbedür*”³⁴⁵.

Eklendiği sözcüğe “*saçan, saçıcı, serpen, dağıtan*” manasını katan “Nisâr”³⁴⁶ ifadesiyle kurulan birleşik sıfat da yine kitap için kullanılan sıfatlardandır. Gelibolulu Mustafa Âlî, eserinin Hâtemi maddesinde bahsi geçen nitelemeyi şairin eserleri için kullanır: “*Ve bu metâlî’-ı pür-envar mezbûrun âsâr-ı dürer-nisârındandır ki cümlesi güzîde ve ‘inde’l-bulega makbûl ü pesendîde sözlerdür.*”³⁴⁷

Özetle denilebilir ki kitaplar için kullanılan söz konusu iki ifade işaret ettiği kitabın güzelliğini beyan eder.

2.8.1.10. Ferâh-fezâ

Sözlükte “*Ferah artırıcı, safâlı*” manasını taşıyan “ferâh-fezâ”³⁴⁸ ifadesi işaret ettiği kitabın hoşça giden, beğenilen bir kitap olduğunu ifade eder. Kemiksiz-zâde Safvet Mustafa’nın tezkiresinden alınan şu ifadeler söz konusu kullanıma örnektir: “*...mefhûmunca kitâb-ı Tezkiretü’ş-şu ‘arâ-yı safâyî ki bin yüz otuz iki târîhiyle müverrih olup âsâr-ı şu ‘arâ-yı tâze-edâyı hâvî bir mecmû‘a-i garrâ ve bir kitâb-ı ferah-fezâ-yı letâfet-peymâ olduğu egerçi bu fakîrin...*”³⁴⁹

2.8.1.11. Fesâhat-beyân

(Fesahat-Fercâm, Fesâhat-medâr, Fesâhat-muhtevî, Fesahat-Rüsûm, Fesâhat-Şîâr, Fesâhat-‘ünvân)

“Fesâhât” kelimesi Arapça “*Bir sözün güzel, açık ve yazım kurallarına göre yazılma ve kullanılma becerisi, uzdıllılık, iyi söz söyleme yeteneği*”³⁵⁰ manasına gelir.

Saraç (2022) kelimenin edebî ıstılahtaki karşılığı olarak şu ifadeleri dile getirir:

Lügat anlamı açık seçik ve berrak bir hâlde bulunma, saf ve hâlis olmayı ifade eden fesâhat’ın terim anlamı, kelimelerin telaffuzunun akıcı olup kulağa hoş gelmesi, manasının da açık olmasıdır. Bunu gösteren özellik de kelimelerin dil kurallarına uygun olup o dilin ustası olan

³⁴⁵ İsmail Belîğ, *Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*, s. 80.

³⁴⁶ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 2353.

³⁴⁷ Mustafa İsen, *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım*, s. 240.

³⁴⁸ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 936.

³⁴⁹ Kemiksiz-zâde Safvet Mustafa, *Nuhbetü'l-Âsâr Fî-Ferâ'idi'l-Eş'âr*, s. 489.

³⁵⁰ İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s. 439.

edebiyatçılar tarafından kabul görerek yaygın şekilde kullanılmasıdır. Diğer bir ifade ile sözün kolay anlaşılır ve kusurlardan uzak olma hâlidir.³⁵¹

“Fesâhât” kelimesine eklenerek oluşturulan pek çok birleşik sıfat kitap ile ilişkilendirilir. “*Açıklama, anlatma, söyleme*” manasını taşıyan “Beyân”³⁵² ifadesiyle kurulan birleşik sıfat bahsi geçen sıfatlar arasında yer alır. Öyle ki tezkire müelliflerinden Fatîn, tezkiresinin Mehmed Es’ad Efendi maddesinde şairin münşeâtı için “fesâhat-beyân” ifadesini kullanır:

Müşârün-ileyh sahhaflar şeyhîzâde dinmekle arîf bir zât-ı şerîf olup cenâb-ı maârif-meâbının bir kıt’a müretteb Dîvân-ı belâgat-üvânı ve bir adet mükemmel **münşeât-ı fesâhat-beyânı** ve gürûh-ı mekrûh-ı mülgâ haklarında Üss-i Zafer isminde bir kıt’a Nusret-nâmesi ve Müstazraf nâm târihe bir kıt’a terceme-i letâfet-allâmesi vardır ki müşemmil olduğu sanâyi u bedâyiin ta’rif u tavsîfi hayyizi imkânda degildir.³⁵³

Bahsi geçen sıfatlardan bir diğeri de “Fesâhat-fercâm”dır. Eklendiği kelimeye “*son, âkıbet*” manasını katarak birleşik sıfat oluşturan “Fercâm”³⁵⁴ kelimesi “Fesâhat” kelimesi ile kullanıldığında “neticesi, sonu fesâhat olan” manasını ortaya çıkar. Latîfî, tezkiresinin hatime bölümünde kendi kitabı için “kitâb-ı müstetâb- 1 fesâhat-fercâm” ifadesini kullanır. Ona göre kitabın tamamlanmasının neticesinde ortaya fasih bir kitap çıkmıştır.³⁵⁵

Bu **kitâb-ı müstetâb-ı fesâhat-fercâm** ve ‘ibârât-ı meşhûn-ı belâgat-encâm târih hicreti nebe-viyyenün (s.a.v.) sene sülûs ve hamsîn ve tis’a-mi’eden tefâvût ve tecâvûz itmedin itmâm u ihtitâm buldı ve sercümle mestûr u merkûm olan mehâlis ü esâmî-i şu’arâ-i nazm-ârâ (ve) meşâyih u selâtîn ile ‘adette bi’t-tamâm üçyüz nefer oldı.³⁵⁶

Sözlükte “*Dönme, dönüş; çevresinde dönülen nokta*” manalarını ihtiva eden “Medâr”³⁵⁷ kelimesiyle kurulan birleşik sıfat da bahsi geçen sıfatlar arasında yer alır. Mana itibariyle “fesâhatli” demek olan bu ifadeyi Fatîn, tezkiresinde Enderunlu Fâzıl’ın *Hûbânnâme* ve *Zenânnâme* eserleri için kullanır:

...ya’ni te’lif-gerde-i kilik-i füsûn-sâzı Hûbân ve Zenân-nâme ismiyle velvele-endâz olan **âsâr-ı fasâhat-medâr-ı uzûbet-nisârı** insâf bu kim ol vâdide te’lif-gerde-i belîgân-ı selef hamse-i Âtâyî ve tarz-ı mesnevîde şâ’ir-i nâ-dîde-zebân merhûm sâbit-i mu’ciz-beyânın ve sâir-i erbâb-

³⁵¹ M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belagat*, İstanbul, Gökkuş Yayınları, 15. Baskı, İstanbul, 2022, s. 37.

³⁵² İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 347.

³⁵³ Fatîn Dâvud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtîmetü’l-Eşâr)*, s. 29.

³⁵⁴ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 938.

³⁵⁵ Fahri Kaplan, *Latîfî Tezkiresi’nde Edebî Eleştiri Terimleri ve Edebiyat Eleştirisi*, s. 232.

³⁵⁶ Latîfî, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ*, s. 569.

³⁵⁷ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1974.

ı ma'ârif ve kemâlin eserlerine rüchânı hüveydâ ve cümleten keşîde-i hatt-ı butlâna sezâ bir eser-i nâ-dîde ve te'lif-i nâ-şinîde ekser-i elsine-i erbâb-ı ma'ârifde dâ'ir olduğu...³⁵⁸

Fesahat kelimesiyle kurulup kitap için kullanılan bir diğer sıfat “Fesâhat-muhtevî”dir. İşaret ettiği eserin fesahatli olduğunu ifade etmek isteyen Mehmed Sâlim Efendi, İshak Efendi maddesinde *Bi'set-nâme* adlı eser için bahsi geçen sıfatı kullanır:

Zamânımızda Şifâ-yı Kâzî 'İyâz'ı zebân-ı dil-pesend-i münşiyâne ile bir terceme-i nâzikâne ve Ebu'l-leys-i Semerkandî'nin Bûstânü'l-Ârifîn-nâm te'lif-i latîfin terceme buyurup 'aded-i şuhûr-ı eyyâm-ı nübüvvet ile ma'dûd ebyât-ı letâfet-âlûd ile Bi'set-nâme nâmında mesnevî **bir manzûme-i fesâhat-muhtevî** ve 'ulûm-ı 'Arabîyyede sa'bû'l-menâl olan mahallere resâ'il-i 'adîde ve mahall-i kesîre tahrîrât-ı pesendîdeleri vardır.³⁵⁹

“*Usûl, metot, kural, merâsim*” manalarını taşıyan “Rûsûm”³⁶⁰ kelimesiyle kurulan birleşik sıfatın da kitap için kullanıldığı görülür. İşaret ettiği eserin fesahatli bir eser olduğunu belirtmek adına kullanılan bu ifadeyi Bağdatlı Ahdî, Ali Efendi'nin *Mihr ü Mâh* adlı mesnevisi için kullanır:

...dürer-i nazmda cevâhir-i eş'âr ve fevâyid-i kasâyid-i celilü'l-âsârla behredâr olup Münâzara-i Mihr ü Mâh nâm manzûm-ı huçeste-nizâm ve nokta-i pür-nikât ile nücûm-ı tâbende gibi rûkûm idüp aklâm-ı hôş -hırâm ile **kitâb-ı fasâhat-rûsûm** te'lifine dest-i ihtimâm vâkı' olmuş.³⁶¹

Eklendiği kelime “*hâiz olan, sâhip olan, muttasıf*” manası katan “şî'âr”³⁶² kelimesi “Fesâhat” ile kullanıldığı vakit “Fesâhatli, fesahate sahip” manasını oluştur. Latîfî tezkiresinde şiir için bir eleştiri terimi olarak kullanılan mezkûr kavram şiirdeki kelimelerin hatasız ve uygun kullanıldığını, akışın düzgün sağlandığını işaret eder.³⁶³ Söz konusu kavram kitap için kullanılır. Latîfî, Behîstî-i Vâiz hakkında bilgi verirken onun manzum kitapları için “kitâb-ı fesâhât-şî'âr” ifadesini kullanır: “*Sâyir ma'ârifinden fazla manzûm **kitâb-ı fesâhat-şî'âr** ve müdevven ebyât u eş'ârı dahî vardır.*”³⁶⁴

Tezkirelerde işaret ettiği kitabın fesahatli olduğunu belirtmek adına kullanılan bir diğer ifade “Fesâhat-'unvân”dır. Bu hususta Seyyid Mehmed Rızâ'nın:

³⁵⁸ Mehmet Kılıcı, **Enderunlu Mehmet Âkif Mir'ât-ı Şî'r**, s. 76.

³⁵⁹ Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, **Tezkiretü's-Şuarâ**, s. 86.

³⁶⁰ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s. 2609.

³⁶¹ Bağdatlı Ahdî, **Gülşen-i Şuarâ**, s. 93.

³⁶² İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s. 2950.

³⁶³ Fahri Kaplan, **Latîfî Tezkiresi'nde Edebî Eleştiri Terimleri ve Edebiyat Eleştirisi**, s. 234.

³⁶⁴ Latîfî, **Tezkiretü's-Şuarâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ**, s. 155.

“Müretteb dîvân-ı **fasâhat-‘unvânı** olup bu beyt-i latîf tasarruf-ı zihn-i zî-şânıdır.”³⁶⁵

ifadeleri ile Râmiz’in aşağıdaki ifadeleri örnek olarak verilebilir:

Aşarlarından İstişfâ’ bi’ş-Şifâ’ nâm terceme-i Şifâ’ları bi-mişl ü bi-bahâ ve Ebü'l-Leys Semerkandinin Büstânü'l-Arifin nâm kitabı tercemeleri eşer-i ra'nâlarından ma-‘adâ müretteb Divân-ı **fesahat-‘ünvânları** beyne'l-enâm makbûl ü meşhûr ve bu gazel-i bi-bedel Divânlarından intihâb olunup keşide-i silk-i sutûr kılındı.³⁶⁶

Özetle denilebilir ki kelimelerin hatadan uzak ve uygun bir bağlamda kullanılması, cümlelerin açık ve akıcı olması gibi hususlar söz konusu eserin fesahatli olduğuna işaret eder.

2.8.1.12. Fevâ'id-nisâb

Arapça “Fâ’ide” kelimesinin çoğulu olan “Fevâ'id”³⁶⁷ kelimesi “*Faydalar, menfaatler, kârlar*” manası taşır. “*İstenilen derece, kıvam*” manasına gelen “nisâb”³⁶⁸ kelimesiyle birlikte kitap için sıfat olarak kullanıldığında “istenilen derecede faydalı kitap” manası verilebilir. 19. yüzyıl tezkire yazarlarından Mehmed Tevfik, *Kâfile-i Şuarâ* adlı tezkiresinde Hacıhasanzâde Câmî’nin *Mizân-ı Tasrîf* kitabı için “kitâb-ı fevâ'id-nisâb” ifadesini kullanır. Söz konusu esere bu sıfatın verilme nedeni olarak kitabın okuyana fayda sağlayan bir özellikte olması söylenebilir: “*Cümle âsârından allâme Beyzâvî’nin Tefsîr’inde sure-i En’âm’a yazdığı hâşiyesidir. Biri dahi Tavzîh nâm kitâbın mukaddimât-ı erba’sına hâşiyesidir. Diğeri de Mizân-ı Tasrîf nâm bir kitâb-ı fevâ'id-nisâbıdır.*”³⁶⁹

2.8.1.13. Garrâ

Sözlük manası “*Parlak, gösterişli, şâşâlı*” olan “Garrâ”³⁷⁰ ifadesi tezkirelerde kitaba verilen sıfatlardandır. Bahsi geçen ifadenin Latîfî’deki kullanımı hususunda şu ifadeler dile getirilir: “*Neticede garrâ şiir, güzel ve olumlu niteliklere sahip bir şiirdir.*

³⁶⁵ Zehr-i Mâr-zâde Seyyid Mehmed Rızâ, *Rızâ Tezkiresi*, s. 151.

³⁶⁶ Sadık Erdem, *Ramiz ve Âdâb-ı Zurâfâ’sı, İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük*, s. 6.

³⁶⁷ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 947.

³⁶⁸ İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s. 1300.

³⁶⁹ Mehmet Tevfik, *Kâfile-i Şuarâ*, s. 149.

³⁷⁰ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1002.

*Garrâ şiiir; saflığı, katışıksızlığı, külfetten uzaklığı ile ile “ak ve parlak”tır ve yer yer de gösterişli, cazibedar bir şiiirdir.”*³⁷¹

Söz konusu ifadeyi kitap için kullanan Safvet Mustafa, *Tezikiretü’ş-şu’arâ’ı*’yı “garra” bir kitap olarak niteler: “...*meḥḥûmunca kitâb-ı Tezkiretü’ş-şu’arâ-yı Safâyî ki bin yüz otuz iki târîhiyle müverrih olup âsâr-ı şû’ârâ-yı tâze-edâyı hâvî bir mecmû’a-i garrâ ve bir kitâb-ı ferah-fezâ-yı letâfet-peymâ olduğu egerçi bu fakîrin...*”³⁷²

Bahsi geçen kullanımın haricinde Celâl Ergûn’un “*Genc-nâme*”³⁷³ adlı mesnevisi ve Zihnî-i Necefzâde’nin “*Sâki-nâme*”si³⁷⁴ “garrâ” olarak nitelenen eserlerdendir.

2.8.1.14. Güzîde, Güzîn, Pesendîde, Muhtâr, Mümtâz

“*Seçkin, seçilmiş*” manasını taşıyan “güzîde”³⁷⁵ ve “güzîn”³⁷⁶ kelimeleri kitap için kullanılan sıfatlardandır. Fatîn, tezkiresinde söz konusu sıfatları Ahmed Cevdet Efendi’nin eserleri için kullanır:

“Mûmâ-ileyh fart-ı zekâsı müsellemler bir şâir-i pâkîzeşiyem olup dîvân olacak mikdâr eş’âr-ı fesâhat-disârı olduğundan başka Şâfiye-i İbn-i Hâcib’e Gâyâtü’l-Beyân isminde bir şerh-i metîn ve müteveffâ Hâce Fehîm Efendi’nin gazeliyyât-ı Sâib’in bazılarına olan şerh-i nâkısını bi’l-itmâm bir eser-i dil-nişîn ve Harîr-i Marûf’un Ahvâl-i Târîhiye’siyle emr-i terbiyesine dâir Kitâb-ı Harîr isminde diğeri bir eser-i rengîn ve kavâid-i osmâniyeye müteallik müştereken bir kıt’a kitâb-ı **güzîn** ve Medhal-i Kavâid nâmında muhtasarca bir risâle-i mübîn ve hutbe ve dîbâce hakkında Beyânü’l-Ünvân isminde diğeri bir risâle-i sıhhat-karîn ki tamâmen altı adet âsâr-ı fevâid-nisârın te’lîfiyle diğeri müteaddid resâil-i **güzîde** tertîbine müvaffak olmuştur.”³⁷⁷

Gelibolulu Mustafâ Âlî, tezkiresinde Fuzûlî’nin *Hadikatü’s-Süedâ* eseri için de “güzîde” nitelendirmesini yapar. İşaret ettiği eserin latif beyitler barındıran ve bağlamı kuvvetli olan bir eser olduğunu ifade eder:

Felâ cerem ol sügvâr ü pür-gâm belâ-yı eyyâm-ı mâtem ile Sâ’âdet-nâme-nâm bir kitâb te’lîfine cüll-i himmet itmiş. Mevlânâ Vâ’iz Hüseyin Kâşifinün Ravzâtü’ş-Şühedâsını terceme semtinden şâh-ı şehîdân-ı Kerbelâ vâkı’â-i şâyî’âsını yazup nihâyetine iletmiş. Egerçi ki zebân-ı Farîside vâ’iz-i büzürgvârun ol eser-i latîfi gayetle pesendîdedür ba’dehû lisân-ı şarkî Türkîyle mahlût ve câ-be-câ latîf beyitler ve kıtalar ile siyâk u sibâkı merbût olan Hadîkâtü’s-Sü’edâ ki Monlâ Fuzûlî-i Bagdâdî’nün müellefâtından bir mecmû’a-i **güzîdedür**. Bu iki kitâb-ı

³⁷¹ Fahri Kaplan, “*Latîfî Tezkiresi’nde Edebî Eleştirî Terimleri ve Edebiyat Eleştirisi*”, s. 245.

³⁷² Kemiksiz-zâde Safvet Mustafa, *Nuhbetü’l-Âsâr Fî-Ferâ’idi’l-Eş’âr*, s. 489.

³⁷³ Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye*, s. 71.

³⁷⁴ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 130.

³⁷⁵ İlhan Ayverdi, *Misallî Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1125.

³⁷⁶ İlhan Ayverdi, *a.g.e.*, s. 1125.

³⁷⁷ Fatîn Dâvud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtîmetü’l-Eş’âr)*, s.72.

mergûbdan sonra ol güne kitâb te'lif eylemek ve hünerverân-ı 'âlemün ragbetine mazhar düşüp begendürmek hakkâ Câmî-i Rûmîye degül asılda bezm-gâh-ı ma'ârif ü fezâ'ilün câmîsi olan Hazret-i Mahdûmîye bile mümkün olmamak fehm olunurken Sa'âdet-nâmesi beyne'l-ekâbir şöhret bulması ve şu'arâ vü zurefâ miyânında revâc-ı küllî bulup lâıyk-ı tahsîn olması mûmâileyhün evsâf-ı ma'ârifine besdür.³⁷⁸

Güzîn ve güzîde ile benzer manaları taşıyan “Pesendîde”³⁷⁹ ifadesi de tezkirelerde kitap için kullanılan ifadelerdendir. Gelibolulu Mustafâ Âlî, tezkiresinin Câmî maddesinde latif eser olarak belirttiği kitap için “pesendîde” ifadesini kullanır:

Felâ cerem ol sügvâr ü pür-gâm belâ-yı eyyâm-ı mâtem ile Sâ'âdet-nâme-nâm bir kitâb te'lifine cüll-i himmet itmiş. Mevlânâ Vâ'iz Hüseyin Kâşifinün Ravzâtü's-Şühedâsını terceme semtinden şâh-ı şehîdân-ı Kerbelâ vâkı'â-i şâyi'âsını yazup nihâyetine iletmiş. Egerçi ki zebân-ı Fariside vâ'iz-i büzürgvârun ol eser-i latîfi gayetle **pesendîdedür** ba'dehû lisân-ı şarkî Türkîyle mahlût ve câ-be-câ latîf beyitler ve kıtalar ile siyâk u sibâkı merbût olan Hadîkâtü's-Sü'edâ ki Monlâ Fuzûlî-i Bagdâdînin müellefâtından bir mecmû'a-i güzîdedür. Bu iki kitâb-ı mergûbdan sonra ol güne kitâb te'lif eylemek ve hünerverân-ı 'âlemün ragbetine mazhar düşüp begendürmek hakkâ Câmî-i Rûmîye degül asılda bezm-gâh-ı ma'ârif ü fezâ'ilün câmîsi olan hazret-i Mahdûmîye bile mümkün olmamak fehm olunurken Sa'âdet-nâmesi beyne'l-ekâbir şöhret bulması ve şu'arâ vü zurefâ miyânında revâc-ı küllî bulup lâıyk-ı tahsîn olması mûmâileyhün evsâf-ı ma'ârifine besdür.³⁸⁰

Rıza tezkiresinde yer alan: “*Siyer-i şerîfi nazm u nesr üzre tahrîre getürüp **pesendîde-i erbâb-ı belâgat olmuştur. Hakkâ ki irtibât u selâset andan ziyâde mümkün degüldür.***”³⁸¹ ifâdelerden hareketle “pesendîde” olarak nitelendirilen bir eserin özelliklerinden birinin selis olması gerektiği düşünülebilir.

“*Beğenilmiş, seçilmiş, seçkin, mümtaz*” manalarını taşıyan “muhtâr”³⁸² kelimesi de tezkirelerde kitaba verilen sıfatlar içerisinde varlık bulur. Âşık Çelebî, tezkiresinin Şâh Mehemmedü'l-Kazvînî Et-Tabîb maddesinde şâirin *Risâle-i Tıbbiye* adlı eseri için “muhtar” sıfatını kullanır:

Diyârından ıskât-ı farz-ı hüccetü'l-İslâm kaskına gidüp Medine-i Mekke'de Ka'be'den ve 'arz-ı Tayyibe-i taybeden Risâle-i tıbbiye ki yazmışdı Sultân Bâyezîd'e tuhfe itmişdir. Hakka ki kanûn-ı hikmet üzre Câmî'-i Kenz-i Tıb'dan muntekâ vü muntehab, lübâb-ı mefhûmî kuşûr-i irtiyâbdan tenkîl-i kâmil ile münakkah bir **kitâb-ı muhtâr** u mühezzebdür.³⁸³

³⁷⁸ Mustafa İsen, *Kühû'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, s. 122.

³⁷⁹ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 2494.

³⁸⁰ Mustafa İsen, *Kühû'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, s. 122.

³⁸¹ Zehr-i Mâr-zâde Seyyid Mehmed Rızâ, *Rızâ Tezkiresi*, s. 220.

³⁸² İlhan Ayverdi *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 2127.

³⁸³ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, *Meşâ'irü's-şu'arâ*, s. 595.

“Muhtar” ile benzer manayı taşıyan “mümtâz”³⁸⁴ kelimesi de kitap için kullanılan sıfatlardandır. Kınalızâde Hasan Çelebi, tezkiresinde Alî Çelebi’nin eseri için bahsedilen sıfatı kullanır:

“Şehbâz-ı fikr-i çâlâk cenâhîn-i hakikat ü mecâz ve cürre-bâz-ı fehmi-i derrâk kavâdim ü havâfi-i itnâb u icâz ile ol **kitâb-ı mümtâz-ı belâgat-tırâz** u sihr-perdâzun hevâ-yı medh ü senâsında pervâz itmek emr-i muhâl ve mahz-ı hayâldür ve hayât-ı fikret ki üstâd-ı kâr-hâne-i fitratdur mikrâz-ı şefâtın ü mikyâs havâss ile ol şâhid-i ra’nânun kâmet-i bâlâ-yı ta’rîfine münâsib libâs biçmek zâhirü’l-istihâle idügi mânend-i nûr-ı gazâledür.”³⁸⁵

Özetle denilebilir ki, bir kitabın latif ve selis ifadeleri ihtiva etmesi o kitabın “Güzîde, Güzîn, Pesendîde, Muhtâr, Mümtâz” gibi sıfatlarla nitelendirilmesine vesile olur.

2.8.1.15. Hakâyık-erkân, Hakâyık-muhtevî, Hakikât-meâb, Hakâyık-unvân, Hakikât-nişân

“Hakâyık” ve “Hakikât” kelimeleriyle kurulan “Hakâyık-erkân, hakâyık-muhtevî, hakikât-meâb, hakâyık-unvân, hakikât-nişân” gibi birleşik sıfatlar da tezkirelerde kitaplara atfedilen sıfatlar arasında yer alır. İlmî Dede’nin divanı³⁸⁶ “hakâyık-erkân”, Mevlânâ’nın *Mesnevî-i Şerîf*’i³⁸⁷ “hakâyık-muhtevî”, Şâhidi Dede’nin risâleleri³⁸⁸ “hakikât-meâb”, Mevlânânın *Divan-ı Kebîr*’i³⁸⁹ “hakikat-unvân”, Hakkî’nin divanı³⁹⁰ “hakikât-nişân” olarak nitelenen eserler arasında yer alır.

2.8.1.16. Hikmet-nisab

Arapça “*istenilen oran, kıvam*” manası taşıyan “nisâb”³⁹¹ kelimesinin “hikmet” kelimesiyle birleşerek oluşturduğu “hikmet-nisâb” ifadesi kitap kelimesinin sıfatı olarak tezkirelerde yer alır. “Hikmetli kitap” şeklinde anlamlandırılabilen bu ifadeyi Kınalızâde Hasan Çelebi, Kınalızâde Ali Çelebi’nin *Ahlâk-ı Alâ’î* eseri için kullanır. Söz konusu sıfatın bu kitap için kullanılmasında eserin muhtevâsının etkili olduğu söylenebilir:

³⁸⁴ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 2207.

³⁸⁵ Kınalızâde Hasan, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, s. 584.

³⁸⁶ Esrar Dede, *Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye*, s. 206.

³⁸⁷ Esrar Dede, *a.g.e.*, s.218.

³⁸⁸ Esrar Dede, *a.g.e.*, s.154.

³⁸⁹ Esrar Dede, *a.g.e.*, s.167, 185.

³⁹⁰ Sadık Erdem, *Ramiz ve Âdâb-ı Zurâfâ’sı İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük*, s. 81.

³⁹¹ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 2353.

Anda kâdî iken Ahlâk-ı ‘Alâ’î nâm kitâbı ki ahlâk-ı ‘aliyyeleri gibi be-nâm u şöhre-i eyyâmdur te’lif itmişler idi. Hakkâ ki bir **kitâb-ı hikmet-nisâbdur** ki hil’at-i hilkat hüsn ü kemâlî zâhir olalı Ahlâk-ı Nâsırî ve Celâlî ahlâk-ı siyâb-makûlesi olup beyân-ı kavânîn-i hikmet-i ‘aliyyede her kelâmı ber-fasl u ber-bâb olmışdur.³⁹²

Mehmet Tevfik de tezkiresinin Cevdet maddesinde Cevdet Paşa’nın eserleri için “kitâb-ı hikmet-nisâb” ifadesini kullanır: “*Müşârün ileyh hazretleri âlim ü şâ’ir ü âkil bir vezîr-i ma’ârif-semîr olup haylîce her bir âsâr-ı ilmiyye vü nâfi’ası mîsl-i sâ’ir gibi eyâdî-i erbâb-ı mütâla’ada dâ’ir birer **kitâb-ı hikmet-nisâb-ı** kitâbhâne-i mefâhirdir.*”³⁹³

2.8.1.17. Huceste-meâb

Farsça “*Uğurlu, kutlu*” anlamlarına gelen “Huceste”³⁹⁴ kelimesi, eklendiği kelimeye “*bir nesneye sığınak, barınak olan ve onu koruyan, muhafaza eden*” manası katan “me’âb”³⁹⁵ ile birleşik sıfat olarak kullanıldığında “uğuru, hayrı muhafaza eden” şeklinde anlamlandırılabilir. Bağdatlı Ahdî, *Gülşen-i Şu’arâ* adlı tezkiresinde Zamîrî’nin *Leyla vü Mecnûn* mesnevisi için “kitâb-ı huceste-me’âb” ifadesini kullanır:

El-hak tab‘-ı vekkâdî envâ‘-ı nazma şâmil ve hususa vâdî-i mesnevîde bir kitâb-ı selîs ve hitâb-ı nefis ki sergüzeşt-i Leylâ vü Mecnûn diyü mânend-i dürr-i meknûn söyle tahrîr kılmışdur ki ‘akl-ı zü-fünûn mütâla‘asında âşüfte vü meftûn düşüp Mecnûn kendüden bî-haber olması mukarrerdür. Bu bir nice beyt **kitâb-ı huceste- meâb** ki Nevfel kavmi Leylâ ile âheng-i cenk ü hûn-rîz-i bî-direng itdügündendür.³⁹⁶

2.8.1.18. Kebîr

Kitap için kullanılan sıfatlardan biri de “büyük, ulu” manası taşıyan “kebîr”³⁹⁷ kelimesidir. Âşık Çelebi tezkiresinin Salih Çelebi maddesinde *Fîrûz Şâh* kitabı için “kebîr” ifadesini kullanır. Bahsi geçen kitabın sekiz dokuz cilt olduğunu belirtmesi nedeniyle mezkûr kitaba verilen bu sıfatın fiziksel özelliklerinden ötürü olduğu söylenebilir:

Pâdşâh-ı merhûm dahı Fîrûz Şâh hikâyesin ana terceme itmek buyurdılar. Kitâb-ı mezkûr kat‘-ı musannıf üzre sekiz tokuz cild vardur, sehl zemânda itmâm itdiler. El-hak ol makûle kitâb-ı

³⁹² Kınalızâde Hasan, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, s. 593.

³⁹³ Mehmet Tevfik, *Kafile-i Şuarâ*, s. 171-172.

³⁹⁴ İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s. 645.

³⁹⁵ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1965.

³⁹⁶ Bağdatlı Ahdî, *Gülşen-i Şuarâ*, s. 208.

³⁹⁷ İlhan Ayverdi *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1627.

kebîr ve kelâm-ı kesîr andan eyü terceme olunmaz hem vâzıhdur hem fâsîhdür; Türkîdür ammâ ‘Acem dil-berleri gibi pür-kirişme vü ‘Arab ‘işvegerleri gibi melîhdür.”³⁹⁸

Benzer durum Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey tezkiresinde de görülür. Zira de tezkiresinde Mestûre’nin divanı için “kebîr” ifadesini kullanır: “*Kebîr dîvân-ı eş ‘ârı vardır.*”³⁹⁹

2.8.1.19. Kem-yâb, Nâdir, Nâ-peydâ, Nâ-yâb

Farsça “*Az, nâkıs, noksan, eksik*” manalarını taşıyan “Kem”⁴⁰⁰ kelimesine, eklendiği sözcüğe “*bulan, bulucu*” manası katan “yâb”⁴⁰¹ ifadesinin getirilmesiyle oluşturulan “kem-yâb” birleşik sıfatı “*Ender olan, az bulunan, nesli tükenmiş*” şeklinde anlamlandırılır.⁴⁰² Bu ifade tezkirelerde kitaba verilen sıfatlar arasında yer alır. Zira tezkire müellifleri pek çok eser için “kem-yâb” nitelemesinde bulunur. Söz konusu kullanımın iki şekilde olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki işaret ettiği kitabın bulunamaması, ikincisi ise eşinin ve benzerinin olmadığının ifade edilmesidir. Sehî, tezkiresinde Âhî hakkında bilgi verirken onun *Gül ü Hüsrev* eseri için “kem-yâb” ifadesini kullanır ve kitabın elde edilmesi zor bir kitap olduğunu işaret eder:

Ve mesnevîye haylî küşîş itmîşdür. Husrev ü Şîrîn üslûbında Gül ü Hüsrev adlı bir kitâbı var. Mevlânâ Şeyhiye pey-rev olmış mesnevîsi güzel ve matbu’ ve nazmı latîf ü masnû’. Müsveddesin beyâz itmege ihmâl u igmâz eylemegin **kem-yâb** u nâ-yâbdur. Ve inşâ tarzında Hüsn ü Dil adlı bir kitâbı dahı var.⁴⁰³

Yine, Sehî Bey, Müftî Ahmed Çelebi maddesinde de şairin *Nigaristan* kitabı için “kem-yâb” ifasini kullanır ve işaret ettiği kitabın zor bulunan bir eser olduğunu belirtir:

Ve Mevlânâ Şeyh ‘Abdu’r-rahmân-ı Câmî rahmetu’llâhi ‘aleyh Bahâristân adlı kitâbına ki Heşt-Ravza dirler ana dahı Nigâristân adlı bir kitâb nazire diyüp Pârisî dilde inşâ idüp yazmışdur. İnsâf ki gâyet bî-nazîr idüp derc eylemişdür. Münâsebet ile ‘Arabî ve Pârisî ebyât ile mânend-i nigâristân-ı Çîn ve nahl-ı gülbün-i huld-ı berîn zîb ü zeyn virmişdür. Amma **kem-yâbdur.**⁴⁰⁴

Tezkire müelliflerinden Latîfî ise, Âşık Paşa’nın *Garib-nâme* eserini anlatırken bu kitap için “kem-yâb” ifadesini kullanır. Söz konusu kullanımda Latîfî, tertip ve

³⁹⁸ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, **Meşâ’irü’s-şu’arâ**, s. 555.

³⁹⁹ Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey, (2019). **Tezkiretü’s-şu’arâ**, Hazırlayan: Mehmet Nuri Çıncı. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/64059,seyhulislam-arif-hikmet-bey-tezkiresipdf.pdf?0>. s. 90.

⁴⁰⁰ İsmail Parlatır, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, s. 878.

⁴⁰¹ İlhan Ayverdi, **Misallî Büyük Türkçe Sözlük**, s. 3337.

⁴⁰² İsmail Parlatır, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, s. 880.

⁴⁰³ Sehi Beg, **Heşt Behîşt**, s. 141.

⁴⁰⁴ Sehi Beg, **a.g.e.**, s. 57.

muhteva yönüyle bilgiler verdiği bu eserin ender bulunur bir güzellikte olduğunu vurgular:

‘İlm-i bâtında ve tarîk-ı tasavvufda mürşid ü mürîd âdâbın ve tarîk-ı sülûk esbâbın beyân ider manzum te’lîfî ve mutasavvıfa için makbûl-i tâ’ife-i sufîyye tedvîn ü tasnîfî vardır. Kuvvet-i kudsiyyeden vârid ve feyz-i Feyyâzdan mülhem ü mütevârid on fasl üzre tertîb olunmuş bir kitâb-ı **kem-yâb** ve her bir faslı on bâbdur. Erbâb-ı zühd ü salâh mâbeyninde isti’âl olunur ve hakâyık-ı sûfîyye ekser dekâyıkı anda bulunur. Müfîd ü nâfi’ nüshâdur. Hakikat-i insânı âfâkî ve enfûsî sûret-i zâhirde teşbîh ü temsîl idüp rûşen ‘ibârâtla ‘ilm-i bâtını ve ma’ârif-i ledünni âyât u ahbâra tevîk u tatbîk idüp ammâ îrâd-ı nazmı reng ü edâda ol kadar nâzûk ü rengîn ve teklîf-i tasannu’a karîn degüldür. Bu şerâyıt-ı şîve-i şâ’irâna ri’âyet olunmadığın ‘adem-i kudrete haml olunmaya ki nuzamâ-i ehlu’llâh nazmında kabûl-i halk için tasannu’ u tahayyül kasd itmezler. İftihâr u iştihâr için teyzîn-i ibârât u elfâz ve sanayi’-i bedâyi’-perdâz olup agrâz-ı menâfi’ için kütüb ü resâyil dimezler. Çünkü Hak için agrâzdan i’râz iderler. Ma’lûmdur ki bir emr ki rızâ’en lillâh li-hırzati’llâh ola. Ol mülâhaza agrâzdan hâlî ve ‘ârî olur a’ni bunların kelimât-ı ilhâm-simâtı ser-cümle Cenâb-ı Feyyâzdan vârid ü mütevâriddür. Her ne vechile fâyiz ü lâyıq olursa tebdîl ü tagyîr itmeyüp hâlî üzre ketb ü sebt olunur. Bu birkaç ebyât-ı mesnevî sıfât-ı tekvînde ve kudret-i Hudâ-yı cihân-âferinde ol kitâb-ı müstetâbdandır.⁴⁰⁵

Şeyhî’nin *Hüsrev ü Şirin*’i⁴⁰⁶, Sarıca Kemal’in *Belâgat-nâmesi*’si⁴⁰⁷, Mustafa Çelebi’nin *Tabakat-ı Memâlik*’i⁴⁰⁸ Latîfî tezkiresinde bahsi geçen sıfatla nitelenen eserlerdendir.

Âşık Çelebi de tezkiresinde bağışlanan kitaplar için, Sehâbî’nin *Kimyâ-yı Sa’âdet*’i ve Ahmed’in *Süheyl ü Nevbahâr*’ı için “kem-yâb” sıfatını kullanır. Bu kullanıma bakıldığında söz konusu kitapların gerek sayı yönüyle gerekse tertip ve muhteva yönüyle az bulunur özellikte olduğu söylenebilir:

Cümleden biri Fındık Memî’dür ki ekâbirden ‘uşşâkı kise kise zerler ve zerrîn tig ü hancerler, câme vü destârlar, esb-i rehvarlar, mahbûb hizmetkârlar ‘Acemi kâliler ve Firengi nihâliler, kürk-i semmûriler, kâs, fagfûriler, fâhir esbâblar ve **kem-yâb kitâblar** bağışladukda bu dahı âh-ı hasret ve eşk-i fûrkatden gayrı bâd-ı hevâ ve dest-âvize kâdir olmayup sultânüm ben el-bette medrese almam, tarîk-i kazâya sâlik olsam gerekdür.⁴⁰⁹

Sene seb’in ve tis’ami’ede me’ûr olduğu kitâb-ı Kimyâ-yı Sa’âdet tercemesi ki hadd-i zâtında kîmyâ-yı sa’âdet-i türâb-ı bâb-ı pâdşâhiden tercemândur ve aslı kîmyâ-yı sa’âdet olduğu gibi tercemesi iksîr-i ekber ve kibrit-i ahmer gibi **kem-yâb**-ı zemândur, itmâm idüp divân temâmı ile mecmû’a-i gül gibi revâ’ih-i fevâ’ih-i üns ile pür ve cönk-i sadef gibi aktâr-ı emtâr-ı fazl u ‘irfân ile pürdür.⁴¹⁰

Ahmed nâm bir kimesne nâm-ı nâmîlerine Şehnâme bahrinde ki bahr-i mütedârik-i mahbûbdur, Süheyl ü Nevbahâr dâstânın nazm eylemişdür. Egerçi zemânedür ve edâları gâyet

⁴⁰⁵ Latîfî, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ*, s. 80.

⁴⁰⁶ Latîfî, *a.g.e.*, s. 314.

⁴⁰⁷ Latîfî, *a.g.e.*, s. 450.

⁴⁰⁸ Latîfî, *a.g.e.*, s. 517.

⁴⁰⁹ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, *Meşâ’irü’ş-Şu’arâ*, s. 230.

⁴¹⁰ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, *a.g.e.*, s. 409.

Türkânedür. Hengâm-ı tufüliyyetde gördüm, lâkin gâyet **kem-yâbdur**. Gâlibâ halka görinecek yüzi olmadugından makâmı verâ-yı hicâbdur ne ân ki cemâl u hüsn sebebinden yüzi pür-nikâbdur.⁴¹¹

“Kem-yâb” ile aynı manaya gelen bir başka kullanım ise “nâdir”⁴¹² ifadesidir ve bu ifade tezkirelerde kitabı niteleyen sıfatlar arasında yer alır. Zirâ Bahdatlı Ahdî, tezkiresinde Ali Efendi’nin *Tuhfetü’l-Uşşak* eseri hakkında bilgi verirken bu eser için “kitâb-ı nâdirü’l-mümâsil” ifadesini kullanır. “Benzeri az bulunan kitap” şeklinde anlamlandırılabilir bu ifadenin kullanım nedeninin söz konusu kitabın tertip ve muhteva yönünün vurgulanmak istenmesi olduğu söylenebilir: “*Mahzenü’l-Esrâr’e mu’âdil Tuhfetü’l-Uşşâk nâm bir kitâb-ı nâdirü’l-mümâsil ve hasb-i hâl-i erbâb-ı dil dahi vücûd buldı. Bu ebyât-ı şîrîn-şemâyil münâcât-ı kâziyü’l-hâcâtur bu evrâkda sebt olundı.*”⁴¹³

Âşık Çelebi de tezkiresinde Hâfız-ı ‘Acem maddesinde *Nefsetü’l-masdûr* eseri için “nâdirü’n-nazîr” ifadesini kullanarak işaret ettiği kitabın benzerinin nadir bulunduğunu ifade eder: “*Murâd nâm bir sîm-endâm gulâmlarına bende olup ‘ışk-bâzlık idüp ol vakâyı’i bir kitâb itmişlerdür. Nâmı Nefsetü’l-masdûr’dur. Hakkâ ki kütüb-i ‘ışkıyyede nâdirü’n-nazîr mestûrdur.*”⁴¹⁴

Âşık Çelebi’nin *Şebistân-ı Hayal, Hüsn ü Dil* gibi eserler için de benzer ifadeler kullandığı görülür: “*Her nev ‘şi’re kâdirdür, husûsan Şebistân-ı hayâl tarzında nazmda nazîri nâdirdür.*”⁴¹⁵, “*Hüsn ü Dili hod-nâdire-i devrân ve hâric-i hayta-ı dâ’ire-i imkândur. Bu ebyât-ı letâfet ol kitâbdandır.*”⁴¹⁶

Esrâr Dede ise tezkiresinde Sultan Selîm’in Şeyh Gâlib’e hediye ettiği Cevrî hatlı *Mesnevî-i Şerîf* için “nâdirü’l-emsâl” ifadesini kullanır.⁴¹⁷

---

⁴¹¹ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, **a.g.e.**, s. 68.

⁴¹² İlhan Ayverdi, **Misallı Büyük Türkçe Sözlük**, s. 2284.

⁴¹³ Bağdatlı Ahdî, **Gülşen-i Şuarâ**, s. 94.

⁴¹⁴ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, **Meşâ’irü’ş-Şu’arâ**, s. 258.

⁴¹⁵ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, **a.g.e.**, s. 618.

⁴¹⁶ Mustafa Cârullahzade, **Beyânî Tezkiresi (Tezkiretü’ş-Şu’arâ)**, s. 35.

⁴¹⁷ Esrâr Dede, **Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye**, s. 79.

Eşi benzeri bulunmayan manası haricinde işaret ettiği kitabın nerede olduğunun bilinmeyen, bulunamayan manasını katan “Nâ-peydâ”⁴¹⁸ ve “Nâ-yâb”⁴¹⁹ ifadeleri de kitaba verilen sıfatlardır. Sehî Bey, Ahmet Paşa’nın *Leylâ ve Mecnûn* eseri için “nâ-peydâ” ve “nâ-yâb” sıfatlarını kullanır: “*Ve mesnevî tarzında dahî Leylî vü Mecnûn nazmına çok kûşîş idüp nazmı dürr-i meknûn misâl idi. Lakin nâ-peydâ vü nâ-yâbdur.*”⁴²⁰

Âşık Çelebi de Tâli’î’nin eseri için “nâ-yâb” ifadesini kullanır:

Sultân Selîm pesend idüp merhûma ve sipâhî oğlanları kâtibi Sücûdî’ye ol seferün târîhin inşâ itmek emr itmîşdür; ikisi bile yazmışlardır. Sücûdî’nün gördüm hoş-âyende vü küşâde inşâdur. Amma Tâli’î’nün görmedüm **nâ-yâbdur**, gâlibâ yüze gelicek yüzi yokdur anuñün mekânı verâ-yı hicâbdur.⁴²¹

Özetle denilebilir ki kitapların içerik ve üslup yönüyle eşsiz ve benzersiz olduğu ifade etmek için “kem-yâb”, “nâdir” gibi sıfatlar kullanılırken aynı zamanda işaret edilen kitabın ulaşılması, erişilmesi zor bir kitap olduğunu ifade etmek için “nâ-peydâ”, “nâ-yâb” gibi ifadeler kullanılır.

2.8.1.20. Kerâmet-unvân

“Kerâmet” kelimesine “söz, lakap; iftîhâr, şan, şöhrat” gibi manaları taşıyan “unvân”⁴²² ifadesinin getirilmesiyle oluşturulan “kerâmet-‘unvân” terkihi tezkirelerde kitap için kullanılan sıfatlardandır. “Şanı keramet olan” şeklinde anlamlandırılabilen bu ifadeyi Râmîz, tezkiresinde divan için kullanır. İşaret ettiği divanların dinî muhtevayı içermesi söz konusu sıfatın verilme sebebi olarak söylenebilir: “*Ve nûkâtı câmi’ eş’âr-ı dil-şikâr-ı ma’neviyye ile memlû bir kıt’â ki Dîvân-ı kerâmet-‘ünvânı vardır. Bu ebyât zâde-i tab’-ı ‘âlî-derecâtıdır ki Dîvân-ı müstetâblarından intihâb olundu.*”⁴²³, “*Âsâr-ı kerâmet-intişârlarından nu’ût-ı nebeviyye ve vâridât-ı tab’-ı ma’neviyye ile memlû bir kıt’a Dîvân-ı kerâmet-‘ünvânları olmagla bu çend ebyât Dîvânlarından tahrî olundu.*”⁴²⁴

⁴¹⁸ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 2281.

⁴¹⁹ İlhan Ayverdi, *a.g.e.*, s. 2309.

⁴²⁰ Sehi Beg. *Heşt Behîşt*, s. 27.

⁴²¹ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, *Meşâ’irü’ş-şu’arâ*, s. 275.

⁴²² İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 3241.

⁴²³ Sadık Erdem, *Ramiz ve Âdâb-ı Zurâfâ’sı, İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük*, s. 3.

⁴²⁴ Sadık, Erdem, *a.g.e.*, s. 62.

2.8.1.21. Kerîm, Şerîf

“*Ulu, büyük, şerefli, aziz*” manasını ihtiva eden “kerîm”⁴²⁵ kelimesi tezkirelerde Kur’ân-ı Kerîm için kullanılan sıfatlardandır. Latîfî, tezkiresinin Kemalpaşazâde Ahmed Çelebi maddesinde şairi, aziz kitap olan Kur’ân-ı Kerim’in zor meselelerini çözen kimse olarak tavsif eder: “*Ve sâyir fûnûndan gayrı keşşâf-ı müşkilât-ı kelâm-ı kadîm ve hallâl-ı mu‘dilât-ı kitâb-ı kerîmdür.*”⁴²⁶

Sözlükte “*Şerefli, kutsal, mübârek*” manalarını taşıyan “Şerîf”⁴²⁷ kelimesinin de tezkirelerde kitap için kullanıldığı görülür. Belîğ-i Diğer’in *Gül-i Sad-berg* eseri söz konusu sıfatı taşıyan eserler arasında yer alır. Zîrâ Mehmet Sâlim, tezkiresinde şairin bahsi geçen eseri için “şerîf” ifadesini kullanır:

...Gül-i Sad-berg deyü tesmiye edip bir eser-i şerîf ve ayyâm-ı cevânide vâkı‘ olan ser-güzeş-tini bi-tarîkı’l-hikâye münşiyâne ta‘bîr-i dil-peşîr ile sebt eyleyip bir mecmû‘a-i latîf ve mahabbîb-i Burusa hakkında Şehr-engîz namına bir manzûme-i dil-âvîzi olup dil-pesend-i ‘âşıkân bir te‘lif-i cedîd-i bî-âkrâna muvaffak olmuşlardır.⁴²⁸

Hakkî’nın *Fıkh-ı Keydânî* şerhi⁴²⁹, Refdî’nin⁴³⁰ ve Dânişî Ali Dede’nin divanları⁴³¹ bahsi geçen sıfatla nitelenen eserler arasında yer alır.

2.8.1.22. Kirâm

Sözlükte Arapça “kerim” kelimesinin çoğul hali olarak yer alan ve mana itibarıyla “*soyu temiz, soylu kimseler, şerefli ve ulu kimseler*” manasına gelen “kirâm”⁴³² kelimesi tezkirelerde kitaba verilen sıfatlar arasında yer alır. Sehî Bey tezkiresinin dibâcesinde büyük şairlerin kitapları için; Latîfî, Molla Câmî’nin “*Baharistân*” adlı eseri için bahsi geçen ifadeyi kullanır. Yine Bağdatlı Ahdî de dibâcesinde “kitâb-ı kirâm” ifadesine yer verir. Söz konusu kullanımın “şerefli, değerli kitap” manasına geldiği söylenebilir:

‘Ulemâ-yı ‘izâm ve fuzalâ-yı huzûr-ı şerîflerinde bu fırka mergûb ve eş‘ârı matlûb düşüp kütüb-i mu‘tebereler’ne nazm ehli kelâmı ile tertîb ü tergîb virüp evâ‘il-i dibâcelerinde tahsîn-i

⁴²⁵ İlhan Ayverdi *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1650.

⁴²⁶ Latîfî, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ*, s. 116.

⁴²⁷ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 2939.

⁴²⁸ Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, s.144.

⁴²⁹ Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *a.g.e.*, s.175.

⁴³⁰ Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *a.g.e.*, s.224.

⁴³¹ Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Mevleviyye*, s. 116.

⁴³² İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1711.

kelâm ve sahâyif-i **kitâb-ı kirâmlarında** istişhâd-ı belâgat ve istimdâd-ı fesâhât için fusahâ vü bülega eş'ârın îrâd iderler.⁴³³

Lâbüd ol fâzıl-ı fazîlet-me'âb elinde bir kitâb-ı belâgat-nisâb vardı. Açıp her fasl u bâbından bu fakîr ü hakire hayli hitâb itdi. Meger ol **kitâb-ı kirâmî** cevâb-ı Gülistân, Bahâristân-ı Câmî idi efâdallâhu nûrahu ve kaddese sırrahu kitâb-ı mezkûrî şeyh-i mezbûr...⁴³⁴

Esâlib-i âyât-ı vahy-i intizâm-ı Furkan ve tarz-ı nazm-ı mu'ciz-nizâm-ı Kur'an ile min-'indilâh nâtık-ı sâdık olup ve zebân-ı hâli fasâhat-beyân ile tûtî-i şekeristân-ı *ene efsah* ve lisân-ı makâli 'uzûbet-i zebân ile bülbül-i gülistân *ene emlah* ve selâset-nâme-i kelâm-ı *vemâ yentiku 'anil hevâ* ve tezhîb-i **kitâb-ı kirâmî** *inhüve illâ ve hayyün yuhyidür*.⁴³⁵

2.8.1.23. Küşâde, Küşâyende

"Küşâde"⁴³⁶ kelimesi Farsça "*Açılmış, açık, ferah, şen*" manalarına gelir. Tezkire müelliflerince kitaplara verilen sıfatlardan biri olarak kullanılır. Bağdatlı Ahdî tezkiresinde Ali Efendi'nin *Heft Meclis* eserini anlatırken onu "küşâde" olarak vasıflandırır. Bu kullanımı için söz konusu kitabın açık, anlaşılır olduğu yahut okuyan insanın gönlüne ferahlık verdiği söylenebilir: "...ve dahi *Heft Meclis nâm bir kitâb-ı küşâde bâb-ı inşâda semt-i nesr ile küşîş revâ görülmüş diyü kıt'a-i belâgat-ı beyân ol sâhib-i mensûr-ı fasâhat-nişândandur*."⁴³⁷

Âşık Çelebi de tezkiresinde Hamdî'nin *Yûsuf u Züleyhâ*'sı ve Sücûdî'nin *Selimnâme*'si için "güşâde" ifadesini kullanır. Bu kullanımla eserlerin anlaşılması kolay, manasının açık olduğunu işaret eder:

Kitâb-ı mezkûrun hod egerçi ekser yiri tercemedür ammâ be-her-hâl muhkem ü üstüvâr ve yek-dest ü hemvârdur, ol zemâna göre şî'rde bu zarâfet ü bu letâfet çokdur. Egerçi Âhî'nün Husrev ü Şîrîn'i nâzûk ü nazg u zarîfâne vü pür-magz u pür-kârdur ve rişte-i nazmı tolu dürr-i şehvârdur ve Hamdî'nün Yûsuf u Züleyhâ'sı sâde vü **güşade** ve Kemâl Paşa-zâde'nün Yûsuf u Züleyhâ'sı musanna' u ma'nîdâr ve Ca'fer Çelebi'nün Heves-nâme'si belâgat-şî'âr ve Lâmi'î'nün mesneviyyâtı sebûk ü şîrîn ve selîs ü rengindür. Husrev ü Şîrîn-i Şeyhî dahî meşhûr-ı şehîr ü diyârdur.⁴³⁸

Sultân Selîm pesend idüp merhûma ve sipâhî oğlanları kâtibi Sücûdî'ye ol seferün târîhin inşâ itmek emr itmişdür; ikisi bile yazmışlardır. Sücûdî'nün gördüm hoş-âyende vü **küşâde**

⁴³³ Sehi Beg. **Heşt Behîşt**, s. 4.

⁴³⁴ Latîfî, **Tezkiretü's-Su'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ**, s. 54.

⁴³⁵ Bağdatlı Ahdî, **Gülşen-i Şuarâ**, s. 35.

⁴³⁶ İsmail Parlatır, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, s. 538.

⁴³⁷ Bağdatlı Ahdî, **Gülşen-i Şuarâ**, s. 94.

⁴³⁸ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, **Meşâ'irü's-su'arâ**, s. 613.

inşâdur. Amma Tâli'î'nün görmedüm nâ-yâbdur, gâlibâ yüze gelicek yüzi yokdur anunçün mekânı verâ-yı hicâbdur.⁴³⁹

“*Açııcı, açan*” manalarını taşıyan “küşâyende”⁴⁴⁰ ifadesi de kitaplar içi kullanılan sıfatlardandır. Âşık Çelebi, tezkiresinin Kemalpaşazâde Ahmed Çelebi madde-sinde tarih kitapları için bahsi geçen ifadeyi kullanır: “*Yazdukları tevârih küşâyende vü hoş-âyendedür. Sanâyi -i bedî'iyeden ecnâs-ı cinâsdan ekser tecnîs-i hattı ri'âyet iderler.*”⁴⁴¹

Âşık Çelebi'ye göre İshak Çelebi'nin *Selimnâme* adlı eserinin edası da “küşâyende”dir:

İshak Çelebi-i merhûm Sultân Bâyezîd devrinde vâkı' olan büyük zelzeleden Sultân Bâyezîd'in mevtine dek yazmışdur. Sücûdî'nün ana zeyl gibi olmuşdur ammâ İshâk Çelebi'nün pür-magz u pür-kâr ve rengîn ü çâşnîdârdur. Sücûdî'nün edâsı **küşâyende** ve inşâsı hoş-âyendedür. Elfâzı sebûk ü şîrîn ve ma'ânîsi fehme karîb ü iz'âna karîndür.⁴⁴²

2.8.1.24. Letâ'if-i meşhûn

“Sözlük manası “*Latifeler, şakalar*” olan “Letâ'if”⁴⁴³ kelimesine “*Dolu, Dopdolu, Memlû, Mâlâmal*” manalarını taşıyan “Meşhûn”⁴⁴⁴ kelimesinin getirilmesi akabinde oluşturulan “letâ'if-meşhûn” ifadesi kitap için kullanılan sıfatlar arasında yer alır. “Latifelerle dolu kitap” manasını taşıyan mezkûr ifadeyi Mustafa Cârullahzâde, *Hümâyûn-nâme* için kullanır:

Nesr: Hakka ki ol kitâb-ı Hümûyûn ve **nâme-i letâ'if-i meşhûn** bir tertîb-i şerîf ve inşâ-yı latîf olmuşdur ki münşiyân-ı cihân-misâlin te'lîf ve musannifân-ı devrân mislin tasnîf itmemişdür. Kitâb-ı mezkûrde münâsebet ile îrâd itdüğü ebyâtadan nazma tamâm mertebe kuvveti ve nihâyet derece mikneti zâhirdür.⁴⁴⁵

2.8.1.25. Letâfet-allâme, Letâfet-Simat, Letâfet-şi'âr Letâfet-unvân

“*Hoşluk, güzellik, incelik*” manasını taşıyan “Letâfet”⁴⁴⁶ kelimesi şiiirlerin güzelliğinin haricinde ses yönüyle telaffuza engel olmayan bir yapıyı da ifade eder.⁴⁴⁷

⁴³⁹ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, **a.g.e.**, s. 275.

⁴⁴⁰ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s. 1833.

⁴⁴¹ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi **Meşâ'irü's-su'arâ**, s. 117.

⁴⁴² Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, **a.g.e.**, s. 408.

⁴⁴³ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s. 1863.

⁴⁴⁴ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s. 2033.

⁴⁴⁵ Mustafa Cârullahzade, **Beyânî Tezkiresi (Tezkiretü's-su'arâ)**, s. 72.

⁴⁴⁶ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s. 1863.

⁴⁴⁷ Namık Açıkgoz, “**Klasik Türk Şiirinde Üslup Eleştirisi Terimleri**”, **Ordu Üniversitesi Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu Anısına)**, 2012, s. 653.

Pek çok kelimeyle birleştirilerek birleşik sıfat oluşturulan bu ifadenin tezkirelerde kitap için kullanıldığı görülür. İşaret ettiği kitabın letâfetli bir kitap olduğunu belirtmek gayesiyle oluşturulan sıfatlardan biri “letâfet-allâme”dir. Fatîn, tezkiresinin Mehmed Es’ad Efendi maddesinde şairin tercümesi için bahsi geçen nitelemeyi yapar. Ayrıca işaret ettiği kitabın söz ve mana sanatlarıyla ön plana çıkan bir eser olduğunu ifader eder:

Müşârün-ileyh sahhaflar şeyhîzâde dinmekle arîf bir zât-ı şerîf olup cenâb-ı maârif-meâbının bir kıt’a müretteb Dîvân-ı belâgat-ünvânı ve bir adet mükemmel münşeat-ı fesâhat-beyânı ve gürûh-ı mekrûh-ı mülgâ haklarında Üss-i Zafer isminde bir kıt’a Nusret-nâmesi ve Müstazraf nâm târîhe bir kıt’a terceme-i **letâfet-allâmesi** vardır ki müşemmil olduğu sanâyî u bedâyîin ta’rif u tavsîfî hayyizi imkânda degildir.⁴⁴⁸

Eklendiği kelimeye “... izi, işâreti görülen, ... görünüşlü” manaları katan “-simât”ın⁴⁴⁹ letâfet kelimesiyle birleşimi sonucu oluşturulan “letâfet-simât” ifadesi de kitaba verilen sıfatlar arasında yer alır. Nitekim, Mustafa Cârullahzâde, *Beyânî Tezkiresi*’nin Mîrî-i Diğer maddesinde şairin tercüme eseri ile ilgili olarak “kitâb-ı letâfet-simât” ifadesini kullanır. “Letâfetli kitap” manasına gelen bu ifadenin söz konusu esere verilmesinin sebebi olarak mezkûr eserin noksansız bir şekilde tercüme edilmesi ve telaffuza mâni olmayacak bir biçimde kaleme alınmış olması söylenebilir: “*Fürsde kemâl-i mahâreti olup Hâce Attârun Mihr (ü) Müşteri’in beyt beyt bilâ-ziyâde ve ’l-noksân terceme itmişdür. Gâyet hûb itmişdür. Bu ebyât ol kitâb-ı letâfet-simâtdan-dur.*”⁴⁵⁰

Bahsi geçen kullanımların haricinde “Letâfet-şi’âr”⁴⁵¹ ve “Letâfet-unvân”⁴⁵² ifadeleri de tezkirelerde kitap için kullanılan sıfatlar arasında yer alır.

2.8.1.26. Makbûl

“*Kabul edilen, reddedilmeyen; geçerli, m’uteber; beğenilen, hoş giden, hoş*” manalarını taşıyan “Makbûl”⁴⁵³ kelimesi tezkirelerde birçok kitap için kullanılan

⁴⁴⁸ Fatîn Dâvud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü’l-Eşâr)*, s. 29.

⁴⁴⁹ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 2799.

⁴⁵⁰ Mustafa Cârullahzade, *Beyânî Tezkiresi (Tezkiretü’ş-Şu’arâ)*, s. 197.

⁴⁵¹ Şefkat-i Bağdâdî, *Şefkat Tezkiresi (Tezkire-İ Şu’arâ-yı Şefkat-i Bağdâdî)*, Hazırlayan: Filiz Kılıç, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017, s. 29. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55753,sefkat-tezkiresi-pdf.pdf?0>.

⁴⁵² İsmail Belig, *Nuhbetü’l-Âsâr li-Zeyli Zübdetü’l-Eş’âr*, s. 39.

⁴⁵³ İlhan Ayverdi *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1917.

ifadedir. Söz konusu ifade işaret ettiği kitabın padişah, âlim ve şâirler olmak üzere pek çok alanlarda kabul gördüğünü, beğenildiği gösterir. Tezkire müelliflerin makbul görülen kitaplar için söyledikleri ifadelerden hareketle hangi vasıfları barındıran kitapların itibar gördüğünü görmek mümkün olabilir. Sehî Bey, tezkiresinde birçok kitap için bahsi geçen ifadeyi kullanır. Bu kullanımlardan biri Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrin* adlı kitabıdır. Sehî Bey, gerek lafız ve mana gerekse hikâyeye renk ve letafet verme yönüyle Şeyhî'nin bu eserinin beğenilen bir eser olduğunu ifade eder. Sözü şaşılacak noktaya götürdüğünü söyler. Taşıdığı bu özelliklerin söz konusu eseri kadılar ve ahali arasında makbul kılar:

Bu libâsın bir vech ile ârâyiş-i hûb ve endâzesin mergûb itmişdür ki sonradan gelen zamâne fâzılları ve devrân kâmilleri hamse tercümesine çok sa'y-ı belîğ ve cehd-i bî-dirîğ itmişlerdür. Lâkin elfâz u ma'ânî bâbında ve hikâye bastı husûsında ve câ-be-câ münâsebetle emsâl îrâd itmekde mevlânâ Şeyhî söze bir mertebede selâset ve hikâyeye bir reng ile letâfet ü sûret virmişdür ki kimseye müyesser degül belki maktûr-ı nev'-i beşer olmuş degül. El-hâsıl sözi hadd-i i'câza iletmış beyne'l-mevâlî ve'l-ahâlî kitâbı **makbûl** ve eş'ârı menkuldür.⁴⁵⁴

Sehî Bey'in makbul olarak nitelendirdiği bir başka eser Şeyhoğlu'un *Hurşîd ü Feraşâd* kitabıdır. Sehî Bey, şairin mezkûr eserde pek çok bedî' manaları ve latifeleri bir araya getirdiğini söyler ve bu kitabın her yönüyle makbul görüldüğünü ifade eder:

Ve mesnevîye çok kûşîş itmişdür. Merhûm Sultân Yıldırım Bâyezîd adına Hurşîd ü Feraşâd adlı kitabı nazm itdi. İçinde niçe ma'ânî-i bedî' ve letâyif-i meni' cem' eyleyüp yazup beyân u 'ayân eylemiş. Kitâbı her vech ile **makbûl** u mergûb ve eş'ârı her cihetle garrâ vü mahbûbdur.⁴⁵⁵

Sehî Bey'in makbul olarak görüldüğünü ifade ettiği bir diğer eser Sultan Korkut'un *Korkudiyye*'sidir: “*Fetevâdan Korkudiyye adlu bir kitâb te'lîf idüp mevâlî-i 'izândam ve ehâlî-i kirâm huzûr-ı şerîflerinde makbûl ve mergûb vâki' olmuştur.*”⁴⁵⁶

Latîfî de tezkiresinde pek çok kitap için “makbûl” ifadesini kullanır. Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât*'ı, Yazıcızâde Mehmed Çelebi'nin *Muhammediye*'si⁴⁵⁷, Fuzûlî'nin mesnevîleri⁴⁵⁸, Yahya Bey'in *Yusuf u Züleyhâ*'sı⁴⁵⁹, Hadîdî'nin *Tevârih-i*

⁴⁵⁴ Sehi Bey, **Heşt Behişt**, s. 69.

⁴⁵⁵ Sehi Beg, **a.g.e.**, s. 73.

⁴⁵⁶ Sehi Beg, **a.g.e.**, s. 23.

⁴⁵⁷ Latîfî, **Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsîratü'n-Nuzamâ**, s. 91.

⁴⁵⁸ Latîfî, **a.g.e.**, s. 416.

⁴⁵⁹ Latîfî, **a.g.e.**, s. 568.

Âl-i Osman'ı⁴⁶⁰, Sa'dî Çelebi'nin tefsiri⁴⁶¹, Şâhidî'nin lûgat ve aruz sahasında kaleme aldığı eserleri⁴⁶², Mevlânâ Lâmi'nin pek çok eseri⁴⁶³, Mesîhî'nin *Gül-i Sad-berg*'i bahsi geçen kitaplar arasında yer alır. Latîfî'nin *Vesîletü'n-Necât* eseri ile ilgili söyledikleri makbul görülen kitabın özelliklerini göstermesi açısından önem arz eder. Latîfî, Süleyman Çelebi'nin, söz konusu eserde halkın makbul görmesi için çokça hayal ve sanatı bir araya getirdiğini ifade eder:

“Bu fakîr ü hakîr sinn-i sabâvetden ‘âlem-i kühûlete kadem basınca sad ‘adedden ziyâde mevlîd kitâbların ve Şevâhidü'n-nübüvve fasl u bâbların gördüm ve nazar-ı iz‘ân u iltifâtla ve im‘ân-ı nazar ile her birin gözden geçürdüm. Bu hâlet ü harâreti ve ‘uzûbet-i elfâzı birinde bulmadım ve hem cümleden biri bu mertebede **makbûl**-i halk olup beyne'l-havâs ve'l-enâm meşhûr-ı ‘âlem olmamışdır. Egerçi her biri kabûl-i halk için çok tahayyül ü tasannu‘ harc u derc itmişler. Nitekim zebân-ı Fârisîde Hâtûfînün Leylî vü Mecnûnı gibi farazâ Nizâmînün ve Hazret-i Câmînün ve Husrevün ve Mîr ‘Alî Şîrûn ki bunların her birisi ferîd-i ‘asr ve vahîd-i dehr geçerler hamselerinde Leylî vü Mecnûn ki yazmışlardır öyle meşhûr olmamışdır zikr olan Hâtûfînün olmuştur. Bu dahî bir sırr-ı İlâhîdür ammâ mevlûdlerde buna nazîre mevlîd Şeyhzâde merhûm Hamdî Çelebi mevlîdi ola. Anun dahî tarz-ı hâssı zümre-i havassa mahsûs-dur. ‘Avâm-ı enâm elfâz-ı muhayyelesinden çendân zevk u telezzüz idemezler”⁴⁶⁴

Latîfî, Hadîdî'nin *Tevârih-i ‘Âl-i Osmân* eseri için de içerisinde nazik hayellerin, renkli sözlerin bulunduğunu ve bu yönüyle mesnevinin makbul sahasına girdiğini ifade eder:

Üstâd-ı haddâd olduğu münâsebetle Hadîdî tahallus itmişdür ve Tevârih-i ‘Âl-i ‘Osmânî Şehnâme bahrinde ve tarzında Rodos seferine degin nâzûk hayâl ve rengin elfâz ile nazm idüp tarz u revîşde mesnevînün **makbûl** olan semtine gitmişdür. Ammâ kitâb-ı merkûmı ihtitâma irişdürdükde pâdişâha sunup behre-mend olamadı ve husûl-i vusûline mu‘în ü mürebbi bulamadı. Nazm-ı pâke kâdir ve fenn-i şi‘rde mâhir kimesne idi. Bu şi‘r-i fesâhat-şi‘âr anun eş‘ârındandır.⁴⁶⁵

Latîfî, Mesîhî'nin *Gül-i Sad-berg*'i için “makbûl” sıfatını kullanırken söz konusu eserde şairin eserinde pek çok nesir çeşitlerini açıkladığını, herkesin seviyesine göre lakap ve sözlere yer verdiğini ifade eder:

Nesr: Ve teressülât-i münşe‘âtdan ve suver-i menâşîr-i mürâselâtdan Gülşen-i İnşâ üslûbında ‘ibârât-ı vâziha ile Gül-i Sad-berg tesmiye olunur yüz ‘aded suver-i mekâtibi ve kavâyid-i mekâdir ü merâtibi vardır. Kavânîn-i ‘ilm-i inşâyı ve kavâyidi üslûb-ı imlâyı anda tahrîr ü takrîr itmişdür ve meyân-ı münşiyân u mütersilânda hayli mer‘î ve **makbûl** ü mergûbdur. Bir teressül-i nâfi‘dür ki nesr-i ‘âdî ve nesr-i müsecca‘ ve gayr-ı müsecca‘ envâ‘ u aksâmın beyân ider. Herkesün mikdârına lââyık ve mertebesine muvâfık olan elkâb u elfâzı anda derc ve

⁴⁶⁰ Latîfî, *a.g.e.*, s. 186.

⁴⁶¹ Latîfî, *a.g.e.*, s. 275.

⁴⁶² Latîfî, *a.g.e.*, s. 291.

⁴⁶³ Latîfî, *a.g.e.*, s. 459.

⁴⁶⁴ Latîfî, *a.g.e.*, s. 94.

⁴⁶⁵ Latîfî, *a.g.e.*, s. 186.

mektûbun-minh ile mektûbunileyh beyninde olan usûl-i âdâbı ve 'ibârât-ı elkâbı harc itmişdür.⁴⁶⁶

Ayrıca Latîfî'ye göre vehbî şiir yeteneği olanların eserleri makbûl iken kesbî şiir yeteneği olanların eserleri makbul değildir. Zira onlar taklitsiz bir şey ortaya koyamazlar. Onların yazdıkları kıymetsiz oldukları için istinsah edilmezler. Öyle ki kendi yazdıklarıyla kalırlar. Satın alınırsa kâğıdın değeri için yahut macun sarmak için alınır. Latîfî, bu açıklamaların ardından kendi yazdığı eserlerin “makbûl” eserler olduğunu ifade eder ve bu destekler. Ona göre yazdığı eserlerin padişahın dikkatini çekmesi ve saray kitaplığına erişmesi onların makbul olduğunu gösterir. Bu noktada yazdığı eserlerin özgün olduğunu da ifade eder:

Kesbî olanlarda bu hâletler olmaz ve tettebbu' u taklidsüz nesne bulunmaz. Ekseri şânına mülâyim bir mahlasda 'âciz ü kâsır olur ve te' lif ü tasnîfi mü' ellif hattıyla kalur ve sonra satıldıkda alan kâğıdı bahâsına alur. Veyâhûd ma' cûnîler alur ma' âcîne zarf kılur. Âsâr-ı varaku' l-hayâl ile ol zamânda muhayyel olur. Bihamdillâh her ne ki tahrîr ü te' lif itdüm ise makbûlî halk olup beyne' n-nâs şüyû' u şöhrat buldı. Kitâb-ı merkûm te' lifâtından on ikinci defterümdür ve her biri hâssa-i karîham ve zâde-i tab' umdur. Makbûliyyetine bu delâlet ider ki nazar-ı pâdişâhî birle manzûr oldu ve bir nicesi kitâb-hâne-i Hümâyûna vâsıl olup sîle ve câyizesi hâsıl oldu. Bu kadar tahrîr ü te' lifde tettebbu' u terceme töhmetinden berîyüm. Kelimât-ı selefden ve karâyih-ı halefden nesne ittihaz u iktibâs itmedüm dirsem sözümün eriyüm.⁴⁶⁷

Âşık Çelebi de tezkiresinde pek çok kitap için “makbûl” ifadesini kullanır. Bu hususta Sehî Bey'in tezkiresi için: “*Ol târîhde Sehî Beg cem' itdügi Tezkiretü' ş-şu' arâ' nun nev-peydâlığı zemânı olup halk içinde **makbûl** düşmüşdi.*”⁴⁶⁸ ve Latîfî'nin tezkiresi için söylenen: “*Cümlesi çâşnîdâr u hemvârdur ve tezkiretü' ş-şu' arâsı makbûldur, matbû' -ı erbâb-ı tab' -ı sühan-güzârdur, eyü tettebbu' itmişdür.*”⁴⁶⁹ ifadeler örnek olarak verilebilir. Ayrıca 'Azmi-i Sâni'nin *Enîsü'l-Ârifîn* ve diğer risaleleri⁴⁷⁰, Rahmî'nin *Şah u Derviş*'i, Şehdî'nin *Tevârih-i Âl-i 'Osmân*'ı⁴⁷¹ da Âşık Çelebi'nin “makbûl” olarak nitelendirdiği eserler arasında yer alır. Söz konusu kullanımlar arasında Âşık Çelebi'nin *Şah u Derviş* kitabı ile ilgili olarak sözlerin uygunluğuyla, manaların güzelliğiyle, akıcı üslubuyla makbul gördüğünü ifade etmesi söz konu özelliklerin makbul kabul edilen eserlerin özelliklerinden olduğunu gösterir: “*Gazeliyyâtı*

⁴⁶⁶ Latîfî, **a.g.e.**, s. 484.

⁴⁶⁷ Latîfî, **a.g.e.**, s. 470.

⁴⁶⁸ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, **Meşâ'irü'ş-şu'arâ**, s. 313.

⁴⁶⁹ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, **a.g.e.**, s. 313.

⁴⁷⁰ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, **a.g.e.**, s. 465.

⁴⁷¹ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, **a.g.e.**, s. 611.

müsellemdür. Mesnevîde Şâh u Dervîş nâm bir kitabı vardır. Ebkâr-ı efkârla reşk-i deyr-i Meryem'dür. Çespân-ı elfâzla ve nagz-ı ma'nâda ve selîs-edâda ol dahhı makbûl-i âlemdür."⁴⁷²

Kınalızâde Hasan Çelebi de tezkiresinde pek çok kitap için makbûl ifadesini kullanır. Âhî'nin *Hüsn ü Dil*'i⁴⁷³, Behişt-i Diğér'in haşiyesi⁴⁷⁴, Hamdî Çelebi'nin *Yusuf u Züleyhâ*'sı⁴⁷⁵, Mevlana Hüsrev'in *Dürer ü Gürer*'i⁴⁷⁶, Hayâlî Çelebi'nin *Şehü'l-akâ'id*'i⁴⁷⁷, Sürûrî'nin eserleri⁴⁷⁸, Sinan Paşa'nın *Tazarru-nâme*'si⁴⁷⁹, 'Azmi Efendi'nin *Ahlak*'ı⁴⁸⁰ bahsi geçen kitaplar arasında yer alır.

Celâl Efendi'nin *Sa'd u Sa'id*'i⁴⁸¹, Şemsî-i Bağdâdî'nin üç mesnevisi⁴⁸², Latîfî'nin tezkiresi⁴⁸³ Bağdatlı Ahdî'nin "makbûl" olarak ifade ettiği kitaplar arasındadır. Gelibolulu Mustafa Âlî de söz konusu ifadeyi tezkiresinde kullanır. Âhî'nin, *Hüsn ü Dil*'i⁴⁸⁴ için ifade ettikleri buna örnektir.

Tezkirelerde gerek içerik gerekse üslup yönüyle makbûl görülen eserlerin haricinde makbul görülmeyen eserler de vardır. Latîfî, tezkiresinde 'Ulvî'nin *Heft Peyker ve Risâle-i Gül ü Bülbül* eserlerinin makbul görülmediğini ifade eder:

Ol 'asrun mu'ayyen şâ'irlerinden zebân-ı Derîden terceme Türkîde Heft-Peykeri ve Risâle-i Gül ü Bülbülü vardır. Ammâ dâ'ire-i şöret ü ragbetden dūr düşmüşdür. Bir ferdün makbûl ü manzûr olup isti'mâl ü istinsâfına râgıb u tâlib olmamışdır. Mü'ellif nüshasıyle şöyle kalmış ve işterâ idenler kagıdı bahâsına almışdır. Mâl ü miknet ve câh u rütbet kısmet-i Hak ve 'atâyı Cevâd idüğü beyânında ol risâle-i metrukendür.⁴⁸⁵

Mustafa Cârullahzâde de tezkiresinde Sürûrî'nin şerhleri için irfan ehli insanların yanında makbûl görülmediğini ancak halk içerisinde itibar gördüğünü ifade eder:

---

⁴⁷² Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, **a.g.e.**, s. 590.

⁴⁷³ Kınalızâde Hasan, **Tezkiretü'ş-Şuarâ**, s. 218.

⁴⁷⁴ Kınalızâde Hasan, **a.g.e.**, s. 244.

⁴⁷⁵ Kınalızâde Hasan, **a.g.e.**, s. 310.

⁴⁷⁶ Kınalızâde Hasan, **a.g.e.**, s. 329.

⁴⁷⁷ Kınalızâde Hasan, **a.g.e.**, s. 341-342.

⁴⁷⁸ Kınalızâde Hasan, **a.g.e.**, s. 428.

⁴⁷⁹ Kınalızâde Hasan, **a.g.e.**, s. 449.

⁴⁸⁰ Kınalızâde Hasan, **a.g.e.**, s. 557.

⁴⁸¹ Bağdatlı Ahdî, **Gülşen-i Şuarâ**, s. 58.

⁴⁸² Bağdatlı Ahdî, **a.g.e.**, s. 189.

⁴⁸³ Bağdatlı Ahdî, **a.g.e.**, s. 260.

⁴⁸⁴ Mustafa İsen, **Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı**, s. 92.

⁴⁸⁵ Latîfî, **Tezkiretü'ş-Şuarâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ**, s. 375.

“Gülistâna ve Bûstâna ve Divân-ı Hâfıza ve mesnevîye şerhleri vardur. Erbâb-ı irfân yanında çendân makbûl degüldür. Lâkin avâm içinde küllî ragbet ü i'tibârı vardur.”⁴⁸⁶

Özetle denilebilir ki lafız ve mana yönü kuvvetli, üslubu akıcı, rengîn ve nâzik sözlerle dolu özgün eserler makbûl görülen eserlerdir.

2.8.1.27. Matlûb

“İstenilen, aranan, istek ve arzu duyulan, talep edilen şey” manasını taşıyan “Matlûb”⁴⁸⁷ kelimesi, tezkirelerde kitap için kullanılan sıfatlardandır. Sehî Bey, tezki-resinin Ahmed-i Dâ'î hakkında bilgi verirken şairin *Teressül*'ü için bahsi geçen ifadeyi kullanır. Mezkûr eserin kâtipler nezdinde aranan bir kitap olduğunu söyler:

Ve bundan gayrı 'ilm-i inşâyâ müte'allık bir Teressül cem' idüp halk mâ-beyninde gerek olan mükâtebât ve her şahsun mertebesine göre kendü dâyiresine lâyık mürâselât ü berevât ta'rîf ü zemm ise elkâb zikr eyleyüp yazup tedvîn itmiş. Tâife-i küttâb ol teressülü yanlarında saklarlar. Maslahatları vâki' oldukça andan istifâdelenürler. Ve kitâbete şürû' iden mübtedîlere ta'lîm idüp üslûb-u inşâyı andan gösterürler. 'Avâm u havâss arasında mergûb ve ehl-i kalem tâ'ifesi katında matlûbdur.⁴⁸⁸

Latîfî de tezkiresinin hâtîme bölümünde memleketlerin talep ettiği kitapların kendi haline bırakılmış olmasından şikâyet eder: “*Hâliyâ ol matlûb-ı mülûk olan kitâb-lar metrûk ü mu'attal olmuştur. Hûb hattatlar ve harîr varaklar ve müzehheb ü müceddel cildlerle zevâyâ-yı büyût-ı nisyânda kalmıştır ve üstüne kısım-ı 'anâkib-i hâne zarfın salmıştır.*”⁴⁸⁹

2.8.1.28. Mefâhir, Memdûh, Sütûde

“Övülecek, iftihar edilecek şeyler” manasını taşıyan “Mefâhir”⁴⁹⁰ ifadesi de kîtaba verilen sıfatlardandır. Kınalızâde Hasan Çelebi, tezkiresinin Feyzî maddesinde şair hakkında bilgi verirken bahsi geçen ifadeyi kullanır:

Hakkâ ki Hasan-sıfat u Hüseyin-sîret dürr-i deryâ-yı fütüvvet ü mürüvvet **fihrist-i kitâb-ı mefâhir** 'unvân-ı sahâ'if-i me'âsir hâtır-ı deryâ makâtır u feyz-i müzahiri ezhâr-ı ma'ârif ü letâ'if-i bî-şümâr ile müzehher ve mihrâb-ı cinân-ı mekârim-nişânı kandîl-i bî-'adîl-i fazl u 'irfân ile münevver kumrî lisânı kafes-i dehânda nagamât-ı belâgat u berâ'atı serâvâz-ı

⁴⁸⁶ Mustafa Cârullahzade, *Beyânî Tezkiresi (Tezkiretü's-Su'arâ)*, s. 89.

⁴⁸⁷ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1955.

⁴⁸⁸ Sehi Beg, *Heşt-Behîşt*, s. 73.

⁴⁸⁹ Latîfî, *Tezkiretü's-Su'arâ ve Tabsîratü'n-Nuzamâ*, s. 570.

⁴⁹⁰ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1978.

Hüseyinî ile mütenaggim ve gonçe-i cinân ve bahâr-ı dil ü ‘arrâr-ı cânî nesâ’im-i bedâyi’ ü beyân ile mütebessimdir.⁴⁹¹

“Övülmüş, methedilmiş; övgüye, methe değer” manalarını taşıyan “Memdûh”⁴⁹² kelimesi de kitap için kullanılan sıfatlardandır. Latîfî, Hamdî Çelebi’nin *Yusuf u Züleyhâ* eseri için bahsi geçen ifadeyi kullanır. Söz konusu eserinin hatalardan uzak bir eser olduğunu, alimler ve fazıllar nezdinde makbul görülüp methedildiğini ifade eder:

Hattâ kıssa-i Yûsuf u Züleyhâsı tefsîre müte‘allık olduğu için ve akvâl-i ruvâtun esahh u akvemin bulduğu için ol kıssa-i ahsen ü müstahseni nazma getürmüşlerdür. Bir nazm-ı ‘adîmü’n-nazîrdür ki üslûb-ı meslûbü’l-misâline hânevâr bir harfine barmak basup bir kimse ‘ayb u noksân bulamaz. Bî-şek ü reyb âsâr-ı velâyet ve me‘âlim-i keşf ü kerâmetdür ve zebân-ı Türkîde ve tarz-ı mesnevîde vâki’ olan mesneviyyâtta ana hiç bir nazm ‘adîl ü nazîr olmaz. Kıssa-i ahseni kemâl-i sıhhatde tefsîr ü teysîre bi’t-tamâm muvâfîk u mutâbık olmanın beyne’l-‘ulemâ ve’l-fuzelâ makbûl ü **memdûh** u müselleme ve elfâz u ma‘ânîsi habt u hatâdan esahh u eslemdür. İttifâk- ı sikât budur ki Kıssa-i Yûsufî andan eltaf u ahsen ve mergûb u müstahsen kimesne nazm itmemişdür. Bir nazm-ı bî-nazîr ve mümteni’u’n-nazîrdür ki her beyti beyt-i ma‘mûr gibi menba‘-ı metîndür ve nazm-ı sihr-intizâm-ı mu‘ciz-karîni sihr-i mübîndür. Elhâsıl her şâ‘ir ki selâkat-ı tab‘ına i’timâd idüp ana nazîre ve cevâb kasdın ide cehlin ızhâr eyler. Dekâyık-ı nazma şu‘ûr u vukûfî olmamak ve bu nazmı mu‘ciz-nizâmın mertebesin derk itmekden nâşî olur.⁴⁹³

Nesr: İttifâk budur ki bu nazmun kâ‘ili vâlî-i velâyetdür. Nazm-ı kıssası menâkıb-ı enbiyâ-i sâhib-kerâmetden evliyâ ile enbiyânun rûhâniyetde münâsebetleri vardır. Bu münâsebetle bu nazm-ı kıssa ana nasîb ü hâssa sunulmuş ve kısmet-i ezeldiye anun hâssasına zamm olunmuşdur. Makbûl-i halk-ı ‘âlem ve beyne’l-enâm **memdûh** u müselleme olduğu için nice hasûd u muta‘assıb reşk-i taklîd ile arkurudan at salmak ve nâm u iştihâr öndülin almak isterler.⁴⁹⁴

Latîfî’nin “memdûh” olarak ifade ettiği eserler arasında Lâmi‘î’nin eserleri de görülür. Latîfî, şairin eserlerinin fazıllar ve belîğ kimseler arasında makbul ve muteber görüldüğünü ve söz konusu eserlerin övüldüğünü ifade eder:

Şerefü’l-insân tesmiye olunur kitâbında manzûm ve mensûr cümle-i mü‘ellefât u musannefâtın ‘add ü şumâr itdükde mânend-i sâ‘ât-i leyl ü nehâr bist ü çehâr oldı diyü buyurmuşlardır. Mesneviyyâtından nazm-ı Absâl ü Salamânî ve Gûy u Çevgânî ve münşe‘âtından kitâb-ı Hüsn ü Dili ve Şerefü’l-İnsânı ‘inde’l-fuzelâ vel-bülegâ makbûl ü mu‘teber ve **memdûh**-ı erbâb-ı fazl u hünerdür.⁴⁹⁵

⁴⁹¹ Kınalızâde Hasan, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, s. 689.

⁴⁹² İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1996.

⁴⁹³ Latîfî, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ ve Tabsıratü’n-Nuzamâ*, s. 199.

⁴⁹⁴ Latîfî, *a.g.e.*, s. 199.

⁴⁹⁵ Latîfî, *a.g.e.*, s. 459.

Yine “övlümüş, övlümeye değer” manasına gelen “sütûde”⁴⁹⁶ ifadesi de tezkirelerde yer bulur: ...*ol Siyer-i sûtûde-eser nâ-tamâm ve dest-i tetâvül-i rûzgârdan müsveddesinin evrâkı perîşân...*⁴⁹⁷

2.8.1.29. Mensûh

“Mensûh” ifadesi sözlükte “*Geçersiz kılınmış, hükümsüz bırakılmış, hükmü ortadan kaldırılmış, iptal edilmiş, neshedilmiş*” manalarını taşır. Bu ifade tezkirelerde kitap için kullanılan sıfatlar arasında yer alır. Latîfî, tezkiresinde pek çok kez bahsi geçen ifadeyi kullanır. Tezkiresinin “Sıfat-ı Şe‘amet-i Devr-i Rûzgâr ve Hâlet-i Te’sîr-i Çarh-ı Gaddâr-ı Mukallib-Etvâr” başlığı altında dönemin değerlendirmesini yaparken hükmü ortadan kalkmış kitapları benzetme olarak kullanır: “*Fünûn-ı mu‘tebirenün ekseri kütüb-i mensûha gibi isti‘mâlden kalmışdır.*”⁴⁹⁸ Bunun haricinde tezkiresinin Ahmed-i Dâ‘î ve Necâtî maddelerinde de bahsi geçen ifadeyi kullanır:

Müşe‘ât-mükâtibi kudemâ elfâzı üzre bast olunmagın bu zamânda ol üslûb meslûb olup ‘amele gelmez ve **kütüb-i mensûha** gibi ol suver-i mürâsilât ile müteressiller meyânında ‘amel olunmaz. Zîrâ üslûb-ı mükâtib ü müteressilân-ı zamân gâyetde zarîf ve suver-i inşâ‘-i mükâtib nihâyetde elfâz u edâsı îcâz u ihtisârda nâzûk ü latîf olmuştur.⁴⁹⁹

Nesr: Hülâsa-i kelâm tarz-ı gazelde bir üslûb-ı meslûbü‘l-misâl peydâ itmişdür ki üslûb-ı eş‘ârî şu‘arâ-yı sâbıkayı kendü zamânına gelince kütüb-i **mensûha** gibi nesh ve eş‘âr-ı kudemânun ‘akd-i bey‘-i suhanların bey‘-i fâsid mesâbesinde fesh itmişdür...⁵⁰⁰

2.8.1.30. Mergûb

Arapça “*istenilen, arzu edilen, rağbet gösterilen, herkesin beğenip arzu ettiği*” manalarını ihtiva eden “*mergûb*”⁵⁰¹ kelimesi tezkirelerde kitaba verilen sıfatlardandır. Müftî Ahmed Çelebi’nin *Yusuf u Zelihâ*’sı⁵⁰², Şeyhoğlu’nun *Hurşid ü Ferahşad*’ı⁵⁰³, Ahmed-i Dâ‘î’nin *Teressül*’ü⁵⁰⁴ Sehî Bey’in “mergûb” olarak nitelendirdiği kitaplar arasında yer alır. *Yusuf u Zelihâ*’nın⁵⁰⁵ latif, güzel ve sanatlı olması; *Hurşid ü Ferahşad*’da güzel manaların ve latifelerin bir araya getirilmesi; *Teressül*’ün katipler

⁴⁹⁶ İlhan Ayverdi, **Misallı Büyük Türkçe Sözlük**, s. 2889.

⁴⁹⁷ Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, **Tezkiretü’s-Şuarâ**, s.339.

⁴⁹⁸ Latîfî, **Tezkiretü’s-Şuarâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ**, s. 57.

⁴⁹⁹ Latîfî, **a.g.e.**, s. 122.

⁵⁰⁰ Latîfî, **a.g.e.**, s. 503.

⁵⁰¹ İlhan Ayverdi **Misallı Büyük Türkçe Sözlük**, s. 2014.

⁵⁰² Sehî Beg, **Heşt Behîşt**, s. 57.

⁵⁰³ Sehî Beg, **a.g.e.**, s. 73.

⁵⁰⁴ Sehî Beg, **a.g.e.**, s. 73.

⁵⁰⁵ Sehî Beg, **a.g.e.**, s. 57.

nezdinde öğretici, yol gösterici kitap olması gibi özellikleri bahsi geçen eserlere “mergub” sıfatının verilme nedenleri olarak yorumlanabilir:

Ve mesneviye çok kûşîş itmişdür. Merhûm Sultân Yıldırım Bâyezîd adına Hurşîd ü Ferahşâd adlı kitabı nazm itdi. İçinde niçe ma’ânî-i bedî’ ve letâyif-i meni’ cem’ eyleyüp yazup beyân u ‘ayân eylemiş. Kitâbı her vech ile makbûl u **mergûb** ve eş’ârı her cihetle garrâ vü mahbûbdur.⁵⁰⁶

Ve bundan gayrı ‘ilm-i inşâyâ müte’allık bir Teressül cem’ idüp halk mâ-beyninde gerek olan mükâtebât ve her şahsun mertebesine göre kendü dâyiresine lâıyk mürâselât ü berevât ta’rif ü zemm ise elkâb zıkr eyleyüp yazup tedvîn itmiş. Tâife-i küttâb ol teressülü yanlarında saklarlar. Maslahatları vâki’ oldukça andan istifâdelenürler. Ve kitâbete şürû’ iden mübtedîlere ta’lîm idüp üslûb-u inşâyı andan gösterürler. ‘Avâm u havâss arasında **mergûb** ve ehl-i kalem tâ’ifesi katında matlûbdur.⁵⁰⁷

“Mergûb” ifadesini kullanan tezkire müelliflerinden bir diğeri de Latîfî’dir. Latîfî, Harîrî Abdülcelil Çelebi’nin *Fütûhat-ı Süleymaniyye* eseri için mezkûr ifadeyi kullanır. Bu eserin belagatli sözlerle güzel bir şekilde inşâ edildiğini; içerisinde sanatlı, muhayyel, büyüleyici kasideler bulunduğunu söyler:

Pâdişâhumuz hazretlerinün vâki’ olan fütûhât-ı feth-âyâtın elfâz-ı belâgat-küşâ ile garrâ inşâ itmişdür ve mahall ü münâsebetle ol kitâbda her bir mısra’ından târîh ü mu’ammâ çıkar. Musanna u muhayyel sihr ü i’câza karîb garîb kasideler dimüşdür ve imlâ ve inşâsında üslûb-ı kavâ’id-i Münşe’ât-ı Vassâfî ri’âyet itmişdür. Esnâ-yı efâzıl-ı zamânda hayli mer’î ve **mergûb** düşmüşdür.⁵⁰⁸

Kınalızâde Hasan Çelebi de tezkiresinin Fazlî-i Diğeri maddesinde söz konusu şairin *Gül ü Bülbül* eseri için “kitâb-ı mergûb” ifadesini kullanır. Kınalızâde, Fazlî’nin diğeri eserlerini saydıktan sonra bütün eserleri içerisinde meşhur olan ve halk nezdinde kabul gören eseri olarak *Gül ü Bülbül*’ü tanıtır. Eserin güzel nazımla, belagatli kelimelerle oluşturulduğuna dikkat çeker:

Bahr-ı recezde Hümây u Hümâyûn nâm kitâbı ve Tuhfe bahrında dahı bir nazm-ı müstetâbı ve Gülistân tarzında Nahlistân adlı inşâsı vardır. Cümleden meşhûr olup halk içinde makbûl u mezkûr olan Gül ü Bülbüldür. Hakkâ ki bir nazm-ı hûb ve **kitâb-ı mergûbdur** ki gül gibi serâmed ve makbûl-ı a’yân olduğu gül gibi zâhir ü ‘ıyân olmışdur ve bülbülân-ı hûş-tab’ân-ı gülistân-ı ‘irfân ol nazm-ı belâgat- ‘unvânı ‘âleme dâstân itmişdür. Bu bir iki eş’âr u ebyât ol nâzım-ı sûtûde-sıfâtun kelimât-ı belâgat-âyâtındandır.⁵⁰⁹

“Fenn-i inşâdan Enisü’l-Kulûb nâm bir **kitâb-ı mergûb** te’lif-i hûb olunmuş ya’nî ahhâr-ı sahih-i nakş u nigârı melîh ile Hümâyûn-nâme tarzına sülûka kudret

⁵⁰⁶ Sehî Beg, a.g.e., s. 73.

⁵⁰⁷ Sehî Beg, a.g.e., s. 73.

⁵⁰⁸ Latîfî, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ*, s. 188.

⁵⁰⁹ Kınalızâde Hasan, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, s. 667.

bulunmuş.⁵¹⁰ ifâdeleriyle Gelibolu Ali Efendi'nin *Enîsü'l-Kulûb*'u; “*Tevsen-i tab 'ı arsa-i eş 'ârda cüst ü çâlâk ve zebân-ı Fârisî'de güftârı ferahnâk olmagın Mihr ü Mâh nâm bir kitâbı Türkî dilinden Fârisî'ye terceme kılmış ziyâde hûb u mergûbdur.*”⁵¹¹ ifâdeleriyle Zîrekî'nin *Mihr ü Mah*'ı Bağdatlı Ahdî tarafından mergûb olarak nitelen-
dirilen eserlerdendir.

Gelibolulu Mustafa Âlî de *Künhü'l-Ahbâr* eserinin Câmi maddesinde Hüseyin Vâiz Kâşîfî'nin *Ravzatü's-Şühedâ* ve Fuzûlî'nin *Hadikâtü's-Süedâ* eserleri için “mergûb” sıfatını kullanır:

Felâ cerem ol sügvâr ü pür-gâm belâ-yı eyyâm-ı mâtem ile Sâ'âdet-nâme-nâm bir kitâb te'lifine cüll-i himmet itmiş. Mevlânâ Vâ'iz Hüseyin Kâşîfinün Ravzâtü's-Şühedâsını terceme semtinden şâh-ı şehîdân-ı Kerbelâ vâkı'â-i şâyî'âsını yazup nihâyetine iletmış. Egerçi ki zebân-ı Fârisîde vâ'iz-i büzürgvârun ol eser-i latîfî gayetle pesendîdedür ba'dehû lisân-ı şarkî Türkîyle mahlût ve câ-be-câ latîf beyitler ve kıtalar ile siyâk u sibâkı merbût olan Hadikâtü's-Sü'edâ ki Monlâ Fuzûlî-i Bagdâdî'nün müellefâtından bir mecmû'a-i güzîdedür. Bu iki **kitâb-ı mergûb**dan sonra ol gûne kitâb te'lif eylemek ve hünerverân-ı âlemün ragbetine mazhar düşüp begendürmek hakkâ Câmi-i Rûmiye degül asılda bezm-gâh-ı ma'ârif ü fezâ'ilün câmi'si olan hazret-i Mahdûmiye bile mümkün olmamak fehm olunurken Sa'âdet-nâmesi beyne'l-ekâbir şöhet bulması ve şu'arâ vü zurefâ miyânında revâc-ı küllî bulup lâyık-ı tahsîn olması mûmâileyhün evsâf-ı ma'ârifine besdür.⁵¹²

Bekâyî'nin mesnevîsi⁵¹³, Bâlizâde Mustafa Efendi'nin *Seyfü'l-Meslûl fî-Şerhi'r-Ra'sûl* eserleri de mergûb olarak nitelenen eserlerdendir.

Özetle denilebilir ki bir kitabın latîf, muhayyel, belagatli, hoş mana dolu, yol gösterici, büyüleyici nitelikte olması o kitabın “mergûb” sıfatıyla nitelenmesine vesile olur.

2.8.1.31. Meserret-Encâm, Meserret-Fezâ, Sürûr-encâm

“*Sevinç*” manasını ihtiva eden “Meserret”⁵¹⁴ kelimesine “*Son, nihâyet*” manası taşıyan “encâm”⁵¹⁵ kelimesi getirilerek oluşturulan “meserret-encâm” ifadesi tezkirelerde kitaba verilen sıfatlardandır. “Sonu sevinç olan, sevinçle tamamlanan” manasını ihtiva eden söz konusu sıfatı Latîfî, tezkiresinde Revânî'nin *İşret-nâme*'si için kullanır.

⁵¹⁰ Bağdatlı Ahdî, *Gülşen-i Şuarâ*, s. 93.

⁵¹¹ Bağdatlı Ahdî, *a.g.e.*, s. 175.

⁵¹² Mustafa İsen, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım*, s. 122.

⁵¹³ Mustafa Cârullahzade, *Beyânî Tezkiresi (Tezkiretü's-Şu'arâ)*, s. 39.

⁵¹⁴ İlhan Ayverdi *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 2024.

⁵¹⁵ İlhan Ayverdi, *a.g.e.*, s. 852.

Revânî hakkında bilgiler veren Latîfî, onun sohbet adabını ve işret nedenlerini beyan eden *İşret-nâme* adlı bir kitabının olduğunu söyler ve o kitabı “kitâb-ı meserret-encâm” olarak nitelendirir. Ayrıca bu kitabın şairin kendine has bir üslupla kaleme aldığını ifade eder:

Nesr: Ve Dîvân-ı ‘işret-beyânından gayrî âdâb-ı sohbeti ve esbâb-ı ‘işreti beyân u ‘ayân eyler ‘İşret-nâme nâm bir **kitâb-ı meserret-encâmı** vardır. Hâssa-i karîhasından tarz-ı hâss üzre ibdâ’ u ihtirâ’ ıdır. Sıfat-ı câmda ve ta’rif-i mey-i lâle-fâmda bu birkaç ebyât-i nasihât-nisâb ol kitâb-ı müstetâbdandır.⁵¹⁶

Farsça “artıran” manasını taşıyan “efzâ/fezâ”⁵¹⁷ ifadesinin “meserret” kelimesi ile birleşerek sıfat oluşturduğu ve bu sıfatın kitaba verilen sıfatlar arasında olduğu görülür. Zirâ Latîfî, tezkiresinde Fazlî hakkında bilgi verirken onun *Hüsrev ü Şîrîn* tarzında *Hümâ u Hümâyûn* adlı beş bin beyitlik bir eserinin olduğunu ifade eder ve bu eser için “kitâb-ı meserret-fezâ” ifadesini kullanır: “Nesr: *Ve Husrev ü Şîrîn tarzında Hümây u Hümâyûn adlı beş bin beyt bir kitâb nazm itmişdür. Sıfat-ı tasvîrde bu birkaç beyt ol kitâb-ı meserret-fezâdandır.*”⁵¹⁸

Ayrıca, “Meserret” kelimesi etrafında teşekkül eden söz konusu sıfatların şiirleri nitelemek gayesiyle kullanıldığı da görülür.⁵¹⁹

“Meserret-encâm” ile aynı manayı taşıyan “sürûr-encâm” ifadesi de tezkirelerde kullanılır. “Sonu sevinç olan kitap, sevinç ile biten kitap” şeklinde manalandırılabilen bu ifadeyi Bağdatlı Ahdî tezkiresinde Celâl Efendi’nin *Sa’d u Sa’id*⁵²⁰, Fânî’nin *Belâ-zâde*⁵²¹, Nev’î Çelebi’nin *Tûtî vü Zağ*⁵²², Nigârî’nin *Dürer-i Derya*⁵²³ ve Lem’î’nin *Letâyif-nâme*⁵²⁴ adlı eserleri için kullanır. *Dürer-i Derya* ve *Letâyif-nâme* eserleri ile ilgili verilen bilgilere bakıldığında Ahdî’nin bu sıfatla nitelediği kitapların okuyan kişilere mutluluk verdiği söylenebilir:

Defa’ât ile ‘azîm gazâlarda ceng-i azmâ ve altun fener ile kapûdân-ı deryâ ve ‘ilm-i deryâdan geregi gibi habîr ü dâna ve cezâyir-i buhûra âşinâ olduğu ecilden Dürer-i Deryâ nâm **bir kitâb-**

⁵¹⁶ Latîfî, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsıratü’n-Nuzamâ*, s. 246.

⁵¹⁷ İlhan Ayverdi, *Misallî Büyük Türkçe Sözlük*, s. 2024.

⁵¹⁸ Latîfî, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsıratü’n-Nuzamâ*, s. 413.

⁵¹⁹ Fahri Kaplan, “*Latîfî Tezkiresi’nde Edebî Eleştirî Terimleri ve Edebiyat Eleştirisi*”, s. 320-321.

⁵²⁰ Bağdatlı Ahdî, *Gülşen-i Şuarâ*, s. 58.

⁵²¹ Bağdatlı Ahdî, *a.g.e.*, s. 249.

⁵²² Bağdatlı Ahdî, *a.g.e.*, s. 286.

⁵²³ Bağdatlı Ahdî, *a.g.e.*, s. 286.

⁵²⁴ Bağdatlı Ahdî, *a.g.e.*, s. 261.

ı garrâ-yı sürûr-encâm nazm-ı âbdâr ile nakş u nigâr itmiş ki seyrinden dîde-i remed-dîdeye ve dil-i gam-dîdeye sürûr ırması mukarrer ve meşhûr-ı bahr ü berr olmuştur.⁵²⁵

Bi't-tamâm bilâ-kusûr **kitâb-ı pür-sürûr** ki nâm-ı şerîfî Letâyif-nâme'dür elfâzinun neşât-ı ferah-efzâsından dil-i gamgîn ve kelimât-ı rûh-bahşının inbisât-ı dil-küşâsından dil-i gambeste âzâd ve inşâ-yı müseccâ'ından mülk-i harâb hâtır-âbâd olması mukarrer ve mütâla'ası pe-sendîde-i ehl-i hüner ve meşhûr-ı merdüm-i bahr ü berddür ve Sâbıkü'z-zikrün eş'âr-ı pürevârı gün gibi lâmi' ve lem'â-ı tîg-ı zebân-ı âbdârını nass-ı kâti' gibi sâti'.⁵²⁶

2.8.1.32. Meşhûr, Pür-unvân, Nâmdâr, bülend-‘unvân, benâm, müteârif

“Herkesçe bilinen, adı sanı her tarafa yayılmış, ünlü, şöhranlı” manalarını taşıyan “meşhûr”⁵²⁷ ve bu kelimeyle benzer manalar taşıyan “Pür-unvân”, “Nâmdâr”, “Bülend-‘unvân”, “Benâm”, “Müteârif” ifadeleri tezkirelerde kitaba verilen sıfatlar arasında yer alır.

Halîlî'nin *Firâknâme*'si⁵²⁸ Sehî Bey tezkiresinde; Yazıcızâde Mehmed Çelebi'nin *Muhammediye*'si⁵²⁹, Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necat*'i⁵³⁰ Latîfî tezkiresinde; Vücûdî'nin *Mansûr-ı Ka'ân*'i⁵³¹, Hamdi Çelebi'nin *Kıyâfet-nâme*'si⁵³², Ahmedî'nin *İskender-nâme*'si⁵³³, Ca'fer Çelebi'nin *Heves-nâme*'si⁵³⁴, Halîmî'nin *Bahrü'l-garâib*'i⁵³⁵, Halîlî'nin *Fürkat-nâme*'si⁵³⁶, Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'i⁵³⁷ Kınalızâde Hasan Çelebi tezkiresinde; Fuzûlî'nin *Hadikatü's-Süedâ*'sı Bağdatlı Ahdî tezkiresinde⁵³⁸; Hamdî'nin *Yusuf u Züleyha*'sı⁵³⁹, Sehî Bey'in *Heşt Behişt*'i⁵⁴⁰, Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'i⁵⁴¹ Âşık Çelebi tezkiresinde; Nev'î Efendi'nin *Ulûm-ı İsnâ*'sı⁵⁴², Fazlî-

⁵²⁵ Bağdatlı Ahdî, **a.g.e.**, s. 286.

⁵²⁶ Bağdatlı Ahdî, **a.g.e.**, s. 261.

⁵²⁷ İlhan Ayverdi, **Misallı Büyük Türkçe Sözlük**, s. 2033.

⁵²⁸ Sehî Beg, **Heşt Behişt**, s. 83.

⁵²⁹ Latîfî, **Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ**, s. 91.

⁵³⁰ Latîfî, **a.g.e.**, s. 94.

⁵³¹ Kınalızâde Hasan, **Tezkiretü'ş-Şuarâ**, s.895.

⁵³² Kınalızâde Hasan, **a.g.e.**, s. 310.

⁵³³ Kınalızâde Hasan, **a.g.e.**, s. 181-182.

⁵³⁴ Kınalızâde Hasan, **a.g.e.**, s. 262.

⁵³⁵ Kınalızâde Hasan, **a.g.e.**, s. 306.

⁵³⁶ Kınalızâde Hasan, **a.g.e.**, s. 306.

⁵³⁷ Kınalızâde Hasan, **a.g.e.**, s. 482.

⁵³⁸ Bağdatlı Ahdî, **Gülşen-i Şuarâ**, s. 240.

⁵³⁹ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, **Meşâ'irü'ş-Şu'arâ**, s. 271.

⁵⁴⁰ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, **a.g.e.**, s. 438.

⁵⁴¹ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, **a.g.e.**, s. 613.

⁵⁴² Mustafa Cârullahzâde, **Beyânî Tezkiresi (Tezkiretü'ş-Şu'arâ)**, s. 215.

i Sâni'nin *Gül ü Bülbül*'ü⁵⁴³ Mustafa Carullahzâde tezkiresinde; 'Abdî'nin divanı⁵⁴⁴ Mehmed Sâlim tezkiresinde; Şeyh Mustafa Müştâk Efendi'nin divanı⁵⁴⁵ Fatîn tezkiresinde; Celâl Ergûn'un *İşâretü'l-Beşâre*⁵⁴⁶, Cevrî'nin *Melhâme'si*⁵⁴⁷, Derviş Habîbî⁵⁴⁸ ve Rusûhî Dede'nin *divanları*⁵⁴⁹ Esrâr Dede'nin tezkiresinde bahsedilen sıfatla nitelenen eserler arasında yer alır.

Bu kullanımların aksine meşhur olamayan eserlerin varlığı da görülür. Bu noktada Mu'îdî'nin eserleri örnek olarak verilebilir. Nitekim Latîfî, pek çok dikkat gösterip sanat bulmasına rağmen şairin eserlerinin rağbet ve şöhret bulmadığını ifade eder:

Suhanverlûkde güher-senci ve zebânı Türkîde cevâb-ı Penc-genci kütüb-i seb'ası vardır. Bunların nazmında çok dikkat ve hayli san'at harc u derc itmişdür. Velihâzâ zikr olan yedi pâre dâstân-ı şîrîn-beyânı ve ü cild dîvân-ı fesâhat- 'unvânı aslâ ragbeti nâsa ve iltifat-ı havâssa karîn olup okunmak vâki' olmamışdur ve cümleden biri halk arasında ragbet ü şöhret bulmamışdur. Egerçi vüfûr-ı icâd ve kesret-i irâdla cevdet-i tab'ına teslim iderler lâkin husûs-ı te'lifâtı ıtnâb u iksâra düşürmüş makûle-i pûr-gûydur dirler. Tahrîr ü te'lif itdüğü dîvân-ı selâse ve resâyil-i seb'adan *الكلام أو جزءه* muktezâsınca bir münakkahca dîvân ve nazm-ı pâk ile bir dâstân evlâ ve efdal idi dimişler. Bu bâ'isden bunca tedvînâtndan biri esnâ-yı enâmda şöhret ü ragbet bulmadı. Gâlibâ çâşni-i nazmı tîbâ'-ı nâsa matbû' gelmedi. Misâl-i hâricîsi şol mugannîye benzer ki 'ilm-i edvârda kâmil ve fenn-i mûsikî 'ilminde 'âmil ola lâkin terennûm ü tegannîsinde ve elhân u âvâzesinde hâlet-i lezzet ve reng ü halâvet olmaya.⁵⁵⁰

2.8.1.33. Meşrûh

"Meşrûh"⁵⁵¹ ifâdesi "Açıklanmış, şerh edilmiş" demektir. Söz konusu ifadenin de tezkirelerde kitap için kullanıldığı görülür. Esrâr Dede'nin, tezkiresinde Münec-cimbaşı Ahmed Dede'nin *Câmi'u'd-Düvel* adlı eseri için "meşrûh" ifadesini kullanması bu duruma örnek olarak verilebilir: "...târîh-i hicretün bin seksen tokuzına mün-tehâ olunca mufasssal u **meşrûh** ve mücmel ü mûcîz 'Arabîyyü'l-inşâ *Câmi'u'd-Düvel* nâm târîh-i mücelledleri ki el'ân Müneccimbaşî Târîhi dimekle meşhûdur."⁵⁵²

⁵⁴³ Mustafa Cârullahzâde, *a.g.e.*, s. 149.

⁵⁴⁴ Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü's-Şuarâ*, s.318.

⁵⁴⁵ Fatîn Dâvud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtîmetü'l-Eşâr)*, s. 444.

⁵⁴⁶ Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye*, s. 71.

⁵⁴⁷ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 79.

⁵⁴⁸ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 88.

⁵⁴⁹ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 131.

⁵⁵⁰ Latîfî, *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, s. 487.

⁵⁵¹ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 2035.

⁵⁵² Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye*, s. 30.

2.8.1.34. Mufasssal

Sözlükte “*Ayrıntılara girilerek geniş biçimde anlatılan, ayrıntılı, tafsîlatlı*” anlamını taşıyan “Musaffal”⁵⁵³ kelimesi tezkirelerde kitap için kullanılan sıfatlardandır. Fatîn, tezkiresinin Abdullah Hilmî Efendi maddesinde şâirin şerhi için bahsi geçen ifadeyi kullanır:

Mûmâ-ileyh bir âlim-i âmil ve bir fâzıl-ı kâmil olup Buhârî-i Şerîf’e **mufasssal** bir aded **şerh-i metîni** olduğundan fazla bazı kütüb-i mu‘tebereye hâşiye vü tefâsîr-i şerîfe ve fûnûn-ı sâireye dâir dahi kırk yedi aded risâle-i rengîn-makalesi olduğu bazı târîhde mestûr u mukayyedir.⁵⁵⁴

Fatîn, söz konusu ifadeyi divan için de kullanır: “*Mûmâ-ileyh meşâyih-i mutasavvıffadan bir şeyh-i sâhib-himmet olup ekser eş‘ârı şeyhâne ve gâlib güftârı tasavvûfâne vâki olmuştur. Bir kıt‘a **mufasssal** Dîvânı dahi vardır.*”⁵⁵⁵ Divanın içerisinde tasavvufun her yönüyle alınması söz konusu sıfatın verilme sebebi olarak görülebilir.

Esrâr Dede ise tezkiresinde Müneccimbaşı Ahmed B. Lütfullah’ın *Câmiü’-d-düvel* adlı eseri⁵⁵⁶ ile Abdulvehhâb Hemedânî’nin menakıbı⁵⁵⁷ için bahsi geçen sıfatı kullanır.

Yine, Cemîlî⁵⁵⁸, Hâletî⁵⁵⁹, Dürri⁵⁶⁰, Mesîhî⁵⁶¹ gibi şairlerin divanları da “mufasssal” olarak nitelenen eserler arasında yer alır.

2.8.1.35. Muhabbet-karîn

“*Sevgi, aşk, sevdâ, dostluk, sohbet, yârenlik*” gibi manaları ihtiva eden “muhabbet”⁵⁶² kelimesiyle “*Yakın, karib, bir durumla nitelenen, bir şeye eren, sâhip*” manalarını ihtiva eden “karîn”⁵⁶³ kelimesinin birleşimi akabinde oluşturulan birleşik sıfatın tezkirelerde kitaba verilen sıfatlar arasında yer aldığı görülür. “Muhabbetli kitap”

⁵⁵³ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s. 2110.

⁵⁵⁴ Fatîn Dâvud, **Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü’l-Eşâr)**, s. 102.

⁵⁵⁵ Fatîn Dâvud, **a.g.e.**, s. 408.

⁵⁵⁶ Esrâr Dede, **Tezkire-i Şu‘arâ-yı Mevleviyye**, s. 30.

⁵⁵⁷ Esrâr Dede, **a.g.e.**, s. 202.

⁵⁵⁸ Bekir Kayabaşı, **Kâf-zâde Fâizî’nin Zübdetü’l-Eş‘ârı**, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Malatya, 1997, s. 217.

⁵⁵⁹ Bekir Kayabaşı, **a.g.e.**, s. 222.

⁵⁶⁰ Bekir Kayabaşı, **a.g.e.**, s. 294.

⁵⁶¹ Bekir Kayabaşı, **a.g.e.**, s. 503.

⁵⁶² İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s. 2112.

⁵⁶³ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s. 1584.

şeklinde anlamlandırılabilen söz konusu ifadeyi Bağdatlı Ahdî, Gelibolulu Âlî Efendi'nin *Riyâzü's-Sâlikîn* adlı kitabı için kullanır. Eserin tasavvuf remizlerini ihtiva eden bir yapıda olması söz konusu sıfatın verilme sebebi olarak düşünülebilir:

...ve ol semerât-ı nihâl-i ma'rifet ve nev-bâve-i şâhsâr 'ilm ü fażiletten kâmkâr u behremend ve ez-hüner-i nesr ü nazmdan fâidemend olup re'y-i bülendden mebânisi remz-i tasavvufî pâk ve ma'ânîsi tasarrufî ferahnâk diyü ol merd-i güzîn Riyâzü's-Sâli(k)în nâm bir **kitâb-ı mahabet-karîn** imlâsına resm-i nazmla râğbet göstermişler.⁵⁶⁴

2.8.1.36. Muhayyel

Sözlükte “*Tahayyül olmuş, hayal kurulmuş*” manasını taşıyan “muhayyel”⁵⁶⁵ kelimesi kitap için kullanılan sıfatlardandır. Latîfî, Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* eseri için bahsi geçen ifadeyi kullanır. Eserin sihirli nazım ile kendine has bir üslupta kaleme alınması, her beyitin benzersiz sanat ve hayallerle işlenmesi bahsi geçen sıfatın verilme sebebi olarak düşünülebilir:

“Nesr: Resâil-i manzûmundan Risâle-i Şem' ü Pervânesi gâyetde musanna' u **muhayyel kitâb** ve nazm-ı sihr-intisâbdur ve hem hikâyetün hâkîsi ve nâkili ve râvîsi ve kâ'ilidür. Zebân-ı Türkîde ihtirâ'-ı hâs ve manzûr-ı havâssdur. Min matla' ilâ maktâ' her beyti ma'mûr u muhayyel ve mansû'-ı bî-bedeldür. Ammâ 'inde'l-fuzelâ tarz-ı nazm-ı kelâmda ve bast-ı sûk-ı merâmda fehvâ-yı hikâyât tahayyül ü tasannu' üzre tarh olunmagın netâyic-i me'âl-i kıssa çendân vâzih u rûşen ve ri'âyet-i irtibât-ı mukaddemâtda çendân hoş-âyende ve müstahsen düşmemişdür. Suhan-fehm olanlara ma'lûmdur. Bu birkaç beyt-i nazm ber-tarîk-ı tarz-ı lugaz sıfat-ı şem' de ol kitâb-ı belâgat nisâbdandır.”⁵⁶⁶

2.8.1.37. Musanna, masnû

“*Tasnî edilmiş, sanat eseri olarak meydana getirilmiş, usta elinden çıkmış*” manalarını taşıyan “musanna”⁵⁶⁷ ve benzer manadaki “masnû”⁵⁶⁸ kelimeleri tezkirelerde kitap için kullanılan sıfatlardandır. Söz konusu ifadelerin Latîfî nezdindeki karşılığı ile ilgili şu ifadeler söylenir: “*Musanna' şiir; ses, tekrar, üslup, hayal, icat vb. şiire dair unsurların şiir sanatının istediği doğrultuda kullanılarak ortaya konulmuş bir sanat ürünü, yani şairin üstatlığıyla ortaya koyduğu bir eserdir.*”⁵⁶⁹

Bahsi geçen ifade tezkirelerde pek çok kitap için kullanılır. Sehî Bey'in Müftî Ahmed Çelebi'nin *Yusuf u Zelihâ*'sı için kullandığı ifadelerden biri “masnu”dur:

⁵⁶⁴ Bağdatlı Ahdî, *Gülşen-i Şuarâ*, s. 94.

⁵⁶⁵ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, Aydın Kitapevi, 1984, s. 801.

⁵⁶⁶ Latîfî, *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, s. 231.

⁵⁶⁷ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 821.

⁵⁶⁸ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1948.

⁵⁶⁹ Fahri Kaplan, *Latîfî Tezkiresi'nde Edebî Eleştiri Terimleri ve Edebiyat Eleştirisi*, s. 338.

“Eş‘ârı vâfir ve gazeliyyâtı mütekâsir on bin beyt mikdârı Yûsuf u Zelîhâ hikâyesin nazm idüp gâyet latîf ü matbû‘ mergûb ve **masnû‘** itmişdür.”⁵⁷⁰

Bir diğer tezkire müellifi Latîfî, Zâtî’nin *Şem‘ ü Pervâne* eseri için “musanna‘” nitelemesi yapar. Eserin sihirli nazım ile kendine has bir üslupta kaleme alınması, her beyitinin benzersiz sanat ve hayallerle işlenmesi bahsi geçen sıfatların verilme sebebi olarak düşünülebilir:

“Nesr: Resâil-i manzûmundan Risâle-i Şem‘ ü Pervânesi gâyetde **musanna‘** u muhayyel kitâb ve nazm-ı sihr-intisâbdur ve hem hikâyetün hâkîsi ve nâkîli ve râvîsi ve kâ‘ilidür. Zebân-ı Türkîde ihtirâ‘-ı hâs ve manzûr-ı havâssdur. Min matla‘ ilâ makta‘ her beyti ma‘mûr u muhayyel ve mansû‘-ı bî-bedeldür. Ammâ ‘inde’l-fuzelâ tarz-ı nazm-ı kelâmda ve bast-ı sûk-ı merâmde fehvâ-yı hikâyât tahayyül ü tasannu‘ üzre tarh olunmagın netâyic-i me‘âl-i kıssa çendân vâzih u rûşen ve ri‘âyet-i irtibât-ı mukaddemâtda çendân hoş-âyende ve müstahsen düşmemişdür. Suhan-fehm olanlara ma‘lûmdur. Bu birkaç beyt-i nazg ber-tarîk-ı tarz-ı lugaz sıfat-ı şem‘de ol kitâb-ı belâgat nisâbdandur.”⁵⁷¹

Âşık Çelebi de tezkiresinde birçok kitap için değerlendirmelerde bulunurken Kemalpaşazâde’nin *Yusuf u Züleyhâ*’sı için “musanna‘” ifadesini kullanır:

Kitâb-ı mezkûrun hod egerçi ekser yiri tercemedür ammâ be-her-hâl muhkem ü üstüvâr ve yek-dest ü hemvârdur, ol zemâna göre şi‘rde bu zarâfet ü bu letâfet çokdur. Egerçi Âhî’nün Husrev ü Şîrîn-i nâzûk ü nazg u zarîfâne vü pür-magz u pür-kârdur ve rişte-i nazmı tolu dürr-i şehvârdur ve Hamdî’nün Yûsuf u Züleyhâ’sı sâde vü gûşade ve Kemâl Paşa-zâde’nün Yûsuf u Züleyhâ’sı **musanna‘** u ma‘nîdâr ve Ca‘fer Çelebi’nün Heves-nâme’si belâgat-şi‘âr ve Lâmi‘î’nün mesneviyyâtı sebûk ü şîrîn ve selis ü rengindür. Husrev ü Şîrîn-i Şeyhî dahî meş-hûr-ı şehîr ü diyârdur.”⁵⁷²

2.8.1.38. Muteber, Mer‘î

“Saygı gören, hatırı sayılır, saygın, itibarlı; inanılır, güvenilir, itimat edilir; üstün ve değerli kabul edilen, makbul; yürürlükte olan, geçerli, geçer” gibi manaları taşıyan “Mu‘teber”⁵⁷³ ve benzer manaları taşıyan “Mer‘î”⁵⁷⁴ ifadeleri tezkireler içerisinde kitaplara verilen sıfatlardandır. Söz konusu sıfatların doğrudan bir şairin eseri için kullanıldığı gibi yazılan yahut okunan, içinde bulunulan dönemde bilinen, saygın kitapları ihtiva edecek şekilde de kullanılır. Kelimelerin tanımı çerçevesince bakıldığında bu ifadenin kitaplara verilme sebeplerinin farklılıklar gösterebileceği söylenebilir. Öyle ki kimi eser doğru bilgileri taşıdığı için kimisi fesahat ve belagat yönleriyle

⁵⁷⁰ Sehî Beg, *Heşt Behişt*, s. 57.

⁵⁷¹ Latîfî, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ ve Tabsîratü’n-Nuzamâ*, s. 231.

⁵⁷² Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, *Meşâ’irü’ş-şu‘arâ*, s. 613.

⁵⁷³ İlhan Ayverdi, *Misallî Büyük Türkçe Sözlük*, s.2261

⁵⁷⁴ İlhan Ayverdi, *a.g.e.*, s.2015.

başarılı bulunduğu için muteber kabul edilebilir. Ahmedî'nin tıp alanındaki eseri⁵⁷⁵, Lâmi'î'nin eserleri⁵⁷⁶, Mesîhî'nin *Gül-i Sad-berg*'i⁵⁷⁷ İsmâil Belîğ Efendi'nin *Vefâyât*'ı⁵⁷⁸, Fazlî-i Sâni'nin *Gül ü Bülbül*'ü⁵⁷⁹ bahsi geçen sıfatlarla nitelenen eserlerdendir.

2.8.1.39. Mübîn

“*Açık, belli, âşikâr, vâzih*” manalarını taşıyan “Mübîn”⁵⁸⁰ kelimesi tezkirelerde kitap için kullanılan ifadelerdendir. Fatîn, tezkiresinde Ahmed Cevdet Efendi'nin *Medhal-i Kavâid* eseri için “mübîn” sıfatını kullanır:

Mûmâ-ileyh fart-ı zekâsı müsellemler bir şâir-i pâkîzeşiyem olup dîvân olacak mikdâr eş'âr-ı fesâhat-disârı olduğundan başka Şâfiye-i İbn-i Hâcib'e Gâyâtü'l-Beyân isminde bir şerh-i metîn ve müteveffâ Hâce Fehîm Efendi'nin gazeliyyât-ı Sâib'in bazılarına olan şerh-i nâkısını bi'l-itmâm bir eser-i dil-nişîn ve Harîr-i Marûf'un Ahvâl-i Târîhiye'siyle emr-i terbiyesine dâir Kitâb-ı Harîr isminde diğer bir eser-i rengîn ve kavâid-i osmâniyeye müteallik müştereken bir kıt'a kitâb-ı güzîn ve Medhal-i Kavâid nâmında muhtasarca bir **risâle-i mübîn** ve hutbe ve dîbâce hakkında Beyânü'l-Ünvân isminde diğer bir risâle-i sıhhat-karîn ki tamâmen altı adet âsâr-ı fevâid-nisârın te'lîfiyle diğer müteaddid resâil-i güz.de tertîbine müvaffak olmuştur.⁵⁸¹

2.8.1.40. Mücedvel

“*Sayfa kenarları cetvellenmiş, cetvelli*” manalarını taşıyan “mücedvel”⁵⁸² ifadesi tezkirelerde kitaba verilen sıfatlardandır. Kınalızâde Hasan Çelebî, eserinin Revânî maddesinde Edirne'yi tarif ederken söz konusu sıfatı mecazi manada kullanır: “*Revânî: Kesret-i enhâr ve vefret-i cûybâr ile kitâb-ı müzehheb ü mücedvel ve kâmet-i vücûd-ı letâfet-muzâhiri tâc-ı bâ-revâc-ı menâkıb u mefâhir ile mütevec ü mükellel olan şehir-i Edirnedendir.*”⁵⁸³

2.8.1.41. Mücelled

“*Mücelled*”⁵⁸⁴ ifadesi “*Cilt yapılmış, ciltlenmiş, ciltli.*” demektir. Kitabın teleyeni olarak kullanılan bu ifadenin örneğinin görüldüğü yerlerden biri Esrâr

⁵⁷⁵ Latîfî, *Tezkiretü's-Su'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, s. 122.

⁵⁷⁶ Latîfî, *a.g.e.*, s. 459.

⁵⁷⁷ Latîfî, *a.g.e.*, s. 484.

⁵⁷⁸ Fatîn Dâvud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, s. 47.

⁵⁷⁹ Mustafa Cârullahzâde, *Beyânî Tezkiresi (Tezkiretü's - ş u'arâ)*, s. 149.

⁵⁸⁰ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s.2175.

⁵⁸¹ Fatîn Dâvud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, s. 72.

⁵⁸² İlhan Ayverdi *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 2178.

⁵⁸³ Kınalızâde Hasan, *Tezkiretü's-Suarâ*, s. 395.

⁵⁸⁴ İlhan Ayverdi *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 2178.

Dede'nin tezkiresidir. Zira Esrâr Dede, tezkiresinde Müneccimbaşı Ahmed Dede'nin *Câmi 'u'd-Düvel* adlı eseri için söz konusu ifadeyi kullanır: “...*târîh-i hicretün bin seksen tokuzına müntehâ olunca mufasssal u meşrûh ve mücmel ü mûcîz 'Arabiyyü'l-inşâ Câmi 'u'd-Düvel nâm târîh-i mücelledleri ki el'ân Müneccimbaşı Târîhi demekle meşhûdur.*”⁵⁸⁵

2.8.1.42. Mücmel, Mûcîz

“*Mücmel*”⁵⁸⁶ “Kısaltılmış, özetlenmiş, kısa, öz”; “*Mûcîz*”⁵⁸⁷ ise “Kısa, özlü, veciz; Çok şeyi az sözle ifâde eden, kısa ve özlü bir biçimde anlatan” manasına gelir. Tezkirelerde kitap için kullanılan söz konusu ifadelerin örneği Esrâr Dede'nin tezkiresinde görülür. Zira, ona göre Müneccimbaşı Ahmed Dede'nin *Câmi 'u'd-Düvel* adlı eseri “mücmel ve mûcîz” bir eserdir. “...*târîh-i hicretün bin seksen tokuzına müntehâ olunca mufasssal u meşrûh ve mücmel ü mûcîz 'Arabiyyü'l-inşâ Câmi 'u'd-Düvel nâm târîh-i mücelledleri ki el'ân Müneccimbaşı Târîhi demekle meşhûdur.*”⁵⁸⁸

2.8.1.43. Mükemmel

“*Olabileceği en üstün, en kusursuz şekilde olan, eksiksiz, kusursuz, tam*” manalarını taşıyan “Mükemmel”⁵⁸⁹ ifadesi tezkirelerde kitap için kullanılan sıfatlardır. Nâ'imâ'nın *Tevârih-i Âl-i 'Osmân'*⁵⁹⁰, Mehmed Es'ad Efendi'nin münşeatı⁵⁹¹; Sırrî⁵⁹², Sâkıp Dede⁵⁹³, Rusûhî Dede⁵⁹⁴, Siyâhî Mustafa Dede⁵⁹⁵, Sâhip Dede⁵⁹⁶, Şîrî⁵⁹⁷,

---

⁵⁸⁵ Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, s. 30.

⁵⁸⁶ İlhan Ayverdi, *Misallı Büyük Türkçe Sözlük*, s.2180.

⁵⁸⁷ İlhan Ayverdi, *a.g.e.*, s.2108.

⁵⁸⁸ Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, s. 30.

⁵⁸⁹ İlhan Ayverdi, *Misallı Büyük Türkçe Sözlük*, s.2197.

⁵⁹⁰ Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü's-Şuarâ*, s.445.

⁵⁹¹ Fatîn Dâvud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, s. 29.

⁵⁹² İsmail Belig, *Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*, s. 153.

⁵⁹³ Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, s. 65.

⁵⁹⁴ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 132.

⁵⁹⁵ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 140.

⁵⁹⁶ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 142.

⁵⁹⁷ Bekir Kayabaşı, *Kâf-zâde Fâizî'nin Zübdetü'l-Eş'ârı*, s. 366.

İşretî⁵⁹⁸, Aşkı⁵⁹⁹, Rezmî⁶⁰⁰, Sâmi-i Dîğeri⁶⁰¹, Şeyhî⁶⁰², Sabûhî⁶⁰³, Tıflî Çelebi⁶⁰⁴, ‘Atâyî⁶⁰⁵, Nef’î⁶⁰⁶ ve Nâdirî⁶⁰⁷ gibi şairlerin divanları mükemmel olarak nitelenen eserlerdendir.

2.8.1.44. Münzele

“Yukarıdan aşağıya indirilmiş” manasını taşıyan “münzel”⁶⁰⁸ ifadesi tezkirelerde Allah’ın vahiy yoluyla peygamberlerine gönderdiği kitapları nitelemek gayesiyle sıfat olarak verilir. Tezkirelerde yer alan kullanımları şu şekildedir:

... Ve ol gürûh-ı gümrûh ne‘uzü billâh mezheblerinün vüs‘atinden cemî‘-i muharremâtı helâl ü mubâh bilürler ve cemî‘-i kütüb-i **münzeleyi** tevcih-i bî-vechle şekl-i insânda bulurlardı ve tahâretsüz âdeme secde kılurlar.⁶⁰⁹

Sultân Bâyedîd Hân emriyle nâm-ı şeriflerine Süleymân-nâmeyi nazm ü nesr üzre cem‘ idüp kütüb-i **münzelede** ve suhûf-ı semâviyede ne kadar kısas u ahbâr ve ‘âlemde ne kadar tevârih ü esmâr u âsâr varsa ‘ilm-i hikmet ü hendese ve ‘ilm-i nücum ve tabâyi‘ anda derc ve ‘ilm-i evvelin ü âhirini anda harc idüp üç yüz altmış cild kitâb itmişd.⁶¹⁰

2.8.1.45. Müretteb, Hemvâr, Yek-dest

“Sıralanmış, sıralı, tertipli, muntazam” manalarını taşıyan “Müretteb”⁶¹¹ ifadesi de tezkirelerde kitap için pek çok kez kullanılır. Bilhassa divanlar için kullanılan bu ifadenin anlam karşılığı hususunda şunlar söylenir: “Bir şairin şiirlerini belirtilen tertip ve çerçeve içinde toplayan divanlara, onları bu vasıfta olmayanlardan farklı kılan bir meziyeti belirlemek için “mürettep divan” denir.”⁶¹² Bu açıdan bakıldığında tezkirelerde geleneğin kendisine çizdiği sınırlar dahilinde divan ortaya koyan şairlerin divanlarının müretteb olarak nitelendirildiği söylenebilir. Divanların haricinde

⁵⁹⁸ Bekir Kayabaşı, **a.g.e.**, s. 403.

⁵⁹⁹ Bekir Kayabaşı, **a.g.e.**, s. 403.

⁶⁰⁰ Seyrekzâde Mehmed Âsım, **Zeyl-i Zübetü’l-Eş’âr**, Hazırlayan: Ali Osman Coşkun, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2019, s. 55, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/67153,zeyl-i-zubdetu39l-esarpdf.pdf?0>.

⁶⁰¹ Seyrekzâde Mehmed Âsım, **a.g.e.**, s. 62.

⁶⁰² Seyrekzâde Mehmed Âsım, **a.g.e.**, s. 68.

⁶⁰³ Seyrekzâde Mehmed Âsım, **a.g.e.**, s. 75.

⁶⁰⁴ Seyrekzâde Mehmed Âsım, **a.g.e.**, s. 81.

⁶⁰⁵ Seyrekzâde Mehmed Âsım, **a.g.e.**, s. 92.

⁶⁰⁶ Seyrekzâde Mehmed Âsım, **a.g.e.**, s. 118.

⁶⁰⁷ Seyrekzâde Mehmed Âsım, **a.g.e.**, s. 132.

⁶⁰⁸ İlhan Ayverdi **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s.2220.

⁶⁰⁹ Latîfi, **Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ**, s. 161.

⁶¹⁰ Latîfi, **a.g.e.**, s. 403.

⁶¹¹ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s. 2223.

⁶¹² Ömer Faruk Akün, **Divan Edebiyatı**, s. 59.

münşeât için de kullanıldığı görülür. Esad Mehmed Efendi, tezkiresinin Ahmed mad-desinde şâirin Münşeât'ı için müretteb ifadesini kullanır: “*Vahdet-nâme-nâm mesnevî belîgına himmet-i bî-hemtâ edip kendi ismiyle eş'ârı ve müretteb Münşe'âtı ve sâ'ir âsâr-ı bî-şumârı olan nâdire-i rûzgârdır.*”⁶¹³

Müretteb kelimesiyle benzer manaları taşıyan “Hemvâr” ve “Yek-dest” ifadeleri de bir kitabın intizâmı için kullanılan ifadelerdendir. Ali Çelebi'nin *Hümâyunnâme*'si ve Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrin*'i bahsi geçen ifadenin kullanıldığı eserler arasında yer alır:

Yek-dest ü **hemvâr** pür-kâr u çâşnîdârdur. Hıdmetlerine irdüğümüz ve keşflerin çevirdüğümüz efâz-ı 'ulemâ ve erbâb-ı şî'r ü inşâ ittifâk üzre buyurmuşlardır ki Rûm'da şimdiye dek bunun gibi inşâ olmamışdır ve cild-i zer-nigâr-ı sipihre dest-i sun'-ı Kirdgâr şemse-i mihr ile turunca idelden ser-rişte-i eşi'ât-ı hurşidle eczâ-yı perîşân-ı sahâ'if-i evrâk-ı eşcâra intizâm virelden rûzgâr bu denlü çeşm-i kevâkib-i seyyârât u sevâbitle bir bunun gibi kitâba nazar salmamışdır.⁶¹⁴

Kitâb-ı mezkûrun hod egerçi ekser yiri tercemedür ammâ be-her-hâl muhkem ü üstüvâr ve **yek-dest** ü **hemvârdur**, ol zemâna göre şî'rde bu zarâfet ü bu letâfet çokdur. Egerçi Âhî'nün Husrev ü Şîrin'i nâzûk ü naz u zarîfâne vü pür-magz u pür-kârdur ve rişte-i nazmı tolu dürr-i şehvârdur ve Hamdî'nün Yûsuf u Züleyhâ'sı sâde vü güşade ve Kemâl Paşa-zâde'nün Yûsuf u Züleyhâ'sı musanna' u ma'nîdâr ve Ca'fer Çelebi'nün Heves-nâme'si belâgat-şî'âr ve Lâmi'î'nün mesneviyyâtı sebûk ü şîrin ve selîs ü rengindür. Husrev ü Şîrin-i Şeyhî dahi meş-hûr-ı şehîr ü diyârdur,⁶¹⁵

2.8.1.46. Müsellem

“Doğruluğu, gerçekliği ispatlanmış, herkes tarafından kabul edilmiş, şüphe götürmez, inkâr edilmez” manalarını taşıyan “Müsellem”⁶¹⁶ ifadesi tezkirelerde kitap için kullanılan ifadelerdendir. Latîfî Hamdî Çelebi'nin *Yusufu Züleyhâ* kitabı için müsellem ifadesini kullanır. Söz konusu kitabın herkes tarafından kabul edildiğini ifade eder:

Nesr: İttifâk budur ki bu nazmun kâ'ili vâlî-i velâyetdür. Nazm-ı kıssası menâkıb-ı enbiyâ-i sâhib-kerâmetden evliyâ ile enbiyânun rûhâniyetde münâsebetleri vardır. Bu münâsebetle bu nazm-ı kıssa ana nasîb ü hâssa sunulmuş ve kısmet-i ezeliye anun hâssasına zamm olunmuşdur. Makbûl-i halk-ı âlem ve beyne'l-enâm memdûh u **müsellem** olduğu için nice hasûd u muta'assîb reşk-i taklîd ile arkurudan at salmak ve nâm u iştihâr öndülin almak isterler.⁶¹⁷

⁶¹³ Es'ad Mehmed Efendi, **Bağçe-i Safâ-endûz**, Hazırlayan: Rıza Oğraş, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018, s. 34. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59393.esad-mehmed-efendi-bagce-i-safa-enduzpdf.pdf?0>.

⁶¹⁴ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, **Meşâ'irü's-şu'arâ**, s. 482.

⁶¹⁵ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, **a.g.e.**, s. 613.

⁶¹⁶ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s. 2231.

⁶¹⁷ Latîfî, **Tezkiretü's-şu'arâ ve Tabsîratü'n-Nuzamâ**, s. 199.

Mustafa Cârullahzâde de tezkiresinde Derviş Ağa'nın tercümesi için "müsellem" ifadesini kullanır. Söz konusu kullanımda bahsi geçen eserin letafetinin herkes tarafından kabul edilen bir konumda olduğunu ifade eder: "*Mevlânâ-yı Bennâyînün Sahâ-nâmesini işâret-i pâdişâhî ile terceme idüp makbûl-ı âlem (ü) letâfeti müsellem bir kitâb itmişdür.*"⁶¹⁸

"Müsellem" ifadesini Fatîn, Vak'anüvîs Süleyman İzzî Efendi'nin eserleri için kullanır: "*Mûmâ-ileyh maârif-pîrâ bir şâir-i nüktever olup târîh u Dîvânı müsellem u meşhûr ve bazı âsârı Sâlim Efendi Tezkiresi'nde mukayyed u mestûrdur.*"⁶¹⁹

2.8.1.47. Müstetâb, Pür-kâr, Zarîf

"Hoşa giden, beğenilen, iyi, güzel" manalarını taşıyan "Müstetâb"⁶²⁰ kelimesi tezkire müelliflerince kitaba yönelik en çok kullanılan sıfatlardandır. Bu sıfatla nitelenen eserlerin tespit edilmesi ve bu eserler ile ilgili tezkire müelliflerinin dile getirdikleri ifadelerin tahlil edilmesi beğenilen, hoşa giden kitabın özelliklerini ortaya koyacaktır.

Mezkûr sıfatın kitap için kullanıldığı tezkirelerden biri Latîfî'nin tezkiresidir. Tezkirenin kendisi⁶²¹, Şeyh Nizâmî'nin hamsesi⁶²², Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Murâdiye*'si⁶²³, Âşık Paşa'nın *Garibnâme*'si⁶²⁴, Yazıcızâde Mahmed Çelebi'nin *Muhammediyye*'si⁶²⁵, Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'i⁶²⁶, Hamdullah Hamdî'nin *Yusuf u Züleyha*'sı⁶²⁷ ve Revânî'nin *İşret-nâme*'si⁶²⁸ Latîfî tarafından "müstetâb" olarak nitelenen eserlerdendir. Bu kullanımların yer aldığı bağlamlara bakıldığında Latîfî'nin kendi eseri tertipli, fasih ve belîğ olma yönüyle, *Mesnevî-i Mânevî* adlı eseri nasihat içermeye, okuyana rehberlik etme, hikmetli beyitleri ihtiva etme, eşsiz, benzersiz ve inceliklerle

⁶¹⁸ Mustafa Cârullahzâde, *Beyânî Tezkiresi (Tezkiretü' ş- şu'arâ)*, s. 72.

⁶¹⁹ Fatîn Dâvud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, s. 355.

⁶²⁰ İlhan Ayverdi, *Misallî Büyük Türkçe Sözlük*, s. 2244.

⁶²¹ Latîfî, *Tezkiretü' ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, s. 70.

⁶²² Latîfî, *a.g.e.*, s. 44.

⁶²³ Latîfî, *a.g.e.*, s. 74.

⁶²⁴ Latîfî, *a.g.e.*, s. 80.

⁶²⁵ Latîfî, *a.g.e.*, s. 91.

⁶²⁶ Latîfî, *a.g.e.*, s. 311.

⁶²⁷ Latîfî, *a.g.e.*, s. 475.

⁶²⁸ Latîfî, *a.g.e.*, s. 246.

dolu olma gibi vasıflarıyla; *Garibnâme*'yi ender bulunma, faydalı, özel teşbih ve temsiller içirme, ince ve güzel olma nitelikleriyle; *Muhammediyye*'yi hata ve yanlışlardan uzak olma; *Hüsrev ü Şîrîn*'i yeni bir üslupla yazılma, gönül çekici olma; *İşret-nâme*'yi özgün olma gibi hususiyetlerle tarif ettiği görülür. Eserlerin bu yönleri Latîfi'nin nazarında “müstetâb” bir kitabın nasıl olduğunu gösterir.

“Müstetâb” ifadesinin kitaba atfedildiği bir diğer tezkire Kınalızâde Hasan Çelebi'nin tezkiresidir. Şairin kendi eseri⁶²⁹, Hoca Sadeddin'in tarihi⁶³⁰, Kemalpaşazâde'nin *Yusuf u Züleyha*'sı⁶³¹, Salih Çelebi'nin eseri⁶³², Ali Çelebi'nin *Hümâyunnâme*'si⁶³³, Gânî'nin *Hâşiye-i Şerîf*'i⁶³⁴, Mustafâ'nın *Ahlâkû's-saltanat*'i⁶³⁵ ve Vücûdî'nin *Hayal ü Yâr*'i⁶³⁶ tezkirede “müstetâb” olarak nitelenen eserlerdendir. Bu eserler ile verilen bilgilere bakıldığında Hoca Saadettin'in tarihi lafız ve ibarelerin güzelliğiyle; *Yusuf u Züleyha*, *Hümâyunnâme* ve *Ahlâkû's-saltanat* belagatli olma yönüyle; *Hâşiye-i Şerîf* ve *Hayâl ü Yâr* nâzik ve dakik olma hususiyetiyle ön plana çıkar.

Gelibolulu Âlî de tezkiresinde Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necât*'i⁶³⁷, 'Ali Çelebi'nin *Ahlâk-ı Alâyî* adlı eseri⁶³⁸, Nişânî'nin *Tabakatü'l-Memâlik*'i⁶³⁹ ve kutsal kitaplar için “müstetâb” sıfatı kullanılır. Bu eserler içerisinde *Vesiletü'n-Necât*'in özgün ve etkiletilici bir anlatıma sahip olma yönünün ifade edilmesi şairin nazarında “müstetab” bir kitabın özelliğine işaret eder.

Laredevî Seyyid Ahmed Efendi'in eserini eşsiz, benzersiz olarak gören Zehr-i Mâr-zâde Seyyid Mehmed Rızâ onun eseri için tezkiresinde “müstetâb” sıfatını kullanır. ⁶⁴⁰ Bahsi geçen eserlerin haricinde Sakıp Dede'nin *Sefîne-i Nefîse*'si⁶⁴¹, Nâyî

---

⁶²⁹ Kınalızâde Hasan, *Tezkiretü's-Şuarâ*, s. 123.

⁶³⁰ Kınalızâde Hasan, *a.g.e.*, s. 119.

⁶³¹ Kınalızâde Hasan, *a.g.e.*, s. 166.

⁶³² Kınalızâde Hasan, *a.g.e.*, s. 498.

⁶³³ Kınalızâde Hasan, *a.g.e.*, s. 613.

⁶³⁴ Kınalızâde Hasan, *a.g.e.*, s. 649.

⁶³⁵ Kınalızâde Hasan, *a.g.e.*, s. 786.

⁶³⁶ Kınalızâde Hasan, *a.g.e.*, s. 893.

⁶³⁷ Mustafa İsen, *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım*, s. 31.

⁶³⁸ Mustafa İsen, *a.g.e.*, s. 175.

⁶³⁹ Mustafa İsen, *a.g.e.*, s. 214.

⁶⁴⁰ Zehr-i Mâr-zâde Seyyid Mehmed Rızâ, *Rızâ Tezkiresi*, s. 61.

⁶⁴¹ Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, s. 65.

Osman Dede'nin *Ravzatü'l-İ'câz*'i⁶⁴² ve Şeyh Mecdü'ddîn-i Sivâsî'nin *Şerh-i Mesnevî*'si⁶⁴³ Esrâr Dede'nin tezkiresinde; Ahmed'in *Akse'l-İreb*'i⁶⁴⁴, Nâbî'nin *Tuhfetü'l-Harameyn*⁶⁴⁵ ve *Hayriyye'si*⁶⁴⁶ Kemiksiz-zâde Safvet Mustafa'nın tezkiresinde “müstetâb” olarak nitelendirilen eserlerdir. Ayrıca Enderunlu Âkif, kendi tezkiresini “müstetâb” olarak görürken⁶⁴⁷ Fatîn, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın *Ma'rifet-nâme*'sini⁶⁴⁸, İbn-i Haldun'un *Mukaddime-i Halduniyye'sini*⁶⁴⁹ ve Sünbülzâde Vehbî'nin *Nuhbe'sini*⁶⁵⁰ “müstetâb” olarak niteler.

İşaret ettiği kitabın hoşça giden, güzel, iyi bir kitap olduğunu belirten bir diğer ifade de “pür-kâr” ifadesidir. Bu sıfatı kullanan Âşık Çelebî, Ali Çelebi'nin *Hümâyunnâme* adlı eseri ile İshak Çelebi'nin *Selimnâme* adlı eserini “pür-kâr” olarak görür:

Yek-dest ü hemvâr pür-kâr u **çâşnîdârdur**. Hıdmetlerine irdüğümüz ve keşflerin çevirdüğümüz efâzıl-ı 'ulemâ ve erbâb-ı şî'r ü inşâ ittifâk üzre buyurmuşlardur ki Rûm'da şimdiye dek bunun gibi inşâ olmamışdur ve cild-i zer-nigâr-ı sipihre dest-i sun'-ı Kirdgâr şemse-i mihr ile turunca idelden ser-rişte-i eşi'ât-ı hurşidle eczâ-yı perîşân-ı sahâ'if-i evrâk-ı eşcâra intizâm virelden rûzgâr bu denlü çeşm-i kevâkib-i seyyârât u sevâbitle bir bunun gibi kitâba nazar salmamışdur.⁶⁵¹

İshak Çelebi-i merhûm Sultân Bâyezîd devrinde vâkı' olan büyük zelzeleden Sultân Bâyezîd'in mevtine dek yazmışdur. Sücûdî'nün ana zeyl gibi olmuştur ammâ İshâk Çelebi'nün pür-magz u **pür-kâr** ve rengîn ü çâşnîdârdur. Sücûdî'nün edâsı küşâyende ve inşâsı hoş-âyen-dedür. Elfâzı sebük ü şîrîn ve ma'ânîsi fehme karîb ü iz'âna karîndür.⁶⁵²

“Müstetâb” ve “Pür-kâr” ifadeleriyle benzer manalar taşıyan ve tezkirelerde kitabın niteleyeni olarak kullanılan bir başka ifade de “zarîf” ifadesidir. *Zübdetü'l-Eş'âr*'da Sabûhî'nin divanının “zarîf”⁶⁵³ olarak nitelenmesi söz konusu kullanıma örnek olarak verilebilir.

---

⁶⁴² Esrar Dede, **a.g.e.**, s. 287.

⁶⁴³ Esrar Dede, **a.g.e.**, s. 203.

⁶⁴⁴ Kemiksiz-zâde Safvet, Mustafa, *Nuhbetü'l-Âsâr Fî-Ferdâ'idi'l-Eş'âr*, s. 69.

⁶⁴⁵ Kemiksiz-zâde Safvet, Mustafa, **a.g.e.**, s. 376.

⁶⁴⁶ Kemiksiz-zâde Safvet, Mustafa, **a.g.e.**, s. 379.

⁶⁴⁷ Mehmet Kılıcı, *Enderunlu Mehmet Âkif Mir'ât-ı Şî'r*, s. 96.

⁶⁴⁸ Fatîn Dâvud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eş'âr)*, s. 92.

⁶⁴⁹ Fatîn Dâvut, **a.g.e.**, s. 289.

⁶⁵⁰ Fatîn Dâvut, **a.g.e.**, s. 522.

⁶⁵¹ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, *Meşâ'irü's-su'arâ*, s. 482.

⁶⁵² Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, **a.g.e.**, s. 408.

⁶⁵³ Bekir Kayabaşı, *Kâf-zâde Fâizî'nin Zübdetü'l-Eş'ârı*, s. 384.

Özetle denilebilir ki müstetâb eser; fasih, belîğ ve selis ifaderi ihtiva eden, ruhu besleyen, gönlü süsleyen, hoş bir üsluba ve etkileyici bir anlatıma sahip olan, mana incelikleriyle dolu, okuyanlara yol gösteren ve özgün olan eserdir.

2.8.1.48. Müşgin-nikâb, müşgîn-hitâm

“*Misk kokulu*” manasına gelen “müşkîn”⁶⁵⁴ kelimesine “nikâb” ve “hitâm” kelimelerinin getirilmesiyle oluşturulan birleşik sıfatlar da tezkirelerde kitaplar için kullanılır: “*Her fende bir kitâbı ve her mahalle bir risâle-i müşgîn-nikâbı olup üçyüze karîb kütüb ü resâ’ili vardır.*”⁶⁵⁵, “*...kendü Vekâlet-nâme-i müşgîn-hitâmelerinde buyrdukları beyt.*”⁶⁵⁶

2.8.1.49. Mütedâvil

“*Tedavülde bulunan, elden ele gezen, geçen, kullanılan*” manalarını taşıyan “mütedâvil”⁶⁵⁷ kelimesi kitaba verilen sıfatlar arasındadır. Söz konusu sıfatı Latîfî, tezkiresinin Nazmî Mehmed Çelebi maddesinde şairin döneminin önde gelen, kabul gören, okunması gereken kitapları okuduğunu işaret etmek için kullanır: “*Tarîk sürmüş ve kütüb-i mütedâvileden çok nesne görmüşdür.*”⁶⁵⁸

Bağdatlı Ahdî de söz konusu ifadeyi tezkiresinin Ahmed Efendi maddesinde şairin Fars ve Çağatay sahasasında yazılmış önde gelen kitapları okuduğunu ifade etmek için kullanır⁶⁵⁹. Benzer kullanım Fevrî Efendi⁶⁶⁰, Dâ’î Efendi⁶⁶¹, Ânî Efendi⁶⁶², İlhamî Efendi⁶⁶³, Mevlânâ Şemsî-i Bağdâdî⁶⁶⁴ ve Lâyihî⁶⁶⁵ maddelerinde de görülür. Ahdî de

---

⁶⁵⁴ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 2249.

⁶⁵⁵ Riyâzî Muhammed Efendi, *Riyâzü’ş-Şuara (Tezkiretü’ş-Şuara)*, s. 50.

⁶⁵⁶ Sadık Erdem, *Ramiz ve Âdâb-ı Zurâfâ’sı, İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük*, s. 51.

⁶⁵⁷ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 911.

⁶⁵⁸ Latîfî, Latîfî, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ*, s. 522.

⁶⁵⁹ Bağdatlı Ahdî, *Gülşen-i Şuarâ*, s. 62.

⁶⁶⁰ Bağdatlı Ahdî, *a.g.e.*, s. 73.

⁶⁶¹ Bağdatlı Ahdî, *a.g.e.*, s. 83.

⁶⁶² Bağdatlı Ahdî, *a.g.e.*, s. 103.

⁶⁶³ Bağdatlı Ahdî, *a.g.e.*, s. 108.

⁶⁶⁴ Bağdatlı Ahdî, *a.g.e.*, s. 189.

⁶⁶⁵ Bağdatlı Ahdî, *a.g.e.*, s. 259.

eserinin Sürûrî maddesinde şairin devrin önde gelen kitaplarına şerhler, haşiyeler yazdığını belirtmek için bahsi geçen ifadeyi kullanır.⁶⁶⁶

2.8.1.50. Mütercem

“Bir dilden başka bir dile çevrilmiş, tercüme edilmiş” manasına gelen “mütercem”⁶⁶⁷ kelimesi tezkirelerde kitaba verilen sıfatlardandır. Gelibolulu Mustafa Âlî, eserinin Sehâbî maddesinde şairin *Kimyâ-yı Sa’âdet* tercümesi için söz konusu sıfatı kullanır:

“Ve Seyyid Mehmed Nûr-bahşî tarîkına sülûk idüp Kimyâ-yı Sa’âdet tercemesine kudreti var idüğine şahâdet eyledi. Tâ ki ol te’lîfe me’ûr olup sene seb’in ve tis’a mie târîhine dek çalışdı. Ol **kitâb-ı mütercemi** ve kendü dîvânını südde-i âlem-mutâ’a ithâf idüp murâdınca muhassalü’l-âmâl olduktan sonra mu’ammer olmayup sene ihdâ ve seb’inde vefât itdi.”⁶⁶⁸

2.8.1.51. Müzehheb

“Altın suyuna batırılmış, yaldızlanmış” manasını taşıyan “müzehheb”⁶⁶⁹ tezkirelerde kitaba verilen sıfatlardandır. Yazma eser kültürü bağlamında varlık gösteren “müzehheb” ifadesini Kınalızâde Hasan Çelebî, eserinin Revânî maddesinde Edirne’yi tarif ederken kullanır: “*Revânî: Kesret-i enhâr ve vefret-i cûybâr ile kitâb-ı müzehheb ü mücedvel ve kâmet-i vücûd-ı letâfet-muzâhiri tâc-ı bâ-revâc-ı menâkıb u mefâhir ile mütevec ü mükellel olan şehir-i Edirnedendir.*”⁶⁷⁰

Âşık Çelebi ise tezkiresinin Şâh Mehmedü’l-Kazvinî Et-Tabîb maddesinde şairin *Risâle-i Tıbbiye* eseri için müzehheb sıfatını kullanır.

Diyârından ıskât-ı farz-ı hüccetü’l-İslâm kasdına gidüp medine-i Mekke’de Ka’be’den ve ‘arz-ı Tayyibe-i taybeden Risâle-i tıbbiye ki yazmışdı Sultân Bâyezîd’e tuhfe itmişdir. Hakka ki kanûn-ı hikmet üzre Câmi’-i Kenz-i tıb’dan muntekâ vü muntehab, lübâb-ı mefhûmı kuşûr-ı irtiyâbdan tenkîh-i kâmil ile münakkah bir **kitâb-ı muhtâr u mühezzebdür.**⁶⁷¹

2.8.1.52. Müzeyyen

“Süslenmiş, bezenmiş, süslü, zînetli” manalarını taşıyan “Müzeyyen”⁶⁷² ifadesi kitaba verilen sıfatlardandır. Âşık Çelebi, tezkiresinin ‘Alî Çelebi Efendi

⁶⁶⁶ Bağdatlı Ahdî, a.g.e., s. 72.

⁶⁶⁷ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 2268.

⁶⁶⁸ Mustafa İsen, *Kühü’l-Ahbâr’ın Tezkire Kısım*, s. 151.

⁶⁶⁹ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s.2277.

⁶⁷⁰ Kınalızâde Hasan, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, s. 395.

⁶⁷¹ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, *Meşâ’irü’ş-şu’arâ*, s. 595.

⁶⁷² İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 2278.

maddesinde şairin inşa sahasında yazdığı eserler için “müzeyyen” sıfatını kullanır: “Eş’ârları müdevven ve inşâları fusûl u ebvâbla bir kitâb-ı **müzeyyendür**. İnşâları derece-i i’câzda ve medhinde her ne vech ile itnâb olınsa henûz kadem evvel-i râh-ı îcâzdadur.”⁶⁷³

2.8.1.53. Nafi‘, Müfid, fevâid-nisâr, câmiü’l-fâide

“Faydalı, faydası olan” manasını taşıyan “Nâfi” kelimesi tezkirelerde kitaplar için kullanılan sıfatlardandır Latîfî, Şâhidî’nin eserleri için söz konusu sıfatı kullanır: “Nesr: ‘İlm-i lügate ve fenn-i ‘arûza müte‘allık manzûm bir kaç pâre müfid ü **nâfi**’ tahrîr ü te’lîfi vardır. Makbûl-i ehl-i ‘irfân ve memdûh-ı suhanverândur.”⁶⁷⁴

“Nâfi” kelimesiyle benzer manalar taşıyan “müfid” ifadesi de tezkirelerde yer alır. Lügât-ı Halîlî, bahsi geçen sıfatla nitelenen eserlerdendir. Âşık Çelebi, tezkiresinde Halîmî’nin iki defter üzre *Bahrü’l-Garâib* adlı kitap kaleme aldığını, bu kitabın birinci bölümünde Farsça lügate ikinci bölümünde de aruz, kafiye gibi hususların beyanına yer verdiğini ifade eder. Ayrıca bu kitabın “müfid” kitap olduğunu, *Lügat-ı Halîlî* olarak bilindiğini ve alimler arasında geçerliliğini koruyan nitelikte olduğunu söyler. Söz konusu eserin sözlük olması ve içerisinde aruz, kafiye meselelerinin bulunması onun “müfid” kitap olarak nitelendirilmesini sağladığı söylenebilir:

Bahrü’l-Garâ’ib nâm bir kitâb te’lif itmişdür iki defter üzre mebnîdür. Defter-i evvelde Fârsî lugât ve defter-i sâinde sanâyi’-i şî’riyye ve ahvâl-i arûz u kâfiye ve fevâ’id-i bedi’iyye ve kavâ’id-i revâbit u zavâbit-ı edevât beyân ider bir **müfid kitâbdur**. Hâlâ Lugat-ı Halîmî demekle ma’rûf olup mütedâvil-i beyn-i erbâbü’l-elbâbdur.⁶⁷⁵

“Nâfi, müfid” kelimelerinin haricinde doğrudan “yarar” kelimesi de kullanılır. Sehî Bey tezkiresinin Mevlânâ Şîrâzî maddesinde şairin *Gülşen-i Râz* kitabı için “yarar kitap” ifadesini kullanır. Söz konusu kitabın tasavvufî konuları ihtiva ettiğini, şairin eserinde hakiki marifetleri ve ince latifeleri bir araya getirdiğini söyler: “Meşâyih ‘ilminden *Gülşen-i Râz* adlu bir **yarar** kitâb yazup içinde ma’ârif-i hakâyık ve letâyif-i dakâyık cem‘ eyleyüp niçe tasarrufât u ihtirâ‘ât idüp haylî ma’âni derc eylemiş vilâyeti

⁶⁷³ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, *Meşâ’irü’s-şu’arâ*, s. 485.

⁶⁷⁴ Latîfî, *Tezkiretü’s-şu’arâ ve Tabsîratü’n-Nuzamâ*, s. 291.

⁶⁷⁵ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, *Meşâ’irü’s-şu’arâ*, s. 269.

zâhir olmuş sâhib-vilâyetdür.”⁶⁷⁶ Eserin bu yönlerinin olması “yarar” sıfatının verilme sebebi olarak düşünülür.

Söz konusu sıfatların haricinde “faydaları toplayan, faydalı” şeklinde anlamlandırılan “câmi’ü’l-fâide” ifadesinin de kitap için kullanıldığı görülür:

Müşârün-ileyh bir fâzıl-ı müstecmiü’l-fezâil olup te’lifât u tasnîfâtından olarak terceme vü şerh u hâşiyeye dâir resâil-i müteaddidesi ve ilm-i tasavvufa müteallik dörd cildi şâmil Mâhiyetü’l-Aşk isminde bir **eser-i câmiü’l-faidesi** olduğundan başka (be-lutfihi ve keremihi taâla) işbu zeyline müvaffak olduğum tezkire-i nefisenin tertîb u tanzîmine ve haylice eş’âr-ı selîse nazm u inşâdına muvâfık olmuştur.⁶⁷⁷

2.8.1.54. Nâfız

Sözlükte “İçe işleyen, çok tesir eden, etkili” manalarını taşıyan “Nâfız”⁶⁷⁸ kelimesi tezkirelerde kitaba verilen sıfatlar arasında yer alır. Abdülhamîd Ziyâ Bey’in *Tuhfe-i Arâbî* şerhî bahsi geçen sıfatla nitelenen eserlerdendir:

Mûmâ-ileyhin dahi ati’t-terceme Sünbülzâde Vehbî Efendi merhûmun “Tuhfe-i Fârisî”yesine nazîregûne bir aded lugat-nâmesi ve Kâmûs mütercimi Âsım Efendi’nin “Tuhfe-i Arabî”yesine bir kıt’a **şerh-i nâfîzi** ve Kavâid-i Osmâniye ismiyle muanven olan kitâbın her mahalline zamîme ve ilâve olarak tafsîl u tevziha dâir baz-ı kelimâtı ve dîvân olacak mikdâr gazeliyyâtı vardır.⁶⁷⁹

2.8.1.55. Nâkıs

“Tam olmayan, eksik, noksan” manasını taşıyan “Nâkıs”⁶⁸⁰ kelimesi tezirelerde kitaba verilen sıfatlardandır. Âli Şîr Nevâî’nin *Mecâlisü’n-Nefâis*’i söz konusu sıfatla nitelenen eserlerdendir. Âşık Çelebi, eserinin Şâh Mehmedü’l-Kazvinî Et-Tabîb maddesinde şairin *Mecâlisü’n-Nefâis* adlı esere zeyl yazdığını ifade eder ve böyle nakıs olan kitabı tamamladığını söyler:

Sâ’ir ma’ârifde bedî’ü’l-bedî’ ve ‘umûmen ‘avârifde ‘adîmü’l-‘adî’, tefsîrden ü hadîsden ve niçe fenn-i nefîsden mü’ellefâtı olduğundan gayrı Nevâ’î zemânından sonra gelen şu ‘arâyı ve Rûm’da ve ‘Acem’de olan susahâyı tezkire idüp inşâ-yı ‘acîb ve üslûb-ı garîble cem’ idüp Mecâlisü’n-nefâ’is’e tezyîl eyledi, ithâf-ı pâdşâh idüp ‘unvân-ı kabûl-ı sa’âdet-nişânla ol kitâb-ı **nâkısı** tekmîl eyledi.⁶⁸¹

⁶⁷⁶ Sehî Bey, **Heşt Behîşt**, s. 74.

⁶⁷⁷ Fatîm Dâvud, **Fatîm Tezkiresi (Hâtîmetü’l-Eşâr)**, s. 226.

⁶⁷⁸ İlhan Ayverdi, **Misallî Büyük Türkçe Sözlük**, s. 2285.

⁶⁷⁹ Fatîm Dâvud, **Fatîm Tezkiresi (Hâtîmetü’l-Eşâr)**, s. 307.

⁶⁸⁰ İlhan Ayverdi **Misallî Büyük Türkçe Sözlük**, s. 2290.

⁶⁸¹ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, **Meşâ’irü’ş-şu’arâ**, s. 596.

2.8.1.56. Nasihat-Nisâb, Mevaiz ve Nasayih müteallik

“Nasihat-nisâb” ifadesi “*Aslı nasihat olan, nasihat asıllı, nasihat kaynaklı*”⁶⁸² manasını taşır. Latîfî bu ifadeyi, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî’nin *Mesnevi*’si için kullanır. Bu kitabın tasavvuf yolunda emsalinin bulunmadığını, nadir eserler zümresinde olduğunu ifade eder. Ayrıca o güzel eserin ifade ettiklerinin gerçek olduğuna ve incelikler barındırdığına, Kur’ân-ı Kerîm’in ayetlerini ve Peygamber Efendimiz’in hadislerinin sırlarını ihtiva ettiğini zikreder. İçerisinde karmaşık beyitlerin, anlaşılması zor ifadelerin bulunduğunu bundan dolayı normal kişiler tarafından anlaşılmasının zor olduğuna da dikkat çeker:

Bir şeyh-i ma’nevî ve sâhib-kitâb-ı Mesnevîdür ki **kitâb-ı nasihat-nisâbı** bu ümmet-i güzîn içre huccet-i dîn ve bürhân-ı ehl-i yakîn olup meşâyih-i ekmelîn halâyıkı sû-i Hâlîka anunla irşâd iderler. Zîrâ me’âl ü ma’nâsı Kur’ân-ı ‘azîmün bâtını ve ‘ilm-i ledünnün sarâyıdır. ‘ilm-i sülûkde ve tarîk-ı tasavvufda anun emsâli bir kitâb beyne’l-meşâyih gâyetde nâdir ü kem-yâbdur ve hem ol kitâb-ı müstetâbda vâkî’ ü vârid olan ebyât-ı hikmet-simât tefekkür ü te’emmül ile imlâ ve inşâ olmuş degüldür belki her lafzı bî-şüphe ve bî-reyb vâridât-ı ‘âlem-i Gaybdur ki Cenâb-ı Feyyâzdan mülhem ve lisân-ı hâtiftiden müfhemdür. ‘İbârâtı sırf hakâyık ve işârât-ı pür-dekâyıkdur. Câmi’-i ma’ânî âyât u ahbâr ve erbâb-ı tasavvuf meyânında bir adı Mahzenü’l-esrârdur. Kur’ân-ı ‘azîmün esrâr-ı nûkâtın ve ehâdis-i Nebeviyyenün mermuzât u meknûnâtın dürc-i nazmında derc ve ‘ilm-i evvelîn ü âhirînün hakâyıkın anda harc itmişdür.⁶⁸³

Mevlânâ’nın *Mesnevî-i Mânevî*’si haricinde Erzurumlu İbrahim Hakkı Efendi’nin divanı da benzer mana ihtiva eden “nesâyih-nisâb” ifadesiyle nitelenir: “... bir şeyh-i sâhib-ittikâ olup Ma’rifet-nâme isminde bir cild kitâb-ı müstetâbı ve bir aded matbû Dîvân-ı **nesâyih-nisâbı** vardır.”⁶⁸⁴

2.8.1.57. Nefis, Latîf, Hoş, Hoş-âyende, Hûb, Cemîl, Ranâ, Nâzik, Zibâ

“*Herkes tarafından beğenilen, çok hoş giden, çok güzel*”⁶⁸⁵ manasını ihtiva eden “Nefis” kelimesi kitaplar için kullanılan sıfatlardandır. Sehî Bey, *Heşt Behişt* adlı eserinin Cem Sultan maddesinde şairin *Hurşîd ü Feraşâd* adlı kitabı için “nefis” sıfatını kullanır. Eserin güzel yazıldığını, içinde çokça özgün manaların bulunduğunu, nazımının akıcı ve üslubunun nefis olduğunu dile getirir: “*Ve mesnevîye tettebbu ‘ idüp*

⁶⁸² Fahri Kaplan, *Lâtîfî Tezkiresi’nde Edebî Eleştirî Terimleri ve Edebiyat Eleştirisi*, s. 355.

⁶⁸³ Latîfî, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ*, s. 74.

⁶⁸⁴ Fatîm Dâvud, *Fatîm Tezkiresi (Hâtîmetü’l-Eşâr)*, s. 92.

⁶⁸⁵ İlhan Ayverdi, *Misallî Büyük Türkçe Sözlük*, s. 2324.

Hurşîd ü Ferah-şâd adlı bir kitâb dimişdür. Gâyet güzel itmişdür. İçinde çok hâssa me'ânî var. Nazmı selîs ve üslûbı nefîs kitâbdur."⁶⁸⁶

Lâtîfî de eserinin sebep-i te'lif bölümünde Molla Câmî'nin eserinden bahsettikten sonra Ali Şîr Nevâyî'nin *Mecâlisü'n-Nefâis* adlı eserini zikreder. Bu kitabı "nefis" olarak nitelendirir:

'Ali Şîr Nevâyî nevveallâhu merkadehû ve tâbe meşhede-hû kendü lisânı ve Ovuz zebânı üzre Mecâlis'n-Nefâyis adlı bir **kitâb-ı nefîs** tertîb ü tahrîr idüp şu 'arâ-yı selef-i Fûrsün ba'zıyle kendü diyârında ve Ovuz ruzgârında ve vâki' olan 'azîzlerün enfâs-ı nefîsesi ol kitâba ketb itmekle eser-i vücûdların ihyâ ve nâm u nişânların cihân-ı fânîde ibka itmiş.⁶⁸⁷

Bahsi geçen kullanımlar haricinde tezkirelerde "nefis" olarak nitelendirilen kitapların sayısı çoktur. Beyânî tezkiresinde Fuzûlî'nin *Hadikatü's-sü'edâ'sı*⁶⁸⁸; Fatîn tezkiresinde Ahmed Râsim Efendi'nin *Sefînetü'r-Rüesâ'sı*⁶⁸⁹ söz konusu eserler arasında yer alır.

"Nefis" kelimesine benzer manalar ihtiva eden "latîf ve hoş" kelimeleri de kitaba verilen sıfatlar arasında görülür. Riyâzî Muhammed Efendi, Vâ'iz-i Kâşîfî'nin *Ravzatü's-Şühedâ*⁶⁹⁰ adlı eserini "latîf", Âşık Çelebi de *Gül-bâd u Dil-şâd*⁶⁹¹ adlı eseri "hoşça" sıfatıyla niteler. Bu kullanımların haricinde Şeyh Şifâhî Dede⁶⁹² ve Sabûhî Dede'nin şerhleri⁶⁹³, Şâhîdî'nin *Tuhfe-i Şâhîdî* adlı sözlüğü⁶⁹⁴ ve Dervîş Fasîh'in risalesi⁶⁹⁵ de "latîf" olarak nitelenen eserler arasında yer alır.

"Hoşa giden, beğenilen" manası taşıyan "hoş-âyende"⁶⁹⁶ ifadesi de benzer şekilde tezkirelerde kitap için kullanılır. Âşık Çelebi, tezkiresinde Kemal Paşazâde

---

⁶⁸⁶ Sehî Beg, **Heşt Behîşt**, s. 19.

⁶⁸⁷ Latîfî, **Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ**, s. 54.

⁶⁸⁸ Mustafa Cârullahzâde, **Beyânî Tezkiresi (Tezkiretü's-Şu'arâ)**, s. 150.

⁶⁸⁹ Fatîn Dâvud, **Fatîn Tezkiresi (Hâtîmetü'l-Eşâr)**, s. 161.

⁶⁹⁰ Riyâzî Muhammed Efendi, **Riyâzü's-Şuara (Tezkiretü's-Şuara)**, s. 99.

⁶⁹¹ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, **Meşâ'irü's-Şu'arâ**, s. 379.

⁶⁹² Esrâr Dede, **Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye**, s. 156.

⁶⁹³ Esrâr Dede, **a.g.e.**, s. 166.

⁶⁹⁴ Esrâr Dede, **a.g.e.**, s. 176.

⁶⁹⁵ Esrâr Dede, **a.g.e.**, s. 248.

⁶⁹⁶ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s. 1287.

Ahmed Çelebi'nin eserleri⁶⁹⁷ Hamdî Çelebi'nin *Yusuf u Züleyhâ*'sı⁶⁹⁸ ve Sücûdî'nin *Selimnâme*'si⁶⁹⁹ için bahsi geçen ifadeyi kullanır.

“Güzel” manasına gelen “Hûb”⁷⁰⁰ ifadesi de benzer manada kullanılan ifadelerdendir. Gelibolulu Mustafa Âlî, Şâhidi'nin lügati için “hûb” sıfatını kullanır: “*Andan mâ'adâ beyne'n-nâs makbûl ve ta'lîm-i etfâle 'arûz-ı gayr-i medhul olan lûgat dahi bunun te'lîfidür. Hak budur ki hûb u me'teber eserdür.*”⁷⁰¹

“Hûb” ile benzer manayı taşıyan “cemîl”⁷⁰², “rânâ”⁷⁰³, “zîbâ”⁷⁰⁴ ifadeleri de tezkirelerde kitap için kullanılır. “*İnce, zarîf, ölçülü, yumuşak, nârin*” gibi anlamları bünyesinde barındıran “Nâzik”⁷⁰⁵ kelimesi de benzer manaları ihtiva eden noktadadır. Söz konusu kelimenin edebî tenkit terimi olarak anlam karşılığıyla ilgili şu ifadeler belirtilir: “*Esas itibâriyle 'incelik, olumsuzluklardan ve kabalıktan arınmışlık ifade eden bu kelime, şiirdeki söyleyiş güzelliğindeki inceliği, dile zor gelen seslerin arınmışlığını niteler.*”⁷⁰⁶ Bahsi geçen ifade tezkirelerde kitaplar için de kullanılır. Mahvî'nin *Müfidü'l-İ'râb*'i⁷⁰⁷, Muhteşem'in *Tîğ u Kalem*'i⁷⁰⁸ söz konusu eserlerdendir.

Özetle denilebilir ki güzel yazılan, özgün manaları ihtiva eden, nazmı akıcı, üslubu nefis olan kitaplar beğenilen kitaplardır.

2.8.1.58. Neşât-Engîz

“Neşât-engîz”⁷⁰⁹ ifadesi mana itibarıyla “neşe veren” demektir. Bu ifadeyi Latîfî, tezkiresinde Gazzâlî'nin *Dâfi'u'l-Gumûm ve Dâfi'u'l-humûm* adlı eseri için

⁶⁹⁷ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, *Meşâ'irü's-şu'arâ*, s. 117.

⁶⁹⁸ Kınalızâde Hasan, *Tezkiretü's-Şuarâ*, s. 310.

⁶⁹⁹ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, *Meşâ'irü's-şu'arâ*, s. 408.

⁷⁰⁰ İlhan Ayverdi, *Misallî Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1291.

⁷⁰¹ Mustafa İsen, *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım*, s. 159.

⁷⁰² Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü's-Şuarâ*, s.109.

⁷⁰³ Sadık Erdem, *Ramiz ve Âdâb-ı Zurâfâ'sı, İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük*, s. 6.

⁷⁰⁴ Şefkat-i Bağdâdî, *Sefkat Tezkiresi (Tezkîre-İ Şu'arâ-yı Şefkat-i Bağdâdî)*, s. 29.

⁷⁰⁵ İlhan Ayverdi, *Misallî Büyük Türkçe Sözlük*, s. 2312

⁷⁰⁶ Namık Açıkgoz, *Klasik Türk Şiirinde Üslup Eleştirisi Terimleri, Ordu Üniversitesi, Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu Anısına)*, s. 653.

⁷⁰⁷ Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü's-Şuarâ*, s.404.

⁷⁰⁸ Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *a.g.e.*, s.405.

⁷⁰⁹ İlhan Ayverdi, *Misallî Büyük Türkçe Sözlük*, s. 2334.

kullanır. Kitabın bu sıfatla nitelenmesinde kadın erkek ilişkilerini anlatan muhtevası etkilidir:

‘Unfuvân-ı hadâsetinde şehzâdegân-ı ‘izâmdan Sultân Korkûda tekârrüb idüp te’lifâtının mukâbelecisi iken ehass-ı havâssı olan Piyâle Beg nâmına hukemâ-i müte’ahhürinden hakîm Efdalü’l-dîn Sultân İbrâhîm Gazvînî nâmına te’lif itdüğü Elfiyye ve Şelfiyye adlu risâle-i letâyifi Türkiye terceme idüp Dâfi’u’l-Gumûm ve Dâfi’u’l-humûm diyü tesmiye itmişdür. Mebnâ-yı kitâb mehâbib ü zenân ve gılmân u nisvânla bâb-ı cimâ’da ve ittisâl ü ictimâ’da meserret-fezâ ve ferah-zedâ ta’bîrât ile bir **kitâb-ı neşât-engîz** ve cerîde-i zevk-âmîz tertîb ü terkîb itmişdür.⁷¹⁰

2.8.1.59. Pür-magz

“Pür-magz” ifadesi mana itibarıyla “tamamı öz” demektir.⁷¹¹ Kitabın niteleyeni olarak kullanılan bu ifadenin görüldüğü tezkirelerden biri de Âşık Çelebi tezkiresidir. Âşık Çelebi bu tezkiresinde Çelebi’nin *Selîmnâme* adlı eseri ile Âhî’nin *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisi tamamı özden oluşan eser olarak niteler

İshak Çelebi-i merhûm Sultân Bâyezîd devrinde vâkı’ olan büyük zelzeleden Sultân Bâyezîd’in mevtine dek yazmışdır. Sücûdî’nün ana zeyl gibi olmuştur ammâ İshak Çelebi’nün **pür-magz** u pür-kâr ve rengîn ü çâşnîdârdur. Sücûdî’nün edâsı küşâyende ve inşâsı hoş-âyen-dedür. Elfâzı sebük ü şîrîn ve ma’ânîsi fehme karîb ü iz’âna karîndür.⁷¹²

Kitâb-ı mezkûrun hod egerçi ekser yiri tercemedür ammâ be-her-hâl muhkem ü üstüvâr ve yek-dest ü hemvârdur, ol zemâna göre şi’rde bu zarâfet ü bu letâfet çokdur. Egerçi Âhî’nün Husrev ü Şîrîn’i nâzûk ü nagz u zarîfâne vü **pür-magz** u pür-kârdur ve rişte-i nazmı tolu dürr-i şehvârdur ve Hamdî’nün Yûsuf u Züleyhâ’sı sâde vü güşade ve Kemâl Paşa-zâde’nün Yûsuf u Züleyhâ’sı musanna’ u ma’nîdâr ve Ca’fer Çelebi’nün Heves-nâme’si belâgat-şi’âr ve Lâmi’î’nün mesneviyyâtı sebük ü şîrîn ve selîs ü rengîndür. Husrev ü Şîrîn-i Şeyhî dahî meş-hûr-ı şehîr ü diyârdur.⁷¹³

2.8.1.60. Pür-intizam

Başına geldiği kelimeye “*dolu, çok*” manasını katıp birleşik sıfat oluşturan “pür”⁷¹⁴ ifadesi Arapça “*düzmek, düzen, tertip*” manasını taşıyan “intizâm”⁷¹⁵ kelimesiyle birlikte kullanıldığında “düzenli, tertipli” manasını taşıyan bir sıfat halini alır. Bu ifade tezkirelerde kitaba verilen sıfatlar arasında yer alır. Kınalızâde Hasan Çelebi, tezkiresinde Cemâlî’nin *Hümâ ve Hümâyûn* adlı eseri için “pür-intizâm” nitelemesini yapar ve bu eserin tertibinin düzgün olduğuna dikkat çeker:

⁷¹⁰ Latîfî, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsîratü’n-Nuzamâ*, s. 388.

⁷¹¹ Levent Sarıçoban, *Âşık Çelebi Tezkiresinde Poetik Kavramlar*, s. 182.

⁷¹² Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, *Meşâ’irü’ş-Şu’arâ*, s. 408.

⁷¹³ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, *a.g.e.*, s. 613.

⁷¹⁴ İlhan Ayverdi, *Misallî Büyük Türkçe Sözlük*, s. 2536.

⁷¹⁵ İlhan Ayverdi, *a.g.e.*, s. 1423.

Sultân Bâyezîd nâmına Hümâ vü Hümâyûn nâm bir **kitâb-ı pür-intizâm** nazm itmişdür. Latîfi hakkında haylî ıtrâ idüp bu makûle eş'âr ile iştihâr bulmadığına ta'accüb itmişdür. Lâkin yazdığı eş'ârınun edâsında çendân melâhat u safâ yoktur.⁷¹⁶

2.8.1.61. Pür-nükât

“İnce mânâlı zarîf sözler, herkesin kavrayamadığı ince anlamlar, nükteler” manasını taşıyan “nükât”⁷¹⁷ kelimesi, başına geldiği kelimeye “Dolu, çok” manasını katan “Pür”⁷¹⁸ ifadesiyle kullanıldığında “zarîf sözlerle dolu” manasını taşır. Tezkirelerde de bu ifadenin kitaba verilen sıfatlar arasında yer aldığı görülür. Râmiz, tezkiresinde divan için “pür-nükât” ifadesini kullanarak işaret ettiği divanın ince manalı sözlerle dolu olduğunu ifade eder: “...ve Dîvân-ı pür-nükâtı vardır.”⁷¹⁹

2.8.1.62. Pür-Safâ

Arapça “Safâ”⁷²⁰ kelimesi “gönül şenliği, rahat, huzur, kedersizlik, eğlence, neşe, zevk” demektir. Bu kelimenin başına “pür” ifadesinin getirilmesi akabinde oluşturulan “pür-safâ” ifadesi ise “neşe dolu, safâ dolu” manasına gelir. Kınalızâde Hasan Çelebî söz konusu ifadeyi Kâmî-i Diğer maddesinde şâirin *Kıssa-i Yusuf u Züleyhâ* eseri için kullanır: “*Kıssa-i Yûsuf u Züleyhâyı nazm eylemiş idi. Lâkin ol kitâb-ı pür-safâ olup ber-fehvâ-yı ebâdethu eyâdî sebe' gûy-ı çevgân debûr u sabâ olup misâl-i varakü't-tayr hevâya perrân olmagla vücûd-ı eczâsından nâm u nişân yoktur.*”⁷²¹

2.8.1.63. Râcih

“Tercih edilen, müreccah” manalarını taşıyan “Râcih”⁷²² kelimesi tezkirelerde kitaplar için kullanılan ifadelerdendir. İşaret ettiği eserin diğer eserlere nazaran daha çok tercih edildiğini gösteren bu ifadeye örnek olarak Gelibolulu Mustafâ Alî'nin ifadeleri verilebilir. Âlî, tezkiresinde Lâmi'î Çelebi'nin nesir sahasındaki eserleri olan *Şeref-i İnsân* ve *Şevâhidü'n-Nübüvve* adlı eserleri için râcih ifadesini kullanır: “*Ve*

⁷¹⁶ Kınalızâde Hasan, *Tezkiretü's-Suarâ*, s. 270.

⁷¹⁷ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 2350.

⁷¹⁸ İlhan Ayverdi, *a.g.e.*, s. 2536.

⁷¹⁹ Sadık Erdem, *Ramiz ve Âdâb-ı Zurâfâ'sı, İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük*, s. 257.

⁷²⁰ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 2627.

⁷²¹ Kınalızâde Hasan, *Tezkiretü's-Suarâ*, s. 712.

⁷²² İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 2542.

bi'l-cümle ekser-i mü'ellefâtından nesirde Şeref-i İnsânı ve Şevâhidü'n-Nübüvvesi râcihdür."⁷²³

2.8.1.64. Rasîn, Muhkem, Metîn, Üstüvâr

"Sağlam" manasını taşıyan "Rasîn"⁷²⁴ ve eş anlam olarak kullanılan "Muhkem", "Metîn", "Üstüvâr" kelimeleri tezkirelerde kitap için kullanılır. Söz konusu sıfatın Latîfî tezkiresindeki kullanımı için şu ifadeler dile getirilir:

Metîn şiirin; kelimeler, mazmunlar ve hayaller arasındaki ilişkinin incelikle ve sıkı bir şekilde örüldüğü, şiirdeki unsurların bir bütünlük oluşturarak anlatımda boşluğa yer vermediği "sağlam" bir şiir olduğu söylenebilir.⁷²⁵

Kınalızâde Hasan Çelebî de tezkiresinde Âhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* eseri için "rasîn" ifadesini kullanır. Eserin hoşça giden beyitler, güzel kelimeler barındırdığını; zarif, güzel cevherlerin bir araya getirildiğini; kıymetli inciler gibi dizilmiş olduğunu ifade eder. Eserin "rasîn" olarak nitelenmesinde bu özelliklerin olduğu söylenebilir.

Eş'âr-ı dil-güşâ ve ebyât-ı cân-fezâsı makbûl ü müselleme ve memdûh-ı cümle-i sühanverân-ı âlemdür. Hüsrev ü Şîrîn dimişdür. Fi'l-vâkı' kitâb-ı mezbûr bir nazm-ı metîn ve **kitâb-ı rasîndür** ki ebyât-ı şîrîn ve kelimât-ı rengîn Nizâmî görse tahsîn idüp Hüsrev hezâr-âferîn dir idi. Merhûm ol kitâb-ı belâgat-şi'âra çün cevâhir-i âbdâr harc ve ol nazm-ı fesâhat-âyinde ol denlû dürr-i semîn derc itmîşdür ki aklâm-ı müşgîn-erkâm ile kâbil-i takrîr ü i'lâm degüldür. Bu bir iki ebyât ol kitâb-ı belâgat-simâtdandır. Rivâyet olunur ki merhûm Selim bin Bâyezîd Hân-ı Aleyhî'r-rahmetü ve'l-gufrân kitâb-ı mezbûrdan bir iki varak gördükde ol zemânda kâzî' askerler olan Zeyrekzâde ve Kemâl Paşazâdeye Âhî'nün sinn ü sâl ve vasf-ı hâlinde su'âl itdükde dahî mansıba duhûl itmemiş silk-i mülâzımında ve sâli hudûd-ı erba'indedür dirler.⁷²⁶

Âşık Çelebi de tezkiresinde Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* eserini "muhkem", "üstüvâr" olarak niteler:

Kitâb-ı mezkûrun hod egerçi ekser yiri tercemedür ammâ be-her-hâl **muhkem** ü **üstüvâr** ve yek-dest ü hemvârdur, ol zemâna göre şi'rde bu zarâfet ü bu letâfet çokdur. Egerçi Âhî'nün Hüsrev ü Şîrîn'i nâzûk ü nazî u zarîfâne vü pür-magz u pür-kârdur ve rişte-i nazmı tolu dürr-i şehvârdur ve Hamdî'nün Yûsuf u Züleyhâ'sı sâde vü güşade ve Kemâl Paşa-zâde'nün Yûsuf u Züleyhâ'sı musanna' u ma'nîdâr ve Ca'fer Çelebi'nün Heves-nâme'si belâgat-şi'âr ve Lâmi'î'nün mesneviyyâtı sebûk ü şîrîn ve selîs ü rengindür. Hüsrev ü Şîrîn-i Şeyhî dahî meşhûr-ı şehîr ü diyârdur.⁷²⁷

Fatîn de tezkiresinde Abdullah Hilmî Efendi'nin eserini "metîn" sıfatıyla nitelendirir:

⁷²³ Mustafa İsen, *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, s. 200.

⁷²⁴ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s.2556.

⁷²⁵ Fahri Kaplan, "Latîfî Tezkiresi'nde Edebî Eleştirî Terimleri ve Edebiyat Eleştirisi", s. 325.

⁷²⁶ Kınalızâde Hasan, *Tezkiretü's-Şuarâ*, s. 216-217.

⁷²⁷ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, *Meşâ'irü's-Şuarâ*, s. 613.

Mûmâ-ileyh bir âlim-i âmil ve bir fâzıl-ı kâmil olup Buhârî-i Şerîf'e mufasssal bir aded **şerh-i mefîni** olduğundan fazla bazı kütüb-i mu'tebereye hâşiye vü tefâsîr-i şerîfe ve fûnûn-ı sâireye dâir dahi kırk yedi aded risâle-i rengîn-makalesi olduğu bazı târîhde mestûr u mukayyedir.⁷²⁸

Özetle denilebilir ki “rasîn” kitap; seçilen kelimeler, kullanılan sanatlar, kurulan hayaller başta olmak üzere her yönüyle bütünlük oluşturan kitaptır.

2.8.1.65. Rengîn, Rengîn-hitâb, Rengîn-makâle, Rengîn-beyân

“*Parlak renkli, güzel, hoş, latîf*” manalarını ihtiva eden “rengîn”⁷²⁹ kelimesinin üslup eleştirisi terimi olarak anlam karşılığı hususunda şu ifadeler söylenir:

Sözlük anlamı itibariyle reel renklerin kullanımı ifade eden bu kelime, şiirde, birbirine uyumlu ses ve anlam çeşitliliğini belirtir. Bu çeşitlilik dilde ve anlamda zıddiyet ve kontrastı değil, uyumu ve yumuşak geçişleri sağlar.⁷³⁰

Daha çok muhteva yönüyle değerlendirilen rengin kelimesi sözlüklerde, renkli, değişik renkli, çarpıcı renkli, parlak renkli, yumuşak, tatlı, hoş, havalı, latîf güzel, müzeyyen, musanna (ibare, söz) boyalı, süslü ve kadın adı olarak geçmektedir. İncelediğimiz metinlerde yan anlam olarak çıkarılan sonuçlar ise şunlardır: Taze, kıymetli, ince manalı, çok yönlü, çeşitli, etkili, öğüt verici. Bütün bu anlamlara bakıldığında rengin kelimesinin olumlu bir ifade olduğu görülmektedir.⁷³¹

Rengîn ve rengîn kelimesiyle kurulan “rengîn-hitâb”, “rengîn-makâle”, “rengîn-beyân” ifadeleri tezkirelerde kitap için kullanılan sıfatlar arasında yer alır. Âşık Çelebi tezkiresinde İshak Çelebi'nin *Selîmnâme*'si⁷³², Lâmi'nin eserleri⁷³³; Fatîn tezkiresinde Tâhir Selâm Bey'in *Mizânü'l-Edeb* adlı eseri⁷³⁴, Mehmet Şevket Efendi'nin *Eser-i Şevket*'i⁷³⁵, Ali Fethî Efendi'nin *Risâle-i Hayrî'l-Hasen li vusûli mehâsini el-müsteşârü mü'temen* adlı eseri,⁷³⁶ Suyolcuzâde Mehmed Necîb Efendi'nin *Devhatü'l-Küttâb*'ı⁷³⁷, Sünbülzâde Vehbî Efendi'nin *Tuhfe*'si⁷³⁸, Enderunlu

⁷²⁸ Fatîn Dâvud, **Fatîn Tezkiresi (Hâtîmetü'l-Eşâr)**, s. 102.

⁷²⁹ İlhan Ayverdi, **Misallî Büyük Türkçe Sözlük**, s.2572

⁷³⁰ Namık, Açıkgoz, **Klasik Türk Şiirinde Üslup Eleştirisi Terimleri**, Ordu Üniversitesi, Uluslararası **Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu Anısına)**, s. 653.

⁷³¹ Necla Türkyılmaz, **Klasik Şiir Üzerine Yapılan Tenkit Terminolojisine Bir Örnek: “Rengîn”, Turkish Studies**, Volume 13/28, Ankara, 2018, s. 1019.

⁷³² Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, **Meşâ'irü's-şu'arâ**, s. 408.

⁷³³ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, **a.g.e.**, s. 613.

⁷³⁴ Fatîn Dâvud, **Fatîn Tezkiresi (Hâtîmetü'l-Eşâr)**, s. 251.

⁷³⁵ Fatîn Dâvud, **a.g.e.**, s. 280.

⁷³⁶ Fatîn Dâvud, **a.g.e.**, s. 386.

⁷³⁷ Fatîn Dâvud, **a.g.e.**, s. 471.

⁷³⁸ Fatîn Dâvud, **a.g.e.**, s. 522.

Fâzıl'ın *Huban-nâme* ve *Zenân-nâme* adlı eserleri⁷³⁹, Ahmet Cevdet Efendi'nin *Kitâb-ı Harîr*'i⁷⁴⁰ söz konusu sıfatlarla nitelenen eserlerdendir.

2.8.1.66. Sabâhât-beyân

“Güzellik, tâzelik, latîflik” manasını taşıyan “sabâhat”⁷⁴¹ kelimesi ile “Açıklama, anlatma, söyleme” manalarını taşıyan “Beyân”⁷⁴² kelimesinin birleşimi neticesinde oluşturulan birleşik sıfatın tezkirelerde kitap için kullanıldığı görülür. “Söylemi, anlatımı güzel” manasını taşıyan bu ifadeyi Fatin, tezkiresinde divan için kullanır: “Mûmâileyhin bir mikdâr tevârih u kasîde ve gazeliyyât-ı pesendîdeden mürekkep mürettep bir kıt’a Dîvân-ı **sabâhat-beyânı** vardır.”⁷⁴³

2.8.1.67. Selîs, selâset-şîâr

“Düzgün ve açık ifadeli, âhenkli ve akıcı (söz, yazı)” şeklinde tanımlanan “selîs”⁷⁴⁴ kelimesi tezkirelerde tenkit terimi olarak yer alır. Söz konusu ifadenin Lâtîfî’deki kullanım alanı ile ilgili olarak şu ifadeler söylenir: “Özetle: *Selâset*, şîirde akıcılık ve anlatım rahatlığı; *selîs* de bu akıcılık ve anlatım rahatlığına sahip olan şîirin/sözün vasfıdır. *Selâset-nümîn* söz veya şîir ise *selâset* gösteren, *selâset* örneği olan yani bir diğer ifadeyle *selîs* söz veya şîirdir.”⁷⁴⁵

Bahsi geçen ifade tezkirelerde kitaba verilen sıfat olarak da kullanılır. Sehî Bey, Cem Sultan’ın *Hurşîd ü Ferahşâd* eserini nazmı selîs üslûbu nefîs olarak niteler: “*Ve mesnevîye tetebbu’ idüp Hurşîd ü Ferah-şâd adlı bir kitâb dimişti. Gâyet güzel itmişdi. İçinde çok hâssa me’ânî var. Nazmı selîs ve üslûbı nefîs kitâbdur.*”⁷⁴⁶

Zamîrî’nin *Leyla ve Mecnûn* mesnevisi, Lâmî’î’nin mesnevileri de selîs olarak nitelenen eserlerdendir:

El-hak tab’-ı vekkâdî envâ’-ı nazma şâmil ve hususa vâdî-i mesnevîde bir **kitâb-ı selîs** ve hitâb-ı nefîs ki sergüzeşt-i Leylâ vü Mecnûn diyü mânend-i dürr-i meknûn şöyle tahrîr

⁷³⁹ Fatîn Dâvud, **a.g.e.**, s. 384.

⁷⁴⁰ Fatîn Dâvud, **a.g.e.**, s. 72.

⁷⁴¹ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s.2614

⁷⁴² İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s.347

⁷⁴³ Fatîn Dâvud, **Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü’l-Eşâr)**, s. 294.

⁷⁴⁴ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s.2721

⁷⁴⁵ Fahri Kaplan, “**Latîfî Tezkiresi’nde Edebî Eleştirî Terimleri ve Edebiyat Eleştirisi**”, s. 391.

⁷⁴⁶ Sehî Beg, **Heşt Behîşt**, s. 19.

kılmışdır ki ‘akl-ı zü-fünûn mütâla‘asında âşüfte vü meftûn düşüp Mecnûn kendüden bî-haber olması mukarrerdür. Bu bir nice beyt kitâb-ı huçeste- meâb ki Nevfel kavmi Leylâ ile âheng-i cenk ü hûn-rîz-i bî-direng itdügündendir.⁷⁴⁷

Kitâb-ı mezkûrun hod egerçi ekser yiri tercemedür ammâ be-her-hâl muhkem ü üstüvâr ve yek-dest ü hemvârdur, ol zemâna göre şi‘rde bu zarâfet ü bu letâfet çokdur. Egerçi Âhî’nün Husrev ü Şîrîn’i nâzûk ü nagz u zarîfâne vü pür-magz u pür-kârdur ve rişte-i nazmı tolu dürr-i şehvârdur ve Hamdî’nün Yûsuf u Züleyhâ’sı sâde vü güşade ve Kemâl Paşa-zâde’nün Yûsuf u Züleyhâ’sı musanna‘ u ma‘nîdâr ve Ca‘fer Çelebi’nün Heves-nâme’si belâgat-şi‘âr ve Lâmi‘î’nün mesneviyyâtı sebûk ü şîrîn ve **selîs** ü rengindür. Husrev ü Şîrîn-i Şeyhî dahî meş-hûr-ı şehîr ü diyârdur.⁷⁴⁸

“Selâsetli” manasına gelen “selâset-şi‘âr” ifadesinin de tezkirelerde kullanıldığı görülür: “*Dîvân-ı selâset-şi‘ârından mûntehabdur.*”⁷⁴⁹, “*Mecmûa‘-ı eş‘ârı dîvân-ı inşâ-ı selâset-şi‘ârı vardır.*”⁷⁵⁰ ifadeleri bu hususta örnek olarak verilebilir.

2.8.1.68. Semâvî

“*Göge ait, gökyüzüyle ilgili; Allah’tan gelen, ilâhî*” manalarını taşıyan “semâvî”⁷⁵¹ ifadesi Allah tarafından gönderilen kitaplara sıfat olarak verilir. Kınalızâde Hasan Çelebî, tezkiresinin Sinân Efendi maddesinde şâirin ilâhî kitabın müseffiri olduğunu belirtir:

“Sinân Efendi: Mefhar-ı dânişverân-ı ‘ulemâ-yı Rûm muktedâ-yı ashâb-ı fûnûn u rûsûm ‘azîz-i mısır-ı fazl u ‘irfân mihr-i sipîhr-i ‘ilm ü îkân hûrşîd-i âsmân-ı dakâ‘ik ü tahkîk ve cemşîd-i cihân-ı cihât-ı tedkîk müfessir-i **kitâb-ı semâvî** muhaşşî-i Tefsîr-i Beyzâvî mısır-ı fezâ‘ilün tûtî-i şeker-handî‘l-‘âlemü‘r-rabbânî Hazret-i Sinân Efendidir.”⁷⁵²

2.8.1.69. Sıhhat-karîn

“Sıhhat-karîn” ifadesi mana itibarıyla “sağlıklı, güvenilir” demektir. Söz konusu ifade tezkirelerde kitabın niteleyeni olarak kullanılır. Fatîn tezkiresinden alınan aşağıdaki ifadeler bu kullanıma örnek olarak verilebilir. Fatîn’e göre Ahmed Cevdet Efendi’nin *Beyânü’l-Ünvân* adlı eseriyle⁷⁵³ Abdullatîf Subhî Bey’in *Miftâhu’l-İber*’i⁷⁵⁴ “sıhhat-karîn” eserlerdir.

⁷⁴⁷ Bağdatlı Ahdî, **Gülşen-i Şuarâ**, s. 208.

⁷⁴⁸ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, **Meşâ‘irü’ş-şu‘arâ**, s. 613.

⁷⁴⁹ İsmail Belîğ, **Nuhbetü’l-Âsâr li-Zeyli Zübdeti’l-Eş‘âr**, s. 389.

⁷⁵⁰ Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey, **Tezkiretü’ş-şu‘arâ**, s. 50.

⁷⁵¹ İlhan Ayverdi, **Misallî Büyük Türkçe Sözlük**, s.2724.

⁷⁵² Kınalızâde Hasan, **Tezkiretü’ş-Şuarâ**, s. 450.

⁷⁵³ Fatîn Dâvud, **Fatîn Tezkiresi (Hâtîmetü’l-Eş‘âr)**, s. 72.

⁷⁵⁴ Fatîn Dâvud, **a.g.e.**, s. 293.

2.8.1.70. Serîü'l-beyân

“Serîü'l-beyân” mana itibarıyla “anlatımı açık olan” şeklinde anlamlandırılabilir. Bu ifadeyi kitabın niteleyeni olarak kullanan Fatîn, tezkiresinde Hüserin Rıf‘at Efendi’nin *Hüsâsâtü’l-İrtifâ* adlı eserini “anlatımı açık olan” şeklinde niteler: “*Mûmâ-ileyhin müretteb bir kıt‘a Dîvânı ve ilm-i irtifâ’a dâir Hülâsâtü’l-İrtifâ isminde bir adet risâle-i serîü’l Beyânı olduğu menkûldur.*”⁷⁵⁵

2.8.1.71. Sihr-İntisâb

Tezkirelerde “âsâr, beyân, intisâb, intizâm, nümâ, nümûn, perdâz” ifadelerinin “sihr” kelimesiyle birlikte kullanımıyla oluşturulan birleşik sıfatlar eleştiri terimi olarak kullanılır.⁷⁵⁶ Lâtîfî’nin bahsi geçen sıfatları kullanım alanıyla ilgili olarak şu ifadelerle yer verilir:

Özetle ifade edilecek olursa; Latîfî Tezkiresi’nde sihr ile bir kelimenin birleşmesiyle oluşan ifadelerin –umumiyetle- bahsi edilen şiirin/sözün adeta bir sihir örneği oluşunu, sihir gibi etkili bir tarzda oluşunu belirttikleri anlaşılmaktadır.⁷⁵⁷

Söz konusu ifadeler arasında yer alan “intisâb” kelimesinin “sihr” kelimesi ile kullanımı neticesinde ortaya çıkan “sihr-intisâb” ifadesi kitaba verilen sıfatlardandır. Bu sıfatla nitelenen eserlerden biri Âhî’nin *Hüsrev ü Şîrîn*’idir. Latîfî, tezkiresinde Âhî’nin *Hüsrev ü Şîrîn* adlı eserini güzel dikkatlerle, özgün tasarruflarla, muğlak ve sanatlı beyitlerle yazdığını dile getirir. Bilhassa bölüm başlıkları ile sabah ve akşamın anlatıldığı gönül alan beyitlerin sihr-i helal nitelikte ve şaşılacak şekilde olduklarını belirtir ve bu kitabı “sihr-intisâb” olarak nitelendirir:

Nesr: ve şeyhu’ş-şu‘arâ Mevlânâ Şeyhînün Husrev ü Şîrînine nazîre hikâyet-i Şîrîn ü Pervîz ve rivâyet-i Gülgün u Şebdîz nazm idüp nazmında hûb dikkatler ve hâssa tasarruflarla muğlak u musanna‘ beytler dimişdür. Hassa ki ol matla.-ı dâsitânlar ve sıfat-ı subh u şâmda vâki‘ olan ebyât-ı dil-sitânlar her biri ‘ucûbe-i makâl ve numûne-i sihr-i helâldür. Bu birkaç ebyât-ı pür-nükât sıfat-ı subhda ve mahall-i velâdet-i Husrevde ol **kitâb-ı sihr-intisâbdandır...**⁷⁵⁸

“Sihr-intisâb” olarak nitelenen bir diğer eser Cemâlî’nin eseridir. Latîfî, eserinde Cemâlî ile bilgi verirken onun tarzının güzelliğinden, makbul gören üslubundan

⁷⁵⁵ Fatîn Dâvud, **a.g.e.**, s. 198.

⁷⁵⁶ Fahri Kaplan, “**Latîfî Tezkiresi’nde Edebî Eleştiri Terimleri ve Edebiyat Eleştirisi**”, s. 395.

⁷⁵⁷ Fahri Kaplan, **a.g.e.**, s. 397.

⁷⁵⁸ Latîfî, **Tezkiretü’ş-Şu‘arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ**, s. 141-143.

bahseder ve böylesine nitelikli eserleri varken tanınmamış olduğunu dile getirir. Onun eseri için “sihr-intisâb” ifadesini kullanır:

Hümâ-yı Hümâyûnı mü‘ellefât-ı Hacû-yı Kirmâniden sâbıkû’z-zıkr Mehmed Hân nâmına nazmen terceme itmişlerdür. Nazm-ı belîgu’l-beyânında hayli suhan-perverlikler ızhâr idüp eş‘ârında dahî hayli hayâlât harc itmişlerdür. Tarz-ı nagzı zamânemüzde makbûl ü matbû‘ olan üslûbdur. Nazm-ı kadîm iken el‘an yine mer‘î ve mergûbdur. ‘Acep budur ki bu kadar nazm-ı pâk ve şî‘r-i sûznâk ile miyân-ı enâmda şöhrat bulmamış ve peygüle-i hamûl ü hafâda kalmış ma‘lûm u meşhûr olmamışdur. Sıfat-ı leyl ü nehârda ve sıfat-ı şitâ ve bahârda bu birkaç beyt ol **kitâb-ı sihr-intisâbdandır**.⁷⁵⁹

Söz konusu sıfatla nitelenen bir başka eser de Hamdî Çelebi’nin *Yusuf u Züleyhâ* adlı eseridir. Latîfî, tezkiresinde Hamdi Çelebi hakkında bilgi verirken onun kalem aldığı eşi benzeri bulunmayan ve içerisinde noksan olmayan bir eser olduğunu söyler. Her beytini beyt-i ma‘mur olarak nitelendirdiği bu eseri büyümlü bir nazım olarak görür. Alem halkı tarafından makbul kabul edilen eserin nazmı selis, söz ve manaları güzel ibarelerle doludur:

“Nesr: Bir nazm-ı selîs ü hem-vâr ve kelâm-ı âteş-te’sîr ü âbdârdur ki reng ü çâşını ve elfâz u ma‘ânî hüsn-i edâ ve ‘azb-i ‘ibârât ve lutf-ı ta‘bîr ü hüsn-i isti‘ârât derece-i gâyetde ve hadd-i nihâyetdedür. Belki ser-hadd-i i‘câza karîb ü karîn bir sihr-i mübîndür. Nazm-ı kitâb mertebesin söyler ve mâhiyyetin beyân eyler târif-i gayra ihtiyâç yok. Sıfat-ı sinede bu ebyât ol **kitâb-ı sihr-intisâbdandır**.⁷⁶⁰

Âhî, Cemâlî ve Hamdî Çelebi’nin eserleri gibi Nişancı Mustafa Çelebi’nin *Tabakât-ı Memâlik*’i de benzer sıfatla nitelenen eserler arasında yer alır:

Zamânede hüsn-i ‘ibârât ve lutf-ı isti‘ârâtla inşâ-i dil-gûşâ seyr itmek isteyen memâlik-i ‘Osmâniyye ve ‘asâkir-i mansûre-i sultâniyye hakkında vâkî‘ olan *Tabakât-ı Memâlik* tesmiye olunur kitâb-ı belâgat-nisâbına mütâlâ‘â kılın ve elfâz u elkâb u ma‘ânî kande olur görsün. Bir kitâb-ı kem-yâb ve inşâ-i sihr-intisâbdur ki imlâ ve inşâsı semt-i kadh u ‘aybdan mu‘arrâ ve müberrâ olup elfâz-ı belîgasına ve ma‘ânî-i bedî‘asına münşiyân-ı menâşîr-i dîvân-ı belâgat ve mümliyân-ı tavâmîr-i erkân-ı fesâhat kalem ü devât-besân engüşt-der-dehân iderler.⁷⁶¹

2.8.1.72. Sülûk-‘üvân

“*Üvânî tasavvuf olan*” manasına gelen “sülûk-‘üvân” ifadesi de kitabın niteleneni olarak kullanılır. Es‘ad Mehmed Efendi, tezkiresinde Erzurumlu İbrâhim Hakkî’nin divanı için söz konusu ifadeyi kullanır: “*İlâhî-nâme-nâm dîvân-ı sülûk-‘üvânî ve Ma‘rifet-nâme-i meşhûre ve ‘irfâniye ve insâniye ve Vâridâtı nâtık Mecmû‘atü’l-me‘ânî nâmlarıyla şöhrat-ârâ yâdigâr ile karye-i merkûmete...*”⁷⁶²

⁷⁵⁹ Latîfî, a.g.e., s. 177.

⁷⁶⁰ Latîfî, a.g.e., s. 200.

⁷⁶¹ Latîfî, a.g.e., s.517.

⁷⁶² Es‘ad Mehmed Efendi, *Bağçe-i Safâ-endûz*, s. 117.

2.8.1.73. Şevk-âver

“Neşe veren, şevklendiren” manasına gelen “Şevk-âver”⁷⁶³ ifadesi de kitap için kullanılan sıfatlardandır. Tezkire müelliflerinden Fatîn, Şeyhü’l-islâm Mehmed Es’ad Efendi’nin risaleleri için söz konusu sıfatı kullanır:

Müşârün-ileyh efdâl-ı füzelâ ve a’lem-i ulemâ bir şâir-i bî-hemtâ olup fenn-i mûsikîde kemâl u mahâreti ve ulûm-ı sâirede dahi akrân u emsâline her vecihle tefevvuk u rüçhâniyyeti olarak Tefâsir-i Şerîfe’ye dâir nice nice eser-i mu’teberi ve fenn-i mûsikîye müteallik birkaç adet risâle-i şevkâveri olduğundan başka mürettep bir kıt’a Dîvân-ı belâgat-ünvânı dahi vardır.⁷⁶⁴

2.8.1.74. Şîrîn-Beyân, Şîrîn-Hitâb, Pür-melâhat

Mana itibarıyla “şîrîn-beyân” “beyanı, anlatımı tatlı”; “şîrîn-hitâb” ise “hitâbı tatlı” demektir. Tezkirelere bakıldığında bu iki ifadenin kitap için kullanıldığı görülür. Mu’îdî’nin eserleri⁷⁶⁵ “şîrîn-beyân”; Halîlî’nin *Firâk-nâme*’si⁷⁶⁶, Câfer Çelebi’nin *Heves-nâme*’si⁷⁶⁷ “şîrîn-hitâb” şeklinde nitelenen eserlerdendir. Bu nitelemeleri yapan Latîfî ile ilgili Kaplan (2018) şu değerlendirmeyi yapar:

Şîrîn ifadesine başka bir kelimeni eklenmesiyle oluşan bu başlık altındaki Latîfî’nin şiir değerlendirme ifadelerinin; şiirin, sözün, kitabın vb. tatlılığını yani şiirin bir şekilde ifade edildiğini belirten kelimeler olduğu görülmektedir.⁷⁶⁸

Eserin tatlılığını işaret eden ve kitap için sıfat olarak kullanılan bir başka ifade de “pür-melâhât” ifadesidir. Mehmed Sâlim Efendi, Zihnî-i Diğer maddesinde şairin *Tezkiretü’l-Meşâyih* adlı eseri için “pür-melâhât” nitelemesini yapar:

Tezkiretü’l-Meşâyih nâmına bir te’lif-i müstetâba şürû’ eyleyip cem’ ü tertîb ve bir nehc-i latîf üzere ta’bîr ü tehzîb eylemişler idi. Eger ‘ömr-i ‘azîzleri ber-vefk-i dil-hâh itmâma ruhsat verseydi miyâne-i erbâb-ı kemâlde bir eser-i pür-melâhat olurdu...⁷⁶⁹

2.8.1.75. ‘Acîb, ‘Acîb-‘unvân, Garîb

“*Tuhaf*” manasını taşıyan “acîb”⁷⁷⁰ kelimesi kitaplara verilen sıfatlar arasında yer alır. Latîfî tezkiresinden hareketle bu ifadenin eleştiri terimi olarak değerlendirmesini yapan Kaplan’a göre (2018) söz konusu ifade nitelediği kavramın özgün,

⁷⁶³ İlhan Ayverdi *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s.2943.

⁷⁶⁴ Fatîn Dâvud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü’l-Eşâr)*, s. 27.

⁷⁶⁵ Latîfî, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ*, s. 487.

⁷⁶⁶ Latîfî, *a.g.e.*, s. 216.

⁷⁶⁷ Latîfî, *a.g.e.*, s. 172.

⁷⁶⁸ Fahri Kaplan, “*Latîfî Tezkiresi’nde Edebî Eleştiri Terimleri ve Edebiyat Eleştirisi*”, s. 408.

⁷⁶⁹ Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, s.189.

⁷⁷⁰ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 8.

alışlagelmemiş bir yapıda olduğu yahut olumsuz mana teşkil edecek şekilde işaret ettiği kavramın tuhaf özellikler barındırdığını işaret eder.⁷⁷¹

“Acib” ifadesini kitabın niteleyeni olarak kullanan Âşık Çelebi, tezkiresinin Salih Çelebi maddesinde kendisine gönderilen kitapları değerlendirir. “Acib” olarak nitelediği bu kitapların eşsiz ve benzersiz olduğunu, hikmetli kelimeler, ibretli ifadeler içerdiğini söyler.

Târîh-i mezkûrda mu’idleri Hatemî Çelebi ki mahallinde mezkûr u mestûr olur, mâ-beynü-müzde uhuvvet olmagın huzûrlarında yâd-âverlik idüp anlar dahı Leylâ vü Mecnûnların ve mecmû’a-i inşâların ve dîvân-ı gazelliyyâtların ve bi’l-cümle dercile dürr-i meknûnların ben-deye göndermişler. Gördüğümde kitâblarınun pâyânına bu kıt’ayı güstâhvâr yazup gönderüm. Haylî istihsân buyurmuşlar ve pesend idüp ihsân buyurmuşlar. Kıt’a:

Levhaşa’Îlâh kitâb-ı rûhânî

Mehbit-i feyzhâ-yı Sübhânî

Ne kitâb-ı ‘acîb olur bu kitâb

Yazamaz vasfını bunun küttâb

Hikmet-âmîz içinde ki kelimât

‘İbret-engîz cümle sırr u nikât⁷⁷²

Âşık Çelebi tezkiresinde “acib” sıfatının kullanıldığı bir başka yer ise Sun’î maddesidir.

Şair, burada kendisinin yazdığı *Şehrengiz-i Bursa* eseri için Sun’î Çelebi’nin yazıp gönderdiği kıtaya yer verir. Sun’î Çelebi bu kıt’ada bu eseri okuduğunu, eserin tezhipli olduğunu ancak düzenli olmadığını ifade eder ve eseri “acib” olarak niteler⁷⁷³

Esrâr Dede ise tezkiresinde Dervîş Habîbî’nin divanını “dîvân-ı ‘acîbü’l-‘unvân”⁷⁷⁴, Şuhûdî Dede’nin *Gülşen-i İrfân* adlı eserini “garîb”⁷⁷⁵ olarak nitelendirir.

⁷⁷¹ Fahri Kaplan, “Latîfî Tezkiresi’nde Edebî Eleştirî Terimleri ve Edebiyat Eleştirisi”, s. 153.

⁷⁷² Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, *Meşâ’irü’ş-şu’arâ*, s.556.

⁷⁷³ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, *a.g.e.*, s.570.

⁷⁷⁴ Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye*, s. 88.

⁷⁷⁵ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 155.

2.8.1.76. ‘Adâlet-‘unvân

“‘Adâlet-‘unvân” ifadesi mana itibarıyla “unvânı âdelet olan” demektir. Bu ifadeyi Râmiz, Refdî Kerîmzâde’nin divanı için kullanır: “*Âsârlarından Dîvân-ı ‘adâlet-‘ünvânı ve miyâne-i emsâlinde şeref ü şânı vardır.*”⁷⁷⁶

2.8.1.77. ‘Âlî-tebâr

“Soyu yüksek ve temiz olan” manasını taşıyan “âlî-tebâr”⁷⁷⁷ ifadesi Bağdatlı Ahdî tarafından kitaba sıfat olarak verilir:

Ziyâyî: Erbâb-ı timâr ve kitâb-ı ‘**âlf-tebâr** ve sipâhî-i kâr-zâr zümresinden mevlûdi Erzurum ve seyyâh-ı her merzbûm ve mülâzım-ı ashâb-ı ‘ulûm olup musâhabet-i dilkeş ile hôş -edâ ve mecâlis-ârâ letâyif-i bî-gışş ile safâ-bahş-ı rindân-ı bâ-nevâ rûz u şeb hıdemât-ı erbâb-ı fazl u kemâl ü mülâzemetdûr ki ashâb-ı câh u celâle mâyil ü râgıb ve eş‘âr-ı dürrerbâr-ı gavvasân-ı buhûr-ı ma‘ânîye yâr olan yârâna kâmil ü tâlib olduğına binâen ol serhadlerde olan şu‘arâ-yı nâdir-gûyân ile hem-zebân ve ser-bâzân-ı dilâverân-ı cihâna yâr olup husûsâ Sâfî sâf-meşreb ile nazm dimede rûz u şeb dimeyüp birbirine nezâyir-i dil-pezîr ve ebyât-ı bî-nazîr söylemeden hâlî olmazlar imiş.⁷⁷⁸

2.8.1.78. ‘Ânber-Nikâb, ‘Ânber-Rukûm,

“Anberle örtülü” manasını taşıyan “anber-nikâb” ifadesiyle “Anberle yazılmış” manasını taşıyan “‘anber-rukûm” ifadesi Latîfî tarafından kitaplara verilen sıfatlar arasında yer alır. Ali Çelebi’nin *Hümâyûn-nâme*⁷⁷⁹ adlı eseri ile Câfer Çelebi’nin *Heves-nâme* adlı eseri “‘anber-nikâb” olarak nitelenen eserlerken Hamdî Çelebi’nin Yusuf u Züleyhâ’sı “‘anber-rukûm” olarak nitelenir.⁷⁸⁰

Bu iki kullanım ile ilgili değerlendirmede bulunan Kaplan (2018), eserin üslup ve içerik yönüyle okuyanda hoş, güzel bir etki uyandıran yapıda olduğunu işaret etmek için “‘anber-ni”âb”; minyatürlü olduğunu ifade etmek için ise “‘anber-rukûm” ifadesinin kullanılmış olabileceğini söyler.⁷⁸¹

⁷⁷⁶ Sadık, Erdem, *Ramiz ve Âdâb-ı Zurâfâ’sı, İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük*, s. 134.

⁷⁷⁷ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 37.

⁷⁷⁸ Bağdatlı Ahdî. *Gülşen-i Şuarâ*, s. 209.

⁷⁷⁹ Latîfî, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ*, s. 379-380.

⁷⁸⁰ Latîfî, *a.g.e.*, s. 201.

⁷⁸¹ Fahri Kaplan, “Latîfî Tezkiresi’nde Edebî Eleştiri Terimleri ve Edebiyat Eleştirisi”, s. 156-157.

2.8.1.79. ‘Azîm

“Maddi bakımdan büyük, manevi bakımdan büyük, ulu, haşmetli” manalarını taşıyan “‘azîm”⁷⁸² ifadesi kitaba verilen sıfatlardandır. Sehî Bey⁷⁸³ ve Âşık Çelebi tezkirelerinde söz konusu ifadeyi kitap için kullanır. Âşık Çelebi, Sâlih Çelebi madde-sinde *Câmi’ü’l-hikâyât* kitabı için bahsi geçen ifadeyi kullanır. Bu kitabın kafiyeli, secili, ahenkli, sanatlı olduğunu, sağlam temeller, renkli manalar üzerine tercüme edildiğini söyler.

Bu hâlde Şeh-zâde Sultân Bâyezîd Câmi’ü’l-hikâyât kitâbın terceme emr itdi. Anda hod ber-vech ile ‘arz-ı kemâl belki izhâr-ı sihr-i helâl itmişdür ki nazîri muhaldür. Aslâ müsevvede itmedin ser-i kalemden ancılayın kitâb-ı ‘**azîm**i yine mukaffâ vü müsecca‘, murassa‘ u musanna‘ terceme idüp metîn mebânî ve rengîn ma‘ânî üzre bir cildin kendü hattıyla yazup bir cildin âhare yazdurdı.⁷⁸⁴

Yukarıda bahsi geçen sıfatların haricinde “celâlet-unvân”⁷⁸⁵, “fakîrâne”⁷⁸⁶ “manzum” ve “menzun”⁷⁸⁷, “muanven”⁷⁸⁸, “müdevven”⁷⁸⁹, “meşâyihâne”,⁷⁹⁰ “mülâyim ve münâsib”⁷⁹¹, “müsellem”⁷⁹², “müstekil”⁷⁹³, “gonca”⁷⁹⁴, “üstâdâne”⁷⁹⁵, “tasavvufâne”⁷⁹⁶, “‘âcizâne”⁷⁹⁷ “‘âşıkâne-beyân”⁷⁹⁸ gibi sıfatların da kullanıldığı görülmür.

Tezkirelerde kitap için kullanılan sıfatlara bakıldığında kendileri de şair olan tezkire müelliflerinin bir kitaba nasıl yaklaştıkları, hangi kriterlere göre değerlendirmelerde bulunduklarıyla ilgili olarak çıkarımlar yapılabilir. Söz konusu sıfatlardan hareketle denilebilir ki tezkire müellifi bir esere: fasih, belîğ ve selis olma, güzel terkipler barındırma, mana güzelliği ve zenginliği taşıma; nâzik, hoş bir edayla kaleme alınma, söz sanatlarını ve hayal unsurlarını ihtiva etme, hata ve kusurlar taşımama, eşsiz ve

⁷⁸² İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, s. 243.

⁷⁸³ Sehî Beg, *Heşt Behişt*, s. 2.

⁷⁸⁴ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, *Meşâ’irü’ş-şu’arâ*, s. 555.

⁷⁸⁵ Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye*, s. 65.

⁷⁸⁶ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 71.

⁷⁸⁷ Latîfi, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsıratü’n-Nuzamâ*, s. 58.

⁷⁸⁸ Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey, *Tezkiretü’ş-şu’arâ*, s. 100.

⁷⁸⁹ Latîfi, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsıratü’n-Nuzamâ*, s. 158.

⁷⁹⁰ Latîfi, *a.g.e.*, s. 91.

⁷⁹¹ Latîfi, *a.g.e.*, s. 353.

⁷⁹² Mustafa Cârullahzâde, *Beyânî Tezkiresi (Tezkiretü’ş-şu’arâ)*, s. 72.

⁷⁹³ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, *Meşâ’irü’ş-şu’arâ*, s. 95.

⁷⁹⁴ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi. *a.g.e.*, s.92

⁷⁹⁵ Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey, *Tezkiretü’ş-şu’arâ*, s. 61.

⁷⁹⁶ Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye*, s. 42.

⁷⁹⁷ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 71.

⁷⁹⁸ Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey, *a.g.e.*, s. 28.

benzersiz olma; akıcı bir üsluba, düzgün bir anlatış biçimine, tertipli ve düzenli bir yapıya sahip olma; büyüleyici, etkileyici, lezzet verici, gönül alıcı, ferahlatıcı bir noktada bulunma gibi kriterlerle yaklaşır.

2.8.2. Divanlarda Kitaba Verilen Sıfatlar

Bir önceki bölümde kendileri de şair olan tezkire müelliflerinin kitapları hangi sıfatlarla niteledikleri tespit edildi. Bu tespitler neticesinde kitap değerlendirilirken kullanılan kriterler hakkında çıkarım yapıldı. Tezkireler gibi divanlar da klasik Türk edebiyatı şairin kitaba bakışını gösteren kaynaklar arasında yer alır. Bundan ötürü divanlarda kitap için kullanılan sıfatların tespit edilmesi klasik Türk edebiyatı şairi ile kitap arasında ilişkiyi görebilme adına önem arz eder. Bu bağlamda bakıldığında divanlarda kitap için kullanılan sıfatların şunlar olduğu görülür:

2.8.2.1. Âlî

“Âlî”⁷⁹⁹ kelimesi sözlükte “*Yüksek, yüce, büyük, ulu*” manasına gelir. Söz konusu sıfat doğrudan bir müellifin eserine yönelik kullanıldığı gibi mecaz mana içerisinde de kullanılır. Hüseyin Vassaf, kaleme aldığı takrizde, Cabbarzâde Ârif Bey’in kitabının kıymetli olduğunu ifade etmek için “âlî” sıfatı kullanır:

Ne ‘âlî bir kitâb-ı müstetâb te’lîf buyurmuşsun

Künûz-ı remz-i ‘aşkın bâbına miftâh-ı zerrindir (Hüseyin Vassâf, s. 71)

[Hoşa giden ne yüce bir kitâb telif etmişsin, (bu kitâb) aşk remzinin hazinelerinin kapısını açmak için altın anahtardır.]

Ali Emîrî ise bir beyitinde Mevlana’nın *Mesnevî-i Mânevî* adlı eseri için “âlî” sıfatını kullanır:

Ne ‘âfîdir kitâbı hazret-i Mollâ-yı Rûmî’nin

Kemâlin âfitâbı hazret-i Mollâ-yı Rûmî’nin (Ali Emîrî, Tahmis 26/ VII)

(Olgunluğun güneşi olan Mevlâna Celâleddin Rumî’nin kitabı ne yüce kitaptır.)

---

⁷⁹⁹ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s.105.

Ali Emîrî bir başka beyitinde de kâinatı kütüphaneye, kâinatta var olan her bir zerreyi de “âlf” bir kitaba benzetir:

Şu kütüb-hâne-i imkândaki her bir zerre

Oldu bir ‘âlf kitâb-ı hikem-i Rabb-i mecîd (Ali Emîrî, Tarih 44/10)

(Bu varlıklar alemindeki her bir zerre ulu Rabbimizin hikmetlerinin yüce bir kitabıdır.)

2.8.2.2. Anberîn, müşkîn

“Anberîn”⁸⁰⁰ ifâdesi sözlükte “*anber kokulu*” manasını taşır. Yazma eserlerin güzel kokmasını temin etmek adına mürekkeplere misk ve anber konulması geleneğinden⁸⁰¹ ilham alan şairler, kitap için “anberîn”, “müşgîn” sıfatlarını kullanırlar:

Virüp sermâye-i tafsîli dest-i teng-i icmâle

İder bir noktadan çendîn kitâb-ı ‘anberîn imlâ (Nâbî, K.1/ 52)

(Ayrıntı sermayesini, kısaltmanın dar eline verip bir noktadan anber kokulu nice kitap yazar.)

Sûz-ı şi‘rümle yakar pür-tâb olup nevk-i kalem

Hep siyâh olsa nola erkâm-ı müşgîn-kitâb (Nev‘îzâde Atâyî, K.2/61)

(Kalemin sivri ucu şiirimizin ateşiyle hararet dolu olup yakar, misk kokulu kitabın rakamları tamamen siyah olsa ne olur?)

Sevgilinin yüzü kitap olarak düşünüldüğünde yüzdeki ayva tüyleri amber kokulu mürekkebe gibidir. Böylece sevgilinin yüzü amber kokulu bir kitap olur:

Ruhsârın itdi âb-zede eşk-i dîdesi

Nev-hatt-ı müşg-fâm ile ‘anber kitâb iken (İhyâ, G.213/4)

[Yanağın, misk rengine yeni hat ile güzel kokulu bir kitap iken göz yaşları (onu) su ile okunmaz hale getirdi.]

---

⁸⁰⁰ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s.127.

⁸⁰¹ Ahmet Atilla Şentürk, **Osmanlı Şiir Kılavuzu I**, 1. Baskı, İstanbul, Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi, 2016, s. 319.

2.8.2.3. Atık

“‘Atık’⁸⁰² kelimesi sözlükte “*Eski*” manasını taşır. Yenişehirli Avnî, dokuz katmandan ötürü dokuz sayfalık kitaba benzettiği dünyanın yaratılışının çok eskilere dayandığını ifade etmek için “atık” sıfatını kullanır:

‘Avnî bu nüh-sahîfe kitâb-ı ‘atîkden

Hâlâ tabî‘atümce me’âl anlaşılmadı (Yenişehirli Avnî, G.423/5)

(Ey Avnî, bu dokuz sahifeli eski kitapdan tabiatıma uygun bir mana hala anlaşılmadı.)

2.8.2.4. Azîm, Ulu

“Azîm”⁸⁰³ kelimesi “(maddî bakımdan) büyük, (manevî açıdan) büyük” manasına gelir. Söz konusu sıfat pek çok beyitte kitabı niteler. Kâinatı kitap olarak tahayyül eden Bahrî, bu kitabın ulu bir kitap olduğunu ifade eder:

Çü tahsîlgâh-ı enbiyâ vü evliyâ bu merkezdir

Cemâl-i hüsnünü Hak şerh için ‘azîm kitâbdır bu (Bahrî, G.210/4)

(Peygamberlerin ve evliyaların tahsil yeri olan bu varlıklar âlemi, Allah’ın güzelliğinin cemalinin şerhi için ulu bir kitaptır.)

Balıkesirli Mecdî ise ömrü kitaba benzeterek bu kitabın “azîm” bir kitap olduğunu söyler:

Netîce-bîn-i ‘ömr olup düşün sahâ’if-i hayât

Nigâh-ı ibtisâr için ‘azîm bir kitâbdır (Balıkesirli Mecdî, G.30/4)

(Ömrün sonunu görüp hayatın sayfalarını düşün, basiret bakışı için büyük bir kitaptır.)

Hacı Hulûsî Baba da sevgilinin güzellik kitabını okuyup onun vasıflarını ihtiva eden kısa ve öz bir kitap yazdığını ifade eder. Akabinde âşıkların bu kitabı şerh etmesi neticesinde bahsi geçen kitabın hacimli, büyük bir kitap olacağını belirtir:

⁸⁰² İlhan Ayverdi, **Misallı Büyük Türkçe Sözlük**, s.206.

⁸⁰³ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s. 243.

Metnin okuyup muhtasar vasf itdi Hulûsî

Şerh itse anı bir ‘azîm kitâb olur ‘âşık (Hacı Hulûsî Baba, G. 193/11)

(Hulûsî, metnini okuyup kısa, öz bir şekilde vasfetti, âşık onu şerh etse büyük bir kitap olur.)

Trabzonlu Avnî de bir beyitinde sevgilinin güzelliğini ulu bir kitap olarak görür:

Senin hüsün kitâbından okudum bir varak gördüm

Ânı gâ’ib iden kimse yerine bulamaz ‘âvâz

(Senin güzelliğinin kitabından bir varak görüp okudum. Onu kaybeden bir kişi ona karşılık gelecek bir kitap bulamaz.)

O bir ulû kitâbdır ki dalâlet ehli görmezler

Hakikat ehliyiz andan gözimiz itmeziz igmâz (Trabzonlu Avnî, s.94)

(O yüce bir kitaptır ki doğru yoldan ayrılanlar onu görmezler. Biz hakikat ehliyiz, ondan gözümüzü ayırmayız.)

2.8.2.5. Bî-nazîr, Bî-Bedel, Bî-muâdil

“Benzer, eş” manasını taşıyan “nazîr”⁸⁰⁴ kelimesine önüne geldiği kelimeye “-sız/-siz, -mez” manası katan Farsça “bî-”⁸⁰⁵ önekinin getirilmesi neticesinde oluşturulan “bî-nazîr” ifadesi “eşsiz, benzersiz” demektir. Söz konusu kelime ve bu kelimeyle benzer manalar taşıyan “bî-bedel” ve “bî-muâdil” kelimeleri klasik Türk edebiyatı şâirlerinin divanlarında kitabın niteleyeni konumundadır. Bahsi geçen sıfatlar şairlerin/müelliflerin kitapları için kullanıldığı gibi mecaz mana içerisinde de kullanılır. Bu açıdan bakıldığında Nedîm, Nevşehir’de kurulan kütüphanenin içerisinde yer alan kitaplar için “kitâb-ı bî-mu’âdil” ifadesini kullanır:

İçinde var nice cüzler kitâb-ı bî-mu’âdil kim

Onun her birisi hayret-fezâ-yı İbn-i Sînâdır

(Nedîm, T.57/11)

(İçerisinde ne kadar çok cüzler, benzersiz kitaplar var ki her birisi İbn-i Sînâ’nın hayretini artırır.)

⁸⁰⁴ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 2313.

⁸⁰⁵ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 358.

Nâfi‘ de Abbaspaşâ Efendi’nin *Hümâyûn-nâme* eseri için “kitâb-ı bî-misâl” ifadesini kullanır:

Hıfz ola zâtı anın âsîb-i dehr-i dûndan

Nitekim hıfz oldığıçün bu kitâb-ı bî-misâl (Nâfi‘ s.273)

(Bu emsalsiz kitabı koruduğu için onun zâtı bu adi dünyanın belasından korun-sun.)

Ali Emîrî Efendi ise kâinatı benzersiz bir kitaba benzetir:

Bak zemîn ü âsumâna kudret olmuş rû-nümâ

Bir kitâb-ı bî-nazîr-i hikmet olmuş rû-nümâ (Ali Emîrî, G.166/1)

(Yeryüzüne ve gökyüzüne bak, Allah’ın kudreti yüzünü göstermiş. Yeryüzü ve gökyüzü benzersiz bir hikmet kitabı olmuş.)

2.8.2.6. Can-fezâ

“Cana hayat veren, iç açan” manasına gelen “Can-fezâ”⁸⁰⁶ ifadesi kitaba verilen sıfatlardandır. Feyzî-i Kefevî aşağıdaki beyitinde gül bahçesini cana hayat veren bir kitaba benzetir. Âlimlerin, ehil kimselerin nazarında kitap okumak gönlü rahatlatır. Kişiyi dertten kurtarır. Kitabın söz konusu vasıfları gibi gül bahçesi de insana hayat veren, gönlünü ferahlatan bir kitap gibidir:

Sahn-ı gülşen bir kitâb-ı cân-fezâdur kim fedâ

Anı te’lîf eyleyüp nâmını kıldı gülsitân (Feyzî-i Kefevî, K.VII/18)

(Gülbahçesi kendisini telif eyleyip adını Gülistan koymasına feda olacak derecede can veren bir kitaptır.)

2.8.2.7. Canlı

“Canlı” ifadesi şiiirlerde kitaba teşbih edilen insanlar için kullanılır. Söz konusu sıfatı kullanan Balıkesirli Mecdî, babasını canlı bir kitaba benzetir:

Bir cânlı kitâb idi mükemmel

Kâmûs-ı ‘ulûm idi mufassal (Balıkesirli Mecdî, s.454)

(O, mükemmel canlı bir kitaptı. İlimlerin ayrıntılı sözlüğüydü.)

---

⁸⁰⁶ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 453.

Başka bir beyitte Balıkesirli Mecdî, İsmail Efendi için canlı kütüphane sıfatını kullanır:

Canlı bir dârü'l-kütüptü kalbi fihrist-i 'ulûm

Mazhar-ı nûr-ı ilâhî 'âşık-ı Perverdigâr (Balıkesirli Mecdî, T.9/3)

[(İsmail Efendi) kalbi ilimlerin fihristi olan canlı bir kütüphaneydi. O ilâhi nura erişen Allah aşığıdır.]

2.8.2.8. Câvidânî

“Ebedî, kalıcı, dâima” manalarını taşıyan “Câvidânî⁸⁰⁷” ifadesi kitap için kullanılan sıfatlardandır. Özellikle sevgilinin kitaba teşbih edilen yüzü, ayva tüyleri, beni ebedî bir kitaptır:

Serâpâ hüsn-i hâttın bir kitâb-ı câvidânîdir

Yüzünde nev hilâlin kâbe kavseyn zâhir ev ednâ (Racûlî, G.11/10)

(Senin yüzündeki hatlarının güzelliği baştan başa ebedî bir kitaptır, senin kaşların kâbe kavseyndir. Ev edna da orada zahirdir.)

Sevâd-ı a'zam hüsnün bana keşf itdi esrârı

K'anı otuz iki hatt u kitâb-ı câvidân buldum (Misâlî, G. 402/3)

(Senin otuz iki hattı gösteren ve sonsuzluk kitabı olan sevad-ı âzam güzelliğin, bana sırları açıkladı.)

Nice keşşâf-ı rumûz-ı gayb-ı Kur'ân olmayım

Kim hatt u hâlin kitâb-ı câvidânımdır benim (Misâlî, G.364/5)

(Ayva tüylerin ve benim benim ebedî kitabım olduğundan dolayı ben nasıl Kur'ân'ın gizli manalarını keşfeden kişi olmayayım?)

2.8.2.9. Cedvelli

Kitap kültürü etrafında teşekkül eden “cedvel çekme” âdeti, kitap yahut levhalarla gerek yazıyı gerekse minyatürü çerçevelemek için altın suyunun cetvel kalemle riyle çekilmesi suretiyle oluşturulur. Kitapla yapılan benzetmelerde cetvel,

---

⁸⁰⁷ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 458.

kenarlarındaki su kanalları yahut parlak cisimler ile ilişkilendirilir.⁸⁰⁸ Aşağıdaki beyitte Nâbî, Gülistan kitabına benzettiği çimenliğin parlak taşlarını cetvel olarak tahayyül eder ve bu kitabı “cedvelli” olarak nitelendirir:

Cedvelli bir kitâb-ı Gülistân olup çemen

Olmuş nüvişte la‘li ile ser-sühanları

(Nâbî, G.844/4)

(Çemen, baş sözleri kırmızı mürekkep ile yazılmış cetvelli bir Gülistân kitabı olmuş.)

2.8.2.10. Cild-i Vâhid

“Cilt” kelimesi sözlükte “*Mukavvadan yapılıp üstüne deri, bez, plastik veya kâğıt kaplanan ve yıpranmaması için dikilmek veya yapıştırılmak sûretiyle kitabın üzerine geçirilen kap; bir eserin, birbirinin devâmı olarak birkaç kitap hâlinde basılan kısımlarından her biri*”⁸⁰⁹ şeklinde tanımlanır. Söz konusu ifadeyi bir sıfat olarak kullanan Yüsrî Ahmed Dede, kendisini tek ciltlik bir kitap olarak görür:

Birer yol tutmuşuz çün satr-ı safha sûretâ biz hep

Velî ma‘nide ammâ cild-i vâhid bir kitâbuz hep (Yüsrî Ahmed, G.13/1)

(Biz, her zaman görünüşte sahifenin satırlarına birer yol tutmuşuz, lâkin manada tek ciltlik bir kitabız.)

Osman Şems de ayrılığın destanını gözlerine yazdığını ve böylece iki ciltlik bir eser ortaya çıktığını söyler:

Girye-i hasretle geldi kanlı hatlar çeşmime

Dâsitân-ı hecrin iki cild kitâb itdim bu şeb

(Osman Şems, G.58/2)

(Hasret gözyaşlarıyla gözüme kanlı hatlar geldi. Bu gece ayrılık destanını iki ciltlik bir kitap olarak yazdım.)

⁸⁰⁸ Ahmet Atilla Şentürk, **Osmanlı Şiir Kılavuzu I**, s.398.

⁸⁰⁹ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s.494.

2.8.2.11. Dakîk

“Dakîk”⁸¹⁰ kelimesi sözlükte “*İnce, anlaşılması, farkedilmesi büyük dikkat isteyen, inceden ince*” manasına gelir. Fütûhî, bir beyitinde sevgilinin yüzünün dakîk bir kitap olduğunu ve bundan ötürü onun yüzüne devamlı bakmak istediğini dile getirir:

Yüzüne çok bakdığım ‘ayb eyleyüp men’ eyleme

Dikkat ister sade rû müşkil dakîk olsa kitâb (Fütûhî, G.7/3)

(*Yüzüne çok baktığım için beni ayıplayıp da uzaklaştırma. Zira sade yüzün kitap gibi zor anlaşılır olduğu vakit dikkat ister.*)

2.8.2.12. Dil-pezîr

“Dil-pezîr”⁸¹¹ ifadesi sözlükte “*Gönlün kabul edeceği, beğenilen, makbul*” manalarını taşır. Aşağıdaki beyitte Ali Emîrî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin *Mesnevî*’si için “dil-pezîr” ifadesini kullanarak onun herkes tarafından beğenilen bir kitap olduğuna işaret eder:

Vücûd-ı bî-nazîri a‘lem-i cem‘iyyet-i kümmel

Kitâb-ı dil-pezîri ekmel-i âsâr-ı insândır (Ali Emîrî, K.45/35)

(*Benzersiz vücudu kamiller topluluğunun sancağıdır. Onun beğenilen kitabı insan eserlerinin en mükemmelidir.*)

Ahmet Gurbî de kendi divanı için “dil-pezîr” nitelemesini yapar:

Didi olsun bu kitâbum dil-pezîr

Dervîş Ahmed Gurbî târîhün nazîr (Gurbî, s.220)

(*Dervîş Ahmed Gurbî “Bu kitabım beğenilen bir kitap olsun.” dedi, “nazîr” ifadesi bu kitap için düşünülmüş tarihtir.*)

2.8.2.13. Dil-sitân

“Dil-sitân”⁸¹² sözlükte “*Gönlü alan, gönlü kendine bağlayan*” şeklinde tanımlanır. Âlî Emîrî, aşağıdaki beyitte *Mir’ât-ı Muhammedî* kitabı için “dil-sitân” sıfatını

⁸¹⁰ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s.617.

⁸¹¹ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s.708.

⁸¹² İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s. 708.

kullanır. Bahsi geçen kitabın her harfinin gözlere parlaklık verdiğini, her satırının da canın sevinci olduğunu ifade eder:

Mir'ât-ı Muhammedî komuşdur

Nâmın bu kitâb-ı dil-sitânın (Ali Emîrî, T.60/14)

(Gönül alan bu kitabın adını, Mir'ât-i Muhammedî koymuştur.)

Her harfi verir 'uyûna revnak

Her satrı olur sürûru cânın (Ali Emîrî, T.60/15)

[(Onun) her harfî gözlere parlaklık verir. Her satırı canın sevinci olur.]

2.8.2.14. Efdâl

“Efdâl”⁸¹³ kelimesi sözlükte “çok faziletli, çok üstün” manasını taşır. Sandıklılı Fikrî bahsi geçen sıfatı semâvî kitaplar için kullanır:

Melek-i mukarrebîn dört

'Anâsır-ı 'unsurîn dört

Kitâb-ı efdâlîn dört

Matlûbum var Ahmed'den (Sandıklılı Fikrî, s. 213)

(Allah'a yakın olan melekler dörttür. Tabi varlıkların ilkesi olan maddeler dörttür. Faziletli kitaplar dörttür. Hz. Muhammet'ten talebim var.)

2.8.2.15. Enfes

“Enfes”⁸¹⁴ kelimesi sözlükte “çok nefis, çok güzel” manalarını taşır. Abdî-i Karahisârî, sevgiliyi kitaba benzetir ve bu kitabın enfes olduğunu söyler:

'Âlemi gözden geçirdim görmedim

Nüşa-i zâtın gibi enfes kitâb (Abdî-i Karahisârî G.23/21)

(Âlemi gözden geçirdim, zatının nüshası gibi enfes bir kitap görmedim.)

2.8.2.16. Fersûde

“Fersûde”⁸¹⁵ kelimesi sözlükte “Eskimiş, yıpranmış, bozulmuş” manasını taşır. Asrî, kendisini kitaba benzetir ve bu kitap için “fersûde” sıfatını kullanır:

---

⁸¹³ İlhan Ayverdi, a.g.e., s.804.

⁸¹⁴ İlhan Ayverdi, a.g.e., s.856.

⁸¹⁵ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 942.

Kalem-i cevri ile şerh eyledi her bir varakım

Ser-nüviştin dedi fersûde kitâb etdi beni (Asrî, G. 190/4)

[Cefa kalemi ile her bir yaprağımı şerh eyledi, “Alın yazın.” dedi (ve) beni eskimiş bir kitap etti.]

2.8.2.17. Garîb

“Garîb”⁸¹⁶ kelimesinin manalarından biri de “*kolay anlaşılmayan, gizli tarafı bulunan, anlaşılmaz (şey), sırlı*”dır. Azmizâde Hâletî, mevsimleri bir kitabın bölümleri olarak tahayyül eder ve bu kitabı “garîb” olarak nitelendirir:

Çâr fasl üzre eyleyüp tertîb

Kıldı her sâli bir kitâb-ı garîb (Azmizâde Hâletî, M.1/6)

(Dört fasıl üzerine tertip eyleyip, her yılı garip bir kitap kıldı.)

2.8.2.18. Galat

“Galat”⁸¹⁷ kelimesinin sözlük manalarından biri “*hatâlı, kusurlu, yanlış*”tır. Söz konusu sıfat doğrudan müelliflerin eseri için kullanıldığı gibi mecaz manada da kullanılır. Nitekim, Edîb Harâbî *Mızraklı İlmihal* kitabı için “galat” sıfatını kullanırken; Sivashî Rûhî, Beyânî gibi şairler sevgilinin yüzünün kitaba benzetilmesinden hareketle mezkûr sıfatı kullanırlar:

‘Aşkın kitâbı böyle emr eyliyor oku gel

Mızraklı ‘İlmihâl’den vazgeç galat kitâbdır (Edîb Harâbî, s.316)

[Aşkın kitabı böyle emrediyor, gel oku! Mızraklı İlmihal (okumaktan) vazgeç (o) yanlış kitaptır.]

Bir galatsız nüsha-i evsâfının tefsîri-çün

Ezbere kıldığım hüsn-i kitâbından garaz (Sivashî Rûhî, G.86/4)

(Kitabının güzelliğini ezberlememdeki gaye (senin) vasıflarının kitabını hatasız bir şekilde tefsir edebilemektir.)

---

⁸¹⁶ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s. 1000.

⁸¹⁷ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s. 991.

Nüsha-i hüsnün ‘adû hayfâ ki tahrîr eylemiş

Kâbil-i ıslâh olur mı olsa bir nüsha galat (Beyânî, G. 398/5)

[Ne yazık ki düşman (senin) güzelliğinin kitabını yazmış. Bir nüshada hata olsa ıslahı mümkün olur mu?]

2.8.2.19. Garrâ

“Garrâ”⁸¹⁸ kelimesi sözlükte “*parlak, gösterişli, şâ ‘şa ‘alı*” şeklinde tanımlanır. Sâlik Efendi, Berây-ı Tertîb-i Mecmu’a Cenâb-ı Behcet Efendi” başlıklı tarih kıt’asında Behcet Efendi’nin kitabı için “garra” sıfatını kullanır:

Himmetiyle oldu vâlâ bir eser

Dil-güşâ ravnak-fezâ garrâ-kitâb (Sâlik Efendi, T. 55/10)

[İhsanıyla yüce bir eser oldu. (Bu eser) gönle ferahlık veren, gönlün parlaklığını artıran şaşaalı kitaptır.]

2.8.2.20. Girân-kıymet

“Girân”⁸¹⁹ kelimesi “*fazla, çok olan*” manasını ihtiva eder. Söz konusu kelimenin “kıymet” kelimesiyle terkip edilmesi neticesinde “kıymetli, kıymeti çok olan” anlamı oluşur. Feyzî Efendi, sevgilinin yüzünü kitaba benzetir ve şerh olmayan kitabın kıymetli bir kitap olmayacağını ifade eder:

Hatt-ı rûyun görüb ey meh mükedder olma ‘âlemde

Kaçan şerh olmasa nüsha girân-kıymet kitâb olmaz (Feyzî Efendi, s.238)

[Ey ay (yüzlü sevgili), yüzünün hattını görüp âlemde kederlenme, kitap ne zaman şerh olmasa çok değerli kitap olmaz.]

2.8.2.21. Güzel, Zîbâ, Hoş, Zihi, Gökçek, Ranâ

“Güzel, şirin, latif, hoş” manalarını taşıyan “Güzel, Zîbâ, Hoş, Zihi, Gökçek” sıfatları şiirlerde kitap için çokça kullanılan sıfatlardandır.

Sevgilinin yüzü hoş, güzel bir kitaptır:

---

⁸¹⁸ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s. 102.

⁸¹⁹ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s. 1051.

Bu Nazmî benzedür hattunla haddün

Gülistân gibi güzel bir kitâba (Edirneli Nazmî, G.5546/5)

(Bu Nazmî, yanağını yüz çizgileriyle Gülistân gibi güzel bir kitaba benzetir.)

‘Ayb ola bana gayrı kitâba nazar itmek

Ruhsârını buldım çü senin mushaf-ı zîbâ (Gül Baba, s. 37)

[Senin yanağını süslü mushaf (gibi) buldum. Başka kitaba bakmak bana ayıp olsun.]

Etrâf-ı ‘ârızunda ol hatt-ı nev-demîde

Bir hâşiye olunmuş zîbâ kitâba benzer (Bursalı İffet, G.32/5)

(Yanağının etrafında o yeni yetişmiş hatt, hâşiye olunmuş süslü/ güzel bir kitaba benzer.)

Bakmayum ak kâğıd üzre hîç kâra yazıya

Çün hattun seb‘a’l-mesânî hoş kitâbumdur benüm (Senî Ali, G.188/2)

(Beyaz renkli kâğıt üzerindeki siyah yazıya hiç bakmayayım, çünkü senin ayva tüylerin benim seb‘a’l-mesani olan hoş kitabımdır.)

Virür mu‘allim o dersden sebak uş

Okıdur hoş kitâbun ol yüzünden (Fethî Hüdâyî, G.395/6)

(İşte muallim, o dersten ders verir, o güzel kitabını yüzünden okutur.)

Ruhları hattıyla la’li hattı sen cânânenün

Hüsn bâbında yazılmış bir niçe ra’ nâ kütüb (Edirneli Nazmî, G.744/2)

(Senin gibi bir sevgilinin yanağının ayva tüyleriyle dudağının ayva tüyleri, güzelliği hakkında yazılmış eşi benzeri olmayan kitaplardır.)

Söz konusu sıfatlar, müelliflerin eserlerinin de niteleyeni durumundadır. Şeyh Gâlib aşağıdaki beyitinde kendisine hediye edilen Cevrî hatlı *Mesnevî* kitabını “hoş-beyân” ifadesiyle niteler:

Beni irşâd edip gösterdi hakka meslek-i Hakkı

Ulûm-ı keşfi söyler bir kitâb-ı hoş-beyân verdi (Şeyh Galib, K.17/10)

[Doğrusu beni irşâd edip Hak yolunu gösterdi, (bana) keşif sırlarını anlatan açıklaması güzel bir kitap verdi.]

Sivaslı Rûhî de *Mutavvel* adlı kitabı tevriyeli kullanarak sevgiliyi güzel bir kitaba benzetir:

Meger evsâf-ı hüsnün cem‘ idüp ol kâtib-i gerdûn

Celî hatla Mutavvel nâmına bir hûb kitâb itmiş (Sivaslı Rûhî, G.82/2)

(Felek kâtibi güzellik vasıflarını bir araya getirip meğer celî hat ile Mutavvel adına güzel bir kitap oluşturmuş.)

Balıkesirli Mecdî de Mevlânâ’nın *Mesnevî*’si için benzer sıfatı kullanır:

El-hak ne güzel kitâb-ı ‘âlî

Vasfında zebânlar oldu hayrân (Balıkesirli Mecdî, K.9/12)

(Hakikaten ne güzel, yüce bir kitap, vasfında diller hayran oldu.)

2.8.2.22. Haşiyeli, Muhaşşi, Muhaşşa

“Bir sayfanın kenarlarına veya altına, metnin herhangi bir noktasıyla ilgili olarak yazılan açıklama ve ekleme, çıkma” şeklinde tanımlanan “Haşiye”⁸²⁰ ifadesi kitap kültürü etrafında teşekkül eden bir gelenektir. Sevgilinin yüzü, ayva tüylerinden mülhem haşiyeli bir kitaba teşbih edilir:

Vechi hatt-ı kenâr-ı la‘liyle

Bir muhaşşi kitâbdır gûyâ

(Meşhûrî, G.9/4)

[(Sevgilinin) yüzü dudağının kenarındaki ayva tüyleriyle sanki haşiyelenmiş bir kitaptır.]

---

⁸²⁰ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 1201.

Hemân dibâce’-i ruhsâr-ı hüsnün âyetin gördüm

Muhaşşî şerh-i derd-i ‘aşkile gûyâ kitâb oldum (Şâkir M. Efendi, G.190/3)

(Güzel yanağının dibacesinin ayetini gördüğüm zaman sanki aşk derdinin şerhiyle haşiyeli bir kitap oldum.)

Fehm eylemez dekâyık-ı ma‘nâ-yı hattını

Ol sâde-dil ki hâşiyelenmiş kitâbı yok (Sünbülzâde Vehbî G.164/2)

(O temiz kalpli kimse haşiyelenmiş bir kitabı olmadığı için ayva tüylerinin manasının anlaşılması güç olan yerlerini anlayamaz.)

Hâl ü hattınla safha-i rûyun

Bir muhaşşâ kitâbdır gûyâ (Abbas Vesîm, G.17/3)

(Yüzünün sayfası ben ve ayva tüyleriyle sanki haşiyeli bir kitaptır.)

Deger her bir nazar seyri cihân-ı Huld-pîrâya

Hat u hâl-i sabâhatle muhaşşâ bir kitâb-ı sır (Ahmed Nâmî, K.14/16)

(Her bir bakış, cenneti süsleyen dünyanın seyrine değer. Güzellik beni ve ayva tüyleri haşiyeli bir sır kitabıdır.)

2.8.2.23. Hikmet-endûz, Hikem-senc, Hikmet-âmûz

“Allah’ın kulun kalbine eşyânın hakîkati hakkında koyduğu, akılla elde edilemeyen kalbî ilim, eşyânın hakikatini olduğu gibi bilme; Tanrı ile kâinat, insanla âlem arasındaki bağları, âlemle ilgili gerçekleri kavrama ilmi, ledün ilmi” şeklinde tanımlanan “Hikmet”⁸²¹ kelimesi etrafında teşekkül eden ifadelerin kitaplar için sıfat olarak kullanıldığı görülür. Özellikle Mevlanâ’nın eserleri için kullanılan söz konusu ifadeler ayrıca kâinat kitabı için de kullanılır:

Ne ‘âlî bir kitâb-ı hikmet-âmûz edebdir o

‘Uluvv-i rütbesi ebher Celâlî’ d-dîn-i Rûmî’dir (Hüseyin Vassâf G. 61 /8)

[O (Mesnevî) ne yüce hikmet öğreten bir edep kitabıdır. (O) Mevlâna Celaledin-i Rûmî’nin rütbesinin yüceliğinin ortaya çıkmasıdır.]

---

⁸²¹ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 1270.

Gören kitâb-ı hikem-senc-i Fîh-i mâ-Fîh'in

Bilür ki hakk-ı beyândur beyân-ı Mevlânâ (Nâbî, K.6/ 15)

(Hikmetler gösteren Fîhi mâ Fîh kitabını gören bilir ki Mevlana'nın beyanı beyanın hakkıdır.)

Bu 'âlem bir kitâb-ı hikmet-endûz-ı hakâyıkdur

Me'âlin her kim sun'ını derk eyleyince âferîn bâdâ' (Nâbî, K.1/ 56)

(Bu âlem, hakikatin hikmetini kazandıran bir kitaptır. Manasını her kim idrak ederse ona âferin.)

2.8.2.24. İşkeste-beste

“Şikeste-beste”⁸²² ifadesi sözlükte “kırık, dökük” manası taşır. Kâtip-zâde Mustafa aşağıdaki beyitinde kitap için “işkeste-beste” ifadesini kullanır:

Eyleyüp işkeste-beste bir kitâb

İde arz-ı meclis-i 'âlî-cenâb (Kâtipzâde Mustafâ, s.1068)

(Kırık dökük bir kitap eyleyip büyük zâtların meclisine sunsun.)

2.8.2.25. Katı Müşkil

“Çok, pek, pek çok” olan manasına gelen “katı”⁸²³ kelimesi ile “zor, güç, çetin; halledilmesi, çözüme kavuşturulması güç iş veya mesele, zorluk, güçlük” manasına gelen “müşkil”⁸²⁴ kelimesi kitap için sıfat olarak kullanılır. Muhyî aşağıdaki beyitinde sevgilinin ayva tüylerini bir kitaba teşbih eder ve bu kitabın kolay anlaşılmayan bir kitap olduğunu vurgulamak için “katı müşkil” sıfatını kullanır:

Kitâb-ı hattuna bakdukça hayrân olsa dil tan mı

Katı müşkil kitâb imiş anı tıfl itmez istihrâc (Muhyî, G.124/7)

[Gönül, ayva tüylerinin kitabına baktıkça hayran olsa şaşılır mı? (O) tıflların hakikatini idrak edemeyeceği çok zor bir kitapmış.]

---

⁸²² İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s. 2954.

⁸²³ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s. 1602.

⁸²⁴ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s. 2249.

Fevzî de aşağıdaki beyitinde sevgilinin yanağını kitaba benzetir. Yanak üzerindeki ayva tüylerini de kitaba düşülen açıklayıcı notlar olarak görür. Bu kitap için “müşkil” sıfatını kullanır:

Muhaşşâ eyledün ser-levha-i ruhsârı hattunla

Yine tullâb-ı fenn-i vasla bir müşkil kitâb açdun (Fevzî, G.91/2)

(Yanağının ser-levhasını ayva tüylerinle haşiyelendirdin. Yine kavuşma ilminin talebelerine zor bir kitap açtın.)

Benzer bir kullanım Muhibbî divânında görülür. Muhibbî aşk kitabını anlaşılması, çözülmesi zor bir kitap olarak görür:

İy hâce katı müşkil olur ‘ışk kitâbı

‘İşk ehline keşf ola meger ko sen o bâbı (Muhibbî, G.3408/1)

[Ey Hoca! Aşk kitabını (anlamak) çok zor olur, yalnız aşk ehline keşf olur, sen o bölümü bırak.]

Mostarlı Ziyâî de kendisini cahillerin anlamakta zorluk yaşayacağı müşkil bir kitap olarak görür:

Ziyâ’î nesne bilmez dir işitdüm ba’zı câhiller

Açılmaz degme bir nâdâna bir müşkil kitâbuz biz (Mostarlı Ziyâ’î, G.183/5)

(İşittim ki bazı cahiller “Ziyâ’î hiçbir şey bilmez.” dermiş. Biz olur olmaz bir câhile açılmaz zor bir kitabız.)

2.8.2.26. Kem-yâb

Sözlükte “Az bulunur, bulunmaz, düşük” manasını taşıyan “Kem-yâb” ifadesi divanlarda kitaba verilen sıfatlardandır. Seyyid Vehbî aşağıdaki beyitinde sevgilinin yanağını bulunmaz bir kitaba benzetir:

Hatt-ı ruhıdur kitâb-ı kem-yâb

Müjganlarıdur o hatta i’râb (Seyyid Vehbî, K.77/12)

(Nâdir kitap, yanağının ayva tüyleridir. O ayva tüylerinin irabı da kirpikleridir.)

Nâzik de aşağıdaki beyitinde sevgiliyi bulunmaz bir kitap olarak görür:

Vechin açılrsa tıfl-ı me‘ânî denir sana

Râzın anılrsa halli bulunmaz kitâbsın

(Nâzik, G.177/3)

(Yüzün açılrsa sana tıfl-ı meani denir, sırrın anılrsa çözümü bulunmaz bir kitaptır.)

2.8.2.27. Köhne

“Köhne”⁸²⁵ kelimesi sözlükte “Eskimiş, yıpranmış, eski; içinde bulunulan zamana göre gerisinde kalmış, zamanı ve modası geçmiş” manalarını taşır. Divanlarda genellikle vâizlerin kitapları için kullanıldığı görülür. Bosnalı Âsım aşağıdaki beyitinde vaizin eski kitabının yok olacağını söylerken Nevizâde Atâî de bu kitabın, içinde bulunan zamanın gerisinde kaldığını belirtir. Râmî de söz konusu sıfatı birden çok kitap için kullanır:

Nüşha-i Cem tâ kıyâmet devr olur elden ele

Vâ‘izün köhne kitâbı gibi bulmaz indirâs

(Bosnalı Âsım, G.182/3)

(Cem’in nüshası kıyamete kadar elden ele dolaşır. Vâizin eski kitabı gibi yok olmaz.)

Eski takvîme döne köhne kitâbı vâ‘izün

Rûz-ı nev-rûz irişüp fasl-ı bahâr olsun hele (Nev‘izâde Atâyî, G.192/2)

(Vâizin yıpranmış kitabı eski takvime dönsün. Her şeyden önce nevrüz günü gelsin, bahar mevsimi olsun.)

Kitâbe-i eser-hâne-i cihân okunur

Zemân zemân kütüb-i köhne-dâs-tân okunur

(Râmî, G.68/1)

(Cihan kütüphanesinin kitabesi okunur, zaman zaman eski destan kitapları okunur.)

---

⁸²⁵ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 1760.

2.8.2.28. Kübrâ

“Kübra”⁸²⁶ kelimesi “Daha büyük, ulu” manasına gelir. Câzip, bir beyitinde kendisini büyük, ulu bir kitap olarak görür:

Bu kütüb-hâne-i âlemde ne var ey zâhid

Zât-ı âdemde olan nüsha-i kübrâyız biz (Câzip, G.168/5)

(Ey Zâhit! Bu alem kütüphanesinde ne var? Biz, âdemin zâtında olan ulu bir nüshayız.)

2.8.2.29. Lâ-mekân

“Lâ-mekân”⁸²⁷ kelimesi sözlükte “*Belli bir yeri olmayan, mekânsız; Bir yere ihtiyacı olmayan, mekândan münezzeh*” manalarını taşır. Ali Emîrî, aşağıdaki beyitinde *Mesnevî* kitabı için “lâ-mekân” ifadesini kullanır:

Ol kitâb-ı lâ-mekân telkîn-i ‘ulvî kim onun

Hayrete mecbûr eder her beyti ‘akl-ı evveli (Ali Emîrî, K. 46/2)

(O mekânsız kitap yüce öğüttür ki onun her beyiti akl-ı evveli şaşkınlığa mecbur eder.)

2.8.2.30. Lâ-yezâl

“Lâ-yezâl”⁸²⁸ kelimesi sözlükte “*Zeval bulmaz, bitmez, ebedî*” manalarını taşır. Bahsi geçen sıfat şiirlerde sevgilinin kitaba benzetilen yüzü için kullanılır. Öyle ki Misâlî aşağıdaki beyitinde sevgilinin yüzünü kitaba benzetir ve bu kitabı ebedî kitap olarak niteler:

Çün bize feth oldu vechinden kitâb-ı lâ-yezâl

Defter tomarını ihrâk kıl yâ (eyle)⁸²⁹ tayy (Misâlî, G. 547/8)

[Ebedîlik kitabı bize (senin) yüzünden açıldığı için defterinin yapraklarını ya yak ya da dürüp bük.]

---

⁸²⁶ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s. 1817.

⁸²⁷ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s. 1847.

⁸²⁸ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s. 1853.

⁸²⁹ Neşredilen divanda “ile” şeklinde okunmuştur.

Ey hatt u hâlün kitâb-ı lâ-yezâldür bana

Ya 'ni fî vü dâd u lâmun Hak cemâlîdür bana (Misâlî, G. 19/1)

(Ey sevgili! (Senin) ayva tüylerin ve benin benim için ebedî kitaptır. Yani yüzdeki fe, dal ve lam (fazl) bize Hakkı'n cemalidir.)

2.8.2.31. Lezîz

“Lezîz”⁸³⁰ kelimesinin sözlükteki manalarından biri “Zevk veren, hoşagiden”dir. Kâşif Esad Efendi ve Ahmed Nâmî söz konusu sıfatı kitap için kullanır:

Kâşif'e keşf olan ma'âniden

Yazılurdu nice kitâb-ı lezîz (Kâşif Es'ad Efendi, G.86/5)

(Kâşif'e keşfolan manalardan nice tatlı kitap yazılırdı.)

Dil itse dikkat-i nezzâre hatt u hâle n'ola

Olur müdakkik-i müstahrice kitâb-ı lezîz (Ahmet Nâmî, G.68/4)

(Gönül, ayva tüyelerine ve benine bakarken dikkat etse şaşılmaz. Bu durum, leziz bir kitabın ince manaları çıkaran kimseler gibi olmak demektir.)

2.8.2.32. Mahfî, muzmer

“Gizlenmiş, saklanmış, saklı, gizli” manalarını taşıyan “Mahfî”⁸³¹ ve “Muzmer”⁸³² ifadeleri de kitap için kullanılan nitelemelerdendir:

İşün mahfî kitâb ola kim ol bir bir hisâb ola

Sorısalar sana bir bir ne kıldun ise kuru yaş (Kuloğlu İlyâs, G. 203/10)

(İşin her şeyi bir bir hesaplanacak gizli bir kitap olmuştur. Sana kuru yaş ne yaptığını bir bir soracaklar.)

Kufl-ı bâb-ı cevher kenz-i hakâyık bendedür

Levh-i mahfuzam tılsımât kitâb-ı muzmerem (Misâlî, G. 349/8)

(Cevher kapısının kilidi, hakikatlerin hazinesi bendedir. Ben levh-i mahfuzum, tılsımlarla dolu bir gizli kitabım.)

⁸³⁰ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 1867.

⁸³¹ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 1901.

⁸³² İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 2171.

2.8.2.33. Manevi

“Ma‘nevî”⁸³³ sözlükte “Gözle görülüp elle tutulamayan, madde ve cisimle ilgili bulunmayan, içe, öze, rûha âit” manalarını taşır. Ahmet Müsellem aşağıdaki beyitte sevgilinin ağzını vahdet sırrından oluşan manevi bir kitaba benzetir ve bu kitabın kelamının kısa, özlü, açık ve etkili olduğunu söyler:

Dehânı bir kitâb-ı ma‘nevîdür sırr-ı vahdetden

Dahî güftârı icâz ü fesâhat hem belâgatdûr (Ahmed Müsellem, G.59/3)

(Ağzı vahdet sırlarından oluşan mânevi bir kitaptır. Üstelik kelâmı kısa, özlü, açık hem de etkilidir.)

Benzer bir kullanımı Seyyid Nizamoğlu da yapar. Zirâ şâir sevgilinin ağzını manevi kitabın sırrı olarak görür. Ağzın içerisindeki otuz iki diş otuz iki harfe benzer:

Oldu dehin-i nâtıkın sırr-ı kitâb-ı mâ‘nevi

Anın içinde dişleri otuz iki harfları (Seyyid Nizâmoğlu, G. 284/3)

(Konuşan ağzı manevi kitabın sırrı oldu. Onun içindeki dişler otuz iki harftir.)

2.8.2.34. Manzûm

“Nazım şeklinde yazılmış veya söylenmiş” şeklinde tanımlanan “manzûm”⁸³⁴ kelimesi kitap için kullanılan sıfatlardandır:

Eyledi kesb-i hüner bu peder-i hâsından

Okuyup ez-ber idüp bir iki manzûm kitâb (Muvakkitzâde Pertev, s.463)

(İki manzum kitap okuyup ezber ederek kendi babasından marifet öğrendi.)

Gül-şen mi bu bir kitâb-ı manzûm

Her harfi nişân-ı sırr-ı ma‘lûm (Bahkesirli Mecdî, s. 537)

(Bu her harfî malum sırlardan nişan veren manzum bir kitap, gülbahçesi midir?)

⁸³³ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 1931.

⁸³⁴ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 1937.

2.8.2.35. Memlû

“Memlû”⁸³⁵ kelimesi sözlükte “*Dolmuş, dolu*” manasını taşır. Söz konusu ifade şiirlerde kitap için kullanılan sıfatlar arasında yer alır. Nüzhet mezkûr ifadeyi hikmet kelimesiyle kullanır ve hikmetle dolu olan bir kitaba işaret eder:

Ol mekârim-pîşenin nutkundaki her harfini

Hakk te‘âlâ eyleye hikmetle memlû bir kitâb (Nüzhet, T. 96/4)

(Allahu teâlâ, o cömertliği huy edinmiş olanın sözündeki her harfi hikmetle dolu bir kitap eylesin.)

2.8.2.36. Mevzûn

“*Vezinle yazılmış, vezinli, ölçülü; biçimli, düzgün, ahenkli, ortantılı*” manalarını taşıyan “Mevzûn”⁸³⁶ kelimesi kitap için kullanılan sıfatlardandır:

Bu var iken birisini hesâba almazlar

Der-i kelâmda mevzûn bin kitâb olsun (Hâşimî, s.145)

[Söz kapısında binlerce kıymetli kitap olsa bile bu (dua) varken hiçbirinin değeri yoktur.]

2.8.2.37. Mufasssal

“Mufasssal”⁸³⁷ kelimesi sözlükte “*Ayrıntılara girilerek geniş biçimde anlatılan, ayrıntılı, tafsîlatlı*” manalarını taşır. Şairin hüneri, mehduhun, maşukun vasıfları, şairin gönlü, şairin aşkının destanı mufasssal bir kitap olarak görülür.

Bir mufasssal kitâbdur hünerüm

Ben de fihristiyem ‘ale’l-icmâl (Gelibolulu M. Âlî, Kıt’a 52/5)

(Hünerim ayrıntılı bir kitaptır. Ben de toplu olarak onun fihristiyim.)

Ma‘delet devlet şecâ‘at zâtuna mahsûsdur

Vasf-ı pâkûn yazsam olurdu mufasssâl bir kitâb (Dânişî, s. 114)

(Adâlet, büyüklük, cesâret senin zâtına aittir. Temiz vasfını yazsam ayrıntılı bir kitap olur.)

---

⁸³⁵ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 1997.

⁸³⁶ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 2050.

⁸³⁷ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 2110.

Eğer ta‘cîzden havf etmese tab‘-ı sühan-sâzım

Senin en muhtasar vasfın mufassal bir kitâb eyler (Ali Emîrî, K.19/63)

(Söz söyleyen yaratılışım eğer haddi aşmaktan korkmasa senin en kısa vasfını mufassal bir kitap olarak yazardı.)

Murg-ı cânun medhini itdüm mufassal bir kitâb

Râz-ı ‘aşkun şerhini çün eylemek ızhâr güç (Âsaf, G. 116/4)

(Can kuşunun övgüsünü ayrıntılı bir kitap ettim. Aşk sırrının şerhini ortaya koymak güçtür.)

Sebk-âmûz-ı ‘ilm-i tevhîde

Bir mufassal kitâbdır gönlüm (Reşîd Paşa, G.56/3)

(Gönlüm, tevhit ilmini öğreten hoca için ayrıntılı bir kitaptır.)

Dâsitân-ı ‘aşkum olmuşdur mufassal bir kitâb

O kitâb içre hezârân fasl ü bâbum var imiş (Sirâcî, G. 156/2)

(Aşk destanım ayrıntılı bir kitap olmuştur. O kitap içinde binlerce fasıl ve bölüm varmış.)

2.8.2.38. Muhrik

“Yakan, yakıcı; gönlü yakan, yürek sızlatan, dokunaklı” manalarını taşıyan “Muhrik”⁸³⁸ kitap için kullanılan sıfatlardandır:

Vasf-ı câmî‘dir ana muhrik kitâbı rûhumun

Bir melek-haslet ki devrân mislini görmüş degil (Balıkesirli Mecdî, s. 303)

[Yanağımın yakıcı kitabı ona Vasf-ı Câmî gibidir. O, dünyanın benzerini görmediği melek huyly (kişidir).]

2.8.2.39. Muğlak, Mu‘akkad

“Açık ve net olmayan, anlaşılmaz, karışık, çarpaşık; kapanmış, kapalı, kilitli” manalarını taşıyan “Muğlak”⁸³⁹ kelimesi ve benzer manalar taşıyan “Mu‘akkad”⁸⁴⁰

⁸³⁸ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s. 2126.

⁸³⁹ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s. 2112.

⁸⁴⁰ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s. 2099.

ifadeleri kitap için kullanılan sıfatlardandır. Bu kullanımlara bakıldığında aşk kitabı, şairin kendisi, sevgilinin yanağı muğlak kitaptır:

İy hâce katı muğlak olur ‘ışk kitâbı

Bâbun degül anlamadın ise ko bu bâbı

(Adlî, G.136/1)

(Ey Hoca! Aşk kitabı çok anlaşılmaz olur. Eğer anlamadıysan ve bu konu senin konun değilse sen bu konuyu bırak.)

Hîç bâb ile bizi feth idemez nâdân fakîh

Genc-i tahkîkât ile memlû kitâb-ı muğlakuz

(Kelâmî, G.120/5)

(Câhil fakih, bölümleri okuyarak bizi ele geçiremez. Biz araştırma hazinesi ile dolu anlaşılması zor bir kitabız.)

Olmasa dîbâce-i vasf-ı ruhun muğlak kitâb

Şerh idüp yazmazdı anda nükte vü esrâr hat

(Cinânî, K. 19/3)

(Yanağının vasfının dibacesi anlaşılmaz bir kitap olmasa hat (onu) şerh edip nükte ve sırlarını yazmazdı.)

Hatt-ı la ‘lün tunturâk elfâz-ile melfûzdur

‘Ârızun ‘ilm-i me‘ânîdür hatun muğlak kitâb

(Livâyî, G. 40/6)

(Dudağının ayva tüyleri süslü sözler ile söylenmiştir. Yanağın manalar ilmi, ayva tüylerin anlaşılmaz kitaptır.)

O meh ki zülfini pür-pîç ü tâb göstermiş

Fünûn-ı fitnede muğlak kitâb göstermiş

(Vahyî, G.133/1)

[O ay yüzlü (sevgili), zülfünü ızdırap dolu (olarak) göstermiş. Fitne ilimlerinde anlaşılmaz bir kitap göstermiş.]

2.8.2.40. Muharrer

“Yazılı, yazılmış, tahrir edilmiş” manalarını taşıyan “Muharrer”⁸⁴¹ ifadesi kitap için kullanılan sıfatlar arasında yer alır. Ağzı sırlar hususunda yazılı bir kitap olarak gören Şeyhülislam Esad, dili de miklep olarak tayahhül eder:

⁸⁴¹ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 2120.

Dehen kitâb-ı muharrer mebâhis-i esrâr

Zebân o nüsha-i i'câza mıkleb-âsâdır (Şeyhülislâm Es'ad Efendi, K.3/9)

(Ağız sırlar hususunda yazılmış bir kitaptır. Dil de o muciz nüsha için mıklep gibidir.)

2.8.2.41. Muhtasar

“Kısaltılmış, özetlenmiş” manasını taşıyan “muhtasar” ifadesi hacimli bir kitabın özet olarak kaleme alınması, ana hatlarıyla yeniden yazılmasına demektir. Temel gaye eserin kısaltılmasıdır. Kitap kültürü içerisinde teşekkül eden bu eylem, ders kitaplarında yer alan ve öğrenciler için gereksiz görülen bölümlerinin çıkarılması, anlaşılması zor olan yerlerinin açık ve öz biçimde ifade edilmesi, kitapların bazı kısımlarının gelecek devirlerdeki insanlara hitap etmemesi gibi çeşitli gayelerle yapılır. Bir eserin muhtasar kılınmasında ayrıca ferdilik de görülür. Zira, yazarların muhtasar kılınacak kitaba yaklaşımları, o kitabı ele alışları farklılık göstermektedir.⁸⁴² Söz konusu eylemi temsil eden “muhtasar” ifadesi şiirlerde kitabın sıfatı olarak kullanılır:

Metn-i şerh-i hüsn-i yâre Ferdîyâ dikkat edüp

Ders-i aşkı muhtasarca bir kitâb etdim bu şeb (Ferdî Abdullâh, G.24/7)

(Ey Ferdî, yârin güzelliğinin şerhinin metnine dikkat ederek bu gece aşk dersini muhtasar bir kitap ettim.)

Nüsha-i câmı intihâb idelüm

‘Akı bir muhtasar kitâb idelüm (Cem‘î, G.90/1)

(Kadeh nüshasını seçip akı muhtasar bir kitap yapalım.)

Bir muhtasar kitâbdur ol vech-i pâki kim

Andan bedî‘-i hüsn-i ma‘ânî beyândur (Nâfî‘, G.68/2)

(Temiz yüzü muhtasar bir kitaptır. Bu kitapta mananın bedî‘i sureti açıklanmıştır.)

---

⁸⁴² İsmail Durmuş, “**Muhtasar**”, *TDVİA*, C.31, Ankara, 2020, s. 57-59.

2.8.2.42. Mukaddes, Akdes

“Her türlü ayıp ve noksanlıktan arındırılmış, yüce ve kutsal bilinmiş, kutsî” manasına gelen “Mukaddes”⁸⁴³ ve bu kelimenin ism-i tafdîli olan “akdes” ifadesi şiirlerde kitaba verilen sıfatlar arasında yer alır:

Nâmım Edîb idi Harâbî oldum

Erenlerin ayak türâbı oldum

Hakk’ın bir mukaddes kitâbı oldum

‘Aşk olsun okuyan ehl-i ‘îrfâna (Edîb Harâbî, T. 306/3)

[İsmim Edîb idi Harâbî oldum. Erenlerin ayak toprağı oldum. Allah’ın kutsal bir kitabı oldum. (Bu kitabı) okuyan irfan sâhiplerine aşk olsun.]

Vakt olur eyler ‘ibârâtın yine ezber cihân

Nüşa-i Mahmûdesin edip ‘umûmen hırz-ı cân

Düşmez a‘lâ-yı dolâb-ı kadrden hiçbir zamân

Bir zamân ta‘tîl edilmek ile akdes bir kitâb (Trabzonlu Emîn Hilmî, s.124)

(Öyle vakit olur ki cihan onun bütün ibarelerini ezberler. Onun övülmüş nüshalarından birisini alıp canı gibi korur. Mukaddes bir kitap, kısa bir zaman okunmasa da kıymet dolabının yüceliğinden düşmez.)

2.8.2.43. Muntazam

“Düzgün, yerli yerinde, düzenli, tertipli, âhenklî” manalarını taşıyan “Muntazam”⁸⁴⁴ ifadesi kitap için kullanılan sıfatlardandır. Hazmî, ayrılığın macerasını yazdığı kitabının muntazam olduğunu ifade eder:

Yazıp müdâma-i şeb sergüzeşt-i hicrânı

Hikâye yollu bir muntazam kitâp ederim (Hazmî, G.294/4)

(Ayrılığın macerasını bütün gece boyunca yazarım. Böylece hikâyeye uygun muntazam kitap ortaya çıkarırım.)

⁸⁴³ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s.2133.

⁸⁴⁴ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s.2143.

2.8.2.44. Musannâ

“Musanna”⁸⁴⁵ kelimesi sözlükte “*Bir sanatın inceliklerini aksettirecek şekilde ustaca yapılmış, sanatkâr elinden çıkmış, sanatlı; aşırı derecede süzlenmiş, çok süslü*” manalarına gelir.

Musanna‘ bir kitâb olur mufasssal

Anun-çün muhtasar oldu muhassal (Edirneli Nazmî, M. 9/ 48)

(Sanatlı bir kitap ayrıntılı olur. Hâsılı, ondan dolayı muhtasar yazıldı.)

2.8.2.45. Musarraḥ

“*Açık açık söylenmiş, açıkça bildirilmiş, ayrıntılı biçimde ortaya konmuş, tasrih edilmiş*” manalarını taşıyan “Musarraḥ”⁸⁴⁶ ifadesi kitaba verilen sıfatlardandır. Sevgilinin ayva tüylerini kitap olarak gören Müsellem, o kitabın musarraḥ bir kitap olduğunu ifade eder:

Hatt degül bakdum Müsellem mû-be-mû ruhsârda

Katl-i ‘uşşâkı musarraḥ bir kitâb-ı fitnedür (Ahmed Müsellem, G.62/5)

[Ey Müsellem! Yanakta tel tel (olan tüylerine) baktım. Onlar ayva tüyü değildir. Âşıkların katlini açık açık söyleyen bir fitne kitabıdır.]

2.8.2.46. Musavver

“*Bir şekle, bir biçime konulmuş, şekil ve sûret verilmiş; resimlerle süslenmiş, resimli*” gibi manaları taşıyan “Musavver”⁸⁴⁷ ifadesi İslam tezyinat sanatı içerisinde yer alır. İslam sanatı içerisinde minyatüre “tasvir”, bu sanatı icra edene “musavvir” yahut “nakkaş” adı verilir.⁸⁴⁸ Bir kitabı açıklamak gayesiyle sayfalara altın, gümüş gibi malzemelerle yapılan minyatürler kitabın değerini artırır. Söz konusu ifadeyi kitap için sıfat olarak kullanan şairlerden olan Nâbî, tasvirli kitabının kıymetinin fazla olduğunu ifade eder ve gönlünü de tasvirli bir kitaba benzetir:

⁸⁴⁵ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s.2150.

⁸⁴⁶ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s.2150.

⁸⁴⁷ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s.2151.

⁸⁴⁸ F. Banu Mahir, “**Minyatür**”, TDVİA, C.30, Ankara, 2020, s. 118-123.

Mergûb olursa nüsha-i hâtır ‘aceb midür

Efzûndur i‘tibârı kitâb-ı musavverün

(Nâbî, G.474/6)

(Gönül kitabı rağbet görürse buna şaşılır mı? Zira, tasvirli kitabın değeri çoktur.)

Bâkî de gönlünü kitap olarak görür ve bu kitabın sevgilinin ayva tüyleriyle nakşolmuş tasvirli bir kitap olduğunu belirtir:

Nakş-ı hüsn-i hatunla safha-i dil

Bir musavver kitâbdur gûyâ

(Bâkî, G.14/3)

(Gönül sayfası ayva tüylerinin güzel nakışıyla sanki resimli bir kitaptır.)

2.8.2.47. Mutavvel

“Mutavvel”⁸⁴⁹ kelimesi, “Uzun uzadıya anlatılmış, uzun, mufassal” manasına gelir. Osmanlı medreselerinde belagat kitabı olarak okutulan Taftâzânî’nin *Mutavvel*⁸⁵⁰ adlı eserinden mülhem şairler tevriye sanatı yoluyla söz konusu sıfatı kullanırlar. Sevgilinin vasıfları anlatmakla bitmeyeceğinden vasıfları ihtiva eden eserler de mutavvel olarak görülür:

Vasf-ı zülfinde şi‘r-i manzûmum

Bir mutavvel kitâbdur gûyâ

(Mostarlı H. Ziyâ’î, G.20/3)

(Manzum şiirim zülfünün özelliklerini anlatmada sanki mutavvel bir kitaptır.)

Vasf-ı la‘lün Ziyâ’î şerh ide ger

Bir mutavvel kitâb olur meşrûh

(Mostarlı H. Ziyâ’î, G.47/5)

(Eğer Ziyâ’î senin dudağının vasfını şerh ederse mutavvel bir kitap olur.)

Midhat-i hüsnün mutavvel bir kitâb olsa sezâ

Muhtasar vasf eylemişdir Feyzî-i şeydâ seni

(Feyzî Efendi, s.597)

(Güzelliğinin övgüsü uzun uzadıya anlatılmış bir kitap olsa uygundur. Dîvâne Feyzî, seni kısa ve öz çekilde vasfetmiştir.)

⁸⁴⁹ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük.*, s.2160.

⁸⁵⁰ Mustafa Irmak, *Bir Belâgat Kitabı Olarak Mutavvel ve Osmanlı Medreselerinde Okunuş Biçimi Üzerine Bir Risâle*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 42, 2012, s. 173.

Mutavvel bir kitâb olsa eger manzûme ey Feyzî

Gerekdir safha-i evvelde imzâ-yı bismi' llâh (Feyzî Efendi, s.55)

(Ey Feyzî, eğer manzûme uzun uzadıya anlatılmış bir kitap olsa, ilk sayfasında “Bismillah” ismi gerekir.)

Ba‘zı evsâf-ı hısâlin cem‘ idüp ol meh-veşin

Kilk-i kudret Rûhiyâ itmiş mutavvel bir kitâb (Sivashî Rûhî, G. 14/5)

(Ey Rûhî, kudret kalemi, o yüzü aya benzeyen (sevgilinin) bazı huylarının vasıflarını bir araya getirip uzun uzadıya anlatılmış bir kitap etti.)

Meger evsâf-ı hüsnün cem‘ idüp ol kâtib-i gerdûn

Celî hatla Mutavvel nâmına bir hûb kitâb itmiş (Sivashî Rûhî, G.82/2)

(O felek kâtibi, meğer güzellik vasıflarını bir araya getirip celî hatla Mutavvel isminde güzel bir kitap yazmış.)

Mutavvel eylesem sözü kitâb almaz kemâlinin

Nihâyet bulması mümkün degil zirâ ki ol Gaffâr (Siyâmzâde Hamdî, s.241)

(Kemâlinin sözünü uzun uzadıya anlatan bir kitap yazsam (o kitap) bitmez. Zirâ o Gaffâr’dır.)

2.8.2.48. Mu‘teber

“Saygı gören, hatırı sayılır, saygın, itibarlı; inanılır, güvenilir, îtimat edilir; üstün ve değerli kabul edilen, makbûl” gibi manaları taşıyan “mu‘teber”⁸⁵¹ ifadesi kitap için kullanılan sıfatlardandır. İtibarlı kitabın ne olduğu, nasıl olduğu hususunda beyitler yol gösterici noktadadır. Beyitlere bakıldığında kitaba itibar kazandıran hususlardan birinin müelliftir:

---

⁸⁵¹ İlhan Ayverdi, *Misallı Büyük Türkçe Sözlük*, s.2161.

Sezâ-yı bûse-i ta'zîm mushaf-ı rûyın

Müellifiyle şeref eyler iktisâb kitâb (Koca Râgıb Paşa, G. 12/4)

[(Senin) yüzünün mushafı hürmet öpücüğüne uygundur. Zira kitap müellifiyle şeref kazanır.]

Bir kitabı itibarlı yapan şeylerden biri de üzerinde haşiyelerinin bulunmasıdır. Bunun örneği Behiştî de görülmektedir:

Hatt-ı ruhsârın ziyâd eyler bahâr-ı hüsnünü

Hâşiye yazıldugınca mu'teber olur kitâb (Behiştî, G.34/3)

(Yanağının ayva tüyleri güzelliğin baharını artırır. Kitap, haşiye yazıldığında itibar sahibi olur.)

Söz konusu “muteber” sıfatı pek çok beyitte kullanılır:

Hikmet ü 'irfânının eltafinın gâyeti yok

Yazdı esrâr-ı hakâyıktan kitâb-ı mu'teber (Kazasker Mekkî, K. 1/3)

(Hikmet ve irfanının lütuflarının sonu yoktur. Hakikatlerin sırlarından itibarlı bir kitap yazdı.)

Sen ara bul kütüb-i mu'teberi

El yuyupen sen bırak hubb-ı zeri (Şükrî, s.103)

(Sen itibarlı kitapları ara bul. El çekip altın sevgisini bırak.)

Görse kitâb-ı mu'teber-i münşe'âtını

Bahs-i belâgat etmege Veysî hayâ eder (Trabzonlu Emîn Hilmî, K.15/17)

(Veysî, (onun) itibarlı münşeât kitabını görse belâgat sohbetinden haya eder.)

Bu vücûdun bir kitâbdur mu'teber

Meşgul olgıl 'amelinün dersine (Fethî Hüdâyî, G.432/2)

(Bu vücûdun itibarlı bir kitaptır. Amelinin dersine meşgul ol.)

Her berk-i dıraht nüsha-i esrâr-ı hakikat

Her kûşede yüz bin kütüb-i mu'teberüm var (Nakşî İbrahim, G. 4/5)

(Ağacın her yaprağı hakikat sırlarının nüshasıdır. Her köşede yüz bin itibarlı kitabım var.)

2.8.2.49. Müberhen

“*Delille ispatlanmış olan, delilli ispatlı*” manasını taşıyan “Müberhen”⁸⁵² ifadesi kitaba verilen sıfatlardandır. Bu kullanımın örneği İbret Mehmed divanında görülür:

Bu bezme müdde’iler ‘İbretâ iskât için bizden

Ehâdîs-i nebî yâhûd müberhen bir kitâb ister (İbret Mehmet, G.87/5)

(Ey İbret! İddiacılar bizden (onları) susturmak için bu meclise ya Peygamber hadislerini ya da delilli bir kitap ister.)

2.2.1.1. Mücedded

“Mücedded”⁸⁵³ ifadesi “*Yenilenmiş, yeni, yepyeni*” manalarına gelir. Nahîfî Süleyman’a göre sabah ve akşam mücedded bir kitaptır:

Basîret ehli n’ola sarf-ı zihn iderse müdâm

Kitâb-ı subh u mesâ nüsha-i müceddeddür (Nahîfî Süleyman, G.109/6)

(Basiret sahibi olanlar devamlı tefekkür halinde olsa şaşılmaz. Çünkü sabah ve akşam sürekli yenilenen bir kitaptır.)

2.8.2.50. Mücedvel

Yazma eserlerin sayfa kenarlarının cetvelllenmesinden hareketle teşekkül eden “mücedvel” ifadesi kitap için kullanılan sıfatlardandır. Ahdî-i Bağdâdî, sevgilinin yanağındaki iki zülfünü cetvel olarak tayahhül eder ve bu yanağın mücedvel bir kitap olurduğı dile getirir:

İki zülfiyle ‘ârızı hattı

Bir mücedvel kitâbdur gûyâ

(Ahdî-i Bağdâdî, G. 7/4)

(İki zülfiyle yanağının ayva tüyleri sanki cetvelli bir kitaptır.)

2.8.2.51. Mücelled

Bir kitabın yahut mecmuanın yapraklarının dağılmasını engellemek, onları bir tertip dahilinde tutabilmek adına kullanılan kapağı cilt adı verilir. Ortaya çıkışı Romalılar dönemine dayanan ciltçiliğın İslam sahasındaki ilk örneklerinin Tolunoğulları

⁸⁵² İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s.2174

⁸⁵³ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s.2178.

dönemine dayandığı düşünülür. Selçuklular, Memlükler, İlhanlılar, Karamanoğulları olmak üzere pek çok beylikte devam eden ciltçilik Osmanlı'da yaygınlaşır. Kendi içerisinde çeşitli üsluplara ayrılan ciltçilik ayrıca deri cilt, çârkûşe cilt, kumaş cilt gibi çeşitleri bulunur.⁸⁵⁴ Ciltçilik sanatı neticesinde oluşan ve “*cilt yapılmış, ciltlenmiş, ciltli*” manası taşıyan “Mücelled”⁸⁵⁵ kelimesi şiirlerde kitaplara verilen sıfatlar arasında yer alır. Şiirlerde genellikle gönül ciltli kitap olarak görülür:

Fenn-i ‘aşk ile bâb-ı gam mestûr

Bir mücelled kitâbdur gönlüm (Gümülcineli Dürrî, G.85/5)

(Gam bölümü aşk ilmiyle yazılıdır. Gönüm ciltli bir kitaptır.)

Ser-encâmım yazıp dîbâce-i ser-levha-i ‘aşka

Derûn-ı nüsha-i dilde mücelled bir kitâb eyler (İbret Mehmet, G. 108/3)

[Aşk (kitabının) baş dibâcesine mâceramı yazıp gönül nüshasının içinde ciltli bir kitap eyler.]

Cünûn u ‘aşk u şevk u vasl u hicrânı görüp geçdim

Dil-i sad-çâkime yazdım mücelled bir kitâb itdim (Osman Şems, G.462/8)

(Delilik, aşk, şevk, kavuşma ve ayrılığı görüp geçtim. Yüz parça gönlüme yazdım ciltli bir kitap ettim.)

Gönül haricinde gül de ciltli bir kitaptır:

Bu bâğın gonce-i sad-berg-i hâmûşî nigâhımda

Mücelled bir kitâb-ı nâtık-ı peygâm-ı ‘aşkındır (Osman Şems, G.277/8)

(Bu bağın sessiz yüz yapraklı goncası, nazarımda aşkının haberini söyleyen ciltli bir kitaptır.)

Osman Şems de aşağıdaki beyitinde vasıfların ciltlere sığmayacak bir halde olduğunu ifade eder:

---

⁸⁵⁴ Ahmet Saim Arıtan, “Ciltçilik”, TDVİA, C.7, İstanbul, 1993, s. 551-557.

⁸⁵⁵ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s.2178.

Vasfına imkân yok gerçi mücelled bir kitâb

Eylesem farzâ tıbâk-ı âsumân-ı ahzarı (Osman Şems, s.724)

(Senin vasfın ciltli bir kitap olduğu için onu yemyeşil gökyüzü gibi anlatsam da onu tasvir etmeye imkân yoktur.)

2.8.2.52. Müdevven

“Kitap veya dîvan hâline getirilmiş, tedvin edilmiş” manası taşıyan “Müdevven”⁸⁵⁶ ifadesi de şiirlerde kitaba sıfat olarak verilir:

Sığmadı bahs-i dil risâlelere

Biz müdevven anı kitâb etdik (Erzurumlu Zihnî, G.197/2)

(Biz gönül bahsini derleyip toparlayıp bir kitap haline getirdik. Ama yine de risalelere sığdıramadık.)

Tulû‘ itdi hakikatden bana bir ders-i ma‘nâ kim

Derûnum kenz(i) içre ol müdevven bir kitâb oldu (Şerif Ali Kâdirî, s. 285)

(Bana hakikatten bir mana dersi doğdu ki yüreğimin hazinesi içinde o düzenlenmiş bir kitap oldu.)

Gönüle gelsin mübârek vuslatınla inşirâh

Dâsıtân-ı ‘aşk ile ol dem müdevven bir kitâb (Hüseyin Vassâf, G. 20/4)

(O zaman aşk destanıyla müdevven bir kitap olsun ve böylece senin mübarek vuslatınla gönle inşirah gelsin.)

Bahs-i hicrân-ı cevrine olmaz

Bir müdevven kitâb var dilde (Âkif, G.118/5)

[(Senin) cefanın ayrılığına söz söylenmez. Gönülde tedvin edilmiş bir kitap var.]

2.8.2.53. Mükemmel

“Olabileceği en üstün, en kusursuz şekilde olan, eksiksiz, kusursuz, tam” manalarını taşıyan “Mükemmel”⁸⁵⁷ ifadesi şiirlerde kitaba verilen sıfatlardandır. Âlemde

⁸⁵⁶ İlhan Ayverdi, a.g.e., s.2185.

⁸⁵⁷ İlhan Ayverdi, a.g.e., s.2197.

var olan her bir zerre, kişinin kendisi, aşkın kitabı, sevgilinin yüzü mükemmel kitaplardır:

Pîş-i nigâh-ı ehl-i hakikatte ‘alemin

Her zerre-i zuhûru mükemmel kitâbdır (Hersekli Ârif Hikmet, G.40/5)

(Âlemin görünen her zerresi hakikat ehlinin nazarının önünde mükemmel bir kitaptır.)

Ne varsa kamu sende ratb u yâbis

Ki sen ol Hak kitâbısın mükemmel (Ahmedî G.403/6)

(Yaş ve kuru her ne varsa sendedir. Zira sen o mükemmel Hak kitabısın.)

Kitâb-ı ‘aşkumun tekmîli vardır

Mükemmel nüshadır tezyîli vardır (Beyânî, G.205/1)

(Aşk kitabının tamamı vardır. Mükemmel nüshadır, zeyli vardır.)

Ol Kitâbu’lîlah-ı vechin hatları oldu yedi

Muhkemât üzre mükemmel bir kitâb-ı hûb-likâ (Ali Handî, G.8/4)

[O yüzünün mushafının yazıları yedi oldu. O manası kesin ve açık olan güzel yüzlü (sevgilinin)mükemmel kitabıdır.]

2.8.2.54. Münakkah

“Ayıklanmış, soyulmuş, temizlenmiş; boş, anlamsız ve doldurma olmayan, hasırsız söz” manalarına gelen “Münakkah”⁸⁵⁸ ifadesi kitaba verilen sıfatlardandır. Beyitlere bakıldığında sevgilinin kitap olarak görülen yanağı, feleğin kitabı münakkah kitaplardır:

Halk hayrân ruhun mütâla‘ada

Bir münakkah kitâbdur gûyâ (Fasîh Ahmed Dede, G.12/5)

(Senin yanağın münakkah kitap olduğu için halk onu okumaya hayrandır.)

---

⁸⁵⁸ İlhan Ayverdi, a.g.e., s.2210.

Metn ü şerhi cevâz-ı cevır ü gazab

Bir münakkah kitâbı var dehrün (Neyyir Abdüllahim Dede, G.65/6)

(Feleğin/zamanın metni ve şerhi öfke ve eziyete cevaz veren münakkah bir kitabı var.)

2.8.2.55. Münakkat

“Münakkat”⁸⁵⁹ ifadesi sözlükte “*Noktalanmış, noktalı*” manasına gelir. Sevgilinin yüzü aşıkların kaniyla noktalanmış bir kitaptır:

Ohudum yüzi mushafın gördüm

Hûn-ı ‘uşşâkile münakkatdur (Dede Ömer Rûşenî, G. 16/2)

[(Senin) yüzünün kitabını okuyup gördüm. O aşıkların kaniyla noktalanmıştır.]

2.8.2.56. Münevvirü’l-‘ukul

“*Akılları aydınlatan*” manasına gelen “Münevvirü’l-‘ukûl” ifadesi şiiirlerde kitaba verilen sıfatlardandır:

Kitâbınız degil münevvirü’l-‘ukûl bir kitâb

İçinde çünkü münderic helâldir diyü şarâb (Merzifonlu Cûdî, s.76-77)

(Kitabınız akılları aydınlatan bir kitap değil. Çünkü içinde “Şarap helaldir”, diye yazıyor.)

2.8.2.57. Müntehab

“*Seçilmiş, seçkin, seçme, güzide*” manalarını taşıyan “Müntehab”⁸⁶⁰ ifadesi kitap için kullanılan sıfatlardandır. Şiiirdeki kullanımlarına bakıldığında sevgilinin yüzü seçilmiş, güzide bir kitaptır:

Ruhında kıl-k-i kader hatt-ı müşg-bâr yazar

Kitâb-ı müntahâb-ı hüsnine kenâr yazar (Sabîh, G.96/1)

(Kader kalemi, yanağında misk kokusu yayan yazı yazar. O, güzeliğinin güzide kitabına kenar yazar.)

---

⁸⁵⁹ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s.2210.

⁸⁶⁰ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s.2218.

Ey kitâb-ı müntehab ey nüsha-i hüsn-i etemm

Ben seni gördükçe zikrullâh-ı Rahmân eylerim (Ali Emîrî, G.677/2)

(Ey seçilmiş kitap, ey kusursuz güzellik kitabı, ben seni gördükçe Rahman olan Allah'ı zikrederim.)

2.8.2.58. Münzel

“Yukarıdan aşağıya indirilmiş; Cenâbıhakk’a âit yücelikten, peygamberlerine indirilmiş, vahiy yoluyla gönderilmiş, vahyedilmiş” manalarını taşıyan “Münzel”⁸⁶¹ ifadesini Hazmî kitap olarak gördüğü memduh için kullanır:

Velî kim ol makâm-ı ‘ayna yetmiş

O Hakk’ın bir kitâb-ı münzelidir

(Hazmî, 157/3)

(O ayn makamına ulaşmış. O, Hakk’ın indirmiş olduğu bir kitaptır.)

2.8.2.59. Müretteb

“Sıralanmış, sıralı, tertipli, muntazam” manalarını taşıyan “Müretteb”⁸⁶² ifadesi kitaba verilen sıfatlardandır. Sehi Bey, sevgilinin yüzünü müretteb bir kitaba benzetir. O kitabın ben ve ayva tüyleriyle iraplandığını söyler:

Cemâlün mushaf-ı hüsnî müretteb

Yazup hâl u hatunla oldı mu‘reb

(Sehî Bey, G. 16/1)

(Yüzünün güzellik kitabı tertiplidir. Ben ve ayva tüylerinle (o kitap) iraplandı.)

Âsaf, gönlü kitaba benzetir ve bu kitabın sevgilinin ayva tüylerinin güzelliğinin süsüyle “müretteb” bir kitaba döndüğünü belirtir:

Zeyn-i hüsn-i hatunla levha-i dil

Bir müretteb kitâbdur gûyâ

(Âsaf, G.39/3)

(Gönül levhası ayva tüylerinin güzel süsü ile sanki tertipli bir kitaptır.)

⁸⁶¹ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s.2220.

⁸⁶² İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s.2223.

2.8.2.60. Müsellem

“Verilmiş, teslim edilmiş, tevdî olunmuş; doğruluğu, gerçekliği ispatlanmış, herkes tarafından kabul edilmiş, şüphe götürmez, inkâr edilemez” manalarını taşıyan “Müsellem”⁸⁶³ ifadesini Sünbülzâde Vehbî, kitabın niteleyeni olarak kullanır:

Bir tıfl-ı ebcedin sebak-ı ‘aşkını okur

Ma‘nâ-yı hatt u hâli müsellem kitâb iken (Sünbülzâde Vehbî G.204/6)

[Beninin ve ayva tüylerinin manaları herkes tarafından kabul edilmiş bir kitap iken (o) elif-be öğrenen bir çocuğun aşkının dersini okur.]

2.8.2.61. Müselsel

“Zincir gibi birbirine bağlı olan, birbiri ardınca sıralanan, zincirleme; Bütün mısraları birbiriyle zincirleme kâfiyeli olan beyitlerden meydana gelen manzûme, musarra.” manalarını taşıyan “Müselsel”⁸⁶⁴ ifadesini Mahmûd Fâiz kitabın sıfatı olarak kullanır. O, sevgilinin uzun zülûflerini müselsel bir kitap haline getirdiğini ifade eder:

Fünûn-ı ‘ilm ile bend oldu bu dil ‘aşk u sevdâya

Mutavvel zülfdan ‘aşka müselsel bir kitâb etdim (Mahmûd Fâ’iz, G.44/2)

[Bu gönül aşk ve sevdaya ilim fenleriyle bağlandı. (Sevgilinin) uzun saç bük-lümünden aşk için bütün mısraları birbiriyle zincirleme kâfiyeli olan kitap yaz-dım.]

2.8.2.62. Müstetâb

“Müstetâb”⁸⁶⁵ kelimesi “Hoşa giden, beğenilen, iyi, güzel” manalarına gelir. Şairin her bir sözü müstetab bir kitaptır:

Medhine manen yine etmez kifâyet olsa ger

Nazmımın her sâde beyti bir kitâb-ı müstetâb (Nef‘î, K.55/33)

[Şiirimin her sade beyiti hoşa giden kitap (gibi) olsa da (senin) övgünün ma-nasına karşılık gelemes.]

---

⁸⁶³ İlhan Ayverdi, a.g.e., s.2231.

⁸⁶⁴ İlhan Ayverdi, a.g.e., s.2232.

⁸⁶⁵ İlhan Ayverdi, a.g.e., s.2244.

Medhini itmek ne haddimdir o şâh-ı ekremin

Şi'rimin her beyti olsa bir kitâb-ı müstetâb (Leylâ Hanım, K.2/20)

(Şiirimin her bir beyiti hoşâ giden bir kitap olsa da o kerem sahibi şahın övgü-sünü dile getirmek benim haddim değildir.)

Âşığın gönlü müstetab bir kitaptır:

Bir uğrıdan bana keşf oldu 'ilm-i zâhir u bâtın

Okurlar 'âşıkân bu dil kitâb-ı müstetâbumdan (Kabûlî Mustafâ, K.2/112)

(Zahir ve batın ilmi bir hırsızdan bana keşfoldu. Âşıklar, bu hoşâ giden gönül kitabımdan okurlar.)

Sevgilinin yüzü müstetab bir kitaptır:

Yazmış ey Yahyâ kitâb-ı hüsnini kıl-k-i kazâ

Hatt-ı la'li ol kitâb-ı müstetâbun hatmidür (Şeyhülislâm Yahyâ, G.128/5)

(Ey Yahyâ! Kaza kalemi (o sevgilinin) güzelliğinin kitabını yazmış. Kırmızı du-dağının ayva tüyleri o hoşâ giden kitabın mührüdür.)

Nâfi, Vehbî Efendi'nin Tuhfe'si için kaleme aldığı şiirinde söz konusu kitap için "müstetab" sıfatını kullanır:

Olmamışdur bâfte bu kârgâh-ı Rûmda

Kâle-i mülk-i 'Acemdür bu kitâb-ı müstetâb (Nâfi', s.242)

(Anadolu diyarında böylesi dokunmamıştır. Bu hoş kitap Acem memleketinin kalesidir.)

2.8.2.63. Müzehheb

Kitap sanatları içerisinde yer alan ve "altınlamak" manasına gelen "Tezhîb" küçük ve sade motiflerin kullanıldığı süsleme sanatlardandır. Klasik tezhip, zerender-zer, halkârî, çift tahrîr, zerefşân gibi çeşitli teknikler kullanıldığı bu sanat⁸⁶⁶ yazma eserlerin serlevha, zahriye, sûre başı, hâtme bölümü olmak üzere pek çok yerinde kul-lanılır.⁸⁶⁷ Tezhip sanatından türeyen ve "Altın suyuna batırılmış, yaldızlanmış"

⁸⁶⁶ İnci Ayan Birol, "Tezhip", TDVİA, C. 41, İstanbul, 2012, s. 62-62.

⁸⁶⁷ Gülnur Duran, "Tezhip", TDVİA, C.41, İstanbul, 2012, s. 63-65.

manasına gelen “Müzehheb”⁸⁶⁸ kelimesi de şiirlerde kitaba verilen sıfatlar arasında yer alır. Âşığın gönlü sevgilinin ayva tüylerinin nakışıyla; vücûdu kanıyla tezhiplenmiş birer kitaptır:

Dil-i zerdüm nukuş-ı hattunla

Bir müzehheb kitâbdur gûyâ

(Ümîdî Ahmed, G.2/3)

(Sararmış gönlüm ayva tüylerinin nakışlarıyla sanki tezhipli bir kitaptur.)

Vücûdum şerha şerha mebhas-i ‘aşk u mahabbetde

Ser-â-pâ hûndan tezhîb olunmuş bir kitâb itdüm (Hâlet Bey G.144/2)

(Vücudum aşk ve muhabbet bahsinde parça parça (oldu). (Onu) baştan başa kandan süslenmiş bir kitap yaptım.)

Arpaeminizâde Sâmi de memduhun lütuf ve ihsan kitabının tezhipli olduğunu ifade eder:

Müzehhebdür kitâb-ı müstetâb-ı lutf ü ihsânı

Ser-â-ser nüsha-ı pâkîze-i cûdı muhaşşâdur (Arpaemînzâde Sâmi, K.18/31)

(İhsan ve lütfunun hoş a giden kitabı tezhiplidir. Cömertliğinin güzel nüshası baştan başa haşiyelidir.)

2.8.2.64. Müzeyyen

“Süslenmiş, bezenmiş, süslü” manasına gelen “Müzeyyen”⁸⁶⁹ ifadesi kitaba verilen sıfatlardandır.

Müzeyyendir kitâbım ser-te-ser ilhâm-ı mutlakla

Ne Engelyûn-âr teng ü ne Zend ü Tengelûşâ’dır (Ali Emîrî, K.37/41)

(Kitabım, mutlak ilham ile baştan başa süslüdür. O, ne (Mânî’nin kitabı olan) Engelyûn’ ne de Zend ve Tengelûşâ’dır.)

⁸⁶⁸ İlhan Ayverdi, **Misallı Büyük Türkçe Sözlük**, s.2277.

⁸⁶⁹ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s.2278.

Hutût-ı ‘ismet ile ma‘nî-i sadâkat-ile

Müzeyyen oldu ser-â-ser kitâb-ı vicdânı (Ali Emîrî, T. 86/7)

(İsmet hatlarıyla, sadakat manasıyla vicdan kitabı baştan başa süslendi.)

2.8.2.65. Nâdir

“Az bulunur, az görülür, seyrek, ender” manalarını taşıyan “Nâdir”⁸⁷⁰ ifadesi de şiirlerde kitaba verilen sıfatlardandır. Üsküdarlı Sırrı’ya göre ferah kitabı cihanda az bulunan kitaplardandır:

Hayıf hayıf k’ola bâzîçe-i kefi tıflân

Cihânda nâdir iken nüsha-i kitâb-ı ferah (Üsküdarlı Sırrî, G.8/5)

(Eyyvah, yazıklar olsun. Ferah kitabının nüshası dünyada az bulunurken çocukların elinin oyuncağı oldu.)

2.8.2.66. Nâ-yâb

“Bulunmaz, yok; benzeri olmayan, ender, eşsiz” manalarını taşıyan “Nâyâb”⁸⁷¹ ifadesi şiirlerde kitap için kullanılan sıfatlardandır. Bu kullanımlarda nitelenen kitapların eşinin benzerinin bulunmadığı ifade edilir:

Elhâmdülillâh nâ-yâb kitâbı ya‘ni bu ‘Abdülvehhâb kitâbı

Ra‘nâ yazıldı adâb kitâbı verdi tamâmı kalbe safâlar (Hasan Tahsîn, T.67/1)

(Allah’a hamd olsun Abdülvehhab’ın bu eşi benzeri bulunmaz kitabı güzel yazıldı. (Bu) adap kitabının tamamı kalbe salâfar verdi.)

İtmâm edince nâ-yâb kitâbı târîhe cevher etdim hesâbı

Ketb oldu ‘Abdülvehhâb kitâbı Şevkî’ye eyle dâ’im du‘â’ (Hasan Tahsîn T. 67/4)

(Eşi benzeri olmayan (bu) kitabı tamamlayınca onun tarihini düşürdüm. Abdülvehhab kitabı muhafaza edildiği için Şevkî’ye her zaman dua edin.)

⁸⁷⁰ İlhan Ayverdi, a.g.e., s.2284.

⁸⁷¹ İlhan Ayverdi, a.g.e., s.2309.

2.8.2.67. Nâzik

“İnce yapılı, kaba olmayan, nârin” manasına gelen “Nâzik”⁸⁷² ifadesi kitaba verilen sıfatlardandır. Âtîf Efendi’ye göre sevgilinin güzelliği manzume ve nesirden oluşan nâzik bir kitaptır:

Karışdı nesr-i hüsn-i hatla manzûme-i ebrû

Gülistân-ı cemâlî başka bir nâzik kitâb oldu (Âtîf Efendi, G.LXXX/2)

[(Sevgilinin) kaşının manzumesi ayva tüylerinin güzel nesriyle karıştı. Güzelliğinin gülbahçesi bir başka nazik kitap oldu.]

2.8.2.68. Noktasız (Bî-nokta)

Seyyid Vehbî’ye göre sevgilinin yüzü kıl kalemle yazılmış noktasız bir kitaptır:

Bî-nokta kıl kalemle nüvişte kitâbdur

Hatt-ı ‘izâr-ı sâde-i dil-ber ki hâli yok (Seyyid Vehbî, G.124/4)

(Gönül alan sade yanağının ayva tüylerinde “beni” olmadığı için bu kitap kıl kalemle yazılmış noktasız bir kitaptır.)

2.8.2.69. Özge

Gönlü kitap olarak gören Cemâlî, bu kitabın başka bir kitap olduğunu söyler:

Cemâlî feth olur anda aranıldukda her müşkil

Tolup ilm-i hakîkatla bu dil özge kitab oldu (Cemâlî, G.331/5)

(Ey Cemâlî! Arandıkça her müşkilin kendisiyle çözüldüğü ilm-i hakikat ile dolu bu gönül kitabı özge bir kitap oldu.)

2.8.2.70. Pâk

“Temiz; hâlis, saf, katışıksız” manalarını ihtiva eden “Pâk”⁸⁷³ ifadesi kitaba verilen sıfatlardandır. Nedîm, eline temiz bir kitabın geçmemesinden ötürü şikayetini dile getirirken Rağmî de sevgilinin yüzünü temiz bir kitaba benzetir:

---

⁸⁷² İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s.2312.

⁸⁷³ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s.2447.

Girmezdi pâk nüsha ele âriyet dahi

Herkes bilir kitâbının elbette kıymetin (Nedîm, Kıt'a 1/9)

(Ödünç bile olsa ele pak nüsha girmezdi. Elbette herkes kitabın kıymetini bilir.)

Görmedi kimse cemâlin gibi bir nüsha-i pâk

Kütüb-i hüsn ü beni-Âdem olaldan tasnîf (Rağmî, G.112/3)

(Güzellik kitapları ve insanoğlu tasnif olduğundan beri hiç kimse senin yüzünün güzelliği gibi pak bir nüsha görmedi.)

2.8.2.71. Pesendîde

“Pesendîde”⁸⁷⁴ kelimesi sözlükte “Beğenilmiş, seçilmiş” manasına gelir. Ali Emîrî, kendi divanını söz konusu sıfatla niteler:

Güzel beğim oku dîvânını Emîrî'nin

Getirdim işte pesendîde bir kitâb sana (Ali Emîrî, G.123/7)

(Güzel beyim, Emîrî'nin dîvânını oku. İşte sana beğenilmiş/ seçilmiş bir kitap getirdim.)

2.8.2.72. Pür-füsûn

“Pür-füsûn”⁸⁷⁵ sözlükte “Çok sihirli, büyü” manasına gelir. Asrî, denizi büyü bir kitaba benzeter:

Degildir mâh-ı nahşeb gördüğün dâmân-ı deryâda

Kitâb-ı pür-füsûn orda da tanzîr eder mehtâb (Asrî, G. 6/5)

(Denizin kenarında gördüğün (şey) Nahşeb ayı değildir. Mehtab orada da büyü kitap tanzir eder.)

2.8.2.73. Pür-mesâil

“Meselelerle dolu” manasına gelen “pür-mesâil” ifadesi de kitap için kullanılan sıfatlardandır. Sabîh, gökyüzünü meselelerle dolu bir kitaba benzeter:

⁸⁷⁴ İlhan Ayverdi, a.g.e., s.2494.

⁸⁷⁵ İlhan Ayverdi, a.g.e., s.2537.

Mezâyâ-yı ‘ulûm-ı mu’ciz-i evsâfını hâvî

Sipihri nüh-varaklı bir kitâb-ı pür-mesâ’il bil (Sabîh, K.1/28)

[(Sen) gökyüzünü, vasıflarının mucizevi ilimlerinin niteliklerini içeren dokuz yaprahlı meselelerle dolu bir kitap (olarak) bil.]

2.8.2.74. Pür-sûd

“Pür-sûd” ifadesi mana itibarıyla “ *fayda dolu, faydalı*” demektir. Sürûrî, bir beyitinde kütüphanedeki eserlerin fayda dolu kitaplar olduğunu söyler:⁸⁷⁶

Yapdırıp maksûre hem hâfız-ı kütüb nasb itdi kim

Müstefîd olsun gelenler nüshâ-i pür-sûd ile

(Maksure yaptırıp aynı zamanda hafız-ı kütüb atadı. Gelenler fayda dolu nüshalardan istifa etsinler.)

2.8.2.75. Reh-nümûn

“Reh-nümûn” mana itibarıyla “ *Rehber, kılavuz*” demektir. Misâlî, güneş ve ayı yol gösteren bir kitaba benzetir:

‘Aceb mi ey felek dirsem sana keşşâf-ı sırr-ı gayb

Ki şems ü mâhdan iki kitâb-ı reh-nümûnumsın (Misâlî, G. 448/4)

(Ey felek! Sana gaybın sırrının keşfedicisi dersem buna şaşılmaz. Çünkü (sen) iki kitap olan güneş ve ay gibi yol gösterici kitabımsın.)

2.8.2.76. Rengîn

“*Parlak renkli, güzel, hoş, latif*” manalarını gelen “*rengîn*”⁸⁷⁷ ifadesi kitabın niteleyeni konumundadır. Sevgilinin yanağı, rengîn bir kitaptır:

Sûhte isek bu müderris-hâne-i dehr içre ger

Hatt-ı hadd-i yârdan rengîn kitâb olmaz sana (Ahmed Bâdî, G.8/2)

(Eğer bu dünya medresesinde talebe isek sevgilinin yanağının ayva tüylerinden (başka) bize renkli, hoş kitap olmaz.)

---

⁸⁷⁶ Şenay Uslu, “Sürûrî-i Müverrih’in Manzum Tarihleri (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin s. 1-50)”, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2008, s. 178.

⁸⁷⁷ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s.2572

Nigâh-endâz-ı ragbet olamam rû-yı gülistâna

Hât-âver ‘ârız-ı dilber gibi rengîn kitâbım var (Rahmî Kırımlı, G.38/2)

(Gül bahçesinin yüzüne arzuyla bakan (gibi) olamam. Zira (benim)dilberin yanağı gibi güzel yazılı ve renkli kitabım var.)

2.8.2.77. Sâmit

“Sâmit”⁸⁷⁸ kelimesi “Susan, konuşmayan” demektir. Necmi Ali bir beyitinde şöyle söyler:

Kitâblar cümle kitâb-ı samit

Kitab-ı nâtık Adem’dür mehamid (Necmi Ali, K. 2/17)

(Kitapların hepsi sessiz kitaptır. Konuşan kitap övülen Adem (insan)dir.)

2.8.2.78. Sîret-ârâ

“Sîret”⁸⁷⁹ kelimesi, “Bir kimsenin ahlâkı, seciyesi, karakteri, dışa akseden davranışı” olarak tanımlanır. Eklendiği kelimeye “süsleyen” manasını katan “ârâ”⁸⁸⁰ ekiyle birleşik sıfat olarak kullanıldığında “içi süsleyen” manasını verir. Bu ifadeyi Adnî Receb Dede, kitabın niteleyeni olarak kullanır:

Kitâb-ı sîret-ârâ-yı edeb kim her okundukça

Erir cân u dil-i bî-hûde a‘ mâlûm hicâbumdan (Adnî Receb Dede, K.21/32)

(Edebin içleri süsleyen kitabı her okundukça amellerimin utancından beyhude gönlümün ve canım erir.)

2.8.2.79. Tâze

“Yeni, zamânı geçmemiş” manasına gelen “tâze”⁸⁸¹ kelimesi de kitap için sıfat olarak kullanılır. Hüdâyî-i Kadîm, gülün yeni açmaya başlayan yapraklarını kitaba benzeter ve bu kitabın yeni ortaya çıktığını ifade etmek için de taze sıfatını kullanır:

---

⁸⁷⁸ İlhan Ayverdi, a.g.e., s.2664

⁸⁷⁹ İlhan Ayverdi, a.g.e., s.2808.

⁸⁸⁰ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 152.

⁸⁸¹ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 3061.

Ey Hüdâyî ruhı vasfındagı eş‘ârumuzu

Yazalum gül gibi bir tâze kitâb eyleyelüm(Hüdâyî-i Kadîm, CXXXVII/7)

(Ey Hüdâyî! Şiirimizi (sevgilinin) yanağı vasfında yazalım. (Böylece) gül gibi taze kitap oluşturalım.)

2.8.2.80. Telh

“Telh”⁸⁸² kelimesi mana itibarıyla “acı” demektir. Muhibbî’ye göre içinde rakibin adı bulunan kitap yüreği yaralayan, lezzet yerine acı veren bir kitaptır:

Yazma rakîb adını gel sehv-ile sakın

Başdan ayaga yohsa olısar kitâb-ı telh (Muhibbî, G.364/3)

(Ey Sevgili! Rakibin adını yanlışlıkla dahi olsa gel yazma. Yoksa kitap baştan sonra acı bir kitap olur.)

Çeşmizâde Mustafa Reşîd de aşağıdaki beyitinde gönlünün ateşiyle ciğerinin yandığını ve böylece acı bir kitap haline geldiğini ifade eder:

Yandı ciger dilümde olup âteşüm füzûn

Dil-dâra oldı ma-hazarem bir kitâb-ı telh (Çeşmizâde M. Reşîd, G.16/2)

(Gönlümde ateşip arttı ve ciğerim yandı. Sevgiliye acı veren bir kitap olarak hazır hale geldi.)

2.8.2.81. Tibyân, Musarraḥ, Müstebîn, Rûşen

“Açıkça anlatma, bildirme” manasına gelen “Tibyân”⁸⁸³, “Açık açık söylenmiş, açıkça bildirilmiş, ayrıntılı biçimde ortaya konmuş, tasrih edilmiş” demek olan “Musarraḥ”⁸⁸⁴, “Apaçık görülen, anlaşılan, meydanda olan, açık, vâzıh, âşikâr” anlamını taşıyan “Müstebîn”⁸⁸⁵ ve benzer manaları ihtiva eden “Rûşen”⁸⁸⁶ kelimeleri de kitap için kullanılan sıfatlardandır. Beyitlere bakıldığında Kur’ân-ı Kerîm, sevgilinin ayva tüyleri ve güneş söz konusu sıfatlar ile nitelenen bir kitap olarak görülür.

---

⁸⁸² İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s. 3098.

⁸⁸³ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s. 3168.

⁸⁸⁴ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s. 2150.

⁸⁸⁵ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s. 2240.

⁸⁸⁶ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s. 2604.

Tibyân-durur kitâbı vü büsrâ vü hem hakîm

Nûr u belâg u mev‘ize vü rahmet ü şifâ (Ahmedî K.5/65)

(Onun kitabı müjdeleyici, hikmet dolu, nurlu, belîğ, ibretler veren rahmet ve şifa olan tibyan (apaçık, âşîkar) kitaptır.)

Âyet-i hüsnün beyânında nigâr-ı âftâb

Şerh ider her subh açup dünyâyâ bir rûşen-kitâb (Nehcî, G.109/1)

(Güneş yüzlü sevgili, güzelliğinin âyeti beyanında her sabah dünyaya aydın/âşîkar bir kitap açıp şerh eder.)

Hattunun nakşî kitâb-ı müstebîn

‘İşkunun yolu sırâtu müstakîm (Ahmedî G.449/4)

(Ayva tüylerinin görünüşü anlaşılan, âşîkar kitaptır. (Onun) aşkının yolu doğru yoldur.)

Hatt değil bakdum Müsellem mû-be-mû ruhsârda

Katl-i ‘uşşâkı musarrah bir kitâb-ı fitnedür (Ahmed Müsellem, G.62/5)

(Ey Müsellem! (Sevgilinin) yanağındaki tel tel (tüyler) ayva tüyleri değildir. Onlar aşıkları katleden ayrıntılı bir biçimde ortaya konmuş bir fitne kitabıdır.)

2.8.2.82. Tuhfe

“Tuhfe”⁸⁸⁷ kelimesinin bir manası “Hoşa giden (güzel şey)” demektir. Fasîh Ahmed Dede, bu ifadeyi kitabın niteleyeni olarak kullanır. Sevgilinin yüzünü kitaba benzetir ve kitabın hoşa giden bir kitap olduğunu söyler:

Cemâl-i yârımı nev-hattıla mütala‘a kıl

Kenârî hâşiyeli tuhfe bir kitâbum var (Fasîh Ahmed Dede, G.70/3)

(Sevgilinin güzel yüzünü yeni hattıyla oku, incele. (Benim) kenarı haşiyeli hoşa giden bir kitabım var.)

---

⁸⁸⁷ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 3198.

2.8.2.83. Zerrin

“Zerrin”⁸⁸⁸ ifadesi “*altından yapılmış, altın gibi sarı ve parlak olan*” demektir. Erzurumlu Zihnî, sevgilinin yüzünü zerrin bir kitap olarak görür:

Eyledim âyât-ı hüsnün su gibi ezber senin

Zîver-i levh-i ruhun zerrin kitâbımdır benim (Erzurumlu Zihnî, G.231/2)

(Senin güzellik âyetlerini su gibi ezberledim. Yanağının levhasının süsü benim altından oluşan kitabımdır.)

Sûre-i Nûr-ı ruhın ervâha tefsîr eyledim

Mihr sanma görünen zerrîn kitâbımdır benim (Leskofçalı Gâlib, G.83/4)

(Yanağının Nûr sûresini ruhlara tefsir eyledim. Görünen (şeyi) güneş sanma (o) benim altından yapılmış kitabımdır.)

2.8.2.84. Zevk-efzâ

“Zevk” kelimesi eklendiği sözcüğe “*Artıran, çoğaltan*” manasını veren “efzâ/fezâ”⁸⁸⁹ ifadesiyle kullanıldığında “zevki artıran” manası oluşur. Nigârî de söz konusu ifadeyi sevgilinin dudağını zevk artıran bir kitap olarak görür:

Sohbet-i la‘lin kitâb-ı zevk-efzâdur belî

Güft ü gûyun mekteb-i sevdâda Kur’ândır bana (Nigârî, G.33/2)

(Evet! Dudağının sohbeti zevk artıran bir kitaptır. Seveda mektebinde senden bahsetmek bana Kur’an’dır.)

Divanlarda kitaba atfedilen mezkûr sıfatlar; şairin kitaba bakışını gösterme, kitap ile benzerlik ilişkisi kurduğu kavramları tanıyabilme ve bu kavramların özelliklerini ortaya koyabilme adına önem arz eder. Meseleye şairin kitaba bakışı bağlamında bakıldığında görülür ki şair için bir kitabın harf, kâğıt, yazı, mürekkebe, cetvel vb. şekilsel özellikleri; tezhip, tasvir, hat gibi sanatsal yönleri; zevk ve lezzet verme, hayret uyandırma, akılları aydınlatma, yol gösterme, fayda verme gibi tesirleri; yeni, özgün, mûciz, nâzik, rengin, özlü, belagatli, tertipli olma yönleri önemlidir. Ona göre şerh

---

⁸⁸⁸ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s. 3494.

⁸⁸⁹ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s. 2024.

edilmiş, haşiyelendirilmiş, hata ve kusurlardan arındırılmış, tasvirli, tezhipli kitap beğenilen, itibar gören bir kitaptır.

Divanlardaki sıfatlardan hareketle şairin kitap ile benzerlik ilişkisi kurduğu unsurların neler olduğu ve bu unsurların kitap bağlamında hangi özelliklere sahip olduğu meselesi tetkik edildiğinde şairin pek çok unsurla kitap arasında benzerlik kurduğu görülür. Bu benzetmelerden ilki sevgilinin yüzüdür. Şair; umumiyetle sevgilinin yüzünü kitaba benzetir ve kitapların özelliklerinden hareketle sevgilinin yüz kitabına çeşitli sıfatlar atfeder. Bu sıfatlara bakıldığında sevgilinin yüz kitabı özetle şöyle tarif edilebilir: Sevgilinin yüzü; dakîk, hoş, enfes, eşsiz, muteber, mükemmel, nazık, rengin, seçkin, temiz, yüce, zerrin bir kitaptır. Hoşa giden, beğenilen bu kitapta hata, kusur bulunmaz. Misk kokulu bu kitap, kıl kalemle yazılmış, zülüflerle cetvelenmiş, ayva tüyleri ve benlerle haşiyelenmiş, şerh edilmiş; âşıkların kanıyla noktalandırılmıştır.

Sevgilinin yüzü gibi şairin kendisi, gözü, gönlü ve cildi de bir kitaptır. Bu benzetmenin yapıldığı beyitlerden hareketle kitaba benzeyen şairin özellikleri şöyle özetlenebilir: Şair; anlaşılması zor, gizli, büyü, ulu bir kitaptır. Sevgilinin ayva tüylerinin nakışıyla süslü, kendi kanıyla tezhipli bu kitap beğenilmiş, seçkin bir kitaptır.

Şairin nazarında kâinat da bir kitaptır. Dokuz ciltten oluşan bu atîk kitap; âlî, eşsiz, garip, hikmet dolu, yol gösterici mükemmel bir kitaptır. Ayrıca insan muteber, mükemmel ve sırlarla dolu; ömür âzim, bahçe cana hayat veren, cetvelli; gül taze ve ciltli; deniz büyü; aşk anlaşılması zor fakat mükemmel bir kitap iken vaizin kitabı eski, rakibin adının yer aldığı kitap ise acı bir kitaptır.

Kitaba atfedilen sıfatların incelendiği bu bölümde de görüldüğü üzere klasik Türk edebiyatı şairi kitap ile pek çok unsur arasında benzerlik ilişkisi kurar. Bu benzetmenin yapıldığı beyitleri tespit etmek, şairin nazarında kitabın benzeyen ve benzetilen olmak üzere hangi kavramlarla ilişkili olduğunu görebilmek klasik Türk edebiyatı şairi ile kitap arasındaki bağı ortaya koyabilmek adına önem arz eder.

2.9. KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE BENZEYEN VE BENZETİLEN UNSUR OLARAK KİTAP

“*Aralarında bir veya birden fazla vasıfta benzerlik bulunan iki şeyin birini diğerrine benzetmektir.*” şeklinde tanımlanan teşbîh⁸⁹⁰, klasik Türk şiirinde en sık kullanılan söz sanatlarından biridir. Şairlerin eserlerinde çokça yer verdikleri bu sanatın, onların şairliklerini gösteren, şiirlerinin etkileyiciliğini, kalıcılığını tesis eden bir noktada olduğu görülür. Benzeyen, benzetilen, benzetme yönü ve benzetme edatı olmak üzere dört unsuru içeren teşbîhte esas mesele zayıf olanın güçlü olana benzetilmesidir.⁸⁹¹ Şiire anlam zenginliği katan, hayal derinliği sağlayan bu sanatı klasik Türk edebiyatı şairlerinin nasıl işlediği hususunda çeşitli çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Erdoğan’ın⁸⁹² (2018) sevgilinin güzellik unsurları üzerine yaptığı çalışma, Bahadır’ın⁸⁹³ (2013) şarap ve şarabın unsurlarıyla ilgili yaptığı çalışma örnek olarak verilebilir.

Klasik Türk edebiyatı şairlerinin teşbîh unsuru olarak şiirlerde çokça kullandığı unsurlardan biri de kitaptır. Genel manada ifade edilecek olursa cild, mıstar, mıklep, şiraze, yazı, mürekkep, kâğıt gibi çeşitli fizikî unsurları; tezhip, minyatür, hat gibi süsleme yöntemleri; bir arada tutma, bilgiyi muhafaza etme, okuyucuyu bilgilendirme, cehaleti ortadan kaldırma, müşkileri çözme gibi vasıfları yönüyle kitap, zengin kabul edilebilecek bir teşbîh dünyası içerisinde şiirlerde varlık gösterir. Bu benzetmelerin neler olduğu, kitabın benzeyen ve benzetilen olmak üzere şiirlerde hangi bağlamlarda işlendiği bu noktada araştırılması elzem konulardan biri olur. Tökel’in (2021) şu ifadeleri benzetmelerin zenginliğini işaret etme açısından önem arz eder: “...kitabın klasik şiirimizde göstereni olduğu pek çok varlık alanı vardır. Yani göstergebilim terimiyle söyleyecek olursak kitap göstereninin Divan şiirindeki gösterenleri sayılamayacak kadar fazladır, çeşitli ve zengindir.”⁸⁹⁴

---

⁸⁹⁰ M. A. Yekta Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi Belagat**, s. 110.

⁸⁹¹ H. Dilek Batıslam, **Divan Şiirinin Benzetme ve Hayal Dünyasından**, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016, s. 13.

⁸⁹² Mehtap Erdoğan, **Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili**, s. 1-681.

⁸⁹³ Savaşkan Cem Bahadır, **Divan Edebiyatında Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 1-374.

⁸⁹⁴ Dursun Ali Tökel, “Klasik Türk Edebiyatında Kitap, Kütüphane ve Okuma Kültürü”, **Türk Edebiyatında Kitap, Kütüphane ve Okuma Kültürü**, Hazırlayan: Mehlika Karagözoğlu Aslıyürek, Ankara, Hece Yayınları, 2021, s. 45.

“Kitap” kelimesi bağlamında yürütülen bu çalışmada şairlerin kitabı benzeyen ve benzetilen olmak üzere pek çok kelime ve kavramla ilişkilendirdikleri tespit edilmiştir. Tespit edilen veriler şunlardır:

2.9.1. Benzeyen Unsur Olarak Kitap

2.9.1.1. Âb-ı Hayât

“Efsâneye göre yalnız Hızır’ın içtiği, içeni ölümsüz kılan su, ebedî hayat suyu, bengi su; cana can katan, ferahlık veren şey” gibi manaları taşıyan “âb-ı hayât”ın⁸⁹⁵ ledün ilminden kinaye olup insanın aklını canlandıran, onu zinde tutan sözler olduğu tasavvur edilir. O manevi manada aşkı, neşeyi, irfanı karşılar.⁸⁹⁶ Kitabın okuyanın ufkunu, zihnini açma; bilinmezlikleri âşıkara kılma, ilme ve irfâna vasıta olma gibi vasıflarının olması onun “âb-ı hayât” olarak tahayyül edilmesine imkân sağlar. Bu tahayyülün örneği Latîfi’de görülür. Nitekim o, sonsuzluk suyu olan âb-ı hayatın kitap içerisinde olduğunu ifade eder:

Gel berü ey zulmet içre âb-ı hayvân isteyen

Bu sevâd içre o ‘aynun çeşme-sârıdur kitâb⁸⁹⁷

(Ey zulmet içinde ölümsüzlük suyunu arayan (kişi) beri gel. Zirâ âb-ı hayatın çeşmesinin kaynağı bir kitabın siyah mürekkepleri içindedir.)

Bilgiyi muhafaza etme, müellifi ölse de geride kalıp onun namını yaşatma gibi yönleriyle kitap, sonsuzluğu temsil eder ve bu bağlamda âb-ı hayât’a benzetilir. Behiştî’nin, *Heft-Peyker* adlı mesnevisinin “Sebeb-i Nazm-ı Kitâb-ı Müşgin -Nikâb ü Mahmidet-i Münşi-i Hitâb-ı Müstetâb” bölümünde bu benzetme görülür. Âb-ı hayâta benzeyen eser, insanların gelip gittiği bu dünyada baki kalmalarını sağlar:

Gâfil olma ki geçer ‘ömr çü bâd

Gelmede gitmededür âdemî-zâd

(Ömür rüzgâr gibi gelip geçtiği için gâfil olma. Bak, insanoğlu gelip gitmektedir.)

---

⁸⁹⁵ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s.6.

⁸⁹⁶ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Cilt 2, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2018, s.3.

⁸⁹⁷ Latîfi, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ*, s.52.

Bahr-i emvâc gibi halk geçer

Görinür nesne yok illa ki eser

(Halk, denizin dalgaları gibi gelip geçmektedir. Eserden başka onlardan kalan bir nesne yoktur.)

Eser oldur ki ola anda sebât

Nâm-ı zinde ide çün Âb-ı Hayât (Heft-Peyker/143,144,145)

(Ardından kalıcı bir eser bırakan kişinin adı âb-ı hayat içmiş gibi ebediyen yaşar.)

Çâkerî de *Yusuf u Züleyhâ* adlı eserini âb-ı hayâta benzetir ve dünyaya sonsuzluk suyu akıttığını ve susayanlara aşk ile bu sudan içirdiğini ifade eder:

Akıtdum çeşme-i hayvân cihâna

İçürdüm ‘ışk ile her teşne câna

(Cihana âb-ı hayât suyu akıttım. Susayan her cana aşk ile içirdim.)

Ne âdem okursa ola hurrem

Mahabbet ‘âlemine ola mahrem

(Kim bu sudan içerse neşelenir. Muhammet âliminin sırlarına erişir.)

Bu âb-ı hıız çünkim içdi cânım

Cihânda zinde kaldı ad u sanım (Yûsuf’u Züleyhâ, 4187,4188, 4189)

(Bu canımın içintiği âb-ı hayât suyu olduğu için adım, sanım dünyada ebedi kaldı.)

Kendi kitabını âb-ı hayâta benzeten şairlerden biri de Gelibolulu Mustafâ Âlî’dir:

Âb-ı hayvân gibi insâna kelâmum cân-bahş

Her kitâbum bilene ‘ayn-ı hayâtü’l-hayevân (Gelibolulu M. Âlî, K.53/ 29)

(Kelamım insana âb-ı hayât gibi can bahşeder. Benim her kitabım bilen için âb-ı hayât kaynağıdır.)

2.9.1.2. Âfitâb (Güneş)

Klasik Türk şiirinde âfitâb (güneş), özellikle hayat kaynağı olma, ılık saçma ve ısıtma yönleriyle işlenir.⁸⁹⁸ Şairlere göre kitap da karanlığı/cahilliği ortadan kaldırıp gönülleri aydınlatan bir güneş gibidir. Bu benzetmenin yapıldığı beyitlerden bazıları şunlardır:

Müellifi bilinmeyen bir eserde yer alan aşağıdaki beyite bakıldığında kitap kalbi nurla dolduran bir güneştir:

Hamdülillah nutka geldi feth-i bâbımdan kitâb

Kalbimi pür-nûr ider âf-tâbımdur kitâb⁸⁹⁹

(Hamdolsun, kitap kapı açıp dile geldi. O, kalbimi nurla dolduran güneşimdir.)

Pîr Mehmed b. Yusuf Ankaravî'ye göre her bir kitap güneştir:

Okıdum seyrüm irdi her kitâba

Ki benzer her biri bir âfitâba (Tarîkatnâme, s. 238)

(Her biri güneşe benzeyen pek çok kitabı görüp okudum.)

Kendi kitabını güneşe benzeten Uralı Yakub Oğlu Hüseyin, bu kitabının güneş gibi her yeri aydınlatmasını ister:

Gün gibi tola cihâna bu kitâb

Saça bir gün nûrun işbu âfitâb (Miftâh-ı Cennet, 2965)

(Güneşe benzeyen bu kitap, dünyaya onun gibi yayılsın ve nurunu saçsın.)

Şairlerin kendi kitaplarını güneşe benzetmelerinde güneşin eşinin, benzerinin bulunmaması, bir tane olması yönünün olduğu söylenebilir. Zira Gelibolulu Mustafâ Âlî, kendi kitabını güneşe benzetir ve benzeri olmadığını ifade eder:

‘Âlem-i nazma âftâb budur

Misli yokdur begüm cevâb budur (Mihr u Mâh/ 1148)

(Beyim! Nazım âlemi için güneş, benzeri olmayan cevap budur.)

---

⁸⁹⁸ Ahmet Atilla Şentürk, **Osmanlı Şiir Kılavuzu V**, 1. Baskı, İstanbul, Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları, 2021, s. 471

⁸⁹⁹ Zehra Canbay, **Tercüme-i Şeyh Ömer Efendi Risalesi (İnceleme-Metin-Dizin)**, s. 199.

Özetle denilebilir ki şairlere göre kitap; biricik olma, gönülleri aydınlatma gibi yönleriyle güneşe benzer.

2.9.1.3. Ağaç

Klasik Türk şiirinde servi, ar'ar, şimşâd, nihâl gibi kavramlar⁹⁰⁰ etrafında işlenen ağaç, şiirlerde kitap ile ilişkilendirildiğinde meyve verme ve süs niteliğide olma yönüyle ele alınır. Nazım meydanına bir ağaç diktiğini ifade eden Lârendeli Hamdî, onun yapraklarının ve meyvelerinin can meyvesi olduğunu söyler:

Girüp meydân-ı nazma pes sır açdum

Kalem nahlinden anda mîve saçdum

(Şimdi, nazım meydanına girip bir sırrı anlattım. Kalem ağacından orada meyve saçtım.)

Bu bâga bir şecer dikdüm bahârî

Kim oldu mîve-i cân berg ü bârî (Leylâ ve Mecnûn /725, 726)

(Bahar mevsimi bu bahçeye bir ağaç diktim. Onun meyvesi ve yaprağı can meyvesi oldu.)

2.9.1.4. Ateş

Klasik Türk şiirinde sıcaklığı, yakıcılığı, rengi olmak üzere pek çok yönü ve-silesiyle işlenen ateş değdiği yeri yakma, karanlığı aydınlatma gibi vasıflarıyla kitabın benzetileni konumundadır. Ahmed-i Rıdvân da aşağıdaki beyitinde kendi kitabını ateşe benzetir ve kitabının kâinatı yaktığını ifade eder:

Kâyinâtı yakdı Rıdvân sözleri

Sanki 'aynı âteş oldu bu kitâb (Ahmed-i Rıdvân, G.79/7)

(Rıdvân'ın sözleri dünyayı yaktı. Bu kitap sanki tıpkı bir ateş oldu.)

2.9.1.5. Ay

Klasik Türk şiirinde kitap; doğma, cihanı aydınlatma, parlak olma yönleriyle aya benzetilir. Bu benzetmenin yapıldığı beyitlerden bazıları şunlardır:
Ay, karanlığı nasıl aydınlatıyorsa kitap da karanlığı/cehaleti aydınlatır:

---

⁹⁰⁰ İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.9.

Saklarım koynum içinde hemçü budur ay u sehâb

Zulmeti rûşen kılur bir mâh-tâbımdur kitâb⁹⁰¹

[(Kitabı) koynumda saklarım (o) ay ve bulut gibidir. Kitap, karanlığı aydınlatan bir ayımdır.]

Ayın doğma ve dünyayı aydınlatma işlevinden ilham alan şairler kendi kitaplarını da ay olarak görürler:

Minnet Allah'a tamâm oldu kitâb

Toğdı dilden bu meh-i 'âlem-tâb (Sohbetü'l-Ebkâr/ 3445)

(Allâh'a şükürler olsun ki kitap tamamlandı. Âlemi aydınlatan bu ay gönülden doğdu.)

Minnet ol hudâ-yı lâ-yezâle

Kim erdi bu mâh-ı nev kemâle (Tûtî vü Zâg/ 426)

(Varlığı dâim olan Allâh'a şükürler olsun ki bu yeni ay kemale erdi.)

Eğerçi kim yinidür bu meh-i nev

Velî gün bigi atar her yire pertev (Cemşîd u Hurşîd/ 5336)

(Bu yeni ay her ne kadar yeni olsa da güneş gibi her yere ışık saçır.)

Güneş ve ay her ne kadar kitap olsa da sevgilinin yüz kitabının güzelliğine, parlaklığına erişemez:

Kitâb-ı rû-yı hat-âverdene nazîr olmaz

Olursa da varak-ı mâh u âfitâb kitâb (Mehmet Şerîf Efendi, G. 10/1)

(Güneş ve ayın yaprakları kitap olsa da yeni ortaya çıkan ayva tüylerinin kitabına benzeyemez.)

2.9.1.6. Bağ, Bahçe, Gülzâr, Lâle-zâr, Sebze-zâr,

Gül, menekşe, lâle, sümbül gibi pek çok çiçeğin; servi, çınar gibi farklı nitelik ve nicelikleri taşıyan ağaçların etrafında teşekkül eden bahçe metaforu klasik Türk

---

⁹⁰¹ Zehra Canbay, Tercüme-i Şeyh Ömer Efendi Risalesi (İnceleme-Metin-Dizin), s. 199.

şiiirinde çokça kullanılır.⁹⁰² Bağ, bahçe içerisinde barındırdığı güzelliklerle şairin kendini mutlu hissettiği yerdir.⁹⁰³ Şairler de okunduğu zaman gönlü ferahlatma, hoşça vakit geçirmeye vesile olma, üslup ve içerik yönüyle zenginlikler barındırma gibi yönler neticesinde kitabı bağ, bahçe olarak görürler. Kitap, okuyanın gönlünü açan, manaları gonca gibi gizli olan, temaşa edilen, beslenen bir bahçeye benzetilir:

Gonca-i kalbi anunla açılır her kûşede

‘Ârifânun her zamân bâğı bahârıdır kitâb⁹⁰⁴

(Kalp goncası her köşede onunla açılır. Zîrâ kitap, ariflerin her zaman bağı, baharıdır.)

Gülsitânımdır gül-i neşküftedir ma‘naları

Bir meserretgâh-ı vicdân-ı hazînımdır kitâb (Ali Emîrî, G. 219/2)

(Kitap, manaları açılmamış gül olan gülbahçemdir. O, hüznü vicdanımın bir sevinç yeridir.)

Sünbülîstândır hutût-ı nev-be-nevdir sünbülü

Bir teferrücgâh-ı tab‘-ı şevk-bînımdır kitâb (Ali Emîrî, G. 219/3)

(Kitap, sünbülü yepyeni hatları olan bir sünbülîstandır. Kitap benim baktıkça zevk aldığım gezinti yeridir.)

Vasf-ı la‘linle döner câm-ı mey-i nâba kitâb

Midhat-i rûyın ile gülşen-i sâd-âba kitâb (Ebûbekir Celâlî, G. 7/1)

[Kitap; (senin) dudağının vasfıyla saf şarabın kadehine, yanağının övgüsüyle suyla dolmuş gülbahçesine döner.]

---

⁹⁰² Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiir Kılavuzu II*, 1. Baskı, İstanbul, Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi, 2017, s. 41.

⁹⁰³ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 63-64.

⁹⁰⁴ Zehra Canbay, *Tercüme-i Şeyh Ömer Efendi Risalesi (İnceleme-Metin-Dizin)*, s. 200.

Lâleye benzer hat-ı sürh u çemen hat-ı siyeh

Ehl-i fazlun lâle-zâr u sebze-zârıdur kitâb⁹⁰⁵

(Kırmızı hattı laleye, siyah hattı ise çimene benzer. Kitap, fazilet sahiplerinin lale bahçesi ve sebze bahçesidir.)

Şairler kendi kitaplarını da bahçeye benzetirler. Bu benzetmenin görüldüğü eserlerden biri *Ferâhnâme*'dir. Zira, Kemaloğlu *Ferahnâme* adlı eserini bahçeye benzetir. Bahçelere ad konulmasından ilhamla kitabına ad koyduğunu, bahçeye girenler gibi kitabını okuyacak kimselerin ibret nazarıyla bakmaları gerektiğini, bahçedeki yemişleri yiyenlerin sahibine dua etmesi gibi kendi kitabını okuyanların dua etmesi gerektiğini dile getirir. Bahçede tatlı yemişler ile birlikte acı yemişlerin de olduğunu belirten Kemaloğlu, kendi kitabındaki hata ve eksikler ile acı yemişler arasında ilgi kurar:

Kaleminden ya dilümden sehv olupdur

Ki 'ayb itmen elümden bu gelipdür

(Kaleminden ve gönlümden sebep bir hata olduysa ayıplamayın. Elimden gelen budur.)

Bu bahçayı düzetdüm şimdi irdi

İrişdi her ağacı bâr virdi

(Bu bahçeyi tanzim edip tamamladım. Her bir ağacı büyüdü ve meyve verdi.)

Acı tatlu yimişde ger görile

Ne hâcet 'aybı kim yüze urıla (Ferahnâme/ 3237,3238,3239)

(Acı tatlı her türlü yemiş görütlede ayıbının yüze vurulmasına gerek yoktur.)

Şairlerin kendi kitaplarını bağa, bahçeye, güle benzetmesi pek çok mesnevîde görülen bir durumdur. Ârif'in *Mürşîdü'l- 'Ubbad*'i⁹⁰⁶, Şemseddin Sivâsî'nin *Heşt*

---

⁹⁰⁵ Turgay Şafak, *Bilim ve Sanat Vakfı*, S.83, 2015, s. 38.

⁹⁰⁶ Bekir Sarıkaya, "Arif Mürşîdü'l-Ubbad, Nüsha-i Alem ve Şehü'l-Adem, Mevlid (Giriş-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük)", s. 132-133.

*Behişt*⁹⁰⁷, *İbret-nümâ*⁹⁰⁸ ve *Gülşen-âbâd*⁹⁰⁹, Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn*'u⁹¹⁰, Lâmi'î Çelebi'nin *Şem ü Pervâne*'si⁹¹¹, Halîlî'nin *Fürkâtnâme*'si⁹¹², Firâkî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'i⁹¹³, Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Mihr ü Mâh*'ı⁹¹⁴, Çâkerî'nin *Yûsuf u Züleyhâ*'sı⁹¹⁵, Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd*'i⁹¹⁶, Vizeli Ramazan Behiştî'nin *Heşt Behişt*'i⁹¹⁷, Behiştî'nin *İskendernâme*'si⁹¹⁸ ve Mûyî'nin *Nâlân u Handân*'i⁹¹⁹ bu eserlerdendir.

2.9.1.7. Bal, Şeker, Şerbet

Ulaşılması zor olma, tatlılığı sembolize etme ve çokça rağbet görme gibi vasıfları bulunan balın ilişkilendirildiği unsurlardan biri de şiiirdir. Şiir, hoş gitme yönüyle bal ile ilişkilendirilir ve hoş giden sözler bala benzetilir.⁹²⁰ Bu bağlamdan hareketle kitab da bünyesinde bal barındıran bir maden gibidir. Bunun örneği Süleyman Çelebi'de görülür. Nitekim Çelebi, eserini bal madeni olarak görür:

⁹⁰⁷ Şemseddin Sivâsî, **Heşt Behişt**, Hazırlayan: Âlim Yıldız, Sivas, Sivas Belediyesi, 2015, s. 358-359.

⁹⁰⁸ Erol Çöm, **Şemseddîn-i Sivâsî'nin İbret-nümâ Adlı Mesnevîsi (İnceleme-Metin)**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, s. 689.

⁹⁰⁹ Şemseddin Sivâsî, **Gülşen-Âbâd**, Hazırlayan: Hasan Aksoy, Sivas, Kristal Matbaacılık, 2015, s. 95-96.

⁹¹⁰ Fuzûlî, **Leylâ vü Mecnûn**, Hazırlayan: A. Azmi Bilgin, Abdülhakim Kılınc, İstanbul, Kapı Yayınları, 2019, s. 103-104.

⁹¹¹ Lâmi'î Çelebi, **“Şem ü Pervâne”**, Hazırlayan: Sadık Armutlu, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2020, s.256.

⁹¹² Orhan Kemal Tavukçu, **“Halîlî ve Fürkât-nâmesi (Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım)”**, s. 223.

⁹¹³ Firâkî, **Hüsrev ü Şîrîn**, Hazırlayan: Asuman Bayram, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2017, s. 63.

⁹¹⁴ Gelibolulu Mustafa Âlî, **Mihr u Mâh**, Hazırlayan: Ahmet İçli, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2017, s. 103. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56080,mihr-u-mahpdf.pdf?0>.

⁹¹⁵ Çâkerî, **Yûsuf u Züleyhâ**, Hazırlayan: Ayşe Yıldız, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2017, s. 397-398, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56158,cakeri-yusuf-u-zuleyhpdf.pdf?0>.

⁹¹⁶ Cem Sultan, **Cemşîd u Hurşîd**, Hazırlayan: Adnan İnce, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000, s. 398.

⁹¹⁷ Vizeli Ramazan Behiştî, **Heşt Behişt**, Hazırlayan: Emine Yeniterzi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2018, s.59, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56444,vizeli-ramazan-behisti-hest-behistpdf.pdf?0>.

⁹¹⁸ Behiştî Ahmed, **İskender-nâme**, Hazırlayan: Bünyamin Ayçiçeği, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2018, s. 49. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57758,behisti-ahmed-iskender-namepdf.pdf?0>.

⁹¹⁹ Halûk Gökâl, **Divan Şiirinde Hasb-i Hâller ve Mûyî'nin Nâlân u Handân**'ı, s. 191.

⁹²⁰ Ahmet Atilla Şentürk, **Osmanlı Şiir Kılavuzu I**, s. 48-49.

İşbu kân-ı şehd ki şîrindür dadı

Bil Vesîlet-ün-Necât oldu adı (Mevlîd, 725)

(İşte bu tadı tatlı olan bal madenidir. Adının Vesîletü'n-Necât olduğunu bil.)

Bal haricinde kitap aynı zamanda okuyana tatlılık verme yönüye şekere, şerbete benzetilir:

Şeker-i ma' nî-dürür işbu kitâb

Bir kadehden iç içi tolu şarâb (Mürşidü'l-Ubbad/2027)

(İşte bu kitap mana şekeri gibidir. Bir kadehten içi dolu şarap iç.)

Vü herkes kim ide bu şerbeti nûş

Du'âdan itmeye bizi ferâmûş (Gülşen-i Râz-ı Ârifân, 1010)

(Kim bu şerbetten içerse bizi duasında bizi unutmasın.)

2.9.1.8. Baş Tacı (Tâc-ı Ser)

“Çok kıymet verilen, çok sevilen (kimse veya şey)” olarak tanımlanan “Baş tacı”⁹²¹ şiirlerde kitabın benzetilene olarak kullanılır. Şekûrî bir şiirinde Kur'ân-ı Kerîm'i baş tacı olarak görür:

Edelim edâ-yı mezmûr-ı kitâb

Bil tarîkatde şeri'atdır esâs

Sâlikânın tâc-ı seridir kitâb

Bil tarîkatde şeri'atdır esâs (Şekûrî, s. 152)

(Kitabı, güzelce okuyalım. Tarikatte esas olan şey şeriattir bilesin. Kitap, sâliklerin baş tacıdır. Tarikatte esas olan şey şeriattir bilesin.)

2.9.1.9. Câmi, Hisâr, Kale, Sarây

Klasik Türk şiirinde kitabın benzetildiği unsurlardan biri de yapılarıdır. Nitekim, bu nazarla bakıldığında şairlerin kitapları câmi, hisar, kale, saray, sur, şehir gibi yapılara benzettikleri görülür.

---

⁹²¹ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s. 291.

Ankaralı Hekim Nidâ'î'ye göre şairin *Genc-i Esrâr-ı Ma'nî* adlı kitabı bir camîye benzer. Ona göre bu caminin mimarı can, harcı ise akıldır. İnşaat için gerekli bütün malzemeler gönül memleketinden gelir. Yapının düzgün, dengeli olması için kullanılacak terazi gözdür. Caminin kolonları parmaklar, yeri kâğıt, işçileri kalem ve divit, taşı toprağı da mürekkeptir. Duvarı, beyit ve mısralar, nakışı harfler olan bu yapının anahtarı “Bismillâh”dır. Câminin cemaati ise akıl ve fikirdir:

O câmi‘ gibi bir binâ eyledüm

Adın Genc-i Esrâr-ı Ma‘nî didüm

(O cami gibi bir bina eyledim. Adını Genc-i Esrâr-ı Ma‘nî koydum.)

Bu câmi‘de çün oldu mi‘mâr-ı cân

Vekîl harcı oldu ‘akıl bî-gümân

(Can bu camide mimar, akıl ise şüphesiz harç oldu.)

Bu câmi‘ için her ne hâcet ki var

Kamu milk-i dilden gelüp oldu dâr (Genc-i Esrâr-ı Ma'nî/3887, 3888, 3889)

(Bu câmi için gerekli olan ne varsa hepsi gönül mülkünden gelip malzeme oldu.)

Usûlî'ye ait olduğu düşünülen kitâp redifli şiirde şaire göre kitap, insanı unutmaya askerinden sonsuza dek koruyan dayanıklı hisardır:

Leşker-i nisyân hücûm itse ana kıl ilticâ

‘İlm-i ‘irfânun ebed muhkem hisârıdur kitâb⁹²²

[Unutmaya askeri saldırdığında (sen) kitaba sığın. Zira kitap irfan ilminin sonsuza dek dayanıklı hisarıdır.]

Nâfî'ye göre Vehbî'nin *Tuhfe* adlı eseri Acem memleketinin kalesidir:

---

⁹²² Nail Boysak, “Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi’ndeki 1479, 1591, 2752, 3005 Numaralı Şiir Mecmualarının Tanıtımı ve 2752, 3005 Numaralı Mecmuaların Metni”, 383.

Olmamışdur bâfte bu kârgâh-ı Rûmda

Kâle-i mülk-i ‘Acemdür bu kitâb-ı müstetâb (Nâfi‘, S.242)

(Anadolu diyarında böylesi örülmemiştir. Bu hoş kitap Acem memleketinin kalesidir.)

Kitabın benzetildiği yapılardan biri de saraydır. Bu benzetmenin örneği Ahmed-i Rıdvân’ın *Rıdvâniyye* adlı eserinde görülebilir. Nitekim şâir, kendi kitabını altınla işlenmiş, çevresi bağ ve bahçelerden oluşan bir saraya benzetir:

Ahmed-i Rıdvân çü fâl oldu sa’îd

Bu kühende eyledün nazm-ı cedîd

(Ahmed-i Rıdvân, falın uğurlu olduğu için meydana yeni bir nazım ortaya koydun.)

Gerçi kim çekdün emekler bî-şümâr

Şâh içün yabdun serây-ı zer-nigâr

(Gerçi sayısız, çok emek çektin ama şâh adına altınla süslenmiş bir saray yaptın.)

Çevresi gülzâr u bâg u lâlezâr

Ser-be-ser serv-i sanevberdür çenâr (Rıdvâniyye, 1696, 1697, 1698)

(Gül bahçesi, lale bahçesi gibi bahçelerle dolu olan bu yerin çevresi baştan sona servi ve çınardır.)

Benzer şekilde Firâkî *Husrev ü Şîrîn* adlı eserini saraya benzetir:

Bu kasr-ı dil-güşâ bulmaya tezyîn

Dimezsen âferin ithâf-ı tahsîn (Firâkî, Husrev u Şîrîn, 349)

(Sen “âferin” diyerek güzel bir ithafta bulunmazsan bu gönle ferahlık veren saray süslenemez.)

2.9.1.10. Cân

Siyamzâde Hamdî bir beyitinde her bir kitabı cana benzetir ve kitapların kişiyi Allâh’ın zâtına eriştireceğini ifade eder:

‘Aşk-ı Hakk’dır maksadım ey Hamdiyâ sen sâdık ol

Zât-ı Hakk’a vâsıl eyler cânda cân her bir kitâb (Siyâmezâde Hamdî, G.43/10)

(Ey Hamdî sen sâdık ol! Gayem Allâh’ın aşkına erişmektir. Canda cân olan her bir kitap seni Hakk’ın zâtına eriştirir.)

2.9.1.11. Cevher/ Dürr/ Sade/ Yâkut/ Elmâs/ Güher-i Şehdâne/ Altın

Klasik Türk şiirinde değerli taşlar umumiyetle “cevher” kelimesiyle karşılanır.⁹²³ Oluşumları, taşıdıkları değerleri, nitelikleri olmak üzere şaire ilham olan mücevherler çeşitli bağlamlar vesilesiyle şiirde kitabın benzetileni olarak ele alınır. Bu mücevherler arasında yer alan ve nisan yağmurunun damlasıyla sadefin içerisinde oluşan dürr (inci) genellikle klasik Türk edebiyatında kimi zaman sevgilinin dişi, teri gibi güzellik unsurlarıyla kimi zaman da âşığın gözyaşı, sözleriyle bir bağlam içerisinde yer alır.⁹²⁴ Sade/fin içerisinde bulunma, parlak olma, kıymet taşıma gibi birçok yönü vesilesiyle şiirlerde yer alan inci aynı zamanda şairlerin katında kitap ile anılır. Zira kitap, çok değerli bir incidir:

Rûz u şeb sarf eylerim ammâ tükenmez servetim

Şeb-çerâgım gevherim dürr-i semînîmdir kitâb (Ali Emîrî, G. 219/4)

(Gece gündüz harcamama rağmen servetim tükenmez. Zirâ kitap, benim kıymetli taşım, mücevherlerim ve değerli incimdir.)

Şair için kendi kaleme aldığı kitap da inci gibidir. Bundan dolayı şair bu kitabının değerini bilecek kimselerin elinde olmasını arzu eder:

Dürr ü cevherdür yakîn işbu kitâb

Bahr-i a’zam mevcidür bu hitâb

(İşte bu kitap şüphesiz inci ve cevherdir. Bu hitap ise okyanusun dalgası gibidir.)

⁹²³ Ahmet Atilla Şentürk, **Osmanlı Şiir Kılavuzu II**, 1. Baskı, İstanbul, Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi, 2017, s. 401.

⁹²⁴ İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, 136.

Ehline virgil sen ol dürdâneyi

Fark kıl bîgânededen yîgâneyi

(Sen o inci tanesini ehline ver. Yegâneyi bîgânededen ayrı tut.)

Gayr-ı ehline sakın virme kitâb

Uş vasiyyet eyledüm sana i şâb

(Ey delikanlı işte sana vasitelyimdir. Kitabı, ehli olmayana sakın verme.)

Cevheri cevher-fürûşa vir i yâr

Seng-i yabânî sanur anı hımar(Mürşidü'l-‘Ubbad / 1961, 1971, 1972, 1973)

(Ey dost! Cevheri cevher satana ver. Zira eşek onu yabandaki taş zanneder.)

Denizde bulunan ve içerisinde inciler barındıran sadef ise klasik Türk şiirinde şekilsel açıdan göz ve kulağa benzetilir.⁹²⁵ Bu kullanımın yanında ayrıca kitap da içerisinde inci gibi değerli bilgileri barındıran bir sadefdir. Sadeflerin içerisindeki inci sayılarından ilham alan şairler kitaplarının sayılarını da ayrıca bu sadefin içindeki inciye benzetirler. Şâir Ârif, *Vefât-ı Nebî* adlı eserinde “*Mevlîd, Mi ‘râc ve Vefât-ı Nebî*” olmak üzere üç eser ortaya koyduğunu ifade eder ve bu üç eseri bir sadefin içinde bulunan incilere benzetir:

Mevlid ü Mi ‘râc hem dahi Vefât

Uş tamâm oldı hayât ender-hayât

(Hayat içinde hayat gibi Mevlîd, Mi ‘râc ve dahi Vefât işte tamamlandı.)

Bir ev içre üç şem ‘i-dür yanar uş

Bir sadefde bil kim üç dürdâna hoş (Vefât-ı Nebî/1349, 1352)

(Bir ev içinde yanan üç mum, bir sadefin içinde bulunan üç hoş inci gibidir.)

Sadef ve incinin haricinde altın, yakut, elmas gibi mücevherler de kitap ile bir bağlam içerisinde yer alır:

---

⁹²⁵ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 398.

Ehl-i dil katında zerdür hûb u pâk

Gayb çünkim gözinedür hâr u hâk

(Gönül ehli katında güzel ve temiz bir altındır. Toprağın içinde olduğu için gizlidir.)

Yârlar destinde dür yâkûtdur

Pâyına düşmenlerün elmâsdur (Aşkî,Heft-Peyker, 5025, 5026)

(Dostların elinde inci ve yakut, düşmanların ayağına elmastır.)

Özetle denilebilir ki klasik Türk edebiyatı şairlerine göre kitap bir mücevherdir.

2.9.1.12. Çeşme, Çeşme-sâr

Hayat kaynağı olma, temel ihtiyaçlar arasında bulunma gibi birçok vasfı bünyesinde barındıran su ve etrafında teşekkül eden yapılar edebiyatın beslendiği kaynaklık arasında yer alır.⁹²⁶ Bu yapılardan biri de çeşmedir. Klasik Türk edebiyatında pek çok mana katmanı içerisinde işlenen kitap; okuyana hayat verme, iyilik ve ihsanda bulunma, okuyanın içini ferahlatma gibi yönlerle çeşmeye benzetilir:

Urlalı Ya'kûb Oğlu Hüseyin, *Mihtah-ı Cennet* eserinde kendi kitabını çeşmeye benzetir:

Menim pîrim elinden sâkî halka

Kitâbım çeşmedir cümle cihâna

(Miftâh-ı Cennet, 1723)

(Benim pirim elinden halka su veren saki gibidir. Kitabın bütün cihana çeşmedir.)

Kitap, âb-ı hayat çeşmesinin kaynağıdır:

---

⁹²⁶ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiir Kılavuzu II*, s. 526-527.

Gel berü ey zulmet içre âb-ı hayvân isteyen

Bu sevâd içre o ‘aynun çeşme-sâridur kitâb⁹²⁷

[Ey zulmet içinde ölümsüzlük suyunu arayan (kişi) beri gel. Zirâ âb-ı hayatın çeşmesinin kaynağı bir kitabın siyah mürekkepleri içindedir.]

2.9.1.13. Deniz/Nehir/Irmak/ Kevser Suyu

Hayat verme, canlılık katma gibi vasıfları taşıyan akarsular, özellikle tabiatın konu edildiği şiirlerde çokça işlenen unsurlardandır. Deniz, ırmak, nehir gibi farklı özellikleri olan bu sular taşıdıkları özellikleri neticesinde şairlere ilham olur.⁹²⁸ Denizin derinliklerinde incilerin bulunması, âb-ı hayât olarak bilinen suyun içeni ölümsüz kılması, tatlı suların kişinin yüreğini ferahlatması gibi yönlerinden hareketle şairler kendi kitaplarını akarsulara benzetirler. Öyle ki kitap da içinde mana incilerini bulunduran bir deniz, okuyucu da bu incileri çıkaracak olan dalgıçtır:

Gel berü gavvâs ol ol bahrdur

Gavvâs oluban çıkargıl dürlü dürr

(O bir denizdir. Beri gel ve dalgıç olup türlü incileri çıkar.)

Dört nehirdür bu kitâb iy kâyinât

Her birinden içeler âb-ı hayât (Mürşidü’l-‘Ubbad / s.646)

(Ey kâyinât! Bu kitap dört nehirdir. Onun her bir nehirinden âb-ı hayât içilir.)

Bir denizdür bu kitâb bilgil i cân

Okuyan gavvâsıdur bil bi-gümân (Câmiü’l-Ahbâr/ 383)

(Ey cân! Şüphesiz, bu kitabın bir deniz, okuyanın da dalgıç olduğunu bil.)

Urlalı Yak‘küb Oğlu Hüseyin’in *Miftâh-ı Cennet* ve Refî‘î’nin *Beşâretnâme* adlı eserinden alınan beyitlere bakıldığında şairlerin kendi kitaplarını kevser havuzuna benzettikleri görülür:

⁹²⁷ Latîfî, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ*, s.52.

⁹²⁸ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiir Kılavuzu I*, s. 193.

Havz-ı Ahmed'dir kitâbım gözün aç

Teşne isen derdine budur 'ilâc (Miftâh-ı Cennet, 2015)

(Kitabın, Kevser havuzudur, gözünü aç. Susamışsan derdine ilaç budur.)

Bir kadeh kevser suyudur bu kitâb

Nûş kıl kim gide gözünden hicâb (Beşâretnâme, 1263)

(Bu kitap bir kadeh kevser suyudur. Gözünden hicabın gitmesi için onu iç.)

2.9.1.14. Dükkân, İlaç

Şairin kendi kitabını benzettiği unsurlardan biri de dükkandır. Bu benzetmenin örneğinin görüldüğü eserlerden biri de Diyarbakırlı Ahmed Mürşîdî'nin *Pendnâme*'si-dir. Zira burada şairden bir tabip dükkânı açması -bir eser yazması- bu dükkânda dükkânda/eserde dertlere derman olacak ilaçlar bulundurması istenir:

Ahmedî geldin fenâ gülzârına

Bir tabîp dükkânı âç bâzârına

(Ey Ahmedî! Fânî gülbahçesine geldin. Dünya pazarına bir tabip dükkânı aç.)

Her devâlardan bire ma'cûnı kıl

Kalbi ârî eyleyen sâbûnu kıl

(Her bir ilaçtan macun yap. Bu macun kalbi temizleyen bir sabun gibi olsun.)

O devâdan her kim kalbe yüride

Terk idüp anunla kalbi arıda (Mürşîdî, Pendnâme/ s.22)

(O şifayı her kim kalbine sürerse onun kalbi tertemiz olur.)

Kitabını dükkâna benzeten şairlerden biri de Şemseddin Sivâsî'dir:

Bi-hamdi'llâh bu üslûb üzre dükkân

Tamâm oldu bi-'avn-i Rabb-i Mennân (İbretnümâ /s.544)

(Allâh'a şükürler olsun ki bu üslup üzere dükkân Mennân olan Allâh'ın yardımıyla tamamlandı.)

Urlalı Yakupoğlu Hüseyin de aşağıdaki beyitinde kendi kitabını ilaç olarak görür:

Havz-ı Ahmed'dir kitâbım gözün aç

Teşne isen derdine budur 'ilâc (Miftâh-ı Cennet, 2015)

(Kitabın, Kevser havuzudur, gözünü aç. Susamışsan derdine ilaç budur.)

Özetle, kitap her derde deva olan ilaç ya da ilaçların bulunduğu dükkân gibidir.

2.9.1.15. Dürbün

Uzak nesneleri yakın gösterme işlevine sahip olan dürbün, klasik Türk şiirinde kimsenin aklına gelmeyen manaları ortaya çıkarma yönüyle kalem ile ilişkilendirilir.⁹²⁹ Kalemın dürbüne benzetilmesi gibi kitap da geçmişteki olayları okuyuculara gösterme yönüyle dürbüne benzetilir:

'Âlemin mâzîdeki ahvâl-i gün-â-gûnunu

Keşf için mu'ciz-nümâ bir dūr-bînımdir kitâb (Ali Emîrî, G. 218/3)

(Kitap, âlemin geçmişteki türlü türlü hallerini görebilmek için mucize gösteren bir dürbündür.)

2.9.1.16. Genc, Kenz, Mâl, Vâridât

Klasik Türk edebiyatı şairi definecilik ile ilgili olan küp, hazine vb. pek çok unsuru harabelerde bulunma, toprağa gömülme, tılsımlı olma gibi çeşitli bağlamlar içerisinde şiirinde işler⁹³⁰ Kitap da içerisindeki kıymetli bilgileri barındırma, okuyanın bilgi dağarcığını zenginleştirme yönleriyle hazineye benzetilir:

Kenz-i lâ-yefnâya irer pâdişâh-ı vakt olur

Her kimün gencîne vü gencîne-dârıdur kitâb⁹³¹

(Kitap, kimin hazine ve hazinedarıysa o kişi tükenmez bir hazineye erer ve döneminin padişahı olur.)

⁹²⁹ Ahmet Atilla Şentürk, **Osmanlı Şiir Kılavuzu III**, 1. Baskı, İstanbul, Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları, 2019, s. 390.

⁹³⁰ Ahmet Atilla Şentürk, **Osmanlı Şiir Kılavuzu III**, s. 69-70.

⁹³¹ Latîfi, **Tezkiretü's-Su'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ**, s.52.

Bir mutalsam kenz-i lâ-yefnâsıdır endîşemin

Kâ'inâta vâridât-ı nev-zemînîmdir kitâb (Ali Emîrî, G. 219/5)

(Kitap, benim düşüncelerimin tılsımlı ve tükenmek bilmeyen hazinesidir. O, dünyada yeni bir tür olan gelirlerimdir.)

2.9.1.17. Gelin:

Klasik Türk şiirinde gelin; inci küpeleri, güzel kokuları, kırmızı yanakları, sürmeli gözleri ve duvağıyla güzeli, güzelliği temsil eder. Güzellik unsurlarından hareketle şair de kendi şiirini geline benzettiği gibi⁹³² kitabı da gelinle ilişkilendirir. Kitap koyunda saklanan, duvak gibi cilde sahip olan, eşsiz ve benzersiz güzelliğiyle ön plana çıkan bir gelin gibidir.

Kitabı gelin olarak gören şairlerden biri de Lâmi'î Çelebi'dir. *Veyse vü Râmîn* mesnevisindeki rivayete göre şair evinde hüznü bir halde bulunurken bir arkadaşı kendisine Fahreddin Cürçânî'nin *Mihr ü Vefâ* kitabını getirir ve bu kitabı ona medhedip nadir kitaplardan olduğunu söyler. Şair de bu sözlerin üzerine söz gelini olarak gördüğü kitabı arkadaşının elinden alır ve yüzünün güzelliğini inceler. Ona göre bu kitap güzel olsa da çekici değildir. Ayrıca şiiri değersiz, hikayesi renksizdir. Nadir olmasının sebebi de kusurlardan dolayı gizlenmiş olmasıdır:

Elinden aldum ol zîbâ kitâbı

Götürdüm söz 'arûsından nikâbı

(O, güzel kitabı elinden aldım. Söz gelininin nikabını açtım.)

Temâşâ eyledüm hüsn ü cemâlin

'Îzâr u çeşm u zülf ü hatt u hâlin (Veyse vü Râmîn, 374, 375)

(Güzelliğine, yüzüne, yani yanağına, gözüne, zülfüne, ayva tüylerine, benine baktım.)

Kitabın geline benzetilmesi Lâmi'î Çelebi'nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisi haricinde Şükrî-i Bitlîsî'nin *Selim-nâme*'si⁹³³, Mehmed'in *Işk-nâme*'si⁹³⁴, Abdülvâsi

⁹³² İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s.38.

⁹³³ Şükrî-i Bitlîsî, *Selimmâme*, s. 47.

⁹³⁴ Mehmet, *Işk-nâme (İnceleme-Metin)*, Hazırlayan: Sedit Yüksel, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1965, s. 72.

Çelebi'nin *Halil-nâme*'si⁹³⁵, Cemâlî'nin *Hümâ u Hümâyün-nâme*'si⁹³⁶ ve Lâmi'î'nin *Şem' ü Pervâne*'si⁹³⁷ olmak üzere pek çok kitapta da görülür. Şair Mecdî de bir beyitinde kitabı koynundaki gelin olarak gördüğünü şöyle ifade eder:

Eglencem idi benim dürûsum

Koynumda kitâb idi 'arûsum

(Balıkesirli Mecdî, s. 465.)

(Derslerim benim eglencemdi. Sevdığım, koynumdaki kitaptı.)

2.9.1.18. Gonca, Gül

Klasik Türk şiirinde goncanın şaire ilham olan noktalarından biri de küçük bir nokta halindeyken zamanla büyüyüp açılmasıdır. Goncanın açılması bir manada ferahlık demektir.⁹³⁸ Kitap da açılıp okunduğunda gönle ferahlık verir. O, bu yönüyle goncaya benzer. Latîfî'nin aşağıdaki beyitine bakıldığında şaire göre kitap gönlü gonca gibi dar olanların gönlünü açar:

Gonca-veş dil-teng olanun gönlin açar gül gibi

San gül-i sad-berg-i fasl-ı nevbahâridur kitâb⁹³⁹

[Kitap, gonca gibi dar gönüllü olanın gül gibi gönlünü açar. Sanki (o) ilkbahar mevsiminin yüz yapraklı gülüdür.]

Şairler kimi zaman kendi kitaplarını da gül olarak görürler. Bu şairlerden olan Ârif, *Vefât-ı Nebî* kitabını bir gül olarak görür:

Hem de bir gül iltürem uşda sana

Ol gülüstânı viresin tâ bana

(Vefât-ı Nebî, 1342)

(Ayrıca işte sana bir gül gönderiyorum. Bana o gül bahçesini veresin.)

2.9.1.19. Göz, Göz Nûru, Nûr

Şiirlerde ciğer kanyla beslenme, gönlü tuzağa düşürme, kırmızı ve kanlı olma gibi pek çok mana katmanında varlık gösteren gözün vasıflarından biri de uykusuz

---

⁹³⁵ Abdülvâsi Çelebi, *Halilnâme*, Hazırlayan: Ayhan Dülâş, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, s. 496-497.

⁹³⁶ Osman Horata, *Cemâlî Hümâ vü Hümâyün İnceleme-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım1-2*, Harvard Üniversitesi, 2016, s. 2.

⁹³⁷ Lâmi'î Çelebi, *Şem' ü Pervâne*, s. 257.

⁹³⁸ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiir Kılavuzu V*, s. 187.

⁹³⁹ Latîfî, *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, s.52.

kalmadır. Özellikle âşıkların, mâşukun aşkından sebep geceleri uykusuz kalması şiirlerde çokça işlenen bir durumdur.⁹⁴⁰ Bu bağlam doğrultusunda bakıldığında şiirlerde kitabın, açık kalma yönüyle göze benzetildiği görülür:

Açılıp gâh döner dîde-i bî-hâba kitâb

Ser-i bâline konup gâh varır hâba kitâb (Ebûbekir Celâlî, G. 8/1)

(Kitap, kimi zaman açılıp uykusuz göze döner. O, yastığın baş ucuna konulduğunda ise uykuya varır.)

Şair kimi zaman kendi kitabını da göz olarak görür. Zira onun eseri âlemde olup bitenleri gösterir:

Eylegil etrâfına anca nazar

Bir nazarda gez cihânı ser-te-ser

(Etrafına bir bak. Bir bakışta baştan sona dünyayı gör.)

‘Âlemi gözdür açan ‘asker değil

‘Âlemün miftâhı gözdür şöyle bil

(Âlemi açan asker değil gözdür. Alemin anahtarı gözdür böyle bil.)

Göze ‘âşıksan [eger] iy âfitâb

Göz ola hünkârıma işbu kitâb (Miftâh-ı Cennet, 1432, 1434, 1439)

(Eğer, göze âşıksan/ulaşmak istiyorsan işte bu kitap hünkarıma göz olsun.)

Hitap edilen kişinin insan vücudu için büyük öneme sahip olan göze benzetilmesi neticesinde teşekkül eden “göz nuru”⁹⁴¹ ifadesi ayrıca kitaplar için de kullanılır. Şâirlere göre kitap, göz nurudur:

Gözümün nûrı rûhum gibidir işbu kitâb

Korkarın ben öliceğ câhile nâdâna düşe kitâb⁹⁴²

[İşte bu kitap, (benim) gözümün nuru, ruhum gibidir. Ben öldükten sonra cahilin eline düşmesinden endişe ederim.]

⁹⁴⁰ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiir Kılavuzu V*, s. 266-268.

⁹⁴¹ Ahmet Atilla Şentürk, *a.g.e.*, s. 306.

⁹⁴² Zehra Canbay, *Tercüme-i Şeyh Ömer Efendi Risalesi (İnceleme-Metin-Dizin)*, s. 199-200.

Sîne-i şevkimde bir hırz-ı yakînîmdir kitâb

Dîde-i endîşede nûr-ı mübînîmdir kitâb (Ali Emîrî, G. 218/1)

(Kitap, arzu dolu göğsümde koruyuculuğundan şüphe edilmeyen bir muska gibidir. O, düşünce gözümün apaçık nurudur.)

Ben niçün geldim demem artık Emîrî 'âleme

Nûr-bahşâ-yı dil-i hakka'l-yakînîmdir kitâb (Ali Emîrî, G. 219/9)

(Ey Emîrî! Ben artık dünyaya niçin geldim demem. Zira kitap, Hakke'l-yakîn gibi olan gönlümün nur bahşedicisidir.)

Özetle açılması yönüyle göze benzetilen kitap, şairin gözünü, gönlünü aydınlatan bir nur gibidir.

2.9.1.20. Emîr/ Sipâhî

Şair kimi zaman kendi kitabını emire, kendi alanında yazılmış kitapları da sipahiye benzetir. Bu benzetmeyi yapan şairlerden biri de Ahmed-i Rıdvân'dır. O, kâleme aldığı *Rıdvâniyye* eserini emir olarak görürken Nizâmî'nin *Penc-Genc*'ini sipâhi olarak görür:

Minnet-i Hak buldı bu nazm ihtitâm

Rûh-ı kudsî didi Rıdvâniyye nâm

(Allâh'a şükürler olsun ki bu nazım tamamlandı. Kutsal ruh adını Rıdvâniyye koydu.)

Ger Nizâmî eyleye cehd-i tamâm

Nazmına bu resme virmeye nizâm

(Eğer Nizâmî çalışıp çabalasa nazmına bunun kadar nizam veremez.)

Gerçi kim didi Nizâmî Penc-Genc

Her birinde çekdi yüz bin dürlü renc

(Gerçi Nizâmî de Penc-Genc adlı eser yazdı. Her birinde yüzbinlerce zorluk çekti.)

Düşmedi anlar da bu nazma nazîr

Oldılar anlar sipâhî bu emîr (Rıdvâniyye, 1711, 1712, 1713, 1714)

(Yazdığı o eser bu nazma benzer olamaz. Bu emir oldu onlar ise sipahi.)

2.9.1.21. Evlat/ Oğul

İslam dininde müslümanlar: “İnsan ölünce, üç ameli dışında bütün amellerinin sevabı kesilir: Sadaka-i câriye, kendisinden istifade edilen ilim, arkasından dua eden hayırlı evlât.”⁹⁴³ hadis-i şerifine nâil olabilmek, insanlığa faydalı işler yapabilmek adına maddi ve manevi eser bırakabilme gayreti içerisine girerler. Kendileri ahirete göçse bile geride bıraktıkları hayırlı işlerin nesillerini, isimlerini devam ettireceğine inanırlar. Bu inanç ve düşünce şiirlere de yansır. Nitekim pek çok şair ölmeden önce dünyada bir eser bırakmanın gerekliliğini ifade eden mısralar dile getirmiştir. Kemâlpaşazâde’nin şu mısraları bu duruma örnek olarak verilebilir:

Eser-i hayr ile kişi diridür

Kendü ölür ise işi diridür (Kemâlpaşazâde, Müfret, 239)

(Kişi, hayır eseri ile diridir. Kendisi ölse de işi diridir.)

Klasik Türk edebiyatı şairinin kitap kaleme alma gayelerinden biri de bu inanç ve düşüncedir. Bu hususta dile getirilen şu ifadeler önemlidir:

Edebiyatımızda yer alan mesnevilerin büyük bir çoğunluğunun yazılış sebebini teşkil eden bu grupta müellif, kendisi ölüp gittikten sonra adını yaşatmak arzusundan yola çıkmıştır. Yani bir bakıma eseri sayesinde ölümsüzleşmeyi, sonsuza dek insanların hayır duasına mazhar olmayı ve hayırla anılmayı hedeflemiştir.⁹⁴⁴

Şairin nazarında kitap; kendi yüreklerinden doğan, adını yaşatan, hayır dualarla anılmasını sağlayan, neslini devam ettiren evlad, oğul gibidir. Dünyaya evlat getirirken çekilen sıkıntılar gibi şair de kitabını yazarken sıkıntılar yaşar. Bu benzetmeyi yapan şairlerden biri de Sükûtî’dir:

‘Arz idip dünyâya koyam bir eser

‘Aşkıla kalbimden hep tulu’ ider

(Kalbimden aşk ile doğan bir eser yazıp dünyaya arz edeyim.)

⁹⁴³ M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çalkan, Raşit Küçük, **Riyâzü’s-Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri**, İstanbul, Kampanya Kitapları, C.5, 2016, s. 8.

⁹⁴⁴ Hasan Kavruk, **Türkçe Mesnevilerde Sebeb-i Telif (Eser Yazma Sebebi)**, s. 206.

Bir ogl-ı ma‘nevî togurmak hüner

Haşre dek eyleye dilde senâyı

(Haşre kadar seni dilde/gönülde hayırla anacak manevi bir oğul doğurmak büyük bir hünerdir.)

Evlâd-ı ma‘nevî gerçi bir kitâb

Te‘lîfin idince çekdim çok ‘azâb

(Aslına bakılırsa kitap yazım sürecinde çok azap çektiğim manevi bir evlat gibidir.)

Ahbâb-ı yârânım ola kâmyâb

Fehm itsin güzelce bunda ma‘nâyı

(Dostlarım, bundaki manaları güzelce anlayıp mutlu olsunlar.)

Hayr ile yâd ide hem bizi îhvân

Haşre dek söylene ismimiz destân

(Dostar bizi hayırla ansın. Kıyamete değin ismimiz destan gibi söylensin.)

İsterem kabrimde rûhumuz şâdân

Görmeye anda hiç aslâ cezâyı

(Sükûtî, s. 368)

(Ruhumuz kabrimizde şadan olsun. Orada asla cezalandırılmasın.)

Kitabı oğul olarak gören şairlerinden biri de Âşık Paşa’dır. O, *Garib-nâme* mesnevisinde yiğitlik tahtına çıkan kişiden meydana gelen dört oğulu dile getirir. Dört işte makam tutan bu oğullar her zaman atasının adını hatırlatır. Bu oğullar kişinin dört yerinden ortaya çıkar. Bunların ilki mescit, köprü gibi yapılardır ki kişinin malından doğar. İkinci oğul ise kişinin nefsinden doğar. Bu oğul onun soyunu devam ettirir. Üçüncü oğul canından meydana gelir. Bu oğul atası dünyadan göçtükten sonra onun yerini tutar. Halkı bilgilendirir, bilinçlendirir. Bunlar kitaplardır. Zira dünyada kalan her kitap candan doğmuştur. Dördüncü oğul da kişinin zatından doğan ve hoca elinde yetişen âlim talebelerdir. Dört oğulu izah ettikten sonra Âşık Paşa helal kazanca dikkat

çeker. Nitekim helal kazancı olan kişinin bu dört oğlu ona güzel ameller kazandıracaktır lakin haram kazanıyorsa bu dört oğulun kendisine fayda sağlamayacaktır.⁹⁴⁵

Sükûtî ve Âşık Paşa haricinde Avnî⁹⁴⁶ (*Tuhfetü'l-Hükkâm*), Vizeli Ramazan Behiştî⁹⁴⁷ (*Heşt Behişt*), Mustafa Efendi⁹⁴⁸ (*Gülşen-i Pend*), Ankaralı Hekim Nidâî⁹⁴⁹ (*Genc-i Esrâr-ı Ma'nî*), Urlalı Ya'kub Oğlu Hüseyin⁹⁵⁰ (*Miftâh-ı Cennet*) ve Şemseddin Sivâsî⁹⁵¹ de (*Mir'atü'l-Ahlâk*) kendi kitabını evlat, oğul olarak gören şairlendendir.

2.9.1.22. Helvâ

Bal ve şekerden yapılması yönüyle şaire ilham olan helva, şiirlerde benzetme unsuru olarak yer alır. Şair kimi zaman sevgilinin dudağını, kimi zaman da kendi şiirini helvaya benzetir.⁹⁵² Bu benzetmenin kitap için yapıldığı da görülür. Şair için kendi kitabı helva gibidir. Bu benzetmeyi yapan şairlerden biri Mürşîdî'dir. Kendi kitabını helvaya benzeten şair, bu kitabının dostlarının elinde kalmasını arzu eder. Zira başkaları/cahillere o helvadan lezzet alamaz:

İlâhî vir bu pendi yâr eline

Dilerem girmesin ağyar eline

(*Ey Allâh'ım! Bu eserimi dost eline vermeni, onun başkasının eline girmemesini senden dilerim.*)

---

⁹⁴⁵ **Âşık Paşa**, *Garib-nâme*, Hazırlayan: Kemal Yavuz. İstanbul, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dili Kurumu Yayınları, 2000, s.491-495.

⁹⁴⁶ Avnî, **Tuhfetü'l-Hükkâm**, Hazırlayan: Mehmet Kırbıyık, Konya, Tablet Yayınları, 2008, s. 139.

⁹⁴⁷ Vizeli Ramazan Behiştî, **Heşt Behişt**, s. 150.

⁹⁴⁸ Mehmet Sait Çalka, "**Mustafa Efendi ve Gülşen-i Pend Mesnevisi (İnceleme-Metin-Sözlük)**", Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007, s. 304.

⁹⁴⁹ Ankaralı Hekim Nidâî, **Genc-i Esrâr-ı Ma'nî**, Hazırlayan: Nuran Öztürk, Adana, Karahan Kitapevi, 2011, s. 354-356.

⁹⁵⁰ Ayşe Parlakkılıç Mucan, **Türk İslâm Edebiyatında Manzum Nasihat-nâmeler ve Urfalı Ya'kub Oğlu Hüseyin'in Miftâh-ı Cennet'i**, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020, s. 752.

⁹⁵¹ Şemseddin, Sivâsî, **Mir'atü'l-Ahlâk**, s. 51.

⁹⁵² Ahmet Atilla Şentürk, **Osmanlı Şiir Kılavuzu VI**, 1. Baskı, İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi. s. 427-431.

Ki zîrâ ol ki bilmez râh-ı hakkı

Bu helvâlardan anlamaz mezâkı (Mürşîdî, Pendnâme/s.313)

(Zira onlar Hak yolunu bilmezler. Bu helvaların tadını anlamazlar.)

2.9.1.23. İltica-gâh, Merci‘, Me‘âb, Mesned, yurd

Kitap okuyanları cahillikten, bilgisizlikten koruyan bir sığınak, müracaat edilecek makam, varılacak güzel bir yurttur:

Ondadır esrâr-ı vahdet ondadır ahkâm-ı dîn

İftihârım ilticâgâhım mu‘înimdir kitâb (Ali Emîrî, G. 219/6)

[Vahdet sırları, dîn hükümleri ondadır. Zira kitap, (benim) övüncüm, sığınacak yerim, yardımcımdır.]

Mesnedimdür dü cihânda ol benim hem mürşîdüm

İftihârım rif‘atüm hüsn-i meâbımdur kitâb⁹⁵³

[Kitap, iki cihanda benim dayanağım, mürşidim, övüncüm, yükselme (vesilem), varılacak güzel bir yurdumdur.]

2.9.1.24. Huld-ı Berrin

“Huld-i berrin”⁹⁵⁴ “En yüksek, en yüce cennet” demektir. Cennet ise salih amel-ler işleyen her müminin gideceğine inanılan nimetler yurdudur. Allah’ın rahmetinin nişanesi olarak yedi cehenmene karşılık yaratılan sekiz cennet isim ve nitelikleriyle farklılık gösterir. Çeşitli niteliklere sahip olan cennetin vasıflarından biri de içerisinde üzüntünün olmamasıdır. Nitekim, pek çok ayette cennetin bu vasfı işaret edilir.⁹⁵⁵ Kitap da insanı üzüntüden uzak tutan, onun ömrünü hoş eden cennet gibidir:

‘Âlemin her faslını siyyân eder eğlencesi

Hoş geçer ‘ömrüm benim huld-i berînimdir kitâb (Ali Emîrî, G. 218/8)

(Kitapla vakit geçirmek âlemin her eğlencesine denktir. Kitap benim en yüce cennetim gibi olduğu için ömrüm hoş geçer.)

⁹⁵³ Zehra Canbay, *Tercüme-i Şeyh Ömer Efendi Risalesi (İnceleme-Metin-Dizin)*, s. 199-200.

⁹⁵⁴ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1294.

⁹⁵⁵ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiir Kılavuzu II*, s. 387-391.

2.9.1.25. Hokka, Dürc

Hokka; cam, maden yahut topraktan yapılan ve içine mürekkebe, afyon ve esrar konulan küçük kaplardır. Şiirlerde genellikle ağız hokkaya benzetilir.⁹⁵⁶ Dürc⁹⁵⁷ ise “hokka, kutu, mücevher kutusu” manalarına gelir. Şairlerin nazarında kitap da içinde inciler barındıran hokkaya, mücevher kutusuna benzetilir. Ârif de *Mürşidü'l-Ubbâd* eserinde kitabını bir hokkaya benzetir ve içerisinde iki bin kırk iki tane incinin/beyitin olduğunu söyler:

Decrdür bu hokkada iy mu'teber

İki bin kırk bir ü bir dâne güher (Mürşidül-Ubbad/s. 134)

(Ey muteber kişi! Bu hokkada iki bin kırk iki tane inci toplanmıştır.)

Ârif başka bir beyitinde eserini yine içinde üç inci bulunan bir hokkaya benzetir:

Uşda üç gevher-dürür bir hokkada

Kıl nazar tâ gönlünü rûşen ide (Vefat-ı Nebi/1350)

(İşte bir hokkanın içinde üç inci bulunmaktadır. Gönlünü aydınlatması için ona nazar kıl.)

Atâ'î ise mesnevisinde arkadaşının koynundan çıkardığı *Sübha-i Câmî* kitabını “dürc-i hüner” olarak görür:

Fâl idip açdı o dürc-i hüneri

Saçdı bir 'ıkd-ile bezme güheri (Sohbetü'l-Ebkâr/362)

(Hüner kutusunu fala bakmak için açtı. Meclise inci dizisiyle inci saçtı.)

2.9.1.26. İnsan

(Dost, Refik, Hem-dem, Enîs, Sadîk, Hem-ser, Celîs, Sırdâş, Yoldaş, Şerik, Mürşid, Mu'în, Rehber)

Şairlere göre kitap; âlimlerin, kâmillerin, kendilerinin her vakit yanında durur, onlarla sohbet eder, onları dertten kurtarır, eğlendirir. Kitap, taşıdığı bu vasıflar vesilesiyle şiirlerde umumiyetle “dost, refik, hem-dem, enîs, sadîk, hem-ser, celîs, sırdaş, yoldaş” olarak görülür:

⁹⁵⁶ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 222.

⁹⁵⁷ İlhan Ayverdi *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 779.

Ey Emîrî her fazîlet ehli şâyândır dese

Bâ'is-i feyzim enîs-i nâzenînîmdir kitâb (Ali Emîrî, G. 218/9)

[Ey Emîrî! Fazilet sahibi her (kişi) “Kitap, benim narin arkadaşım, feyiz sebemim.” dese layıktır.]

Hem enîsim hem celîsim hem karînîmdir kitâb

Yâr-i cânımdır habîb-i nâzenînîmdir kitâb (Ali Emîrî, G. 219/1)

[Kitap, benim hem dostum hem arkadaşım hem komşumdur. O, (benim) can yarım, nazlı sevgilimdir.]

Kâmilün olmaz kitâbından ziyâde hem-demi

Gelse bir câhil safâ gelmez bize kaygu gelür (Taşlıcalı Yahyâ G.76/4)

(İlim ve fazilet sahibi olanların kitabından başka arkadaş olamaz. Zira bir cahil bizim yanımıza gelse bize safa değil endişe gelir.)

Kitâbı künc-i ‘uzletde sadîk-i gam-güsâr itdim

Sürûr-efzâ olup hazz itdim ol yâr-ı muvâfıkdan (Sıdkî Paşa, G.60/2)

(Kitabı yalnızlık köşesinde dertten kurtaran hakiki dost yaptım. O munasip sevgiliden sevincimi artırıp keyiflendim.)

Kudreti bilmezler hîc âşinâlık eylemez

Tâlibin tâ ezelden yâr-i gâridir kitâb⁹⁵⁸

(Kudretini bilmeyen kişiler onunla yakınlık kurmazlar. Oysa kitâp tâlip olan kimselerin ezelden beri mağara dostudur.)

Çünkü yokdur enîs-i hücre-i gâm

Râgıbâ sohbetim kitâb iledir (Koca Râgıb Paşa, G.36/9)

(Ey Râgıp! Gam hücresinin arkadaşı olmadığı için benim sohbetim hep kitaplardır.)

---

⁹⁵⁸ Zehra Canbay, Tercüme-i Şeyh Ömer Efendi Risalesi (İnceleme-Metin-Dizin), s. 199.

Ey gönül sâhib-i dünyâ olamaz sâdık enîs

Kütüb-i fâhire-veş yâ ola mı hayr-ı celîs (İstanbul Eşref, G.133/1)

(Ey gönül, dünya sahibi olan /dünyaya meyleden kimse sâdık bir dost olmaz.

Hiç iftihar edilen kitaplar gibi hayırlı bir dost olur mu?)

Sever sâhib-tâbi‘at sohbet-i dîvân-ı eş‘ârı

Celâli husrev-i tâb‘a nedîm olmaz kitâb-âsâ (Ebubekir Celâli, G.5/7)

(Ey Celâli! İyi yaratılışlı kimseler şiirler divanının sohbetini sever. Mizacımın

padişahına kitap gibi başka bir dost olmaz.)

Cüstcû eyleme yârân ü celîs

Kütüb-i fâhire-veş var mı enîs (Lutfiyye, 465)

(Doslarını, arkadaşlarını arama. İftihar edilen kitaplar gibi dost var mıdır?)

Şairin nazarında kitap, cahillere dostluk etmez, onlara yüzünü göstermez, lezzet vermez. Onların yanında sessiz ve garip kalır. Onların uykusunu getirir.

Kelâl virdi temâşâ-yı hüsnî zühhâda

‘Aceb mi keç-nazârâna getürse h‘âb kitâb (Koca Ragıp Paşa, G.12/2)

(Güzelliğin temâşâsı zâhitlere bıkkınlık verdi. Kitabın kötü bakışlı insanların uykusunu getirmesi şaşılacak bir durumdur.)

Sakın nâdâna izhâr eyleme esrârı ey dânâ

Sukût it nezd-i câhilde hamûş ol sen kitâb-âsâ⁹⁵⁹

(Ey âlim! Cahile sırlarını sakın söyleme. Cahilin yanında sen de kitap gibi sessiz ol.)

Zebân-ı halkda âvâze-sâzdır suheni

Hamûş iken yine ehl-i suhen kitâb gibi (Mehmet Şerîf Efendi, G.152/4)

(Söz sahipleri kitap gibi sessizken, sözü halk dilinde yüksek sesle okunandır.)

---

⁹⁵⁹ Eyyüp Demir, “Mecmûa-i Eş‘ar Millî Kütüphane 06 MİL YZ A 9854 (İnceleme-metin-sözlük)”, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2019, s. 323.

Bulsa hem-dem cûş ider deryâ gibi takrîrde

Zâhirâ hâmûş oldu gerçi mânend-i kitâb (Sahaflarşeyhizâde Es'ad K.36/20)

(Arkadaş bulsa anlatmada derya gibi coşar. Gerçi görünüşte kitap gibi sessiz oldu.)

Dilün düşürme sakın meh-ruhân-ı kem-sâle

Ki câhilân arasında kalur kitâb garîb (Nâbî, G.18/5)

[Gönlünü genç (ve) yanakları ay gibi parlayan (sevgiliye) verme. Zira kitap cahiller içinde garip kalır.]

Hitâbı anla miyâna kelâmı sarf itme

Hazân içinde olur Şevkiyâ kitâb garîb (Ömer Şevkî Mardînî, G.25/7)

[Ey Şevkî! Hitabı anlayıp (sevgilinin) beli için söz söyleme. Zira kitap sonbaharda garip kalır.]

Şaire göre kitap, okuyanın elinden tutar, ona yol gösterir, onu dertten kurtarır, gönlünü âbâd edip nurlandır. Kitaba atfedilen bu özellikler vesilesiyle kitap, “mürşîd, mu‘în, rehber” olarak görülür.

Mesnedimdür dü cihânda ol benim hem mürşîdüm

İftihârüm rif‘atüm hüsn-i meâbımdur kitâb⁹⁶⁰

(Kitap, iki cihanada benim dayanağım, mürşidim, övüncüm, yükselme vesilem, varılacak güzel bir yurdumdur.)

Hem tarîkat hem hakîkat bildirüp eyler reşâd

Farkına var sözlerin sâhib-zamân her bir kitâb (Siyâmzâde Hamdî, G.43/5)

(Kitap hem tarikat hem de hakikat yolunu bildirip doğru yola götürür. Her bir kitap mürşid olduğu için onların sözlerini anla.)

---

⁹⁶⁰ Zehra Canbay, *Tercüme-i Şeyh Ömer Efendi Risalesi (İnceleme-Metin-Dizin)*, s. 199-200.

Ondadır esrâr-ı vahdet ondadır ahkâm-ı dîn

İftihârım ilticâgâhım mu ‘înimdir kitâb (Ali Emîrî, G. 219/6)

[Vahdet sırları, din hükümleri ondadır. Zira kitap, (benim) övüncüm, sığınılacak yerim, yardımcımdır.]

Dinlemem câhil sözünü pendini hem gâfilün

Ümmetiyem Ahmed’ün ben şeyh ü şâbımdur kitâb⁹⁶¹

(Ben cahilin sözünü, gafilin nasihatını dinlemem. Ben Hz. Peygamber (sav.)’in ümmetiyim, kitap benim şeyhim, arkadaşımıdır.)

Şairin kendi kitabı da mürşit gibidir:

Sana bil mürşid-dürür işbu kitâb

Togrı yola kulaguzlar bil i şâb (Mürşidü’l-‘Ubbad / 2033)

(Ey genç bilesin! İşte bu kitap, sana doğru yolu gösteren bir müşittir.)

Kitabı insana benzeten şair ona dostluk ve mürşitlik haricinde pek çok karakteristik özellik atfeder. Bu özelliklerden bazıları şunlardır:

Ağlar: Kıbrıslı Hilmî bir beyitinde dört kitabın ağladığını ifade eder:

Ey emîn-genc-i dâniş çâr kitâb aglar sana

Sanma bârândır yagan gökden sehâb aglar sana (Kıbrıslı Hilmî, G. 98/1)

(Ey bilginin emin hazinesi! Dört kitap senin adına ağlar. Gökten yağanı yağmurdur zannetme, bulut senin haline ağlar.)

Bağrı Yanıktır: Ârif Süleyman’a göre kitabın bağrı yanıktır.

Kitâbında ne sûziş var ki yakmış rûy-ı evrâkı

O zîbâ nüshanın da ‘âşık-âsâ bağrı yanıktır (Ârif Süleyman, K. 35/10)

(Kitabında nasıl bir ateş var ki sayfaların yüzünü yakmış. O süslü/güzel kitabın da âşık gibi bağrı yanıktır.)

Cehâlet perdesini kaldırır: Şaire göre kitap cehalet perdesini kaldırır:

---

⁹⁶¹ Zehra Canbay, a.g.e., s. 199-200.

Âdeme gâyet hicâb inmiş cehâlet zulmeti

Çok şükür kim İlmî ref'-i hicâbımdır kitâb⁹⁶²

(Ey İlmî! Cehâlet zulmeti perde gibi insanoğlunun üzerine inmiş. Çok şükür ki kitap benim örtüyü kaldıranımdır.)

Dua eder: Kitap açıldığı vakit ikiye ayrılır. Bu durum şaire dua eden bir el gibi görünür. El ile kitap sayfalarının şekli benzerliğinin yanında renk bakımından da benzerlik göstermesi bu çağrışım için zemin oluşturur:

Kitâb iki elin açup du'â eyler yüzün görse

Yine bir 'ârızı mushaf meh-i ferhunde-fâlüm var (Zâtî, G.489/2)

[Kitap (senin) yüzünü görse elini açıp dua eder. Yine bir yanağı mushaf olan uğurlu ayım var.]

Okursân ger ey yüzi mushaf mu'allim-hâned

El açup sana du'âlar eyleyem gûyâ kitâb (Zâtî, G.70/4)

[Ey yüzü mushaf (olan sevgili)! Mektepde eğer okursan sanki bir kitap (gibi) senin için el açıp dualar ederim.]

Mushaf-ı hüsnün temâşâ itmege karşı sana

İki dest açub mu'allimveş du'â eyler kitâb (Cesârî, G.40/3)

(Kitap, güzelliğinin mushafını seyretmek için sana karşı hocalar gibi iki el açıp dua eder.)

Feyizlenir: Kitap, bakışın nuruyla, sevgilinin yanağının vasfıyla feyizlenir:

Olaydı vâsf-ı 'izârunla feyz-yâb kitâb

İderdi şemselerin 'ayn-i âfitâb kitâb (Sabîh, G. 23/1)

(Kitap, yanağının vasfıyla feyizlenseydi, şemselerini güneşin gözü yapardı.)

Hasımdır: Uralı Yakup Oğlu Hüseyin, *Miftâh-ı Cennet* adlı eserinde Kur'ân-ı Kerîm'in okuyan ancak okuduğuyla amel etmeyen kimselere seslenir ve Kur'ân-ı Kerîm'in kendilerinden şikayetçi olacağını ifade eder:

---

⁹⁶² Zehra Canbay, a.g.e., s. 199-200.

Hem okursız yine dutmazsın n’içün

Hasmınız ola kitâbunuz yarın

(Miftâh-ı Cennet, 2741)

[(Kitabı) üstelik okursunuz ancak (kitabın sözünü) niçin tutmazsınız. (Kitap) yarın (sizin) düşmanınız olur.)

Hayran Olur: Şairlerin kitaba atfettikleri vasıflardan biri de onun hayran olmasıdır.

Sezâyî-i Gülşenî’ye göre bir kitap sevgilinin yüzünü görse ona hayran olur:

Ol gubâr-ı hattı görse ebed hayrân olur

Kilk-i kudret-i hâl-i esrâr-ı cemâle bir kitâb (Sezâyî-i Gülşenî, G. 21/3)

(Kitap, ayva tüylerinin tozunu görse sonsuza dek güzelliğin sırlarının halinin kudretinin kalemine hayran olur.)

Izdırap Çeker/ Verir: Cilt sanatında kullanılan cendere ve mengene âletlerinden ilhamla kitap ile ızdırap arasında ilişki kurulur. Cendere, şirazenin örülmesi, kapakların ve sırtın yapıştırılması gibi çeşitli işlevlerde kullanılan âletin adıdır. Bu âletin demirden olanına da mengene denir.⁹⁶³ Sâdî Karabağî de aşağıdaki beyitinde sevgilinin yanağını mushaf olarak görür yeni çıkan ayva tüylerinin verdiği zahmet ile şirazelenme esnasında mushafların karşılaştığı zorluk arasında ilişki kurar:

Sezâdır ol gül-i ruhsâra hatt-ı tâzedden⁹⁶⁴ zahmet

Niçünkim resmidir mushaf çeker şîrâzeden zahmet (Sâdî Karabağî, G. 10/1)

(O, yanağı gül sevgiliye yeni çıkan ayva tüylerinin verdiği zahmet lâyıktır. Zira mushafın şirazeden zahmet çekmesi âdettir.)

Osman Servet de kitap redifli gazelinde ciltlemelerde kullanılan cendereyi dert ve ızdırap cenderesi olarak görür ve nizam şirazesini bağhyken kitabın dert ve ızdırap cenderesinde olmaması gerektiğini ifade eder:

---

⁹⁶³ Selman Küçükökmürler, “**Türk-İslam Cilt Sanatı Terminolojisi**”, “Geleneğin Mirası” Editör: Ali Fuat Baysal, Rıdvan Ak, Şerife Çakır, Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, 2021, s. 316-317.

⁹⁶⁴ Neşredilen divanda “hat-ı nâzeden” şeklinde okunmuştur.

Olur mu beste-i şîrâze-i nizâmın iken

Sezâ-yı cendere-i derd ü ıztırâb kitâb (Osman Servet, G. 4/4)

(Nizamın şirazesini bağliken kitabın dert ve ızdırap cenderesinde kalması uygun olur mu?)

İhsan Eder: Okuyanın sıkıntısını giderme, onu mutlu etme gibi yönleriyle düşünül-
düğünde kitap, ihsan eden bir konumda yer alır:

Kitâb, rûha gıdâ cisme âb ü tâb virir

Tükenme bilmeyen ihsânı, hep kitâb virir (Âsaf Celalettîn, Müfret, 26)

*(Kitap ruha gıda vücuda güç kuvvet verir. Tükenmek bilmeyen ihsanı her za-
man kitap verir.)*

İkiyüzlüdür: Ecrî'ye göre kitap ikiyüzlüdür:

Kaşınla kirpigin ashâbı olmuş şerh eder gûyâ

Yed-i vâ'iz hat-ı hüsnünde ikiyüzlü kitâb oynar (Ecrî, G.129/5)

*(Vaizin eli güzelliğinin ayva tüyünde iki yüzlü kitap gibi oynar. Kaşınla kirpiğın
onun mensupları olmuş sanki şerh eder.)*

İnler: Adnî Receb Dede, bir beyitinde muhabbet derdinin hastası olanlar için tabipler
tarafından fal kitabı açıldığında o kitabın yapraklarının dahi bu dertten ötürü inleyece-
ğini tahayyül eder:

Yaturken haste-i derd-i mahabbet pister-i gamda

Ehibbâ nüshâ-i fâl açsa evrâk-ı kitâb inler (Adnî Receb Dede, G.56/3)

*(Muhabbet derdinin hastası gam yatağında yatarken tabipler fal kitabı açsa
kitabın yaprakları inler.)*

**Konuşur (Buyurur, cevap verir, emreder, haber verir, hükmeder, müjdeler
nükte anlatır):** Şairlere göre kitap emreder, buyruk verir. Semâvî kitapların Hakkın
emir ve yasaklarını beyan etmesi bu atfın temelini oluşturur:

Zât-ı Hakk'ın birliğin eyler beyân her bir kitâb

Lâ-şerîk ü lâ-nazîr söyler 'ayân her bir kitâb (Siyâmzâde Hamdî, G.43/1)

*(Her bir kitap Hakkın zatının birliğini ortaya koyar, Allah'ın eşsiz, benzersiz
olduğunu açıkça söyler.)*

Muhill-i sohbet-i ‘irfân sadâ-yı bî-mezedür

Leb-i hâmuş ile pür-gûlık it kitâb gibi (Vak‘a-nüvîs Râşid, G. CCXXXI/3)

(İrfan sohbetinin bozanı tatsız sesdir. Sessiz dudakla kitap gibi çok konuş.)

Buyuruptur dört mezheb dört kitâb

Gayrı koyup Tanrı’ya bakmak sana (Necâtî Bey, G.6/5)

(Dört mezhep ve dört kitap masivayı bırakıp Allah’a yönelmeyi emreder.)

İderse def‘ rakîbi hat-ı ‘izârın ider

Hemîşe bâtıla virmekdedir cevâb kitâb (Mehmet Şerîf Efendi, G. 10/1)

[Rakibi uzaklaştırırsa (ancak) (senin) yanağının ayva tüyleri uzaklaştırır. Zira kitap, batıla her zaman cevap vermektedir.]

Ol cenâb-ı hazret-i pâk-i Resûle eyle Seyyid çok salât

Böyle emretti sana Hakk’tan gelen yüz dört kitâb (Osman Adapazarî, G. 20/6)

(Ey Seyyid! Hak’tan gelen yüz dört kitap sana böyle emrettiği için o Peygamber’in temiz şerefine çokça salavat getir.)

Ta ezel virdi haber işde bu hâletden kitâb

Râşidi mürşidi bilmez ehl-i zevk içüp şarâb (Racûlî, Terci-Bend /6)

(Zevk eli şarap içip Hak yoluna gideni, mürşidi tanımaz. Kitap çok önceden işte bu halden haber verdi.)

Zuhûr-ı hatt ile hüsnün tebeddül etse n’ola

Fenâ-yı ‘âlemi ihbâr eder kitâb sana (Ali Emîrî, G.124/2)

(Güzelliğin ayva tüylerinin ortaya çıkmastıyla başka şekle girse ne olur. Kitap alemin geçiciliğini sana haber eder.)

‘Aşkın kitâbı böyle emr eyliyor oku gel

Mızrâklı ‘İlmihâl’den vazgeç galat kitâbdır (Edîb Harâbî, 464,5)

(Mızraklı İlmihal’den vazgeç o hatalı kitaptır. Aşkın kitabı böyle emrediyor, gel oku!)

İş bu kavlin sıhhatini isterisen sâlikâ

Sana tebşîr eylemiştir Hakdan gelen dört kitâb (Osman Adapazarî, G.19/4)

(Ey manevi yolculuğa çıkan kimse! İşte bu sözün doğruluğunu anlamak ister-sen Allah'tan gelen dört kitap sana müjdelemiştir.)

Kâşif-i her hâlidir hâme debîr-i kudretin

Ey Niyâzî sırr-ı 'aşkın nüktedânıdır kitâb (Niyâzî, G. 12/5)

(Ey Niyâzî! Kudret katibinin kalemi her halin kaşifidir. Kitap, aşk sırrının nüktedanıdır.)

Sır Saklar: Kitap, içindeki sırları saklar:

Rehîn-i mahfaza-yı i'tibâr olur her dem

Dilinde râzını ketm eyleyen kitâb gibi (Sünbülzâde Vehbî G.258/5)

(Gönlündeki sırrını kitap gibi gizleyen, her zaman itibarın muhafaza edildiği kutuda rehin olur.)

Sinesini/ yakasını parçalar: Taşlıcalı Yahyâ' göre kitap sinesini, yakasını parçalar:

Cihân ey bedr-i kâmil 'âşık-ı dîvânen olmuşdur

Elünden sînesin çâk eyleyen evvel kitâbundur (Taşlıcalı Yahyâ G.100/3)

(Ey, kusursuz ay! Dünya senin divane aşışın olmuştur. Senden ötürü sinesini ilk parçalayan kitabındır.)

Yakamuz 'ışk eli çâk edeli mânend-i kitâb

Sanki enhâr ile deryâyâ giren kâhuz biz (Taşlıcalı Yahyâ G.143/4)

(Aşkın eli kitap gibi yakamızı yırttığından beri nehirlerle denize akan bir saman çöpü gibiyiz.)

Şahittir: Semâvî kitaplarda yer alan yargıları duygu ve düşüncelerine dahil edip şiir-lere yansıtan şairler söz konusu kitapların kendi duygu ve düşüncelerine şahitlik ettiğini ifade ederler. Kur'ân-ı Kerîm de bir âyet-i kerîmede: “Oysa onların tek gerçek kabul ettikleri bu dünya hayatı hakikatte sadece bir oyun ve eğlenceden ibarettir;

*âhiret yurduna gelince işte asıl hayat odur; keşke bunu bilselerdi!”*⁹⁶⁵ buyurulur. Sirâcî de aşağıdaki beyitinde dünyanın hayal ve uykudan ibaret olduğunu söyler ve semâvî kitapların bu sözüne şahitlik ettiğini ifade eder:

İy dil siyâb-ı devlet-i dünyâ hayâl (ü) hâb

Şâhid durur bu sözüme fehvâ-yı dört kitâb

(Sirâcî, G. 39/1)

(Ey gönül dünya devletinin elbisesi hayal ve uydudan ibarettir. Dört kitabın manası bu sözüme şahittir.)

Necâtî Bey de Hz. Peygamber’in peygamberliğine dört kitabın şahitlik ettiğini ifade eder:

Nübüvvetine şehâdetler etti dört kitâb

Egerçi şâhid-i şer‘ ikidir bilâişkâl

(Necâtî Bey, K.1/22)

(Şeriatta meseleyi sorunsuz çözmek için iki şahit gerekli olmasına rağmen senin peygamberliğine dört kitap şahitlik etti.)

Şeref, İtibar Sahibidir: Şairin nazarında kitap, şeref ve itibar sahibirdir:

Bir şey Emîrî olmaz ona kâbil-i kiyâs

‘İndimde başkadır şeref ü ragbet-i kitâb

(Ali Emîrî, G. 217/7)

(Ey Emîrî! Kitabın şeref ve itibarı benim katımda başkadır. Herhangi bir şey onunla kıyaslanamaz.)

O Vassâf-ı cihân bir nüsha-i ‘irfân idi hakkâ

Kitâb-âsâ cihânda bulmuşıdı ‘izzet ü rif‘at

(Ahmed Neylî, T. 33/3)

(O, cihanın Vassâf’ı hakikaten bir irfan nüshasıydı. Kitap gibi cihanda izzet ve yücelik bulmuştu.)

Bu Fizâhî’nin kitâbın buldırup ‘izz ü şeref

Tâ ilâ-yevmi’l-kıyâma okunup âsâr ola

(Fizâhî, s. 273)

[Fizâhî’nin bu kitabına izzet ve şeref buldur. (Böylece) kıyamet gününe kadar okunan eserlerden olsun.]

---

⁹⁶⁵ Kur’ân Yolu (Erişim 21 Ekim 2023), Ankebut 29/64.

Nâbî ve Koca Râgıp Paşa'dan alınan aşağıdaki beyitlerde görüldüğü üzere bir kitabın cild, şiraze gibi fizikî özellikleri ve tabi ki müellifi o kitabın şerefini, itibarını artırır:

Hüsn-i ma'şûka olur sînedeki dâg delîl

Şemse-i cild ider iş'âr kitâbun şerefîn

(Nâbî, G.634/2)

(Kitabın kıymetini cildin şemsesi bildirdiği (gibi) göğüsteki yara (da) âşık olunan sevgilinin güzelliğine delil olur.)

Sezâ-yı bûse-i ta'zîm mushaf-ı rûyın

Müellifiyle şeref eyler iktisâb kitâb

(Koca Râgıp Paşa, G. 12/4)

[(Senin)yüzünün mushafı hürmet öpücüğüne uygundur. Zira kitap müellifiyle şeref kazanır.]

Tahammül Edemez: Koca Ragıp Paşa'ya göre kitap sevgilinin yanağının parıltısına tahammül edemez:

Getürse tâbiş-i ruhsâr-ı yâre tâb kitâb

Olurdu safha-i takvîm-i âfitâb kitâb

(Koca Râgıp Paşa, G. 12/1)

(Kitap, sevgilinin yanağının parıltısına tahammül edebilse güneş takviminin sayfası olurdu.)

Unutmaz: Necâtî Bey'e göre kitap, unutmaz:

Olmaya bir ilm ki zihn ile müstahzar degil

Hey maâzallâh berîdir bâb-ı nisyândan kitâb

(Necâtî Bey, K.6/4)

(Zihinde hazır bulunmayan bir ilim yoktur; mazallâh kitap unutmaktan uzaktır.)

Utanır: Hâmid'e göre kitap sevgilinin yüzünün mucizevi nüshasını görünce utanıp mahfazaya girer:

Görünce nüsha-yı i'câz-ı mushaf-ı rûyûn

Çekildi mahfazaya eyleyüb hicâb kitâb

(Kitap, yüzünün mushafının mucizevi nüshasını görünce utanıp mahfazaya çekildi.)

Uyur, Uykusuz Kalır: Ebûbekir Celâlî'ye göre kitap, açıldığı vakit uykusuz kalır, yastığın altına konulduğunda ise uyur:

Açılup gâh döner dîde-i bî-hâba kitâb

Ser-i bâline konup gâh varır hâba kitâb (Ebûbekir Celâlî, G. 8/1)

(Kitap, kimi zaman açılıp uykusuz bir göze döner. Kimi zaman da yastığın başına konulduğunda uyur.)

Özetle denilebilir ki klasik Türk edebiyatı şairine göre kitap; âdâb ve marifet öğretir, mürşitlik eder, müşkülleri halleder, şüphe giderir, gönülleri âbâd eder, eğlendirir, neşelendirir, ferahlandırır, nurlandırır, dostluk eder, konuşur, haber verir, müjdeliler, sır saklar, karanlığı aydınlatır, okuyanlara tükenmek bilmeyen bir ihsan verir. O, şeref ve itibar sahibidir. Câhillere yüzünü göstermez, onların uykusunu getirir. Onların arasında garip kalır.

2.9.1.27. Kadeh/ Mey

Kadeh, klasik Türk şiirinde “câm, piyâle” gibi pek çok eşanlam taşıyan kelimelerle kullanılır. Kadehin ve şarabın şiirde zengin bir kullanım alanına sahip olduğu görülür. Bu kullanım alanlarından biri de kitaptır. Nitekim, kitap kadehe benzetilir:

Vasf-ı la'linle döner câm-ı mey-i nâba kitâb

Midhat-i rûyın ile gülşen-i şâd-âba kitâb (Ebûbekir Celâlî, G. 7/1)

(Kitap, senin dudağının vasfıyla saf, hâlis şarap kadehine; senin yüzünün övgüsüyle de suya kanmış gülbahsesine döner.)

Kitabı kadeh olarak gören şair içindeki bilgileri de şaraba benzetir. Şarabın içeni mest etmesinden ilhamla kitabın da okuyucuyu mest edecek bir özelliğe sahip olduğunu düşünür:

Şeker-i ma' nî-dürür işbu kitâb

Bir kadehden iç içi dolu şarâb

(İşte bu kitap mana şekeri gibidir. Bir kadehten içi dolu şarap iç.)

Tâ ki cânun mest olup hayrân ola

Ma'ni deryâsında çün seyrân ola

(Canın mest olup hayran olsun. Böylece mana deryasında dolaşsın.)

Bir hayâta iresin kim câvidân

Zîre kim mâ`u`l-hayât andan revân (Mürşidü`l-`Ubbad / 2027, 2028, 2029)

(Sonsuz bir hayata eresin. Zira hayat suyu ondan akmaktadır.)

2.9.1.28. Kova

Klasik Türk edebiyatının 16. Yüzyıl şâiri Gelibolulu Mustafâ Âlî, divanında “Berây-ı Dolâb-ı Kitâb-hâne” başlığı altında kaleme aldığı kıt’asında kitapların bulunduğu kütüphanenin ilim ve fazilet bostanını sulayan su dolabı olduğunu söyler ve içerisindeki her kitabı ölümsüzlük suyu ile dolu olan asılı kovalara teşbih eder. Ayrıca şair felek döndükçe ma`ârif bahçesini sulayan bu dolabın devretmesini, bahçenin susuz kalmamasını temenni eder.⁹⁶⁶

Bostân-ı `ilm ü fazla bu dülâcdur dolab

Âb-ı hayât ile tolu delv oldu her kitâb

(Dolap, ilim ve fazilet bostanını sulayan su dolabıdır. Her kitap da ölümsüzlük suyu ile dolu olan asılı bir kovadır.)

Şâd-âb idüp riyâz-ı ma`ârif hadâ`ı kın

Döndükçe çerh ifâzada olsun ol âb-ı tâb (Gelibolulu M. Âlî, Kıt’a 17/1,2)

(Dünya döndükçe bu dolap dolup ilim bahçesi sulasın. O bahçeler güzelliğini, tazeliğini korusun.)

Kimi zaman şairin kendi kitabı ilme susayan talebelerin ferahlayacakları, içmekle kanamayacakları su dolabı gibidir:

Teşne tullâba budur dolâb-ı âb

Bunda sîrâb-ı şarâb olur serâb (Muînî, Mesnevi-i Murâdî/ 90)

(Susamış talebelere su dolabı budur ki bunda, şaraba kanmak serap olur.)

---

⁹⁶⁶ Türkan Alvan, “Klasik Türk Şiirinde Dolab-nâme Hakkında Mülâhazalar”, **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C.60, S. 2, 2020, s. 443-.476.

2.9.1.29. Meserret-gâh, Teferrüc-gâh

Mana itibarıyla “Meserret-gâh”, “sevinç yeri”; “Teferrüc-gâh” ise “gezinti yeri” demektir. Şaire göre kitap da okuyanın mutlu olduğu, gönlünü ferahlattığı bir gezinti yeri, sevinç yeri gibidir:

Gülsitânımdır gül-i neşküftedir ma‘nâları

Bir meserretgâh-ı vicdân-ı hazînimdir kitâb (Ali Emîrî, G. 219/2)

[Kitap, manaları açılmış gül (gibi olan) gülbahçem; hüznü yüreğimin bir sevinç yeridir.]

Sünbülîstândır hutût-ı nev-be-nevdır sünbülü

Bir teferrücgâh-ı tab‘-ı şevk-bînimdir kitâb (Ali Emîrî, G. 219/3)

(Kitap, sümbül bahçesi, yeni yeni çıkan hatları ise sümbüldür. O, benim şevkli tabiatımın gezinti yeridir.)

2.9.1.30. Miftâh/ Kilit

Şaire göre kitap, anahtardır. Hüseyin Vassâf’a ait olan aşağıdaki beyitlere baktığında şair Cabbarzâde Ârif Bey’in kitabını aşk remzinin hazinelerinin anahtarı olarak görür:

Ne ‘âlî bir kitâb-ı müstetâb te’lîf buyurmuşsun

Künûz-ı remz-i ‘aşkın bâbına miftâh-ı zerrindir (Hüseyin Vassâf, s. 71)

(Hoşa giden ne yüce bir kitâb telif etmişsin, bu kitap aşk remzinin hazinelerinin kapısını açmak için altın anahtardır.)

Urlalı Yakup Oğlu Hüseyin de bir beyitinde kitabını âlemin anahtarı olarak görürken bir başka beyitinde kilit olarak tasavvur eder:

Bu kitâb ile ‘ameldir feth-i bâb

‘Âlemin miftâhı zîrâ bu kitâb (Miftâh-ı Cennet, 2474)

(Bu kitap ile kapılar açılabilir. Zira bu kitap âlemin anahtarıdır.)

Gerçi Bagdâd’ın kilîdi bu kitâb

‘Âdile açar kapuyu bu kitâb (Miftâh-ı Cennet, 2475)

(Gerçi bu kitap Bağdat’ın kilididir. Adaletle kapıyı açar.)

2.9.1.31. Mum

Kitabın benzetildiği unsurlardan biri de mumdur. Mumun meclisi aydınlatması gibi kitap da akılları, gönülleri aydınlatır. Bu benzetmeyi kuran şairlerden olan Şemseddin Sivâsî, kendi kitabının meclislerin mumu olmasını temenni eder:

Geceler şem'-i encümen ola bu

Koklaya verd-i yâsemen ola bu (Şemseddin Sivâsî, Heşt Behişt, s. 359)

(Bu kitap, meclisin mumu, insanların koklamış olduğu yasemin kokusu olsun.)

2.9.1.32. Rahmet Meleği

Kitabın rahmet meleğine benzetilmesi Taşlıcalı Yahyâ Divanı'nda görülür. Şair memduhunun kitaplarının rahmet meleğine benzetildiğini ifade eder:

Benzedürler melek-i rahmete te'lîfâtın

Bir yere cem' olan evrâk-ı kitâbı per ü bâl (Taşlıcalı Yahyâ K.18/5)

(Onun eserlerini rahmet meleğine benzetirler. Kitabının bir yere toplanmış olan yaprakları kanatlarıdır.)

2.9.1.33. Ruh

Kitap; kişiyi canlı kılan, ona hayat gücü veren ruh gibidir:

Gözümün nûrî rûhum gibidir işbu kitâb

Korkarım ben ölicecek câhile nâdâna düşe kitâb⁹⁶⁷

[Bu kitap, benim gözümün nuru, ruhum gibidir. Ben öldükten sonra cahilin, bilgisizin (eline) düşmesinden korkarım.]

2.9.1.34. Servet, yâdigâr

Kitap; âlimler, ârifler için sayısız, sonsuz bir servettir. O, ilim sahibi kimselerin yadigarıdır:

---

⁹⁶⁷ Zehra Canbay, Tercüme-i Şeyh Ömer Efendi Risalesi (İnceleme-Metin-Dizin), s. 199-200.

Nitekim eglencesidür mâl ü câhı câhilün

Ehl-i 'irfânun da mâl-i bî-şumâridur kitâb⁹⁶⁸

(Mal, mülk, makam, mevki cahilin eglencesi iken kitap irfan ehlinin sayısız malı ve mülküdür.)

Sırr-ı kevneyne birer âyînedir her safhası

Hâsılı sermâye-i dünyâ vü dînîmdir kitâb (Ali Emîrî, G. 219/8)

(Her sayfası dünya sırrına birer ayna olan kitap, velhasıl benim dünya ve ahiret sermayemdir.)

Yâdigâridir niçe 'allâme-i dânişverin

Zîb-i dest-i hürmetim fahr-i güzînimdir kitâb (Ali Emîrî, G. 218/6)

(Kitap, üstad kabul edilen pek çok ilim sahibi kimsenin yadigarıdır. O, hürmet elimin süsü, seçkin övüncümdür.)

2.9.1.35. Sevgili

Klasik Türk şiirinde dost, dilber, habîb, hûb, mahbûb, mâşuk, nigâr, şûh, yâr gibi pek çok kelime etrafında işlenen sevgili, mezkûr şiir geleneğinin baş kişisi olarak görülür.⁹⁶⁹ Geleneğin oluşturduğu sevgilinin portresi ise şöyledir:

Genel hatlarıyla sevgili uzun boylu; ince belli; siyah, uzun ve dalgalı saçlı, siyah gözlü, uzun kirpikli, küçük burunlu, beyaz tenli, pembe yanaklı, parlak yüzlü olup periler ve huriler kadar güzeldir. Bu masum güzellik onun âşığa karşı olan tavrıyla birleşince acı, hatta acının da ötesinde isticrap veren; ilgisiz tavırlarıyla, kaşı, gözü, kirpiği ve bakışıyla âşığın üzerine yüzlerce cevri oku atan; zulüm ve eziyette bütün sınırları zorlayan bir sevgili tipi ortaya çıkar ki bu da sevgilinin güzellik unsurlarının anlatımında kullanılan benzetme öğelerinin şekillenmesinde büyük rol oynar.⁹⁷⁰

Can bağışlama, hayat verme, varlığıyla bütün acıları unutturma vasıfları da geleneğin çizdiği sevgili portresi içerisinde yer alan özelliklerdir.⁹⁷¹ Sevgili, âşığın her vakit yanında olmayı umduğu, onunla vakit geçirmek istediği ve böylelikle kendisinin dertlerden kurtulacağına inandığı bir noktadadır. Şairin sevgiliye yönelik olan bu telakkileri aynı zamanda kitaplar içinde geçerlidir. Nitekim, kitap, kâmillerin, gönül

⁹⁶⁸ Latîfi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, s. 52.

⁹⁶⁹ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 415.

⁹⁷⁰ Mehtap Erdoğan, *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*, s. 1.

⁹⁷¹ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 415.

ehillerinin, âşıkların, şâirlerin her vakit yanında olan, onları dertten kurtaran, onlarla sohbet edip güzel vakitler geçirmelerini sağlayan sevgili gibidir:

Her dem ehl-i dillerün yanında yâridur kitâb

Mûnis-i evkâtı yâr-ı gam-küsâridur kitâb⁹⁷²

[Kitap, her zaman gönül ehillerinin yanındaki sevgilisidir. Kitap, (onların) vakitlerinin arkadaşı,(onları) dertten kurtaran yarıdır.]

Ol kişi buldı cihân içinde yâr-ı bî-halel

Ey Latîfî her kimün yanında yâridur kitâb⁹⁷³

(Ey Latîfî! Kitap her kimin yanında yâri olursa o kişi cihanda ebedî bir yar bulmuş demektir.)

‘Aynına gelmez olur nakş-ı cihân-ı bî-sebât

Ey Usûlî her kimün nakş-ı nigâridur kitâb⁹⁷⁴

[Ey Usûlî! Kitap, her kimin resim gibi güzel sevgilinin nakışı gibi olursa dönecek cihânın nakşı (artık) onun gözüne gelmez.]

‘Âlimin dünyâda cânâ iftihâridur kitâb

Gayr yâri istemez onun yâridur kitâb⁹⁷⁵

(Ey Sevgili! Kitap, âlimin dünyada övüncüdür. Kitap onun yari olduğu için o başka yâr istemez.)

Her sohbeta müreccah olur sohbet-i kitâb

Yâr u habîbim oldu benim hazret-i kitâb (Ali Emîrî, G. 217/1)

[Kitap sohbeti her sohbetten üstün tutulur. (Bundan dolayı) kitap benim yârim, dostum oldu.]

---

⁹⁷² Latîfî, Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ, s.52.

⁹⁷³ Latîfî, a.g.e., s. 52.

⁹⁷⁴ Nail Boysak, “Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi’ndeki 1479, 1591, 2752, 3005 Numaralı Şiir Mecmualarının Tanıtımı ve 2752, 3005 Numaralı Mecmuaların Metni”, s. 383.

⁹⁷⁵ Zehra Canbay, Tercüme-i Şeyh Ömer Efendi Risalesi (İnceleme-Metin-Dizin), s. 199-200.

Niçe bin ma‘nâ-yı kudret gösterir her cilvesi

Dîde-i hak-bîne yâr-ı meh-cebînimdir kitâb (Ali Emîrî, G. 218/4)

(Kitabın her cilvesi binlerce kudretin manasını gösterir. Kitap, hakikati gören göz için alnı açık olan yârimdir.)

Hem enîsim hem celîsim hem karînimdir kitâb

Yâr-i cânımdır habîb-i nâzenînimdir kitâb (Ali Emîrî, G. 219/1)

[Kitap, benim hem dostum hem arkadaşım hem de komşumdur. O, (benim) can yarım, nazlı sevgilimdir.]

‘Âşıkân ma‘şûk-ı gûn-â-gûna rabt-ı kalb eder

Ehl-i ‘aşkı ben de ma‘şûk-ı güzînimdir kitâb (Ali Emîrî, G. 219/7)

(Âşıklar çeşit çeşit sevgiliye gönül bağlar. Ben de aşk ehliyim, kitap benim seçkim sevgilimdir.)

Dilber-i nev-hatta bakmam var iken hatt-ı sûtûr

Dil-sitânım dilber-i feyz-âferînimdir kitâb (Ali Emîrî, G. 218/7)

[Satırların yazıları varken ben tüyleri yeni çıkmış olan güzele bakmam. (Zira) Kitap, gönlümlü alanım, feyiz veren sevgilimdir.]

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin aşağıdaki kıt'ası kitabın sevgiliye benzetilmesi adına önem arz eder. Şaire göre kitap tüyleri yeni bitmiş sevgili gibidir. Kim ne derse desin o sevgilinin başkasına verilmesi mümkün değildir:

Şûh-ı nev-hat gibidür bana kitâb

Ana hicrânı revâ görmeyeler

(Kitap benim için tüyleri yeni bitmiş işveli sevgili gibidir. Ondan ayrılmayı uygun görmesinler.)

Viremem illere mahbûbunu ben

Her ne dirlerse benümçün diyeler

(Benim için ne derlerse desinler ben sevgilimi başkalarına veremem.)

Buna kâ'il mi olur 'âşık olan

Dil-berin örseleyüp elleyeler

[Âşık olan (kişi) gönül alan sevgilisine dokunulmasına, onun zarar görmesine razı olabilir mi?]

Lekelerler lekeler korkum odur

Dâmen-i pâkini kir eyleyeler (Gelibolulu M. Âlî, Kıt'a/16)

(Tertemiz eteğini kir edip onu lekelemelerinden korkarım.)

Kitabın, sevgiliye benzetilmesi hususunda Sehî Bey'in tezkiresinde, Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* eseri için söyledikleri de önemlidir. Sehî Bey, Nizâmî-i Gencevî'nin eserine nazire olarak yazılan bu kitabı mahbûb olarak görür. Ona göre Şeyhî bu mahbûbun üzerinden Acem elbisesini çıkarıp ona Anadolu elbisesi giydirmiştir.⁹⁷⁶

Benzer şekilde 16. Yüzyıl Divan şairi Revânî de, *İşret-nâme* mesnevisinin "Sebeb-i Te'lîf-i 'İşret-nâme" bölümünde kitabı, sevgili olarak görür. Ona göre kitaptaki hatlar sevgilinin misk kokulu zülfüne, noktalar benlere, elifler boyuna benzer.⁹⁷⁷

Hümâmî⁹⁷⁸ (*Sî-nâme*), Lâmi'î Çelebi⁹⁷⁹ (*Salâmân u Absâl*), Tâcizâde Câfer Çelebi⁹⁸⁰ (*Hevesnâme*), Nev'izâde Atâî⁹⁸¹, (*Sohbetü'l-Ebkâr*) Nâlî Mehmed Efendi⁹⁸² (*Tuhfetü'l-Emsâl*) Cem Sultan⁹⁸³ (*Cemşîd u Hurşîd*) ve Behîştî Ahmed⁹⁸⁴ (*İskender-nâme*) de kitabı sevgiliye benzeten şairler arasında yer alır.

⁹⁷⁶ Şeyhî, *Hüsrev ü Şîrîn*, Hazırlayan: Ozan Yılmaz, İstanbul Kapı Yayınları, 2020, s. 11-12.

⁹⁷⁷ Hasan Kavruk, *Türkçe Mesnevilerde Sebeb-i Telif (Eser Yazma Sebebi)*, s. 81.

⁹⁷⁸ Hümâmî, *Sî-nâme-i Hümâmî*, Hazırlayan: Mustafa Altun, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kü-tüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. s. 140-141. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Ek-lenti/55732,si-name-i-humamipdf.pdf?0>.

⁹⁷⁹ Lâmi'î Çelebi, *Salâmân u Absâl*, Hazırlayan: Erdoğan Uludağ, İstanbul, Büyüyen Ay Yayınları, 2013, s. 79-80.

⁹⁸⁰ Necâti Sungur, *Tâcizâde Câfer Çelebi'nin Heves-nâme'si (İnceleme-Tenkitli Metin)*, s. 213-214.

⁹⁸¹ Nev'izâde Atâî, *Sohbetü'l-Ebkâr*, s. 28.

⁹⁸² Nâlî Mehmed Efendi, *Tuhfetü'l-Emsâl*, s. 232.

⁹⁸³ Cem Sultan, *Cemşîd u Hurşîd*, s. 398.

⁹⁸⁴ Behîştî Ahmed, *İskender-nâme*, s. 49.

2.9.1.36. Tarîk

Ali Emîrî'ye göre kitap, vefât eden âlimlerle sohbet etme imkânı sağlayan bir yoldur:

‘Âlem-i ervâhı me’ vâ eyleyen yârân ile

Güft u gûya bir tarîk-i nev-zemînîmdir kitâb (Ali Emîrî, G. 218/5)

(Kitap, ervah âlemini yurt edinen dostlar ile sohbet etmek için yeni bir yolumdur.)

2.9.1.37. Terkeş (Ok çantası)

Kitabın ilişkilendirildiği bir diğer unsur da ok çantasıdır. Bu benzetmenin görüldüğü eserlerden biri Ârif'in *Vefât-ı Nebî* adlı eseridir. Şair, eserinin hatime bölümünde kendi kitabının bir ok kutusu (terkeş) olduğu ve içerisinde zehirli oklar bulunduğunu belirtir. Ona göre bu oklardan ölen ya da yaralanan kişiler iyilik ve güzelliklerle karşılaşacak Allâh'ın rahmetine ve ihsanına erişecektir:

Uşda kıldum bunu bir terkeş i yâr

Agulu ok içi tolu âşikâr

(Ey dost! İşte bunu bir ok çantası yaptım. Görüldüğü gibi içi zehirli oklarla doludur.)

İşbu okdan her ki ölürse i şâh

Hazrete irüp ola ol pâdişâh

(Ey şâh! İşte bu oktan her kim ölürse o unvana erişip padişah olsun.)

İşbu okdan her ki yir-ise yara

Hurîler ol yarıya merhem ura

(İşte bu oktan her kim yara alırsa huriler o yaraya merhem sürsün.)

İşbu okdan kankı yüz kim sarara

Yârın ol hazret katında agara

(İşte bu oktan kimin yüzü sararırsa yarın Allâh'ın huzurunda yüzü ak olsun.)

Her yürek ki işbu okdan kan ola

Hak Te‘âlâ rahmet-ile ol tola (Vefât-ı Nebî, 1322, 1324-1327)

(Her kimin işte bu oktan dolayı yüreği kanlanırsa onun yüreği Allâh rahmetiyle dolsun.)

2.9.1.38. Tesbih

“Tesbih”⁹⁸⁵: “Allah’ı zikir ve tenzih ederken sayının anlaşılması için kullanılan, ibrişim veya ipliğe dizilmiş, çeşitli ağaç veya taşlardan yapılmış, genellikle 33 veya 99 tânedен meydana gelen dizi” şeklinde tanımlanır. Kitaptaki beyitlerin ipe dizilen boncuk gibi düzen halinde dizilmesinden mülhem şairler kimi zaman kitaplarını tesbihe benzetirler:

Kitâbum oldu çün sad dâne sübha

Gerek ebrâr idine vird-i subha (İbretnümâ/ s. 545)

(Kitabın, yüz taneden oluşan bir tesbih oldu. Takva sahibi kimselerin onu tesbih virdi gibi çekmeleri/okumaları gerekir.)

2.9.1.39. Tûtî-zebân

Siyamzâde Hamdî’ye göre kitap, papağana benzer:

‘İlm-i nâfi‘ mazhar-ı şer‘î şerîfin menba‘ı

Bildirir sana hüner tûtî-zebân her bir kitâb (Siyâmzâde Hamdî, G.43/1)

(Faydalı ilmin, şerefli şeriatın mazharının menbağı olan her bir kitap sana papağan gibi hünerini gösterir.)

2.9.1.40. Üzüm Salkımı

Kitabın benzetildiği nesnelerden biri de üzüm salkımıdır. Bu benzetmeyi kuran şairlerden Ârif, *Vefât-ı Nebî* kitabını bir üzüm salkımına benzetir:

İletürem bir salkum üzüm tapuna

Tâ ki bag-ı kudsi viresin bana (Vefât-ı Nebî, 1341)

(Huzuruna bir üzüm salkımı iletirim. Ta ki sen bana kutsal bağı veresin.)

2.9.1.41. Yiyecek, Gıdâ, Nimet

---

⁹⁸⁵ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 3139.

“Kitap, ruhun gıdasıdır.” sözünde de işaret edildiği üzere kitap insanı hem beden hem de ruhen besleyen bir noktadadır. Nâbî de nasihatname nevinde yazdığı *Hayriyye* adlı eserinde kendi kitabını nimete benzetir ve oğluna bu nimetten istifade etmesini söyler:

Sen dahi tâ bu ni‘amdan yiyesin

Yâdigâr-ı pederümdür diyesin⁹⁸⁶

(Hayriyye, 104)

(Sen dahi bu nimetten yiyip babamın yadigarıdır diyesin.)

Âsâf Celâleddîn de aşağıdaki beyitinde kitabın ruha gıda, vücuda canlılık verdiğini ifade eder:

Kitâb, rûha gıdâ cisme âb ü tâb virir

Tükenme bilmeyen ihsânı, hep kitâb virir (Âsaf Celâleddîn, Müfret, 19)

(Kitap, ruha gıda vücûda canlılık verir. Tükenme bilmeyen ihsanı her zaman kitap verir.)

Kitabın besleyici yönünden ilhamla şairler kendi kitaplarını sofra olarak görürler:

İnse cinne döşedim bir sofra kim

Haşre dek yinse dükenmez bu kitâb

(Miftâh-ı Cennet, 2961)

(İnsanlara ve cinlere bir sofra kurdum. Kıyamete kadar yense bu kitap bitmez.)

Döşedim şark ile garba bir somât

Tâ kıyâmet yinse artar bu somât

(Miftâh-ı Cennet, 2963)

(Şarka ve garba bir sofra kurdum. Kıyamete kadar yense bitmez, artar.)

2.9.1.42. Zîb

Ali Emîrî Efendi bir beyitinde kitabı hürmet elinin süsü olarak görür:

Yâdigâridir niçe ‘allâme-i dânişverin

Zîb-i dest-i hürmetim fahr-i güzînimdir kitâb (Ali Emîrî, G. 218/6)

(Kitap, üstat kabul edilen pek çok ilim sahibi kimsenin yadigarıdır. O, hürmet elimin süsü, seçkin övüncümdür.)

---

⁹⁸⁶ Mahmut, Kaplan, *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*, s. 182.

2.9.1.43. Zülfikâr, Kabza

Zülfikar, Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye hediye ettiği, ucu çatallı olan kılıçtır. Bu kılıç ile ilgili pek çok efsane ortaya çıkmıştır. Rivayetlere göre bu kılıç başa, kemere ve bele değdiği vakit insanı ikiye ayırırmış. Hz. Ali'ye ait olan bu kılıç şiirlerde genellikle onunla işlenir.⁹⁸⁷ Zülfikar'ın sahibi olan Hz. Ali'nin vasıflarından biri de âlim olmasıdır.⁹⁸⁸ Buradan hareketle kitap, bünyesinde ilim barındırmak ve düşman olarak tasavvur edilen cahilliği yok etme yönüyle Zülfikar'a benzetilir:

Bahs-i 'ilm idüb delâil sevk idüp Haydar misâl

Çalmaga her dem 'adûyî zülfikârıdır kitâb⁹⁸⁹

[Haydar gibi ilm(den) bahsedip deliller gösteren kitap, her zaman düşmanı yok etmek için kullanılan Zülfikar gibidir.]

Kitap aynı zamanda din kılıcının kabzasına benzetilir:

'Âlemi ihyâya geldi bu kitâb

Belki dîn seyfine kabza bu kitâb (Miftâh-ı Cennet, 2002)

(Bu kitap âlemi ihya etmek için geldi. Bu kitap din kılıcının kabzasıdır, denilebilir.)

Özetle ifade edilecek olunursa klasik Türk edebiyatı şairlerine göre kitap akla, gönle ve ruha canlılık veren âb-ı hayâttır. Karanlığı/cehaleti ortadan kaldıran bir güneş ya da ay; meyveleriyle/ bilgileriyle hayat veren bir ağaçtır. O, tesirli sözlerle insanı yakıp kavuran bir ateş, gönle ferahlık ve huzur dolduran bahçedir. Tatlı sözleriyle bal yahut şeker, unutma askerlerinden/bilgisizlikten okuyucuyu muhafaza eden bir hisardır. İnci gibi kıymetli bilgileri taşıyan bir deniz, sade ya da hokka; hayat bahşeden bir çeşme, gönle şifa veren ilaçların dükkanıdır. Okuyana lezzet veren bir helva, her türlü dertten kurtulmak adına sığınılacak bir mekân, güzellikleri bünyesinde barındıran cennet; yol gösteren, dostluk eden bir insandır. Okuyucuyu tesiri altına alan bir kadeh, gönlün huzura kavuştuğu bir yer, sırların kilidini açan bir anahtardır. Sohbet meclisini aydınlatan bir mum, âlimlerin tükenmek bilmeyen hazinesidir. Âşıkların her vakit

⁹⁸⁷ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 508.

⁹⁸⁸ Ahmet Talat Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Hazırlayan: Cemal Kurnaz, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2021, s. 49.

⁹⁸⁹ Zehra Canbay, *Tercüme-i Şeyh Ömer Efendi Risalesi (İnceleme-Metin-Dizin)*, s. 199-200.

yanında bulunup onlarla sohbet eden, güzel vakit geçiren sevgilidir. Ruha şifa veren bir gıda, âlemi ihya eden kılıçtır.

2.9.2. Benzetilen Unsur Olarak Kitap

2.9.2.1. Ağaç/Yaprak

Kur'an-ı Kerîm'in İsrâ Sûresi 44. âyât-i kerîmesinde⁹⁹⁰ bütün varlıkların Allah'ı tesbih ettiği, En'am Sûresi 99. âyet-i kerîmede⁹⁹¹ ise bitkilerin, meyvelerin ibretler barındırdıkları ifade buyrulur. Kâinattan ilhamını alan şaire göre ağaç da Allah'ı zikreden, O'nun varlığını, yüceliğini gösteren ibretlerle dolu bir kitap gibidir:

Nebâtâtun derûnı sâni'in sun'ını vahy eyler

Her ağaç bir kitâbdur hâlıkın na'tın okur tenhâ (Muhyiddîn Kâdirî, G.1/4)
[Bitkilerin içi yaratanın (Allah'ın) yaratmasını bildirir. Her ağaç tek başına yaratıcının methini okuyan bir kitaptır.]

Virür Hakdan haber her mîve dalda

Ağaçlar dört kitâb 'ibret-hücâdur (Muhyiddîn Kâdirî, s.162)

(Daldaki her meyve Hak'tan haber verir. Ağaçlar ibret veren dört kitaptır.)

Rüzgârın şiddetin dehrün fenâsın bilmege

Her varak bir nüshadur geldi Hudâ'dan armagân (Gelibolulu M. Âlî, K. 25/7)

(Her bir yaprak, rüzgârın şiddetini, dünyanın fenalığını bilmek/anlamak için Allah tarafından armağan olarak gönderilen bir kitaptır.)

---

⁹⁹⁰ Kur'an Yolu, (Erişim 03 Ağustos 2023), İsrâ 17/44: "Yedi kat gökler ve yer ve bu ikisi arasındakiler O'nu tesbih ederler; hiçbir şey yoktur ki O'nu hamd ile tesbih etmesin. Ama siz onların tesbihlerini anlamazsınız. O, Halîm'dir, çok bağışlayandır."

⁹⁹¹ Kur'an Yolu, (Erişim 15 Haziran 2023), En'am 6/99: "Gökten su indiren O'dur. (Buyurdu ki:) İşte biz her çeşit bitkiyi onunla bitirdik. O bitkiden de, kendisinden üst üste binmiş taneler bitireceğimiz bir yeşil bitki, hurmanın tomurcuğundan sarkan salkımlar, üzüm bağları, zeytin ve nar bahçeleri meydana getirdik; birbirine benzeyeni var, benzemeyeni var. Meyve verirken ve olgunlaştığı zaman her birinin meyvesine bakın! Kuşkusuz bütün bunlarda inanan bir topluluk için ibretler vardır."

Her berk-i dıraht nüsha-i esrâr-ı hakikat

Her kûşede yüz bin kütüb-i mu‘teberüm var (Nakşî İbrahim, G. 4/5)

(Her ağaç yaprağı hakikat sırlarının nüshası olduğu için benim her köşede yüz bin muteber kitabım var.)

Sebak al nüsha-ı sırr-ı ezelden

Kitâb ola kamu evrâk u eşcâr (Fenâyî Cennet Efendi, G. 238/3)

(Ezel sırrının nüshasından ders al. Zira bütün ağaç ve yapraklar kitaptır.)

Her yaprağı bir kitap olan ağaç ancak idraki olan insanlar tarafından okunabilir:

Eşcâr egerçi her varakı bir kitâbdır

İdrâki olmayana cihân bir varak değil (Necâtî Bey, G.338/3)

(Her ne kadar ağaçların her bir yaprağı kitap olsa da anlayışı olmayana cihan bir yaprak değildir.)

2.9.2.2. Âfâk, âlem, âsuman, cihân, çarh, gerdûn, felek, kâinat, kevn

Şairlere göre yeryüzü, gökyüzü hulasa bütün kâinat bir kitaptır. Bu kitabın bazı özellikleri ise şunlardır:

Kâinat kitabının müellifi Allah’tır. O kitapta yanlış yazılmış bir harf, ifade ya da işaret yoktur:

Allâhdır kitâb-ı cihânın mü’ellifi

Bir nokta-i sahâyif-i inşâ değil ‘abes (Ali Emîrî, G.345/5)

(Yazılı sayfalarının bir noktasında dahi yersiz bir nokta bulunmayan cihan kitabının müllifi Allâh’tır.)

Bakdum sûtûr-ı nüsha-i âfâka ser-te-ser

Yek harf-i nâ-be-kâ’ide yokdur miyânede (Nâbî, G. 797/3)

(Gökyüzü nüshasının satırlarına baştan başa baktım. İçinde, yerinde olmayan bir harf göremedim.)

Ser-â-pâ çeşm-i ‘ibretten geçürdüm nüsha-i dehri

İçinde ma’nî-i ârâma dâ’ir bir ‘ibâret yok (Nâbî, G. 394/8)

(Dünya kitabını ibret gözüyle baştan sonra gözden geçirdim. İçinde huzura engel olacak bir ibare görmedim.)

Kâinat kitabı, Allah’ın hikmetlerini gösteren benzersiz kitaptır. İçinde binlerce hikmet sırlarını barındıran bu kitabın ibare ve kelimeleri Allâh’ın birliğine işaret eder:

Bak zemîn ü âsumâna kudret olmuş rû-nümâ

Bir kitâb-ı bî-nazîr-i hikmet olmuş rû-nümâ (Ali Emîrî, G.166/1)

(Yeryüzüne ve gökyüzüne bak, Allah’ın kudreti yüzünü göstermiş. Dünya hikmetleri gösteren benzersiz bir kitaptır.)

Kitâb-ı kâ’inât esrâr-ı hikmetle leb-â-lebdür

Şikâyet cehlden feryâd bî-idrâkliklerden (Nâbî, G.560/4)

(Kâinat kitabı tamamen hikmet sırlarıyla doludur. Şikâyet cahillikten, feryat figan ise anlayamamazlıktandır.)

Kitâb-ı kevni seyret ser-te-ser ‘ibret-fezâdır hep

Ki her harfinde bir ma’nâ-yı ‘ibret rû-nümâdır hep (Hazmî, G.22/1)

(Kainat kitabı, her bir harfinde daima ibret bulunan bir kitaptır. Bundan dolayı ibret artıran bu kitabı baştan başa seyret.)

‘İbâret ü kelimât-ı kitâb-ı ‘âlemde

Ne denlû var ise terkîb aslı müfreddür (Nâbî, K.28/3)

(Âlem kitabının kelime ve ibareleri her ne kadar bir kompozisyon oluştursa da aslında tektir.)

Dört mevsim kâinat kitabının dört faslını, yedi katman ise bu kitabın yedi cildini işaret eder:

Okıyub anlayana bir kitâbdur ‘âlem

Bahâr ü güz ü kış ü yaz anda çâr füsûl (Üsküplü Atâ, K.13/13)

(İlkbahar, yaz, sonbahar, kış olmak üzere dört fasıla ayrılan âlem, okuyup anlayabilen için bir kitaptır.)

Kitâb-ı heft-cild-i âsümanâ

Münevver levhâ-i zerdîr kemâhî

(Şeyh Gâlib, T.12/3)

[(Onun) olgunluğu gökyüzünün yedi ciltlik kitabı için parlak altın levhadır.]

Kâinat kitabının cildi gökyüzü, miklebi ise gökkuşağı ve yeni aydır. Akşam ve sabah ise onun sayfalarıdır:

Cild-i zer-kârî felek kavs-ı kuzahdur miklebi

Hikmet-ül işrâk-ı dîdârında ‘âlem bir kitâb

(Nâdirî, K. XII/30)

[Âlem görünüşün keşif ve hikmetinde bir kitaptır. Felek (o kitabın) altınla işlenmiş cildi, gökkuşağı ise miklebidir.]

Cild-i zer-kârî felek anun meh-i nev miklebi

‘Âlem-i ‘ulvî beyân-ı rîf’atunda bir kitâb

(Nâdirî, K.XXXVI/8)

[Yüce âlem yüceliğin beyanında bir kitaptır. Felek (o kitabın) altınla işlenmiş cildi, yeni ay ise onun miklebidir.]

Vasfda bir kitâbdur ‘âlem

Ona evrâkdur bu subhla şâm

(Dilsuz s. 165)

(Tarif edilecek olursa âlem bir kitaptır. Bu sabah ve akşam da onun sayfalarıdır.)

Kâinat kitabı anlaşılması zor olan ve içerisinde sonsuz hikmetler barındıran bir kitaptır. Bundan dolayı bu kitabı tefsir etmek zordur:

Kolay zanitme idrâk-i me’âl-i hilkatî Âsaf

Mu‘akkaddir kitâb-ı kevn tefsîr eylemek müşkil (Âsaf Celaleddîn, G. XCV/6)

(Ey Âsâf! Yaratılışın anlamını idrak etmeyi kolay zannetme. Zira dünya kitabı muğlak olduğu için onu tefsir etmek zordur.)

Kitâb-ı kâ’inâtun nükte-i sırrın beyân itsem

Anun her nev’ ü faslından niçe bin bâb olur peydâ

(Nâfî‘, G.10/5)

(Kâinat kitabının sır nüktesini açıklamak istesem onun her bir bölümünden binlerce konu meydana gelir.)

Ol kadar leb-rîz-i kudretidir kitâb-ı kâ'inât

Hîç bulmaz ondaki sırr-ı hakikat intihâ (Ali Emîrî, G.195/4)

(Kâinat kitabı kudretle o kadar doludur ki onda yer alan hakikat sırları asla son bulmaz.)

Özetle denilebilir ki kâinat, müellifi Allâh olan, içerisinde sonsuz hikmetler barındıran bir kitaptır. Bu kitabın cildi gökyüzü, mıkleti ay ve gökkuşağı; sayfaları gece ve gündüzdür. Bu kitap, tefsir edilmesi zor bir kitaptır.

2.9.2.3. Adl

Klasik Türk şiirinde adâlet; barışı ve birlikteliği tesis eden bir imaj içerisinde yer alır. Adalet sağlandığı vakit hayvanlar arasında dahi barış ve kardeşlik egemen olur.⁹⁹² Bir arada tutma, nizamı sağlama yönüyle adalet kitaba benzetilir. Bu benzetmenin yapıldığı bazı beyitler şunlardır:

Üsküdarlı Sırrî'ya göre Kara Mustafa Paşa'nın adalet kitabını görmeyen düşmanlar kör olmalıdır:

Kitâb-ı 'adlini görmezse kasd idüp a'dâ

Îlâhî dîde-i hod-bînini eyle kûr u sefid (Üsküdarlı Sırrı, K.3/26)

[Ey Allah'ım! Düşmân kötü niyet besleyip adalet kitabını görmezse (o) kibirli (düşmanın) gözünün akını karasına karıştır.]

Ömer Şevkî Mardîni, hicviye türünde yazdığı gazelinde siyâset adının adalet ve insaf kitabından kaldırıldığını söyler:

Siyâset nâmı mahv olmuş kitâb-ı 'adl ü insâfdan

Hükûmet pîşesi şeb-tâ-seher cevri ü sitem kalmış (Ömer Şevkî Mardîni, G.121/7)

[Siyaset adı, adalet ve insaf kitabından yok olmuş. Hükümet(in) işi geceden sabaha kadar zulüm ve eziyet (olarak) kalmış.]

Enderûnlu Vâsîf'a göre adalet kitabı İskender'in sandığında kalmıştır:

---

⁹⁹² Ahmet Atilla Şentürk, **Osmanlı Şiir Kılavuzu I**, s. 80-81.

Ararlar nusha-i ‘adlî gezerler (c)â-be-câ ammâ

O nusha var ise sanduk-ı İskender’de kalmıştır (Enderunlu Vâsıf, G. 36/2)

(Yer yer gezip adalet kitabını ararlar. Ancak o kitap iskender’in sandığında kalmıştır.)

Zâik ise, memduhunun adalet kitabının şerh edilemeyeceğini ifade eder:

Metn-i kitâb-ı ‘adline şârih degil Kadî Şureyh

Eyler yed-i beyzâsını takbîle Beyzâvî şitâb (Zâ’ik, T. 125/2)

(Kadî Şureyh onun adalet kitabının metnine şerh yazamaz. Beyzâvî, onun parlak elini öpmek için acele eder.)

2.9.2.4. Âfitâb, Hurşîd

Klasik Türk şiirinde güneş, umumiyetle ışıĒı ve ısıtması yönüyle işlenir.⁹⁹³ Mahmûd Fâiz, Karamanlı Aynî ve Mehmet Şerîf Efendi’nin beyitlerinde de görüldüğü üzere güneş, kimi zaman kitaba benzetilir:

Mahmûd Fâiz’e göre sevgilinin ateşli yanağında ortaya çıkan ayva tüyleri güzellik meclisinde açılan güneş kitabı gibidir:

Hatt-ı nev⁹⁹⁴ peydâ olup ruhsâr-ı âteşnâkda

San açıpdır bezm-i hüsn içre kitâb-ı âftâb (Mahmûd Fâiz, G.3/6)

(Ateşli yanağında yeni ayva tüyleri çıkmış. Sanki güzellik meclisi içinde güneş kitabı açılmıştır.)

Karamanlı Aynî’ye göre sevgilinin yüzü güneş kitabıdır:

Nokta oldu ağzun anda muzmer vücûd-ı zerre

Harf oldu rûyun anda mazhar kitâb-ı hurşîd (Karamanlı Aynî, Terci-i Bend 23/4)

(Ağzın, zerrelerin gizlendiği bir nokta oldu. Yüzün bir harf oldu, orada güneş kitabı görünür.)

⁹⁹³ Ahmet Atilla Şentürk, **Osmanlı Şiir Kılavuzu V**, s. 471.

⁹⁹⁴ Neşredilen divanda “Hatt-ı nev-peydâ” şeklinde okunmuştur.

Mehmed Şerîf Efendi'ye göre ise güneş ve ay her ne kadar kitap olsa da sevgi-
linin yüz kitabı gibi parlak, ışık saçan bir konuma ulaşamaz:

Kitâb-ı rû-yı hat-âverdene nazîr olmaz

Olursa da varak-ı mâh u âfitâb kitâb (Mehmet Şerîf Efendi, G. 10/1)

*(Güneş ve ayın yaprakları kitap olsa da yeni ortaya çıkan ayva tüylerinin kita-
bına benzeyemez.)*

2.9.2.5. Ahlâk

“İnsandaki iyi ve kötü huylar, tabiat” olarak tanımlanan ahlak⁹⁹⁵ kitaba benze-
tilir. Bu benzetmenin kullanıldığı bazı beyitler şunlardır:

Mu'în, müsveddenin beyaza çekilmesinden hareketle ahlak kitabında yer alan
kötü yönlerinin ıslah edilip yeniden yazılmasına yani ahlakı güzelleştirilmeyi işaret
eder:

Beyâz kılmaga her dem kitâb-ı ahlâkın

Midâd iderse münâsib sevâd-ı çeşm-i teri (Mu'în, K.3/3)

*(Ahlak kitabını her zaman temize çekmek için yaşlı gözün karalığını mürekkebe
yaparsa uygundur.)*

Mirzâzâde Sâlim ise ahlak kitabını Allâh karşısında aczini kabul ederek süsle-
mek gerektiğini ifade eder:

Behcet-i ser-levha-i teslîm olurdu rû-nümâ

Meskenetle nüsha-i ahlâkı tehzîb eylesek (Mirzâzâde Sâlim, G. 185/2)

*(Ahlak kitabını âcizlikle süslese, teslîm ser-levhasının güzelliği ortaya çı-
kardı.)*

2.9.2.6. Akıl

“İnsanı diğer canlılardan ayıran, varlığı idrâk eden fakat maddî olmayan an-
lama, düşünme kudreti ve temyiz melekesidir.” şeklinde tanımlanan akıl; yol gösteren,
iyi ile kötüyü ayırt edebilmeyi sağlayan noktadadır.⁹⁹⁶ Gerek taşıdığı bu özellikler ve-
silesiyle gerekse de içerisinde bilgileri barındırma, onları tanzim etme vasıflarıyla akıl,

⁹⁹⁵ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s. 348.

⁹⁹⁶ Ahmet Atilla Şentürk, **Osmanlı Şiir Kılavuzu I**, s. 211.

kitaba benzetilir. Zira, kitap da içerisinde bilgiler barındıran, onları nizam içinde tutan, okuyana yol gösteren, iyi ile kötüyü ayırt edebilmeyi temin eden özelliklere sahiptir. Söz konusu benzetme ile ilgili bazı örnek beyitler şunlardır:

Usûlî'ye göre şairin hikayesi akıl kitabına sığmayacak nitelik ve niceliktedir:

İki cihânda matlabımız aşk-ı dostdur

Sıgmaz kitâb-ı akla bizim dâsitânımız (Usûlî, G. 37/6)

(İki dünyada talebimiz sevgilinin aşkıdır. Bizim hikâyemiz akıl kitabına sığmaz.)

Nâbî'ye göre akıl kitabı anlaşılması zor bir kitap olduğundan âkiller onu anlayamaz:

‘Âkil kitâb-ı ‘aklı hall eylemekde gâfil

Keyfiyyet-i cünûnı dîvâneler de bilmez (Nâbî, G.328/3)

[Akıllı (kimse) akıl kitabını çözmekte gafildir. Deliliğin ne olduğunu divaneler de bilmez.]

Nef'î, Sadrazam Muhammed Paşa'nın yaratılışının suyunun ve toprağının Hz. Ömer'in adeletiyle yoğrulduğunu, akıl ve fikir kitabının ise "Tayfûr" ifadesiyle işaret ettiği Bayezid-i Bestâmî'nin zühdüyle yazılı olduğunu belirtir:

Nihâd-ı âb u hâkinde sirişte adl-ı Fârûkî

Kitâb-ı akl u fikrinde nüvişte zühd-i Tayfûrî (Nef'î, K.34)

[(Senin) toprağının ve suyunun yaratılışında Hz. Ömer'in adaleti karıştırılmıştır. Akıl ve fikir kitabında Tayfur'un zühdü yazılmıştır.]

Ömer Şevkî Mardînî de bir beyitinde akıl kitabını satışa çıkardığını söyler:

Kalb oldı nakd-i kalbüm gelme anıyla bâde

Andan kitâb-ı aklı virdüm reh-i mezâda (Ömer Şevkî Mardînî, G.221/1)

(Şarabın gelme anıyla birlikte kalbimin nakti değişti. Bundan dolayı akıl kitabını mezat yoluna verdim.)

2.9.2.7. A'mâl, günah, cürm, hayır, mahşer, sevap

"Değerli yazıcılar" manasını taşıyan "Kirâmen kâtibin" melekleri, İslam inancına göre kişinin sevaplarını ve günahlarını yazıp bir amel kitabı oluşturan meleklerdir.

Bu inanca göre, meleklerin oluşturduğu bu kitap, âhirette cennete gireceklere sağından cehenneme gireceklere ise solundan verilir.⁹⁹⁷ Bahsedilen inancın tezahürü olarak “a‘mâl, günah, cürm, hayır, mahşer, sevap” gibi kavramlar kitap kelimesiyle birlikte kullanılır. Söz konusu kullanıma örnek beyitler şunlardır:

Eşref Paşa, bir beyitinde öldükten sonra kişinin amel kitabına bakılacağına işaret eder:

O zamân kim edeler bahs-i kitâb-ı a‘mâl

Fikr-i encâm ile ma‘kûd ola herkesde zebân (Eşref Paşa, Na‘t 1/71)

[O zaman (geldiğinde) amellerin kitabından bahsederler. Dil herkesde sonunun ne olacağı düşüncesiyle meşguldür.]

Hüdâyî-i Kadîm, kendini asi, günahkâr görür ve kıyamete kadar yazılsa dahi günah kitabının yine de şerh edilemeceğini belirtir:

Benüm ol mücrim ü ‘aşî ki kitab-i güneğim

Yazsalar haşre degin şerhe degüldür kâbil (Hüdâyî-i Kadîm, K.3/ 36)

(O günahkâr, âsi benim. Öyle ki günah kitabım kıyamete kadar yazılsa şerh edilemez.)

Nüzhet, suç kitabında bir harflik dahi yerinin olmadığını ifade eder:

Beyâz-ı defter-i a‘mâl-i hayrım noktadan ‘ârî

Kitâb-ı cürme yer yok harf-i vâhid itmege imlâ (Nüzhet, K.5/76)

(Hayır amellerimin defterinin beyaz sayfası noktadan uzaktır. Suç kitabına bir harf yazmaya yer yok.)

Nâbî, kitaplardaki hataların, eksikliklerin kazınmasından (hakk etmek) hareketle âmel kitabındaki hataların, eksikliklerin istiğfar kalem tıraşı ile kazınması gerektiğini söyler:

---

⁹⁹⁷ İlyas Üzümlü, “Kirâmen Kâtibîn”, TDVİA, C. 26, Ankara, 2002, s. 59-60.

A' mâlüne Nâbî nazarun imrâr it

Tashîh-i sûtûr-ı nüsha-i âsâr it

Buldukça hurûf u nukât-ı sehv ü hatâ

Mahkûk-ı kalem-tırâş-ı istigfâr it (Nâbî, Rubâî, 15)

[Ey Nâbî! Amellerini gözden geçir. Amel (kitabının) nüshasının satırlarını tashih et. Hata ve yanlış noktaları, harfleri gördükçe istiğfar kalemtıraşı ile (onları) kazı.]

Hamdullah Hamdî, sâkiye seslenir ve kendisine bir kadeh sunmasını söyler. Zira böylelikle sakinin hayır kitabına Mekke'de hacılara zemzem dağıtıp kazanılan sevap kadar sevap yazılacaktır:

Bana piyâle sun ey sâkî yâra 'azm iderem

Kitâb-ı hayruna yazsun melek sıkâye-i hâc (Hamdullâh Hamdî, G.18/3)

[Ey sâkî! Ben sevgiliye ulaşmaya çalışıyorum sen bana kadeh sunasın. Melek senin hayır kitabına (bunu) hac sikayesi gibi yazsın.]

Halepli Edîb, hiciv muhtevalı bir beyitinde asrın hocası olarak geçinenlerin dahi sevap kitaplarına çok hata bulunduğunu belirtir:

Ne denli hâce-i 'asr olsa râgıb-ı câhın

Yine kitâb-ı savâbında çok hatâsı çıkar (Halepli Edîb, G.111/3)

(Senin makam ve mevkin isteyen her ne kadar asrın hocası olsa da yine de onun sevap kitabında çok hatası çıkar.)

Osmân Şems, kendisini sevgilinin eteğinden uzaklaştıran mahşer kitabının yok olmasını ister:

Dâmen-i dil-dârdan eylerse ger destim tehî

Nâra batsun çâk çâk olsun kitâb-ı mahşerim (Osman Şems, G. 441/6)

(Mahşer kitabın, elimi eğer sevgilinin eteğinden uzaklaştırsa ateşe atılsın, parçalar olsun.)

Diyarbakırlı Azmî ise mahşer kitabındaki hata ve günahların teker teker sayılacağını ifade eder:

Yek-be-yek ta‘dâd eder cürm ü günâhın ‘Azmiyâ

Sanma kim kitâb-ı mahşer defterin mücmel verir (Diyarbakırlı Azmî, G. 57/5)

(Ey Azmî! Mahşer kitabının defterini kısa ve öz şekilde vereceğini zannetme. Zira hata ve günahlarını bir bir sayar.)

2.9.2.8. Arzu, Emel, Hahiş, Murâd, Şevk

İstek manasına gelen “arzu, emel, hâhiş, murâd, şevk” kitaba benzetilir. Söz konusu benzetmenin yapıldığı bazı beyitler şunlardır:

Yüreğinin yaralı, ciğerin ise kesik kesik olduğunu söyleyen Şühûdî, gönlünün şevk kitabına yeni şerh yazmak istediğini söyler:

Yürek firâk ile pür-yâre şerha şerha ciger

Kitâb-ı şevke diler dil ki yaza tâze şürûh (Şuhûdî, G.73/5)

(Ayrılıktan dolayı yürek yara dolu, ciğer ise kesik kesik. Gönül, sanki şevk kitabına yeni şerhler yazmak ister.)

Şevk kitabını gönül güvercinine taktığını söyleyen Ahmed Paşa, gönlünün ateşler içinde yanıp kebab olduğunu söyler:

Dakdum kebûter-i dile şevkum kitâbını

Sûzından odlara yanıp oldu kebâb dil (Ahmed Paşa G. 175/4)

(Arzumun kitabını gönül güvercinine taktım. Gönül ateşler içinde yanıp kebab oldu.)

Hayâlî Bey’e göre kandil, sabaha kadar göz nurunu dökerek şevk kitabını okur:

Kitâb-ı şevkin okur ey puser meger kandil

Sabaha dek gece göz nurunu döker kandil (Hayâlî, G.317/1)

(Ey oğul! Kandil sanki şevk kitabını okuyor. Gece sabaha kadar göz nurunu döküyor.)

Kafzâde Fâ'izî, şevk kitabının perişan olduğunu söyler:

Per-i sîmurgı sûzan eylesen bir yire cem olmaz

Kitâb-ı şevkîmun evrâkı şöyle târ u mâr oldu (Kafzâde Fâ'izî, G.151/3)

*(Şevkimin kitabının sayfaları öylesine tarumar oldu ki Sîmurg'un kanadını yak-
san bir yere toplanmaz.)*

Vahyî'ye göre istek kitabı, keder ateşinin süsüdür:

İtme meyl-i hall-i eşkâl-i temennâ ey gönül

Çünkü zîb-i nâr-ı ye's oldu kitâb-ı ârzû (Vahyî, G.221/4)

*(Ey gönül! Arzu şekillerinin çözümüne meyletme. Çünkü istek kitabı keder ate-
şinin süsü oldu.)*

Sâlik Efendi'ye göre gönül çocuğu artık istek kitabını okumaya başlamalıdır:

Kılsun kitâb-ı hâhişe min ba'd ibtidâ

Tıfl-ı dil oldu haylî sebak-hân-ı 'âtîfet (Sâlik Efendi, K.33/27)

*(Bundan sonra istek kitabına başlasın. Gönül çocuğu hayli cömertlik talebesi
oldu.)*

Esrâr Dede'ye göre istek kitabının üzeri çizilmelidir:

Hatt-ı butlân çekilip sonra kitâb-ı emele

Eyledi hükm-i kazâ emr-i mazâyı tagyîr (Esrâr Dede, TB/4)

*(İstek kitabının üzerini çizelim. Kazanın hükmü, olacak olan her şeyi tayin et-
miştir.)*

2.9.2.9. Asr

Abdülmecid Hân'ın hüküm sürdüğü asrı kitap olarak gören Ahmed Sâdık Zîver
bu kitabın önceki dönemlerden üstünlüğünü şöyle ifade eder:

Kitâb-ı 'asrına nisbet mütûn-ı 'ahdi eslâfın

**Kalur si-pâreveş bir cüz' -i akser vezn ü kıymetde (Ahmed Sâdık Zîver, T.
297/2)**

*(Öncekilerin zaman kitapları asrının kitabına nazaran ölçü ve değerinde otuz cüz
gibi kusurlu bir cüzdür.)*

2.9.2.10. Aşk

Şairlere göre aşk bir kitaptır. Bu kitabın vasıflarından bazıları ise şunlardır:

Aşk, anlaşılması zor bir kitaptır. O, noktasız, harfsizdir:

İy hâce katı müşkil olur 'ışk kitâbı

'İşk ehline keşf ola meger ko sen o bâbı (Muhibbî, G.3408/1)

(Ey Hoca! Aşk kitabı çok anlaşılmaz olur. O kitap aşk ehline anlaşılacağı için sen o bahsi bırak.)

Ne müşkil 'ilmdür 'ışkun kitâbı

Ki irmez faysala faslı vü bâbı (Ahmedî G.723/1)

(Aşkın kitabı ne zor bir ilimdir. Ne faslı biter ne de bölümleri.)

Dinmez bu kıl ü kâl ile zâhid cevâb-ı 'aşk

Bî-nokta vü hurûf u sadâdur kitâb-ı 'aşk (Manastırlı Celâl, G. 327/1)

(Ey Zahit! Bu dedikodu ile aşk cevabı verilmez. Aşk kitabı noktasız, harfsiz ve sadasızdır.)

Kitaba deftere sığmayan dünya ilimleri aşk kitabına göre bir ders bile değildir.

Bu kitap okumakla bitmez:

Dünyâ ulûmu deftere sığmaz egerçi ki

Aşkın kitâbına göre o bir sebak degil (Necâtî Bey, G.338/7)

(Dünya ilimleri deftere sığmamasına rağmen onlar aşkın kitabına göre bir ders bile değildir.)

Her intihâda başladı yine ibtidâsına

Ders-i kitâb-ı 'aşkı tamâm eylemiş mi var (Moralî Azîz, G.80/5)

(Aşkın kitabında sona her geldiğinde kitaba yeniden başlandı. Zira aşk kitabının dersini tamamlayabilmiş kimse yoktur.)

Aşk kitabından bir sayfa gören, onu bir iki yaprak okuyan hayran olur:

Bir varak gören kitâb-ı ‘aşkdan hayrân olur

Açılır ol bâbda niçe niçe esrâr ana (Edirneli Nazmî, K.255/3)

[Aşk kitabından bir yaprak gören (kişi) ona hayran olur ve ona o konuda nice nice sırlar açılır.]

Bir iki varak ol kim okıya kitâb-ı ‘aşkı

Hayrân olur elbette anda olan esrâra (Edirneli Nazmî, G.5528/2)

[Aşk kitabını her kim bir iki varak (dahi) okusa mutlaka ondaki sırlara hayran olur.]

Aklı noksan olan fakih aşk kitabını tefsir edemez; zahitler, sufiler o kitabı anlayamaz:

Görmesin ‘aşkun kitâbın her fakîh-i kem-hîred

A’lem-i nâs olsa ger ol anı tefsîr eylemez (Cenâbî, G.111/4)

(Kıt akıllı fakihler aşkın kitabını görmesinler. Bütün insanların en büyük alimi de olsa onu tefsir edemez.)

Kitâb-ı ‘ışkınun zâhid ne bilsün fasl u ebvâbın

Kosun taklîdi ol câhil degüldür ol anın bâbı (Hicrî, G.132/2)

(Zahit aşk kitabının fasıl ve bölümlerini nereden bilsin. O cahil taklidi bıraksın, o kitap onun meselesi değildir.)

Bir dem o bahse olmadı ol kâbil-i hitâb

Zâhidle söylemezmiş ‘aceb kim kitâb-ı ‘aşk (Erzurumlu Zihnî, G.191/2)

(Aşk kitabının zahitle buluşmaması normaldir. Çünkü o bir vakit aşk kitabıyla muhatap olmadı.)

Kitab-ı ‘aşk sûfiye degül fen

Ne bâb-ıla olur ol anda bâhis (Edirneli Nazmî, G.1051/2)

(Aşk kitabı sufînin ilgilendiği bir ilim değildir. Bundan dolayı herhangi bir konuda onunla baş edemez.)

Aşk kitabı akıl ve mantık ile bilinmez:

Ben meste dime ‘aklını almış şarâb-ı ‘ışk

Bu ‘akl ile bilinmez efendi kitâb-ı ‘ışk

(Emrî, G.249/1)

(Ey Efendi! Benim gibi sarhoşa aşk şarabı senin aklını almış deme. Zira aşk kitabı bu akıl ile bilinmez.)

Müşkil degül mi ‘ışk kitâbı mesâ‘ili

Kânûn-ı mantık ile su‘âlün cevâbı yok

(Üsküplü İshâk, G.137/3)

(Aşk kitabının meseleleri çok zor olduğu için mantık kanunlarında bu soruların cevabı yok.)

Aşk kitabını okumayan alimler hitap edemez:

Cân kulağıyla dinle direm sana bir cevâb

Tahtında oldı sözlerümün nice bin savâb

Yâdunda ola hâsılı bu kavlı-i müstetâb

‘Allâme ise dahı degül kâbil-i hitâb

‘Aşkun kitâbın okumadı kim varak varak

(Medhî, Muhammes 6/3)

(Can kulağıyla beni dinle, sana bir cevap söylüyorum. Sözlerimin altında binlerce doğruluk var. Bu hoş sözüm de hatırında olsun. Bir kimse çok bilgili bile olsa aşkın kitabını yaprak yaprak okumadıysa hitap edemez.)

Aşk kitabı, aşk hocasından okunur. Bu kitabı âşıklar okur, yazar ve anlatır. Onlar aşk kitabının kendisi olmuşlardır:

Okudum bir sebak ‘ışkun kitâbın hâce-i ‘ışkdan

Beni gark itdi envârı yitürdüm ‘aklı vâveylâ

(Mehemmed, G. 184/4)

(Aşk hocasından bir ders aşk kitabını okudum. Eyvah, onun nurları beni gark etti ve ben akli yitidim.)

‘İşkî gördüm ‘ışka tapdum andan özge görmedüm

Ohudum ‘ışkun kitâbının cemî‘-i bâbını (Dede Ömer Rûşenî G.80/5)

(Aşkı gördüm, aşka inandum ondan başka şey görmedim. Aşkın kitabının bölümlerinin tamamını okudum.)

Neye baksam görem ‘ışkun kitâbı

Ki yok yâdumda bu ezberden artuk (Hakîkî, K.316/88)

(Nereye baksam aşkın kitabını görüyorum. Zira aşkın kitabından başka ezberimde bir şey yok.)

Subha çıksa her gice şem‘i Bahârî’nün ne tan

Bir sanem anı kitâb-ı ‘ışka meşgûl eyledi (Bahârî, G.143/5)

(Bahârî’nin mumu her gece sabaha kadar yansa buna şaşılmaz. Zira put gibi güzel bir sevgili onu aşk kitabıyla meşgul etti.)

‘İşkun kitâbını bugün ezber okudum

Mektebde dahı çıkmadan elf ile bâya ben (Muhibbî, G.2534/2)

(Ben mektepte daha elif beye kadar gelmeden aşkın kitabını şimdiden ezberden okudum.)

Göz karasıyla kitâb-ı ‘aşkı yazdum çihreme

Kan yaşum sürhiyle kodum anda ebvâb-ı füsûl (Muhyî, G.417/8)

(Aşk kitabını yüzüme göz karasıyla yazdım. Kanlı yaşımın kırmızısıyla o kitabın fasıflarının bölümlerini koydum.)

Gerçi çokdur şugli ey hâce Sürûrî bendenün

Lakin ol ‘aşkun kitâbın su gibi ezber yazar (Gelibolulu Sürûrî, G.122/5)

(Ey Hoca! Sürûrî kölenin meşguliyeti çoktur. Lakin o aşkın kitabını su gibi ezberden yazar.)

Zîver-i mahfil-i sürûşânuz

Kıssa-hân-ı kitâb-ı ‘aşkuz biz (Sâlik Efendi, G.134/5)

(Biz melekler mahfilinin süsü, aşk kitabının kıssahaniyiz.)

Kitâb-ı ‘aşkda nice kusûrum var imiş buldum

Debistân-ı gönülde kendi kendim imtihân itdim (Şeref Hanım, G.142/2)

(Gönül mektebinde kendimi sınava tabi tuttum. Aşk kitabında çokça kusurumun olduğunu gördüm.)

Çekdüm kenâr-ı sîneye mührünle şerhalar

Metn-i kitâb-ı ‘aşka ki yazdum nice şurûh (Tıflî Ahmed Çelebi, G.9/4)

(Gönül kenarına senin mührünle yaralar çektim. Aşk kitabının metnine nice şerhler yazdım.)

Kim okursa vireyim ‘aşkun kitâbı bendedir

Sendeki muzmer su’âlün her cevâbı bendedir (Konyalı Şem‘î, G. 50/1)

(Aşkın kitabı bendedir, kim okumak isterse vereyim. Sendeki cevabı gizli soruların her cevabı bendedir.)

Her kara yazulı ‘âşık bir kitâb-ı ‘ışkdur

Levha-i zerrîni mihnetle sararmış rûyudur (Ubeydî, G.74/4)

(Bahtı kara yazılı olan her âşık bir aşk kitabıdır. Onun altın levhası mihnetten eziyetten sararmış yüzüdür.)

Muhabbet defteri erbâb-ı ‘aşkız yâ Resûla’llâh

Tâlib-i ‘aşka kitâb-ı ‘aşkız yâ Resûla’llâh (Hasan Hilmî, Na‘t 287/1)

(Yâ Resûlallah! Biz muhabbet defteri, aşk erbabıyız. Aşkı öğrenmek isteyenler için aşk kitabıyız.)

‘Aşkın cihânda mektebi yok bir kitâbı yok

‘Âlemde ser-güzeşti olur ‘âşkın kitâb (Mahmûd Nedîm Paşa, G.18/3)

(Aşkın dünyada bir mektebi ve kitabı yokmuş. Âşığın macerası dünyada aşkın kitabı olur.)

Aşk kitabının bölüm başlıklarının mürekkebi aşığın kanıdır:

Noktası sır fenn-i ‘ışkun bir kitâbı var imiş

Surh-ı hûn-ı ‘âşık ile fasl u bâbı var imiş (Âşık Çelebi, G.113/1)

(Aşk ilminin noktası sır olan bir kitabı varmış. Âşığın kanının kırmızısıyla yazılmış fasıl ve babları varmış.)

Okuram her bâbda yazup kitâb-ı ‘aşkunı

Surh-i eşküm rengi olsa tan mıdur her bâbda (Gelibolulu Sürûrî, G.380/3)

*[Aşk kitabını her bölümde yazıp okurum. Göz yaşımın (kanı) her bölüm (başlığı-
nın) rengi olsa ayıplanır mı?]*

Aşk kitabına göre rakibin adı lanetsiz anılmaz, zulüm şehidinin kadı heder olmaz. Bu kitaba göre içki içmek helal, secde etmek makbuldür. Yine bu kitaba göre sevgilinin beldesine gitmek gerekir. Ayrıca âşıklık için de âşığın önce canından vazgeçmesi gerekir:

Kitâb-ı aşkta gördüm ne katı yazık imiş

Rakîb adını anmak kimesne lanetsiz

(Necâtî Bey, G.239/5)

*(Rakip adını lanet etmeden anmanın ne kadar büyük bir günah/ suç olduğunu
aşk kitabında gördüm.)*

Kayurmam öldigüme çünkü bildüm olmazmış

Kitâb-ı ‘ışkda hûn-ı şehîd-i zulm heder

(Âşık Çelebi, K.14/188)

*(Aşk kitabında zulüm şehidinin kanının heder olmayacağını gördüğüm için öl-
düğüme üzülmem.)*

Şu meclisdeki sâkinün leb-i la‘li müdâm olmuş

**Kitâb-ı ‘aşk içinde içmemek anda harâm olmuş (Gelibolulu Sürûrî,
G.205/1)**

*(Şu meclisteki sakinin kırmızı dudağı şarap olmuş. Aşk kitabına göre onu iç-
memek haram olmuş.)*

Eyyâm-ı gamda ‘âşika sahbâ helâl imiş

Buldum kitâb-ı ‘aşkda Nevres mesâğını

(Osman Nevres, G.294/5)

*(Ey Nevres! Âşığa gam günlerinde şarap helalmiş. Zira ben ruhsatını aşk kita-
bında buldum.)*

Rinde sahbâyı helâl etmiş cenâb-ı pîr-i mey

Ben ana buldum kitâb-ı ‘aşkda kat‘î mesâğ (Osman Nevres, G.126/6)

(Meyhanenin piri rintlere şarabı helal etmiş. Ben ona aşk kitabında kesin delil buldum.)

Tâk-ı ebrûsın görüp kaldurma yirden başını

‘İşk kitâbında yazılmış secde itmek müstehab (Muhibbî, G.210/4)

(Kaşının kemerini görüp yerden başını kaldırma. Aşk kitabında secde etmek makbuldür.)

Farz olupdur kûy-ı yârı Ka‘be’den evvel tavâf

Yok durur bunda kitâb-ı ‘aşk içinde ihtilâf (Gelibolulu Sürûrî, G.236/1)

(Kabe’den önce yarin mahallesini tavaf etmek gerekir. Aşk kitabında bu hususta ihtilaf yoktur.)

Okudum ‘ışkun kitâbın gördüm anda yazulu

‘Âşıka evvel kademde lâzım olur terk-i ser (Muhibbî, G.1081/2)

(Âşık için ilk adımda başını terk etmek gerekir. Zira aşkın kitabında bunun yazılı olduğunu gördüm ve okudum.)

Âşığın perişan hallerinin nedenleri aşk kitabında yazılıdır:

Kim su‘âl eyler-ise hâl-i perîşânumdan

Arasın ‘ışk kitâbında cevâbın bulsun (Bahârî, Kıta, 6/2)

(Perişan halimden dolayı kim soru sormak isterse sorularının cevabını aşk kitabında arasın bulsun.)

Âşıka cevri eylemez dîn havf idüp Allâh’dan

Okuyaydun sen eger ‘aşkun kitâbın bâb bâb (Medhî, G.XLV)

(Eğer sen aşk kitabını bölüm bölüm okusaydın Allah’tan korkup aşığa eziyet etmezdin.)

Âşık aşk kitabını okurken cevri bölümünü bitirip diğer bölümlere geçmeyi arzu eder:

Fasl-ı cevri yâd iderken biz kitâb-ı ‘aşkınun

Bitse vasl olsak diyü bir gayr bâbı gözlerüz (Gelibolulu M. Âlî, G.499/4)

(Biz aşkınun kitabının eziyet bölümünü yad ederken bitse de başka bir bölüme ulaşırsak diye gözleriz.)

Sevgilinin yanağı, gönül aşk kitabıdır:

Kitâb-ı ‘aşk imiş âyât-ı hüsn ile ruh-ı dil-ber

Oku ey hâce-i dâna anı tefsîr(-i) Tıbyân et (Hasan Tahsîn, Müfret 26)

[Ey bilgin hoca, gönlü kendine çeken sevgilinin yanağı güzellik ayetiyle bir aşk kitabıymış. Sen onu okuyup Tıbyan Tefsiri gibi açıkça yaz.]

Safha-ı ruhsârına mecmû‘a-i hâl u hattın

Kâtib-i Kudret kitâb-ı ‘aşktan itmiş intihâb (Hasmî, G.24/4)

(Ben ve ayva tüylerinin mecmuası yanağın sayfalarına aşk kitabının kudret kâtibinden seçkiler yapmış.)

Nev-hatların hayâlin edip fasl-ı bâb-ı ‘aşk

Kıldım sahîfe-yi dil-i zârı kitâb-ı ‘aşk (Sünbülzâde Vehbî G.156/1)

(Yeni çıkan ayva tüylerinin hayalini aşk bölümünün bir faslı olarak yazıp ağlayan gönlün sayfasını aşk kitabı yaptım.)

Niçün mevzûn kelâm ile gazeller tarh kılsam kim

Gönül levhinde mestûr ‘aşk kitabın aradım buldum (Cesârî, G.438/3)

(Gönül levhasında satır satır yazılmış aşk kitabını arayıp bulmuşken niçin vezinli sözlerle gazel söylüyorum ki.)

Levh-i dilden ‘aşk kitâbından okuyan bir varak

Mazhar-ı tevîk-i hidâyet eylemişdir anı Hakk (Osman Adapazarî, G.95/1)

(Gönül levhasındaki aşk kitabından bir yaprak okuyanı Allah hidayetiyle yardıma mazhar kılmıştır.)

Nev-hatların hayâlin edip fasl-ı bâb-ı ‘aşk

Kıldım sahîfe-yi dil-i zârı kitâb-ı ‘aşk (Sünbülzâde Vehbî G.156/1)

(Yeni çıkan ayva tüylerinin hayalini aşk bölümünün bir faslı olarak yazıp ağlayan gönlün sayfasını aşk kitabı yaptım.)

Fal bakmak için kullanılan kitaplardan biri de aşk kitabıdır:

Tefe’ül eyle aç ‘ışkun kitâbın

Okı andan bize bir fasl u bâbın (Üsküplü İshâk, Şehrengiz 1/18)

(Aşkın kitabı açıp fal bak. Oradaki fasıl ve bölümü bize oku.)

Sen kitâb-ı ‘ışka gönlüm kur’a-ı fâl eyledün

İki bükdün kaddümi ol kur’aya dâl eyledün (Revânî, G.212/1)

(Sen gönlümü aşk kitabına fal kurası yaptın. Belimi dal harfi gibi iki büklüm ettin.)

Her bir varakda ma’nî-i gam geldi Neyyire

İtdi kitâb-ı ‘ışkı tefe’ül taraf taraf (Neyyir Abdüllahim Dede, G.58/9)

(Aşk kitabında Neyyir ne zaman tefe’ül etse her sayfasında bize hep gam çıktı.)

Özetle denilebilir ki aşk anlaşılması zor ve bitmek bilmeyen bir kitaptır. Kim onun bir iki sayfasını görse, okusa ona hayran olur. Akıllı noksan fakihler, zahitler, sufiler o kitabı anlayıp tefsir edemez. Zira, aşk kitabı akıl ve mantıkla bilinmez. Bu kitabı okumayan bir kimse ne kadar âlim dahi olsa hitabet kabiliyetine erişemez. Aşk hocasından okunan bu kitabı ancak âşıklar okur, yazar anlatır. Onların her biri birer aşk kitabıdır. Aşk kitabının bölüm başlıklarında kullanılan kırmızı mürekkep de âşıkların kanıdır. Bu kitapta rakibin adı lanetle anılır. Bu kitaba göre âşıkların içki içmeleri helal, secde etmeleri ise makbuldür. Âşığın perişan hallerinin nedenleri bu kitapta yazılıdır. Sevgilinin yanağı, gönül, gökyüzü birer aşk kitabıdır. Bu kitap aynı zamanda fal bakmak için kullanılır.

2.9.2.11. Afv

Kur’ân-ı Kerim’de kulların Allah’ın rahmetinden ümit kesmemeleri gerektiği, O’nun çok bağışlayıcı ve çok merhametli olduğu pek çok ayet-i kerimede ifade

buyurulmuştur. Filibeli Vecdî de Allah'ın rahmetinin, mağfiretinin açık olmasından hareketle "afv"ı bir kitaba benzetir:

Rûz şumâr olunca der-i tevbe be-sâzdur

Mekşûfdur kıyâmete denlû kitâb-ı 'afv (Filibeli Vecdî, G.49/3)

(Gün sayılı olunca tövbe kapısı da sayısızdır. Bağışlanma kitabı kıyamete kadar açıktır.)

2.9.2.12. Baht, Kader, Kaza

Kâinatı var eden, yöneten, sonsuz bir ilme ve kudrete mâlik olan Allâh'ın varlığı başta semâvî dinler olmak üzere pek çok inanç ve düşüncede kabul edilir. Kâinatta var olan, vuku bulan her şey yaratıcının sıfatlarının tezahürüdür. İnsan hayatı da yaratıcının ilmi ve irâdesi vesilesiyle oluşturulan düzen dahilinde ilerler.⁹⁹⁸ Bu inancın yansıması olarak baht, kader, kaza gibi kavramlar kitap ile ilişkilendirilir:

Seyr-i cemâl-i Behcetî ol mihr-i tal'atün

Oldukca hüsn-i matla'-ı fâl-ı kitâb-ı baht (Sâlik Efendi, K.42/30)

(O güneş gibi güzel yüzlü Behcetî'nin cemalinin seyri baht kitabının falının hüsn-i matlası oldukça...)

Ezel kâtipleri 'uşşâk bahtın kâre yazmışlar

Bu mazmûn ile hat ol safha-yı ruhsâre yazmışlar (Fuzûlî, G. 104/1)

(Ezel katipleri âşıkların bahtını kara yazmışlar. O yüz sayfasına bu manayı gösteren ayva tüyleri yazmışlar.)

'Îzârın safhasında câ-be-câ erkâm-ı resm-i hat

Meger 'âşıkların müsvedde-yi baht-ı siyâhıdır (Sünbülzâde Vehbî, G.81/2)

[Yanağının sayfasında yer yer (bulunan) ayva tüylerinin resminin rakamları, âşıkların kara bahtının müsveddesidir.]

---

⁹⁹⁸ Bekir Topaloğlu "Baht", TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, c.4, s. 521-522.

Zerrece yoktur cevâbım defter-i a' mâlime

Âciz oldu cürmümü yazmaya kitâb-ı kazâ (Câzib, K.1/23)

[Amel defterime zerre kadar cevabım yoktur. Kazâ kitabı günahımı yazmada aciz kaldı.]

Pest bildünse vücûdun menzil-i a' lâdasın

Yazdı kitâb-ı kazâ bu satrı 'arş tavânına (Dânişî, G. CLXXXIX/2)

*(Kendini aşağıda gördüysen yüce menzildesin. Kaza kitabı bu satırı arşın ta-
vanına yazdı.)*

2.9.2.13. Bayrak

Sehâbî bir beyitinde üzerindeki âyet-i kerîmlerden ötürü sancağı kitap olarak görür:

Zînetle bayrak [u] 'alemüñ pür-kitâbdur

K'âyât-ı Feth u Nasr ile meşhûndur ol kitâb (Sehâbî, K.4/30)

(Süsle kitap dolu olan bayrağın Fetih ve Nasr âyetiyle doludur.)

2.9.2.14. Câh

“Câh”⁹⁹⁹ kelimesi mana itibarıyla “makam, mevki” demektir. Ârif Süleyman’a göre makam ve mevki de bir kitaptır ve bu kitap intizam şirazesiyle bağlanmalıdır:

Olup ser-rişte-i tevfkı habl-i şer' a vâbeste

Kitâb-ı câhına şîrâze-bend intizâm olsun (Ârif Süleymân, K.1/52)

*(Tevfik ipinin ucu şeriat ipine bağlı olup mevki kitabına intizam şirazesini bağ-
layan ip olsun.)*

2.9.2.15. Cebîn

Klasik Türk şiirinde alın; alın yazısı inancının tezahürü olarak üzerine yazı ya-
zılan levhaya benzetilir. Alındaki çizgiler de mıstar ile ilişkilendirilir.¹⁰⁰⁰ Balıkesirli
Mecdî ve Nâbî'den alınan aşağıdaki beyitlere bakıldığında alın kitaba benzetilir. Balı-
kesirli Mecdî, alın kitabının gönlü keşfetmek için yeterli olduğunu söylerken Nâbî alın
yazısı kitabında nur duasının yazılı olduğunu belirtir:

⁹⁹⁹ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s.444

¹⁰⁰⁰ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiir Kılavuzu I*, s. 263.

Derûnu keşfe kifâyet eder kitâb-ı cebîn

Okunmuyor mu zamîrim benim kitâbımdan (Balıkesirli Mecdî, G.74/3)

(Alın kitabı gönlü keşfetmeye yeter. Benim kitabımdan gönlüm okunmuyor mu?)

Sevâd-ı çeşm alur hurşîd hâl-i ‘anberîninden

Du’â-yı nûr okur meh nüsha-i satr-ı cebîninden (Nâbî, G. 563/1)

(Güneş, amber kokulu beninden göz karalığını alır. Ay, alın yazısı kitabından nur duasını okur.)

Kemâlpaşazâde de alın yazısı inancından hareketle kişinin kaderinde ne yazıldıysa başına bir bir onun geleceğini şöyle ifade eder:

Alnuna ne kim yazıldı başuna bir bir gelür

Sanma sen sa’y itmesen şerri gelür hayrı kalur (Kemâlpaşazâde, G. 71/1)

(Alnuna ne yazıldıysa başına bir bir gelir. Sen çalışıp çabalamasan şerri gelir hayrı kalır zannetme.)

2.9.2.16. Cefâ, Cevr

Şairlere göre cefa; sevgilinin okuduğu, ezberlediği ve âşıklara nasıl eziyet edeceğini öğrendiği bir kitaptır. Şiirlerde sevgili; vefa kitabını okumayan, bilmeyen lakin cefa kitabını ezberden bilen bir portre içerisinde gösterilir:

Hattun mîdur netîce-i esrâr-ı hüsn ü ‘ışk

Şîrâze-i kitâb-ı cefâ kakülün midür (Taybî Mehmed Çelebi, G.58/2)

[Aşk ve güzellik sırlarının neticesi (senin) ayva tüylerin midir? Cefa kitabının şirazesi (senin) kâkülün müdür?]

Görmemiş ‘ilm-i vefâ bâbında bir harf ol perî

‘Âşık-ı bî-çâreye cevryn kitâbın gösterir (Feyzî Efendi, s.171)

(O peri, vefa ilmi bölümünde bir harf görmemiş. Çaresiz âşığa cevrynin kitabını gösterir.)

O tıfl-ı nâza ta‘lîm it vefâ ‘ilminden ey hâce

Kitâb-ı cevır âçmazdan okur ‘uşşâka dîbâce (Feyzî Efendi, s.548)

(Ey Hoca! O naz çocuğuna vefa ilminden ders okut. Zira âşıklara, cevır kitabını açmadan önce onun dibacesini okur.)

Fenn-i cefâda o meh ‘aksine olmuş şerîk

Âyîneyi nüsha-i nâz u niyâz eylemiş (Fehîm-i Kadîm, G. CXLII/2)

(O ay yüzlü sevgili cefa ilminde yansımasına ortak olmuş. Aynayı naz ve niyaz nüshası yapmış.)

2.9.2.17. Cism, vücûd, insân

Klasik Türk edebiyatı şairleri insan vücûdunu bir kitaba benzetir. Vücut her bir organı kitap ve risalelerden oluşan ciltli bir kitaptır. Bu kitabı okumayı bilen kişi vücudunda binlerce kitap ve risalenin yazılı olduğunu görür:

Bu dershâne-i ‘âlemde zümre-i insân

Bakılsa her biri bir nüsha-i mücelleddür (Nâbî, K. 28/5)

(Bu âlem dershanesinde insan zümresinin her biri bakıldığında ciltli bir kitaptır.)

Vücûdun kitâbın okursan bulursın

Sen anda hezarân kitâb ü resâ’il (Lâ-mekânî, G.44/12)

(Sen vücudunun kitabını okursan orada binlerce kitap ve risale bulursun.)

Âşık Paşa’ya göre her bir organında ibretler yazılı olan vücut kitabını ancak sen ben iddiasından vazgeçenler, Allah’a yakın olanlar anlayabilir:

Âdemün cismi kitâbdur kamusı

Gönül içre yazlu-durur ma‘nisi

(İnsanın vücudu baştan başa bir kitaptır, manası da gönülde yazılıdır.)

Kankı gönül kim arındı da‘viden

Ol gönül duydu haber bu ma‘niden

(Hangi gönül sen ben iddiasından geçtiyse, bu manadan ancak onun haberi vardır.)

Degme gönül görmedi bu kudreti

Degmeler anlamadı bu 'ibreti

(Her gönül bu kudreti görmedi, değme kimseler de bu ibreti anlamadı.)

Cümle a'zâlarda 'ibret yazludur

Hâslar okır ol 'avâmdan gizlüdür (Âşık Paşa, Gâribnâme, 407-410)

(Bütün organlarda ibret yazılıdır; onu yalnız Allah'a yakın olanlar anlar, başkaları bilemez.)

İnsan vücudunun kitaba benzetilmesi şiirlerde pek çok mana içerisinde işlenir. Erzurumlu Zihnî'ye göre, insan âlem kütüphanesindeki bir kitaptır:

Bu kütüb-hâne-i 'alemde kitâb-ı cismim

Cümle eczâ-yı hevâsımla benim 'âriyedir (Erzurumlu Zihnî, G.113/3)

(Âlem kütüphanesinde bir kitap olan cismim, heveslerimin bütün parçalarıyla ödünçtür.)

Yenişehirli Avnî'ye göre gam eli âşğın vücud kitabını yüz parçaya ayırır:

Kitâb-ı cismümi sad pâre itse dest-i gam 'Avnî

Bozulmaz kayd-ı perçem defter-i emlâk-ı sînemden (Yenişehirli Avnî, G.333/5)

(Ey Avnî! Gam eli, vücudumun kitabını yüz parça etse gönlümün emlak defterinden perçem kaydı bozulmaz.)

Sevgili, âşğın kendisi ya da memduh kitaptır:

'Âlemi gözden geçirdim görmedim

Nüsha-i zâtın gibi enfes kitâb (Abdî-i Karahisârî G.23/21)

(Âlemi gözden geçirdim, zatının nüshası gibi enfes bir kitap görmedim.)

Vechin açılsa tıfl-ı me'ânî denir sana

Râzın anılrsa halli bulunmaz kitâbsın (Nâzik, G.177/3)

(Yüzün açılrsa sana tıfl-ı meani denir, sırrın anılrsa çözümü bulunmaz zengin bir kitapsın.)

Birer yol tutmuşuz çün satr-ı safha sûretâ biz hep

Velî ma‘nide ammâ cild-i vâhid bir kitâbuz hep (Yüsrî Ahmed, G.13/1)

(Biz, her zaman görünüşte sahifenin satırlarına birer yol tutmuşuz, lâkin manada her zaman tek ciltlik bir kitabız.)

Kalem-i cevri ile şerh eyledi her bir varakım

Ser-nüviştin dedi fersûde kitâb etdi beni (Asrî, G. 190/4)

(Cefa kalemi ile her bir yaprağımı şerh eyledi, “Alın yazın.” dedi (ve) beni eskimiş bir kitap etti.)

Hîç bâb ile bizi feth idemez nâdân fakîh

Genc-i tahkîkât ile memlû kitâb-ı muglakuz (Kelâmî, G.120/5)

[Câhil fakih, babları (bölümleri) okuyarak bizi ele geçiremez. (Biz) araştırma hazinesi ile dolu anlaşılması zor bir kitabız.)

Sensin ol nüsha-i pâkîze ki yokdur sende

Nokta-i sehvi ü hurûf-ı galat u lafz-ı sakam (Nâbî, K. 15/86)

(Sen, tertemiz güzel bir kitapsın. Sende hatalı nokta, galat harf, bozuk lafz yoktur.)

Evvelâ gizlenüp sûtûrumda

Beni sen ‘aşkkuna kitâb itdün (Suud Mehmed Yavsî, G.107/4)

(Sen, önce satırlarımda gizlendin. Sonra beni aşkına kitap ettin.)

Degül cân u tenüm sûz-ı belâdan bir zamân hâlî

Vücûdum nüshasın yakmag için yazmış yed-i kudret (Azmizâde Hâletî, G. 90/5)

(Canım ve benim bela ateşinden bir an bile kurtulmaz. Kudret eli vücudumun nüshasını yakmak için yazmış.)

2.9.2.18. Cûd, Fazl, Mekremet, Mevhibet, lütûf

“Cömertlik, ihsan” manasına gelen “Cûd, Fazl, Mekremet, Mevhibet, Lütûf” kavramları kitap ile ilişkilendirilir ve şiirlerde cömertlik, ihsan bir kitaba benzetirler. Özellikle mumduh ile cömertlik kitabı arasında bağ kurulur:

Hazret-i Râgıb Efendi kim kitâb-ı fazlına

Oldı gûyâ iki ferd-i müntahab hurşîd ü mâh (Nevres-i Kadîm, K.26/11)

(Hazret-i Ragıb Efendi ki cörmelik kitabına sanki güneş ve ay seçkin iki fert oldu.)

Hadîs ü fıkıh usûl tefsîr edeb bi'l-cümle ma'kûlât

Muhakkakdır bu kim olmuş kitâb-ı fazline 'unvân (Hamdullah, T. 15/3)

(Hadis, fıkıh, usul, tefsir, edeb bütün hepsi makulat şeylerdir ki bunlar şüphesiz senin faziletinin kitabına unvan olmuştur.)

Ne mümkündür kitâb-ı fazlını şerh eylesin hâme

Degil ben halk eder teslîm zâtında bu ma'nâyı (Gâlib Zühdi, T.35/18)

(Kalem, lutfunun kitabını şerh edemez. Bu manayı ben değil halk sana verir.)

Kitâb-ı lutfına bir şemse olmaz hûrşid

Habâb-ı bahr-i kemâli degül meh-i enver (Çeşmîzâde M. Reşîd, K. 6/20)

(Güneş, lutfunun kitabına bir şemse olamaz. Kemal denizinin kabarcığı parlak ay değildir.)

İdüb mîdâdını Bercîs dûde-i şebden

Kitâb-ı lutfını tahrîre başlamak ister (Çeşmîzâde M. Reşîd, K. 6/24)

(Müşreti yıldızı, gecenin sisinden mürekkebi yapıp lutfunun kitabını yazmaya başlamak ister.)

Söz konusu kullanımın haricinde Hazmî, ârif olan kimselerin cömertlik kitabını okumaları gerektiğini söylerken Âdem Çelebi eleştirel bir tavırla cömertlik kitabının okunmaz olduğunu ifade eder:

O 'ârif ki kitâb-ı mevhibetten 'ahz-ı 'ilm eyler

Kelâm-ı feyz-bahşinde anın aslâ hatâ olmaz (Hazmî, G.197/4)

(Ârif olan kişi ihsan kitabından ilim öğrenir. Onun feyizli kelimasında asla hata olmaz.)

Bu mekteb-hânedede hiç âyet-i ihsân okunmaz mı

Bu dâniş-gehde bilmem bir kitâb-ı cûd açılmaz mı (Âdem Çelebi, G. 211/3)

(Bu mektepte hiç ihsan ayeti okunaz mı? Bilmem ki bu ilim yerinde bir cömertlik kitabı açılmaz mı?)

2.9.2.19. Çehre, lehçe, rûy, tal’at, veçh

Klasik Türk şiirinde çehre, lehçe, rûy, tal’at, veçh gibi kelimelerle varlık gösteren “yüz”, bilhassa beyazlık, parlaklık, tazelik ve kırmızlık gibi vasıflarından hareketle şaire ilham olur. Sevgilinin pek çok güzellik unsurunu barındırması yönüyle zengin çağrışım imkânı sunan yüz; âşık için kutsaldır. Ayna, bağ, deniz, dolunay, gevher gibi birçok unsura benzetilen yüz, ayrıca şairin hayal dünyasında bir kitaptır.¹⁰⁰¹ Yüzün kitaba benzetildiği beyitlerden bazıları şunlardır:

Sevgilinin yüzü âlem kitabından seçilmiştir. O kitap, âşıklara Mevla’nın yaratma kudretinin güzelliğini gösterir.

Nüşa-i hüsn-i cemâl-i lâ-yezâlîdür cihân

Andan itmiş Hak kitâb-ı rûy-ı pâkûn müntahib (Feyzî-i Kefevî, G.30/2)

(Cihan, ebedî yüzünün güzelliğinin nüshasıdır. Allah tertemiz yüzünün kitabını o kitaptan seçmiştir.)

Fehm için hüsn-i sun ‘-ı Mevlâyı

‘Âşık bir kitâbdır rûyun

(Halîl Nûri, G.179/6)

(Yüzün, âşık için Mevla’nın yarattıklarının güzelliğini anlamak adına bir kitaptır.)

Rağmî’ye göre yüz kitabının adı Envârü’l-Âşık’dır. Rağmî, tevriye sanatından yararlanarak Ahmed Bîcân’ın *Envârü’l-Âşıkîn* adlı eseri ile sevgilinin yüz kitabı arasında ilişki kurar:

---

¹⁰⁰¹ Mehtap Erdoğan, **Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili**, s. 167-183.

Bilinmez nükte-i esrâr-ı metni şerh[i] nâ-kâbil

Kitâb-ı vech-i yârin ism[i] çün Envârü'l-Âşık'dır (Rağmî, G.80/5)

(Metninin sırlarının nüktesi bilinmez, şerhi kabul olmaz. Çünkü sevgilinin yüzünün kitabının ismi Envârü'l-Âşık'tır.)

Sevgilinin yüzündeki güzellik unsurları yüz kitabının haşiyesi, şerhi ya da âyetleridir. Enverî, sevgilinin ayva tüylerini hat sanatında gözle görülemeyecek kadar küçük bir yazı çeşidi olan gubârî hat¹⁰⁰² ile ilişkilendirir:

Düşmüş kitâb-ı rûy-ı nigâra kenâr hatt

Hoşdur kitâba hâşîye olsa gubâr hatt (Enverî, G. 150/1)

[Ayva tüyleri resim gibi güzel sevgilinin yüzünün kitabına kenar (notu) olarak konulmuş. Gubârî hat kitaba haşîye olsa hoş olur.]

Sevgilinin ayva tüyleri, yüzü Allâh'ın âyetleri olarak görülür:

Hatın ser-hâme-i kudretle tahrîr olmuş âyetdir

Kitâb-ı vech-i pâki nüsha-i kübrâ-yı hikmetdir (Rağmî, müfret 18)

(Ayva tüylerin kudret kaleminin ucuyla yazılmış âyetdir. Tertemiz yüzünün kitabı hikmetin büyük kitabıdır.)

İki kaşu iki göz ü hâl ü hatt u zülfünü

Âyet-i seb'u'l-mesânî ohuram ümmü'l-kitâb (Zevkî, XXXII/6)

(İki kaş, iki göz, ben, ayva tüyleri ve zülfüyle sevgilinin yüzünü ümmü'l-kitâb olan Fâtihâ sûresinin âyetleri olarak okurum.)

Yüzün kitâbına tâ âyet-i İlâh didüm

Cenâb-ı hazretüni cânuma penâh didüm (Karakoyunlu Cihânşâh, G.54/1)

(Yüzünün kitabına Allah'ın âyetleridir, dedim. Yüce zatını canıma sığınak edindim.)

İbrahim Hafîd Paşa'ya göre sevgilinin yanağının sayfası Nûr Sûresi'nin tefsiridir:

---

¹⁰⁰² Ali Alparslan, "Gubârî", TDVİA, C. 14, İstanbul, 1996, s. 167.

Sure-i Nûrî Hafîdâ safha-i ruhsârda

Sanki tefsîr eylemiş olmuş dü cildi bir kitâb (İbrahim Hafîd Paşa, G.19/5)

(Ey Hafîd! Sevgili, sanki Nur Sûresi'nin tefsirini yanağının sayfasına yazmış ve onu iki ciltlik bir kitap etmiş.)

Sivaslı Rûhî'ye göre kudret kalemi sevgilinin yüzüne Şems sûresini yazmıştır:

Fazl-i bismillâh ile gör ki kîlk-i kudret vechine

Sûre-i ve's-Şemsi yazmış okunur âşkâre hat (Sivaslı Rûhî, G. 87/2)

(Kudret kalemi, yüzüne Besmele'nin faziletiyle Şems sûresini yazmış. Yüzündeki ayva tüylerinden açıkça okunur.)

Sabûhî'ye göre yüzdeki ayva tüyleri yüz kitabın haşiyeleridir:

Şerh-i kitâb-ı vechine yazıldı hâşiye

Bî-hûde sanma gerd-i ruhunda o kara hat (Sabûhî, G. XLIII/2)

(Yüzünün kitabının şerhi için haşiye yazıldı. Yanağının toprağındaki o siyah beni gereksiz zannetme.)

Sevgili yüz kitabını âşıktan sakınırken rakibe gösterir:

Kitâb-ı rûyını zülfiyle hıfz eylerken 'âşıktan

Dirîgâ ol rakîb-i kâfir-i bî-dîne gösterdi (Fasîhî, G.334/3)

(Yüzünün kitabını âşıktan zülfiyle muhafaza ederken ne yazık ki dinsiz, kafir rakibe gösterdi.)

Kitâb-ı vechüni nâdâna 'arz itdün bana ragmen

Hilâf-ı sûret-i hükm-i kütübdür her işün mutlak (Dimetokalı Vahdetî, G.68/2)

(Yüzünün kitabını bana rağmen cahile gösterdin. Senin her işin mutlaka kitapların hükmüne aykırıdır.)

Âşığın yüzü kitaptır. Âşık sevgilinin aşkını gözyaşı kanıyla yüz kitabına yazmıştır:

Hûn-ı eşk ile yazıp ‘aşkın kitâb-ı çehreye

Eyledim hâlim midâd-ı surh ile cânâna şerh (Trabzonlu Emîn Hilmî, G.15/3)

(Aşkını, yüz kitabına gözyaşı kanıyla yazıp halimi kırmızı mürekkeble sevgiliye şerh eyledim.)

Safha-i çihremde hûn-âb-ı cigerle dem-be-dem

Hâmeveş her bir müjemdûr derdümü tahrîr iden (Cenâbî, G. 227/2)

(Yüz sayfamda derdimi zaman zaman ciğerin kanlı suyuyla kalem gibi yazan kirpiklerimdir.)

Şair, sevgilinin yüz kitabından alıntı yapar:

Şevkin artursa dilün şi‘r-i Ziyâ’î tan degül

Mushaf-ı rûyundan itmiş anca yirde iktibâs (Mostarlı H. Ziyâ’î, G. 189/5)

(Ziyâ’î’nin şiiri gönlünün şevkini artırsa şaşılmaz. Zira pek çok yerde yanağının kitabından iktibas yapmış.)

Mazmûn çalmak eshel idi neyleyüm Sabîh

Turmaz kitâb-ı rûyını cânân açar kapar (Sabîh, G.114/5)

(Ey Sabîh! Mazmun çalmak çok kolaydı. Fakat, sevgili durmadan yüz kitabını açıp kapıyor.)

Sâlik Efendi’ye göre sevgilinin yüzü fal bakılan bir kitaptır:

Mihre küsûf irdi bu gün bu ne hâldür

Ey meh kitâb-ı rûyını aç hayr-hâldur (Sâlik Efendi, s. 614)

[Ey ay (yüzlü sevgili)! Bugün güneş tutuldu bu ne demektir. Hayırlı bir durum olduğu için yanağının kitabını aç.]

Özetle, klasik Türk şiirinde gerek sevgilinin gerekse âşığın yüzü kitaba benzetilir. Sevgilinin yüzü kitap olduğunda bilhassa yüzdeki ayva tüyleri âyet, şerh ya da haşiye ile ilişkilendirilir. Âşığın yüzü kitap olduğunda ise kirpikler kalem, kanlı gözyaşları ise mürekkep olarak tasavvur edilir.

2.9.2.20. Çeşm, Eşk

Klasik Türk şiirinde aşkı ifşa etme, ciğer kanıyla beslenme, gönlü tuzağa düşürme, kırmızı ve kanlı olma gibi vasıf ve işlevlere sahip olduğu düşünülen ve şiirlerde çeşme, akarsu, hırsız, hokka, kadeh gibi birçok kavramla benzerlik ilişkisi içerisinde işlenen¹⁰⁰³ göz, ayrıca sayfa olarak da düşünülür. Nitekim, Emrî ve Celîlî'den alınan aşağıdaki beyitlerde gözün sayfaya benzetildiği görülür. Enderunlu Ferîd İbrâhim de bir beyitinde gözü kitap olarak tasavvur eder ve göz kitabının ilmini öğrendiğini, bundan ötürü gamzenin büyüünden etkilenmeyeceğini söyler:

Varak-ı çeşmüme nûr âyetini yazdı ruhun

Merdümüm nokta vü kirpüklerim i' râb ana (Emrî, G. 19/3)

(Yanağın, gözümün sayfasına nur âyetini yazdı. Ona gözbebeklerim nokta, kirpiklerim i' rab oldu..)

Varak-ı çeşmüme yazılmış idi nakş-ı hayâl

Geldi etrâfına su çekdi anun eşk-i revân (Emrî, G. 379/2)

(Göz sayfamaya hayal nakışı yazılmıştı. Akan gözyaşı gelip onun etrafına su çekti.)

Vasf-ı hâlüm yazmag içün safha-i ruhsâruma

Gözyaşı hûnin varakdan bağladı defter bana (Celîlî, G. 12/3)

(Gözyaşı, yanağımın sayfasına halimin vasıflarını yazmak için kanlı sayfadan bana defter bağladı.)

Eyledim fennini tahsîl kitâb-ı çeşmin

Gamze kâr eyleyemez üstime sâhirse bile (Enderunlu Ferîd İbrahim, G.50/4)

(Göz kitabının ilmini öğrendim. Süzgün bakış büyücü de olsa bana tesir edemez.)

---

¹⁰⁰³ Ahmet Atilla Şentürk, **Osmanlı Şiir Kılavuzu V**, s. 266-273.

2.9.2.21. Derman

“İlaç, şifa, devâ, çâre, hal yolu, çıkış yolu, kuvvet, güç, mecâl, tâkât” manalarını taşıyan “dermân”¹⁰⁰⁴ kitaba benzetilir. Kitabın; okucuyucu dertten kurtarma, ona yol gösterme gibi vasıflarının olması bu benzetmenin yönü olarak görülebilir:

Derd-i yâre düşmeyen dermân kitâbın kim bilür

Lutf u sıhhat genc-i pinhân feth-i bâbın kim bilür (Âciz Baba, G.37/1)

(Yar derdine düşmeyen derman kitabını bilemez. Lütuf, sağlık, gizli hazine bölümlerini bilemez.)

2.9.2.22. Dert, Elem, Gam, Mihnet,

“Elem, gam, mihnet” gibi pek çok kelimeyle karşılanan “dert”; âşıklar için arzu edilen bir noktadadır. Âşık, dertten zevk alır. Âşığın vazgeçilmez hâli olarak düşünülen bu hal şairlere birçok benzetmenin kapısını aralar. Nitekim şiirlere bakıldığında dert ile; ordu, gıda, bina, deniz gibi çeşitli kavramlar arasında benzerlik ilgilisi kurulduğu görülür.¹⁰⁰⁵ Bu benzetmelerden biri de kitaptır. Derdin kitaba benzetildiği beyitlerden bazıları şunlardır:

Dert kitabı aşk mektebinde okunur:

Varaldan mekteb-i ‘ışka açup mihnet kitâbından

Mahabbet fennin öğrendüm olup Kays’un sebakdaşı (Muhibbî, G.3469/3)

(Aşk mektebine vardığımda Kays’ın ders arkadaşı olup dert kitabından muhabbet ilmini açup öğrendim.)

Dert kitabı, Keşşaf ve Mevâkıf gibi kitaplar okumakla anlaşılmaz:

Keşşâfa bakup okusa yıllarla Mevâkıf

Olmaz kişi esrâr-ı kitâb-ı gama vâkıf

(Hayretî, G.173/1)

[Bir kişi Keşşaf (kitabına) bakıp yıllarca Mevâkıf (kitabını) okusa dert kitabının sırlarına vakıf olmaz.]

Âşıklar dert kitabının her bölümüne vâkıftır:

¹⁰⁰⁴ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s. 677.

¹⁰⁰⁵ Ahmet Atilla Şentürk, **Osmanlı Şiir Kılavuzu V**, s. 41-50.

Her müşkilin ebvâb-ı kitâb-ı gam-ı ‘ışkun

Ravzî bize feth eyledi fettâh-ı mahabbet (Ravzî, G.114/5)

(Ey Ravzî! Muhabbet kapılarını açan, bize aşk derdinin kitabının bölümlerinin her zorluğunu açıkladı.)

Ez-ber itmiş idüm ey Ravzi kitâb-ı gamı ben

Mekteb-i ‘ışkda Mecnûn dahı okurdı hece (Ravzî, G.501/9)

(Ey Ravzî! Mecnun aşk mektebinde henüz hece okurken ben dert kitabını ez-berlemiştim.)

Âşığın kendisi dert kitabıdır:

Ben bir kitâb-ı derd ü belâyam ki ez-kazâ

Bir harfini işitse ‘adû şâd-mân olur (Keçecizâde İzzet, K.VI/3)

(Ben bir dert ve bela kitabıyım. Yanlışıyla düşman bir harfini işitse sevinir.)

Şerhalarla sîne-i Emrî kitâb-ı derddür

Şerh idüp çizdi anı şemşîr-i bürrânun senün (Emrî, G.263/6)

(Emrî’nin gönlü dilim dilim yaralarla dert kitabı olmuştur. Senin keskin kılıcın onu şerh edip çizdi.)

Âşığın kanlı gözyaşları dert kitabını yazar:

Mürekkeb kalmadı fasl oldu bâbın yazmaga hicrün

Meger mihnet kitâbın ben yazam bu sürh-ı eşkümle (Şihâbî, G. 255/8)

[Ayrılığın (bir) fasıl oldu (ancak) bölümü yazmak için mürekkep kalmadı. Dert kitabını gözyaşımın kanıyla ben yazayım.]

Âşığın bedeni aşk derdinin kitabını muhafaza etmeye yarayan bir cilttir:

Hıfz itmegiçün canda kitâb-ı gam-ı ‘ışkı

Cild-i bedenüm oldu ana zarf-ı muşamma‘ (Ravzî, G.370/3)

(Aşk derdinin kitabını canımda muhafaza ettiğim için, bedenimin cildi ona bezden yapılmış kılıf oldu.)

Âşığın vücudu dert kitabının mıstarıdır:

Çarh itdi meni pür-şerha-yı dest-i mihnet

Tâ kitâb-ı eleme eyleye cismim mastar (Diyarbakırlı Mâlî, K.8/80)

(Vücudumu dert kitabına mıstar edinceye kadar mihnet elinin bütün yaraları beni daireler çizerek döndürdü.)

Âşığın kanlı yaraları dert kitabının bölümlerini oluşturur:

Elemle sînemüzi şerhazâr idüp Nâbî

Kitâb-ı mihneti sürh ile bâb bâb idelüm (Nâbî, G.528/5)

(Ey Nâbî! Elemle bağrımızı yaralayıp eziyet kitabını kırmızı ile bölüm bölüm edelim.)

Dert kitabını okuyan dünyada dillere destan olur:

Okı Ravzî kitâb-ı derd ü gamı

Kendüni dehre dâsitân eyle (Ravzî, G.529/5)

(Ey Ravzî! Gam ve dert kitabını oku. Kendini dünyaya destan eyle.)

Dert kitabından fal açıldığında âşığın gönlü bela kulesinde görülür:

Eyledim bahtım tefe'ül kitâb-ı derdde gördüm

Burc-ı belâda sanaram oldu sükûn derdlü gönül (Ünsi Hasan, s. 280)

(Bahtımı dert kitabında tefe'ül eylediğimde gördüm. Dertli gönül sanırım bela kulesinde kaldı.)

Özetle, dert aşk mektebinde okunan bir kitaptır. Bu kitap, Keşşâf ve Mevâkıf gibi kitaplar vasıtasıyla anlaşılamaz. Âşıklar ise dert kitabının her bölümüne vâkıftır. Öyle ki onlar dert kitabının kendisi olmuşlardır. Vücutları dert kitabının cildi, mıstarıdır. Onlara göre dert kitabını okuyan dünyada dillere destan olur.

2.9.2.23. Devlet

“Belli bir toprakta bir hükûmet idâresi altında teşkilâtlanmış bulunan bağımsız siyâsî topluluk, milletin hukûkî şahsiyet kazanmış şekli” olarak tanımlana “devlet”¹⁰⁰⁶

¹⁰⁰⁶ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s. 689-690.

ile kitap arasında benzerlik ilişkisi kurulur. Devleti oluşturan unsurlar kitabın sayfaları, devleti yönetenlerin hükümleri de bu sayfaları bir arada tutan şiraze olarak tasavvur edilir:

Hep perîşân idi eczâ-yı kitâb-ı devlet

Verdi şîrâze-i tedbîri ile hüsn-i nizâm (Seyyid Vehbî, K.39/49)

(Devlet kitabının cüzleri hep dağınıktı. Tedbir şirazesini ile düzeni güzel sağladı.)

Bozdu ser-şîrâze-i cild-i kitâb-ı devleti

Rûzgâr evrâk-ı eczâsın perîşân eyledi (Kelîm, s. 61)

(Zaman, devlet kitabının cildinin şirazesinin başını bozdu. Bölümlerinin sayfalarını dağıttı.)

2.9.2.24. Dikkat

Fâ'ik Mahmûd ve Mu'în'den alınan aşağıdaki beyitlerde görüldüğü üzere dikkat ile kitap arasında benzerlik ilişkisi kurulur:

Edîb-i dânişüne tıfl-ı ma'rifet şâkird

Kitâb-ı dikkatinün 'akl-ı kül sebak-hânı (Fa'ik Mahmûd, K.1/4)

(Marifet çocuğu bilgi edibine, akl-ı kül de dikkat kitabına talebe oldu.)

Üstâd-ı 'akl önünde telâmîz-i fikreti

Keşf-i kitâb-ı dikkat idüp kılam imtihân (Mu'în, K.7/8)

(Dikkat kitabını anlayıp akıl üstadı önünde fikir öğrencilerini imtihan edeyim.)

2.9.2.25. Dilber

Sevgili ile kitap arasında benzetme umumiyetle yüz ve yüzdeki güzellik unsurlarıyla kurulurken Taybî bir beyitinde sevgiliyi kitap olarak görür ve o kitapta vefâ bölümünün olmadığını ifade eder:

Sevâd-ı dideni de surh-ı eşkile dökse

Vefâ kitâbet olunmaz kitâb-ı dilberde (Taybî Mehmed Çelebi, G.116/3)

(Gözünün karalığını gözyaşı kanıyla dökse de gönlü kendine çeken sevgilinin kitabında vefâ yazılmaz.)

2.9.2.26. Felek

Şiirlerde zengin benzetmelere konu olan “felek”, Nâfî ve Sehâbî’nin beyitlerinde de görüldüğü üzere kitaba benzetilir:

Debîr-i sun‘ iledür ki ziyâduna noksân

Rakam kitâb-ı felekde kamer bozundısıdur (Nâfî‘, G.72/4)

(Fazlalığının noksanlık sayılması yaratılışın kâtibi ile birlikte olmasındandır. Zira rakam, felek kitabında kamer kelimesinin harflerinin yer değiştirmiş halidir.)

Hıred kitâb-ı felekden kec ile açdı fâl

Bakup mülâhaza kıldum göründi ‘aynuma dâl (Sehâbî, K.11/1)

(Akıl, felek kitabından eğri büğrü fal açtı. Gözüme dâl göründü bakıp etraflıca düşündüm.)

2.9.2.27. Ferah

Şairlere göre “Hoşa giden bir halden duyulan zevk, gönül açıklığı, sevinç, sevinme” manasına gelen “ferah”¹⁰⁰⁷ bir kitaptır:

Hayıf hayıf k’ola bâzîçe-i kefi tıflân

Cihânda nâdir iken nüsha-i kitâb-ı ferah (Üsküdarlı Sırrı, G.8/5)

(Ferah kitabının nüshası dünyada nadir iken ne yazık ki çocukların elinin içindeki oyuncak olmuş.)

Sütûr-ı hat-ı siyâh üzre la‘l-i rengînün

Ser-i kitâb-ı ferahda misâl-i bâb-ı ferah (Çeşmîzâde M. Reşîd, G.15/7)

(Renkli dudağının üzerinde siyah ayva tüylerinin satırları ferah kitabının başında ferah bölümünün örneğidir.)

---

¹⁰⁰⁷ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s. 936.

Leb-i hât-âveri bak dürc-i gevher imiş anın

Dürerde gördüğümüz yokdu hiç kitâb-ı ferah (Şeyh Gâlib, G.32/3)

(Bak, onun tüyleri yeni çıkmaya başlayan dudağı mücevler kutusuymuş. Ferah kitabını hiç incilerde gördüğümüz yoktu.)

Cerîdemizde olındı rakam kitab-ı ferah

Olup ‘idâd-ı gamından bana hisâb-ı ferah (Ahmed Sâdık Zîver, G.46/1)

(Derdinin sayısından bana sevinç hesaplanıp sevinç kitabı defterimize yazıldı.)

Ser-â-ser eyledi kânûna ye’s-i hükmünü nesh

Okunmaz oldu anın-çün bu gün kitâb-ı ferah (Manastırlı Sâlih Fâ’ik, G. 52/3)

(Hükmünün ümitsizliğini baştan sona kanuna yazdı. Bundan dolayı ferah kitabı artık okunmaz oldu.)

2.9.2.28. Feyz

Çeşmizâde Reşîd Paşa ve Ali Emîrî’ye göre feyz bir kitaptır:

Tahsîl-i dâniş itmedüm esrâr-ı hattuna

Keşf olmadukca bana rumûz-ı kitâb-ı feyz (Çeşmizâde M. Reşîd, G.72/2)

(Feyz kitabının işaretleri benim için anlaşılır olmadıkça ayva tüylerinin sırları için ilim tahsil etmedim.)

Ben istemem hadîka-i sahrâ-yı matlabı

Yâ Rab kitâb-ı feyze beni eyle âşinâ (Ali Emîrî, K.1/72)

(Ya Rab! Ben talep edilen ovanın ağaçları ve suyu bol bahçesini istemem. Feyz kitabına beni aşina eyle.)

Dârü’l-fünûn-ı ma‘rifete etmeyen duhûl

Olmaz cihânda vâkıf-ı metn-i kitâb-ı feyz (Ali Emîrî, G.586/4)

(İlim okuluna katılmayan, cihanda feyiz kitabının metninin vâkıfı olamaz.)

2.9.2.29. Firâk, Fûrkât, Hicr

Şairlere göre ayrılık bir kitaptır. Bu kitap çok uzun olduğu için şerh edilemez. Kitapta yazılı olanları işitenler ise üzüntüden helak olurlar. Hangi mecliste okunsa

kutsal ruhlar ağlamaya başlar. Âşık ne kadar bu kitabı okusa da ayrılık ilminde başarılı olamaz.

Cümle ‘âlem şerh edebilmez kitâb-ı fürkatün

Bir mutavvel kıssadur takrîr ü tibyân istemez (Kuloğlu İlyâs, G. 151/8)

(Ayrılığının kitabını hiç kimse şerh edemez. O mutavvel bir kıssa olduğu için beyan, açıklama gerekmez.)

Helâk olur işidenler hadîs-i derdümi ger

Kitâb-ı hecr ü elemden rivâyet eyler isem (Gelibolulu Sun‘i, G.118/2)

(Elem ve ayrılık kitabından rivayetler anlatırsam onu işitenler derdimin sözünden helak olurlar.)

Kitâb-ı hecrini çok okıdum bulmadum isti‘dâd

Niçe şugl eyledüm bu fende mâhir olmadum gîtdüm (Manastırlı Celâl, G. 392/2)

[Ayrılığının kitabını çok okudum (lakin) kabiliyet bulamadım. Ne kadar uğraşsam da bu ilimde mahir olamadım.]

Her ne meclisde kitâb-ı hecrüni nakl eylesem

Cem‘ olup ervâh-ı kudsî üstüme giryân olur (Siyâhî Dede, K.XXVII/76)

(Ayrılığının kitabını hangi mecliste anlattıysam kutsal ruhlar toplanıp bana ağlarlar.)

Şehîd-i tîg-i cevrin olma hükm-i ser-nüviştimdir

Kitâb-ı hicri câna yazma rahm it kendi hunımla (Ahmed Sâdık Zîver, G.263/4)

(Ey sevgili! Cevrinin kılıcının şehidi olmak alın yazımın hükmüdür. Merhamet et, kendi kanımla ayrılık kitabını yazma.)

2.9.2.30. Fıtnat

İstanbul Nâzım, “*Her şeyi çabuk anlayıp kavrama durumu, zihin açıklığı, uyanıklık, fetânet*” manasına gelen “Fıtnât”¹⁰⁰⁸ kelimesiyle kitap arasında benzerlik kurar. Ona göre akıl, Ârif Efendi’nin fıtnat kitabından hikmet dersini alır:

Hudâvend-i efâzıl hazret-i ‘Arif Efendi kim

Kitâb-ı fıtnatından ‘akl ders-i hikmet almışdır (İstanbul Nâzım, G.78/9)

(Ârif Efendi fazılların hükümdarıdır. Akıl onun fıtnat kitabından hikmet dersi almıştır.)

2.9.2.31. Fitne

Edirneli Ahmed Rüşdî ve Ahmed Müsellem beyitlerinde de görüldüğü üzere “*Karışıklık, fesat, kargaşalık; karışıklığa sebep olacak kadar güzel kadın (yüz, göz vb.), âfet*” manasına gelen “fitne”¹⁰⁰⁹ kitaba benzetilir. Söz konusu beyitlere bakıldığında sevgilinin kirpikleri fitne kitabının mıstarı; ayva tüyleri ya da sevgilinin kendisi fitne kitabı olarak tasavvur edilir:

Sutûr-ı nüsha-ı hüsnünü saf-ı müjgânın

Kitâb-ı fitneye mıstar mıdır nedir bilmem (Edirneli Ahmed Rüşdî, G.103/2)

(Kirpiğinin sırası, güzelliğinin nüshasının satırları yazmak için fitne kitabına mıstar mıdır nedir bilmiyorum.)

Hatt degül bakdum Müsellem mû-be-mû ruhsârda

Katl-i ‘uşşâkı musarrah bir kitâb-ı fitnedür (Ahmed Müsellem, G.62/5)

[Ey Müsellem! Yanakta tel tel (olan tüylere) baktım. Onlar ayva tüyü değildir. Âşıkların katlini açık açık söyleyen bir fitne kitabıdır.]

2.9.2.32. Gasp

Bosnalı Sâbit’e göre gasp bir kitaptır:

---

¹⁰⁰⁸ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 957.

¹⁰⁰⁹ İlhan Ayverdi, *a.g.e.*, s. 970.

Tatâr-ı gamzesinün ezberinde hâniyye

Kitâb-ı gasbdan almış sebak sebak ta'îm (Bosnalı Sabit, K. 35/61)

(Haniyye¹⁰¹⁰ kitabı gamzesinin Tatarı'nın (Tatar Han) ezberindedir. Gasp kitabından ders ders eğitim almıştır.)

2.9.2.33. Gayb

Yenişehirli Avnî ve Sünbülzâde Vehbî'nin beyitlerinde de görüldüğü üzere “Gözle görülmeyen mânevî âlem, gayb âlemi” manasına gelen “Gayb”¹⁰¹¹ kitaba benzetilir:

Gam-ı müstakbele âgâh olup râhat mı eylerdi

Me'ânî-i kitâb-ı gaybe âdem mahrem olsaydı (Yenişehirli Avnî, G.448/4)

(İnsan, gayb kitabının manasına erişseydi gelecekteki dertlerini bilip rahat eder miydi?)

Ne hikmet kılmış ol ümmî-yi mâder

Kitâb-ı gaybı bî-ta'îm ezber (Sümbülzâde Vehbî K.2/22)

(O, anadan ümmî olan Hz. Peygamber, gayb kitabını talim etmeden ezberlemiş.)

2.9.2.34. Gönül

Klasik Türk şiirinde “gönül”; “cân, dil, kalp, sîne” gibi pek çok kelimeyle müteradif olarak kullanılır. Allah'ın evi, aklın merkezi, sevgilinin makamı gibi çeşitli tasavvurlar içerisinde yer alan gönül; dertli, kırılğan, perîşan, yaralı gibi sıfatlara sahiptir. Gönül; taşıdığı anlam, değer ve özelliklerden mülhem klasik Türk şiirinde akarsu, altın, ayna, cehennem, defter, deniz, hazine, hırsız, kale vb. çeşitli unsurlara benzetilir.¹⁰¹² Bu unsurlardan biri de kitaptır. Gönülün kitaba benzetilmesi hususunda kaleme alınan beyitlerden bazıları şunlardır:

Gönül, Hakk'ın kitabıdır. Gönül kitabını okuyan her meseleyi çözer. Bundan dolayı bu kitabı okumak gerekir:

¹⁰¹⁰ Tatar Han'ın “Fetâvâ-yı Tatar-ı Hâniye” eseridir.

¹⁰¹¹ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s. 1005.

¹⁰¹² Ahmet Atilla Şentürk, **Osmanlı Şiir Kılavuzu V**, s. 236-254.

Gönül Hakk'ın kitâbıdır ki nutkı hem beyânıdır

O rûhânî lisânıdır anı 'ârif bilür ancak (Sûzî-i Sivâsî, K.16/6)

(Nutku ve beyanıyla gönül Hakk'ın kitabıdır. O ilâhî lisanı sadece ârifler anlar.)

Her şekli hâl ider gölünü kitâb iden

Sor kenzini feth ider varını harâb iden (Cemâleddin Uşşâkî, G.328/1)

[Gönlünü kitap eden (kimse) sorulan her meseleyi çözer. Varlığını harap eden hazinesini bulur.]

İzzetinden bir sebak¹⁰¹³ alan açup gönül kitâbından

Duyar cân ilmi hâlis kurtulup cehlin azabından (Cemâleddin Uşşâkî, G.331/1)

(Gönül kitabını açıp onun izzetinden bir ders alan kimse cahilliğin azabından kurtulup halis ilme can duyar.)

Fehm idersen her ulûmun aslı fer'î sendedir

Ger basîret okursan gönlün olmuş bir kitâb (Sûzî-i Sivâsî, G.49/3)

(İdrak edersen her ilmin kökü, dalı sendedir. Eğer basiretle bakarsan gönlün bir kitaptır.)

Gönül kitâbını oku 'azîzim

Ehad sırrı onun içre masûn-dur (Abdûlmâlik Hilmî, G.17/5)

(Ey azizim! Gönül kitabını okuyasın. Zira birlik sırrı onun içinde muhafaza edilir.)

Çeşm-i dikkatle oku miftâhıdır her müşkilin

Kâ'inâtın sırrını hallet kitâb-ı sîneden (Balıkesirli Mecdî, G.86/3)

(Dikkat gözüyle her meselenin anahtarı olan gönül kitabını okuyasın. Böylece kâinatın sırrını halledesin.)

---

¹⁰¹³ Neşredilen divanda kelime "sabık" diye okunmuştur.

Maksadın tahsîl-i ‘ulviyyât ise Mecdî senin

Ders oku dem kitâb-ı müstetâb-ı sîneden (Balıkesirli Mecdî, G.86/7)

(Ey Mecdî! Amacın ulvi şeyleri öğrenmekse o vakit gönlün hoş giden kitabından ders oku.)

Gönül mufassal bir kitaptır ve içinde her şey yazılıdır:

Sebk-âmûz-ı ‘ilm-i tevhîde

Bir mufassal kitâbdır gönlüm (Reşîd Paşa, G.56/3)

(Tevhit ilmini öğreten kimse için gönlüm mufassal bir kitaptır.)

Yok yoktur dil kitâbı içre hiç

İbtidâ ve intihâ içredür (Cemâleddin Uşşâkî, G.187/3)

(Gönül kitabının içinde her şey vardır. Başlangıç ve son onun içindedir.)

Âşık, gönül kitabındaki aşk ayetleri tefsir etmeye çalışır. Ancak tefsir etmekte zorluk yaşar:

Kâlû belâda safha-i cân üzre nakş olan

‘Aşk âyetini şevk ile tefsîre gelmişüm (Filibeli Vecdî, G. 32/4)

(Kâlubelâ’da can sayfası üzerine yazılan aşk âyetini şevk ile tefsir etmeye gelmişim.)

Kitâb-ı dilde gerçi âyet-i ‘aşkı okur idrâk

Hemân elfâza sığmaz ma‘nisi tefsîr kabûl etmez (Esrâr Dede, G.112/5)

(Gönül kitabındaki aşk ayetini okuyup anlamaya çalışırız. Ancak manası söze sığmaz, tefsir kabul etmez.)

Âşık, sevgilinin vasıflarını gönül kitabına yazar:

Sütûr-ı cebheni yazdum kitâb-ı sînemde

Sirişk-i la‘l ile remz-i fusûl u babum var (Mehmed Tâhir, G.CXLIII/3)

(Gönlüm kitabına senin alnının satırlarını kırmızı gözyaşıyla yazdım. O kitabımda bölüm ve fasılların işaretleri var.)

Bahs-i ‘aşkın eyleyip cânâ kitâb-ı cânâ şerh

Şerh düşdüm metn-i hüsn ü ânına âmmâ ne şerh (Trabzonlu Emîn Hilmî, G.15/1)

(Ey Sevgili! Aşk bahsini can kitabına şerh eyleyip güzellik metnine şerh düş-tüm. Amma ne şerh!)

Saçlarını gönül kitabının şirazesi yapan sevgililer kimi zaman da o kitabı yakıp mahfeder:

Bir kitâb oldu gönül vâsf-ı hattunla görse

Târ-ı gîsûsını hûbân ana şîrâze çeker (Çeşmizâde M. Reşîd, G.43/3)

(Sevgilinin ayva tüylerinin vâsfiyle gönül bir kitap oldu. Güzeller o kitabı görse saç tellerini ona şiraze olarak çekerler.)

Bulur elbette bir gün rişte-i zülfünle cem’iyyet

Gönül bir nüsha-i kem-yâbdur şîrâzesüz kalmaz (Nâbî, G. 258/2)

(Gönül, mutlaka bir gün zülfünün teliyle bir araya gelir. Zira o nadir nüsha olduğu için şirazesiz kalmaz.)

Yakdun gönül kitâbını itdün yaman amân

Bir kâfir itmedi bunu ey Müslimân amân (Keçecizâde İzzet, G. CDXIII/1)

(Ey Müslüman, insaf et! Gönül kitabımı yakıp onu mahfettin. Bu yaptığını bir kafir bile yapmadı.)

Gönül kitabında ayrılık ayeti yazılıdır:

Ne çâre kâtib-i kudret midâd-ı mihnet ile

Kitâb-ı sîneye yazmış firâk âyetini (Vahid Mahtûmî, G.189/3)

(Ne çâre ki kudret kalemi mihnet kalemiyle gönül kitabına ayrılık âyetini yazmış.)

Vefa fikri kimi zaman gönül kitabından silinir:

Vefâ fikrin anınçün bu kitâb-ı sînedden sildim

Metâ‘-ı minnetinden fâni dehrin infi‘âl ettim (Hazmî, G.318/2)

(Fani dünyanın minnet sermayesinden dolayı gücendim. Onun için gönül kitabından vefa düşüncesini sildim.)

Aşk mektebinde gönül kitabına şarap yazılıdır:

Atam ki mekteb-i ‘ışka iletdi dost beni

Dilüm kitâbına yazdı benüm edîb şarâb (Karamanlı Aynî, G.52/2)

(Ey dost! Atam beni aşk mektebine gönderdi. Edîb benim gönlümün kitabına şarâb yazdı.)

Gönüldeki yaralar aslında gönül kitabının şerhidir:

Yazmış kitâb-ı dilde degül şerhalar ezel

Ta‘kîd-i inşirâhını teşrîh için şürûh (Sabîh, G.45/8)

(Gönül kitabındakiler yara değildir. Ezel, gönül ferahlığının anlaşılmasını ortaya çıkarmak için şerhler yazmış.)

Gönül kitabında ihlasın sonu aşka hatimedir:

Gönül kitâbına Hamdî nazar kılup gördüm

Ki ‘ışka hâtime imiş nihâyet-i ihlâs (Hamdullâh Hamdî, G.75/5)

(Ey Hamdî. Gönül kitabına baktığımda ihlasın sonunun aşka hatime olduğunu gördüm.)

Mürşidin gönlü kitaptır:

Ne togarsa mürşidinden hak odur

Zîra anın gönli olmuş bir kitâb (Sûzî-i Sivâsî, G.50/4)

(Mürşidin ne söylese o doğrudur. Zira onun gönlü bir kitap olmuştur.)

Gönül kitabına nazaran feleklerin defteri eski ve perişandır:

Kitâb-ı cânına nisbet cerîde-i eflâk

Dokuz varaklı perîşân u köhne bir takvîm (Nef‘î, K.32)

(Can kitabına göre feleklerin defterleri dokuz yapraklı dağınık ve eski bir takvimdir.)

Özetle gönül Allâh'ın kitabıdır. Gönül kitabını okuyan her meseleyi çözer. Zira o içinde her şeyin yazılı olduğu mufassal bir kitaptır. Âşığın gönüldeki yaralar da o gönül kitabının şerhidir.

2.9.2.35. Gül, Gonca

Klasik Türk şiirinde gülün taş yaprakları umumiyetle kitapla ilişkilendirilir.¹⁰¹⁴ Sabîh, aşağıdaki beyitinde gülün bülbül için bir kitap olduğunu ifade eder:

Hezâr ders iderek devr ider Gülistânı

Gül oldı bülbüle gûyâ ki müstetâb kitâb (Sabîh, G. 23/3)

(Bülbül, ders yaparak gülbahçesinde dolaşır. Zira gül, bülbüle hoşça bir kitap olmuştur.)

Gül kitabını bülbül okur:

Esrâr-ı hüsnüne bakub eyler mütâla'a

Bülbül kitâb-ı goncayı açmış varak varak (Pîrizâde Mehmed Sâhib, G.63/3)

(Bülbül, gonca kitabını yaprak yaprak açmış senin güzelliğinin sırlarına bakıp onları okur.)

Sabah rüzgârı gül kitabını açar:

Derdi def' olsun okuyup üstine efsûn üfür

Gül kitâbın ey sabâ gel bülbül-i bîmâra aç (Nev'îzâde Atâyî, G.21/4)

[Ey, hoşça esen rüzgâr! Gel (ve) gül kitabını açıp okuduktan sonra hasta (olan) bülbüle üfle ki (onun) hastalığı yok olsun.]

Nice ki bâd-ı sabâ aç gonca sandûkını

Kitâb-ı gülden okıya hezâr edvârı (Revânî, K.32/52)

(Sabah rüzgârı gonca sandığını açtığı zaman bülbül devirleri gül kitabından okur.)

---

¹⁰¹⁴ Ahmet Atilla Şentürk, **Osmanlı Şiir Kılavuzu V**, s. 371.

2.9.2.36. Gülistan, Gülşen

Gülistan; başta gül olmak üzere çeşitli hoş kokulu çiçeklerle bezenmiş bahçe manasına gelir. Şiirlerde umumiyetle Sâdî-i Şîrâzî'nin *Gülistân* adlı kitabıyla ilişkilendirilen¹⁰¹⁵ gülistan aynı zamanda kitaba benzetilir:

Gören dimez mi gülistânın 'aksini cûda

Çemende gördüğümüz var bizimdir âb kitâb (Koca Râgıb Paşa, G. 12/5)

(Gülbahçesinin yansımasını suda gören "Bizim çimenlikte gördüğümüz (şey) su içindeki kitaptır" demez mi?)

Sahâyif-i çemeni eylemişdi Enkilyon

Kitâb-ı gülşeni kılmışdı nüsha-i kübrâ (Nâkâm, K.1/2)

(Çimen sayfalarını Mânî'nin Erjeng kitabı gibi yapıp gülbahçesi kitabını büyük bir kitap yapmıştı.)

Meâl-i Mantıku't-Tayrî kitâb-ı gülistân-âsa

İder tetrîs-i bülbül her seher murgana gülşende (Ahmed Sâdık Zîver, G.286/5)

(Bülbül, her sabah gülbahçesinde kuşlara Gülistan kitabı gibi Mantıku't-Tayr'ın manasını öğretir.)

2.9.2.37. Hâb

Yahya Tefvîk'e göre uyku bir kitaptır:

Terkîb-i fikr-i leyli-i zülfiyle olmada

Ve'l-leyle sûresini müfessir kitâb-ı hâb (Yahyâ Tefvîk, G.11/4)

(Sevgilinin saçlarının düşüncesinin terkibiyle beraber olmada uyku kitabı vel-leyl sûresinin müfessiridir.)

2.9.2.38. Hakikat, Hüviyet

Nâbî ve Alî Emîrî'nin beyitlerinde görüldüğü üzere hakikat bir kitaptır. Nâbî'ye göre dedikodu medresesinden geçmeden hakikat kitabı anlaşılmaz:

---

¹⁰¹⁵ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiir Kılavuzu V*, s. 433.

Tâ geçmeyince medrese-i kıyl ü kâlden

Anlamaz ıstılâhı kitâb-ı hakikatün

(Nâbî, G.430/ 7)

(Dedikodu medresesinden geçmeyince hakikat kitabının ıstılâhı anlaşılmaz.)

Ma‘nâ-şinâs-ı nüsha-i dîvân-ı saltanat

Şeh-nâme-i kitâb-ı hakikatle ser-firâz

(Ali Emîrî, K.42/10)

*(Saltanat divanının nüshasını anlayan, hakikat kitabının Şehnâme’siyle yükse-
lir.)*

Numân Mâhir’e göre hakikat kitabının başlangıcı “Hû”dur:

Devrân ederse halka-i hû içre dil n’ola

Hû matla‘-ı kitâb-ı hüviyet degil midir

(Nûman Mâhir, G.57/2)

*[Hüviyet kitabının başlangıcı “Hû” olduğu için gönül, “Hu” (zikrinin) halkası
içinde dönüp dolaşırsa ne olur?]*

2.9.2.39. Hamd

“Hamd”i bir kitaba benzeten Şeyh Gâlib, ay ve güneşi de o kitabın cildi olarak
görür:

Mihr ü mehdîr şemse-i cildi kitâb-ı hamdinin

Kudretinden muhtasâr bir hoşça defter rûz u şeb (Şeyh Gâlib, K.1/3)

*[Hamd kitabını cildinin şemsesi güneş ve aydır. Gece ve gündüz (O) ’nun kud-
retinden muhtasar olan hoşça bir defterdir.]*

2.9.2.40. Hasret

Hayrî ve Hâfızâde Seyyid Çelebi’nin beyitlerinde görüldüğü üzere hasret bir
kitaptır:

Ser-i kilk-i müjen vaz‘ eyledi levh-i derûn üzre

Benüm dâg-ı dilüm bir noktadur hasret kitâbından

(Hayrî, G.167/5)

*[Kirpik kaleminin ucu gönül levhası üzerine (nokta) koydu. Benim gönlümün
yarası (olan bu nokta) hasret kitabında yer alan bir noktadır.]*

Zerd olsa cismimiz n'ola te'sîr-i 'aşk-ıla

Zîrâ kitâb-ı hasrete cild-i müzehhebiz (Hâfizzâde Seyyid Çelebi, G. 40/3)

[Vücûdumuz aşk tesiriyle sararsa bir şey olmaz. Zira (biz) hasret kitabının tezhipli cildiiz.]

2.9.2.41. Hatt, hâl

Sevgilinin güzellik unsurlarından olan ayva tüyleri ve ben şiirlerde pek çok beyitte kitaba benzetilir:

Misâlî'ye göre sevgilinin ayva tüyleri ve beni sonsuzluk kitabıdır. Bu kitap otuz iki sayfadan oluşur:

Ey hatt u hâlün kitâb-ı lâ-yezâlîdür bana

Ya 'ni fî vü dâd u lâmun Hak cemâlîdür bana (Misâlî, G. 19/1)

[Ey (sevgili)! Senin ayva tüylerin ve benim için sonsuzluk kitabıdır. Yani fe, dad ve lam harfleri Allah'ın cemâlinin tecellisidir.]

Arşî'ye göre ayva tüyleri ve ben kitabını okumayan Allah'ın faziletine erişemez:

Hâl ü hatun kitâbını okumayan varak varak

Mahrem-i Fazl-ı Hak degül bulmadı kurb-ı 'izz ü câh (Arşî, G.264/4)

(Ayva tüylerinin ve beninin kitabını sayfa sayfa okumayan Allah'ın faziletine erişemedi, O'nun makamına ve izzetine yakın olamadı.)

Karakoyunlu Cihânşâh'a göre sevgilinin ayva tüyleri ve ben kitabını okuyan ârif olur:

Tefsîr kılmışam hatt u hâlün kitâbını

Ol ârifem ki nükte-i esrârı bilmişem (Karakoyunlu Cihânşâh, G.61/3)

(Ayva tüylerinin ve beninin kitabını tefsir ettim. Sırların nüktelerini bilen bir ârifim.)

Muhyî'ye göre gönül, ayva tüyleri kitabına baktıkça hayran olur:

Kitâb-ı hattuna bakdukça hayrân olsa dil tan mı

Katı müşkil kitâb imiş anı tıfl itmez istihrâc (Muhyî, G.124/7)

(Gönül, ayva tüylerinin kitaba baktıkça hayran olsa buna şaşılmaz. O, çok zor bir kitap olduğu için çocuklar onu anlayamaz.)

Mehmed Şerîf Efendi'ye göre ayva tüyleri kitabına bakan gönül ondan pek çok anlam çıkarır:

Gönül kitâb-ı hatından neler bulur çıkarır

Bedî' san'atın ehl-i nazar bulur çıkarır (Mehmet Şerîf Efendi, G.45/1)
(Gönül, ayva tüyleri kitabından pek çok şey bulup çıkarır. Nazar ehli eşsiz sanatı anlar.)

Seyyid Vehbî'ye göre gönül çocuğu ayva tüyleri kitabını ezberler:

Dil tıflı kim kitâb-ı hatın ezber eylemiş

Her nükhetin nümûne-i meşk-i ter eylemiş (Seyyid Vehbî, G.106/1)
(Gönül çocuğu, ayva tüyleri kitabını ezberlemiştir. Senin her güzel kokunu taze misk kokusunun numunesi bellemiştir.)

Kalkandelenli Mu'îdî'ye göre ayva tüyleri kitabı aşk mürşidi gibidir:

Mürşid-i ışk andurur hattun kitâbın gönlüme

Bir mu'allimdür sanasın tıfla Kur'ân öğredür (Kalkandelenli Mu'îdî, G.131/3)
(Ayva tüylerinin kitabı gönlüme aşk mürşidini andırır. O, sanki çocuğa Kur'ân öğretiren bir muallimdir.)

Âsaf'a göre ayva tüyleri Gülistan kitabının şerhidir:

Ders alır iki sahîfe ruhlarından dâ'imâ

Bülbülün şerh-i kitâb-ı Gülsitân'ıdır hatun (Âsaf, G.558/3)
(Ayva tüylerin, bülbül için Gülistan kitabının şerhi olduğundan dolayı o her zaman iki sayfadan oluşan yanağından ders alır.)

2.9.2.42. Hâtır

“Düşünme, akılda tutma yeteneği, zihin, hâfıza; gönül, duygu, his” manalarına gelen “hâtır”¹⁰¹⁶ kitap ile ilişkilendirilir:

---

¹⁰¹⁶ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s. 1204.

Mu‘ayyendir mahâlli âb-ı la‘l ile muharrerdir

Kitâb-ı hâtırında mebhas-i fem böyle bir yerdir (Nüzhet, G.143/5)

(Gözyaşıyla yazılı olduğu için yeri bellidir. Ağz bahsi hatır kitabında böyle bir yerdir.)

Kitâb-ı hâtırında münderic Şehnâme-i Tûsî

Eger firdevs-i Firdevsî hazân-dîde giyâhıyım (Mehmed Şâkir Gâlib s. 225)

(Firdevsî’nin bahçesindeki solmuş ot olsam da Tûsî’nin Şehnâme’si hatır kitabının içindedir.)

Misâl-i rişte ol şîrâze-bend eczâ-yı te‘lîfe

Dü-nîm itme kitâb-ı hâtırî mânend-i mikleb (Hâzık Mehmet G.21/3)

(O, te‘lif cüzlerini bağlayan ip gibidir. Miklep gibi hatır kitabını ikiye ayırma.)

İder ma‘lûm güftârın ki bahs-ı ‘aşkdan bir harf

Kitâb-ı hâtırında olmamış mektûb ey vâ‘iz (Nâkâm, G.115/4)

(Senin sözlerin aşk bahsinden bir harf bildirir. Ey Vaiz! Bu senin hatır kitabında hiç yazılmamıştır.)

2.9.2.43. Haya, Edep

Şairlere göre haya, edep bir kitaptır:

Rûmûz-ı her edeb-i dîni cümle hâvîdir

Sutûr-ı safha-i dîbâce-i kitâb-ı hayâ (Halepli Edîb, G.3/4)

(Haya kitabının dibace sayfasının satırları cümle din edebinin her remizini içerir.)

Ey sebak-âmûz-ı kitâb-ı edeb

Tâlib-i ‘ilm ü edeb-i müntahab (Vâhit Mahtûmî, s.821)

(Ey edep kitabının hocası, müntahab edebinin ve ilminin talibi...)

2.9.2.44. Hayâl

Abbas Vesîm’e göre hayal bir kitaptır. O, kendisini hayal kitabının dibacesi olarak görür:

Seb ‘a ‘l-mesânî-i hat-ı ser-sebz-i hüsn ile

Dîbâce-i kitâb-ı hayâl-i Muhammedim (Abbas Vesîm, K.2/5)

(Güzelliğinin taze hattıyla Seb ‘a ‘l-mesânî olan Muhammed’in hayal kitabının dibacesiyim.)

2.9.2.45. Hayat, Ömr

Klasik Türk şiirinde kimi beyitlerde hayat, kimi beyitlerde ise ömür başlangıcı ve sonu olma, güzelliklerle tezyin etme gibi yönlerle kitaba benzetilir. Söz konusu benzetmeyle ilgili örnek beyitlerden bazıları şunlardır:

Ser-tâ-be-ser sûtûr-ı kitâb-ı hayâtdur

Ma ‘nâ-yı sâf-ı lutf u keremdür me’âl-i mevc (Nâbî, G.41/4)

(Dalgaların anlamı kerem ve lütuf safının manası, baştan başa hayat kitabının satırlarıdır.)

Şeyh Mehmed Nazmî, vefat tarihi için kaleme aldığı manzumesinde Ortanca Mustafa Efendi’nin ölümünü ecelin kötü yazı yazarak ömür kitabını berbat eylediğini söylerek tarif eder:

Kitâb-ı ‘ömrünü anunda eyledi ber-bâd

Hat-ı fenâ-keş-i satr-ı hayât oldu ecel (Şeyh Mehmed Nazmî, T. 8/8)

(Ecel, hayat satırlarına kötü yazı yazıp onun da ömür kitabını berbat eyledi.)

İhyâ da Sâ’îd Bey’in ölümünü ömür kitabının tamamlanması şeklinde tasavvur eder:

Kitâb-ı ‘ömrünü tîz âhir itdi bu mahdûm

Olur iken dahî dîbâcesin te’emmülde (İhyâ, Tarih 68/1)

(Bu Efendi daha dibacesini düşünürken ömrünün kitabını çabucak tamamladı.)

Hâtîf, Hudaverdi Efendi’nin ömür kitabını su gibi ezberleyip âhirette uygun şekilde okuduğunu söyler:

Edince mushaf-ı ‘ömrün tamâmen su gibi ezber

Rivâyât-ı hafız üzre kırâ’at etdi ‘ukbâda (Hâtîf, T. 50/9)

(Ömür kitabını baştan sona su gibi ezberledi. Ahirette hafız rivayetleri üzerine okudu.)

Hilmî Dedebaba ise, geçen bir günü ömür kitabından koparılan bir yaprak olarak tasavvur eder:

Bugün de oldu akşam ermedi encâm-ı âlâmım

Kopardım çâr-nâ-çâr bir varak ‘ömrüm kitabından (Hilmî Dedebaba, Müfred, 10)

[Bugün de akşam oldu (ancak) acılarım sona ermedi. Ömrüm kitabımdan çaresiz bir yaprak kopardım.]

Ömer Karîbî ise âmel defterine işaret ederek ömür kitabını sağından alıp kurtuluşa erenlerden olmak ister:

Mühür urula dilime Hakk nazar ide hâlîme

‘Ömrüm kitâbım elime alam ağlayı ağlayı (Ömer Karîbî, 111/3)

(Dilime mühür vurulsun, Allah halime nazar eylesin. Ömrüm kitabını elime ağlaya ağlaya alayım.)

Ebubekir Nusret’e göre hayat kitabında kudret kaleminin nakışları vardır:

Nukûş-ı hâme-i kudret olan kitâb-ı hayât

Be-nâm-ı peyker-i zerrât-ı âfitâb-ı hayât (Ebubekir Nusret, G. 58/1)

(Kudret kaleminin nakışları olan hayat kitabı, hayat güneşinin zerrelerinin çehresiyle namlıdır.)

Özetle, ömür bir kitaptır. Kişinin ölmesi kitabın son bulması demektir. Tezyin edilen bir kitap nasıl değer, itibar buluyorsa ömür kitabı da güzelliklerle tezyin edilmelidir. Her geçen gün de ömür kitabından koparılan bir yaprak gibidir.

2.9.2.46. Hidâyet

Abbas Vesîm’e göre hidâyet bir kitap. O kitabın şirazesı ise sarıktır:

Şîrâze-i kitâb-ı hidâyet ‘imâmedir

Dîbâce-i sıhâh-ı imâmet ‘imâmedir (Abbas Vesîm, G.104/2)

(Hidâyet kitabının şirazesı, imamlık hakikatlerinin dibacesı sarıktır.)

2.9.2.47. Hikmet

“Hikmet”¹⁰¹⁷ kelimesinin sözlük manalarından biri: “*Allah ’ın kulun kalbine eşyânın hakîkati hakkında koyduğu, akılla elde edilemeyen kalbî ilim, eşyânın hakîkatini olduğu gibi bilme; Tanrı ile kâinat, insanla âlem arasındaki bağları, âlemle ilgili gerçekleri kavrama ilmi, ledün ilmi*”dir. Taşıdığı manadan mülhem hikmet, klasik Türk şiirinde bir kitap olarak tasavvur edilir ve bu tasavvuru içeren pek çok beyit kaleme alınır. Bu beyitlerin bazıları şunlardır:

Ağaçlar, hikmet kitabının sayfalarıdır:

İster isen almaga hikmet kitâbından sebak

Hâme-i kudret ne yazmış safha-i eşcâra bak (Hayâlî, G.243/3)

(*Hikmet kitabından ders almak istersen kudret kaleminin ağaçların sayfalarına ne yazdığına bak.*)

Almak istersen eger hikmet kitâbından sebak

Gör ne yazmış dest-i kudret safha-i eşcâra bak (Muhibbî, G.1671/3)

(*Hikmet kitabından ders almak istersen kudret elinin ağaçların sayfalarına ne yazdığına gör.*)

Kâinat, hikmet kitabının bir bölümüdür:

Hudâ kim nusha-ı kevnî edip tanzîm göstermiş

Kitâb-ı hikmetinden âdeme bir mîm göstermiş (Leskofçalı Gâlib, G.63/1)

(*Dünya nüshasını tanzim eden Allâh, insana hikmet kitabından bir mim göstermiş.*)

Hikmet kitabı herkese hitap etmez:

Açılmaz bilmeze hikmet kitâbı gibi hâl ehli

Başı kâf-ı mürâkıbdur dehânı mîm-i müdgamdur (Taşlıcalı Yahyâ G.98/4)

(*Hâl ehli hikmet kitabı gibi bilmeyenlere açılmaz. Başı mürakıbın kafı, ağzı müdgamın mimidir.*)

---

¹⁰¹⁷ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s. 1270.

Hazmî'ye göre hikmet kitabında ölümün devası yazılı değildir:

Hayret verir tabîbe derd-i dil-i nizârım

Zîrâ kitâb-ı hikmet yazmaz ölüm devâsın (Hazmî, G. 347/5)

(Zayıf gönlümün derdi tabibe hayret verir. Zira, hikmet kitabı ölümün devasını yazmaz.)

Gökyüzünü kitaba benzeten Abdî-i Karahisârî bu kitabı okuduğunu ancak hikmet kitabının manasına erişemediğini ifade eder:

Mushaf-ı encüm-i eflâkı geçirdim gözden

Kaldı ser-beste mu‘ammâ-yı kitâb-ı hikmet (Abdî-i Karahisârî G.27/3)

(Gökyüzünün yıldızlarının mushafını gözden geçirdim ancak hikmet kitabının muamması gizli kaldı.)

Eskicumalı Hamîd de bir beyitinde feleği hoca olarak tasavvur eder bu hocanın kendisine hikmet kitabını okuttuğunu dile getirir:

Kitâb-ı hikmeti bize okutdı hâce-i gerdûn

Anın öğrenmedi harfini Ristâlîs ü Câlînûs (Eskicumalı Hamîd, G.131/9)

(Ristâlîs ve Câlînûs daha onun bir harfini öğrenmeden önce feleğin hocası bize hikmet kitabını okuttu.)

Ali Emîrî de bir beyitinde cahillerin hikmet kitabının manasına erişemediklerini bildirir:

Böyle gavgâlar kitâb-ı hikmetin ahkâmına

Câhilânın verdiği ma‘kûs ma‘nâdır sebab (Ali Emîrî, G.247/6)

(Böyle kavgaların sebebi cahillerin hikmet kitabının hükümlerine yanlış mana vermesidir.)

2.9.2.48. Hilkat, âferiniş

Şaire göre yaratılış bir kitaptır. Bu benzetmenin görüldüğü beyitlerin bazıları şunlardır:

Suud Mehmed Yavsî'ye göre yaratılış bir kitaptır. Hz. Peygamber (s.a.v.) o kitabın başında yer alır:

Kitâb-ı hilkatün ‘unvânı sensin yâ Resûla’llâh

Vücûd-ı kâ’inâtun cânı sensin yâ Resûla’llâh (Suud Mehmed Yavsî, K.5/1)

(Yâ Resûlallâh! Yaratılış kitabının başı, kâinat vücudunun canı sensin.)

Suud Mehmed Yavsî gibi Osman Nevres de yaratılışı bir kitap olarak görür ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yaratılış kitabın fihristi olduğunu söyler:

Ol fâtihi-i bâb-ı âferîniş

Fihrist-i kitâb-ı âferîniş (Osman Nevres, Mesnevi 19/ 18)

(O, yaratılış kapısının fatihi, fihristidir.)

Nâbî, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in doğuşunu kudret katibinin yaratılış kitabına ketebe yazmasıyla izah eder:

İdüp itmâm nüsha-i hilkat

Ketebe yazdı kâtib-i kudret (Nâbî, Mesnevi 1/40)

(Kudret kâtibi, yaratılış kitabımı tamamlayıp ketebe yazdı.)

Yenişehirli Avnî, kendi sözünü yaratılış kitabının süsü olarak görür:

Vasf-ı rûy-ı pâk ü zülfiyle kitâb-ı hilkatün

Zîver-i evrâk-i eyyâm u leyâlîdür sözüm (Yenişehirli Avnî, K.9/20)

(Zülfünün ve tertemiz yüzünün vasfıyla dolu olan sözüm, yaratılış kitabının gecelerinin ve günlerinin sayfalarının süsüdür.)

Salâhî’ye göre yaratılış kitabında yer alan kabirlerin kitabeleri ebedî sessizliğin cevabı şeklindedir:

Kitâbezâr-ı mekâbir kitâb-ı hilkat hep

Sükût-ı dem-be-demi bir cevâb şeklinde (Salâhî, G. 3/4)

(Yaratılış kitabındaki kabirlerin kitabeleri her zaman dâimi sessizliğin bir cevabı şeklindedir.)

2.9.2.49. Hulk, Tab‘

“Hulk”, “Nihâd”, “Tab‘” kelimeleri, “huy, yaratılış, tabiat” manalarına gelir.

Şairlere göre huy, tabiat bir kitaptır.

Söz konusu benzetmeyi yapan şairlerden Nâbî, Seyyid Mustafa Efendi'nin yaratılış kitabının ilim ve ferasetle dolu olduğunu ifade ederken Mustafa Paşa'nın yaratılış kitabında ihsan kelimelerinden başka bir kelimenin olmadığını söyleyerek memduhunun cömertliğini dile getirir:

Tab´-ı latîfî âyîne-i sûret-i kemâl

Câmi´ kitâb-ı hulkı fûnûn u firâseti

(Nâbî, K. 20/27)

[Latîf mizacı, olgunluk yolunu aynasıdır. (Onun) huy kitabı, ilimlerle ve ferasetle doludur.]

Ol denlü lutfı sever kim kitâb-ı tab´ında

Yazılmamış kelîmât-ı keremden özge sevâd

(Nâbî, K. 14/ 33)

[İhsanı o kadar çok sever ki (onun) mizacının kitabında iyilik kelimelerinden başka yazı yazılmamıştır.]

Eşref Paşa, bir beyitinde Hz. Peygamber'in yaratılış kitabını "güzîde" sıfatıyla niteler:

Rûsûm-ı levha-i kudret nukûş-ı evsâfın

Kitâb-ı hulk-ı güzîden sâhife-i ´âlem

(Eşref Paşa, Na´t 2/9)

(Vasıflarının nakışları, kudret levhasının resimleridir. (Senin) seçkin yaratılış kitabın alem sayfasıdır.)

Cevrî, kendi yaratılış kitabının mazmununun sırlar olduğunu belirtir:

Nikât-ı şî´rümün ma´nâsı hikmet

Kitâb-ı tab´umun mazmûnı esrâr

(Cevrî, K.14/40)

(Şiirimin noktalarının manası hikmet, mizacımın kitabının mazmunu sırlardır.)

2.9.2.50. Hüner

Nâdiri ve Gelibolulu Mustafâ Âlî'nin beyitlerinde görüldüğü üzere hüner bir kitaptır. Nâdiri yeryüzünü hüner kitabının sayfası olarak görürken Gelibolulu Mustafâ Âlî hüner kitabının ayrıntılı olduğunu söyler ve kendini bu kitabın fihristi olarak görür:

Ruhâm-ı ferşi kitâb-ı hüner sahîfesidür

´Aceb degül ana meyl itse zümre-i ahyâr

(Nâdirî, K. XXXIII/7)

(Yeryüzü mermeri hüner kitabının sayfasıdır. Kemal sahipleri ona ilgi gösterse şaşılmaz.)

Bir mufasssal kitâbdur hünerüm

Ben de fihristiyem ‘ale’l-icmâl

(Gelibolulu M. Âlî, Kıt’a 52/5)

[Hünerim ayrıntılı bir kitaptır. Ben de toplu olarak (onun) fihristiyim.]

2.9.2.51. Hüsn, Behçet Mehâsin

Klasik Türk şiirinde sevgilinin güzelliği umumiyetle kitaba benzetilir ve sevgilinin yüzü güzellik kitabı olarak yorumlanır. Bu benzetmenin yapıldığı beyitlerden bazıları şunlardır:

Güzellik kitabı sevgilinin yüzü, yanağıdır:

Cîm-i cemâl-i zülfünile nûn kaşını

Yazub yüzünde kodı adın Hak kitâb-ı hüsn (Dede Ömer Rûşenî G.62/2)

[Hak zülfünün cemalinin cim harfiyle nun (gibi olan) kaşını yüzüne yazıp adını güzellik kitabı koydu.]

Hatt-ı dil-keş birle haddi bir kitâb-ı hüsndür

Ana zülfi cild ü cânım riştesi şîrâzedür (Edirneli Nazmî, G.1883/4)

[(Sevgilinin) yanağı gönül çekici ayva tüyüyle/yazıyla bir güzellik kitabıdır. (Onun) iki yandan sarkan saçları cilt, canımın ipi şirazedir.]

Sevgilinin güzellik kitabı için zülfler cilt, şiraze, irap; kaküller cetvel; alın mikleb; kaşlar ser-levha, med harfî; ağız vakıf nişanı; ayva tüyleri fihrist, haşiye ve temmet bölümüdür. Ayrıca güzellik kitabı tezhipli, tertipli ve hoş a giden bir kitaptır. Güneş elinde altın kalem tutsa da onun bir harfini yazamaz:

Zülfi kitâb-ı hüсне ‘anberle miskden cild

Anun hamı olupdur ol hûb cilde mikle b

(Muhyî, G.100/2)

(Zülfü, güzellik kitabı için anber kokusundan yapılmış bir cilttir. Onun bölümü ise o güzel cilde mikle b olmuştur.)

Kitâb-ı hüсне hat yazsun havâşî

Dü zülfeynün ana şîrâze olsun

(Muhibbî, G.2608/2)

(Ayva tüyleri, güzellik kitabına haşiye yazsın. İki zülfün ona şiraze olsun.)

Arızı üzre ser-i zülfi düşer mikrâzdan

Gûyiyâ dil-ber kitâb-ı hüsnini i' râblar (Şeyhülislâm Yahyâ, G.100/3)

(Zülfünün uçları makastan yanağı üzerine düşer. Sanki sevgili güzellik kitabını iraplar.)

Çün hatun hüsnün kitâbın yazdı tahrîr eyledi

Kâkülün müşg-i siyehle çekdi hoş cedvel sana (Muhibbî, G.49/3)

(Ayva tüylerin güzellik kitabını yazdığı için kakülün sana siyah miskle güzel bir cetvel çekti.)

Olup şîrâzesi ol zülf-i müşgîn

Kitâb-ı hüsne alnun oldu mikleb (Muhibbî, Müfred/3684)

(Güzellik kitabına, o misk kokulu zülfün şiraze, alnın da miklep oldu.)

Zülfini kaldırdı sabâ hüsnî kitâbın okuduk

Çünkim açıldı yil esüp olup güşâde miklebi (Muhyî, G.652/7)

(Sabah rüzgârı zülfünü kaldırınca güzellik kitabını okuduk. Çünkü rüzgâr esince miklebi açıldı.)

O şûhun ebruvânın kim yed-i kudret ezel yazdı

Kitâb-ı hüsne bir ser-levhadır hakkâ güzel yazdı (Edirneli Ahmed Rüşdî, G.160/1)

[O işveli (sevgilinin) kaşlarını kudret eli yazdı. Hakikaten güzellik kitabına güzel yazılmış bir başlıktır.]

Hoş çekilmiş iki meddür iki sadun üstine

Kaşlarınla gözlerün hüsnün kitâbında senün (Dede Ömer Rüşenî G.39/5)

(Senin güzellik kitabındaki kaşların ile gözlerin sad harfinin üzerine çekilmiş iki meddir.)

Mushafında hüsnünün surhiyle hattât-ı ezel

Agzını gûyâ nişân-ı vakf itmiş bî-galat (Dede Ömer Rüşenî, G. 32/2)

(Ezel hattatı, güzelliğinin kitabında ağzını sanki yanlış olmasın diye vakıf nişanı yapmış.)

Kitâb-ı hüsne fihrist oldu dirler ittifâk heb

Görenler vasf-ı yâri hatt-ı etrâf-ı havâşide (Hakânî Mehmed Bey, G.549/2)

(Haşiyeler etrafındaki yazıda yarin özelliklerini görenler, dâima ittifakla güzellik kitabına fihrist oldu, derler.)

Hoş yaraşmış çevresinde haddinin hatt-ı gubâr

Hâşîye hüsnün kitâbın ey püser zeyn eylemiş (Necâtî Bey, G. 254/2)

(Ey oğul! Gubarî hat yanağının çevresine çok yakışmış. Haşîye güzellik kitabını süslemiş.)

Hatm idüp hüsnün kitâbını hâtun

Yazdı misk-i nâb ile temme'l-kitâb (Muhyî, G.91/4)

(Ayva tüylerin güzellik kitabını tamamlayıp saf misk ile “temme'l-kitâb” yazdı.)

Gözler kamaşdı Mekkî görünce cemâlini

Zîrâ kitâb-ı hüsnü ser-â-ser zeheblidir (Kazasker Mekkî, G.25/5)

(Mekkî, cemalini görüncü gözleri kamaştı. Zira, güzellik kitabı baştan başa süslüdür.)

Hüsni kitâbı k'anun ebvâbı hoş müretteb

Her bâbına yazılmış hatt ile niçe matlab (Muhyî, G.100/1)

(Bölümleri hoşça tertib edilmiş güzellik kitabının her bölümüne ayva tüyleriyle pek çok talep yazılmış.)

Hâsıl ol mehin kitâb-ı hüsnü

Bir nüshâ-i müstetâba benzer (Hazmî, G. 130/5)

(Özetle, o ay yüzlü sevgilinin güzellik kitabı hoş giden bir nüshaya benzer.)

Bir harfini yazamadı hüsnün kitâbının

Gerçi ki âfitâb tutar elde zer kalem (Necâtî Bey, Kıt'a/ s. 35)

(Güneş, elinde altın kalem tutsa da güzellik kitabının bir harfini yazamadı.)

Aşk dersini tamamlamak için okunması gereken bu güzellik kitabı aşk mektebinde okunur. Ancak her sayfasında naz meselesini dile getiren bu kitap akılları aciz bırakan bir kitaptır. Bu kitabı okuyup üstâd olan kimse yoktur. Müderris bu kitabı okusa yeniden talebe olur:

Bu Sürûrî ‘aşk dersini tamâm itmek için

Okuyup ider kitâb-ı hüsnî yârân ile bahs (Gelibolulu Sürûrî, G.47/5)

(Bu Sürûrî, aşk dersini tamamlamak için güzellik kitabını okuyup dostlarıyla o kitap üzerine konuşur.)

Okıdı hüsnün kitâbın mekteb-i ‘ışkunda dil

Tıfl-ı dil öninde agzın açamaz ‘allâmeler (Kemâlpaşazâde, G.105/5)

[Gönül, güzelliğinin kitabını aşk mektebinde okuduğu için gönül çocuğunun önünde âlimler ağızlarını (bile) açamazlar.]

Okudum mekteb-i ‘ışkunda tâ kim mushaf-ı hüsnün

Hemîşe Sûre-i Ve’ş-Şems gitmez ezberümden hîc (Rumelili Zâ‘îffî, G.38/ 4)

(Aşk mektebinde güzellik kitabını okuduğum andan beri Şems sûresi ezberimden hiç gitmedi.)

Her kaçan ki ederim hüsnü kitâbına nazar

Her varakta nice bin mesele-i nâz açılır (Necâtî Bey, G.174/3)

(Güzelliğinin kitabına her zaman bakarım. Her yaprakta binlerce naz meselesi açılır.)

Bana bir ‘ilm keşf oldu senün hüsnün kitâbında

Ki yüz bin ‘akl ‘âcizdür anun bir fasl-ı bâbında (Adnî, G.73/1)

(Bir bölümünden yüzbinlerce aklın aciz kaldığı senin güzellik kitabından bana bir ilim öğretili.)

Yârun kitâb-ı hüsnini fehm idemez ‘ukûl

Gerçi ki yazdılar ana erbâb-ı dil şürûh (Hamdullâh Hamdî, G.20/4)

[Gönül erbabı (olanlar) güzellik kitabına şerhler yazsalar da akıllar yarin (o) kitabını anlayamaz.]

Bir harfi keşf olmaya hüsnün kitâbının

Tefsîr yazup eyleseler ana bin şürûh (Muhibbî, G.351/4)

(Güzellik kitabının tefsirini yazıp ona binlerce şerh yazsalar da bir harfî bile anlaşılamaz.)

Ey sabâ yârin kitâb-ı hüsnünü açma yeter

‘Ömrler geçdi bu dersde kimse mollâlanmadı (Kilisli Sermest G.107/5)

(Ey sabah rüzgârı! Sevgilinin güzellik kitabını artık açma yeter. Zira ömürler geçti ama bu derste kimse hoca olmadı.)

Güzellik kitabını okuyan iki alemin sırrını anlar. O kitapta her sorunun cevabı vardır. Onu okuyan meselelerini halleder. Okumayan ise cahil kalır:

Kevneyn sırrın ahsen-i vechile keşf ider

Her kim kılur mütâla‘a hüsnün kitâbına (Gülşen-i Sarûhânî, G.25/2)

(Her kim güzelliğinin kitabını incelerse iki dünyanın sırrını en güzel şekilde anlar.)

Her kim mütâla‘a kıla hüsnün kitâbına

Her fende tan mı kâdir olursa cevâbına (Mostarlı H. Ziyâ’î, G.429/1)

(Güzellik kitabını okuyan bir kimsenin her fende sorulan sorulara doğru cevap vermesine şaşılmaz.)

Müşkilüm hall olmaz idi gûşe-i ders-hâned

İtmesem hüsnün kitâbından şehâ her bâr bahs (Mihrî, G.10/2)

(Ey sevgili! Güzellik kitabından her an bahsetmesem dersane köşesinde meselelerim çözülmezdi.)

‘Akl-ı küll ü dâniş ü ‘ilm ü ulü’l-elbâb bâb

Görmese hüsnün kitâbından dirüz nâdân ana (Mihri, G.3/5)

(Akk-ı kül, bilgi, ilim ve basiret sahipleri güzellik kitabından bir bölüm görmeseler onlara cahil deriz.)

Nâ-dân u dün olan kişi anlamasun diyü

Virdi kitâb-ı hüsnine ‘ayn-ı sakâmeti (Hamdullâh Hamdî, G.180/5)

(Cahil ve soysuz olan kişi anlamasın diye güzelliğinin kitabına ayn-ı sakâmet verdi.)

Rukûm-ı hatt-ı ruhundan ne fehm eder nâdân

Yerine düşmedi hüsnün kitâbı n’eyleyeyin (Üsküplü İshâk, G.223/3)

(Cahil, yanağının ayva tüylerinin rakamlarından anlamaz. Zira güzellik kitabın uygun yere düşmedi ne yapayım?)

Müderris görelî hüsnün kitâbın

Yeniden sûhte oldı (oldı) gitdi tadrîs (Beşiktaşlı Yahyâ Efendi, G.41/5)

(Müderris, güzellik kitabını gördüğü an onun aldığı eğitim yok oldu. Yeniden talebe oldu.)

Güzellik kitabı daha yazılmadan önce âşıklar onu ezberlemiştir. Ezberlerinde olduğu için nokta ve irap âşıklara gerekmez:

Hüsnün kitâbı olmadın inşâ varak varak

‘Âşıklar anı ezber okurdı misbak misbak (Edirneli Nazmî, G.3471/1)

(Güzelliğin kitaba sayfa sayfa yazılmadan önce âşıklar onu ezbere ders ders okudu.)

Hatt u hâlün olmasa ezber kitâb-ı hüsnüni

Okuram hâcet degüldür bana i‘râb u nukat (Muhibbî, G.1496/2)

(Ayva tüylerin ve benin olmasa da olur. Zira ben güzellik kitabını ezbere okuduğum için bana irap ve nokta gerekmez.)

Âlemin gül bahçesi sevgilinin güzellik kitabının şerhidir:

Gülşen-i ‘âlem kitâb-ı hüsn-i yârun şerhidür

Her güli Keşşâf u her bir bülbülü Vassâf ana (Üsküplü Atâ, G.14/4)

(Âlemin gül bahçesi, sevgilinin güzellik kitabının şerhidir. O kitap için her bir gül Keşşâf, her bülbül ise Vassâf’dır.)

Şairin, sevgilinin vasıflarını anlatan divanı da güzellik kitabıdır:

Göreliden seni ey hânum sever seni gönlüm cânım

Senün hüsnün kitâbıdur elümde şimdi dîvânum (Abdurrahim Tirsî, G.99/4)

(Ey Hânım! Seni gördüğüm andan beri gönlüm seni canım gibi sever. Elimdeki divanım artık senin güzelliğinin kitabıdır.)

Gamze kaleminin sinede açtığı yaralar güzellik kitabını anlayabilmek için yazılmış şerhlerdir:

Tıfl-ı dil hüsnün kitâbın anlamagîcün temâm

Kilk-i gamzen safha-ı sînemde yazmışdur şürûh (Behîştî, G.70/4)

(Gönül çocuğunun güzellik kitabını tamamen anlayabilmesi için gamze kalemin gönlüm sayfasına şerhler yazmıştır.)

Sevgili, güzellik kitabına el basıp yemin eder:

Gice teşrîfini bezm-i rakîbe eyleyüp inkâr

Elin ol meh kitâb-ı hüsnine itdi kasem basdı (Hâmî Ahmed, G.65/14)

[O ay (yüzlü sevgili) gece rakibin meclisine giderek (orayı) şerefleştirdiğini inkâr edip güzellik kitabına elini basıp yemin etti.]

Özetle, şaire göre sevgilinin yüzü güzellik kitabıdır. Bu kitabın cildi, şirazesı, irabı zülûfler; cetveli kâkül; miklebi alın; ser-levhası kaşlar; fihristi, haşiyesi, temmet bölümü ayva tüyleridir. Tezhipli, tertipli, hoş bir kitap olan güzellik kitabı aşk dersinin tamamlanması için aşk medresesinde okunması gereken bir kitaptır. Her bölümünde naz meselesi olan bu kitap akılları aciz bırakır. Bu kitabı okuyan hiçkimse üstad olmaz. Müderris dahi güzellik kitabını okusa yeniden talebe olur. Bu kitabı okuyabilen iki âlemin sırlarına vâkıf olur. Zira her sorunun cevabı kitapta mevcuttur. Bu kitabı okumayanlar câhil kalır. Âşıklar, güzellik kitabı daha yazılmadan önce

ezberlemişlerdir. Gamzenin vücuda açtığı yaralar güzellik kitabının anlaşılması için yazılan şerhlerdir.

2.9.2.52. İbret

“Bir olaydan çıkarılan göz açıcı, uyarıcı ders” manasına gelen “ibret”¹⁰¹⁸ bir kitaptır. Yahyâ Nâzım’a göre gönül, ibret kitabıdır:

Dil ki bir noktadır velî ammâ

Nazar itsen kitâb-ı ‘ibret

(Yahyâ Nazım, K.16/20)

(Gönül, bir nokta gibi görünse de aslında bakıldığında ibret kitabıdır.)

Fethî Hüdâyî ise kendini ibret kitabı olarak görür:

Miskîn Hüdâyî’yi gören ‘ibret kitabına bakup

Hikmet yazusından okur ol hiceleri geçirür

(Fethî Hüdâyî, G.1406/7)

(Miskin Hüdâyî’yi gören ibret kitabına bakıp hikmet yazusından o heceleri okur.)

2.9.2.53. İhtişâm

Trabzonlu Emîn Hilmî’ye göre “İhtişâm” bir kitaptır. Şâire göre İsmail Paşa, ihtişam kitabının süsüdür:

Zîver-i ser-nâme-i cümle kitâb-ı ihtişâm

Revnak-ı dîbâce-i Şeh-nâme-i ikbâl ü şân (Trabzonlu Emîn Hilmi, K. 2/19)

(İhtişam kitabının cümle sernâmesinin süsü, şân ve ikbâl Şehnâme’sinin dibacesinin göz alıcı güzelliğidir.)

2.9.2.54. İkbâl

Ahmed Sâdık Ziver’e göre açılması yönüyle ikbal kitaba benzer:

Kitâb-âsâ açılsun bâb-ı ikbâl

Gelüp yüzler süre eshâb-ı âmâl

(Ahmed Sâdık Ziver, Müfret 16)

(İkbal kapısı kitap gibi açılsın. İsteklerin sahipleri gelip yüzlerini sürsün.)

---

¹⁰¹⁸ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s.1336.

2.9.2.55. İntizâm

Hersekli Ârif Hikmet'e göre intizâm bir kitaptır:

Kalemdir safha-pîra-yı kitâb-ı intizâm amma

Reh-i şemşîrdır ziynet-i dih-i şîrâze-i devlet (Hersekli Ârif Hikmet, G.23/2)

(Düzen kitabının sayfalarını süsleyen kalem, devlet şirazesinin süsleyicisi kılıç yoludur.)

2.9.2.56. İrfân

Şaire göre irfân bir kitaptır. Bu benzetmenin yapıldığı beyitlerin bazıları şunlardır:

Râcî'ye göre irfan bir kitaptır ve bu kitap hayran âşık tarafından yazılmıştır:

Bahr-i ma'ârifde yüzen 'irfân kitâbını yazan

Deli divâne olup gezen 'âşık-ı hayrân¹⁰¹⁹ imiş (Râcî, G.123/6)

(Maarif denizinde yüzen, irfan kitabını yazan deli, divane olup gezen hayran âşıkmuş.)

Devrinin eleştirisini yapan Nâbî'ye göre cahillik muteber olmuş, irfan kitabının yazıları bozulmuş ve bu kitap unutulmuştur:

Nâdânlık olup mu'teber ebnâ-yı zamânda

Hattı bozulup nüsha-i 'irfân unutulmuş (Nâbî, G. 345/5)

(İrfan kitabının yazıları bozulmuş ve bu kitap unutulmuş. Devrin evlatlarında cahillik muteber olmuş.)

Balıkesirli Mecdî'ye göre onun oğlu irfan kitabının nüktedanıdır:

Gel ey 'irfân kitâbı nükte-dânı

Gel ey esrâr-ı "Gaybî" tercemânı (Balıkesirli Mecdî, sayfa 558)

(Ey irfan kitabının nüktedanı, gaybın sırlarının tercümanı gel!)

Haşmet ise bir beyitinde kendisini irfan kitabı olarak görür ve sevgiliden bu kitabı koynundan çıkarmamasını ister:

---

¹⁰¹⁹Neşredilen divanda "âşık u hayrân" şeklinde okunmuştur.

Koynundan ayırma bil anın kadrini ey şûh

Haşmet gibi bir nüsha-i irfân ele girmez (Haşmet, G. 89/5)

(Ey sevgili! Haşmet gibi irfan kitabı bulunmaz. Sen onun kıymetini bil ve koynundan çıkarma.)

Yine kendisini irfan nüshası olarak gören Gelibolulu Âlî, bu nüshanın halk tarafından itibar görmediğini ifade eder:

Vücûdum nüsha-i ‘irfân iken çiğnetdiler halka

Du‘âlarla muhaşşâ tuhfe pâ-y-endâza döndüm ben (Gelibolulu M. Âlî, G. 989/3)

(Vücudum irfan nüshası iken halka çiğnettiler. Dualarla haşiyelenmiş güzel bir kitap olan ben ayak altına alındım.)

2.9.2.57. İrşâd

Nâbî’ye göre irşâd bir kitaptır. Hz. Peygamber’in sözü de irşâd kitabının zirvesidir:

‘Ârızî âyet-i ûlâ-yı kelâm-ı ezeli

Sühanı gâyet-i ma‘nâ-yı kitâb-ı irşâd (Nâbî, K. 2/33)

[Hz. Peygamber’in yanağı ezeli kelâmın (Allâh’ın) yüce âyetleridir. Sözü ise doğru yolu gösteren kitabın manasının zirvesidir.]

2.9.2.58. İsmet

Esrâr Dede’ye göre ismet bir kitaptır. Sevgilinin ayva tüyleri ise ismet kitabının metnini şerh eder:

Şerh edip metn-i kitâb-ı ‘ismetî

Râh-ı teng-i vashî âsân etdi hat (Esrâr Dede, G.128/7)

(Ayva tüyleri ismet kitabının metnini açıklayıp kavuşmanın dar yolunu kolaylaştırdı.)

2.9.2.59. İzzet

Şûhî’ye göre izzet bir kitaptır. Sevgilinin yüzü de izzet kitabının kendisidir:

Hattun ki sûre-i Nûr muharrer ‘ale’l-husûs

Vechün kitâb-ı ‘izzet müdevver ‘ale’l-husûs (Şûhî, G.99/1)

(Senin ayva tüylerin muharrer Nûr suresidir. Senin yüzün özellikle müdevver izzet kitabıdır.)

2.9.2.60. Kadeh, câm

Şairlere göre kadeh, kitaba benzer. Bu benzetmenin temelinde Cem’in üzerinde yedi çeşit yazının bulunduğu ifade edilen kadehi olduğu söylenebilir.¹⁰²⁰ Ayrıca kadehin içeni eğlendirmesi, onu tesiri altına alması söz konusu benzetmenin zemini oluşturur:

Levh-i dilde vahiy olmuşdı kitâb-ı kadehin

Oldum âgâh hitâb-ı mütetâb-ı kadehin (Sivaslı Rûhî, G.104/1)

(Kadehinin kitabı gönül sayfasında bildirilmişti. Kadehin hoş hitabına vâkıf oldum.)

Bezmgâh-ı dilde sen rindâne her şâm ile bâm

Şol kitâb-ı câm içinde bâde-i rummân oku (Kuloğlu İlyâs, G. 363/14)

(Sen gönül meclisinde her sabah ve akşam şu kadeh kitabı içindeki nar içkisini oku.)

Hat-ı piyâle degil ser-nüvişt-i rindândır

N’ola görünse bize sâgar-ı şarâb kitâb (Nevres-i Kadîm, G. 8/3)

(Kadehin yazısı değil, rintlerin alın yazısıdır. Şarap kadehi bize kitap gibi görünse ne olur.)

2.9.2.61. Kadd

Süleyman Rüşdi’ye göre boy katlanması yönüyle kitaba benzer:

---

¹⁰²⁰ Ahmet Talat Onay, **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, s. 183.

Kâmetin çok servinin kaddîn büküp itdi kitâb

Reng-i ruhsârın gören güller için itmez hicâb (Süleyman Rüşdi, G.30/1)

(Boyun, pek çok servinin boyunu büküp kitap gibi yaptı. Yanağının rengini gören güller utanmaz.)

Bir leb-i şîrîn ile bâş bağlamış ol şiriz

Kılmaga sultân-ı hûşun kahr ile kaddîn kitâb (Süleyman Rüşdi, G.31/3)

(Akıl sultanının kahr ile boyunu kitap kılmak için bir şirin dudak ile baş bağlamış aslanız.)

2.9.2.62. Kadr

Şaire göre kadr bir kitaptır:

Kadrün kitâbı naklini dersitse ‘akl-ı kül

Bir harfi yüz cihân diline ola bin sebâk (Şeyhî, s.74)

(Akl-ı kül, kadrinin kitabını naklini okusa onun bir harfi yüz cihanın gönlü için bin ders olur.)

2.9.2.63. Kâl u Kîl

Kâil’e göre dedikodu, lakırtı bir kitaptır:

Benüm mecmû ‘a-yı rû-yı dil-ârâ iledür şuglum

Kitâb-ı kâl u kîle defter-i eş‘âra el degmez (Kâ’il, G.56/2)

(Benim meşguliyetim gönlü süsleyen sevgilinin yüz mecmuasıyladır. Bundan dolayı şiir defterine, dedikodu kitabına el değmez.)

2.9.2.64. Kaş

Sevgilinin yüzü şiirlerde umumiyetle mushafa benzetilir. Bununla birlikte Arşî, Şeyh Mehmed Nazmî ve Mehmed Tâhir’in beyitlerinde de görüldüğü üzere kaş ile kitap arasında benzerlik ilişkisi kurulur:

Arşî’ye göre sevgilinin kaşı, kirpiği, zülfü Allâh’ın kitabıdır:

Kaşunla kirpigün zülfün kitâbu' llâh imiş bildüm

Yüzünde yazılı esmâ-i Fazlu' llâh imiş bildüm (Arşî, G.194/1)

[Kaşının, kirpiğinin (ve) zülfünün Allah'ın kitabı (olduğunu) anladım. (Senin) yüzünde Allah'ın faziletinin yazılı (olduğunu) öğrendim.]

Şeh Mehmed Nazmî'ye göre sevgilinin yüz kitabının besmelesi kaş kitabının nakışdır:

Her hâl-i 'anber-âmîz bir nokta-i dil-âviz

Bismi' llâh cemâlün nakş-ı kitâb-ı ebrû (Şeyh Mehmed Nazmî, G.145/3)

(Amber kokulu her benin gönül çeken bir noktadır. Yüzünün besmelesi kaş kitabının nakışdır.)

Görince nüsha-i ebrûların sabr iderüm ammâ

Kitâb-ı vechini tekmîle o meh-rû devâm itmez (Mehmed Tâhir, G.CLXVIII/4)

(Kaşının nüshasını görünce sabrederim. Ancak o ayyüzlü sevgili yüz kitabını tamamlamak istemez.)

2.9.2.65. Kudret

Ali Emîri ve Kuloğlu İlyâs'ın beyitlerinde görüldüğü üzere Allâh'ın kudreti bir kitaptır. Bu kitabı okumayan sırlara vakıf olamaz:

Kalır ta 'dâd-ı vasf-ı Kibriyâ'da 'ârifân 'âciz

Kitâb-ı kudretin erkâmına olmaz yekûn peydâ (Ali Emîrî, G.73/2)

(Ârifler Allâh'ın vasıflarını saymakta aciz kalır. Zira O'nun kudret kitabının yazıları son bulmaz.)

Ey Emîrî almayan kudret kitâbından sebak

Nüsha-i imkânda esrâra olmaz âşinâ (Ali Emîrî, G.172/7)

(Ey Emîrî! Kudret kitabından ders almayan kişi kâinat kitabının sırlarına âşina olamaz.)

Verse bir mürşid bana kudret kitâbından sebak

Ben de olsam kâşki her fasl u bâba âşinâ (Ali Emîrî, G.176/4)

(Keşke bir mürşid bana kudret kitabından ders verse de ben de her bölüme aşina olsam.)

İm‘ân ile kılğıl nazar sen de kitâb-ı kudrete

Anla bu sırr-ı cân ile derd-i derûnî fikret et (Kuloğlu İlyâs, G. 47/15)

(Kudret kitabına sen de iman ile bak. Can sırrını anlayıp ve gönül derdini düşün.)

2.9.2.66. Kûy

Dimotokalı Vahdetî’ye göre sevgilinin bulunduğu yer kitaptır. Âşık da bu kitabın tutkunudur:

Kitab-ı kuyunun olduk bugün hevâdârı

O[l] şâh-ı ‘âleme biz Vahdetî gedâlanuruz (Dimetokalı Vahdetî, G.44/5)

(Ey Vahdetî! Biz, bugün sevgilinin mahalle kitabının heveslisi, o alem şahının dilencisi olduk.)

2.9.2.67. Külâh

Reşîd Paşa’ya göre Mevlevî külâhı bir kitaptır:

İnhirâf itmez tarîkk-ı hakkda yâ mevlâ diyen

İstikâmetden kitâbdır külâh-ı melevî (Reşîd Paşa, Külâhiyye 2/3)

(“Yâ Mevlâ!”, diyen Hak yolunda şaşmaz. Mevlevî kitabı istikâmetten bir kitaptır.)

2.9.2.68. Lâle

Rağmî’ye göre lâle âlemin seçkin bir kitabıdır:

‘Âlemin müntahabı oldu kitâb-ı lâle

İsm-i zât-ile be-hem harf [ü] hesâb-ı lâle (Rağmî, G.172/1)

(Lale, hesabıyla Allâh’ın ismi ile aynı harflerden oluştu. Lale kitabı âlemin seçkisi oldu.)

2.9.2.69. Leb

Hacı Hulûsî Baba'ya göre sevgilinin dudağı kitaptır:

Her varakda okunan kitâb-ı lebindir senin

Hâtırimdan devr iden hisâb-ı lebindir senin

Şübhesiz derdime dermân âb-ı lebindir senin

Çünkü sensin cümle derdlere devâ sevdim seni (Hacı Hulusi Baba, s. 480)

(Her varakta okunan, senin dudağının kitabıdır. Hafızamda dönüp dolaşan senin dudağının hesabıdır. Şübhesiz derdime derman senin dudağının suyudur. Sen bütün derdlere deva olduğun için sevdim seni.)

2.9.2.70. Marifet

Şaire göre marifet bir kitaptır. Bu benzetmenin yapıldığı bazı beyitler şöyledir:

Nâbî'ye göre kâinattaki her şey marifet kitabıdır:

Bu 'ulviyyât u süfliyyât tedbîrât-ı Rabbânî

Kitâb-ı ma'rifetdür nokta-i zerrât ser tâ-pâ (Nâbî, K.1/ 23)

(Allâh'a tedbîrâtı olan bu ulviyyât, süfliyyât ve her bir zerrenin noktası baştan sona marifet kitabıdır.)

Hasan Hilmî'ye göre gönül, marifet kitabıdır:

Bir kitâb-ı ma'rifetdir yâ Resûla'llâh gönül

Şerh olunmaz 'ayn-i Hak'dır yâ Resûla'llâh gönül (Hasan Hilmî, Na't 23/1)

(Yâ Resûlullâh! Gönül şerh olunmaz bir marifet kitabıdır. O, Allâh'ın gözüdür.)

Yenişehirli Avnî kendisini marifet kitabı olarak görür:

Kitâb-ı ma'rifetüz intizâm için bâ-bâk

Mazîk-i mengene-i ıztırâba katlanıruz (Yenişehirli Avnî, G.170/2)

(Biz korkusuz bir marifet kitabıyız. Düzen için ızdırap mengenesinin darlığına katlanıruz.)

Ali Emîrî'ye göre Abidîn Paşa'nın Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sine yazdığı şerh marifet kitabıdır:

Ne şerh ammâ niçe esrâr u îzâhâtı câmi‘dir

Kitâb-ı ma‘rifetdir hâdim-i tezyîn-i iz‘ândır (Ali Emîrî, K.45/56)

(Nice sırları ve izahları içeren bu şerh ne güzel şerhtir. O, feraset süsünün hizmetçisi olan marifet kitabıdır.)

Kâinatın ilimleri, marifet kitabının içerisinde bir yaprak gibidir:

‘Ulûm-ı zâtına nisbet fûnûn-ı nüsha-i eşyâ

Kitâb-ı ma‘rifetden bir varakdır yâ Resûl‘llâh (Ahmed Sâdık Zîver, Tahmis 11/3)

(Yâ Resûllâh! Zatının ilimlerine nazaran kâinatın ilimleri marifet kitabındaki bir varak gibidir.)

Ahmed Sâdık Zîver, bir beyitinde Ermenek Dergâhı şeyhinin marifet kitabı olarak görüldüğünü ifade eder:

Nüsha-i kübrâ-yı zâtı bir kitâb-ı ma‘rifet

Oldığın tasdik ider idi gürûh-ı ‘ârifân (Ahmed Sâdık Zîver, T. 123/2)

(Ârifler topluluğu, zatının büyük nüshasının marifet kitabı olduğunu doğrular.)

Misâlî’ye göre sevgilin yüzü marifet kitabıdır:

Tâ ki didârundan açıldı kitâb-ı ma‘rifet

Çâr-deh âyâtla okundu bâb-ı ma‘rifet (Misâlî, G. 42/1)

(Marifet kitabı yüzünden açıldıktan sonra marifet bölümü on dört ayetle okundu.)

2.9.2.71. Mâsivâ

Ali Emîrî’ye göre mâsiva bir kitaptır:

Ey Emîrî bir muhakkık dest-gîrim olsa âh

Şu kitâb-ı mâ-sivâdan hall-i ma‘nâ eylesem (Ali Emîrî, G.686/8)

(Ey Emîrî! Keşke marifet ve keşif sahibi bir yol göstericim olsa da şu masiva kitabından mana çıkarabilsem.)

Kabza-i kudretdedir hall-i kitâb-ı mâ-sivâ

Vâkıf olmaz kimse ma' nâ-yı nihân-ı 'âleme (Ali Emîrî, G.780/6)

(Masiva kitabının çözümü kudret kabzasındadır. Kimse âlemin gizli manasına vâkıf olamaz.)

Kitâb-ı mâ-sivâ leb-rîzdir pehnâ-yı hikmetle

Muhakkıklar olur şeydâ o ma' nâyı düşündükçe (Ali Emîrî, G.825/5)

(Masiva kitabı hikmet genişliğiyle/ bolluğuyla doludur. Keşif ve marifet sahibi kimseler o kitaptaki manayı düşündükçe çılgına dönerler.)

2.9.2.72. Mecd, şân, şeref, rif'at

Şaire göre “büyüklük, şan, şeref, yücelik” bir kitaptır:

Vak' anüvîs Râşid'e göre Ali Paşa'nın şeref kitabı faydalı bilgilerle haşiyelidir:

Kirâm-ı dehr ü erbâb-ı hünerdür cümle etrâfı

Fevâ' idle kitâb-ı mecd ü ikbâli muhaşşâdur (Vak' a-nüvîs Râşid K.XV/42)

(Bütün etraflı dünyanın uluları, hüner sahibi kimselerle (doludur). İkbâl ve büyüklük kitabı ise faydalı bilgilerle haşiyelidir.)

Cemî' mahlûk ahlâk-ı halâ'ik ola hep tahrîr

Kitâb-ı şân hüsn-i zâtına bir nokta nişândır (Lazikizâde Feyzullâh, K.6/38)

(Cümle mahlukat, hep yaratılanların ahlakıyla yazılıdır. Şan kitabı zatının güzeline bir nokta nişanıdır.)

Usûlî'ye göre gökyüzü, İsâ Bey'in yücelik kitabının bir sayfası kadardır:

Ey kitâb-ı rif'atine bir varak bu nüh tabak

Vey ki vâsf-ı hüsnüne bir defter-i ebter güneş (Usûlî, K.2/19)

[Ey (İsâ Bey)! Bu dokuz tabaka (gökyüzü) senin yücelik kitabının bir sayfası kadardır. Güneş ise güzelliğinin vâsfında noksan bir defter gibidir.]

2.9.2.73. Melekût

Nâbî'ye göre melekût âlemi bir kitaptır. Hz. Peygamber, bu kitabın sırlarına vakıftır:

Ana ma'lûm idi esrâr-ı kitâb-ı melekût

Gelmedin levh-i hecâya kelimât-ı eb ü câd (Nâbî, K.2/ 35)

(Hece levhasına ebcet kelimeleri yazılmadan melekut kitabının sırları ona malumdu.)

2.9.2.74. Midhat, Medh

“Övme” manasına gelen “Midhat ve medh” kavramları kitap ile ilişkilendirilir:

Nevizâde Atâî'ye göre Şeyhülislam Hâcezâde Mehmed Efendi'nin övgü kitabı o kadar yücedir ki güneşin süslediği gökyüzü ona levha dahi olamaz:

O kim olmaz kitâb-ı midhatine kemterîn-levha

İderse mihr-i hâver lâciverd üstine halkârî (Nevizâde Atai, K.8/23)

(Doğan güneş, gökyüzü levhası üzerine altınla süsleme yapsa da senin övgü kitabın için kıymetsiz bir levha dahi olamaz.)

Nevizâde Atâî bir başka beyitinde Nâdirî Efendi'nin övgü kitabının sayfalarına sığmayacak nitelikte olduğunu söyler:

Sıgmaya safha-ı evrâka kitâb-ı medhün

Demidür ana du'âyı idelüm zîb-i kenâr (Nevizâde Atai, K.14/43)

(Övgü kitabın, yaprakların sayfalarına sığmaz. Ona dua ile kenar süsü yapılm.)

Şâkir ise, Kapudan Mustafa Paşa için kaleme aldığı tarih manzumesinde onun övgü kitabının bir lafzını dahi yazmanın zor olduğunu söyler:

Kitâb-ı medhinün bir lafzını takrîr müşküldür

Bütün erbâb-ı nazma hâs olursa mülket-i ma'nâ (Şâkir, T.95/20)

(Mana mülkü bütün nazım ehline has olsa da senin övgü kitabının bir lafzını yazmak güçtür.)

Müsellem ise bir rubaisinde Hz. Peygamber'in övgü kitabından çeşitli renklere ve süslere sahip olan gece ve gündüz varaklarının kaldığını söyler:

Ey kitâb-ı midhatünden dehre kalmış yâd-gâr

İki reng-âmîz ü zîbende varak leyl ü nehâr

Kilk-i kudret yazdı çün zât-ı şerîfün Mushafın

Oldı ol mühr-i nübüvvet ana âyet ber-kenâr (Müsellem, R.5)

(Ey Hz. Peygamber! Övgü kitabından dünyaya renk renk ve süslü iki varak olan gece ve gündüz kalmıştır. Senin şerefli zatının mushafını kudret kalemi yazdığı için o nübüvvet mührü ona der-kenar âyeti oldu.)

Filibeli Vecdî de bir şiirinde uzun zamandır Zekeriyya Efendi'nin övgü kitabını okuduğunu söyler:

Çok zamândur kitâb-ı medhin okur

Neyl ü ihsâna anı fâl eyler (Filibeli Vecdi, Kıt'a.32/12)

(Vecdî, çok zamandır senin övgü kitabını okur. Senin nimetine ve ihsanına ermek için onu fal eyler.)

Sabîh, bir gazelinde Said Efendi'nin övgü kitabına “Zamanın eşi benzeri bulunmayan, cevherin değerini anlayan” diye yazıldığını ifade eder:

O kân-ı cevher-i fazlun kitâb-ı midhatına

Ferîd-i 'asr u güher-senc rûzgâr yazar (Sabîh, G.96/9)

(Zaman, o fazilet cevherinin madeninin övgü kitabına zamanında eşi benzeri bulunmayan, cevherin değerini anlayan diye yazar.)

2.9.2.75. Mihr ü Vefâ, Ahd ü Vefâ

Şaire göre “mihr ü vefâ”, “ahd ü vefâ” bir kitaptır. Bu benzetmenin yapıldığı bazı beyitler şunlardır:

Şevkî'ye göre dünya mektebinde cevr ve cefa risalesi çoktur ama sevgi ve vefa kitabı yoktur:

Mekteb-i dehr tobtolu cevr ü cefâ risâlesi

Bir varak istesen velî mihr ü vefâ kitâbı yok (Şevkî, G. 85/1)

(Dünya mektebi cevr ve cefa risaleleriyle dopdoludur. Ancak sevgi ve vefa kitabından bir sayfa istesen bulunmaz.)

Lazikizâde Feyzullah Nâfîz'e göre sevgili, sevgi ve vefa kitabından olduğunu söyleyerek ders ders naz ve niyazı okutur:

Kitâb-ı mihr [ü] vefâdan sebak sebak diyerek

Rûsûm-ı nâz ü niyâzı o mihrîbân okudur (Lazikizâde Feyzullah Nâfîz, G.131/3)

(O güleryüzlü sevgili sevgi ve vefa kitabındandır, diyerek naz ve niyaz şekillerini ders ders okutur.)

Şeyhî, bir beyitinde ahd ü vefa kitabının hiç okunmadığını şöyle ifade eder:

'Ahd ü vefâ kitâbı okınmadı bir varak

Vasl u visâl hattı yazılmadı hiç bâb (Şeyhî, K.12/11)

(Ahd ü vefa kitabı bir sayfa bile okunmadı. Hiçbir bölümde kavuşma yazısı yazılmadı.)

Şeyhülislâm Yahya, bir beyitinde sevgilinin mihr ü vefa kitabını görmesini ister:

Görsen kitâb-ı mihr ü vefâyı sebak sebak

Ben söyledükçe bakmasa yâbâna gözlerün (Şeyhülislam Yahyâ, G.199/4)

(Sevgi ve vefa kitabını ders ders görsen. Ben söyledikçe (anlamamazlıktan gelip) gözlerin başka yere bakmasa.)

Divâne Rüşdî, bir beyitinde sevgi kitabında çokça beyhude efsanenin yazılı olduğunu söyler:

Murâdı neyl-i vuslat cümle 'uşşâkun hemân gördüm

Kitâb-ı mihrde çok bîhüde efsâne yazmışlar (Divâne Rüşdî, G.124/3)

(Âşıklarının muradının kavuşma isteği olduğunu gördüm. Vefa kitabında pek çok beyhude efsane yazmışlar.)

Divâne Rüşdî, başka bir beyitte ise sevgilinin sevgi kitabında gördükleri karşısında kendi haline şükrettiğini belirtir:

N’ola şükr eylesem hâl[üme] dâsitân-ı ‘âşıkdan

Kitâb-ı mihr-i dil-berde yazılmış ben neler gördüm (Dîvâne Rüşdî, G.359/3)

(Ben sevgilinin sevgi kitabında pek çok şeyin yazılı olduğunu gördüğüm için âşık destanları içersinde kendi halime şükretsem şaşılmaz.)

2.9.2.76. Muhabbet, Sohbet

Şiirlerde “muhabbet, sohbet, bahs” kavramları kitap ile ilişkilendirilir. Şairlere göre sohbet, muhabbet de bir kitaptır:

Şeyh Mehmed Nazmî’ye göre muhabbet kitabının yazılarının nakışı silmekle gitmez:

Gubâr-ı hattı ki nakş-ı hat-ı hacir gönülde yer itdi

Gider mi hakk ile nakş-ı hat-ı kitâb-ı mahabbet (Şeyh Mehmed Nazmî, G.23/5)

(Gubarî hattı, gönülde taşa yazılan yazının nakışı gibi yer etti. Muhabbet kitabının yazısının nakışı kazımakla gider mi?)

Selanikli Es‘ad da sevgilinin yanağının ayva tüylerini muhabbet ilminin kitabı olarak görür:

Gubâr hatt-ı ‘izârı kitâb-ı fenn-i mahabbet

Kenâr-ı ebrû-yı pür-çîni müşkilât-ı girişme (Selanikli Es‘ad, G. CCXIX/3)

(Yanağının gubârî hattı muhabbet ilminin kitabıdır. Bükülmüş kaşının kenarı naz meseleleridir.)

Kazasker Mekkî’ye göre muhabbet kitabının ismi Mecnun’a sorulmamalıdır:

Mecnûna sorma ism-i kitâb-ı mahabbeti

Ol âşinâ-yı gam sana Mevlâyı gösterir (Kazasker Mekkî, G.32/4)

(Muhabbet kitabının ismini Mecnûn’a sorma. Zira o derde aşınadır, sana Mevlâ’yı gösterir.)

Fatîn, bir beyitinde kendini muhabbet kitabının şerhi olarak görür:

Egerçi şerh-i kitâb-ı muhabbetiz ammâ

Sütûn-ı ‘aşkı kim anlar kiminle söyleşelim (Fatîn, s.219)

(Her ne kadar muhabbet kitabının şerhi olsak da aşkın bölümlerini anlayan olmadığı için kimseyle konuşamıyoruz.)

Benzer şekilde Selanikli Es‘ad da kendisini muhabbet kitabının müşküllerini çözen bir kimse olarak görür:

Şeb-tâbe-subh şugh-ı hayâl-i hatundayız

Hallâl-i müşkilât-ı kitâb-ı mahabbetüz (Selanikli Es‘ad, G. C/2)

(Akşamdan sabaha dek ayva tüylerinin hayaliyle meşgulüz. Muhabbet kitabının müşküllerinin halledicisiyiz.)

Ömer Şevkî Mardîni ise sohbet kitabının ayrılık köşesinde kaldığını söyler:

Kitâb-ı sohbet olmuş köşe-i hicrânda dem-beste

Me‘âlî kalmamış bezmün nezâket yardan gelmez (Ömer Şevkî Mardîni, G.91/5)

(Sohbet kitabı ayrılık köşesinde sessiz, sadasız kalmış. Yardan nezaket gelmediği için meclisin manası kalmamış.)

Nâbî, “el-vedâ” redifli gazelinde sohbet kitabını okuyamamanın üzüntüsünü dile getirir:

Cümleden efzûn zebân-dân-ı kitâb-ı sohbetün

Kaldı Nâbi-i hazîn lâ-havle -gûyân el-vedâ‘ (Nâbî, G. 372/ 11)

(Sohbet kitabının dili cümleden efzundur. Hazin Nabi “la havle” ve “elveda” deyici olarak kaldı.)

2.9.2.77. Mülk

“Memleketi” kitaba benzeten Enderunlu Fâzıl, Mısır’ı Fransızlardan geri alan

III. Selîm’i ikinci şârih olarak görür:

Selîm-i evvelin şemşîri Mısra şerha virdise

Bunun tayfı kitâb-ı mülküne bir şârih-i sâni (Enderunlu Fâzıl, T. 77/4)

[Birinci Selîm'in kılıcı Mısır'ı parçaladıysa da bunun (Üçüncü Selîm'in) ruhu memleket kitabı için ikinci şârih gibidir.]

2.9.2.78. Mümkinat

“Mümkînât” kelimesi “*Mümkün olan, olabilir veya kabul edilebilir şeyler*”¹⁰²¹ demektir. Ali Emîrî'ye göre Hz. Peygamber mümkünât kitabının ilk harfidir:

Evvelîn harf-i kitâb-ı mümkünât

Âhirîn lafz-ı sûtûr-i i 'tilâ

(Ali Emîrî, K.2/25)

(Evvelin mümkünler kitabının harfi ahirin de yükselme satırlarının lafzıdır.)

Osman Şems'e göre mümkünât kitabı aşk destanlarıyla doludur ancak kendi gibi bir âşık o kitapta yoktur:

Dâstân-ı 'aşk ile tolmuş kitâb-ı mümkünât

Ben gibi bir 'âşık-ı pür-ibtilâ söylenmemiş

(Osman Şems, G.339/3)

(Mümkînât kitabı aşk destanıyla dolsa da benim gibi tutku dolu bir âşık o kitapta görülmez.)

Merzifonlu Cûdî ise mümkünât kitabında kendi taleplerinin yazılı olmadığını ifade eder:

Cûdiyâ mâtlûbımı yazmaz kitâb-ı mümkünât

Himmetim beyhûde cûyâ-yı muhâl eyler beni (Mezifonlu Cûdî, G. 262/7)

(Ey Cûdî! Gayretim boşunadır, mümkünât kitabı taleplerimi yazmaz. Beni, imkansızları arayan kimse gibi yapar.)

2.9.2.79. Nâ-merd

Rîzî'ye göre nâmert bir kitaptır:

---

¹⁰²¹ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 2207.

Zebânın çek digergûn hâlini itme sakın takrîr

İder ‘aksine tahrîr kasd ile kitâb-ı nâmerde (Rîzî, G. 409/6)

(Dilini çek, diğer halini sakın yazma. Namert kitabında bunun aksiyle yazarlar.)

2.9.2.80. Naz, işve, Girişme, istiğnâ

Klasik Türk şiirinde naz, umumiyetle sevgilinin okuduğu, ezberlediği bir kitap olarak tasavvur edilir. Sevgili okuduğu bu kitaba bağlı kalır, onun hükümlerini yerine getirir:

Şol denlü nâz u şîve bilür ol nigâr kim

Gören sanur anı k’okumuşdur kitâb-ı nâz (Karamanlı Nizâmî, G.43/4)

(O, resim gibi güzel sevgili öylesine naz ve işve bilir ki onu gören naz kitabını okumuş zanneder.)

Gül gibi mâhir olmaga fenn-i fitende yâr

Açup cefâ varakların okur kitâb-ı nâz (Kalkandereli Mu‘îdî, G.173/3)

(Sevgili, fitne ilminde gül gibi mahir olabilmek için naz kitabından açıp cefa sayfalarını okur.)

Gül türlü türlü nâz ile gönlünü bülbülün

Alsa aceb mi düşmez elinden kitâb-ı nâz (Necâtî Bey, G.236/2)

(Gül türlü türlü naz yaparak bülbülün gönlünü alsa şaşılmaz. Zira naz kitabı onun elinden düşmez.)

Şîve fenninde nigârum bir müderrisdür hemân

Hâtırında çok mesâyil var kitâb-ı nâzdan (Revânî, G.291/3)

(Resim gibi güzel sevgilim şîve ilminde bir müderristir. Zira onun hatırında naz kitabından çok mesele var.)

San kitâb-ı nâz okurken mekteb içre ol sanem

Atlamış bâb-ı vefâyı defter-i üstâddan (Lâmi‘î Çelebi, G. 371/5)

(O, put gibi güzel sevgili, mektepte naz kitabını okurken sanki hocanın defterinden vefa bölümünü atlamış.)

Kitâb-ı ‘işve gibi cümle fenni eyleyüp ezber

Benüm ol dilber-i sâhib-cemâlüm oldu dânişmend (Cinânî, T. 34/1)

(Benim o güzellik sahibi dilberim, işve kitabı gibi bütün ilimleri ezberleyip âlim oldu.)

Her birisi dîgere üstâd-ı fenn-i nâz olur

Yek-sebak etfâle virseydün kitâb-ı ‘işveden (Keçecizâde İzzet, G. CDI/4)

(Çocuklara işve kitabından bir ders verseydin her biri diğerine naz ilmimin üstadı olurdu.)

Cihânı kırmaz idün hañcer-i nigâhun ile

Cevâz virmese hükm-i kitâb-ı istignâ (Nahîfî Süleyman, G.11/3)

(Naz kitabının hükmü izin vermese bakışının haçeri ile cihanı öldürmezdin.)

Kimi şairlere göre sevgilinin yüzü, ayva tüyleri naz kitabıdır:

Ders-i niyâz okursa n’ola tâlib-i visâl

Hâl ü hatıyla safha-yı rûyu kitâb-ı nâz (Sünbülzâde Vehbî G.114/2)

[Kavuşma talebinde olanlar niyaz dersini okursa şaşılmaz. Zira ben ve ayva tüyleriyle (sevgilinin) yüzü naz kitabıdır.]

Hall olmaga mesâ’ili hat yazdı hâşiye

Hüsnün risâlesine ki oldur kitâb-ı nâz (Tâcizâde Câfer Çelebi, G.67/4)

(Ayva tüyleri meseleler çözülsün diye güzellik risalesine haşiye yazdı. Naz kitabı o haşiyedir.)

Haddün sahîfesinde hatundur kitâb-ı nâz

Cânâ hat-ı lebün o kitâb içre bâb-ı nâz (Edirneli Nazmî, G.2700/1)

(Ey sevgili! Naz kitabı, yanağının sayfasındaki ayva tüylerindir. Dudağının hattı o kitap içindeki naz bölümlerindendir.)

La’linde Nazmiyâ o hatt-ı şîve-dârı gör

Gûyâ ki levh-i câna yazılmış kitâb-ı nâz (Edirneli Nazmî, G.2698/5)

(Ey Nazmî! Sevgilinin dudağındaki o işveli ayva tüylerini gör. Onlar sanki sevgilinin levhasına yazılmış naz kitabıdır.)

Naz kitabı olmadan mesele çözülmez. Bu kitabı okuyan aşk ilmini tamamlar:

Gamzen ki oldu mes'ele-âmûz-ı 'akl-ı küll

Hall idimez mesâ'ilin illâ kitâb-ı nâz (Ahmed Paşa G.110/3)

(Gamzen, akl-ı küllün mesele öğreticisi oldu. Naz kitabı olmadan meselelerini
çözemez.)

Tekmîl-i fûnûn-ı 'aşk idermiş

Ol kim okıya kitâb-ı nâzun (Şeyh Mehmed Nazmî, G.112/4)

(Naz kitabını kim okursa o, aşk ilmini tamamlarmış.)

Fenn-i 'aşkın müşkili hall olsa cânâ lutf idüp

Fârig olsak ez-ber-i fasl-ı kitâb-ı nâzdan (Sıdkî Paşa, G.53/4)

(Ey sevgili! Lütfetsen de aşk ilminin zorlukları çözülsün. Biz de naz kitabının
bölümlerini ezberlemekten kurtulsak.)

2.9.2.81. Nefs

Habîbî'ye göre nefis bir kitaptır:

Çünkü kitâb-ı nefsüni okımadun harfen-be-harf

Rûz-ı hesâba gelmedün sırr-ı kefâdan urma dem (Habîbî, G. 27/7)

(Nefsinin kitabını harf harf okumadıysan hesap gününe gelmeden "kefa" sır-
rından dem vurma.)

2.9.2.82. Neşât

Abdünnâfî İffet Efendi'ye göre sevinç bir kitaptır:

Düşürdü hâlet-i işkâle kâl ü kâl ile hatt

Gavâmız oldu dile mebhas-i kitâb-ı neşât (Abdünnâfî İffet Efendi, G.155/2)

(Ayva tüyleri, dedikodu ile güç duruma düşürdüğünden gönül için sevinç ki-
tâbının bölümleri anlaşılmaz oldu.)

2.9.2.83. Nigâh

Rağmî'ye göre bakış bir kitaptır:

Ser-i benân-ı müjem ki sirişkim eyledi ter

Varak-şümâr-ı kitâb-ı nigâhım olmuşdur

(Rağmî, G.60/2)

(Gözyaşlarımın tazelediği kirpiklerimin parmaklarının ucu, benim bakış kitabının yaprak sayanı olmuştur.)

2.9.2.84. Rahmet

Kur’ân-ı Kerîm de Lokman Sûre-i celîlesi 27. Âyet-i kerîme de “Yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem olsaydı, deniz de -ardından ona yedisi daha eklenmek üzere- mürekkep olsaydı yine de Allah’ın sözleri tükenmezdi; Allah azîzdir, hakîmdir.”¹⁰²² buyrulur. Zâtî de bir beyitinde Allâh’ın rahmetini şerh olunmaz bir kitap olarak görür:

Şerh olunmaz Zâtiyâ anun kitâb-ı rahmeti

Âsmân evrâk olup olursa deryâlar devât

(Zâtî, K.1/19)

(Ey Zâtî! Onun rahmet kitabı deryalar divit gökyüzü yaprak olsa dahi şerh olunamaz.)

2.9.2.85. Remz

Rîzî, bir beyitinde remzi kitaba benzetir ve kendisini de o kitabın evrakı olarak görür:

Nûş iden gelsin muhabbet cur’asın men sâkiyim

‘Âşıkın ‘aşkı kitâb-ı remzinin evrâkıyım

(Rîzî, G. 273/1)

(Ben sakiyim, muhabbet şarabını içen gelsin. Âşığın aşkıyım, sırlar kitabının da evrakıyım.)

2.9.2.86. Ruh, Ruhsar, İzâr

Klasik Türk şiirinde sevgilinin yanağı umumiyetle rengi, parlaklığı, tazeliği yönüyle işlenir. Ateş, su, kılıç, bahçe gibi pek çok benzetmeye konu olan yanak aynı zamanda beyazlığı yönüyle sayfaya benzetilir.¹⁰²³ Sayfayla ilişkilendirilen yanak ayrıca birçok şair tarafından kitaba benzetilir. Bu benzetmenin yapıldığı bazı beyitler şunlardır:

¹⁰²² Kur’an Yolu, (Erişim 5 Kasım 2023), Lokman 31/27.

¹⁰²³ Mehtap Erdoğan, **Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili**, s. 217-235.

Nâbî bir beyitinde sevgilinin yanağını mushaf olarak görür ve sevgiliyi inandırabilmek için o mushafı binlerce kez öpüp yemin ettiğini söyler:

Öpüp kitâb-ı ruhun eyledüm hezâr kasem

O şûha sıdk-ı derûnum inandırıncaya dek (Nâbî, G.406/8)

(O işveli sevgiliyi gönlümün sadakatine inandırıncaya dek yanağının kitabını öpüp binlerce kez yemin ettim.)

Tâcizâde Câfer Çelebi, sevgilinin yanağını kitap olarak görür ve yanakta çıkan ayva tüylerini de yanak kitabından çıkarılan sahih nakiller olduğunu söyler:

Hatun kitâb-ı ruhundan çıkardı nakl-i sahîh

Ki gamzen itdügüdür bana zulm-ı sarîh (Tâcizâde Câfer Çelebi, G.17/1)

(Ayva tüylerin, gamzenin bana apaçık zulmettiğini sahih bir şekilde yanağının kitabından nakletti.)

Birri Mehmed Dede sevgilinin yanağında çıkan ayva tüylerini yanak kitabının haşiyesi olarak görür:

Hatt-âver oldu safha-i safvet-me‘âb-ı ruh

Elhak olındı tahşiye ey dil kitâb-ı ruh (Birrî Mehmed Dede, G.54/1)

(Ey gönül! Yanağın saflığı muhafaza eden sayfasında ayva tüyleri çıktı. Doğrusu, yanak kitabı haşiyelendi.)

Lazikizâde Feyzullâh, sevgilinin yanağındaki ayva tüylerini dağınık, perişan harflere benzetir ve yanak kitabında hata olduğunu söyler:

Hurûf-ı çîn-i hatda sehv-i hâme oldu nezzâre

Kitâb-ı ruhda bu vech ile imlâ-yı hatâ bulduk (Lazikizâde Feyzullâh, G.444/3)

(Hata kalemi, ayva tüyelerinin dağınık harflerini gözden geçirdi. Bu vesileyle yanak kitabında hatalı imla bulduk.)

Vâhit Mahtûmî, sevgilinin yanak kitabını ayva tüyleriyle sevdiğini söyler. Ona göre ayva tüyleri kitaba zarar vermez:

Zâ'il itmez hat âb u tâb-ı ruhın

Severüz hatt ile kitâb-ı ruhın (Vâhit Mahtûmî, /279)

(Ayva tüyleri, yanağının parlaklığını ortadan kaldırmaz. Yanağının kitabını ayva tüyleriyle severiz.)

Sevgilinin yanağını mushafa benzeten Meylî, ayva tüylerinin sevgilinin kitabına itibar kazandırdığını ifade eder:

Hûb yazu ile mushaf katı ragbetlû olur

Virse hattı yiridür 'ârız-ı cânâna şeref (Meylî, G. 12/3)

(Güzel yazıyla yazılmış mushaf çok daha rağbet görür. Bundan dolayı ayva tüyleri sevgilinin yanağına şeref verse yeridir.)

2.9.2.87. Rûze

“Oruç” manasına gelen “rûze” kelimesiyle kitap arasında bağlantı kuran Şehrî, oruç kitabı içerisinde iftar kısmını beğendiğini söyler:

Tayy-ı evrâk eyledüm Şehrî-i hoş-meşreb-misâl

Harf-i iftârî pesend itdüm kitâb-ı rûzeden (Şehrî, G.108/5)

(Hoş tabiatlı Şehrî gibi evrakları kaldırdım. Oruç kitabından iftar kısmını beğendim.)

Seyyid Vehbî de oruç kitabından fala baktığını ve falında kendisine misafir bölümü çıktığını söyler:

Savm için niyyet tutup fâl-i ikâmet eylesem

Açılan bâb-ı müsâfirdür kitâb-ı rûzeden (Seyyid Vehbî, G.178/3)

(Oruç için niyet edip ikamet falı açsam bana oruç kitabından misafir bölümü çıktı.)

2.9.2.88. Rûzgâr

Nef'î'ye göre zaman, devir bir kitaptır. Adalet ipi de o kitabın şirazesidir:

Rişte-i adliyle ger bend etmese şîrâzesin

Târ u mâr olurdu eczâ-yı kitâb-ı rûzgâr (Nef'î, K.16)

(Eğer adalet ipiyle şirazesini bağlamasaydı zaman kitabının cüzleri dağılırdı.)

Zamanı kitapla ilişkilendiren şairlerden Hayrî ise zaman kitabının levhasının başında memduhun yanağının nurunun altın harflerle yazılı olduğunu söyler:

Kilk-i kudret mekteb-i mebde'de nûr-ı 'ârızın

Eyledi zer-hall-i ser-levh-i kitâb-ı rûzgâr (Hayrî, K.4/24)

(Kudret kalemi, senin yanağının nurunu başlangıç mektebinde zaman kitabının levhasının başına altın harfle yazdı.)

2.9.2.89. Sabr

Sâlik Efendi'ye göre sabır bir kitaptır:

Kitâb-ı sabr¹⁰²⁴ u şekîb olmasun mı fersûde

Görünce çâk-ı bed-âmân o mâh-ı Ken'ânı (Sâlik Efendi, K.19/6)

(O, Kenân ayını aman vermeyen yırtma içinde görünce sabır kitabı nasıl yırtılmasın?)

2.9.2.90. Saltanat

Servet'e göre saltanat bir kitaptır. Saray da o kitabın bir bölümüdür:

Bu dergâh-ı mu'âllâ-tâkı teşbîh eylesem farzâ

Kitâb-ı saltanattan bahs açar bir bâbdır gûyâ (Servet, Müfret 1)

(Kubbesi yüce bu sarayı benzetmek istesem onun sanki saltanat kitabından açılan bir bölüm olduğunu söylerim.)

2.9.2.91. Sefer

Fâ'ik Mahmûd'a göre sefer bir kitaptır. Şair "sefer" redifli şiirinde sefer kitabını bin gün okusa dahi anlayamayacağını şöyle söyler:

Müyesser olmaya bir harfin anlamak Fâik

Hezâr-sâl okursam eger kitâb-ı sefer (Fa'ik Mahmûd, G.17/7)

(Ey Fâik! Sefer kitabını bin gün okusam da bir harfini anlamak nasip olmuyor.)

---

¹⁰²⁴ Neşredilen divanda "sabr-ı şekîb" olarak okunmuştur.

2.9.2.92. Sergüzeşt

Nigarî başından geçen maceraları bir kitap olarak görür ve bu kitabın ortaya çıkması halinde Ferhat ile Şîrîn, Mecnûn ile Leyla, Varka ile Gülşâh, Vâmık u Azra gibi kitapların ortadan kalkacağını söyler:

Tay olur Ferhâd u Mecnûn Varka Vâmıknâmesi

Ger kitâb-ı sergüzeştım defter-i şânım çıkar (Nigârî, G.216/10)

(Eğer sergüzeşt kitabım, şân defterim ortaya çıkarsa Ferhat ile Şîrin, Mecnûn ile Leylâ, Varka ve Gülşâh, Vâmık u Azra kitapları dürülür.)

2.9.2.93. Sihr

Şeyh Mehmed Nazmî, sihri bir kitap olarak görür ve sevgilinin bu kitabı baştan sona okuduğunu ifade eder:

Çeşm-i bî-mârı kitâb-ı sihri görmüşdür temâm

Fitne bâbın dîde-i mahmûr bilmez kim bilür (Şeyh Mehmed Nazmî, G.75/3)

(Hasta gözü, sihir kitabının tamamını görmüştür. Mahmur gözü fitne bölümünü bilmezse başka kim bilebilir?)

2.9.2.94. Söz

Erenlerin, âşıkların, şairlerin sözleri kitap gibidir:

Meyl itme dünyâya Derviş Sükûtî

Erenler nutkkunu tut bir kitâbdır (Sükûtî, G. 91/8)

(Ey Derviş Sükûtî! Erenlerin bir kitap gibi olan sözleri tut ve dünyaya mey-letme.)

Şerh idemez cefâ-yı dillerün gerçi dil

Her bir kelâmı ‘âşık-ı zârun kitâb olur (İlmî, K.6/15)

(Dil, gönüllerin cefasını açıklayamasa zavallı âşığın her bir sözü kitap gibidir.)

Penddür yârâna her dem bu Muhibbî sözleri

Çünkü olmışdur anun her bir kelâmı bir kitâb (Muhibbî, G.208/5)

(Her bir kelamı kitap gibi olan Muhibbî’nin bu sözleri dostlara nasihattır.)

2.9.2.95. Subh/Mesâ

Şaire göre sabah ve akşam bir kitaptır. Bu benzetmenin kurulduğu beyitlerin bazıları şunlardır:

Nahîfî Süleyman’a göre sabah ve akşam kitabı sürekli yenilenen bir kitaptır:

Basîret ehli n’ola sarf-ı zihn iderse müdâm

Kitâb-ı subh u mesâ nüsha-i müceddeddür (Nahîfî Süleyman, G.109/6)

(Basiret sahibi olanlar devamlı tefekkür halinde olsa şaşılmaz. Çünkü sabah ve akşam sürekli yenilenen bir kitaptır.)

Kağıtların mührü adı verilen aletle parlatılmasını işaret eden Mesîhî seherin ortalığı karıştırdığını ve bundan dolayı güneşin, sabah kitabını beyazlattığını düşünür:

Mihrün seher başına kıyâmet koparmasa

Kılmaz idi beyâz bu resme kitâb-ı subh (Mesîhî, G.29/3)

(Güneşin, seher vakti kıyameti koparmasa sabah kitabı bu kadar beyazlaşmazdı.)

Erbili Garîbî Efendi’ye göre sabah kitabı, gökyüzünün sayfasını yıldızlarla süslemiştir:

Encümle kıldı safha-i eflâkı zer-feşân

Ser-levhası müzehheb olunca kitâb-ı subh (Erbili Garîbî Efendi, G.34/4)

(Sabah kitabı, serlevhası tezhipli olduğu için feleklerin sayfalarını altın saçan yıldızlarla süsledi.)

2.9.2.96. Sun‘

“Sun ‘”¹⁰²⁵ kelimesi “Yapma, meydana getirme; (Allah için) yaratma, hal-ketme; iş, eser” manalarına gelir. Şairlere göre “sun ‘” bir kitaptır:

Sâdî Karabağî’ye göre yaratma kitabının cetveli gökkuşağıdır:

---

¹⁰²⁵ İlhan Ayverdi, **Misalli Türkçe Sözlük**, s.2858.

Defter-i eflâke evrâk kitâb-ı sun‘dur

Ol kitâbın cedvel-i evrâkıdır kâvs-ı kuzah (Sâdî Karabağî, G.195/6)

(Gökyüzü defterinin evrağı yaratma kitabıdır. O kitabın yapraklarının cetveli gökkuşağıdır.)

Ubeydî’ye göre kâinat, yaratma kitabıdır:

Bir kitâb-ı sun‘un evrâk-ı zer-efşân ile çarh

Anda iki yirde mihr ü mâh-ı pür-envâr-ı levh (Ubeydî, G.32/2)

(Kâinat, altın saçan evrak ile bir yaratma kitabıdır. Levhası nurlarla dolu ay ve güneş o kitabın iki yerindedir.)

2.9.2.97. Sûret ü Ma‘nâ

Nüzhet’e göre Pîrizâde Osman Molla Efendi’nin nur dolu gönlü sûret ve mana kitabıdır:

Dil-i pür-nûrî olmuşdur kitâb-ı sûret ü ma‘nâ

Götürmüşdür anınçün bir yere ‘ilm ile ‘irfân (Nüzhet, T. 103/5)

(Pîrizâde Osman Molla Efendi’nin nur dolu gönlü sûret ve mana kitabı olmuştur. Bundan dolayı her yere ilim ve irfan götürmüştür.)

2.9.2.98. Sünnet

Şairlere göre Hz. Peygamber’in sünneti bir kitaptır:

Şeyh Mehmed Nazmî’ye göre Bahâyî Efendi sünnet kitabını okuyan, o kitapta yazılı olanları uygulayan bir zâttır:

Kitâb-ı sünnet icrâsıyla zâtun mahz-ı takvâdur

Olubdur kavî ile fi‘lün binâ-yı şer‘ün erkânı (Şeyh Mehmed Nazmî, K.7/57)

(Sünnet kitabını yerine getiren zâtın, takvanın kendisidir. Senin sözlerin ve davranışların şeriatın binasının direkleridir.)

Raûfî Ahmed’e göre bir kimse sünnet kitabına uymalıdır:

Kitâb-ı sünnet muktezâsın tut

Ehl-i bid‘ata uymazdan evvel

(Ra‘ûfî Ahmed, s.125)

(Bid‘at ehline uymadan önce sünnet kitabının gerekliliklerini yerine getir.)

2.9.2.99. Şecaat

Seyyid Osman Fazlî’ye göre şecaat bir kitaptır:

Ey şahenşah-ı a‘del ü eşce‘

Ey kitâb-ı şecâ‘ate matla‘

(Seyyid Osman Fazlî, G.167/1)

(Ey âdil ve yiğit olan şahlarşâhî! Ey cesâret kitabının matlaı...)

2.9.2.100. Şer‘

Aşkî Mustafâ’ya göre şeriat bir kitaptır:

Kitâb-ı şer‘-i Ahmed elde belde seyf ü samsamı

Revân ider cihâna su gibi gör hükmi icrâsın

(Aşkî Mustafa, T. 34/31)

(Hz. Muhammed’in şeriat kitabını elde, kılıcı belde tutarak hükümleri cihana su gibi nasıl yaydığını gör.)

Filibeli Vecdî de bir beyitinde şeriatî kitap olarak görür:

Bunu hâşâ revâ göre ‘adlün

Böyle yazmaz kitâb-ı şer‘-i hadî

(Filibeli Vecdi, K.28/13)

(Adaletin haşa bunu reva görmesin. Allâh’ın şeriat kitabı böyle yazmaz.)

2.9.2.101. Şevket

“Büyüklük, ululuk, heybet, haşmet” manalarına gelen “şevket”¹⁰²⁶’i kitap olarak gören Sivaslı İzzet Osman’a göre memduhun şevket kitabı Fahreddin Râzî, İbn-i Sînâ gibi tecrid sahibi kimselerin şerh etmek isteyeceği bir kitaptır:

Kitâb-ı şevketinin vâsfını hep şerh iderlerdi

Göreydi fahr-ı Râzî İbn-i Sînâ sâhib-i tecrîd (Sivaslı İzzet Osman, T.31/3)

(Tecrid sahibi olan İbn-i Sina ve Farhreddin Râzî senin şevketinin kitabının vasıflarını görseydi hepsini şerh ederlerdi.)

Ahmed Sâdık Zîver’e göre dünyanın süsü, padişahın büyüklük kitabıdır:

---

¹⁰²⁶ İlhan Ayverdi, **Misalli Türkçe Sözlük**, s.2944.

Kitâb-ı şevket-i şâh-ı cihândır zînet-i dünyâ

İder tahsîl ‘âlem sâyesinde ‘ilm ü ‘irfânı (Ahmed Sâdık Zîver, T. 179/1)

(Dünya süsü, dünya şahının şevketinin kitabıdır. Alem onun sayesinde ilim ve irfan öğrenir.)

2.9.2.102. Şeyhlik

Sadı Müderris Sinân bir beyitinde şeyhliği kitap olarak görür:

‘İşk ilmini okur isen kırk yılda ders olmaz tamâm

Şeyhlik kitâbın okusan bir tâcile gey bir kilim (Sarı Müderris Sinan, G.40/3)

(Aşk ilmini okursan onun dersi kırk yılda tamamlanmaz. Şeyhlik kitabını okursan serpuş ile hırka giy.)

2.9.2.103. Tecelli

Gülşen-i Saruhânî’ye göre tecelli bir kitap gibidir:

Tokunsa âteş-i şemşîri berk-i çarha ola

Niteki kitâb-ı tecellîden oldı cüsse-i tûr (Gülşen-i Saruhani, K.12/8)

(Onun kılıcının ateşi, feleğinin şimşegine dokunsa olur. Çünkü Tur’un cüssesi tecelli kitabından oluştu.)

2.9.2.104. Tecrübe

Kâ’il’e göre tecrübe bir kitaptır:

Ben kaçan fâl ile açdumsa kitâb-ı tecrübe

Va ‘de-yi vaslında ol cânânı kâzib gösterür (Kâ’il, G.31/5)

(Ben ne zaman tecrübe kitabından fal açıtıysam, kavuşma vaadinde o sevgiliyi yalancı gördüm.)

2.9.2.105. Ucb (Kibir)

Üsküdarlı Aşkî’ye göre kibir bir kitaptır:

Bilmedin harf-i vücûdun iy kılan da ‘vâ-yı ‘ilm

Dür kitâb-ı ‘ucb u tâmâtı ki nâ-dânlık budur (Üsküdarlı Aşkî, G.82/5)

[Ey ilim davası güden (kişi) sen vücudunun harfini bilemedin. Cahillik bu olduğu için kibir ve saçma sözler kitabını dür.]

2.9.2.106. Ülfet

“Ülfet”¹⁰²⁷ kelimesi “*Alışma, kaynaşma, ünsiyet; Uygun kimselerle güzel bir şekilde görüşüp konuşma, birlikte bulunup ahbaplık etme, ihtilât; Dostluk, muhabbet, ahbaplık*” manalarına gelir. Şaire göre ülfet bir kitaptır:

Ülfet kitabını okuyan Fâ’ik Mahmûd, bu kitapta yabancıların doğru tanıdıkların ise yanlış okunduğunu söyler:

İtdüm kitâb-ı ülfet-i halkı mutâla‘a

Bigâneler dürüst okınur âşinâ galat (Fâ’ik Mahmûd, G.71/2)

(*Halkın ülfet kitabını okudum. Yabancılar doğru, tanıdıklar yanlış okunur.*)

Sabir Parsa ise ülfet kitabının her bölümü bildiğini ancak sohbet edecek bir sevgilinin olmadığını dile getirir:

Derûn ahvâlini bahs itmege bir yâr yok yohsa

Kitâb-ı ülfetün her fasl u bâbı bildigüm şeydür (Sâbir Pârsa, G. 83/4)

(*Gönlün hallerini anlatacak bir sevgili yok. Halbuki ülfet kitabının her fasıl ve bölümü bildiğim şeydir.*)

Dâniş, bir beyitinde sevgiliye seslenir ve kendisine ülfet kitabını öğretmemesini söyler. Zira o naz ve niyaz ilmini çok iyi bilir:

Kitâb-ı ülfeti ey tıfl-ı nâzım bana öğretme

Fen-i nâz ü niyâzın fasl ü bâbı bildiğim şeydir (Dâniş, G. 95/6)

(*Ey naz çocuğum! Bana ülfet kitabını öğretme. Naz ve niyaz ilminin fasılları ve bölümleri bildiğim şeylerdir.*)

Nâbî de Hayriyye adlı mesnevisinde oğlunun ülfet kitabından okuduğunu ifade eder:

İy sebak-hân-ı kitâb-ı ülfet

Edeb-âmûz-ı rûsûm-ı sohbet (Hayriyye, 1497)

(*Ey, ülfet kitabını okuyan, sohbet âdâbını öğreten oğul!*)

---

¹⁰²⁷ İlhan Ayverdi, **Misalli Türkçe Sözlük**, s.3265.

2.9.2.107. Ümîd

Şaire göre ümit bir kitaptır. Bu benzetmenin yapıldığı beyitlerin bazıları şunlardır:

Neyyir Abdüllahim Dede, bir beyitinde serlevhası arzu ve sıkıntı olan bir ümit kitabı yazdığını söyler:

Ser-levhası ârzû vü külfet

Yazdum yine bir kitâb-ı ümmîd (Neyyir Abdüllahim Dede, G.19/8)

(Yine serlevhası arzu ve sıkıntı olan bir ümit kitabı yazdım.)

Edirneli Hüseyin Âlî, bir beyitinde ümit kitabının perişan olmuş eski sayfalarının arzu şirazesıyla bağlı olmasını ister:

Kühne evrâk-ı perîşân-ı kitâb-ı ümmîd

Ola hem-vâre-be-hem-beste-i şîrâze-i kâm (Edirneli Hüseyin Âlî, K.5/11)

(Ümit kitabının perişan eski sayfaları her zaman arzu şirazesıyla bağlı olsun.)

Ümîdi kitaba benzeten şairlerden biri de Diyarbakırlı Lebîb'dir:

Zuhûr-ı hattına aglar mı nâ-şinâs gibi

Lebîb eder mi kitâb-ı ümîdin âb-zede (Diyarbakırlı Lebîb, G.110/5)

(Lebîb, cahiller gibi ayva tüylerinin ortaya çıkmasına ağlayıp ümit kitabını suya tutar mı?)

2.9.2.108. Vahdet, Tevhid

Şaire göre vahdet, tevhid bir kitaptır:

Manastırlı Celâl'e göre vahdet kitabı harfsizdir:

Nâsîh kitâb-ı vahdet bî-harf ü bî-sadâdur

Fehvâsı terk-i cândur bunda fesâne sığmaz (Manastırlı Celâl, G. 266/7)

(Ey nâsîh! Vahdet kitabı harfsiz ve sessizdir. Anlamı, canın terkidir ve bunda efsane olmaz.)

Bahrî'ye göre vahdet kitabı gece gündüz okunması gereken bir kitaptır:

Gel oku esmâyı âdemden kitâb-ı vahdeti

Rûz ü şeb Bahrî-gedâ bu ‘ilm için eyle savaş (Bahrî, G.99/5)

(Ey fakir Bahrî! Gel, isimleri, vahdet kitabını insandan oku. Gece ve gündüz bu ilmi öğrenmek için çalışıp çabala.)

Bahrî, bir başka beyitinde vahdet kitabının sevgilinin yüzünde yazılı olduğunu söyler:

Bu Bahreddîn kitâb-ı vahdeti vechinden ezberler

Zuhûrî kâ’ inâtın hat ü halin minnetindendir (Bahrî, G.67/5)

(Bu Bahreddîn, vahdet kitabını yüzünden okuyup ezberler. Zira kâinat ayva tüylerinin ve beninin hürmetine yaratılmıştır.)

Şemseddin Sivâsî bir beyitinde vahdet kitabının okunmasını tavsiye eder:

Ders istersen oku kitâb-ı vahdeti

Bir harf içinde cümle ulûm bir varak degül (Şemseddin Sivâsî, G.83/3)

(Ders istersen vahdet kitabını oku. Zira ilimlerin tamamı onun bir harfinin içerisinde bir varak bile değildir.)

Hasan Sezâyî’ye göre Gülşenî, vahdet kitabının sırlarını okur:

Ey velâyet gülşeninün bâg-bânı Gülşeni

Ve’y kitâb-ı vahdetün esrâr-hânı Gülşenî (Hasan Sezâyî, G.394/1)

(Ey velîlik gülbahçesinin bahçıvanı olan, vahdet kitabının sırlarını okuyan Gülşenî!)

Mehmed Şâkir Gâlib’e göre Hz. Mevlâna tevhit kitabının şirazesini bağlar:

Şîrâze-keş-i kitâb-ı tevhîd

Bâ kudret ü kuvvet-i Muhammed (Mehmed Şâkir Gâlib, K. 23/11)

(Hz. Peygamber’in kuvvet ve kudreti vesilesiyle tevhid kitabına şîrâze çeken Mevlâna!)

2.9.2.109. Vasl, vuslat

Şaire göre “vasl”, “vuslat” bir kitaptır. Bu benzetmeyi yapan şairlerden Feyzî Efendi’ye göre sevgili kavuşma kitabını cahillere göstermez:

Açmaz kitâb-ı vaslını nâ-dâna ola perî

Ey hoca ‘ilm-i cevri ü cefâ ezberindedir (Feyzî Efendi, s.160)

(Ey Hoca! O peri cahile kavuşma kitabını açmaz. Cevri ve cefa ilmi onun ezberindedir.)

Bir başka beyitte sevgilinin kavuşma kitabından fal bakan Feyzî kendisine sabır isminin çıktığını söyler:

Kitâb-ı vasl-ı dil-dârı tefâ’ül eyledim Feyzî

Çıkardı fâhıma ism-i saburı tâlî’ (ü) bahtım (Feyzî Efendi, s.435)

(Feyzî! Sevgilinin kavuşma kitabından fal açtım. Falımda bahtıma sabır ismi çıktı.)

Sâlik Efendi ise bir beyitinde vuslat kitabını anlamaya çalıştığını ifade eder:

Sâlikâ hatt-ı nev oldu ma’nî-i vash müfîd

Dün gece çok sarf-ı zihn itdüm kitâb-ı vuslata (Sâlik Efendi, G.260/7)

[Ey Sâlik! Dün gece vuslat kitabına çok çalıştım. Yeni çıkan ayva tüyleri kavuşma konusunda (bana) yardımcı oldu.]

Sâlik Efendi, hicran konusunu vuslat kitabına yazdığını söyler:

Ma’nî-i şevk olmadan gencîne-i erkâm-ı ‘aşk

Mebhas-ı hicrânı d(e)rc itdüm kitâb-ı vuslata (Sâlik Efendi, G.260/3)

(Aşk yazılarının hazinesi şevk manası olmadan, ben vuslat kitabına hicran konusunu yazdım.)

Nûrî ise bir manzumesinde dünyada vuslat kitabının âliminin bulunacağını ifade eder:

Künişt-i hahiş-i vashında yogsa berhemem cânâ

Cihândır bulunur elbet kitâb-ı vuslata dâna

Uzatma da’vî’-i nâz u niyâzı böyle pervâ

Teşekkî itmesünler ey sanem senden Mesihâ’ya (Nûrî, s. 100)

(Ey sevgili! Vuslatının istek klisesinde hakîm yoksa da dünyada vuslat kitabı için bir bilgin mutlaka bulunur. Ey put gibi güzel olan sevgili! Naz ve niyaz davasını, ızdırabı bu kadar uzatma. Hz. İsâ’ya seni şikâyet etmesinler.)

2.9.2.110. Vicdân

Vicdânı bir kitaba benzeten Ali Emîrî bir beyitinde Sa'id Bey'in vicdan kitabının ismet ve sadakatla süslü olduğunu ifade ederken başka bir beyitinde dönemindeki insanların vicdan kitaplarında merhamet yazısının olmadığını söyler:

Hutût-ı 'ismet ile ma'nî-i sadâkat-ile

Müzeyyen oldu ser-â-ser kitâb-ı vicdânı (Ali Emîrî, Tarih 86/7)

(Vicdan kitabı ismet yazılarıyla ve sadakat manasıyla baştan başa süslendi.)

Kalmamış vicdân kitâbında hutût-ı merhamet

Gâlibâ biz gelmişiz âhir zamân-ı 'âleme (Ali Emîrî, G.780/4)

(Vicdan kitabında merhamet yazıları kalmamış. Biz galiba âleme ahir zamanda gelmişiz.)

2.9.2.111. Zahm

İzzet Ali Paşa'ya göre yara bir kitaptır:

Müjesi okları üstad-ı gamzeden 'İzzet

Zahm kitâbını levh-i dilimde ezberler (İzzet Ali Paşa, G.38/5)

(Ey İzzet! Gamze üstadının kirpiğinin okları gönül levhamdaki yara kitabını ezberler.)

2.9.2.112. Zerre

Şaire göre âlemde var olan her bir zerre kitaptır. Bu kitaplar Allah'ın hikmetlerini gösterir. Okumasını bilenlere sırları açıklar. Bundan dolayı sonsuz kitaba sahip olan kâinat kütüphanesindeki her bir kitabı okumak gerekir:

Şu kütüb-hâne-i imkândaki her bir zerre

Oldu bir 'âlî kitâb-ı hikem-i Rabb-i mecîd (Ali Emîrî, Tarih 44/10)

(Bu varlıklar alemindeki her bir zerre, ulu Rabbimizin hikmetlerinin birer yüce kitabıdır.)

Pîş-i nigâh-ı ehl-i hakikatte 'alemin

Her zerre-i zuhûru mükemmel kitâbdır (Hersekli Ârif Hikmet, G.40/5)

(Âlemin görünen her zerresi hakikat ehlinin nazarı önünde mükemmel bir kitaptır.)

Gözün aç harf-be-harf anla bu eşyâ kim zuhûr itmiş

Rumûz-ı vahdeti şerh ü beyân eyler kitâbîdür (Hasan Sezâyî, G. 63/3)

(Gözünü açıp yaratılan eşyaların manalarını harf harf anla. Onlar, okumasını bilenlere birliğin sırlarını açıklar.)

2.9.2.113. Zühd ve Takva

Şaire göre zühd ve takva bir kitaptır. Bu benzetmenin yapıldığı beyitlerin bazıları şunlardır:

Feyzî-i Kefevî bir beyitinde zühd ve takva kitabının artık okunmaz olduğunu dile getirir:

Kitâb-ı zühd ü takvâyı ne okur var ne dinler var

Bu fennün gitdi i' tîbârı bir iki kur ker kaldı (Feyzî-i Kefevî, G.371/6)

(Züht ve takva kitabını ne okuyan ne de dinleyen var. Bu ilmin itibarı gitti ve bir iki kör ve sağır kaldı.)

Halepli Edîb'e göre zahit züht kitabını yanlış okur:

Ol sebendendir kitâb-ı zühdü zâhid lahn okur

Yok vukûfu nüsha-i âdâb-ı 'aşkın remzine (Halepli Edîb, G.1698/4)

(Aşkın adabının nüshalarının sırrına vakıf olmadığı için zahit zühd kitabını ancak anlamı bozacak şekilde okur.)

Osman Şems ise bir beyitinde zühd kitabını şaraba rehin verdiğini ifade eder:

Hevâ-yı la'î-i nâbınla geçüp sevdâ-yı zülfinden

Kitâb-ı zühdümi mey-hânede rehn-i şerâb itdim (Osman Şems, G.462/3)

(Saf şarabının hevesiyle zülfünün sevdasından geçip züht kitabımı meyhanede şaraba rehin bıraktım.)

2.9.2.114. Zülf, turre

Şeyhî ve Manastırlı Celâl'in beyitlerinde görüldüğü üzere sevgilinin zülfü ki-taba benzetilir. Şeyhî zülûf ve yanak kitabını anlayamadığını ifade ederken Manastırlı Celâl ise tevriye sanatından istifade ederek zülfün Mutavvel, ayva tüylerinin ise Muh-tasar bir kitap olduğunu söyler:

Zülf ü ruhun kitâbına yandı vü Şeyhî irmedi

Nice okuna hakîkati ümm-i kitâb içindedür (Şeyhî, G.115/6)

(Şeyhî, zülfünün ve yanağının kitabına gönül verse de onu anlayamadı. O ümmü'l-kitâb içinde olduğu için onun hakikatine ulaşmak zordur.)

İki kitâba benzedürem zülf ü hattını

Biri mutavvel ola biri muhtasar gibi (Manastırlı Celâl, G. 628/3)

(Zülfünü ve ayva tüylerini biri Mutavvel biri de Muhtasar olan iki kitaba benzetirim.)

Ümîdî Ahmed ise bir beyitinde sevgilinin zülfünü miskle yazılmış bir kitaba benzetir:

Boyunca misk ile yazılı nüshadur senün

Tumâr-ı zülfi basma efendi günâhdur (Ümîdî Ahmed, G. 39/3)

(Senin zülfün baştan sona miskle yazılmış bir kitap gibidir. Efendi, zülfünün kitabına basma günahıdır.)

Mezkûr benzetmelerden hareketle denilebilir ki klasik Türk edebiyatı şairinin nazarında zerreden kürreye hemen hemen her bir unsur kitap gibidir.

2.10. KİTABIN UNSURLARININ KLASİK TÜRK ŞİİRİNE YANSIMALARI

Karatay'a göre (2021)¹⁰²⁸ bir kitap; maddi unsurlar (cisim, madde, maddî şekli, hacmi, ebadı), grafik (metin, sırt yazısı, görünen işaretler, tasvirler, el ile yapılmış kro-kiler, kitabın süsleri, tezhipleri), dil unsurları (kitabın yazılmış olduğu dil) ve manevi unsurlar (kitaptaki fikirler) olmak üzere farklı unsurlardan meydana gelir. Kitabı oluşturan söz konusu unsurlar tetkik edildiğinde bir kitapta cetvel, cilt, mıkleb, mıstar, şiraze gibi maddi unsurların; der-kenar, fevaid, istinsah, sahh gibi kayıtların; ser-levla, şemse gibi süslemelerin bulunduğu söylenebilir. Kitabı, bir ilham kaynağı olarak gören klasik Türk edebiyatı şairi kitabın söz konusu unsurlarını şekil, renk ve işlevlerinden mülhem şiirine yansıtır. Bu yansımanın izlerini ortaya koymak kitap ile klasik

---

¹⁰²⁸ Fehmi Ethem Karatay, **Kitâbiyat**, Çeviren ve Yayına Hazırlayan: Özcan Kılıç, İstanbul, Hiperyayın, s. 21

Türk edebiyatı şairi arasındaki ilişkiyi görebilmek adına önem arz eder. Bundan ötürü bu bölümde söz konusu unsurların şiirlere yansımaları ele alınacaktır.

2.10.1. Cedvel

Yazma eserlerde yazılı kısımları yazısız kısımlardan ayırmak maksadıyla kullanılan çizgilere “cedvel”, bu işlemi yapana da “cetvel-keş” denir.¹⁰²⁹ “Cetvel kalemi” adı verilen kalemlerle çizilip mühreyle parlatılan cetvellerde altın, gümüş gibi maddeler kullanılır.¹⁰³⁰ Kitap kültürü etrafında teşekkül eden bu gelenek, şairin hayal dünyasını zenginleştiren bir noktadadır. Söz konusu cetvelin şiire yansımalarını gösteren beyitlerin bazıları şunlardır:

Sevgili/sevgilinin yüzü kitap olarak düşünüldüğünde saçları, ayva tüyleri, omzundaki örtü cetvel olarak tasavvur edilir:

İki zülfüyle ‘ârızı hattı

Bir mücedvel kitâbdur gûyâ

(Ahdî-i Bağdâdî, G.7/4)

(Yanağının ayva tüyleri iki zülfüyle sanki cetvelli bir kitaptır.)

Hâşiye sanma mushaf-ı rûy-ı kenârı hattını

Kıl kalemiyle ince bir cedvel-i hoş keşîdedür

(Fevzî, G. 37/4)

(Ayva tüylerini yüz kitabının kenarındaki haşiye zannetme. Onlar kıl kalemle çekilmiş hoş bir cetveldir.)

Lacüverd-ile çekilmiş cedvele benzer hemân

Görinen mâ’î ridâ dîvân-ı hüsnünde şehâ

(Taşlıcalı Yahyâ, G. 6/2)

(Ey sevgili! Güzelliğinin divanında görünen mavi örtü, lacivert renk ile çekilmiş cetvele benzer.)

Zâtî, cetvellerin altınla çekilmesinden ilhamla sararmış kolunu cetvel olarak tahayyül eder:

¹⁰²⁹ İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s. 95.

¹⁰³⁰ Ahmet Atilla Şentürk, **Osmanlı Şiir Kılavuzu II**, s. 398.

Hamdû lillâh ki kitâb-ı derd-i 'ışkunda hele

Sâ'id-i zerd-ü-nizârum döndi altun cedvele (Zâtî, G.1361/1)

(Allah'a hamdolsun ki sonunda aşk derdinin kitabında zayıf ve sararmış kolum altın cetvele döndü.)

Yanak, kitaba benzetildiğinde âşığın gözleri, kirpikleri o kitaba cetvel çeker:

Gönül vîrânesin ma'mûr kılmag kasdına çeşmüm

'Izârum üstine cedvel çeküp sular revân eyler (Fuzûlî, K. 17/14)

(Gözüm, gönlün harap olmuş yapısını güzelleştirmek için yanağımın üstüne cetvel çekip sular akıtır.)

Hûn-ı dil ile hâl-i dil-i zârımı yazdım

Eşkimle çekip safha-i ruhsârıma cedvel (Osman Nevres, G. 163/5)

(Yanağımın sayfasına gözyaşım ile cetvel çekip gönül kanıyla zavallı gönlümün halini yazdım.)

Görmeyelden safha-i ruhsâre-i rengînüni

Oldı her müjgânlarum bir cedvel-i cûy-ı Aras (Fasîh Ahmed Dede, G. 197/3)

(Renkli yanağının sayfasını görmediğim andan beri her kirpiğim bir Aras nehrinin cetveli gibi oldu.)

Gökyüzü kitap olarak düşünüldüğünde güneş ışınları ve gök kuşağı cetvelle ilişkilendirilir:

Çekti altun cedvel evrâk-ı sipihre âfitâb

Yazmaga vâsfun 'Utârid aldı kıl-ı zer-nigâr (Ümîdî Ahmed, K.4/29)

[Güneş, gökyüzünün sayfalarına altın cetvel çekti. Utarid (senin) vâsfını yazmak için altınla işlenmiş kalem aldı.]

Bir başka kitâb olsa eger midhat-i re'yün

Hurşîd olur levha ana şa'sa'a cedvel (Cevrî, K.23/14)

(Eğer senin düşüncenin/aklının övgüsü başka bir kitap olursa güneş ona levha, parıltısı da cetvel olur)

Defter-i eflâke evrâk-ı kitâb-ı sun´dur

Ol kitâbın cedvel-i evrâkıdır kâvs-ı kuzah (Sâdî Karabağî, G.195/6)

(Gökyüzü defteri Allah'ın kitabının yaprağıdır. Gökkuşağı, o kitabın sayfalarının cetvelidir.)

Âyet-i rahmeti nakş itmege hattât-ı ezel

Subh-dem kavs-i kuzah çekdi murassa´ cedvel (Gelibolulu M. Âlî, K. 86/1)

(Ezel hattatı, rahmet ayetini nakşetmek için sabah vakti gökkuşağı ile süslü cetvel çekti.)

Bağ, bahçe kitap olarak düşünüldüğünde içersindeki akan sular cetvel olarak düşünülür:

Bâg bir mecmû´âdur evrâk-ı rengîn ile kim

Cedvel-i sîmîndür etrâfındaki âb-ı revân (Revânî, G. 295/2)

(Bahçe parlak renkli yapraklarla bir mecmuadır. Onun etrafındaki akarsu, gülmüş cetveldir.)

Çekilür cild-i bâga cedveller

Çevresi cûybâr olduğün (Tâcizâde Câfer Çelebi, s.123)

(Etrafı akarsu olduğu için bağın cildine cedveller çekilir.)

Vücûd kitap olarak düşünüldüğünde vücuttaki yaralar cetveldir:

Metni mâtem şerhi gam cedvel o hûnîn şerhalar

Cildi makteldür her abdâlun melâl imlâsıdır (Gelibolulu M. Âlî, G. 339/3)

(Her abdalın cildi; metni mâtem, şerhi gam, cetveli o kanlı yaralar olan makteldir. Hüzüün onun imlasıdır.)

Sînem üzre görinen kanlu elifler sanman

Safha-i derd ü gama sürh ile cedvel çekdüm (Bâkî, G. 327/2)

(Göğsüm üzerinde görünenleri kanlı elifler sanmayın. Gam ve dert sayfasına kırmızı mürekkep ile cetvel çektim.)

Şiirlerde cetvellerin neden ve niçin çekildiğine yönelik bilgiler de bulunur. Bir eserin seçkin bir eser olabilmesi, itibar bulabilmesi, bir kimseye arz edilebilmesi için cetvellenmiş olması gerekir:

Rûy-ı safha ola mümtâz habîbâ na‘tin

Zer-i hâlisle kenarına çekerler cedvel (Recep Enîs Dede, K. XX/11)

(Ey sevgili! Senin övgünün sayfasının yüzü seçkin olsun diye halis altınla kenarına cetvel çekerler.)

Râmî bu tâze şi‘rün evrâka eyle tahrîr

A‘yâna ‘arz idersen çek ana cedvel-i zer (Râmî, G. 62/5)

(Ey Râmî! Bu yeni şiirini sayfalara yaz. Âyana sunarsan ona altın cetvel çek.)

Lâcüverdî cedvel eyle safha-i dîvânuna

Aksa ey Yahyâ virür zînet çü her gülzâre su (Taşlıcalı Yahyâ, G. 364/5)

(Ey Yahyâ! Divanının sayfasına lacirvet renkli cedvel çek. Zira su aktığı zaman, her gülbahçesini güzelleştirir.)

Cetvel çekmek için kullanılacak malzemelerin işlenişleri de beyitlere yansır:

İdüp zamâne yine bir tabakda altın hal

Sahîfe-i felek üstüne çekdi cedveller (Azmizâde Hâletî, K.4/5)

(Zamâne yine bir tabakta altın eritip felek sayafsının üzerine cedveller çekti.)

Hûn-ı dilden çekeyin cedveli müjgânum ile

Eridüp cânımı ıslâh edeyin sürhını tâ (Füzûnî, TB 1/1/5)

(Kirpiğim ile gönül kanından cetvel çekeyim. Canımı eritip sürhünü ıslah edeyim.)

Cetveller için kullanılan renkler de şiirlere yansır. Bu bağlamda bakıldığında jengar, kırmızı, sarı, siyah gibi birçok renkle cetvel çekildiği görülür:

Yâ meger kim mushaf-ı hüsnin müzeyyen kılmaga

Sürhla âyet koyup cedvel çeker jengâr ile (Celîlî, G. 357/5)

(Meğerki güzellik kitabını süslemek için kırmızı mürekkeple ayet yazıp bakır pası renginde cetvel çeker.)

Yazayın eş'ârumı mecmû'â-i derd üstine

Al cedveller çeküp bu levha-zerd üstine (Revânî, G. 351/2)

(Bu sararmış levha üzerine kırmızı cetveller çekip dert mecmuası üzerine şiir-lerimi yazayım.)

Gerden-i sîmînün üzre halka-i zerrîn degül

Âb-ı zerden safha-i kâfûra cedveldür meger (Celîlî, G. 114/3)

[Gümüş renkli gerdanının üzerindeki altından yapılmış halka değildir. Zira (o) kâfur renkli sayfa için altın suyundan yapılmış cetveldir]

Ol hat ki gird-i 'âriz-ı cânâna çekdiler

Bir cedvel-i siyâhî gülistâna çekdiler (Yârî, G. 198/1)

(Sevgilinin yanağının yuvarlağına çekilen ayva tüyleri gülbahçesine çekilmiş siyah cetvel gibidir.)

Özetle; kitap kültürü içerisinde yer alan cetvel, şairlere ilham olan, onlara farklı anlam katmanları oluşturma imkânı sunan bir konumdadır. Bu bağlamda bakıldığında şiirlerde sevgilinin ayva tüyleri, saçları, örtüsü; şairin gözyaşları, kirpiklerli, yaraları; gökyüzündeki güneş, gökkuşağı, yeryüzündeki nehirler umumiyetle cetvelle ilişkilendirilir.

2.10.2. Der-kenâr, Haşiye, Tahriç

“Bir yazının kenarına çıkma şeklinde yazılmış not, çıkma, çıkıntı, hâmiş, hâşiye” şeklinde tanımlanan “Der-kenâr”¹⁰³¹; metni açıklamak, anlaşılır kılmak gibi gayelerle sayfa kenarlarında yazılan notlardır. Kitaplarda bulunan bu notlar, şiirlere de yansır. Kitaba benzetilen sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri, benler “der-kenar” olarak anlamlandırılır. Mezkûr güzellik unsurları, güzellik kitabını tamamlayan, anlaşılmasını sağlayan, şüpheleri gideren bir işleve sahiptir:

¹⁰³¹ İlhan Ayverdi, *Misalli Türkçe Sözlük*, s. 676.

Hâl-i miskinündür âyet ber-kenâr

Mushaf-ı hüsnüni müstekmil olur (Celîlî, G. 117/8)

(Güzellik kitabını tamalayan âyet, kenardaki misk kokulu benindir.)

İdrâk-i akl erişmeye şerh-i cemâline

Hat yazmaz ise hâşiye hüsnün kitâbına (Necâtî Bey, G.483/8)

(Güzellik kitabına açıklama yazısı yazmazsa aklın anlayışı güzelliğinin şerhine erişemez.)

Hüsni kitâbı içre dehânında şübhe vâr

Gûyâ ki hattı hâşiye durur ana nazar (Revânî, G.74/3)

(Güzellik kitabı içinde ağzında şüphe var. Sanki ayva tüyleri onları gösteren haşiyelerdir.)

Haşiye, bir kitabın itibarını/değerini artırdığı için sevgilinin ayva tüyleri de yüzü kitap gibi olaran sevgilinin itibarını/değerini artırır:

Hoş yaraşmış çevresinde haddinin hatt-ı gubâr

Hâşiye hüsnün kitâbın ey püser zeyn eylemiş (Necâtî Bey, G. 254/2)

(Ey oğul! Yanağının etrafındaki gubârî ayva tüyleri güzel yakışmış. Haşiye, güzellik kitabını süslemiş.)

Hatt-ı ruhsârun ziyâd eyler bahâr-ı hüsnüni

Hâşiye yazıldugınca mu‘teber olur kitâb (Behîştî, G.34/3)

(Yanağının ayva tüyleri güzelliğinin canlılığını artırır. Kitap haşiye yazıldığında itibarlı olur.)

Hatunı ko yüzünde kazıtma

Kim kitâbı ider havâşî güzel (Sehî Bey, G.152/6)

(Yüzündeki ayva tüylerini kazıtma, kalsın. Zîrâ haşiyeler kitabı güzelleştirir.)

Şiirlerde umumiyetle sevgilinin ayva tüyleri, beni haşiyeye benzetilir. Bununla birlikte pek çok beyitte farklı anlam katmanları görülür. Bu anlam katmanlarına örnek olarak şu beyitler verilebilir:

Aşk kitabında haşiyeye bakılmaz:

Kitâb-ı ‘aşkda sûfî kenâre bakmazlar

Bu bâbda mes’ele bûd nebûd çatallanmaz (Hâtem, G.60/2)

(Ey sûfî! Aşk kitabında kenara bakmazlar. Zira bu bölümde varlık yokluk meselesi pürüzlenmez.)

Bir kitabın asıl metni haşiyelerinden üstündür:

Nişân-ı hüsn-i ahlâk-ı hadem mahdûmdandır hep

Ki yok şübhe kitâbın metni eblagdır havâşîden (Halepli Edîb, G.1090/2)

(Hizmetçilerin ahlakının güzelliğinin göstergesi her zaman kendisine hizmet edilen kimseden kaynaklanır. Şüphesiz bir kitabın metni açıklayıcı notlarından üstündür.)

Sevgilinin kirpikleri âşığın kitaba benzeyen vücuduna yaralarla haşiye yazar:

Dil safhasına şerhalar açdı o gül’izâr

Müjgân-ı çeşmi hâşiye yazdı kitâbuma (Nakşî Eyyûbî, G. 454/2)

(O gül yanaklı sevgili, gönül sayfasına yaralar açtı. Göz kirpikleri kitabıma haşiye yazdı.)

Sevgilinin kitabına âşıkların adları kaydedilmelidir:

Kaydı çıksun der-kenâr olsun gürûh-ı ‘aşıkân

İtmesün a‘dâları ol dâhil-i defter galat (Gulâmî, G. 94/3)

(Âşıklar güruhunun kaydı çıksın, kenarda olsunlar. O düşmanları yazıp defterini yanlış bir defter haline getirmesin.)

Kaydı çıksun zümre-i ‘uşşâkun olsun der-kenâr

Olmasun agyâr olanlar dâhil-i defter galat (Diyarbakırlı Kâmî, G. 89/3)

(Âşıklar zümresinin adı kaydetilip kenarda tutulsun. Başkaları kaydedilip de defter hatalı hale getirilmesin.)

2.10.3. Fevâid Kaydı

Yazma eser kültüründe ciltlenen bir kitabın başında ve sonunda metni muhafaza edebilmek, çeşitli notlar kaydedebilmek için “vikâye” adı verilen yapraklar

konulur. Bu vikaye yaprakları üzerinde, esere sahip olan insanlar tarafından yazılan temellük kaydı, vakıf kaydı, mutalaa kaydı, toplumu etkileyen âfetlerin, fetihlerin kayıtları; doğum ve ölüm tarihleri gibi önemli bilgiler (fevaid kayıtları) bulunur. Döneme; müellifin, müstensihinin ve eserin kimliğine, hakkında bilgiler verilen kişi ve olaylara yönelik bilgilendirici metinleri havi olan söz konusu kayıtlar pek çok soru işaretini ortadan kaldırır.¹⁰³² Mezkûr kayıtlar, şairin hayal dünyasına da kaynaklık eder ve ona ilham olur. Bu ilhamın görüldüğü beyitlerin bazıları şunlardır:

Vak‘a-nüvis Râşid, Ali Paşa için yazdığı kasidesinde memduhunun ikbal ve büyüklük kitabının fevâit kayıtlarıyla haşiyeli olduğunu ifade eder: Zira onun etrafı cihanın ulu kimseleri, hüner erbaplarıyla doludur:

Kirâm-ı dehr ü erbâb-ı hünerdür cümle etrâfı

Fevâ’idle kitâb-ı mecd ü ikbâli muhaşşâdur (Vak‘a-nüvis Râşid, K.XV/42)

(Etrafının tamamı dünyanın uluları, hüner sahibi kimselerdir. İktal ve büyüklük kitabı faydalı bilgilerle haşiyelidir.)

Nevres-i Kadîm, sevgilinin güzelliğinin faydalarının hiçbir kitaba sığmayacak kadar çok olduğunu ifade eder:

Kitâba deftere sığmaz fevâ’id-i hüsnî

Sevâd-ı hâl ü hatın eyledim hisâb kitâb (Nevres-i Kadîm, G. 8/5)

(Ayva tüylerinin ve beninin yazısını hesap kitap eyledim. Güzelliğin faydaları kitaba deftere sığmaz.)

2.10.4. Fihrist

Sözlükte “Bir kitabın başına veya sonuna konan ve o kitapta bulunan konu ve maddeleri alfabe sırasına göre gösteren cedvel, içindekiler”¹⁰³³ şeklinde tanımlanan fihrist, şairin anlam dünyasında farklı şekillerde yer alır:

Balıkesirli Mecdî’ye göre insan, tılsımlı bir fihristtir:

¹⁰³² Orhan Bilgin, “Fevâid Kaydı”, TDVİA, C. 12, İstanbul, 1995, s. 501.

¹⁰³³ İlhan Ayverdi, **Misalli Türkçe Sözlük**, s. 959.

İnsân ise fihris-i mutalsam

‘Âlem ana karşı şerh-i a‘zâm (Balıkesirli Mecdî, s. 451.)

(İnsan, tılsımlı bir fihristtir. Âlem ise onun büyük şerhidir.)

Gelibolulu Mustafa’ya göre şairin kendisi fihristtir:

Bir mufassal kitâbdur hünerüm

Ben de fihristiyem ‘ale’l-icmâl (Gelibolulu M. Âlî, kıta 52/5)

[Maharetim ayrıntılı bir kitaptır. Ben de özet olarak (o kitabın) fihristiyim.]

Sevgilinin ayva tüyleri, kakülü fihristtir:

Kitâb-ı hüsne fihrist oldu dirler ittifâk heb

Görenler vâsf-ı yâri hatt-ı etrâf-ı havâşide (Hakânî Mehmed Bey, G.549/2)

(Haşiyeler etrafındaki yazıda yarin özelliklerini görenler, dâima ittifakla güzellik kitabına fihrist oldu derler.)

Tıfl-ı gönül okursa n‘ola ‘İzzetâ anı

Fihrist yazdı defter-i hüsne kitâb-ı hat (Beylikçi İzzet Bey, G.89/7)

(Ey İzzet! Hat kitabı güzellik defterine fihrist yazdı. Gönül çocuğu onu okursa ne olur?)

Hâl u ebrû vü hat ü zülfün kitâb-ı ‘âşıkân

Kâkülün ey meh başunda gûyiyâ fihristedir (İbrahim Hafîd Paşa, G.67/4)

(Ey ay yüzlü sevgili! Benin, kaşın, ayva tüylerin, saçların âşıkların kitabıdır. Başındaki kakülün ise sanki o kitapların fihristidir.)

Numan Mâhir’e göre Şeyh Mustafa Efendi vicdan mecmuasının fihristidir:

Bir matla‘-ı dîbâce-i dîvançe-i ‘irfân

Bir fihris-i ser-levha-i mecmû‘a-i vicdân (Nûman Mâhir, K. 10/1)

(İrfan divançesinin dibacesinin matla beyiti, vicdan mecmuasının serlevhasının fihristidir.)

Âşığın adı dert kitabının fihristinde yazılıdır:

Nüşa-i zevk ü safâ içre bulunmam pek ba‘îd

Fihris-i endûha yazmış kâtib-i kudret beni (Zihnî-i Çermîkî, G. 205/2)

(Zevk ve safa nüshası içinde bulunmam pek zordur. Zira kudret kâtibi beni keder fihristi olarak yazmış.)

Örnek beyitlerde görüldüğü üzere kitabın unsurlarından olan fihrist, şiirlerde birçok bağlamda işlenir. Kâinat bir kitap olarak tasavvur edildiğinde insan; sevgilinin yüzü kitaba benzetildiğinde ayva tüyleri, kaküller; memduhun sahip olduğu iyi vasıflar bir kitap olarak kabul edildiğinde memduhun kendisi fihrist olarak düşünülür. Bu kullanımların dışında Kemalpaşazâde fihriste yazılı olmayan şeylerin kitapta bulunamayacağından mülhemle kader kitabına işaret eder:

Yazmadukca dest-i kudret fihris-i takdîrde

Matlab u maksad bulunmaz nüsha-i tedbîrde (Kemâlpaşazâde, Müfret, 201)

(Kudret eli, takdîr kitabının fihristine yazmadıkça tedbir nüshasında talep ve niyet bulunmaz.)

2.10.5. Cilt

Bir kitabın dağılmasını, sayfalarının sırasının bozulmasını engellemek adına koruyucu nitelikte hazırlanan kapaklara “cild” adı verilir.¹⁰³⁴ Handânî’nin aşağıdaki beyitinde de görüldüğü üzere cilt, bir kitabı oluşturan yedi unsurdan biridir:

Gör kitâbı yidi katdur cild ü kâğıdla midâd

Hem hurûf u nokta vu i‘râb u hem ma‘nâ der-ân (Handânî, K.36/20)

[Cilt, kâğıt, mürekkebi, harf, nokta, irab ve mana (olmak üzere) kitabın yedi kat (olduğunu) gör!]

Kitabın unsurlarından olan söz konusu cilt, aynı zamanda kitabın manasına katkı sağlar. Zira Abdümecid Sivâsî’nin aşağıdaki beyiti cild, lafız, harf ve kâğıdın manaya olan katkısını gösterir:

---

¹⁰³⁴ Ahmet Saim Arıtan, “Ciltçilik”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, s. 551-557.

Cild ü lafz u harf ü kâğıd ma‘niye hâdim durur

Vasf-ı Hak ma‘nâ-yı Kuran’dır fehm kıl bâtını (Abdûlmecid Sivâsî, G. 89/2)

(Cild, lafız, harf ve kâğıt manaya hizmet eder. Hakk’ın vasfı Kur’ân’ın manası olduğu için bâtını idrâk et.)

Cilt; işlevi, rengi, ağırlığı olmak üzere birçok yönden şaire ilham olur. Söz konusu ilhamın örneklerinden bazıları şunlardır:

Âşığın vücudu dert ve hasret kitaplarını muhafaza eden bir cilttir:

Hıfz itmegiçün canda kitâb-ı gam-ı ‘ışkı

Cild-i bedenüm oldu ana zarf-ı muşamma ‘ (Ravzî, G.370/3)

(Aşk derdinin kitabını gönülde muhafaza etmek için bedenimin cildi o kitaba bezden yapılmış zarf oldu.)

Âşık, tezhipli bir cilttir:

Zerd olsa cismimiz n’ola te’sîr-i ‘aşk-ıla

Zîrâ kitâb-ı hasrete cild-i müzehhebiz (Hafızâde Seyyid Çelebi, G. 40/3)

(Aşkın tesiriyle vücudumuz sararsa bir şey olmaz. Zira biz hasret kitabının tezhipli cildiyiz.)

Cilt ve üzerindeki şemse bir kitabın değerini ortaya koyar. Buradan hareketle şair de kendini bir cilde, vücundaki yaraları da o cildin şemsesine benzeterek değerli olduğunu ifade eder:

Hüsn-i ma‘şûka olur sînedeki dâg delîl

Şemse-i cild ider iş‘âr kitâbun şerefî (Nâbî, G.634/2)

[Kitabın kıymetini cildin şemsesi bildirdiği (gibi) göğüsteki yara (da) âşık olunan sevgilinin güzelliğine delil olur.]

Ciltlerin hafif olanı makbuldür:

Gözün âdâb ile kullan lisânın hıfz edegör sen

Desinler sâhib-i ahlâk bu cânın cild pek hafif (Giritli Hilâlî, G. 92/3)

(Sen, gözünü âdap ile kullan, sen dilini muhafaza et. Ahlak sahibi bu kişinin cildi pek hafif desinler.)

Zahidin kitabının cildi ise ağır olması yönüyle eleştirilir:

Zâhidâ ma'zûr tut cildinde sıklet var biraz

Gızzetin fehm olunur hacm-i kitâbından senin (Nedîm, G.65/3)

[Ey zâhit! Hoş gör, (senin) cildinde biraz ağırlık var. Senin kitabının hacmin-den çirkinlik anlaşılır.]

Kitâb-ı fazl ü hünersin egerçi vâ'iz

Velî tahammül olunmaz sakıldır cildin (Sofyalı Râsih, G.57/4)

[Ey Vâiz! (Senin) hüner ve fazilet kitabının cildi ağır olduğu için o kitaba tahammül olunmaz.]

Cild-i sakîli uçmağa şâyân degülse de

Biz şeyhi zühd-i huşk ü riyâdan uçurmuşuz (Muvakkitzâde Pertev, G. CCXIX, 4)

(Ağır cildi uçmak için uygun değilse bile biz şeyhi kibir ve huşkun zühtünden uçurmuşuz.)

Kitap ciltlerinin zaman içerisinde yırtılması, zarar görmesi de şiirlerde işlenir:

Kitâblarla medârisde bahs ider tullâb

Kitâb cildi anunçün cedel bozundısıdur (Nâbî, G. 159/8)

(Talebeler, medreselerde kitaplarla bahseder. Kitap cildi ondan dolayı tartışma döküntüsüdür.)

Nüzhet ise bir beyitinde kitabın içinin/metninin cildinden/dışından daha önemli olduğunu söyleyerek zâhide seslenir. Ondan sûrete değil de sûrete önem vermesini ister:

Derûnun ma‘rifetden pâk iken bîrûnunu zâhid

Libâs ile yazık mânend-i cild-i kitâb itme (Nüzhet, G.270/4)

(Ey zâhit! İçin/gönlün bilgi ile tertemiz iken bedenini kitap cildi gibi elbiseyle yazık etme.)

Mantıkî Efendi’nin ölümüne tarih düşüren Niyâzî Çelebî, ölümü kitap cildiyle ifade eder:

Didiler târîh-i fevtün ana bu mısra‘la tâm

Mantîkî yûf parçalandı sahfe-i cildin düşüp (Niyâzî Çelebi, T. 31/3)

(Bu tam mısrayla ölüm tarihini söylediler. “Eyvâh, Mantîkî’nin cildinin sayfası düşüp parçalandı.”)

Sevgilinin zülfü, yanağı, elbisesi cilt olarak düşünülür:

Hatt-ı dil-keş birle haddi bir kitâb-ı hüsndür

Ana zülfi cild ü cânım riştesi şîrâzedür (Edirneli Nazmî, G.1883/4)

[(Sevgilinin) yanağı gönül çekici ayva tüyüyle/yazıyla bir güzellik kitabıdır. (Onun) iki yandan sarkan saçları cilt, canımın ipi şîrazedir.]

Zülfi kitâb-ı hüsne ‘anberle miskden cild

Anun hamı olupdur ol hûb cilde mikleb (Muhî, G. 100/2)

(Zülfü, güzellik kitabı için anber kokusundan yapılmış bir cilttir. Onun bükümü ise o güzel cilde miklep olmuştur.)

Ruh u zülfi cemâli mushafına

Cild-i müşgîn ü ‘anberîn-mikleb (Şevkî, G. 5/3)

(Yanağı ve zülfü güzelliğinin mushafına misk kokulu cilt ve anber kokulu miklep olmuştur.)

Geydükde siyeh câmesin ol lâle-‘izârum

Sandum ki kara cild ile bir tâze gülîstân (Derzizâde Ulvî, T. 1/8)

(O lale yanaklı sevgilim siyah elbisesini giydiği zaman onu siyah ciltli, yeni bir Gülîstan kitabı sandım.)

Gökyüzü kitap olarak düşünüldüğünde yıldızlar cilt ile ilişkilendirilir:

Zer-şemselerle cild-i zer-efşân ile felek

Evrâkıdur kitâb-ı debistân-ı hikmetün (Nâbî, G.400/6)

[Felek, altın şemseler (ve) altınla süslenmiş ciltle hikmet okulunun kitabının yaprakları (gibidir)]

Cild-i zer-kârı felek anun meh-i nev miklebi

‘Âlem-i ‘ulvî beyân-ı rıf‘atunda bir kitâb (Nâdirî, K.XXXVI/8)

[Yüce âlem yüceliğini bildirmede bir kitaptır. Felek (onun) altınla işlenmiş cildi, yeni ay da miklebidir.]

Gül bahçesi kitaba benzetildiğinde oradaki çimenler yeşil renkli cilde benzetilir:

Kâtib-i kudret bahâristânı yazdı gülşene

Cild-i sebz oldu çemen zerrîn-cedvel cüybâr (Râmî, G. 61/4)

(Kudret kâtibi Baharistan'ı gül bahçesine yazdığı zaman çimen yeşil cilt, akarsu altın cetvel oldu.)

Kitapların ciltlenmesinde farklı renklerin kullanılması da şiirlere yansır. Bu bağlamda bakıldığında erguvânî, siyah, yeşil olmak üzere farklı renklerdeki ciltlerin şiirlerde yer bulduğu görülür:

Ergavânî câmen içre oldu cismün ey perî

Ergavânî cild ile gûyâ kitâb-ı Gülistân (Bâkî, G.390/4)

[Ey peri! Erguvan renginde olan elbisenin içinde vücudun sanki erguvan renli cilt (ile kaplanmış), Gülistan kitabıdır.]

Geydükde siyeh câmesin ol lâle-‘izârum

Sandum ki kara cild ile bir tâze gülistân (Derzizâde Ulvî, T. 1/8)

(O lale yanaklı sevgilim siyah elbisesini giydiği zaman onu siyah ciltli, yeni bir Gülistan kitabı sandım.)

Ya yeşil cild ile bir Sa‘dî gülistânı mıdur

Ya yeşil şeh-perlü bir hûr-ı melek-sîmâ mıdur (Taşlıcalı Yahyâ, G. 92/2)

(Sa‘dî'nin yeşil ciltli Gülistan'ı mıdır yoksa, yeşil kanatlı melek yüzlü bir huri midir?)

Hulasa; sevgiliyi, rakibi, kendini, gökyüzünü, yeryüzünü kitaba benzeten şairler, kitabın muhafaza edilmesini sağlayan, ona değer kazandıran cildi hemen hemen her yönüyle şiirlerine taşıdığı söylenebilir.

2.10.6. İstinsah, Ferâğ Kaydı, Ketebe, Temmet

“*Bir kitabın yahut yazılı bir metnin nüshasını çıkarma, onu harfî harfine kopya etme*”, manasını taşıyan “istinsah”; kâtip, verrâk, nâsih, nessâh, müstensih şeklinde adlandırılan kişiler tarafından yapılır. İslam dünyasında Kur’an-ı Kerim’in istinsah edilmesiyle başlayan kitap çoğaltma faaliyetleri matbaanın icadına ve yaygınlaşmasına değin pek çok bölgede devam eder. Söz konusu istinsah faaliyetleri vesilesiyle kitap telif eden âlimlerin eserleri cami ve medreselere ulaşır. İstinsah, aynı zamanda ticari bir meslek konumuna da ulaşır. Öyle ki yazısı güzel olan müstensihler kitap istinsahı ile kazanç elde ederler. Müstensihler tarafından istinsah edilen nüshaların sonuna istinsah kaydı adı verilen kayıtlar yazılır. Ferağ, ketebe yahut istinsah kaydı olarak yer alan bu kayıtlar ana metinden ayrı tutularak satırların gittikçe kısaltılması suretiyle üçgen formda oluşturulur ve burada müstensihin adı, istinsah tarihi, yeri belirtilir.¹⁰³⁵ İstinsah kaydının bittiğini ifade etmek için kimi zaman “temme” ifadesine kimi zaman ise “mim” harfine yer verilir.¹⁰³⁶ Kitabın maddi unsurlarından olan mezkûr kayıtlar şiirlere de yansır:

Yaratılışı kitap olarak tasavvur eden Nâbî, Hz. Peygamber’in (sav.)’in doğumuyla bu kitabın tamamlandığını ifade eder. Ona göre kudret kâtibi yaratılış kitabına ketebe yazmıştır.

İdüp itmâm nüsha-i hilkat

Ketebe yazdı kâtib-i kudret

(Nâbî, Mesnevi 1/40)

(Kudret kâtibi, yaratılış kitabını tamamlayıp ketebe yazdı.)

Yapılacak işleri mecmuaya benzeten Dâniş, bu mecmuayı tamamlamadan kitabın unvan sayfasına ferâğ kaydı yazamayacağını ifade eder:

¹⁰³⁵ Nebi Bozkurt, Nevzat Kaya, “İstinsah” *TDVİA*, c. 23, İstanbul, 2001, s. 369-371.

¹⁰³⁶ İsmail Erünsal, *Ortaçağ İslam Dünyasında Kitap ve Kütüphane*, s. 182.

‘Unvânına Dâniş uramam mühr-i ferâgat

Mecmû‘a-i i‘mâli siyâh eylemedikce (Dâniş, G. 477/6)

(Ey Dâniş! Üretme mecmuasını tamamlamadıkça unvan sayfasına feragat mührü vuramam.)

Dâniş başka bir beyitinde sevgilinin ayva tüylerini güzellik levhasına yazılmış ketebe kaydı olarak tasavvur eder:

Kıt‘a-i hüsne kodu hatt-ı siyâhı ketebe

Dânişâ hârf-i tahammüldeki temmet be ne güç (Dâniş, G. 63/7)

(Ey Dâniş! Siyah ayva tüyleri güzellik levhasına ketebe yazdı. Tahammül harfindeki temmet kaydı ne güçtür.)

Muhyî’ye göre sevgilinin ayva tüyleri temmet kaydıdır:

Hatm idüp hüsnün kitâbını hâtun

Yazdı misk-i nâb ile temme’l-kitâb (Muhyî, G.91/4)

(Ayva tüylerin güzellik kitabını tamamlayıp saf misk ile “temme’l-kitâb” yazdı.)

Beyânî de ezel hattatının sevgilinin güzellik levhasına hoş giden bir ketebe kaydı yazdığını söyler:

Kıt‘a-i hüsnüni hattât-ı ezel yazdukda

Yazmış ey mâh-cebîn altına garrâ ketebe (Beyânî, G.690/4)

(Ey alnı ay sevgili! Ezel hattatı, güzellik levhanı yazdığında altına güzel bir ketebe yazmış.)

Râmî, yazma eserlerin istinsah edilmesinden ilhamla feleğin kendisinin hayal mecmuasını istinsah etmek için ay ışığını mıstar olarak kullandığını söyler:

Mecmu‘a-ı hayâlümi tensih için felek

Haytü’ş-şu‘â-ı mehden ider târ-ı mistârı (Râmî, G. 276/4)

(Felek, hayal mecmuamı istinsah etmek için ayın tel tel görünen ışınlarından mıstar ipi yapar.)

Manastırlı Celâl de kendi gazelinin kıyamet günü cennetin kapıcısı olan Rıdvan meleği ve Hüriler tarafından istinsah edileceğini söyler:

Rûz-ı mahşerde Celâl okına çün bu gazelün

Hûr u Rıdvân-ı behişt eyleyeler istinsâh (Manastırlı Celâl, G. 37/7)

(Ey Celâl! Bu gazelin mahşer günü okunsun. Hûriler ve cennetin bekçisi olan Rıdvân meleği onu istinsah etsin.)

Halepli Edîb de kendi nazımının Utarid tarafından istinsah edilmesinin uygun olacağını söyler:

Edîb ‘itr-ı hikemle mu‘attar olmuşdur

‘Utârid etse sezâdır bu nazmı istinsâh (Halepli Edîb, G. 81/5)

(Ey Edîb! Bu nazım hikmet kokusuyla güzel kokulu olmuştur. Utarit, istinsah etse uygundur.)

Osman Nevres bir beyitinde kadeh gibi olan ağzın sırrını anlamak isteyenlerin kadeh duasını istinsah etmeleri gerektiğini söyler:

Anlamak ister isen ke’s-i dehânın sırrın

Bezme gel eyle du‘â-yı kadehi istinsâh (Osman Nevres, G. 29/2)

(Ağız kadehinin sırrını anlamak istersen, meclise gel kadeh duasını istinsah eyle.)

Kendi eserlerini nadir nüsha olarak gören Ali Emîrî bu eserlerinin istinsah edilmesi gerektiğini düşünür:

Nüsha-i nâdiredir nazmım Emîrî yakışır

Her edîb etse birer sûretini istinsâh (Ali Emîrî, G. 389/5)

(Ey Emîrî! Nazmım nadir bir nüsha olduğu için her edîbin onun birer suretini istinsah etmesi uygun olur.)

Budinli Hisâlî ve Peşteli Hisâlî’ye göre sevgilinin yanağındaki ayva tüylerini ferağ kaydır:

Hatt-ı gubârun ‘ârizuna ‘âriz olmasun

Zîrâ berât-ı hüsnüne kayd-ı ferâğ olur (Budinli Hisâlî, G. 144/2)

(Gubar hattın yanağına bulaşmasın. Zira o, güzelliğinin beratına ferağ kayd olur.)

Dilberün hüsni berâtında olan hatt-ı gubâr

Nâme-i behcetine kayd-ı ferâgat bilürin (Peştelî Hisâlî, G. 322/4)
(Sevgilinin güzellik beratında olan gubâr hattı, güzellik namesi için feragat kaydıdır.)

Peştelî Hisâlî bir beyitinde bireyi yahut toplumu ilgilendiren olumsuz olayların yazma eserdeki kayıtlara kaydedilmesine işaret eder ve ayva tüylerini ferağ kaydı olarak tasavvur eder:

Yine hattat-ı ezel kayd-ı ferâgat yazmış

Nâme-i behcetüne virdi hattun kara haber (Peştelî Hisâlî, G. 65/4)
(Ezel hattatı, yine güzelliğinin namesine ferağ kaydı yazdı. Ayva tüylerin kara haber verdi.)

Peştelî Hisâlî'ye göre sevgilinin yanağında çıkan ayva tüyleri güzellik beratını bozmuştur. Bundan ötürü metni düzeltebilme adına ferağ kaydı çekmek gerekir:

Yazılıp hatt-ı ruhun bozdı berât-ı hüsnün

Nâme-i behcetüne kayd-ı ferâgat çekerüz (Peştelî Hisâlî, G. 193/5)
(Yanağının ayva tüylerinin yazılması güzellik beratını bozduğu için behcet nameye ferağ kaydı çekeriz.)

2.10.7. Mıkleb

“Eski kitapların, bilhassa Kur’ân-ı Kerim ciltlerinin sol kapağının kenarında bulunan ve okunmuş veya okunmakta olan yeri belli etmek için sayfalar arasına sokulabilen küçük kapak” şeklinde tanımlanan “mıklep”¹⁰³⁷, şairlerin muhayyilesinde çeşitli bağlamlarda yer alır:

Sevgilinin yüzü kitaba benzetildiğinde onun alını, örtüsü, zülüfleri bu kitabının mıklebidir:

---

¹⁰³⁷ İlhan Ayverdi, **Misalli Türkçe Sözlük**, s. 2062.

Olup şîrâzesi ol zülf-i müşgîn

Kitâb-ı hüsne alnun oldu mikleb (Muhibbî, Müfred/3684)

(Güzellik kitabına, o misk kokulu zülfün şiraze, alnın da miklep oldu.)

Cemâlün mushafına mikleb olmuş yelkenün gerçi

Velîkin anı açmazdan begüm biz eyledük ez-ber (Vusûlî, G. 26/3)

(Güzelliğinin mushafına örtün mikleb olmuş. Lakin beğim biz onu açmadan ezberledik.)

Zülfî kitâb-ı hüsne ‘anberle miskden cild

Anun hamı olupdur ol hûb cilde mikleb (Muhyî, G.100/2)

[(Sevgilinin) zülüfleri güzellik kitabı için anber ve miskten (oluşan) bir cildir. Onun bükümleri o hoş cilde miklep olmuştur.]

Zülfîni kaldırdı sabâ hüsni kitâbın okuduk

Çünkü açıldı yıl esüp olup güşâde miklebi (Muhyî, G.652/7)

[Rüzgâr (sevgilinin) zülfünü kaldırdığında güzellik kitabını okuduk. Çünkü rüzgâr estiğinde miklebi açıldı.]

Şâirin kendisi, düşünceleri mikleptir:

Gehî tefevvuk u gâhî tenezzül itmedeyim

Bu rütbe-gâhda çün mikleb-i kitâb oldum (Yüsrî Ahmed, G. 105/2)

(Bazen üstünlük bazen alçaklık gösteriyorum. Çünkü bu rütbe yerinde kitab miklebi oldum.)

Mekteb-i hikmete takvîm-i kemâlîm revnak

Kütüb-i ma‘rifete fikr-i dakîkim mikleb (Ali Emîrî, K.48/52)

(Hikmet mektebine parlaklık, kemal takvimim, marifet kitaplarına miklep ince düşüncemdir.)

Dil, ağız kitabının miklebidir:

Dehen kitâb-ı muharrer mebâhis-i esrâr

Zebân o nüsha-i i'câza mıkleb-âsâdır (Şeyhülislâm Es'ad Efendi, K.3/9)

(Ağız, sırların bahisleri ile yazılı bir kitaptır. Dil, o mucizevi nüshaya mıklep gibidir.)

Gökkuşağı, yeni ay âlem kitabının mıklebidir:

Cild-i zer-kârı felek kavs-ı kuzahdur mıklebi

Hikmet-ül işrâk-ı dîdârında 'âlem bir kitâb (Nâdirî, K. XII/30)

[Âlem görünüşün keşif ve hikmetinde bir kitaptır. Felek (o kitabın) altınla işlenmiş cildi, gökkuşağı ise mıklebidir.]

Cild-i zer-kârı felek anun meh-i nev mıklebi

'Âlem-i 'ulvî beyân-ı rîf'atunda bir kitâb (Nâdirî, K.XXXVI/8)

[Yüce âlem yüceliğin beyanında bir kitaptır. Felek (o kitabın) altınla işlenmiş cildi, yeni ay ise onun mıklebidir.]

Peygamber (a.s.)'ın kalbi dört kitabın mıklebidir:

Kalb-i kudsî-eseri çâr kitâba mıkleb

Kâlb-ı enveri mikyâs-ı mücellâ-yı vücud (Mehmed Memdûh Paşa, K.8/32)

(Kutsallık eseri olan kalbi dört kitaba mıkleptir. Nurlu gövdesi, vücûdunun parlak ölçөгüdür.)

Özetle, şiirlerde umumiyetle sevgilinin alnı, örtüsü ve zülüfleri mıklep ile ilişkilendirilir. Bununla birlikte gökkuşağı, yeni ay; şair kendisi, düşünceleri, dil gibi birçok unsur da mıklep olarak tasavvur edilir.

2.10.8. Mıstar

“İnce bir mukavva üzerine eşit aralıklarla gerilmiş ipliklerden ibâret olan ve yazılacak kâğıdın altına konulup üstüne elle bastırılmak sûretiyle kâğıda çıkan çizgiler üzerinde düzgün yazı yazılmasını sağlayan âlet:” şeklinde tanımlanan “mıstar”¹⁰³⁸

¹⁰³⁸ İlhan Ayverdi, **Misalli Türkçe Sözlük**, s. 2064.

kitabın unsurlarından biridir. Şekli ve işlevinden mülhem şiirlerde farklı benzetmeler bağlamında varlık gösterir. Bu bağlamların bazıları şunlardır:

Şâirin/ âşığın alnı, can ipi, damarı, kirpikleri, kemikleri, zayıf vücudu, vücudundaki yaraları mıstardır:

Dil secde âyetini yazmaga işigünde

Bir mıstar eylemişdür çîn çîn idüp cebînüm (Emrî, G. 343/2)

(Gönül eşiginde secde âyetini yazmak için alnımı kıvrım kıvrım yaparak bir mıstar yapmıştır.)

Kitâb-ı vasf-ı lebin yazmag istemez hâmem

Eger ki rişte-i cânumdan olmasa mıstar (Azmizâde Hâletî, G.160/2)

(Eğer mıstar, canımın ipinden olmasa, kalemim dudağının özelliklerinin kitabını yazmak istemez.)

Tîg-ı hecründen ne kanlar yutdugum yazmag için

Reglerümden levha-i sînemde gam mıstar çeker (Manastırlı Celâl, G.71/4)

(Gam, ayrılığın kılıcından ne kanlar yuttuğumu yazmak için göğsümün levhasında can damarlarımdan mıstar çeker.)

Safha-i ruhsâra Emrî mâcerâ-yı eşkümi

Kâtib-i eşküm yazar mıstar saf-ı müjgânıdur (Emrî, G. 106/5)

[Ey Emrî! Gözyaşı kâtipi, gözyaşımın macerasını yanak sayfasına yazar. Kirpiğimin dizisi de (onun) mıstarıdır.]

Bu sînem za‘f-ı tenden zâhir olmuş üstühânlarla

Kitâb-ı mâ-cerâ-yı ‘ışk için âmâde mıstardur (Azmizâde Hâletî, G.172/3)

(Bu göğsüm ten zayıflığından kemiklerle ortaya çıkmış. Aşk macerasısının kitabı için hazır mıstardır.)

Tenümde za‘f ile mıstar-veş üstühân görünür

Yed-i tabîb-i ecelde kitâb-ı mestûrâm (Fehîm-i Kadîm, K.14/20)

(Vücudumda zayıflıktan dolayı mıstar gibi kemikler görünür. Ecel tabibinin elinde yazılı bir kitabım.)

Senün sîmîn-berün levh-i du'â-yı nûrdur cânâ

Nizâr u zâr sînem anı âgûşıyla mıstarlar (Muvakkitzâde Pertev, G. CXCVI/2)

(Ey sevgili! Senin gümüş renkli göğüsün nur duasının levhasıdır. Zayıf vücudum onu kucaklayarak mıstarlar.)

Kaldı müsvedde-i hulyâda beyâz olmadı kâm

Rişte-i mıstar-ı gam olmuş iken cism-i nizâr (Arpaemînizâde Sâmi, K16/88)

(Zayıf vücut, gam mıstarının ipi olmuşken arzu, yazılmayıp hayal müsveddesi olarak kaldı.)

Sînemde şerhalar yetişür bana Nâbiyâ

Tahrîre mâcerâ-yı dili mıstar istesem (Nâbî, G. 529/6)

(Ey Nâbî! Gönül macerasını yazmak için mıstar istesem göğsümdeki yaralar bana yeter.)

Dizildi şerhalar mıstar gibi kat kat derûnumda

Makâl-i hecr-i dildârım yazıldı bir kitâb oldu (Aşkî Mustafa, s.103)

(Gönlüme mıstar gibi kat kat yaralar dizildi. Sevgilimin ayrılığının sözü yazılıp kitap oldu.)

Sevgilinin kendisi, kâkülü, kirpiği mıstardır:

Beyâz-ı safha-i rûyun çıkardı nakşını cümle

Seni el sîneye ey sîm-ber mıstar gibi basdı (Lazikizâde Feyzullâh, G. 650/2)

(Ey, gümüş göğüslü sevgili! Başkaları seni mıstar gibi sinesine basıp yüzünün sayfasının beyazlığının nakşının tamamını çıkardı.)

Nüşa-i ruhsârı üzre 'anberîn mıstar çeküp

Sıhr ü efsûn yazmak ister kâkül-i müşkîn-i dost (Revânî, G. 32/4)

(Sevgilinin misk kokulu kâkülü yanağının nüshası üzerine anber kokulu mıstar çekip sihir ve büyü yazmak ister.)

Sutûr-ı nüsha-ı hüsnünü saf-ı müjgânın

Kitâb-ı fitneye mıstar mıdır nedir bilmem (Edirneli Ahmed Rüşdî, G.103/2)

(Güzellik nüshanın satırları olan kirpiğinin dizisi, fitne kitabına mıstar mıdır nedir bilmem.)

Ah ipi mıstardır:

Olsa dilbeste-i gîsû-yı muanber kâğıd

Rişte-i âh çeker sîneye mıstar kâğıd (Şeyh Gâlib, G. 39/1)

(Kağıt, misk kokulu bükümlemlerle gönlü bağlanmış olsa da âh ipini göğüse mıstar çeker.)

Su dalgaları mıstardır:

Vasf-ı lutfundaki şi‘r-i âbdârüm yazmaga

Safha-i deryâyı emvâc eyledi mıstâr gibi (Bâli Çelebi, K.9/17)

(İhsanının vasfındaki zarîf şiirimi yazmak için deniz, sayfasına mıstar gibi dalgalar yaptı.)

Bahâristânı yazdı levh-i bâga kâtib-i kudret

Müsel-mevc-i bârîk ile cûlar ana mıstardur (Arpaemînizâde Sâmi, K.11/9)

(Kudret kâtibi bahçenin levhasına Baharistan'ı yazdı. Birbiri ardınca sıralanan nazik dalgalar ile akarsular ona mıstardır.)

Bostânun safhasına yazmaga evsâfunı

Eyledi âb-ı revândan câ-be-câ mıstâr çemen (Revânî, K. 22/32)

(Çimen, bostanın sayfasına vasıflarını yazmak için akarsudan yer yer mıstar çekti.)

Nusha-i eltâfını tahrîr için dest-i sabâ

Safha-i deryâya çekmiş mevcelerden mıstarı (Nâbî, K.30/39)

(Sabah rüzgârı, lütuflarının nüshasını yazmak için deniz sayfasına dalgalardan mıstar çekmiş.)

Bahçenin yeşilliği mıstardır:

Safha-i gülzâra Emrî'den yazar vasf-ı hatun

Rîsmân-ı sebz ile çekmiş-durur mıstar çemen (Emrî, K.2/25)

(Çimen, ayva tüylerini vasıflarını Emrî'nin şiirleriyle için gülbahçesinin sayfasına anlatmak yeşil iple mıstar çekmiş.)

Gül yaprağının damarı mıstardır:

Nüşa-i 'aşkım hayâl-i rûy-ı rengîniyle ben

Her regi berg-i gülün bir târ-ı mastardır bana (İhyâ, G. 4/4)

[Ben, renkli yüzünün hayaliyle (yazılmış) aşk nüshasıyım. Gül yaprağının her damarı benim için mıstar ipidir.]

Güneş ve ay ışınları mıstardır:

Ey Ziyâ'î şûle hurşîdde sanma görinen

Çekdi mıstar yaza bu nazm-ı dür-efşânı güneş (Mostarlı H. Ziyâ'î, K.4/43)

(Ey Ziyâ'î! Güneşte görüneni ışık zannetme. Güneş, inci saçan şiiri yazmak için mıstar çekti.)

Mühre-i mâh ile viridi safha-i çarha cilâ

Çekdi zerrîn hayt ile üstine mıstar âf-tâb (Seyyid Şerîfî Efendi, G.21/17)

(Ay mührresi gökyüzü sayfasını cilaladı. Güneş üzerine altın ip ile mıstar çekti.)

Mecmu'a-ı hayâlûmi tensih için felek

Haytû's-su'â-ı mehden ider târ-ı mistârî (Râmî, G. 276/4)

(Felek hayal mecmuamı istinsah etmek için ayın tel tel görünen ışınlarından mıstar ipi yapar.)

Bahar bulutunun damarı mıstar ipidir.

Olur neyyir devât u subh safha

Reg-i ebr-i bahârî târ-ı mıstar (Memdûh Paşa, K.12/35)

(Ay ve güneş kalem, sabah sayfa olur. Bahar bulutunun damarı mıstar ipidir.)

Gözyaşı mıstardır:

Yüzün karalarını surh-ı hûn-ı dille yazup

Sahâyif-i ruha çek târ-ı eşkden mıstar

(Âşık Çelebi, K.14/259)

(Gönül kanının kırmızılığıyla yüzünün karalarını yazıp yanak sayfalarına göz-yaşı ipinden mıstar çek.)

Özetle denilebilir ki mıstar umumiyetle, şiirlerde şâirin/ âşğın alnı, can ipi, damarı, kirpikleri, kemikleri, zayıf vücudu, vücudundaki yaralarla; sevgilinin güzellik unsurlarıyla, bahçenin yeşilliğiyle; akarsu ve denizle, güneş ve ayın ışığıyla ilişkilendirilir.

2.10.9. Mürekkebe

Kitabın bir diğer unsuru olan mürekkebe, Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîflerde zikredilmesinden ötürü öneme sahiptir. İslam dünyasında mürekkebe hususunda yazma eserlerde umumiyetle is mürekkebi “midâd” ve metalik mürekkebin (hibr) kullanıldığı ifade edilir. Yazma eserlerin yazımında kullanılan Arapça “midâd, hibr”; Farsça “siyâhî, zekab, zügâlab” kelimeleriyle karşılanan mürekkebe birkaç maddeden meydana gelen malzemedir. Siyah, gülgûnî, âsumânî, altın, beyaz, kırmızı gibi çeşitli renkleri bulunan mürekkebin kullanılacak yazı türüne göre farklılık göstereceği ifade edilir.¹⁰³⁹ Yazma eserlerde umumiyetle metin için siyah mürekkebe, başlıklar, özel adlar vb. durumlar için ise kırmızı mürekkebe kullanılır.¹⁰⁴⁰ Çeşitli tür ve renkleri bulunan ve kitap yazımı için kullanılan mürekkebe şairlerin şiir dünyalarında varlık gösterir:

Âşğın kanlı gözyaşları, yazma eserlerde özel adlar, başlıklar vb. durumlarda kullanılan kırmızı mürekebe benzetilir:

Okuram her bâbda yazup kitâb-ı ‘aşkunı

Surh-i eşküm rengi olsa tan mıdur her bâbda (Gelibolulu Sürûrî, G.380/3)

(Aşk kitabımı yazıp her babını okurum. Gözyaşımın kırmızılığı her bölüm başlığının rengi olsa şaşılır mı?)

---

¹⁰³⁹ M. Uğur Derman, “Mürekkebe”, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 2006, c.32, s. 46-47.

¹⁰⁴⁰ Süleyman Mollaibrahimoğlu, Yazma Eserler Terminolojisi, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2017, s. 31.

Bir kitâb eyleyeyin hâlûmi hicründe tamâm

Fasl u bâbın yazayın cümle kızıl kanlar ile (Üsküplü Atâ, G.89/5)

(Ayrılığının neticesinde bende oluşan halin tamamını her bölümünü kızıl kanlar ile yazarak kitap edeyim.)

Ruhunda zahm kim irmiş dehânun mîmine ey mâh

Çekilmiş surh ile gûyâ kitâb-ı hüsne bi'smi'llâh (Amrî, G. 98/1)

[Ey ay yüzlü sevgili! Yanağındaki yara ağzının mim harfi gibi olan dudağına ulaşmış. Sanki güzellik kitabına kırmızı mürekkeple "Bismillah" (lafzı) yazılmış.]

Âşığın göz karası bir metnin yazımında kullanılan siyah mürekkebe benzetilir:

Göz karasıyla kitâb-ı 'aşkı yazdum çihreme

Kan yaşum sürhiyle kodum anda ebvâb-ı füsûl (Muhyî, G.417/8)

(Aşk kitabını göz karasıyla yüzüme yazdım. Bölümlerin başlıklarını kanlı yaşımın kırmızısıyla koydum.)

Şairin şiiri yakıcı olduğu için kitabın yazılarının rengi siyah olur:

Sûz-ı şi'rümle yakar pür-tâb olup nevk-i kalem

Hep siyâh olsa nola erkâm-ı müşgîn-kitâb (Nev'izâde Atâyî, K.2/61)

(Kalemin sivri ucu şiirimden ateşiyle hararet dolu olup yakar. Misk kokulu kitabın rakamları tamamen siyah olsa ne olur?)

Vücut, kitap olarak düşünüldüğünde düşmanın vücudunda açılan yaralardan akan kan kırmızı kalemle yazılmış fetih ayeti olarak düşünülür:

Vücûdî safhasına yazdı a'dânun ney-i tîrûn

Midâd-ı sürh ile feth âyetini hatt-ı 'İmrânî (Bursalı Rahmî, K. 1/21)

(Ok kamışın, düşmanın vücudunun sayfasına kırmızı mürekkep ve İmrânî hat ile fetih ayetini yazdı.)

Örneklerden hareketle denilebilir ki mürekkepten ilham alan şair umumiyetle kanı kırmızı mürekkeple, göz karalarını da siyah mürekkepe ilişkilendirirler.

2.10.10. Nokta, Nokta-i Sürh, Nokta-i Şekk, İrab

Kitap kültürü içerisinde yer alan nokta, Arap harflerinin bazılarının üzerine yahut altına konulan ve harfleri farklı şekillerde okutmayı sağlayan işarettir. Gerek şiir gerekse düzyazı geleneğinde kimi eserlerin kasıtlı olarak noktasız yazıldığı görülür. Metni okuyacak kişiyi imtihan etme, metnin anlamıyla ilgili tartışmalara cevap verebilme gibi gayelerle noktasız yazılan söz konusu eserler ile farklı amaçlar neticesinde üzerine nokta konulan eserler divan şairine ilham olur.¹⁰⁴¹ Şiirlerde noktanın kullanımıyla ilgili beyitlerin bazıları şunlardır:

Yazma eserlerde noktalar eser yazıldıktan sonra konulur. Buradan hareketle yüzü kitaba benzetilen sevgilinin ayva tüyleri sonradan konulan noktalara benzetilir:

Safha-i haddinde benler var velî yok dahi hat

Gerçi 'âdetdür ki hatdan sonra yazılır nukat (Tâcizâde Câfer Çelebi, G. 80/1)

(Yanağının sayfasında benler var ancak ayva tüyleri yok. Gerçi yazıdan sonra noktaların yazılması adettir.)

Mushaflarda ayetler arasında noktanın (vakfe gülü) bulunmasından mülhem sevgilinin ağzı, beni noktaya benzetilir:

Hiç dehânun noktasından geçmege yokdur mecâl

Tıfl-ı câna mushaf-ı rûyunda olmuştur turak (Azmizâde Haletî, G. 381/4)

[Ağzının noktasından geçmeye imkân yoktur. (O), can çocuğu için yüzünün mushafında durak olmuştur.]

İki ebrû ortasında nokta hâl

İki âyet ortasın fâsıl olur

(Celîlî, G. 117/5)

(İki kaş arasındaki ben iki ayet arasındaki bölümü gösteren noktadır.)

Kitaplarda ayırt edici bir işaret olarak kırmızı nokta kullanılır. Şairler de buradan hareketle sevgilinin ağzını, göz yaşlarını kırmızı noktaya benzetir:

---

¹⁰⁴¹ Ahmet Talat Onay, **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, s. 290.

Femün kim mushaf-ı hüsne letâfet virdi gâyetde

Dönüpdür nokta-i sürha ki korlar anı âyetde (Behîştî, G. 478/1)

(Ağzın, güzellik kitabına çokça letafet verdiği için kırmızı noktaya benzemiştir.

Zira onu âyetlerde koyarlar.)

Ruh-ı zerdimde bir bir hûn girifte katre-i eşkim

Dökülmüş noktahâ-yı surhdur gûyâ kitâb üzre (Dâniş, G. 504/4)

(Sararmış yanağımda parça parça duran gözyaşı damlalarım, sanki kitap üzerine konulmuş kırmızı noktalar.)

Ol ruh üzre zerrece bir nokta gördi didi dil

Yâ dehendür yâ dehen yirine itmişler nişân (Emrî, G. 363/2)

(Gönül, yanak üzerinde küçük bir nokta gördü ve “Ya ağızdır ya da ağız yerine konulmuş bir nişandır.” dedi.)

Şiirlerde umumiyetle sevgilinin yüzü, âşığın kendisi kitaba benzetilir. Bundan ötürü sevgilinin benî, ayva tüyleri; âşığın yaraları noktaya benzetilir:

Safha-i haddünde hâl ü hattını rûşen görüp

Didüm ancak ol kitâbun nokta vü i‘râbıdur (Muhîbbî, G. 453/2)

(Yanağının sayfasında âşık olan ben ve ayva tüylerini gördüğümde olsa olsa o kitabın nokta ve irabıdır, dedim.)

Var ise çehrende tan mı hâl ü hat

Yaraşur mushafda i‘râb ü nukat (Mostarlı H. Ziyâ’î, G. 205/1)

(Yüzünde ben ve ayva tüyleri var ise ayıplanmaz. Zira mushafa irap ve noktalar yaraşır.)

N’ola hâl olmasa ‘izârında

Nokta konmaz cemâl mushafına (Mostarlı H. Ziyâ’î, G. 423/2)

(Yanağında ben olmasa bir şey olmaz. Zira yüz kitabına nokta konmaz.)

Mushaf-i hüsnine yârun virdi ziynet hâl ü hat

Hat dahı rûşen görünür olsa i‘ râb u nukat (Muhibbî, G. 1500/1)

(Ben ve ayva tüyleri sevgilinin güzellik mushafına süs verdi. Zira irap ve noktalar olsa yazı daha âşîkar görünür.)

Sâfha-i sînemde yazdı fûrkatün hatt-ı ecel

Yaralar i‘ râblardur dâglar güyâ nukat (Celîlî, G. 175/5)

(Ecel hattı, göğsümün sayfasına ayrılığını yazdı. Sanki yaralar nokta ve iraplardır.)

Yazma eserlerde doğruluğundan şüphe edilen yerlere “nokta-i şekk” adı verilen işaretler konulur.¹⁰⁴² Yüzü kitaba benzetilen sevgilinin benleri ve ağzı “nokta-i şekk” olarak görülür:

İy Süheylî görinen hâlleri dildârun

Gâlibâ safha-i hüsninde nukât-ı şekkdür (Süheylî, G. 78/6)

(Ey Süheylî! Sevgilinin görünen benleri sanki güzellik sayfasındaki şüphe noktalarıdır.)

Lebinin hattı sahîh olmadığın bilmek için

Kalem-i sun‘ komış nokta-i şektir dehenin (Necâtî Bey, G 316/2)

[Allah’ın yaratma kalemi ağzını, dudağının ayva tüylerinin sahîh olmadığını göstermek için “nokta-i şekk” olarak koymuş.]

Hattât-ı ezel safha-i hüsnünde dehânun

Surh ile komış nokta-i şek diyü kitâba (Şevkî, G.160/5)

(Ezel hattatı güzelliğinin sayfasındaki ağzını kitaba konulan “nokta-i şekk” gibi kırmızı mürekkeble koymuş.)

---

¹⁰⁴² Ahmet Talat Onay, a.g.e., s. 290.

Kitâb-ı hüsnünün ma‘naları câ-yı nazardır kim

Misâl-i nokta-yı şek safha-yı ruhsâre ben düşdü (Sünbülzâde Vehbî G.246/5)

(Güzellik kitabının manaları bakış yeri olduğu için yanağının sayfasına “nokta-i şekk” gibi ben konulmuş.)

Azmizâde Hâletî de gönlü kitaba benzetir ve Allah’ın lütuf ve ihsanına nail olabilmek için bu kitaptaki şüpheli kısımların giderilmesini telkin eder:

Vâ-beste olur Hâletiyâ fazl-ı Hudâ’ya

Dil safhasını pâk idelüm nokta-i şekkden (Azmizâde Hâletî, G. 592/5)

(Ey Hâletî! Gönül sayfasını şüphe noktalarından temizleyelim. Sonrası Allah’ın lütuf ve ihsanına bağlıdır.)

Kur’ân-ı Kerîm’in ilk nüshalarında sûreleri, cüzleri, âyetleri birbirinden ayıran işaretler- harflerin noktaları ve i‘râb (hareke) işaretleri- bulunmadığından zamanla okuma hataları ortaya çıkar. Bunun sonucunda da harekelendirme çalışmaları yapılmaya başlanır. İlk i‘râb işareti (hareke) olarak karışıklığa sebebiyet verecek kelimelerde nokta kullanılmaya başlanır. Mushafın metninin siyah olmasından ötürü söz konusu harekelendirmelerde farklı renkler tercih edilir.¹⁰⁴³ Kur’ân-ı Kerîm’in doğru okunması adına mushaflara konulan söz konusu âlâmetler bilhassa yüzü mushafa benzetilen sevgilinin güzellik unsunlarıyla bağdaştırılır. Sevgilinin beni, ayva tüyleri, saçları, kirpikleri nokta ve irapla ilişkilendirilir:

Safha-i haddünde hâl ü hattını rûşen görüp

Didüm ancak ol kitâbun nokta vü i‘râbıdur (Muhibbî, G. 453/2)

(Yanağının sayfasında âşık olan ben ve ayva tüylerini gördüğümde olsa olsa o kitabın nokta ve irabıdır, dedim.)

---

¹⁰⁴³ Abdulkadir Yılmaz, “Hat Sanatında Hareke ve Noktalamanın Tarihî Seyri (Kur’ân-ı Kerîm’in Harekelenmesi ve Noktalanması)” Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 19, 2003, s. 48-49.

Var ise çehrende tan mı hâl ü hat

Yaraşur mushafda i‘râb ü nukat (Mostarlı H. Ziyâ’î, G. 205/1)

(Yüzünde ben ve ayva tüyleri var ise ayıplanmaz. Zira mushafa irap ve noktalar yaraşır.)

Mushaf-i hüsnine yârun virdi ziynet hâl ü hat

Hat dahı rûşen görünür olsa i‘râb u nuqat (Muhibbî, G. 1500/1)

(Ben ve ayva tüyleri sevgilinin güzellik mushafına süs verdi. Zira irap ve noktalar olsa yazı daha âşîkar görünür.)

Arızı üzre ser-i zülfi düşer mikrâzdan

Gûyiyâ dil-ber kitâb-ı hüsnini i‘râblar (Şeyhülslâm Yahyâ, G.100/3)

(Zülfünün uçları makastan yanağı üzerine düşer. Sanki sevgili güzellik kitabını iraplar.)

N’ola hâl olmasa ‘izârında

Nokta konmaz cemâl mushafına (Mostarlı H. Ziyâ’î, G. 423/2)

(Yanağında ben olmasa bir şey olmaz. Zira yüz kitabına nokta konmaz.)

Kıl kalemle kâtib-i zülfi cemâli mushafın

Hattı i‘râbında hiç itmez hatâ ezber yazar (Hâfî, G. 86/2)

(Zülüf kâtibi yüzünün kitabını kıl kalemle ezberden yazar. Ayva tüyleri irabında hiç hata etmez.)

N’ola şedde diyü cezm etsem ham-ı ebrûlara

Mushaf-ı hüsnün müje i‘râbıdır tefsîrde (Lazikizâde Feyzullâh, G. 560/2)

(Ebrularının bükümlerinde şedde diyerek dursam ne olur? Zira tefsirde kirpiğin güzellik kitabının irabıdır.)

Sevgilinin yanağı âşîğın göz sayfasına nur ayetini yazar. Âşîğın göz bebeği noktaya, kirpikleri de iraba benzetilir:

Varak-ı çeşmüme nûr âyetini yazdı ruhun

Merdümüm nokta vü kirpüklerüm i' râb ana (Emrî, G. 19/3)

(Yanağın, gözümün sayfasına nur âyetini yazdı. Onun noktası göz bebeğim, irabı kirpiklerimdir.)

Noktasız, harekesiz bir kitabı doğru okuyabilmek kabiliyet gerektirir. Âşık da sevgilinin kitap gibi olan yüzünü nokta ve irap (ayva tüyleri ve ben) olmadan okuyabilecek kabiliyete sahiptir:

Hâl ü hattunsuz okur hüsnün kitâbını Muhibî

Müsta'id olan kişi i' râba itmez irtikâb (Muhibbî, G.165/5)

(Muhibbî, güzelliğinin kitabını benin ve ayva tüylerin olmadan okur. Zira kabiliyetli kişi iraba ihtiyaç duymaz.)

Hatt u hâlün olmasa ezber kitâb-ı hüsnünü

Okuram hâcet degüldür bana i' râb u nuğat (Muhibbî, G.1496/2)

(Ayva tüylerin ve benin olmasa da olur. Zira ben güzellik kitabını ezbere okuduğum için bana irap ve nokta gerekmez.)

Örneklerde de görüldüğü üzere kitaplardaki nokta ve alametler, konulma zamanları, işlevleri ve renkleri olmak üzere çeşitli bağlamlarda şiire yansır. Bilhassa sevgilinin yüzü kitaba benzetildiğinde yüzdeki ben, ayva tüyleri, kâkül, ağız gibi güzellik unsurları; âşığın kendisi kitaba benzetildiğinde ise vücudundaki yaralar, göz bebeği, kirpikler nokta ve irabla ilişkilendirilir.

2.10.11. Rahle

Sözlükte “Kitap okumak veya yazmak üzere önüne oturulan, açılır kapanır alçak tahta masa” şeklinde tanımlanan “rahle”¹⁰⁴⁴, kitap kültürü etrafında varlık gösterir ve bundan ötürü şiirlere yansır. Sevgilinin yüzü kitap olarak düşünüldüğünde güzellik unsurlarından olan zülf, kaş, el ve alın rahle ile ilişkilendirilir:

---

¹⁰⁴⁴ İlhan Ayverdi **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s. 2548.

Yüzi zülf-i dutâsında Mesîhî

Yaraşmış nîtekim rahleyle mushaf (Mesîhî, G. 121/5)

[Ey Mesîhî! (Sevgilinin) iki zülfü arasındaki yüzi hakikaten rahleye konulmuş mushaf gibi yaraşmış.]

Zülfeynün arasında seyr eyledüm cemâlün

Rahleyle mescid içre Ümmü'l-Kitâba benzer (Manastırlı Celâl, G. 73/2)

(Yüzünü zülüflerin arasında seyrettim. Mescitte rahleyle birlikte bulunan ümmü'l-kitaba benzer.)

Ol cebin-i mehveşe iki hilâl

Rahledür san mushafı hâmil olur (Celîlî, G. 116/5)

(Yüzü aya benzeyen sevgilinin alnındaki o iki hilal sanki üzerinde mushaf bulunduran rahledir.)

İki elin rûyına koyıcak ol tâze-rû

Rahle-i semînine koydı sanurlar kitâb (Fasîhî, G.46/6)

[O yüzü taze (sevgili) iki elini yüzüne koyduğunda kıymetli rahleye kitap koydu sanurlar.]

Ol cebin k'ebîr ana hâ'il olur

Sanki rahle mushafı hâmil olur (Celîlî, G. 117/1)

(Kaşın perde olduğu o alnın sanki üzerinde mushaf bulunan rahle gibidir.)

2.10.12. Sahh Kaydı

“Sahih, doğru, uygun” manalarını taşıyan “sahh”, kitap kültürü bağlamında yazma eserlerde nüshaların mukayesesi neticesinde ifadelerin doğruluğunu, sıhhatini gösteren bir kayıt olarak görülür. Söz konusu kayıt, müellifinlerin der-kenarlarda eserlere sonradan ekledikleri bilgilerin sıhhatini ifade etmek ya da müstensihlerin istinsah esnasında atladıkları ifadeleri sayfa kenarında belirtmek için konulan kayıttır. “Minhü” ifadesi de benzer manada kullanılan bir kayıt olarak yer alır.¹⁰⁴⁵ Divan

---

¹⁰⁴⁵ Mehmet İpşirli, “Sah” *TDVİA*, C. 35, İstanbul, 2008, s. 490-491.

şiiirinde sevgilinin zülfü, şekil olarak sad harfine benzemesinden mülhem sahh kaydı olarak tasavvur edilir:

Safha-i hüsnünde şekli zülfün ey yâkut-leb

Kayd-ı sahh-ı nüsha mı geh gâh dil eyler galat (Revânî, G. 177/4)

[Ey yakut dudaklı (sevgili)! Güzelliğinin sayfasındaki saç lülelerinin şekli nüshanın “sahih” kaydı mı? Gönül zaman zaman hata yapar.]

Mushaf-ı haddünde zülfün kayd-ı sah

Metn-i hüsnüne hattun yazmış şürûh (Derzizâde Ulvî, G. 71/3)

[Yanağının mushafında saç lülelerin (sahih) kaydıdır. (Zîrâ) güzelliğinin metnine ayva tüylerin şerhler yazmış.]

Yazmış cemâli nushasına hattı hâşiye

Düşmüş anun kenârına uş zülfî kayd-ı sah (Ahmed Paşa, G. 26/3)

(Ayva tüyleri güzellik kitabına haşiye yazmış. Saç lülesi de onun kenarına (sahih) kaydı düşmüş.)

Şekl-i zülfeynün havâşisinde zîbâ hattunun

Kayd-ı sahdur ki hatun ansuz hatâlar gösterir (Ahmed Paşa, G. 40/5)

(Güzel ayva tüylerinin haşiyelerinde saç lülelerinin şekli (sahih) kaydıdır. Zira ayva tüylerin onsuz hatalar gösterir.)

Yazdı hüccet katline ‘âşıklarun hatt-ı nigâr

Kaşları imzâ idüp ol hükmi zülfî didi “sah” (Kemâlpaşazâde, G. 52/3)

(Sevgilinin ayva tüyleri âşıkların katli için ferman yazdı. Kaşları o hükmü imzaladı, zülfü “sah” diyerek onayladı.)

2.10.13. Ser-Levhâ

“Bir yazının başlığı” manasına gelen “Ser-levhâ” ifadesi, el yazması eserlerin zahriyeden sonraki sayfanın süslemelerle yapılan başlığına işaret eder. Kimi zaman “levha” kelimesiyle de karşılık bulan “ser-levha”lar, İslam süsleme sanatın icra

edildiği alanlar içerisinde yer alır.¹⁰⁴⁶ Kitap kültürü içerisinde gerek şekil gerekse ter-
cih edilen renkler bağlamında zenginliklik gösteren “ser-levha” şiirlere de yansır:

Erbili Garîbî Efendi, bir beyitinde sabahı bir kitap olarak görür ve doğan güne-
şin de o kitabın ser-levhasını süslediğini ifade eder. Böylece süslemelerde altının kul-
lanıldığına işaret eder:

Ezcümle kıldı safha-i eflâkı zer-feşân

Ser-levhası müzehheb olunca kitâb-ı subh (Erbili Garîbî Efendi, G.34/4)

*(Sabah kitabı, serlevhası süslenince feleklerin sayfalarını bütünüyle altınla
süsledi.)*

Sevgilinin alnı, kaşları, ayva tüyleri, yanağı, zülfü yüz kitabının levhasıdır:

Hûb zeyn itmiş cebînün safha-i ruhsârını

Levha-i sîmîne benzer kim kitâb üstindedür (Üsküplü Atâ, G.31/3)

*[Alnın, yanağının sayfasını güzel süslemiş. (O) kitap üstündeki gümüşten ya-
pılmış başlığa benzer.]*

Kitâb-ı hüsnüne ser-levha nakş-ı ebrûlar

‘Arûs zülf çözer nüshaya kenâr eyler (Lazikizâde Feyzullâh, G.268/3)

*[Kaşlarının nakışı güzellik kitabına serlevhadır. Gelin saç lülesini çözer (bu)
kitabın kenarına yazar.]*

O şühun ebruvânın kim yed-i kudret ezel yazdı

**Kitâb-ı hüsne bir ser-levhadır hakkâ güzel yazdı (Edirneli Ahmed Rüşdî,
G.160/1)**

*(O işveli (sevgilinin) kaşlarını kudret eli yazdı. Hakikaten güzellik kitabına gü-
zel yazışmış bir serlevhadır.)*

---

¹⁰⁴⁶ Gülnur Duran, “Serlevha”, *TDVİA*, C.26, İstanbul, 2009, s. 567-569.

Mushaf-ı ruhsârûn üstinde o hatt-ı nîl-gûn

Lâciverdî bir güzel ser-levhadur Kur'ânda (Mostarlı H. Ziyâ'î, G. 388/2)

(Yanağının mushafı üzerindeki o nil renkli ayva tüylerin Kur'ân'daki lavicerd renginde olan güzel bir serlevhadır.)

Muhaşşâ eyledün ser-levha-i ruhsârı hattunla

Yine tullâb-ı fenn-i vasla bir müşkil kitâb açdun (Fevzî, G.91/2)

(Yanağının ser-levhasını ayva tüyleriyle hâşiyelendirdin. Yine kavuşma ilminin talebelerine zor bir kitap açtın.)

Nigâh it zülf-i zerdine o hatt-ı müşg-nâb üzre

Nüvişte-zer kalemle levhadur gûyâ kitâb üzre (Yahyâ Tevfîk, G.129/2)

(O, misk kokulu ayva tüylerinin üzerindeki solgun zülfüne bir bak. Sanki kitap üzerine altın yazan kalemle yazılmış bir levhadır.)

Örneklerde de görüldüğü üzere kitabın unsurlarından olan “ser-levha” sevgili-nin yüzünün kitaba benzetilmesinden mülhem umumiyetle güzellik unsurlarıyla ilişkilendirilir. Bu kullanımın haricinde farklı kullanımlar da söz konusudur. Kemalpaşazâde, âşğın sararmış yanağını levha olarak görürken, Neyyir Abdülhalim Dede ise serlevhası arzu ve külfet olan bir ümit kitabı yazdığını dile getirir:

Ay yüzün âyînesinde 'aks-i ruhsârûm benüm

Levha-i zerrîne benzer kim kitâb üstindedür (Kemâlpaşazâde, G.98/2)

[(Senin) ay yüzünün aynasında benim yanağımın yansıması kitap üstündeki altın başlığa benzer.]

Ser-levhası ârzû vü külfet

Yazdum yine bir kitâb-ı ümmîd (Neyyir Abdüllahim Dede, G.19/8)

(Yine, başlığı arzu ve sıkıntı olan bir ümit kitabı yazdım.)

2.10.14. Şemse

Tezhip, çini, minyatür, oymacılık gibi birçok sanatta ve mimaride kullanılan şemse, Arapça “güneş” manasına gelen “şems” kelimesinden türer. Yuvarlak ve elips bir motif olan şemse, içinde kitabın, müellifin adı gibi bilgileri barındırma yönüyle

kitap sanatlarında önem arz eder. Kabartma, oyma, yazma gibi farklı tekniklerle oluşturulan şemselerin bilhassa mushaflarda yüksek sanat değerine sahip örnekleri görülür.¹⁰⁴⁷ Kitabın unsurlarından olan şemse, klasik Türk edebiyatı şairine ilham olur. Nitekim, mezkûr kavram pek çok beyitte kendine yer bulur:

Nâbî, Gümülcineli Dürri, Revânî ve Sabîh'den alınan aşağıdaki beyitlere baktığında denilebilir ki şemse bir kitabın değerini, itibarını gösteren, onu süsleyip güzelleştiren ve şekli açıdan güneşe benzeyen bir unsurdur:

Hüsn-i ma'şûka olur sînedeki dâg delîl

Şemse-i cild ider iş'âr kitâbun şerefîn (Nâbî, G.634/2)

[Kitabın kıymetini cildin şemsesi bildirdiği (gibi) göğüsteki yara (da) âşık olunan sevgilinin güzelliğine delil olur.]

Şemsedür cild-i kitâb kadrüne mihr-i münîr

Goncadur gûyâ devât gark içre rindân (Gümülcineli Dürri, K.7/3)

(Parlak güneş, kitap cildinin kıymeti için şemsedir. Sanki rintler divit içinde suya batmış goncadır.)

Şemselerden mushaf-ı hüsnün ne hâcet zeyn ola

'Ârızunda halka halka görünen kâkül yeter (Revânî, G. 54/3)

(Güzellik mushafını süslemek için şemselere gerek yok. (Zira) yanağında halka halka görünen perçem yeter.)

Olaydı vâsf-ı 'izârunla feyz-yâb kitâb

İderdi şemselerin 'ayn-i âfitâb kitâb (Sabîh, G. 23/1)

(Kitap, yanağının vasfıyla feyizlenseydi, şemselerini güneşin gözü ederdi.)

Şemse kelimesi şiirlerde umumiyetle güneş ve ay kelimeleriyle ilişkilendirilir:

---

¹⁰⁴⁷ Nebi Bozkurt, “Şemse”, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 2010, c.38, s. 518.

Mihr ü mehdîr şemse-i cildi kitâb-ı hamdinin

Kudretinden muhtasâr bir hoşça defter rûz u şeb (Şeyh Gâlib, K.1/3)

(Hamd kitabının cildinin şemsesi ay ve güneştir. Gece ve gündüz kudretinden muhtasar kılınmış bir hoş defterdir.)

Benim mecmûa-i hikmet-me'âl-i şîr ü inşâma

Meh ü hurşîd iki şemse felek cild-i mutallâdır (Haşmet, K.10/49)

(Benim şiir ve inşadan oluşan hikmetli mecmuama ay ve güneş iki şemse, felek de yıldızlı cilttir.)

Vasf-ı kaddinle kıyâmetler kopardım şöyle kim

Mihr-i mahşer şemse-i dîvânıdır eş'ârımın (Nedîm, G. 67/3)

(Boyunun vasfıyla öyle kıyametler kopardım ki mahşer güneşi şiirlerimin divan şemsesidir.)

Sevgilinin yüzü kitap olarak düşünüldüğünde zülûfler o kitaba şemse çeken kıl kaleme benzetilir:

Yüzünde şemseler nakş itmek için

İki zülfün iki hoş kıl kalemdür (Muhyî, G. 182/2)

[İki zülfün yüzünde şemseler nakşetmek için (âdeta) iki hoş kıl kalemdür.]

Bir şemse yazdı mushaf-ı hüsnine zülfi kim

Nakkâş-ı Çîn yazamaz anun misâlini (Revânî, G. 416/3)

(Zülfü, güzellik mushafına benzerini Çîn Nakkaşı'nın (bile) yazamayacağı bir şemse yazdı.)

Şâirin vücudundaki yaralar şemseye benzetilir:

Hüsn-i ma'sûka olur sînedeki dâg delîl

Şemse-i cild ider iş'âr kitâbun şerefin (Nâbî, G.634/2)

(Kitabın kıymetini cildin şemsesi bildirdiği (gibi) göğüsteki yara (da) âşık olunan sevgilinin güzelliğine delil olur.)

Söz konusu kullanımlar haricinde şemse pek çok beyitte farklı anlam katmanlarında işlenir. Revânî bir beyitinde kendi şiirlerini zamanın mecmuasında yazılı olan

değerli şiirler olduğunu ve bundan dolayı güneşin gökyüzü cildine şemse çektiğini ifade eder:

Altunlu şemse yazmaz idi cild-i çarha şems

Mecmu'a-i zamânede eş'ârum olmasa (Revânî, G. 322/2)

(Zamanın mecmuasında şiirlerim olmasaydı güneş gökyüzünün cildine altından şemse yazmazdı.)

Çeşmizâde Reşîd Paşa, memduhun lütuf kitabının yüceliğini belirtmek adına güneşin dahi o kitaba şemse olamayacağını ifade ederken Adlî ise bir beyitinde ayva tüyleriyle şemseyi ilişkilendirir:

Kitâb-ı lutfına bir şemse olmaz hûrşid

Habâb-ı bahr-i kemâli degül meh-i enver (Çeşmizâde M. Reşîd, K. 6/20)

(Parlak ay olgunluk denizinin kabarcığı olmadığı gibi güneş (de) (senin) ihsan kitabına bir şemse olamaz.)

Şems-i ruhunı eylemege şemse-i garrâ

Çekdi kalem-i kudret ana hatt-ı semen-sâ (Adlî, G. 5/1)

(Kudret kalemi, yanağının güneşini güzel bir şemse yapmak için ona yasemin gibi ayva tüyleri çekti.)

Örneklerde de görüldüğü üzere şemse; şekli, işlevi ve taşıdığı değer yönüyle şiirlerde yer alır.

2.10.15. Şirâze

Sözlükte “Klasik tarzdaki şark ciltlerinde formaların dikildiği ipliklerin uzun bırakılan uçlarının, formalar tamamlandıktan sonra usûlüne göre birleştirilip örülmesinden meydana gelen ve sayfaları düzgün tutmaya, dağılmasını önlemeye yarayan ibrişim şerit” olarak tanımlanan “şiraze”¹⁰⁴⁸ kitabın unsurlarından biridir. Bir arada tutma, dağılmayı önleme yönleriyle şiraze, şiirlerde çokça işlenen bir unsurdur. Mehmed Tâhir ve Nâhîfî Süleyman’ın beyitlerinde de görüldüğü üzere tamamlanan bir

---

¹⁰⁴⁸ İlhan Ayverdi **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s. 2958.

kitabın sayfalarının dağılmasını engellemek ve böylelikle bir arada kalmalarını temin etmek adına şiraze kullanılır:

Zevk-ı tahkîk-ı kelâm ile gelürdi raksa

Safahât-ı kütübi tutmasa şîrâzeleri (Nahîfî Süleyman, G.507/ 5)

(Kitapların sayfalarını şirazeleri tutmasa onlar sözün hakikatinin zevkiyle raksa gelirdi.)

Tamâm olmuş kitâb-ı hüsninün biraz işi kalmış

Hemân hattı ana şîrâze-i temmet midür bilmem (Mehmed Tâhir, G. CCLXI/4)

(Güzellik kitabın tamamlanmış olsa da biraz işi kalmış. Ayva tüyleri o kitabın temmet şirazesini midir bilmiyorum.)

Kitabın her bir unsurunu şiirlerine yansıtan şair için şiraze, şekil ve işlevinden hareketle birçok beyitte farklı mana katmanlarında işlenir:

Sevgili, sevgilinin ayva tüyleri, zülfü, kakülü, omuza düşen saç (gîsû), perçemi şirazedir:

Perîşân-hâtıram zülf-i perîşânın gibi cânâ

Sen ol evrâk-ı dil şîrâze-i Kur'ân mısın kâfir (Sâfî, G. 115/6)

(Ey sevgili! Perişan saçların gibi benim da aklım karmakarışık. Ey kâfir! Sen o gönül yaprakları için mushaf şirazesini misin?)

Kaldı eczâ-yı perîşân-ı dil-i âşık yine

Târ-ı hatt oldu kitâb-ı hüsninün şîrâzesi (Mehmed Tâhir, G.CCCXLIX/2)

(Âşığın gönlünün perişan bölümleri yine kaldı. Ayva tüyleri, güzelliğinin kitabının şirazesinin teli oldu.)

Şîrâze etdi hüsnünün evrâkına hatın

Ahum yelinden ol perî dedi dağılmasun (Hayâlî, G. 43/3)

(Ol peri, ahımın rüzgarından güzelliğinin sayfaları dağılmasın diyerek ayva tüylerini güzelliğinin yapraklarına şiraze yaptı.)

Olup şîrâzesi ol zülf-i müşgîn

Kitâb-ı hüsne alnun oldu mıkleb (Muhibbî, Müfred/3684)

(O misk kokulu alna düşen iki saçın güzellik kitabına şiraze, alnın da mıklep oldu.)

Didüm ey dil-ber giderme ‘ârızundan zülfünü

Didi gül mecmû’asında yok durur şîrâzeler (Revânî, G. 137/3)

(Ey gönül alan sevgili! Yanağından saç lülesini giderme dedim. Gül mecmuasında şiraze yoktur, dedi.)

Hatun tahrîrini keşf-i rümûz-ı bâdedür dirler

Kitâb-ı hüsne târ-ı kâkülün şîrâzedür dirler (Mu‘în, G.21/1)

[Ayva tüylerinin yazdığı (metni) şarabın sırlarının açıklayıcısı, perçeminin telini de güzellik kitabının şirazedir, derler.]

Bir kitâb oldu gönül vâsf-ı hattunla görse

Târ-ı gîsûsını hûbân ana şîrâze çeker (Çeşmîzâde M. Reşîd, G.43/3)

(Gönül, ayva tüylerinin vâsfıyla bir kitap oldu. Güzeller (o kitabı) görse omuza dökülen uzun saçlarının teliyle ona şiraze çekerler.)

Tırâş etme sakın beyhûde târ-ı perçemin cânâ

Gönül mecmû’a-i aşkındır ol şîrâzesiz kalmaz (Câzib, G. 181/2)

(Ey sevgili! Boş yere perçeminin telini kesme sakın. Gönül aşk mecmuası olduğu için o şirazesiz kalmaz.)

Âşığın can ipi, şah damarı şirazedir:

Hatt-ı dil-keş birle haddi bir kitâb-ı hüsndür

Ana zülfi cild ü cânım riştesi şîrâzedür (Edirneli Nazmî, G.1883/4)

[(Sevgilinin) yanağı, gönül çekici ayva tüyüyle bir güzellik kitabıdır. İki yandan sarkan saçları onun cildi, canımın ipi de şirazedir.]

Ben de tîg-i gamzenin vasfında yazdım bir kitab

Âşıkân hablü'l-verîd ile anı şîrâzeler (Mehmet Memdûh Paşa, G. 87)

(Ben de gamzenin kılıcının vasıflarını anlatan bir kitap yazdım. Aşıklar onu şah damarıyla şirazelerler.)

Adalet ve hüküm ipi şirazedir:

Rişte-i adliyle ger bend etmese şîrâzesin

Târ u mâr olurdu eczâ-yı kitâb-ı rûzgâr (Nef'î, K.16)

(Eğer şirazesini adaletinin ipiyle bağlamazsa dünya kitabının cüzleri perişan olurdu.)

Emrinle bu evrâk-ı cihân nazma düşüp

Şîrâze-i hükmün idüp âfâkı müretteb (Dilsûz, K. 25/19)

(Bu cihan evrakı senin emrinle nizama geldi. Hükmünün şirazesini ufukları tertip etti)

Akarsu şirazedir:

Kat' edüp fasl-ı hazân âb-ı revân şîrâzesin

Nüsha-yı gülzârın evrâkın perîşân eylemiş (Fuzûlî, G. 130/3)

(Sonbahar mevsimi, akan suyun şirazesini kesip gülbahçesi kitabının yapraklarını perişan eymemiş.)

Akıl şirazedir:

Hired tertîb-i nakş-ı nüsha-i idrâke şîrâze

Sühan tebvîb-i hüsn-i intikâle zîb ü zîverdir (Ali Emîrî, G. 28/9)

(Akıl, idrak nüshasının nakşının tertibine şiraze; söz, nakledilen güzel bölümlerin süsüdür.)

Ay ve güneşin nurları şirazedir:

Kitâb-ı sun‘ına şîrâzedür envâr-ı mihr ü meh

Hecâ-yi hikmetinde nokta hâk ü cezmdür eflâk¹⁰⁴⁹ (Ahmed Müsellem G. 93/2)

(Güneş ve ayın ışıkları yaratılış kitabının şirazesidir. Hikmetinin hecesinde toprak nokta, gökler ise cezimdir.)

Rişte-i şa‘şa‘a-i şems-i mahabbetle gönül

Bagladı mushafa hüsnün hele şîrâzesini (Zekî, G. 175/4)

(Gönül, muhabbet güneşinin ışığının ipiyle güzelliğinin mushafına şirazesini bağladı.)

Bitkiler şirazedir:

Sebzeden ibrîşim-i sebz eyledi peydâ çemen

Gör-di kim evrâk-ı gül muhtâcdur şîrâzeeye (Sehâbî, G. 354/3)

(Çimen gül yapraklarını şirazeeye muhtaç gördüğü için yeşil bitkilerden yeşil ip oluşturdu.)

Fikir şirazedir:

Re‘yidür şîrâze zîrâ kim nizâm-ı devletün

Yohsa eczâ-yı umûr-ı halk oludı târ u mâr (Seyyid Vehbî, K. 6/41)

(Devlet düzeninin şirazesı düşüncesidir. Yoksa halkın işlerinin tamamı perişan olurdu.)

Gam ipi şirazedir:

Bâd-ı devlet câh ile bir nüsha-i nâ-dîdedür

Kim belâ ile mücelled târ-ı gam şîrâzesi (Ferîdî, G. 347/5)

(Makam, mevki ile devlet rüzgârı bela ile ciltlenmiş ve gam ipiyle şirazelenmiş eşi benzeri olmayan bir nüshadır.)

Gökkuşağı şirazedir:

---

¹⁰⁴⁹ Neşredilen divanda “nokta-yı hâk u cüzüm” şeklinde okunmuştur.

Görinen eflâkde kavs-i kuzahdur sanma kim

Defter-i pür-hîle-i eflâke ol şîrâzedür (Sehâbî, G. 80/4)

(Göklerde görüneni gökkuşağı sanmayın. Zira o göklerin hile dolu defterinin şirazesidir.)

Gönül ipi şirazedir:

Bir latîf mecmû‘adur gül medh-i hüsnün yazmaga

Sad hezârün rişte-i gönli ana şîrâzedür (Âsaf, G. 248/4)

(Gül, güzelliğinin övgüsünü yazmak için hoş bir mecmuadır. Yüzlerce bülbülün gönlünün ipi o mecmuanın şirazesidir.)

Gözyaşı şirazedir:

Rişte-yi eşk-i niyâz eyler müheyyâ ‘andefîb

Defter-i nâza kaçan kim bağlaya şîrâze gül (Nehcî, G. 272/3)

(Gül, naz defterine ne zaman şiraze bağlamak istese bülbül niyaz gözyaşının ipini hazır eder.)

Hız. Peygamber (s.a.v.) kâinatın şiraze ipidir:

Sensün ol ser-levha-i dibâce-i kevn ü mekân

Rişte-i şîrâze-i eczâ-ı peydâ vü kemîn (Siyâhî Dede, K. V/8)

(Kâinatın dibacesinin ser-levhası, yaratılan her şeyin şiraze ipi sensin.)

İhlas ipi şirazedir:

Eyledi rişte-i ihlâs-ı derûnu te‘yîd

İtdi şîrâze-i ‘aşkı yine dilber tecdîd (Priştineli Nûrî, Müfret, 1)

(Sevgili, gönlün ihlas ipini sağlamlaştırdı. Aşkın şirazesini yine yeniledi.)

Kainatın iç içe geçmiş yapısı şirazedir:

Birbirine çün girift olup durur bu kâ’inât

Dagılır bil olmasa eger şîrâze-i kitâb (Ferhat Paşa, G.9/2)

(Bu kâinat birbirine içi içe geçmiş halde durur. Eğer kitabın şirazesini olmazsa (onun) dağılacağını bil.)

Kavuşma ipi şirazedir:

Perîşân oldu bu zülfi gibi mecmû‘a-i hâtır

İder mi rişte-i vasliyle Hâfız ana şîrâze (‘Ayıntablı Hâfız, G. 245/5)

[Ey Hâfız! Gönül mecmuası, sevgilinin bu zülüfleri gibi perişan oldu. Acaba (sevgili) kavuşma ipiyle o mecmuayı şirazeler mi?]

Küfür ateşi:

‘İzz ü töhmet eyleme ikrâr u îmân üstüne

Nâr-ı küfrü eyleme şîrâze Kur’ân üstüne (Sâfî, K. 16/2)

(İkrar ve imam üstüne izz ü töhmet eyleme. Kur’ân üstüne küfür ateşini şiraze yapma.)

Lütuf ve ihsan ipi şirazedir:

Bak perîşânlığuma rişte-i lutfâ rabt it

Gör ne lâıyk kala şîrâzesüz eczâ-yı sühan (Üsküdarlı Sırrı, K. IX/41)

(Perişanlığıma bakıp beni lütuf ipiyle bağla. Söz cüzlerinin şirazesiz kaldığındaki halini gör.)

Tûl-ı ihsânla der-i devleti hıfz etmekde

Târ-ı şîrâze ile bağlanır elbette kitâb (Hanyalı Nûrî, G. 55/5)

[Devlet kapısını ihsan (ipinin) uzunluğuyla muhafaza etmektedir. Zira kitap elbette şiraze ipiyle bağlanır.]

Mehduh şirazedir:

Şîrâze-i mecmû‘a-i imkân ‘Ali Paşa

Kim her sözi dîbâce-i dîvân-ı sehadır (Nevres-i Kadîm, T. 12/16)

(Ali Paşa, dünya mecmuasının şirazesidir. Onun her sözü cömertlik divanının dibacesidir.)

Naz ipi şirazedir:

Dest-i kudret yazıcak mushaf-ı hüsn-i yârı

Târ-ı nâz ile meger sonra da şîrâzelemiştir (Halil Nûrî, G. 140/3)

(Kudret eli, sevgilinin güzellik kitabını yazdıktan sonra meğer onu naz ipiyle şirazelendirmiş.)

Şarap dalgasının ipi şirazedir:

Târ-ı mevc-i bâdedir şîrâze-i mecmû'amız

Bâd-ı âh-ı gam perîşân edemez evrâkımız (Haşmet, G.108/2)

(Mecmua şirazemiz şarap dalgasının ipidir. Gam ahının rüzgârı bizim sayfalarımızı dağıtamaz.)

Ülfet ipi şirazedir:

Dildâr ile ser-rişte-i ülfet yenilendi

Şîrâze-i mecmû'a-i sohbet yenilendi (Katipzâde Mustafâ, G. 568/1)

(Sevgiliyle yakınlık ipinin ucu yenilendi. Böylelikle sohbet mecmuamızın şirazesi de yenilendi.)

Ümit ipi şirazedir:

İtme şîrâze-i ümmîdümi büksiste-i ye's

Eyle mecmû'a-ı âmâli müretteb yâ Râb (Arpaemînizâde Sâmi, G. 10/7)

(Yâ Râb! Ümit şirazemi ümitsizlikle dağıtma. İsteklerimin mecmuasını tertip eyle.)

Yağmur şirazedir:

Bu demde rişte-i bârân ile bağlandı şîrâze

Perîşân eylemişken dehr evrâk-ı gül-istânı(Azmizâde Hâletî, K. 20/4)

(Dünya, gülbahçesinin yapraklarını perişan eylemişken bu zamanda yağmur ipiyle şiraze bağladı.)

Yılanlar şirazedir:

Genc-i ma'nâ kütüb ü darbeleri nakş-ı tılsım

Mârlardur iki cânibindeki şîrâzeleri (Nâbî, G. 818/5)

(Kitaplar mana hazineleri, karışık harfleri de tılsımlı bir nakıştır. İki taraflarındaki şirazeler de yılanlardır.)

Özetle şiraze, şekil ve işlev yönüyle şairin hayal dünyasını zenginleştirir. Örnek beyitlere bakıldığında umumiyetle sevgilinin kendisi, ayva tüyleri, zülfü, kakülü; şairin/ âşgın can ipi, şah damarı şiraze ile ilişkilendirilir. Bununla birlikte adalet,

akarsu, akıl, arzu ve ümit, ay ve güneş, bitkiler, dalgalar, fikir, gam, gökkuşağı, gönül, gözyaşı, ihlas, izzet, kâinat, kavuşma, küfür ateşi, lütuf, memduh, naz, ülfet, yağmur, yılan da farklı düzlemler içerisinde şiraze ile bağdaştırılır.

2.10.16. Şukka

“Şukka” küçük kağıtlara yazılıp esere sonradan eklenen notlara verilen adıdır.¹⁰⁵⁰ Kitap kültürü içerisinde bulunan şukka kitabın diğer unsurları kadar şiirlere yansımaz. Servet bir beyitinde kitabın preslenmesi esnasında şukkanın çektiği ızdırabı yansıtırken Hasan Hilmî ise Hz. Peygamber’i şukka ile ilişkilendirir:

Çıkardı cendere-i ıztırâbdan Servet

Ederse şukka girîbânını eger tahlîs (Servet, G. 68/6)

(Ey Servet! Eğer şukka eteğini kurtarabilseydi ızdırap makinesinden kurtulurdu.)

Gelüp hikmet diyârından görindi zât-ı ‘uşşâkâ

Hasan Hilmî odur şukka oku hikmet kitâbını (Hasan Hilmî, G. 1/4)

(Ey Hasan Hilmî! Hikmet diyarından gelip âşıklara göründü. Hikmet kitabını oku, şukka odur.)

2.11. KİTAP İLE İLGİLİ ÂDET, GELENEK VE UYGULAMALARIN KLASİK TÜRK ŞİİRİNE YANSIMALARI

İslam dünyasında Kur’ân-ı Kerîm’in mushaf haline getirilmesi akabinde kitap çalışmaları artış gösterir ve zamanla bir kitap kültürü oluşur. Kitap etrafında teşekkül eden söz konusu kültür, sosyal hayatın hemen hemen her bir yönünü şiirine yansıtan şaire ilham olur ve böylece şiirlerde yer bulur. Kitap kültürü bağlamında varlık gösteren ve şiire yansıyan bazı âdet, gelenek ve uygulamalar şunlardır:

2.11.1. Ad Koyma

Kitaplara ad verme geleneği önceden beri süregelen bir gelenektir. Yazılı kitap sürecine geçilmeden önce varlığını sürdüren sözlü kitapların adlandırılmasının

---

¹⁰⁵⁰ Özer Şenödeyici, **Osmanlı Metinlerini Anlama Kılavuzu**, Editör: Özer Şenödeyici, İstanbul, Kesit Yayınları, 2015, s. 233.

müelliflerce mi yoksa ravilerce mi yapıldığı belirsizliğini korusa da kitaplara muhtevalarına göre ad verildiği bilinen bir durumdur. Kitaba ad verme hususunda muhteva ile birlikte secinin de ön planda olduğu görülür.¹⁰⁵¹ Kitap te’lif edecek müelliflere gelenekçe birtakım tavsiyeler yapılır. Tavsiye edilen hususlardan biri de müellifin kitaba ad vermesidir. Her ne kadar müellifin bu kurala uyma zorunluluğu olmasa da verilen kitap isimlerine bakıldığında müelliflerin isimleri gelişigüzel koymadığı görülür. Öyle ki kimi zaman, müellif tarafından kitaba verilecek adın gerekçesi eserlerde verilir.¹⁰⁵² Tâcizâde Câfer Çelebi’nin *Hevesnâme* adlı eseri bu durumum görüldüğü örneklerden biridir. Kendi zamanına değin işlenmemiş hoş bir hikâye yazmaya heves eden Câfer Çelebi pek çok araştırma yaptığını ve nihâyetinde eserini tamamlayıp adını *Heves-nâme* koyduğunu dile getirir.¹⁰⁵³

Heves kıldum diyem bir hoş hikâyet

Ki kimse kılmamış ola rivâyet

(Daha önce kimsenin anlatmadığı hoş bir hikâye söylemeye heves ettim.)

Tetebbu‘ itdüm ahabârı ser-â-ser

Tevârîhi vü esmâri ser-â-ser

(Hikayeleri, tarihleri, baştan sonra okudum.)

Heves birle urup bünyâdın anun

Heves-nâme kodum hem adın anun

(Hevesle bu yapıyı inşa edip adını Hevesnâme koydum.)

Behiştî’nin eserine Heşt-Behişt adını koyması da bu duruma örnektir. Zira şair bölüm sayılarını göz onuna alarak bu adı koyar:

Cihânda bir gülistân eyle icâd

Semâ‘ı eylesün gamgînleri şâd

(Cihanda bir gül bahçesi meydana getir. Onu okuyan dertliler mutlu olsunlar.)

---

¹⁰⁵¹ İsmail E. Erünsal, *Orta Çağ İslâm Dünyasında Kitap ve Kütüphane*, s. 167-168.

¹⁰⁵² Sami Arslan, “İslam Kitap Kültüründe ‘Şerhi Meşrûha Bağlamak’: Kitap İsimlerinde Secî”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimler Dergisi*, S. 14, 2019, s. 123-130.

¹⁰⁵³ Necâti Sungur, *Tâcizâde Câfer Çelebi’nin Heves-nâme’si (İnceleme-Tenkitli Metin)*, s. 88-89.

İdüp üstine anun sarf-ı himmet

Sekiz bâb üzre kıl mânend-i cennet

(Ona ciddi gayret gösterip cennet gibi söz bölüm oluştur.)

Temâşâ eyleyen vaz'-ı zarîfin

Behişt-i Heşt ide nâm-ı şerîfin (Heşt-Behişt, 150,151, 152)

(Zarîf eserini görenler şerefli adını Heşt Behişt koysunlar.)

Kitaba ad verme geleneği şiirlere de yansır. Feyzî-i Kefevî, gülbahçesini bir kitaba benzetir ve bu kitabın adının Gülistân olduğu ifade eder:

Sahn-ı gülşen bir kitâb-ı cân-fezâdur kim fedâ

Anı te'lîf eyleyüp nâmını kıldı gülsitân (Feyzî-i Kefevî, K.VII/18)

(Gülbahçesi kendisini telif eyleyip adını Gülistan koymasına feda olacak derecede bir can veren bir kitaptır.)

Nigârî, bir beyitinde sevgilinin yanağını mushafa benzetir. Şerh etmeyi can vermekle ilişkilendiren Nigârî bu kitaba şerh yazıp adını da “reşk-âver-i Keşşâf” koymak ister:

Cân virüp mushaf-ı ruhsârına bir şerh güzel

Yazayım tesmiye reşk-âver-i Keşşâf diyem (Nigârî, G. 504/5)

(Yanağının mushafına can verip güzel bir şerh yazayım. “Reşk-âver-i Keşşâf” diye ad vereyim.)

Gelibolulu Mustafâ Âlî de sevgilinin yanağını kitaba benzetir ve bu kitabın adının Envârü'l-âşîkîn olduğunu belirtir:

İki sahîfe ruhlarun ey mihr-i çârumîn

San bir kitâbdur adı Envârü'l-âşîkîn (Gelibolulu M. Âlî, G.1136/1)

(Ey güneş yüzlü sevgili! Yanağının iki sayfası sanki adı Envârü'l-âşîkîn olan bir kitaptır.)

Dede Ömer Rûşenî de aşağıdaki beyitinde sevgilinin yüzünü kitap olarak görür ve bu kitabın adının “Kitâb-ı Hüsn/Güzellik Kitabı” olduğunu söyler:

Cîm-i cemâl-i zülfünile nûn kaşını

Yazub yüzünde kodı adın Hak kitâb-ı hüsn (Dede Ömer Rûşenî G.62/2)

(Allâh, zülfünün cemalinin cim harfini ve nun harfine benzeyen kaşını yazıp yüzüne Kitâb-ı Hüsn adını koydu.)

2.11.2. Besmele ile Başlama

İslam dünyasında kitap kültürü etrafında teşekkül eden geleneğin gereği olarak bir kitabın yazımına “besmele, hamdele ve salvele” ile başlanır. Kitaba böyle başlamak vacip olarak görülür. Şihâbuddîn Ahmed b. Mahmûd es-Sivâsî (ö. 1456) *el-Sirâciyye* adlı eserinde kitap yazmak için yedi şeyin gerekli olduğunu ifade eder. Bu yedi şeyin üçü besmele, hamdele ve salveledir ve bunlar vâciptir.¹⁰⁵⁴ 19. yüzyıl divan şairlerinden Râcî de bir gazelinde bu geleneğe atıf yapar:

Her kitâbın evvelinde yedi şey bilmek gerek

Üçü vâcib dördü câizdir ‘amel kılmak gerek (Râcî, G. 174/1)

(Her kitabın öncesinde yedi şeyi bilmek ve üçü vacip dördü caiz olan bu şeyleri uygulamak gerekir.)

Vâcib olan besmele ü hamdele ü salvele

Câiz olan ism-i kitâb fennini bilmek gerek (Râcî, G. 174/2)

(Besmele, hamdele ve salvele vacip olanlardır. Kitaba ad olan ilmi bilmek caiz olanlardandır.)

Kitaba Allah lafzıyla başlamak aynı zamanda o eserin kalıcı bir eser olmasını da temin eder. Edirneli Nazmî bu inancı şöyle ifade eder:

Bir nesne ki başlamaya ol besmele ile

Anun sonı elbette olısdurur ebter (Edirneli Nazmî, G. 1581/4)

(Besmeleyle başlamayan her bir şeyin sonu elbette noksan olacaktır.)

Kitap kültüründe varlık gösteren bu gelenek klasik Türk şiirinde de kendine yer bulur. Her işe besmeleyle başlama inancından mülhem Sehî Bey de sevgilinin

---

¹⁰⁵⁴ Sami Arslan, “Hamdele-Salvele’nin Dili: Telifte Yetkinlik Aracı Olarak Berâ’etu’l-İstihlâller”, *Osmanlı Araştırmaları/ The Journal of Ottoman Studies*, LVII, 2021, s. 289.

kaşını yüz kitabının besmelesi olarak görür ve sevgilinin vasıflarını ifade etmeye öncelikle besmeleyle başlamak ister:

Kaşını zikr idüp ansam dehenün yoklığını

N’ola her müşkil işe besmele olur miftâh (Sehî Bey, G. 29/4)

(Ağzının yokluğunu kaşını zikrederek ansam şaşılmaz. Zira “Besmele” her bir zorluğa anahtardır.)

Amrî, bir beyitinde yazma eserlerde besmelenin yazımında kırmızı mürekkebin kullanılmasından ilhamla sevgilinin yanağındaki yarayı güzellik kitabına kırmızı mürekkeple çekilmiş besmeleyle benzetir:

Ruhunda zahm kim irmiş dehânun mîmine ey mâh

Çekilmiş surh ile gûyâ kitâb-ı hüsne bi’smi’llâh (Amrî, G. 98/1)

[Ey ay yüzlü sevgili! Yanağındaki yara ağzının mim harfi gibi olan dudağına ulaşmış. Sanki güzellik kitabına kırmızı mürekkeple “Bismillah” (lafzı) yazılmış.]

Halepli Edib, bir beyitinde besmelenin Kur’ân-ı Kerîm’in süsü olarak idrak edilmesinden ilhamla sevgilinin kaşını yüz kitabının süsü olarak görür:

Hüsne pîrâye veren câzibe-i ebrûdur

Besmele zînnat-i serdir süver-i Kur’ânda (Halepli Edîb, G. 1603/2)

(Güzelliğe süs veren kaşın çekiciliğidir. Zira “Besmele”, Kur’ân-ı Kerim surelerinin baş süsüdür.)

Besmelenin şiirlerdeki kullanımıyla ilgili örnek beyitlere bakıldığında umumiyetle sevgilinin güzellik unsurlarıyla birlikte anıldığı görülür. Öyle ki sevgilinin ismi, kaşı, ayva tüyleri, saçları, beni besmeleyle ilişkilendirilir:

İsmün Bismillah yüzün Kur’ândur

Okur zebânım Kur’ândan usanmaz (Muhyiddin Abdâl, G. 75/8)

(İsmün “Bismillah”, yüzün mushaftır. Dilim Kur’ân-ı Kerîm okumaktan usanmadığı için hep seni okur.)

Ey kitâb-ı hüsne kaşı Besmele

Hak budur kim ‘ışk müşkil mes’ ele

(Zâtî, G.1382/1)

(Ey kaşı güzellik kitabına Besmele (olan sevgili), hakiketen aşk zor meseledir.)

Şekl-i bismillâh yazılmış mushaf-ı ruhsâra hatt

Âyet-i nûr-ı hidâyet safha-i dîdâra hatt

(Câzip, G. 207/1)

(Ayva tüyleri, yanağının mushafına bismillah şeklinde yazılmış. Yüzünün sayfasındaki ayva tüyleri hidayet nurunun ayetidir.)

Okuyup besmele-i bûy-ı ‘abîr-i zülfün

Anı bir nâdire ta‘bîr ile tefsîr etdim

(Halepli Edîb, G. 902/3)

(Zülfünün güzel kokusunun besmelesini okuyup onu eşi benzeri nadir bulan bir tabirle tefsir ettim.)

Cemâlün mushafında güyyîâ ey serv-i bâlâ-kad

Misâl-i medd-i bismi’l-lâhdur ol kâkül-i sermed (Hâkânî Mehmed Bey, G. 55/1)

(Ey boyu servi gibi yüce olan sevgili! Yüzünün mushafındaki o upuzun kâkülün bismillâhın med harfî gibidir.)

Nokta-i hâlün bilindi bâ-yı bismi’llâh imiş

Mebde-i Kur’ân olaldan hakk-ı rahmânı rahîm (İbrahim Gülşenî, 1050/3)

(Rahman ve Rahim olan Allâh, Kur’ân-ı Kerîm’i inzal ettiğinden beri beninin noktasının “Besmele”nin “b”si olduğu bilindi.)

Söz konusu kullanımların dışında farklı anlam katmanlarının kurulduğu da görülür. Sürmeliçavuşzâde Cehdî ve Gulâmî’nin aşağıdaki beyitleri bu noktada örnek olarak verilebilir:

Âşığın ahı aşk kitabındaki “Besmele”nin meddidir:

Kitâb-ı ‘aşk içün bir medd-i Bismi’llâhdur gûyâ

Ol âh-ı âteşin kim ehl-i ‘aşk evvel ider peydâ

(Sürmeliçavuş-

zâde Cehdî, G. 1/1)

(Âşk ehlinin çıkardığı ateşli ah, sanki aşk kitabındaki Bismillah’ın meddidir.)

Sülbülller besmeledir:

Gülşen-i hamd içre sünbüldür şehâ bil besmele

Ol durur ser-levhaya tezyîn ü minhâcü'l-hüdâ (Gulâmî, G. 3/2)

(Ey sevgili! Hamd gülşenindeki sünbüllerin besmele olduğu bil. Ser-levhayı süsyelen ve Allah'ın yolunu gösteren odur.)

2.11.3. Beyaza Çekme, Müsvedde

“Müsvedde halinde olan bir yazıyı temize çekmek” manasını taşıyan “beyaza çekme”¹⁰⁵⁵ ifadesi “Temize çekilmemiş yazı, bir yazının üzerinde işlenmemiş ilk şekli” olarak tanımlanan “müsvedde”¹⁰⁵⁶ nin yeniden düzenlenmesiyle meydana gelir. Yazma eser bağlamında varlık gösteren söz konusu kavramlar, kitabı ve kitabın unsurlarını şiirlerde işleyen klasik Türk edebiyatı şairine ilham olur. Gerek müsvedde gerekse de beyaza çekme ile ilgili olarak pek çok beyitin varlığı, her ikisinin de çeşitli mana katmanlarıyla ele alınışı ilhamın zenginliğini gösterir. Söz konusu zenginliği aşağıdaki beyitler göz önüne serer:

Âlî'ye göre güzellik, kitap olarak düşünüldüğünde gönül kalem olur ve böylelikle aşk sevdası beyaza çekilir:

Dil olup hâme kitâb-ı hüsne

‘İşk sevdâsı beyâz oldu hemîn (Gelibolulu M. Âlî, Kıta 104/5)

(Gönül güzellik kitabına kalem olunca aşk sevdası böylece yazılmış oldu.)

Mu'in ise ahlak kitabının beyaza çekilmesi hususunda yaşlı gözlerinin karalığını mürekkebe olarak tahayyül eder:

Beyâz kılmaga her dem kitâb-ı ahlâkın

Midâd iderse münâsib sevâd-ı çeşm-i teri (Mu'in, K.3/3)

(Ahlak kitabını her zaman temize çekmek için yaşlı gözün karalığını mürekkebe yaparsa uygundur.)

Nüzhet, gökyüzünü kitaba benzetir ve yıldızlardan hareketle bu kitabın müsvedde olduğunu tahayyül eder:

¹⁰⁵⁵ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s. 348.

¹⁰⁵⁶ İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, s. 2245.

Görüp hatt-ı şihâbın imtidâdın safha-i çarhı

Galat zann eyledim müsvedde-i kitâba benzetdim (Nüzhet, G.230/5)

[Gökyüzü sayfasında yıldız yazısını görünce, (onun) yanlış (olduğunu) düşünüp kitap müsveddesine benzettim.]

Hâtem, âlemi kitap olarak görür ve padişahın müsvedde olan bu âlemi beyaza çektiğini ifade eder:

Niçe demlerdi kim müsveddedeydi safha-i 'âlem

Beyâza çekdi âbâdî kağıdla nüshasın anun (Hâtem, K. 2/43)

[Âlem sayfası uzun zamandır müsvedde haldeydi lakin (pâdişah) onun nüshasını âbâdî kağıtla beyaza çekti.]

Kâtipzâde Sakıp amel defterini Allah'ın beyaza geçirdiğini ifade eder:

Tebyîz iden anı kalem-i 'afv-ı Hudâ'dur

Müsvedde-i âmâl ki pür-cürm ü günehdür (Katipzâde Mustafâ, G. 136/4)

(Hata ve günah dolu olan amellerimin müsveddelerini beyaza çeken Allah'ın bağışlama kalemidir.)

Arpaemînzâde Sâmi ve Sâlik Efendi'den alınan aşağıdaki beyitlere göre gerçekleştirmemiş hayaller beyaza çekilememiş müsvedde gibidir:

Kaldı müsvedde-i hulyâda beyâz olmadı kâm

Rişte-i mıstar-ı gam olmuş iken cism-i nizâr (Arpaemînzâde Sâmi, K. 16/88)

(Zayıf vücudum dert mıstarının ipi olmuşken hayal müsveddesi kaldı, arzumuz tamamlanmadı.)

Hayfa beyâza çıkmadı müsvedde-i ümîd

Sâlik cerîde-i sühan oldu hebâ yazuk (Sâlik Efendi, G. 181/7)

(Ey Sâlik! Ne yazık ki ümit müsveddesi beyaza çıkmadı. Söz defteri heba oldu.)

Muhibbî'ye göre sevgilinin ayva tüyleri müsveddedir:

Hüsnün evrâkın okımaga Muhib

Hatt-ı levh-i hadün müsveddedür

(Muhibbî, G. 444/5)

(Ey Muhibbî! Güzelliğin yapraklarını okumak için yanak levhasının ayva tüyleri müsveddedir.)

Şeyh Gâlib aşağıdaki beyitinde bahar mevsiminde kara bulutların bir araya gelmesiyle yağan yağmuru, müsveddelerin bir araya gelip beyaza çekilmesiyle ilişkilendirilir:

Müsevvêdât-ı sehâbı edip bahâr beyâz

Vücûb-ı âlem-i âb oldu sû-be-sû tahrîr

(Şeyh Gâlib, K.32/18)

(Bahar, bulut müsveddelerini beyaza çekip içki meclisinin vaciplerini her tarafa yazdı.)

Koca Râgıb Paşa, mehtabın gecenin müsvedde nüshalarını sabaha kadar yazıya geçirdiğini ifade eder:

Beyâza çekdi Râgıb nüsha-i müsvedde-i leyli

Mezâyâ vü nihâtın subha dek takrîr ider mehtâb (Koca Râgıb Paşa, G.9/6)

(Mehtap, gecenin müsvedde nüshasını temize geçirip sabaha kadar üstün vasıflarını ve huyunu yazar.)

Bâlî Çelebi'ye göre âşığın maceralarını anlatan müsveddeler temize çekildiğinde kara bahtın kitabı ortaya çıkar:

Karalanup müsevvêde-i ser-nüviştüm âh

Çıkıdı beyâza nâme-i baht-ı siyâhumuz (Bâlî Çelebi, s. 108.)

(Eyyvâh! Macera müsveddem karalanıp kara bahtımın namesi beyaza çıktı.)

Gelibolulu Mustafâ Âlî'ye göre yeni ay on gece sabaha kadar göz nuru döktüğünde bayram sayfasının yazısı tamamlanmış olur:

Subha dek on gice göz nûrını dökdi meh-i nev

‘Âkıbet çıkıdı beyâza rakam-ı safha-i ‘îd (Gelibolulu M. Âlî, K. 48/6)

(Yeni ay, on gece sabaha kadar göz nurunu döktü. Sonunda bayram sayfasının yazısı yazıldı.)

Gelibolulu Sürûrî'ye göre Allah sevgilinin güzelliğini yazmak için öncelikle onun Yûsuf gibi olan yüzünü müsvedde eylemiştir:

Kudret yedi beyâza çıkarmaga hüsnünü

Yûsuf cemâlin eylemiş evvel müsevvede (Gelibolulu Sürûrî, G. 406/2)

(Kudret eli, güzelliğini yazmak için öncelikle Yusuf gibi olan yüzünü müsvedde eylemiş.)

Kitap kültürü içerisindeki müsveddelerin beyaza çekilme eylemi yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere şairlere zengin çağrışım imkânı sunar.

2.11.4. Ezberleme

Kur'an-ı Kerim'in, Orta Çağ İslam dünyasında yazılı notların haricinde genellikle sözlü rivayetlere bağlı bir sistemin neticesinde kitaplaştırılması sözlü kitap kültürünün temelini oluşturur. Başlangıçta Kur'an-ı Kerim etrafında teşekkül eden ancak zamanla diğer kitapları da kapsayan bu kültür, telif ve tercüme faaliyetlerinin başlamasına, kâğıdın yaygınlaşmasına değin kitap üretiminde ön planda olmuştur. Yazılı kitap kültürünün oluşmasını geciktirdiği düşünülen bu sistemde oluşturulan ders halkalarına katılmak ve okunan kitabı ezberlemek gerekir. Ders halkalarına düzenli olarak katılma ve okunan kitabı ezberleme, kitabı okutma izninin alınabilmesi adına önem arz eder. Semâ, kırâ'at, imla metotlarıyla gelişen sözlü kitap kültürüne sahip olmak ve pek çok kitabın rivayet iznini almak ilim öğrenmek isteyenlerin katında elzem görülmüştür.¹⁰⁵⁷ Beşiktaşlı Yahya Efendi "Ezberlemek" redifli şiirinde ilim talebeleri için kitap ezberlemenin ne kadar gerekli olduğunu ifade eder. Ona göre bir kimse dünyanın ilimlerine sahip olmak istiyorsa her ilimden mutlaka kitap ezberlemelidir:

Tâlib-i 'ilm olana olmaz 'azâb ezberlemek

Bilmiş ol ider kişiyi kâm-yâb ezberlemek

(İlim talibi olana ezber yapmak eziyet olmaz. O, ezberlemenin kişiyi bahtiyar edeceğini bilir.)

---

¹⁰⁵⁷ İsmail E. Erünsal, **Orta Çağ İslâm Dünyasında Kitap ve Kütüphane**, s. 39-59.

Döne döne yan yakıl tekrâr eyle dersüni

Koma elden ger ide bagrun kebâb ezberlemek

(Yan, yakıl dersini döne döne tekrar et. Eğer yüreğin kebab gibi yansa da ezberlemeyi elden bırakma.)

Kim dilerse ki ola sâhib-fünûnı ‘âlemün

Ana her fenden gerekdür bir kitâb ezber[lemek] (Beşiktaşlı Yahyâ Efendi, G.48/1,2, 3)

(Kim âlemin ilimlerinin sahibi olmak dilerse onun her ilimden bir kitap ezberlemesi gerekir.)

Kitap kültürü içerisinde yer alan ezberleme geleneği klasik Türk şiirine de yansır. Şair bahsi geçen geleneği pek çok mana düzleminde şiirlerinde işler:

Âşıklar aşk, dert, güzellik, kavuşma ve sevgilinin övgü kitaplarını ezberlemişlerdir:

Gerçi çokdur şugli ey hâce Sürûrî bendenün

Lakin ol ‘aşkun kitâbın su gibi ezber yazar (Gelibolulu Sürûrî, G.122/5)

(Ey hoca! Sürûrî kulumun meşguliyeti çok olmasına rağmen o aşkın kitabını su gibi ezberden yazar.)

‘İşkun kitâbını bugün ezber okudum

Mektebde dahı çıkmadan elf ile bâya ben (Muhibbî, G.2534/2)

(Ben, bu zamanda mektepte elifbaya dahi çıkamamışken aşkın kitabını ezberden okudum.)

Ez-ber itmiş idüm ey Ravzi kitâb-ı gamı ben

Mekteb-i ‘ışkda Mecnûn dahı okurdı hece (Ravzî, G.501/9)

(Ey Ravzî! Mecnun aşk mektebinde daha heceleri öğrenirken ben dert kitabını ezberlemiştim.)

Hatt u hâlün olmasa ezber kitâb-ı hüsnüni

Okuram hâcet degüldür bana i ‘râb u nukat (Muhibbî, G.1496/2)

(Güzelliğinin kitabında ayva tüyleri ve ben olmasa da olur. Ben (o kitabı) nokta ve irap olmadan ezberden okurum.)

Cemâlün mushafın etfâl-i eşk-i çeşmüm ey dilber

Okırlar mekteb-i hüsnünde dâyim su gibi ezber (Emrî, Müfred, 145)

(Ey sevgili! Gözümün gözyaşı çocukları güzelliğinin mektebinde yüzünün mushafını her zaman su gibi ezberden okur.)

Visâlî dersini ezberledim levh-i derûnımdan

Şeb-i vuslat dem-â-dem âh bana vird-i zebân oldu (Râzî, G. 143/4)

(Gönül levhamdan kavuşma dersini ezbeledim. Eyvah bana ki vuslat gecesi her zaman dilden düşmeyen dua oldu.)

Yüzün şevkiyle zinde mürde cânım

Dilüm medhün kitâbın eyler ezber (Ahmed-i Rıdvân, G.182/5)

(Ölü bedenim yüzünün şevkiyle canlanır. Gönüm, senin methinin kitabını ezberler.)

Sevgili ise cevri ve fitne kitaplarını ezberlemiştir:

Bâb-ı cefâyı ‘âşıkâ ezber okur habîb

Harf-i vefâyı yazmamış aslâ kitâbına (Şemsi Paşa, G.347/4)

(Sevgili, aşığa ceфа bölümünü ezberden okur. Vefa harfini asla kitabına yazmamış.)

Fitne fennin güzel ezberlemiş ol mâh-likâ

Hep bilür her ne disen mihr ü vefâdan gayrı (Kalkandelenli Mu‘îdî, G. 457/4)

(O ay yüzlü sevgili fitne ilmini güzel ezberlemiş. Sevgi ve vefadan başka ne sorarsan sor hepsini bilir.)

Bülbül, gülbahçesi kitabını ezberlemiştir:

Yazılmadın sahâ’if-i gülşen varak varak

Bülbüller anı ezber ohurdı sebak sebak (Mesîhî, G. 126/1)

(Gülbahçesinin sayfaları sayfa sayfa yazılmadan önce bülbüller onu ders ders ezbere okurdu.)

Âdâb-ı ‘aşkı yazdı gülistân varak varak

Etfâl-i bülbül eyledi ezber sebak sebak (Ümîdî Ahmed, G. 121/1)

(Gülistan, aşkın adabını sayfa sayfa yazdı. Bülbül çocukları ders ders onu ezberledi.)

Gökyüzü kitaptır. Güneş de her gün Nur Sûresi’ni gökyüzüne yazar. Güneş sanki Kur’an-ı Kerîm’in âyetlerini ezberler:

Sûre-i Nûrî yazar eflâke her gün âfitâb

Ezber eyler gûyiyâ âyât-ı Furkânı güneş (Mostarlı H. Ziyâ’î, K.4/25)

(Güneş, her gün göklere Nûr Sûresi’ni yazar. Güneş, sanki Kur’ân âyetlerini ezberler.)

Kadeh, sevgilinin dudağının vasfılarını ezberler:

Dem-be-dem bezm-i dil-efrûzunda tekrâr itmege

Leblerün evsâfını durmadan ezberler kâdeh (Sehî Bey, G. 30/3)

(Kadeh, gönle ferahlık veren meclisinde tekrar etmek için daima dudağının vasfını ezberler.)

Mum, sevgilinin yüzünden Nur suresini ezberler:

Meclisünde budur ey dilber dilin depretdüğü

Sûre-i nûr [senün] yüzünden ezberler çerâg (Le’âlî, G. 32/2)

(Ey dilber! Mumun meclisinde gönlünü titretmesinin sebebi şudur: O, Nur Sûresi’ni senin yüzünden ezberler.)

Nergis çiçeği gözlerin vasfını ezberler:

Tıfl-ı mekteb gibi başını önüne bırakur

Gözlerün şîvesi vasfın ider ezber nergis (Karamanlı Nizâmî, K. V/32)

(Nergis, mektep çocuğu gibi başını önüne eğip gözlerinin şivesinin vasfını ezberler.)

Göz bebeği aşk nüshasını bir bakışta ezberler:

Nusha-i ‘ışkı ider bir nazarında ezber

Görmedüm merdümek-i dîde gibi tıfl-ı necîb (Simkeşzâde, G. 15/2)

(Göz bebeği gibi seçkin bir çocuk görmedim. Aşk nüshasını bir bakışta ezberler.)

Örneklerden hareketle denilebilir ki bir kitabı ezberleme geleneği şairlerin şiirlerine kaynaklık eden bir gelenektir. Şiirlerde umumiyetle âşık; aşk, dert, kavuşma gibi kitapları ezberlemiştir. Buna karşılık sevgili ise cevır, cefa ve fitne kitaplarını ezberlemiştir. Bu kullanımın haricinde denilebilir ki ezberleme geleneği pek çok farklı düzlemlerde de şiirlerde yer alır.

2.11.5. Fasıllara Ayırma

Osmanlı kitap kültüründe bir kitap besmele, hamdele ve salvele ile başlar. Ardından müellif, mukaddime bölümünde eserin muhtevasını, fasıl ve bablarını ifade eder ve eserini “Temme”, “Temme’l-kitâb” gibi ifadelerle tamamlar.¹⁰⁵⁸ Müellif, işleyeceği konuyu ele alırken metni fasıl ve bablara ayırır. Kitabın fasıl ve bablara ayrılması şaire ilham olur:

Âşık Çelebi, kitaplardaki fasıl ve bablarda kırmızı mürekkep kullanılmasından hareketle aşk kitabının fasıl ve bablarının âşığın kanıyla yazıldığını ifade eder:

Noktası sır fenn-i ‘ışkun bir kitâbı var imiş

Surh-ı hûn-ı ‘âşık ile fasl u bâbı var imiş (Âşık Çelebi, G.113/1)

(Aşk ilminin noktası sır olan ve bölüm başlıkları âşığın kanının mürekkebiyle yazılmış bir kitabı varmış.)

Nakşî Eyyûbî, sevgilinin yüzünü iki kaş ve iki kirpik olmak üzere dört fasıla ayrılmış bir kitap olarak görür:

---

¹⁰⁵⁸ İsmail, E. Erünsal, **Orta Çağ İslam Dünyasında Kitap ve Kütüphane**, s. 170-172.

Yazan vâsf-ı hatın ol nâzenîn [ü] çâr-ebrûnun

‘Acâyib nakş geçmiş çâr fasl etmiş kitâb içre (Nakşî Eyyûbî, G. 485/ 2)

(O nazlı, dört kaşlı sevgilinin ayva tüylerinin vâsfını yazan şaşırtıcı bir nakış yapmış ve kitabı dört fasıla ayırmış.)

Gelibolulu Mustafâ Âlî, âşığın, aşk kitabının eziyet bölümünü tamamlayıp diğer bölümlere geçmek istediklerini belirtir:

Fasl-ı cevrin yâd iderken biz kitâb-ı ‘ışkınun

Bitse vasl olsak diyü bir gayr bâbı gözlerüz (Gelibolulu M. Âlî, G.499/4)

(Biz aşkının kitabının eziyet bölümünü yad ederken bitse de başka bir bölüme ulaşırsak diye gözleriz.)

Ahmedî’ye göre aşkın kitabının metni sonsuz olduğu için onun fasıl ve başlıkları da sonsuzdur:

Ne müşkil ‘ilmdür ‘ışkun kitâbı

Ki irmez faysala faslı vü bâbı (Ahmedî G.723/1)

(Aşkın kitabı, fasıl ve babı sona ermeyen ne zor bir ilimdir.)

Filibeli Vecdî’ye göre memduhun cömertlik kitabı fasıl ve baba sığmaz:

Şerh olınsa kitâb-ı cûdı eger

Sıgmaya harfî fasl ile bâba (Filibeli Vecdî, K.20/2)

(Cömertliğinin kitabı eğer şerh edilse onun bir harfî fasıl ve baba sığmaz.)

Beyânî’ye göre aşk derdinin yazısı yüz fasıl ve baba dahi sığmaz:

Erkâm-ı derd-i ‘aşkum sad fasl u bâba sığmaz

Bir bir kitâbet etsem derdüm kitâba sığmaz (Beyânî, G.297/1)

(Aşk derdimin yazısı yüz fasıl ve baba sığmaz. Zira derdimi yazsam kitaba sığmaz.)

Azmizâde Hâletî’ye göre kâinat her yılı dört mevsime ayrılan dört fasıllık bir kitaptır:

Çâr fasl üzre eyleyüp tertîb

Kıldı her sâli bir kitâb-ı garîb (Azmizâde Hâletî, M. 1/6)

(Her yılı dört fasıl üzere tertip edip garip bir kitap yazdı.)

Seyyid Şerîfî Mehmed aşk kitabını, Üsküplü Atâ da sevgilinin güzellik kitabını bölüm bölüm okuduğunu belirtir:

Fenn-i ‘aşkunda nice fasl oldu gönlüm imtihân

Ben kitâb-ı ‘aşkı ehlinden okurken bâb bâb (Seyyid Şerîfî Mehmed, G.31/4)
(Ben aşk kitabını ehlinden bölüm bölüm okurken gönlüm aşk ilminde pek çok kez imtihan oldu.)

Görmedüm bir nokta kim hâlî ola esrârdan

Dil-berün hüsni kitâbını okudum bâb bâb (Üsküplü Atâ, G.22/5)
(Dilberin güzellik kitabını bölüm bölüm okudum. Sırlardan uzak olan bir nokta bile görmedim.)

Özetle, bir kitabın fasıl ve babları şairin hayal dünyasını zenginleştiren bir noktadadır. Şiirle bakıldığında şair umumiyetle sevgilinin yüzünü kitap olarak tasavvur eder ve kaş, kirpik, ayva tüyleri gibi güzellik unsurlarını fasıl ve bab ile ilişkilendirir. Ayrıca şaire göre, memduhun vasıflarını anlatan kitap, aşk ve derd kitapları fasıl ve baba sığmayacak kadar uzundur.

2.11.6. Hakkeyleme

“Bir şey üzerindeki yazıyı kazıyarak silmek” manasını taşıyan “hakk etmek-hakkeylemek”¹⁰⁵⁹ yazma eser bağlamında varlık gösteren eylemlerdendir. El yazması eserlerdeki yanlışları giderme ve böylece eseri sahih hale getirme gayreti etrafında teşekkül eden bu eylem şiirlerde çeşitli mana katmanları içerisinde yer alır:

Kitapta hata olmamalıdır. Bundan dolayı sevgilinin ayva tüyleri onun güzellik kitabından kazınmalıdır:

Hatt-ı siyehim geldi diyü olma mu‘azzeb

Yanlış hareke konsa kitâba kazınur heb (Feyzî Efendi, 11A-4/1)
(Siyah renkli ayva tüyleri çıktı diye acı çekme. Kitaba yanlış hareke konsa her zaman o hareke kazınır/sililir.)

---

¹⁰⁵⁹ İlhan Ayverdi **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s. 1150.

Gam degül mecmu‘a-i hüsnünde hat olsa tirâş

Hakk olur meşhûrdur yazu yazıldukça galat (Çorlulu Zarîfî, G. 147/4)

(Ayva tüylerin, güzelliğinin mecmuasından kazınsa sorun olmaz. Zira yazı yanlış yazıldığı vakit onu kazımak meşhur bir eylemdir.)

Küfâr-ı haddüni hattun yazup şerh eylemek ister

Te‘âlâ’llâh anı hakk it gider yanlış kitâb olmaz (Muhibbî, G.1328/5)

(Ayva tüylerin yanağının kâfirliğini yazıp açıklamak ister. Maşallah onu kazıyarak sil ki kitap yanlış olmaz.)

Kur‘ân-ı Kerîm’de yanlış bir ifade olmadığı gibi sevgilinin mushafa benzeyen yüzünde de hata bulunmaz. Bundan dolayı sevgili ayva tüylerini kazımamalıdır:

Mushaf-ı hüsnünde cânâ hattını hakk eyleme

Çün bilürsin dest-i kudret yazmadı anı galat (Muhibbî, G. 1501/3)

(Ey Sevgili! Güzellik mushafındaki ayva tüylerini kazıma/silme. Çünkü kudret eli bilirsin ki onu yanlış yazmadı.)

Sevgilinin ayva tüyleri yüz kitabının haşiyeleridir. Bundan dolayı onların kazınmaması gerekir:

Hatunı ko yüzünde kazıtma

Kim kitâbı ider havâşî güzel

(Sehî Bey, G.152/6)

[(Ey sevgili!) Yüzündeki ayva tüylerini kazıtma ki kitabı üzerine konan açıklamalar/ notlar güzel yapar.]

N’eyler ki nigârün hat-ı miskîni tırâş

Olsa yaraşur hüsni kitâbına havâşî

(Sehî Bey, G.274/1)

(Resim gibi güzel sevgilinin misk kokulu ayva tüyleri tıraşa ihtiyaç duymaz. Zira güzellik kitabında haşiyeler olsa uygun düşer.)

Kitâb-ı hüsne hattı hâşîye diyü ne yazdıysa

Yüzün gördük o gül cümle tıraş itmiş gülistândan

(Emrî, G.397/5)

[Ayva tüyleri, güzellik kitabına haşîye diye ne yazdıysa o gül (yüzlü sevgilinin) haşiyelerin tamamını yüzünden kazıdığını gördük.]

Kitapta kazınan, silinen bir yerin olması onun değerini düşürür. Bundan dolayı sevgilinin yanağındaki ayva tüylerinin kazınmaması gerekir:

Kazıtma defter-i hüsnünde tursun hatt-ı ruhsârun

Bilürsin i ‘tibâr olmaz eger hakk olsa defterde (Kabulî İbrahim, G. 345/6)

[Yanağının ayva tüyleri kazıtma, (onlar) güzelliğinin defterinde kalsın. Zira defterde kazıma/silme olursa onun değeri olmaz.]

Bir kitabın yanlışlarının giderilmesi manasına gelen “hakkeylemek” ifadesi şiirlerde yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere umumiyetle sevgilinin ayva tüyleriyle ilişkilendirilir. Sevgilinin yüzünü kitap olarak tasavvur eden şair, kimi zaman ayva tüylerini yanlış yazılmış bir yazıya benzetir ve kazınması gerektiğini düşünür. Yüzü mushafa benzeten şair için ise ayva tüyleri kazınmamalıdır. Zira mushafta yanlış yazılmış bir yazı bulunmaz. Bununla birlikte ayva tüylerinin haşiye olarak görülmesi, hakkedilmiş bir kitabın değerinin düşük olması gibi sebeplerden ötürü de sevgili ayva tüylerini kazınmaması gerekir.

Kitap kültürü etrafında varlık gösteren “hakkeylemek” bahsi geçen anlam ilişkisi haricinde de kullanılır. Aşağıdaki verilen beyitler söz konusu kullanımların örneği olarak görülebilir:

Meylî’ye göre âşık ağladığında yanak kitabındaki güzellik ayeti silinir:

Aglatma beni mushaf-ı ruhsâruna karşı

Hüsn âyetini gözlerümün yaşı ider hakk (Meylî, G. 29/4)

(Beni yanağının mushafına karşı ağlatma. Zira gözlerimin yaşı güzellik âyetini siler.)

Nâdirî’ye göre kar, yeryüzünde bulut sayfasının yanlışlarını siler:

Berfi seyr eyle ki mânend-i tıraşa dökülür

Yanlışın hakk idicek safha-i ebrün sermâ (Nâdirî, K. XXVIII/5)

(Tıraş gibi dökülen karı seyret. O, bulut sayfasının yanlışını silecek.)

Vuslâtî ve Enverî’ye göre ölmek, âlem sayfasından namın kazınması demektir:

Tırâş olsun bu ‘âlem safhasından nâmı hatâsâ

Dehân-ı yâr gibi yoğ olup ‘ömri tebâh olsun (Vuslâtî, G. 139/4)

(Ayva tüyleri gibi nâmı bu âlem sayfasından kazınsın. Yarin ağzı gibi yok olup ömrü harap olsun.)

Sâfha-i ‘âlemden âhir hakk ider nâmun felek

Tutalum ‘âlem elün altındadır hâtem gibi (Enverî, G. 362/2)

(Hâtem gibi dünyayı elinin altında tutsan da sonunda felek, ismini âlem sayfasından kazıyacak.)

Sirâcî’ye göre iki cihanın varlığı gönül kitabından kazınmalıdır:

Dü cihân varını itdüm safha-i dilden tıraş

Hânkâh-ı ‘aşk içinde cismüm ‘uryân eyledüm (Sirâcî, G. 205/6)

(Gönül sayfasından iki cihanın varlığını kazıdım. Aşk tekkesi içinde vücudumu uryan eyledim.)

Tırâş it levh-i dilden ism (ü) resmün

Gerekmez ‘âşıkun hîç ad u sanı (Sirâcî, G. 287/4)

(Gönül levhandan ismini ve resmini kazı. Zira aşığın adı sanı asla gerekmez.)

Bâkî’ye göre sevgili, âşığın adını defterinden siler:

Yâr defterden yine Bâkî kazınmak var dimiş

Yanlış anlatmış ‘adûlar ben kulın sultânuma (Bâkî, G. 434/5)

(Ey Bâkî! Yar, yine defterden kazınmak var demiş. Düşmanlar, sultanıma ben kulunu yanlış anlatmışlar.)

Yahya Tevfîk’e göre sevgili ayva tüylerini yüzünden kazıyıp gönül yakan yanağına parlaklık verdiğinde Müslüman iken Mecûsî dinine döner:

Hattın tırâş idüp ruh-ı dil-sûza virdi tâb

Dönmiş Mecûs dînine ehl-i kitâb iken (Yahyâ Tevfîk, G.13/3)

(Ayva tüylerini tıraş edip gönül yakan yanağına parlaklık verdi. Müslüman iken Mecûsî dinine dönmüş.)

Nev‘izâde Atâyî’ye göre padişahın kılıcı âlem sayfasında yanlış yazılmış halde bulunan düşman saflarını kazır:

Safha-ı ‘âlemden itdi ser-te-ser tîgün tırâş

Benzedi yanlış yazılmış satra saff-ı düşmenân (Nev‘izâde Atâyî, K.3/32)

(Kılıç, düşmanların safları yanlış yazılmış bir satıra benzetiği için âlem sayfasını baştan başa kazıdı.)

Nâbî’ye göre güneş bahçe kitabında şebnemi hatalı bir nokta olarak gördüğü için kitabı sahih hale getirme adına onu kazır:

Kazır hurşîd tashîh eyledükçe nüsha-i bâğı

Görüp harf-i gül üzre nokta-i sehv oldugın şebnem (Nâbî, G. 497/2)

(Güneş, bahçe kitabındaki gül harfinin üzerinde bulunan şebnemi yanlış yazılmış bir nokta gibi görüp tahsih etmek için onu kazır.)

2.11.7. Kırmızı Mürekkebi Kullanma

Kitap kültürü içerisinde bir metnin yazımında farklı mürekkepler kullanılır. Bu hususta Erünsal (2020), yazma eserlerde kullanılan renkli mürekkeplerle ilgili olarak zahriye sayfasındaki kitap isminde, eserin fasıl ve bablarında, haşiye ve şerhlerde ana metinlerinin yazımında renkli mürekkeplerin kullanıldığını ifade eder.¹⁰⁶⁰ Kullanılan mürekkeplerle ilgili olarak genel bir değerlendirme yapılacak olunursa yazma eserlerde umumiyetle metnin yazımında siyah, başlıklar ve özel adlar vb. durumlar için ise kırmızı mürekkep tercih edilir.¹⁰⁶¹ Kitaplarda kullanılan kırmızı mürekkep, şairin hayal dünyasını zenginleştirir ve şiirlerde genellikle ağız, dudak, yara, kaşa çekilen rastık, kanlı göz yaşı ile ilişkilendirilir:

Şevkî’ye göre sevgilinin ağzı, kırmızı mürekkeple yazılmış nokta-i şekk’tir:

Hattât-ı ezel safha-i hüsnünde dehânun

Surh ile komış nokta-i şek diyü kitâba (Şevkî, G.160/5)

(Ezel hattatı, ağzını kırmızı mürekkeple kitaba konulan şüphe noktası gibi güzelliğinin sayfasına koymuş.)

¹⁰⁶⁰ İsmail, E. Erünsal, **Orta Çağ İslam Dünyasında Kitap ve Kütüphane**, s. 277.

¹⁰⁶¹ Süleyman Mollaibrahimoğlu, **Yazma Eserler Terminolojisi**, s. 31.

Gelibolulu Sun'î'ye göre sevgilinin dudağı kırmızı mürekkeple yazılmış Kevser sûresidir:

Lebün hatt-ı dehânunda sanasın ey yüzi mushaf

Konulmuş sûre-i Kevserde surh ile bir âyetdür (Gelibolulu Sûn'î, G. 22/4)

(Ey yüzi mushaf gibi olan sevgili! Ağzının ayva tüylerindeki dudağın sanki kırmızı mürekkeple yazılış Kevser sûresinin âyetidir.)

Ârif Süleyman'a göre vücuttaki yaralar kırmızı mürekkeple yazılmış bölüm başlıklarıdır:

Kalmaz nühüfte râz-ı zamîr-i kitâb-ı dil

Sînemde şerha sürhle hep bâb bâb açar (Ârif Süleymân, G.48/2)

(Gönül kitabının içindeki sır gizli kalmaz. Gönümde kırmızı mürekkeple yazılmış yaralar daima bölüm bölüm açılır.)

Amrî'ye göre sevgilinin yanağındaki yara kırmızı mürekkeple yazılmış "Besmele" dir.

Ruhunda zahm kim irmiş dehânun mîmine ey mâh

Çekilmiş surh ile gûyâ kitâb-ı hüsne bi'smi'llâh (Amrî, G. 98/1)

[Ey ay yüzlü sevgili! Yanağındaki yara ağzının mim harfi gibi olan dudağına ulaşmış. Sanki güzellik kitabına kırmızı mürekkeple "Bismillah" (lafzı) yazılmış.]

Gelibolulu Sürûrî göz yaşı ile kırmızı mürekkep arasında ilişki kurar:

Okuram her bâbda yazup kitâb-ı 'aşkunı

Surh-i eşküm rengi olsa tan mıdur her bâbda (Gelibolulu Sürûrî, G.380/3)

[Aşk kitabını her bölümde yazıp okurum. Göz yaşımın (kanı) her bölüm (başlığının) rengi olsa ayıplanır mı?]

2.11.8. Kitabı Koynunda, Koltuk Altında Bulundurma/Taşıma

Kur'an-ı Kerîm'e ve ilme olan saygının tezahürü olarak Osmanlı toplumunda kâğıt ve kitap saygın bir konumdadır. Kur'an-ı Kerîm'in belden aşağıda tutulmaması, yerde görülen bir kâğıt parçasının üzerinde Allah lafzı bulunur endişesiyle kaldırılması

söz konusu saygının yansıması olarak görülür.¹⁰⁶² Kur'an-ı Kerim'e ve ilme olan bu saygıdan mülhem günlük hayat içerisinde diğer kitaplar da koyunda ya da koltuk altında tutulur, taşınır. Kitabın, toplum içerisinde bu durumu şaire ilham olur. Söz konusu ilhama örnek olan bazı beyitler şunlardır:

Kendini kitap olarak gören şair sevgilinin koynuna girmeyi arzu eder:

Koynına kitâbı gibi girmek diledüm âh

Ol körpe kuzu soydı beni eyledi 'uryân (Derzizâde Ulvî, Tarih 1/12)

(Eyvah, koynuna kitabı gibi girmek diledim, o taze kuzu beni soyup uryan eyledi.)

Bilürsin dildeki râz-ı nihânı gayra keşf itmem

Beni câna nola koynunda saklarsan kitâb-âsâ (Yahyâ Nâzım, G.23/3)

(Ey Sevgili! Gönüldeki gizli sırrı kimseye söylemediğimi bilirsin. Beni kitap gibi koynunda saklarsan ne olur?)

Sevgiliyi kitap olarak gören şair onu koynuna almak ister:

Eğer ol sîne-i sîmîn girerse destime Câzib

Bakardım hem öperdim koynuma kordum kitâb-âsâ (Câzib, G. 1/5)

(Ey Câzip! Eğer o günüş renkli sine elime geçerse bakar, öper hem de koynuma koyadım.)

Şifâ-yı sadrı buldum müşkülâtum cümle feth oldı

Alınca koynıma ol nüsha-i hüsnî kitâbâsâ (Pîrizâde Mehmed Sâhib, G.2/2)

(O güzellik nüshasını kitap gibi koynuma alınca yüreğimin şifasını buldum. Bütün sorunlarım çözüldü.)

---

¹⁰⁶² Engin Cihad Tekin, **Osmanlı'da Kitap Kültürü ve Batı Dünyası Avrupalı Seyyahların Bakış Açısından Osmanlı'da Kitap ve Kütüphane Kültürü (1453-1699)**, s. 122-129.

Mehâdîmün birin sevdük de Hayrî zümre-i rindân

Anı sok koynuna bir nüsha-i adâbdur dirler (Bolulu Hayrî, s. 95)

(Ey Hayrî! Rindler zümresindeki mahdumlarından birini sevdik. Adap nüshası olduğu için onu koynuna sok, derler.)

Şiirlerde zahitlerin, gösteriş vesilesi olarak kitap taşımaları, taşıdıkları kitabın değerini bilmemeleri tenkit edilir:

Lezzetinden anlamaz virmeyin sakın zâhidlere

Olmamış hâlî riyâdan koynuna koymuş kitâb (Konyalı Şem'î G. 17/2)

(Kitabın lezzetinden anlamadıkları için zahitlere sakın kitap vermeyin. Onlar riyadan kurtulamayıp kitabı koyunlarına koymuş.)

Bir kitâb koltuklamış gördüm Hafîdâ zâhidi

Çıkmadı zannım gibi koltukladığı çıkdı hâç(İbrahim Hafîd Paşa, G. 32/5)

(Ey Hafîd! Zahidi bir kitabı koltuğuna almış olarak gördüm. Koltukladığı zannettiğim gibi kitap çıkmayıp haç çıktı.)

Kitâbı der-bagal itdükce zâhidân alsun

Bu demde ehl-i hevâ dûşa câm-ı sahbâyı (Vak'a-nüvîs Râşid, K.XIX/10)

(Bu zamanda zahitler kitabı koltuk alıtlarına aldıkça heva ehli omzuna şarap kadehi alsın.)

2.11.9. Kitabın İçine Çiçek Koyma

Sosyal hayatta özellikle Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere kitapların arasına çiçek koyma âdeti¹⁰⁶³ pek çok beyitte işlenir. Sevgilinin yüzü kitap olarak düşünüldüğünde genellikle yanak gül, zülûf menekşe ve sünbül, ayva tüyleri de sünbüle benzetilir:

Gören izârını hatt-ı siyâh-tâb içre

Nühüfte berk-i gül-i ter sanır kitâb içre (Nedîm, G.133/1)

(Yanağını siyah ve parlak ayva tüyleri içinde gören kitap içindeki gizli taze gül yaprağı zanneder.)

---

¹⁰⁶³ Yavuz Bayram, *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Dîvân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçeveleri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Samsun, 2001, s. 159.

Saklanursa hattun içinde n'ola gül-gûn ruhun

Konulur evrâk-ı mushaf içre ey meh-pâre gül (Âşık Çelebi, K.4/17)

(Ey ay parçası sevgili! Gül renkli yanağın ayva tüylerinin içinde saklanırsa bir şey olmaz. Zira mushaf sayfaları içine gül konulur.)

Zülfin dagıdur 'ârızına ol şeh-i hûbân

Mushafda komışlar sanasın tâze benefşe (Mostarlı H. Ziyâ'î, G. 424/6)

(O güzeller şahı, yanağının üzerine zülüflerini dağıtır. Mushaf içine taze me-nekşe koymuşlar zannedersin.)

Reng ü bâda çihre-i rengînüje benzer diyü

Zeyn için mushafda korlar tâze gül yapragını (Kalkandelenli Mu'îdî, G. 455/2)

(Renk ve koku yönüyle güzel yüzüne benzer diye mushafın içine süs için taze gül yaprağı koyarlar.)

Yaraşur safha-i rûyunda hat-ı müşğînün

Ki konur zînet için Mushaf'a ekser sünbül (Gelibolulu M. Âlî, K. 34/27)

(Misk kokulu ayva tüylerin yanağının sayfasına yakışır. Zira genellikle süs için mushafa sünbül konulur.)

Kitap arasına çiçek koyma adeti söz konusu kullanımın haricinde çeşitli bağ-lamlarda da işlenir. Enverî sevgilinin yanağının vasıflarını dile getiren her bir gazelini kitap arasına konulmuş güle yaprağına benzetir:

Her gazel kim söyledüm vâsf-ı ruh-ı cânânuma

Berg-i güldür san konıldı safha-i dîvânuma (Enverî, G. 329/1)

(Sevgilimin yanağının vasıfları için söylediğim her bir gazel divanımın sayfa-larına konulmuş gül yaprağı gibidir.)

2.11.10. Mim/ Mim Koyma

Kur'an-ı Kerim'de vakf-ı lâzım işareti olarak “mim”in konulması¹⁰⁶⁴, kitaplarda okunan yerin mühim olduğunu yahut kitabın bittiğini belirtmek için “mim” yazılması¹⁰⁶⁵ şiirlerde çeşitli anlam katmanları içerisinde işlenir. Sevgilinin yüzü kitap olarak düşünüldüğünde güzellik unsuru olan ağız mim ile ilişkilendirilir.

Zülfün ruhunda cânâ cân üzre cîme benzer

Gûyâ femün yüzünde mushafda mîme benzer (Mostarlı H. Ziyâ'î, G. 142/1)

(Ey sevgili! Yüzünün iki tarafından sarkan saçların “can” kelimesindeki cim harfine benzer. Sanki yüzündeki ağzın mushaftaki mim harfine benzer.)

Dehânun mushaf-ı hüsnünde gûyâ mîm-i ra' nâdur

Ki vakf-ı lâzım için sürh ile konmuş 'alâmetdür (Muhyî, G. 170/5)

(Ağzın, güzelliğinin kitabında sanki hoş bir mim harfidir. Vakf-ı lâzım için kırmızı mürekkeple konulmuş bir işarettir.)

Mîm durur hâtime-bahş-ı kelâm

Olsa n'ola her söz anunla tamâm (Yârî, M. 1/49)

(Sözü tamama erdiren mimidir. Her söz onunla tamamlansa ne olur?)

Kitap kültürü içerisinde “mukaddem-muahhar” bağlamında okunma önceliğini göstermek için “mim” konulması da şiirlere yansır:

Ol leb üzre gaybdan bir mîm komışlar fem degül

Ruhdan la'î mukaddem olduğın eyler beyân (Emrî, G. 363/3)

(O dudak üzerindeki ağız değil gaybdan konulan bir mimidir. Dudağın yanaktan önce olduğunu gösterir.)

¹⁰⁶⁴ Mehmet Kara, “Vakf-ı Lâzım ile İlgili Tespit ve Tahliller”, *Kilitbahir*, S. 18, 2021, s.5-6

¹⁰⁶⁵ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 321.

‘Ârızından lebi hattı ilerü gelse nola

Dehenin kâtib-i sun‘ itdi ön okunmaga mîm

(Kâsımî, G. 41/6)

(Dudağının ayva tüyleri yanağından önce çıksa ne olur? Zira Allah okunma önceliği için ağzına mim koydu.)

2.11.11. Mum Yapıştırma

“Nişan koymak, unutmamak” gibi manalara gelen ve kitap kültürü içerisinde varlık gösteren “mum yapıştırmak” deyiminin temeli, mekteplerde okutulan kitapların ders bitiminde balmumu ile işaretlenmesine dayanır.¹⁰⁶⁶ Zira sıbyan mekteplerinde çocukların kitaplarını açtığı vakit derslerini bulabilmeleri adına ders başlarına bal mumu yapıştırdıkları, tebeşir çektikleri hatta sarımsak sürüp koklayarak derslerini buldukları ifade edilir.¹⁰⁶⁷ Ayrıca, kitap kültürü içerisinde bir eserde tashihe ihtiyaç duyulan yerlerin gösterilmesi adına mum yapıştırıldığı görülür. Nitekim Kınalızâde Hasan Çelebi tezkiresinde rivayet edilen aşağıdaki hadise bu durumu göstermektedir. Rivâyete göre Mevlânâ Vâiz, Süleyman Çelebi’nin eserini eleştirir ve kendisi bir eser yazar. Eser tamamlandıktan sonra tashih edilmesi gereken yerleri işaretmesi adına Üsküplü Atâ’ya gönderir. Eseri gören Üsküplü Atâ‘ kitabın tamamını bal mumuna batırır ve geri gönderir:

Rivâyet olunur ki merhûm Mevlânâ Vâ’iz ‘Arab Süleymân Çelebinün Mevlûdına ahabâr-ı mevzû’ayı müstemildür diyü dahl idüp kendüsi bir mevlûd nazm itdükde bizüm ‘arüz u eş’âr ve san’at-ı şi’rle şi’arımız yokdur. Eger beşeriyet muktezâsı üzre hatâ vâki’ oldıysa ser-i engüşt-i ıslâhla tashîh ve ba’zı yirinde haşv ü tekrâr var ise tenkîh eyleyesüz diyü hazman lî-nefsihi mezbûra gönderür merkûm dahı rekâket ü sahâfet-i nazm-ı mezbûrı ma’lûm idindükde cümlesi muhtâc-ı ıslâh olduğundan kinâyet idüp kitâbı balmumına baturup merhûma ırsâl itdükde mezbûrı meclis-i va’zında ikfâr idüp ‘âlemi başına teng ü târ itmîş idi.¹⁰⁶⁸

Kitap kültüründeki mum yapıştırma geleneği şiirlere de yansır. Sevgilinin beni, dudağı, yarası ders bitiminde yapıştırılan mum gibidir:

¹⁰⁶⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1993, s. 581.

¹⁰⁶⁷ Ahmet Talat Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, s. 270.

¹⁰⁶⁸ Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, s. 569.

Gülşen-i ruhların ikmâlde meşşâta-i hâl

Mûm yapışdırdı duraga budur âyîn-i sebak (Hâtem, G. 83/4)

(Ben gelini, yanağının gülşenin sonunda mum yapıştırdı. Zira ders âdeti böyledir.)

Leb sanma tıfl-ı tab‘ sebak-hân-ı hüsn olup

Bir mûm-ı sürhi âhir-i derse nişân kodı (Vak‘a-nüvîs Râşid, G. CCXXXVI/3)

[Güzellik dersinin okuyucusu olup da dudak gibi gönüneni dudak zannetme. Çocuk tabiatlı sevgili onu dersin sonunu (gösteren), kırmızı bir mum olarak koydu.]

Cemâli mushafında zahm-i rûyî mûm-ı sürh-âsâ

Sebak-hân-ı hüsnün ders-i ‘aşkına ‘alâmetdür (Seyyid Vehbî, G. 22/4)

(Yüzünün kitabındaki yaraları kırmızı mum gibidir. Güzelliğinin talebeleri için aşkın dersine işaretir.)

Mûm yapışdırdı siyeh hâline meşşâta-i hüsn

Olmasun deyu nizâm-ı sebak-ı nâz galat (Hâtem, G. 76/2)

(Güzellik gelini naz dersinin nizamı hatalı olmasın diye siyah benine mum yapıştırmış.)

‘İşve-i sebak olmaya mensî deyü hâlün

Mânende-i mûm safha-i hüsne yakışıkdur (Râtib Ahmed Paşa, G. 75/7)

(Benin, dersin cilvesi unutulmasın diye mum gibi güzellik sayfasına yapıştırılmıştır.)

2.11.12. Mürekkebe Koku Dökme

İslam dünyasında dayanıklılığı, parlaklığı artırmak; kitabın güzel kokmasını sağlamak, haşereleri kitaplardan uzaklaştırmak gibi gayelerle mürekkeplere ıtır, kâfur,

sabır otu, misk gibi özler katılır.¹⁰⁶⁹ Bu durum şiirlere de yansır. Sevgilin ayva tüyleri, kakülü misk kokulu mürekkebe benzetilir:

Kitâb-ı kıssa-i Yûsufda san tasvîr-i Yûsufdur

Hat-ı müşgîn-sevâd içinde Emrî ‘ârız-ı cânân (Emrî, G.388/5)

(Ey Emrî! Misk kokulu siyah ayva tüyleri içinde olan sevgilinin yanağı sanki Yusuf kıssasının kitabındaki Yusuf tasviridir.)

Devr-i ruhunda hoş yaraşur hatt-ı ‘anberîn

Tahrîr olındı berg-i gül üzre kitâb-ı nâz (Kalkandelenli Mu‘îdî, G.171/2)

(Yanağının etrafındaki anber kokulu ayva tüyleri güzel yaraşır. Naz kitabı gül yaprağı üzerine yazıldı.)

Çün hatun hüsnün kitâbın yazdı tahrîr eyledi

Kâkülün müşg-i siyehle çekdi hoş cedvel sana (Muhibbî, G.49/3)

(Ayva tüylerin güzelliğinin kitabını yazdığı için kakülün siyah miskle hoş bir cetvel çekti.)

Hatm idüp hüsnün kitâbını hâtun

Yazdı misk-i nâb ile temme’l-kitâb (Muhyî, G.91/4)

(Ayva tüylerin, güzelliğinin kitabını tamamlayıp saf misk ile “temme’l-kitap” yazdı.)

Ruhında sanma yir yir hatt-ı müşkîn âşikâr oldu

Kitâb-ı hüsninün kalmışlarıdur der-kenâr oldu (Azmizâde Hâletî, G.853/1)

(Yanağında yer yer misk kokulu ayva tüyleri ortaya çıktı. (Onlar) güzelliğinin kitabının kalan kısımları olduğu için kenara yazıldı.)

2.11.13. Rehin Verme

Sözlükte: “Bir borç karşılığında, borç ödenince geri alınmak şartıyla teminat olarak borçlunun alacaklıya bıraktığı, borcun tamâmını karşılayacak değerdeki kıymetli eşyâ, mal vb.” şeklinde tanımlanan “Rehin/Rehn”¹⁰⁷⁰ kelimesi sosyal hayatta

¹⁰⁶⁹ İsmail, E. Erünsal, **Orta Çağ İslam Dünyasında Kitap ve Kütüphane**, s. 275.

¹⁰⁷⁰ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s. 2567.

borç alabilmenin yollarından biridir. Rehin verme, şarap alabilmek için değerli eşyaların rehin bırakılması nedeniyle genellikle şarap ile ilişkilendirilir. Bu gelenekten ilham alan şair, şiirinde farklı mana katmanlarında söz konusu geleneği işler. Sâlikin İlahi aşkı temsil eden şarabı içebilmek için maddi ve manevi varlıklarından vazgeçmesi, Rintlik ve Melâmîlik anlayışının tezahürü olarak şarap müptelası olan kimselerin şarap uğruna değerli eşyalarını rehin bırakması; riyâkâr zâhit ve sûfilerin şarabın lezzetinden uzak kalmaları bahsi geçen mana katmanlarındandır.¹⁰⁷¹

Can, tâc, hırka, serpuş gibi nesnelerin yanında rehin verme ile ilişkilendirilen nesnelerden biri de kitaplardır. Kitabın rehin olarak verilmesinin örneklerini tezkirelerde de görmek mümkündür. Latîfî, Melîhî hakkında bilgi verirken şunları ifade etmektedir: “*Her bir kitâbı bir rûl-ı mey için bir humhânedeyi rehin bu vechle küllî eczâsı meye mürtehin idi.*”¹⁰⁷²

Âşık Çelebî de Hecrî hakkında şunları söylemektedir:

İki yaka ıssı olmayub her zemânda mey-hâneler pîrâmeninde âlûde-dâmen ve bu kadar ‘ilm ü fazl ile harâbât kûşelerinde mânend-i hadrâ’ üd-dimen idi. Evrâk-ı kütûbî girev-i bâde olmakdan ve üzerine cur’a dökilmekden hutûtı levh-i dil-i dil-berândan nakş-ı vefâ gibi mahv olmuş idi.¹⁰⁷³

“Tutu, grev, rehn” kelimeleri etrafında kitabın şaraba rehin verilmesi pek çok beyitte işlenir. Bu beyitlerden bazıları şunlardır:

Revânî, aşağıdaki beyitinde hocasının okuduğunu tutmadığını ve kitabını şaraba rehin verdiğini söyler:

Okudugını dutmaz hâcem zarîf olmuş

Rehn-i mey itdi gördüm mey-hânede kitâbı (Revânî, G.409/4)

(*Hocam zarîf bir kimse olsa da okuduğunu tutmaz. Onu meyhanede kitabını şarap için rehin verirken gördüm.*)

Esrâr Dede de bir beyitinde sûfinin meyhana neşesini tatması halinde bin kitabını şarap için rehin bırakacağını söyler:

¹⁰⁷¹ Esmâ Şahin, **Osmanlı Şiirinde “Şaraba Rehin Verme” Metaforu**, Yücel Dağlı Anısına, Turkuaz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 494-520.

¹⁰⁷² Latîfî, **Tezkiretü’ş-Şuârâ ve Tabsîratü’n-Nuzama**, s. 491.

¹⁰⁷³ Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, **Meşâ’irü’ş-şu’arâ**, s. 232-233.

Bulursa sûfî eger neş'esin harâbâtın

Birer piyâlesini bin kitâb ile değışir

(Esrâr Dede, G.77/2)

(Sûfî eğer meyhanenin neşesini bulursa bir şarap kadehiyle bin kitabını değışir.)

İbrâhim Hafîd Paşa da vâizin kitap ve hırkasını rehin bıraktığını söyler:

Kitâb u hırkasın pîr-i mugâna rehn edip müflis

Ayakdan cür'a-nûş eyler gezer ol der-be-der vâ'iz (İbrahim Hafîd Paşa, G.140/4)

(O müflis, derbeder vâiz kitap ve hırkasını meyhaneciye rehin bırakıp şarabı kadehten içerek dolaşır.)

Kitap ve defterinin tamamını şarap için rehin verdiğini ifade eden Nâzık, karşılığında bir içki kadehinin verilmediğini dile getirir:

Kabûl eylemedi bir piyâleye hammâr

Kitâb u defterimi etmişim elinde girev

(Nâzık, G.184/4)

(Kitap ve defterimi elinde rehin bıraksam da şarap satıcısı onları bir içki kadehi için karşılık kabul etmedi.)

Kendisini müflislerden gören Bağdatlı Rûhî kimi zaman hırkasını kimi zaman kitabını şarap kadehi için rehin verdiğini söyler:

Biz o müflisleriz ki câm-ı meye

Rehn olur gâh hırka gâhi kitâb

(Bağdatlı Rûhî, G. 41/5)

(Biz öyle müflisleriz ki kimi zaman hırkamızı kimi zaman kitabımızı şarap kadehine rehin veririz.)

Zühdü bir kitap olarak gören Osman Şems, saf şarabın arzusuyla bu kitabı meyhanede rehin bıraktığını söyler:

Hevâ-yı la'l-i nâbınla geçüp sevdâ-yı zülfinden

Kitâb-ı zühdümi mey-hânede rehn-i şerâb itdim (Osman Şems, G.462/3)

(Zülfünün sevdasından geçip saf şarabın arzusuyla züht kitabımı meyhanede şaraba rehin bıraktım.)

Osman Nevres de şarap için kitap ve defterlerini rehin olarak bıraktığını söyle ifade eder:

Kitâb u defteri etdim şarâb-ı nâba girev

Ne varsa sâkiye verdim ne köhne kaldı ne nev (Osman Nevres, G.254/1)

(Kitap ve defterimi katıksız, saf şarap için rehin bıraktım. Ne varsa hepsini sakiye verdiğim için eski, yeni hiçbir şey kaldı.)

Remzî de şaraba rehin vermek için yeni kitaplarının olduğunu söyler:

Mey-i gül-gûna rehn itmek için hâzırladum zâhid

Henüz şîrâzenmişdür yeni on cild kitâbum var (Remzî, G. 82/5)

(Ey Zâhit! Gül renkli şaraba rehin vermek için hazırladığım ve henüz şiraze-lenmemiş yeni on cilt kitabım var.)

Özetle, denilebilir ki kitaba rehin verme meselesi şiiirlerde kimi zaman zâhitle-rin, sofuların eleştirisi bağlamında kullanılırken kimi zaman da şairin kendini düşkün bir kimse olarak göstermesi adına kullanılır.

2.11.14. Süsleme

Kitap kültüründe eserler resim, minyatür, tezhip, ebrû gibi sanatlarla süslenir. Söz konusu sanatlardan olan resim sanatı özellikle 12. Yüzyıldan itibaren İslam dün-yasında kitapların süslenmesi adına gelişme gösterir. Bu dönemden itibaren şiir ve edebiyat kitapları da dahil olmak kitapların resimleme geleneğinin yaygınlaştığı ifade edilir.¹⁰⁷⁴ Kitapların resimlenmesi, süslenmesi geleneğinden ilham alan şairler bu ge-leneği şiirlerine yansıtır:

Sevgilinin güzellik kitabını şair gibi kimse resmedemez:

Kimse Ahmed gibi nakş itmez kitâbın hüsnünün

Ne kadar nakkâş olursa idemez Mânî ile bahs (Ahmed Paşa G. 23/8)

(Güzellik kitabını kimse Ahmed gibi nakşedemez. Ne kadar nakkaş olursa olsun Mânî ile bahse giremez.)

---

¹⁰⁷⁴ Jonathan M. Bloom, **Kâğıda İşlenen Uygarlık Kâğıdın Tarihi ve İslam Dünyasına Etkisi**, Çeviren: Zülal Kılıç, İstanbul, Kitapyayinevi, 2003, s. 236-241.

Gönül, sevgilinin ayva tüylerinin nakışıyla resimlenmiş tasvirli bir kitaptır:

Nakş-ı hüsn-i hatunla safha-i dil

Bir musavver kitâbdur gûyâ

(Bâkî, G.14/3)

(Gönül sayfası, sanki ayva tüylerinin güzel nakışıyla süslenmiş tasvirli bir kitaptır.)

Görindi âyine-i dilde Vecdiyâ hat-ı yâr

Sahîfe-i dili nakş eyledi kitâb gibi

(Filibeli Vecdî, G.72/5)

(Ey Vechî! Gönül aynasında yarin ayva tüyleri göründü. Gönül sayfasını kitap gibi süsledi.)

Zülf ü hattunla güzel safha-i haddün benzer

Hûb mecmû'aya kim zeyn ola sünbüller-ile (Edirneli Nazmî, G. 5903/3)

(Zülfün ve ayva tüylerinle yanağının sayfası sünbüller ile süslenmiş güzel bir mecmuaya benzer.)

Kültürümüzde kitap süslemesinde kullanılan tezhip sanatı ise köklü bir geçmişe sahiptir. Kitap sevgisi, okuma hevesi kazandırma, kitap kültürünü geliştirme gibi çeşitli gayelerle yapılan söz konusu sanatta kitaplar müzehhiblerce boya ve yaldızlı süslemeler kullanılarak tezyin edilir. Genellikle kitabın iç kapağına, ilk ve son sayfalarına; başlık ve serlevhalara yapılır. Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'in sûre başları, kitapların bölüm başlıkları da tezhip yapılan yerlerdir. Tezhip için kullanılacak malzemelerin başında altın gelir. Altının tezhip için hazır hale getirilmesi ise güç ve emek gerektiren bir iştir. Zira altın, tezhipte kullanılabilmek adına havada uçacak dereceye gelinceye değin çekiçe dövülür. Altın hazır hale geldikten sonra yapım aşamasına geçilir.¹⁰⁷⁵ Kitabın şairlere ilham kaynağı olmasının tezahürü olarak tezhip, pek çok beyitte işlenir:

Tezhiple süslenen kitabın beğenilen, makbul görülen bir kitap olduğunu ifade eden Mesîhî, sararmış yüzünü sevgilinin kitaba benzeyen yüzüne sürerek onu tezhiplemek ister:

---

¹⁰⁷⁵ İsmet Binark, **Eski Kitapçılık Sanatlarımız**, s. 25-28.

Sürse yüzün Mesîhî yüzüne ‘aceb degül

Tezhîb olıcak dahi mergûb olur kitâb (Mesîhî, G.12/6)

(Mesîhî, yüzünü yüzüne sürse şaşılmaz. Zira kitap tezhip olunduğunda rağbet görür.)

Kemalpaşazâde de sevgilinin yüz aynasına yansıyan sararmış yanağının altınla süslenmiş levhaya benzetir:

Ay yüzün âyînesinde ‘aks-i ruhsârûm benüm

Levha-i zerrîne benzer kim kitâb üstindedür (Kemâlpaşazâde, G.98/2)

(Ay yüzünün aynasına yansıyan benim yanağımın aksi kitap üstündeki altın levhaya benzer.)

Üsküplü Atâ, sevgilinin yanağının sayfasındaki alnını gümüş levhaya benzetir:

Hûb zeyn itmiş cebînün safha-i ruhsârûnı

Levha-i sîmîne benzer kim kitâb üstindedür (Üsküplü Atâ, G.31/3)

(Alnın, yanağının sayfasını güzel bir şekilde süslemiş. O, kitap üzerindeki gümüş levhaya benzer.)

Kazasker Mekkî, sevgilinin güzellik kitabının baştan başa tezhipli olduğunu söyler:

Gözler kamaşdı Mekkî görünce cemâlîni

Zîrâ kitâb-ı hüsnü ser-â-ser zeheblidir (Kazasker Mekkî, G.25/5)

(Mekkî, cemalini görüncü gözleri kamaştı. Zira, güzellik kitabı baştan başa süslüdür.)

Necâtî Bey sevgilinin mushaf gibi olan yüzünün ayva tüyleriyle süslendiğini ifade eder:

Teâlâllâh ne hüsn olur bu kim tezyînidür hattın

Cemâlin âyetin ider rivâyet yedi mushaflar (Necâtî Bey, G. 91/5)

(Allah yüceltsin! Ayva tüylerinin süslediği bu güzellik ne güzeldir. Yedi mushaf cemalinin ayetini rivayet eder.)

Arpaemînizâde Sâmî, memduhun lütuf ve ihsan kitabının tezhipli olduğunu söyler:

Müzehhebdür kitâb-ı müstetâb-ı lutf ü ihsânı

Ser-â-ser nüsha-ı pâkîze-i cûdı muhaşşâdur (Arpaemînizâde Sâmi, K.18/31)

(Lütuf ve ihsanının hoş a giden kitabı tezhiplidir. Cömertliğinin tertemiz nüshası baştan başa haşiyelidir.)

Nev'î ise bir beyitinde sevgilinin kendisini soldurduğunu ve böylece tezhipli bir nüshaya döndüğünü ifade eder:

Nev'î ten-i zerd ile gam-ı hattı gönülde

Bir nüshaya döndürdi beni cildi müzehheb (Nev'î G. 19/5)

(Ey Nev'î! Sevgilinin gönlümdeki ayva tüylerinin derdi beni soldurup cildi tezhipli bir nüshaya döndürdü.)

Necâtî Bey'e göre sevgilinin tavus kuşunun kuyruğuna benzeyen saçları güzellik mushafını süslemiştir:

Halka halka şehper-i tâvûs gibi saçların

Mushaf-ı hüsnün kitâbın serbeser zeyn eylemiş (Necâtî Bey, G.254/5)

(Tavusun kuyruğu gibi halka halka olan saçların güzellik kitabını baştan başa süslemiştir.)

Kitap sanatları içerisinde yer alan Arap harfleriyle güzel yazı yazma sanatı olarak bilinen "hüsn-i hat"¹⁰⁷⁶ da kitap bağlamında şiirlerde işlenir. Kilisli Vâhid bir beyitinde sevgilinin ayva tüyleri ile hüsn-i hat arasında ilişki kurar. Hüsn-i hat ile yazılan mushafın daha çok itibar gördüğünü ifade eden şair sevgilinin yüzünde de ayva tüyleri çıktığı vakit onun ünleneceğini söyler:

Hattı gelince dil-ber olan nâm-dâr olur

Hüsn-i hat ile mushafa çok i'tibâr olur (Kilisli Vâhid, G. 33/1)

(Dilber olan sevgili ayva tüyleri geldiği vakit meşhur olur. Zira hüsn-i hat ile yazılmış mushafa çok itibar olur.)

---

¹⁰⁷⁶ Ahmet Atilla Şentürk, **Osmanlı Şiir Kılavuzu VI**, s.280.

2.11.15. Şerhetme

Şerh geleneği, yazma eserin açıklanmaya gerek duyulan bölümlerini izah etmek yahut noksan kaldığı düşünülen yerleri tamamlamak gayesiyle oluşan bir gelenektir.¹⁰⁷⁷ Klasik Türk edebiyatı şairi bu geleneği şiirine yansıtır. Bu yansımalarından bazıları şunlardır:

Şerh, kitaba itibar kazandırır. Ayva tüyleri de sevgilinin yüz kitabının şerhi olduğu için yüz kitabına itibar kazandırır:

Hatt-ı rûyun görüb ey meh mükedder olma ‘âlemde

Kaçan şerh olmasa nüsha girân-kıymet kitâb olmaz (Feyzî Efendi, s.238)

(Ey ay yüzölü sevgili! Yanağının ayva tüylerini görüp âlemde kederlenme. Zira ne vakit bir nüsha şerh olmazsa kıymetli bir kitap olmaz.)

Şerh bir kitabın anlaşılmasını sağlar. Ancak sevgilinin güzellik kitabı açık, anlaşılır bir kitap olduğu için şerhe/ayva tüyelerine ihtiyaç yoktur:

Kılma kitâb-ı hüsnüne tahrîr hattını

Metn-i mübeyyen olana lâzım degül şürûh (Manastırlı Celâl, G. 33/2)

(Güzellik kitabına ayva tüyelerini yazma. Zira açık, anlaşılır metin için şerhler gerekmez.)

Gönül erbabı kimseler şerhler yazsa da sevgilinin güzellik kitabını idrak edemezler:

Yârun kitâb-ı hüsnini fehm idemez ‘ukûl

Gerçi ki yazdılar ana erbâb-ı dil şürûh (Hamdullâh Hamdî, G.20/4)

(Her ne kadar gönül erbabı kimseler güzellik kitabına şerh yazdılsa da akıllar, onu anlayamaz.)

Âşık/şâir sevgilinin yüz kitabını şerh eder:

---

¹⁰⁷⁷ Sedat Şensoy, “Şerh”, TDVİA, C. 38, İstanbul, 2010, s. 555-558.

Rûşenî vechün senün her bâbile hoş şerh ider

Cem' idüb mecmu'a-i hüsnün kitâb itmekdedür (Dede Ömer Rûşenî, G.10/7)

(Rûşenî, senin yüzünü görüp her bölümüyle şerh eder. Güzellik mecmuanı bir araya getirip kitap yapar.)

Ger cemâlün defterinden şerh idersem bir varak

Ser-be-ser vîrân olup 'âlem kitâb ilen tolar (Ahmed Paşa, G. 2/6)

(Eğer, yüzünün defterinden bir yaprak şerh idersem âlem baştan başa viran olup kitapla dolar.)

Vasf-ı la'lün Ziyâ'î şerh ide ger

Bir mutavvel kitâb olur meşrûh (Mostarlı H. Ziyâ'î, G.47/5)

(Ziyâ'î eğer dudağının vasfını şerh iderse şerh edilmiş mutavvel bir kitap olur.)

Âşığın aşkı, hâli şerh edilip kitaplaştıramaz:

Hezâr defter ü dîvâna sıgmaya 'ışkum

Sanur mısın ki anun şerhi bir kitâb olısar (Kadı Burhâneddîn, G.1191)

(Aşkım, bin defter ve divana sığmaz. Onun şerhinin bir kitap olacağını mı sanırsın?)

Yazub ger bir kitâb idüb idersem vasf-ı hâlüm şerh

Olmaz tâ kıyâmet yalnız hüzn ü melâlüm şerh (Edirneli Nazmî, G.1153/1)

(Eğer, halimin vasıflarını şerh edip bir kitap yazmak istersem sadece hüzn ve kederim kıyamete değin şerh olunamaz.)

Âşığın vücudundaki yaralar güzellik kitabının şerhidir:

Tıfl-ı dil hüsnün kitâbın anlamagıçün temâm

Kilk-i gamzen safha-ı sînemde yazmışdur şürûh (Behiştî, G.70/4)

(Gönül çocuğu güzelliğinin kitabını tam olarak anlayabilsin diye gamze kalemin vücudumun sayfasında şerhler yazmıştır.)

Şerhalarla sîne-i Emrî kitâb-ı derddür

Şerh idüp çizdi anı şemşîr-i bürrânun senün (Emrî, G.263/6)

(Emrî'nin sinesi (üzerindeki) yaralarla dert kitabıdır. Senin keskin kılıcın onu şerh ederek yazı.)

Şerha şerha ideyüm sînemi dildârum eger

Fenn-i 'aşkı ile meşrûh-ı kitâb isterse (Nazîr İbrahim, G.744/2)

(Eğer sevgilim aşk fenni ile ilgili şerhedilmiş bir kitap isterse göğsümü çizik çizik edeyim.)

Memduhun cömertliği şerh edilse kitaba deftere sığmaz:

Şerh olınsa kitâb-ı cûdı eger

Sıgmaya harfî fasl ile bâba (Filibeli Vecdî, K.20/2)

(Eğer, lütfunun kitabı şerh olınsa bir harfî fasıl ve bölümlere sığmaz.)

Yine şerh eylemez metn-i kitâb-ı fazlın

Ne kadar hâşîyelendürse kenârın Vassâf (Bosnalı Sâbit, K.37/19)

(Vassaf kenarını ne kadar haşiyelendirse de fazilet kitabının metni yine şerh edilemez.)

Aşk ilminin bir harfî şerh edilse kitap olur:

Ey fenn-i 'aşkdan bana müşkil soran kişi

Bir harfî şerh olınsa anun bin kitâb olur (Gelibolulu Sürûrî, G.140/3)

(Ey aşk ilminden bana zor soru soran kişi! Onun bir harfî şerh edilse bin kitap olur.)

Günah kitabının kıyamete kadar şerh edilse yine de tamamlanmaz:

Benüm ol mücrim ü 'aşî ki kitab-i güneğim

Yazsalar haşre degin şerhe degüldür kâbil (Hüdâyî-i Kadîm, K.3/ 36)

(O günahkâr, âsi benim. Öyle ki günah kitabım kıyamete kadar yazılrsa şerh edilemez.)

Ayva tüyleri, yanak kitabını şerh eder:

Küfâr-ı haddüni hattun yazup şerh eylemek ister

Te‘âlâ’llâh anı hakk it gider yanlış kitâb olmaz (Muhibbî, G.1328/5)

(Ayva tüylerin yanağının kafirliğini yazıp açıklamak ister. Maşallah onu kazı-yarak sil ki kitap yanlış olmaz.)

Metn-i hüsnin gerçi hattât-ı ezel evvel yazup

Sonradan hattı gelür şerh eyleyüp i‘râb ıder (Muhibbî, G. 1104/3)

(Gerçi ezel hattatı önce güzelliğinin metnini yazsa da ayva tüyleri sonradan gelip (onu) şerh edip iraplandırır.)

Bülbül aşk ayetlerini şerh eder:

Şevk ile şerh etmege âyât-ı aşkı bâb bâb

Fasl-ı gülde bülbüle evrâk-ı gül besdir kitâb (Usûlî, G.7/1)

(Şevkle aşk âyetlerini bölüm bölüm şerh etmek için bülbüle kitap olarak gül mevsiminde bir gül yaprağı yeter.)

Gözden akan kan, yürek yarasının şerhidir:

Yüregüm yâresini şerh etdi

Pâre pâre gözümde hûn-ı ciger (Hecrî, G. 35/5)

(Gözümde parça parça olan ciğer kanı, yüreğimin yarasını şerh etdi.)

Yazar göz perdesine eşk şerh-i hâl bilmez kim

Ohınmaz kan ile yazılsa hat evrâk-ı al üzre (Fuzûlî, G. 242/5)

(Gözyaşı göz perdesine hâl şerhini yazar. Ancak kırmızı kâğıt üzerine kan ile yazı yazıldığında okunamayacağını bilmez.)

Gül, her sabah yaratılışın vasıflarını şerh eder:

Şerh edüp sûsenlere evsâf-ı hulkın gezdürür

Gonceden her subh açup gülşende yüz tûmâr gül (Fuzûlî, K. 8/50)

(Gül yaratılışının vasıflarını susamlara açıklamak için her sabah gülşende goncadan yüz yaprak açarak dolaştırır.)

Her bir gül yaprağı, gam şerhini yazan bir dildir:

Bir zebândur şerh-i gam takrîrine her berg-i gül

Eylemez bî-hûde gül gördükde efgân ‘andelîb (Fuzûlî, G. 34/2)

(Her gül yaprağı gam şerhini yazan bir dildir. Zira bülbül gül gördüğü zaman boş yere figan etmez.)

Kirpikler gam kitabını şerh eder:

Yüzde nakş-ı hûn-dil râz-ı nihânum fâş eder

Şerh-i gam takrîrine her kirpügüm bir hâmedür (Fuzûlî, G. 67/4)

(Yüzdeki kanlı gönlün nakışı gizli sırrı ortaya çıkarır. Her bir kirpiğim dert şerhini yazan bir kalemdir.)

İnleme şairin derdinin şerhidir:

Şerh iderdi gussamı yir yir zebân-ı hâl ile

Nâle dirler adına göynüklü sâzum var idi (Cefîlî, G. 381/5)

(Nale adı verilen bağıri yanık bir sazım var. Hâl diliyle gussamı yer yer şerh ederdi.)

2.11.16. Tashîh Etme

“Tashîh”¹⁰⁷⁸ kelimesi “Düzeltilme, yanlışları doğru hâle getirme; İyileştirme; Basılmakta olan bir eserin provasındaki yanlışları düzeltme; öyle bir eser üzerinde yapılan düzeltmeleri gösteren prova” manalarına gelir. Kitap kültüründe varlık gösteren bu gelenek şiirlere de yansır. Söz konusu yansımaların görüldüğü bazı beyitler şunlardır:

Edirneli Nazmî bir beyitinde amel defterini tashih etmek ister:

Defter-i a’ mâlûmi tashîh idebilem mi âh

İtmedin bu defter-i zamâna tayy benüm (Edirneli Nazmî, 4385/4)

(Eyvâh! Zamanın defteri ortadan kalkmadan amel defterimi tashih edebilir miyim bilmiyorum.)

---

¹⁰⁷⁸ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s.3041.

Cem'î ise başkalarının defterini tashih eden Ruznameci İbrahim Efendi'nin ölümünü kaderin ömür defterine yanlış yazı çekmesiyle açıklar:

Defter-i gayrı o tashîh ider iken hayfâ

Çekdi ser-defter-i 'ömrine kaza hatt-ı sakîm (Cem'î, T. 12/6)

(Diğer defterleri o tashih ediyorken ne yazık ki kader ömrünün ser-defterine yanlış hat çekti.)

Sevgilinin ağzı ezel ressamınca tashih edilmiştir:

Zehî tecellâ-yı hüsn ü zehî cemâl-i melîh

Ezel musavvir kılmış dehânunı tashîh (Sirâcî, G. 75/1)

(Güzelliğinin tecellisi, şirin güzelliği ne hoş. Ezel ressamı ağzını tashih etmiş.)

Ayva tüyleri sevgilinin dudağının şüphelerini tashih eder:

Hatun kıldı lebün sırrını tasrîh

Mahâll-i şübhe idi itdi tashîh (Remzî, G. 27/1)

[Ayva tüylerin dudağının sırrını açık açık anlattı. Şüphe yeriye (onu) tashih etti.]

Âşık bir kitap olarak düşünüldüğünde sevgili onu tashih eder:

Gözden geçürse nüsha-i hâlüm o meh-cebîn

Tashîh olur Ferîdî firâkum sekâmetüm (Ferîdî, G. 208/5)

(Ey Ferîdî! O alını açık sevgili halimin nüshasını gözden geçirse ayrılığımın yanlışlığı düzeltilir.)

Devlet kitap olarak düşünüldüğünde onu tashih eden yöneticidir:

Sen oldun şübhesüz tashîh-sâz-ı nüsha-i devlet

Ser-i tîgun ki der-kayd-ı tırâş-ı harf-i bî-câdur (Seyyid Vehbî, K.30/57)

(Sen şüphesiz devlet nüshasının musahhihi oldun. Senin kılıcının ucu yersiz harfin tıraşının kaydır.)

Sevgilini ayva tüylerini usturayla kesmesi bir kitabın kalemıraş ile tashil edilmesine benzer:

Hatt-ı rûyın n'ola iderse sûtürreyle tırâş

Nüshayı nâvek-i gezlikle iderler tashîh (Hayrî, G. 30/4)

(Yanağının ayva tüylerini usturayla tıraş ederse buna şaşılmaz. Zira nüshayı kalemtırâş ile tashih ederler.)

2.12. KUR'ÂN-I KERÎM İLE İLGİLİ İNANIŞ VE UYGULAMALARIN KLASİK TÜRK ŞİİRİNE YANSIMALARI

Bir inancı tanıyıp onu benimsemek, toplumun siyasi, sosyal ve kültürel olmak üzere çeşitli yönlerden köklü değişiklikler yaşamasına zemin oluşturur. Türklerin İslâmiyeti tanımları ve benimsemeleri de onların yaşam tarzlarında, dünya görüşlerinde, âdet ve geleneklerinde değişmelere sebebiyet verir ve bu durum toplum içerisinde yeni kültürel oluşumların meydana gelmesini sağlar. İslâmiyet inancını benimseyen toplum, Allâh'ın kelâmı olan ve Hz. Peygamber'e Cebrâil (a.s.) tarafından vahyedilen Kur'ân-ı Kerîm'e imân eder, sonsuz bir saygı duyar, hayatının her bir anını onunla şekillendirir. Bu durum toplum içerisinde Kur'ân-ı Kerîm kültürünün oluşup gelişmesine vesile olur. Türk toplumunda Kur'ân-ı Kerîm kültürün izlerini süren Sülün (2015), hazırlamış olduğu “*Türk Toplumunun Kur'ân Kültürü*” adlı eserinde söz konusu kültürü tahlil eder ve şunu söyler:

Türk toplumunun düşünüş ve davranış kalıpları büyük ölçüde dine göre şekillenmiştir. Kur'ân öğretileri Türkün adeta iliklerine işlemiştir: Yediği, içtiği, giydiği, çıkardığı, yaptığı-kaçındığı her şeyin özünde Kur'ân vardır. Türk medeniyetinin ruhu Kur'ân'dır...¹⁰⁷⁹

Kur'ân-ı Kerîm bağlamında oluşan ve toplum içerisinde görülen inançlar, uygulamalar klasik Türk şiirine de yansır. Özellikle sevgilinin yüzünün mushafa benzetilmesinden hareketle kaleme alınan beyitlerde söz konusu inanç ve uygulamalar görülür. Çalışma neticesinde şiirlere yansıdığı tespit edilen inanç ve uygulamalar şunlardır:

2.12.1. Açık Kalan Kur'ân-ı Kerîm'i Şeytan Okur

Toplum içerisinde, Kur'ân-ı Kerîm “Şeytan okur.” düşüncesiyle açık bırakılmaz. Âyet yazılı olan sayfaların Kur'ân-ı Kerîm'e düşman olanların eline geçmemesi

---

¹⁰⁷⁹ Murat Sülün, **Türk Toplumunun Kur'ân Kültürü**, 2. Baskı, Ensâr Neşriyat, İstanbul, 2015, s. 17.

için gayret gösterilir.¹⁰⁸⁰ Bu inanç ve uygulama şiirlere de yansır.¹⁰⁸¹ Divan şiirinde sevgilinin yüzü umumiyetle mushafa benzetilir. Bu benzetmeden mülhem rakip de şeytan olarak görülür. Bundan dolayı şair sevgiliden mushaf gibi olan yüzünü örtmesini ister:

Açma nikâb-ı vechini agyâra kıl hazer

Açık bulunca mushafı şeytân okur yazar (Selahattin Uşşâkî, G. 51/4)

(Yüzünün örtüsünü başkalarına açmaktan sakın. Zira şeytan mushafı açık görünce okur.)

Bî-nikâb olma habîbim görmesin yüzün rakîb

Mushaf açık olıcak dirler anı şeytân okur (Necâtî Bey, G. 197/5)

(Sevgilim, rakibin seni görmemesi için yüzünü örtüsüz bırakma. Zira mushaf açık kalırsa onu şeytan okur derler.)

Seb 'a'l-mesânî sırrını keşf itme münkire

Mü'min gerek ki mushafı küffâra açmaya (Manastırlı Celâl, G. 569/4)

(Münkire "Seb 'a'l-mesânî" sırrını açıklama. Münin olan kişinin, mushafı kâfirlere göstermemesi gerekir.)

Rakibin, sevgilinin güzellik kitabını okumasında bir sakınca görmeyen Çâkerî bu durumu kâfirlerin Kur'ân-ı Kerîm'i anlayamamalarıyla izah eder:

Rakîbe okusa hüsnün kitâbın

Ki kâfir ma 'nî-i Kur'ân'ı bilmez (Çâkerî, G.55/3)

(Güzelliğinin kibını rakibe okusa da kâfir Kur'ân-ı Kerîm'in manasını bilmediği için sorun değil.)

Sehî Bey ise, sevgilinin amber kokulu zülfünü gül yanağına koymasına razı gelmez. Zira, Hristiyan eli mushafa değmemelidir.

---

¹⁰⁸⁰ Murat Sülün, a.g.e., s. 45.

¹⁰⁸¹ Ahmet Talat Onay, Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, s.242.

Koma gül-ruhsâruna ol zülf-i ‘anber-sâ deger

Mushaf-ı hüsne yazuk niçün yed-i tersâ deger (Sehî Bey, G. 85/1)

(O amber kokulu zülfünü gül yanağına koyma. Yazıktır, niçin Hristiyan eli güzelliğ kitabına deysin?)

2.12.2. Cum‘a Günü Kur‘ân-ı Kerîm Okuma

Kur‘ân-ı Kerîm‘i okumak için seçilen en uygun vakitlerden biri cuma günüdür.¹⁰⁸² Ravzî de aşağıdaki beyitinde âşıkların cuma günü sevgilinin güzelliğ kitabını ezberden okuduğunu ifade eder:

Mescide gelse eger nâz ile dil-ber Cum‘a gün

Mushaf-ı hüsnin okur ‘âşıklar ez-ber Cum‘a gün (Ravzî, G. 450/1)

(Gönlü kendine çeken sevgili cuma günü mescide gelse âşıklar onun güzelliğ mushafını ezberden okur.)

2.12.3. Gazaya Kur‘an-ı Kerim Götürmeme

Mostarlı Hasan Ziyâ‘î, Hz. Ali (r.a.) ile Muaviye arasında geçen Sıffın Savaşı‘nı¹⁰⁸³ hatırlatan şu beyitinde gazaya giderken mushaf götürmenin yasak olduğunu ifade eder:

Çün gelürsin katlüme bârî yüzün göster didüm

Didi menhîdür alup gitmek gazâyâ mushafı (Mostarlı H. Ziyâ‘î, G. 443/3)

(Mademki beni öldürmeye gelirsin bari yüzünü göster, dedim. Mushafı alıp gazaya gitmek yasaklanmıştır, dedi.)

Nedîm de bir beyitinde Sıffın Savaşı‘nı şöyle işaret eder:

Kaddin ki ceşş-i işveye şâhım alem çeker

Mushaf komak ferâzına hattın değil aceb (Nedîm, G. 7/3)

(Şâhım! Senin boyun işve ordusuna alem çeker. Ayva tüylerinin ucuna mushaf konulsa şaşılmaz.)

---

¹⁰⁸² Mahmut Yeşil, “Kur‘ân-ı Kerim‘i Okuma Âdabı”, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 4, S. 4, 1991, s. 218-219.

¹⁰⁸³ İsmail Yiğit, “Sıffın Savaşı”, TDVİA, C. 37, İstanbul, 2009, s. 108-109.

2.12.4. Hasta için Kur'ân-ı Kerim Okuma

Kur'an-ı Kerim'de: “Biz Kur'an'dan öyle bir şey indiriyoruz ki, o müminler için bir şifa, bir rahmettir; zalimlerin ise sadece ziyanını arttırır.”¹⁰⁸⁴ âyet-i kerîme-sine nâil olabilmek, Hz. Peygamber'in sünnetini yerine getirebilmek ve şifaya erişebilmek adına hasta olan kimselere Kur'ân-ı Kerîm okunur. Hastalığın, musibetin türüne göre farklı âyet-i kerîmeler belirlenmiş sayı adedince okunur.¹⁰⁸⁵ Toplum içerisindeki bu inanış, divan şiirinde de yerini bulur. Taşlıcalı Yahyâ ve Ubeydî bahçede gördükleri goncayı/gülü hasta için kitap okuyan kişiye benzetir:

Başın egüp bu gonce gülistân okur kaçan

Ben sanuram ki hastesi için kitâb açar (Taşlıcalı Yahyâ G.73/2)

(Bu gonca, ne zaman Gülistan okursa, ben hasta için kitap açıp okuyor zannedirim.)

Meger ki nergis-i cânânı hastadur dediler

Çemende gülleri gördüm seher ki açdı kitâb (Ubeydî, G.12/2)

(Güllerin, seher vakti çimende kitap açtığını gördüm. Meğer sevgilinin gözünün hasta olduğunu söylediler.)

Nev'îzâde Atâyî, sabah rüzgarına seslenerek ondan, hasta olan bülbülün şifa bulması için gül kitabı açmasını ister:

Derdi def' olsun okuyup üstine efsûn üfür

Gül kitâbın ey sabâ gel bülbül-i bîmâra aç (Nev'îzâde Atâyî, G.21/4)

(Ey seher yeli! Gel, gül kitabını hasta bülbül için aç. Onu okuyup derdinin yok olması için üzerine üfle.)

Muhyî'ye göre gönlü hasta olan âşık sevgilinin güzellik kitabından şifa bekler:

Hüsni kitâbını görüp haste dilüm umar şifâ

Fâtîha-i hat-ı lebi çün o kitâb içindedür (Muhyî, G.240/3)

(Hasta gönlüm güzellik kitabını görünce şifa bekler. Zira dudağının ayva tüylerinin fatıhası o kitap içindedir.)

¹⁰⁸⁴ Kur'an Yolu, (Erişim 25 Eylül 2022), İsra 17/82.

¹⁰⁸⁵ Murat Sülün, *Türk Toplumunun Kur'ân Kültürü*, s. 71.

Şâhidî de ölüm döşeğinde yatan bir hasta olduğunu söyler ve sevgiliden kitabını açıp şifa niyetiyle Yâsin-i Şerîf okumasını ister:

Yatur ölümli derdünile haste Şâhidî

Gel Yasîn okı üstine cânâ kitâbun aç

(Şâhidî, G. 22/5)

(Ey sevgili! Şâhidi senin kişiyi ölüme götüren derdinle hasta bir halde yatmaktadır. Gel, kitabını açıp onun üzerine Yasin oku.)

Peşteli Hisâlî, sevgilinin yüzünü kitaba benzetir ve gözün şifa bulmak için kitap açtığını söyler:

Yüzün mushaf hatun i' râb ü hâlün noktadur yer yer

Gözün bîmâr olup sıhhat için gûyâ kitâb açmış (Peşteli Hisâlî, G. 219/ 2)

(Yüzün mushaf, ayva tüylerin irap, benin ise o kitabın yer yer noktalarıdır. Sanki gözüñ hasta olup şifaya kavuşmak için kitap açmış.)

Senî Ali ise, derman kitabının açılmasını istemez. Zira onun derdi devasız bir derttir:

Devâsuz derde düşdüm gel tabîbüm

Bana dermân için açma kitâbun

(Senî Ali, G.159/6)

(Ey tabibim! Devasız bir derde düştüm gel. Bana derman için kitabını açma.)

2.12.5. Hz. Osman'ın (r.a.) Kanının Mushafa Akması

Hz. Osman'ın (r.a.) Kur'ân-ı Kerîm okurken şehit edildiği ve kanının Bakara Sûresi'nin 2/137. âyet-i kerîmesine damladığı ifade edilir ve bu hadiseden ötürü “Hz. Osman'ın mushafı budur.” diyerek pek çok mushafın ortaya çıktığı söylenir.¹⁰⁸⁶ Bosnalı Sâbit de aşağıdaki beyitte söz konusu hadiseyi hatırlatır. Sevgilinin yanağını mushafa benzeten Sâbit, kanlı göz yaşını da şehit kanıyla ilişkilendirir:

Eşküm sahîfe-i ruh-ı cânâna düşmesün

Hûn-ı şehîd Mushaf-ı 'Osmâna düşmesün

(Bosnalı Sâbit, G. 266/1)

(Gözyaşım, sevgilinin yanağının sayfasına düşmesin. Şehit kanı Hz. Osman'ın mushafına düşmesin.)

Bâkî ise sevgilinin yanağını Hz. Osman'ın (r.a.) mushafı olarak görür:

---

¹⁰⁸⁶ Ziya Şen, **Hz. Osman Döneminde İstinsah Edilen Mushafların Akibeti**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 36, 2014, s. 32-33.

Hançer-i gamze-i hûn-rîzüne tîg-i Hayder

Safha-i ‘ârızuna mushaf-ı Osmân dirler (Baki, G.144/3)

[Kan dökücü gamzenin hançerine Hz. Ali’nin (r.a.) kılıcı, yanağının sayfasına da Hz. Osman’ın (r.a.) mushafı derler.]

2.12.6. Kâfirlerin İddiaları Kur’ân-ı Kerîm’le Son Bulur

Kur’ân-ı Kerîm, itikâdi meselelerin çözüme kavuşturulmasında naklî deliller arasında yer alır. Kalkandelenli Mu‘îdî de Kur’ân-ı Kerîm’in delil olarak kullanılmasından ilhamla sevgiliden mushafa benzettiği yüzünü açmasını ister. Zira, iddiacılar ancak mushaf açıldığında ikrara gelecektir:

Mushaf-ı ruhsârun aç ikrâra gelsün müdde‘î

Kâfiri ilzâm idersin eyle Kur’ân ile bahs (Kalkandelenli Mu‘îdî, G. 47/4)

[İddiacının (sözünü) kabul etmesi için yanağının mushafını aç. Zira, Kur’ân-ı Kerîm’in (ayetlerinden) bahsedersen kâfiri susturursun.]

2.12.7. Kıyamet Vakti Kur’ân-ı Kerîm’in Göğesini Çekilir

Kıyâmet günü Kur’ân-ı Kerîm’in ortadan kalkması hususunda çeşitli rivayetler mevcuttur. Tıflî Ahmed Çelebi ve Nev‘îzâde Atâyî aşağıdaki beyitlerde söz konusu inancı işaret eder. Goncayı kitaba benzeten Tıflî Ahmed Çelebi rüzgârın goncayı havaya kaldırmasıyla kıyamet günü Kur’ân-ı Kerîm’in göğesini çekilmesi arasında ilişki kurar:

Çıkardı bâd yine gonceyi hevâya görenler

Kıyâmet oldu sanurlar göğesini kitâb çekildi (Tıflî Ahmed Çelebi, G.182/2)

(Rüzgar, goncayı havaya çıkardı. Görenler kıyamet koptuğu için kitap göğesini çekildi zannederler.)

Nev‘îzâde Atâyî de aşağıdaki beyitinde sevgilinin boyunun uzaması ve ayva tüylerinin ortaya çıkmasıyla Kur’ân-ı Kerîm’in göğesini çekilmesi arasında bağ kurar:

Belürdi hatt-ı ruhi kad çeküp o serv-i revân

Kıyâmet oldu sanasın göğesini çekildi kitâb (Nev‘îzâde Atâyî, G.9/2)

(O yürüyen servi, büyüdüğünde yanağının ayva tüyleri ortaya çıktı. Kitap göğesini çekildiği için kıyamet oldu sanırsın.)

2.12.8. Kişiyi Kur’ân-ı Kerim Çarpar

Kur’ân-ı Kerim ile ilgili toplum içerisinde var olan inanışlardan biri de onun insanları çarpmasıdır.¹⁰⁸⁷ Bugün dahi “ekmek mushaf çarpsın” ifadesi toplum içerisinde yaygın kullanımdadır. Bu inanış şiiirlere de yansır:

Hoca Dehhânî, bir beyitinde cihan şahının fena olduğunu düşünmesi durumunda Kur’ân-ı Kerîm’in kendisini çarpacağını ifade eder:

Eger yavuz sanur-ısam sana i şâh-ı cihân

Dutar Hudâ hakı-y-içün beni kitâb bugün (Hoca Dehhânî, G.59/3)

(Ey cihân şâhı! Senin kötü olduğunu düşünürsem Allâh hakkı için kitap beni çarpar.)

Siverekli Re’fet, bir beyitinde yüzü kitaba benzetir ve bu kitaba yalandan el basıldığında mukaddes kitabın onu çarpacağını söyler:

Mushaf-ı rûyuna el basma yalandan Re’fet

Seni çarpar hazer et sonra mukaddes o kitâb (Siverekli Re’fet, G. 10/7)

(Re’fet, yüzünün kitabına yalandan el basmaktan sakın. Zira, o kutsal kitap seni çarpar.)

Baba Hüsnü de bir şiirinde yazılanlara inkâr edenlerin çarpılacağını ifade eder:

Zann itme yazmışdır bunları biri

Devâm it şunlara gezme serseri

Bu ‘ilâçların var kitâbda yeri

Kim inkâr iderse mutlakâ çarpar (Baba Hüsnü, /VIII S. 301)

(Bunları biri yazmıştır zannetme. Devam et şunlara sersiri gibi gezme. Bu ilaçların kitapta yeri var. Kim inkâr ederse mutlaka çarpar.)

2.12.9. Kur’ân-ı Kerîm Üzerine Yemin Edilir

Türk kültüründeki yeminin klasik Türk şiirine yansımaları üzerine çalışma yapan Nas¹⁰⁸⁸ (2017), araştırmasında yemin etme şekilleri olarak ilk sırada Allah, Kur’an,

---

¹⁰⁸⁷ Murat Sülün, **Türk Toplumunun Kur’ân Kültürü**, s. 50.

¹⁰⁸⁸ Şevkiye Kazan Nas, “Oğuz Türklerinden Bugüne Gelen Türk Kültürünün İzinden: Klasik Türk Şairlerinin Dilinden And İçmek”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, C. 117, S. 230, 2017, s. 143-144.

Din ve İman üzerine yemin etmekten bahseder. Sözün inandırıcılığı artırmak gayesiyle Kur'ân-ı Kerîm'e el basılır.¹⁰⁸⁹ Sosyal hayatta varlığını devam ettiren bir yemin şekli olan Kur'ân'a el basarak, öperek yemin etmenin izleri birçok beyitte görülür. Aşağıdaki beyitlerde de görüldüğü üzere şairler umumiyetle sevgilinin yüzünü, güzelliğini mushafa benzetirler. Bu benzetmenin temeli yüzün parlak olmasına ve yüzde yazıyı andıran ayva tüylerinin bulunması dayanır. Kur'ân-ı Kerîm üzerine yemin etme geleneğini de genellikle bu bağlam içerisinde işlenir:

Öpüp kitâb-ı ruhun eyledüm hezâr kasem

O şûha sıdk-ı derûnum inandırıncaya dek (Nâbî, G.406/8)

(O işveli sevgiliyi gönlümün sadakatine inandırıncaya dek yanağının kitabını öpüp binlerce kez yemin ettim.)

Gönüller aldugın inkâr ider meger zülfün

Elini mushafa urmuş yemîn ider zülfün (Bâkî, G. 250/1)

[(Senin) saç lülelerin gönüller aldığını inkâr edermiş. Şu kadar ki elini mushafa koymuş yemin eder.]

Kitâb-ı hüsnine itsek kasem berây-ı vefâ

Hulûs-ı kalbümüze i'timâd ider mi 'aceb (Vâhit Mahtûmî, G.14/4)

(Vefalı olduğumuza inandırmak maksadıyla güzellik kitabına yemin etsek acaba (o sevgili) kalbiminiz saflığına güvenir mi?)

Da'va-yı ışk itmede sâdık degülsün diriken

Mushaf-ı hüsnine and içdüm inandurdum yine (Vechî, G. 163/3)

[Sevgili: "Aşk davasını sürdürmekte sadık değilsin." dediği zaman ben onun güzellik kitabına and içtim ve onu (sâdık olduğuma) inandırdım.]

Gice teşrîfini bezm-i rakîbe eyleyüp inkâr

Elin ol meh kitâb-ı hüsnine itdi kasem basdı (Hâmî Ahmed, G.65/14)

(O ay yüzlü sevgili, gece rakibin meclisini şerefleştirdiğini inkâr edip yemin için elini güzellik kitabına bastı.)

---

¹⁰⁸⁹ Murat Sülün, *Türk Toplumunun Kur'ân Kültürü*, s. 46.

Yemîn it mushafa tek mushaf-ı hüsne yemîn itme

Cemâlün kadrini pest eyleme sana ziyândur bu (Diyarbakırlı Mâlî,K.3/60)

(Mushafa yemin et ancak güzellik mushafına yemin etme. Zira cemalinin kıymetini düşürmek sana ziyandır.)

2.12.10. Kur’ân-ı Kerîm Hatmedildiğinde Hatim Duası Okunur

“Örtmek, mühürlemek, bir şeyi tamamlayıp sonuna ulaşmak” manasına gelen hatm, Kur’ân-ı Kerîm’i başından sonuna değin yüzünden yahut ezbere okuyup bitirme manasına gelir. Allâh’ın emirlerine tâbi olmak, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in sünnetine, hadîs-i şeriflerine uymak gayesiyle müslümanlar, Kur’ân-ı Kerîm ile meşgûl olmaya, onu hatmetmeye gayret gösterirler. Bilhassa Ramazan ayında camilerde, evlerde Kur’ân-ı Kerîm’i okuyup hatmetmek âdet haline gelmiştir. Hatim tamamlanması akabinde dua edilir.¹⁰⁹⁰ Toplum içerisindeki bu âdetten ilhâm alan Azmizâde Hâletî de bir beyitinde gönüle seslenir ve övgü mushafını hatmedip dua ederek tamamlamasını söyler:

Yüri hatm eyle ey dil mushaf-ı medhin du‘â birle

Hezâr-ı gül-şen-i nazmam diyü uzatma destânı (Azmizâde Hâletî, K. 1/38)

(Ey gönül, övgü mushafını dua ile artık tamamla. Nazım gülşeninin bülbülü-yüm, diyerek destanı uzatma.)

2.12.11. Kur’ân-ı Kerîm Okumak Günahların Bağışlanmasına Vesile Olur

Kur’ân-ı Kerîm’de: “Ancak tövbe edip inanarak erdemli işler yapanın durumu başkadır; Allah böylelerinin kötü hallerini iyiye çevirecektir. Allah çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.”¹⁰⁹¹ âyet-i kerîmesinde buyurulduğu üzere kötü hallerine tövbe eden bir müslüman Allah’ın ihsanıyla iyi hallerle hemhal olur. Diyarbakırlı Lebîb de aşağıdaki beyitinde siyahlığından ötürü kâfir ve küfür ile ilişkilendirilen zülfden vazgeçip sevgilinin yanak mushafını okuduğu söyler. Küfürden vazgeçip mushaf okuması hatalarının sevaba dönmesine vesile olur:

¹⁰⁹⁰ Abdurrahman Çetin, “**Hatim**”, TDVİA, C.16, İstanbul, 1997, s. 468-469.

¹⁰⁹¹ Kur’an Yolu, (Erişim 28 Temmuz 2023), Furkan 25/82.

Zülfünden el çekip okuruz mushaf-ı ruhun

Etdin savâba şimdi mübeddel hatâmızı (Diyarbakırlı Lebîb, G. 145/4)

(Zülfünden vazgeçip yanağının mushafını okuruz. Artık hatamızı sevaba döndürdün.)

2.12.12. Kur’ân-ı Kerîm Okumak Vesveseyi Yok Eder

Kur’ân-ı Kerîm’in Âr’âf sûre-i celîlesinin 200 ve 201. âyet-i kerîmelerde şöyle buyrulur: “Eğer şeytandan bir fitleme seni dürtüklerse hemen Allah’a sığın! Allah her şeyi işitir, her şeyi bilir. Takvâ sahipleri, içlerine şeytandan gelen bir saptırıcı fikir doğduğunda O’nu düşünüp hemen gerçeği görürler.”¹⁰⁹² Süheylî de aşağıdaki beyitinde vesvese derdinden kurtulmak için Kur’ân-ı Kerîm’in okunması gerektiği inancını işler:

İy Süheylî gam-ı vehmden olayın dirsene emîn

Kanda ‘azm eyler isen âyet-i Kur’ân ile git (Süheylî, G. 31/5)

(Ey Süheylî! Vesvese derdinden kurtulayım dersen, gittiğin yere Kur’ân-ı Kerîm ile git.)

2.12.13. Kur’ân-ı Kerîm’de Hata Olmaz

Kur’ân-ı Kerîm’in nasıl ilahi bir kitap olduğu hususunda Bilmen’in (2019) ifade ettiği hususlardan biri de şudur: “Kur’an-ı Mübîn hiçbir kitaba benzemez, bunun mânasını hiçbir kimse değiştiremez, nazmının yerine de başka bir lâfız konulamaz ve hiçbir tercüme Kur’ân hükmünü alamaz.”¹⁰⁹³ Bu ifadelerin de işaret ettiği üzere Allah’ın vahyiyle inzal olan Kur’ân-ı Kerîm’de hatalı, noksan bir ifade bulunmaz. Bu inançtan mülhem Mostarlı Hasan Ziyâ’î de sevgilinin yüzünü mushafa benzetir ve yüzdeki ayva tüylerinin hata olarak görülmemesi gerektiğini söyler:

---

¹⁰⁹² Kur’an Yolu, (Erişim 18 Ekim 2023), A’râf 7/200-201.

¹⁰⁹³ Ömer Nasuhi Bilmen, **Büyük İslam İlmihali**, Düzeltten-Sadeleştiren: Mehmet Talu, Çelik Yayınevi, İstanbul, 2019, s. 43.

‘Ârızunda degül ol hatt-ı perîşân galat

Hîç olur mı ki ola âyet-i Kur’ân galat (Mostarlı H. Ziyâ’î, G. 204/1)

(Yanağındaki o perişan ayva tüyleri hata değildir. Zira Kur’ân-ı Kerîm’in âyetlerinde hiç hata olmaz.)

2.12.14. Kur’ân-ı Kerîm Okunduğunda Şeytan Kaçar

İslam inancına göre şeytan, Kur’ân okunan yerden kaçar. Bu inanç şiirlere de yansır. Nigârî ve Hatmî’den alınan aşağıdaki beyitler bu inancın şiirlere yansımalarını gösterir. Nigârî, eleştirel nitelikteki beyitinde âlimlerin içki meclislerinde bulunmamasını Kur’ân-ı Kerîm okunduğu zaman şeytanın kaçmasına benzetir:

Dağılur ehl-i vera‘ mutrib-i hoş-hân okugec

Böyledir dîv kaçar kim okusa Kur’ânı (Nigârî, G. 650/6)

(Okuyuşu güzel olan sazende okuduğunda âlimler dağılır. Öyle ki her kim Kur’ân-ı Kerîm’i okusa şeytan oradan kaçar.)

Hatmî ise sevgilinin ayva tüylerini gören rakibin kaçmasını Kur’ân-ı Kerîm ile şeytanın bir arada bulanamayacağı inancıyla izah eder:

Mushaf-ı hüsninde hattun görüben kaçdı rakîb

Hîç şeytân cem‘ ola mı bir yire Kur’ân ile (Hatmî, G. 130/2)

(Rakîp, güzellik mushafında ayva tüylerini görünce kaçtı. Elbette Kur’ân-ı Kerîm ile şeytan bir yerde bulunmaz.)

Râmî de rakibin vücudunun ah ateşinin kıvılcımıyla yandığını söyler ve bu durumu lanetlenmiş şeytandan kurtulmak için okunan Kur’ân-ı Kerîm ile ilişkilendirir:

Mahv ider cism-i rakîbi şerer-i âteş-i âh

Sanki iblis-i la‘in üstine Kur’ân okunur (Râmî, G. 69/4)

(Ah ateşinin kıvılcımı rakibin vücudunu mahveder. Sanki lanetlenmiş şeytanın üzerine Kur’ân okunur.)

2.12.15. Kur’ân-ı Kerîm Okuyan Sırlara Vâkıf Olur

Kur’ân-ı Kerîm’de pek çok âyet-i kerîmede Kur’ân-ı Kerîm okumanın faziletleri izah edilir. Bir âyet-i kerîmede: “İşte kitap; onda asla şüphe yoktur. O, günahattan

sakınanlar için bir rehberdir.”¹⁰⁹⁴ buyurulurken bir başka âyette ise: “Gerçekten onlara, inanan bir toplum için yol gösterici ve rahmet olarak, içinde tam bilgiye dayalı açıklamalar yaptığımız bir kitap getirdik.”¹⁰⁹⁵ buyrulmaktadır. Zikredilen âyet-i kerîmelerle birlikte Hz. Peygamber’in pek çok hadis-i şerîfinde Kur’ân-ı Kerîm okumanın faziletleri ifade buyrulur. İslam inancını benimseyen müslümanlar da ifade buyurulan faziletlere nail olabilmek, Allah’ın rızasına eriştirecek doğru yolu bulabilmek, sırlara, hikmetlere ulaşabilmek gibi gayelerle Kur’ân-ı Kerîm’i okurlar. Nigârî de bir beyitinde Kur’ân-ı Kerîm okumayan kimsenin sırlara erişemeyeceğini işaret eder. Ona göre kürsüde oturan vaiz, sevgilinin kitaba benzeyen yanağına bakmadığı için sırlara vakıf değildir:

Vâ‘iz-ı kürsî-nişîn vâkıf-ı esrâr degül

Çünkü ol mushaf-ı ruhsâre nazar-dâr degül (Nigârî, G. 431/1)

(Kürsüde oturan vâiz sırlara vakıf değildir. Çünkü o (sevgilinin) yanağının mushafına bakanlardan değildir.)

2.12.16. Kur’ân-ı Kerîm’e İman Edilir

Allah’ın (c.c.), emir, nehiy ve hikmetlerini bildirmek için Âdem (a.s.)’a on, İbrâhîm (a.s.)’a on, İdrîs (a.s.)’a otuz, Şît (a.s.)’a elli suhuf ve Hz. Mûsâ (a.s.)’a Tevrat, Hz. Dâvud (a.s.)’a Zebûr, Hz. İsâ (a.s.)’a İncîl, Hz. Muhammed (a.s.)’a Kur’ân-ı Kerîm olmak üzere inzal ettiği kutsal kitaplara iman etmek farz kılınmıştır. Bundan dolayı her müminin kutsal kitaplara iman etmesi, hükümlerine uyması gerekir.¹⁰⁹⁶ Toplum içerisinde var olan mezkûr inancın yansıması şiirlerde de görülür:

Sevgilinin ayva tüylerini mushafa benzeten Necâtî Bey, bu kitaba iman etmediği takdirde gam ve mihnetle yanacağını ifade eder:

Gam u mihnetle yanardım hattına tâbi olmasam

Ne şübhe yanar odlara şu ki ehl-i kitâb olmaz (Necâtî Bey, G.246/3)

(Ayva tüyelerine bağlı kalmasam gam ve mihnetle yanardım. Zira kitaba inananın ateşlerde yanacağından şüphe yoktur.)

¹⁰⁹⁴ Kur’ân Yolu (Erişim 27 Temmuz 2023), el-Bakara 2/2.

¹⁰⁹⁵ Kur’ân Yolu (Erişim 27 Temmuz 2023), A’râf 7/52.

¹⁰⁹⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, **Büyük İslam İlmihali**, s. 40.

Sevgilinin zülûflerini kafir olarak gören Edirneli Nazmî, ateşe tapanların Kur'ân ehli olamayacağını dile getirir:

Ne yüzden meyl ider haddünde zülfün hattuna bilsem

Şu kim âteş-perest ola o hod ehl-i kitâb olmaz (Edirneli Nazmî, G.2506/2)

(Zülfün, yanağında ayva tüylerine ne için meyleder bilmiyorum. O, Müslüman değil ateşe tapan olmalıdır.)

Ali Emîrî, aşk kitabına iman ettiğini belirtir:

Hûblar dîninden ey nâsıh beni men' eyleme

Ben kitâb-ı 'aşk ile hûbâna î mân eylerim (Ali Emîrî, G.677/4)

(Ey nasihat eden kişi! Beni güzellerin dininden uzaklaştırma. Ben aşk kitabıyla güzellere iman ederim.)

Kur'ân-ı Kerîm'in Cebrail (a.s.) vasıtasıyla gökten yeryüzüne inzal edilişi de şiirlere yansır:

Nice medh eyler Selâmî sen şeh-i kevneyni kim

Na' t-i pâkin vâf eder gökden inen yüz dört kitâb (Selâmî, G.13/5)

(Selâmî, iki âlemin şâhı olan seni nasıl medhetsin. Senin tertemiz övgünü gökden inen yüz dört kitap vâsfeder.)

Ravzî, sevgilinin ayva tüylerini gökten inen kitaba benzetirken Münîrî de sevgilinin yüz kitabının zülfünün elinde durduğunu ve onun da vahyedilen kitaplar gibi indirildiğini söyler:

Ey melek-sîmâ kitâb-ı hüsnüni yazmag için

Gökden inmişdür disem olmaz 'aceb handâna hat (Ravzî, G.361/7)

(Ey melek yüzlü sevgili! Hat, (?) senin güzellik kitabını yazmak için gökten inmiştir, desem yanlış olmaz.)

Dest-i zülfünde görüp didüm cemâlün mushafın

Gûyiyâ Cibrildür k'indürdi Kur'ânı dürüst (Münîrî, G. 32/6)

(Cemalinin mushafını zülfünün elinde gördüğüm zaman sanki Cebrâil (a.s.) ın eksiksiz, kusursuz indirdiği mushaftır, dedim.)

Kur’ân-ı Kerîm’e iman etmeyenler nasıl aldanmış kimseler olursa sevgilinin güzellik mushafına iman etmeyenler de aldanmışlar arasındadır:

Sûre-i innâ fetehnâ yazmış alnında Celîl

Mushaf-ı hüsnüne î mân etmeyen magbûn olur (Hilmî Dedebaba, G. 63/2)

(Celîl olan Allâh, alnına İnnâ Fetahnâ (Fetih) sûresini yazmış. Bundan dolayı güzellik kitabına iman etmeyen aldanır.)

2.12.17. Kur’ân-ı Kerîm’e Saygı Gösterilir

Toplum içerisinde Kur’ân-ı Kerîm’e duyulan saygı pek çok inancı ve uygulamayı meydana getirir. Avrupalı seyyahların gözünden Osmanlı’da kitap kültürünü tetkik eden Tekin’in (2018) kitabında yer alan şu ifadeler toplum içerisinde kitaba gösterilen saygıyı ortaya koyar:

Türkler, bir Kur’ân kitabı eskiyip de kullanılamayacak hale geldiği zaman onu bir duvarın içine gömerler ve orada çürümeye terk ederlermiş. Çünkü kutsal kitaplarının yırtılıp atılması, ayaklar altında ezilmesi ya da başka bir şey yapılması onların inancına göre günah sayılmaktaymış.¹⁰⁹⁷

Yolda giden bir Türk yerde bir kâğıt parçası görürse ülkemizde sokak ortasında görülen bir ekmek parçasını ayaklar altında çiğnenmesin diye birçok kişilerin alıp öptükten sonra bir kenara koydukları gibi hemen o kâğıt parçasını saygı ile alır ve bir duvar deliğine dikkatle yerleştirir. Bir kâğıt parçasına karşı gösterilen bu saygının nedenini sordukları zaman da arkadaşı olan yeniçeri, Allah adının kâğıt üzerinde yazılmış olabileceğini belirtir.¹⁰⁹⁸

Sosyal hayatta kitaba gösterilen söz konusu saygı şiirlere de yansır. Bâkî, Kurân-ı Kerîm ve Hadîs-i Şerîf nüshalarının saygı gereği yerden kaldırılması âdetinden hareketle kendi şiirlerinin baştan sona Kur’ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîf nüshası gibi olduğunu ve bundan dolayı saygı gereği yerden kaldırılması gerektiğini ifade eder¹⁰⁹⁹:

Hâkden kaldur eyâ dâver-i dîn-perver kim

Nushadur cümle ser-â-pâ Hadîs ü Kur’ân (Bâkî, K.2/39)

[Ey dini koruyan pâdişah! Baştan başa, tamamı Kur’ân-ı Kerîm ve Hadîs-i Şerîf’ten oluştuğu için (onları) topraktan kaldır.]

¹⁰⁹⁷ Engin Cihad Tekin, **Osmanlı’da Kitap Kültürü ve Batı Dünyası Avrupalı Seyyahların Bakış Açısından Osmanlı’da Kitap ve Kütüphane Kültürü (1453-1699)**, s. 126-129.

¹⁰⁹⁸ Engin Cihad Tekin, **a.g.e.** s. 126-129.

¹⁰⁹⁹ Esmâ Şâhin, **Bâkî Divanı’na Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, s. 486-487.

Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili saygı gereği toplum içerisinde cereyan eden bir diğer uygulama ise öpülmesidir. Kur'ân-ı Kerîm ele alındığı vakit öpülüp başa konur.¹¹⁰⁰ Bu uygulamadan ilham alan Münîrî nasıl ki Kur'ân-ı Kerîm saygı gereği öpülüyorsa o da sevgilinin mushaf gibi olan yüzünü öpmek ister:

Zi-behr-i bûs-ı rûy-to me-kûş dil-râ be-sad mihnet

Pey-i ta'zîm mî-bâşed be-mushaf her zamân bûse (Münîrî, G. 143/3)

(Kuran'a saygı ifadesi olarak her zaman mushafın öpülmesi gibi senin yüzünü öpmek isteyen gönlü pek çok belaya maruz bırakıp öldürme.)¹¹⁰¹

Edirneli Kâmî de bir beyitinde yüzünü mushafa benzettiği sevgiliyi öpmek istediğini beyan eder:

Didüm öpeyüm didi o mâhum ramazândur

Didüm seni mushaf gibi öpmek ne ziyândur (Edirneli Kâmî, Müfret 45)

(Öpeyim dediğim zaman o ay yüzlü sevgilim "Ramazandır." dedi. Ben de "Seni mushaf öper gibi öpmenin ne zararı var," dedim?)

Saygı gereği belden aşağıda tutulmayan, öpüp baş üstüne koyulan Kur'ân-ı Kerîm'e ayrıca ayak uzatmak da uygun görülmez. Bu durum şiirlerde umumiyetle sevgilinin zülfüyle ilişkilendirilir. Zülûf, renginin siyah olması ve sevgilinin mushafa benzeyen yüzüne uzanması sebebiyle kâfire benzetilir:

Zülfün ayagını uzadur mushaf üstine

Hükm itse küfrine n'ola hattun kitâb ile (Mesîhî, G.241/3)

(Zülfün, mushaf üzerine ayağını uzatır. Ayva tüylerin kitap ile onun küfrüne hükmetse şaşılmaz.)

Kat' itse yâr başını ey zülf vechi var

Kim dir sana ayagun uzadup kitâba bas (Sehâbî, G.182/3)

(Ey zülûf! Sevgili başını kesse hakkıdır. Sana kim ayağını uzatıp kitaba bas der?)

---

¹¹⁰⁰ Murat Sülün, **Türk Toplumunun Kur'ân Kültürü**, s. 44.

¹¹⁰¹ Beyitin nesre çevirisi Eren Ersoy'un "Münîrî Dîvânı" adlı çalışmasından alınmıştır.

Hey ne kâfirdür hatun haddünde görüp zülfünü

Mushaf-ı hüsn'e ayak basdı diyü tekfir ider (Sehî Bey, G. 48/3)

(Ayva tüylerin yanağında zülfünü gördüğünde güzellik mushafına ayak bastı, ne kâfirdir diyerek hüküm verir.)

Zülfine yârun Sehî ben nice kâfir dimeyem

Mushaf-ı hüsn üstine geçmiş turup ayaklar (Sehî Bey, G. 87/5)

(Sehî, ben sevgilinin zülfüne nasıl kâfir demem? Ayakları güzellik kitabının üstünde durur.)

Kur'ân-ı Kerîm'e saygı gereği abdestsiz dokunulmaz.¹¹⁰² Bu saygı şiire de yansır. Sevgilinin yanağını mushaf olarak gören Bosnalı Sâbit ve Nâbî ona dokunabilmek, onu öpebilmek adına gözyaşıyla abdest aldıklarını ifade ederler:

Sâbit gibi evvel alup eşkümle vuzûy

Sonra öperek Mushaf-ı ruhsâra yapışdum (Bosnalı Sâbit, G. 251/7)

(Sâbit gibi önce gözyaşıyla abdest alıp sonra öpüp yanağının mushafına yapıştım.)

Tâ eşk-i tazarru'la vüzû eylemedükçe

Dest-i nigh ol mushaf-ı ruhsâra yapışmaz (Nâbî, G. 314/2)

(Yalvarma gözyaşıyla abdest almadıkça bakış eli o sevgilinin yanağının mushafına dokunmaz.)

Ahmed Paşa da bir beyitinde gözünün, sevgilinin mushafını okumak için temizlendiğini ifade eder:

Didüm gözüme ne çok yundun aglayup didi kim

Hayâli mushafını okumaga pâk oluram (Ahmed Paşa, G. 208/4)

(Gözüme "Ne çok yıkandın." dedim. O da ağlayarak "Sevgilinin hayalinin mushafını okumak için temizleniyorum." dedi.)

Behiştî ve Edirneli Nazmî'nin aşağıdaki beyitlerin de Kur'ân-ı Kerîm'e gösterilen saygının tezahürünü görmek mümkündür:

---

¹¹⁰² Murat Sülün, **Türk Toplumunun Kur'ân Kültürü**, s. 45.

Rûyun hayâlini n'ola dil alsa dâdeden

Lâyık mıdur ki suya düşe mushaf-ı mecîd (Behiştî, G. 77/4)

(Gönül, yanağının hayalini gözden alsa şaşılmaz. Zira yüce mushafın suya düşmesi uygun olmaz.)

Hadde hat gelse giderse nola zülf

Mushaf üstünde pes olur mı salîb (Edirneli Nazmî, G. 802/4)

(Yanağına ayva tüyleri geldiği vakit zülf onları giderse şaşılmaz. Zira mushaf üstüne haç gelse uygun olmaz.)

Keçecizâde İzzet Molla da bir beyitinde ayva tüyleri ile sinek arasında ilişki kurar:

Mushaf-ı hüsnüne noksan mı virür hatt-ı siyâh

Megesi görme misin safha-ı Kur'ân'a konar (Keçecizâde İzzet, G. CXLVI/2)

(Siyah ayva tüyleri güzellik mushafına kusur mu verir? Sineği görmez misin Kur'ân-ı Kerîm'in sayfasına konar.)

2.12.18. Kur'ân-ı Kerîm'i Doğru Okumayan Namaz Kıldırma Niyetlenmemelidir

İslam inancında imamlık yapabilmenin şartlarını Bilmen (2019) şöyle ifade eder: “İmam olabilmenin başlıca şartları; müslüman, bulûğ çağına ermiş, akıllı ve erkek olmak, doğru düzgün Kur'ân-ı Kerîm okuyabilmek, özürlerden beri olmaktır.”¹¹⁰³ Görüldüğü üzere imamlık yapacak bir kimsenin Kur'ân-ı Kerîm'i doğru okuması elzemdir. Bu düşünceden ilham alan Kalkandelenli Mu'îdî de Kur'ân-ı Kerîm'i doğru okumayı bilmeyen kimsenin mihraba geçmemesi gerektiği gibi sevgilinin ayva tüylerinin tefsirini bilmeyenlerin de onun kaşına meyletmemesi gerektiğini ifade eder:

---

¹¹⁰³ Ömer Nasuhi Bilmen, **Büyük İslam İlmihali**, s. 178.

Kaşuna meyl itmesün tefsîr-i hattun bilmeyen

Geçmesün mihrâba bilmez çünkü Kur'ân'ı dürüst (Kalkandelenli Mu'îdî, G. 40/3)

(Kur'ân-ı Kerîm'i düzgün okumayı bilmeyenin mihraba geçmemesi gerektiği gibi ayva tüylerinin tefsirini bilmeyen kaşına meyletmesin.)

2.12.19. Kur'ân-ı Kerîm'i Okumayan Hâfız Olamaz

“Korumak, ezberlemek” manalarına gelen “hıfz” kelimesinden türeyen “hâfız”, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını ezberleyenlere verilen bir sıfattır.¹¹⁰⁴ Toplum içerisinde görülen bu durum şiirlere de yansır. Lâmekânî, aşağıdaki beyitinde sevgilinin güzelliğini mushafa benzetir ve bu kitabı okumayanların hafız olamayacağını söyler:

Hâfız olamaz okımayan mushaf-ı hüsnün

‘Âriflere ma‘nide yüzün vech-i Hudâ’dır (Lâ-Mekânî, G. 20/3)

(Güzelliğinin kitabını okumayan hâfız olamaz. Ârif olanlar için yüzün mana olarak Hudâ'nun yansımasıdır.)

Âdem Çelebi de aşağıdaki beyitinde gönül çocuğunun irfan mektebinde yüz mushafını okumak istediğini ifade eder:

Mekteb-i ‘irfânda iy hâce cemâli Mushaf’ın

Okuyup dil tıflı ister kim ide Kur'ân'ı hıfz (Âdem Çelebi, G. 299/6)

(Ey hâce! Gönül çocuğu irfan mektebinde yüz mushafını okuyup Kur'ân'ı ezberlemek ister.)

2.12.20. Kur'ân-ı Kerîm'i Okumamak Günaha Yol Açar

Sevgilinin güzelliğini mushafa benzeten Celîlî, bir beyitinde bu kitabın okunmadığı vakit günahın hâsıl olacağını söyler:

---

¹¹⁰⁴ Nebi Bozkurt, “Hâfız”, TDVİA, C. 15, İstanbul, 1997, s. 74-78.

Mushaf-ı hüsnün Celîlî okusun

Kim okınmasa güneş hâsıl olur (Celîlî, G. 117/8)

(Celîlî, senin güzellik mushafını okusun. Yoksa okumadığı zaman günah hâsıl olur.)

Osman Şems de Kur'ân-ı Kerîm'den bir an bile ayrı kalmamak gerektiğini ifade eder ve sevgilinin cemalinin mushafından bir an bile uzak kalamayacağını söyler:

Cemâlin musgafından olmazam bir lahza rû-gerdân

Dalâletdir kitâb ehline çün Kur'ân'dan ayrılmak (Osman Şems, G.385/4)

(Cemalinin mushafından bir an bile uzak kalamam. Zira kitap ehli için Kur'ân-ı Kerîm'den bin an bile ayrı kalmak yoldan sapmak gibidir.)

2.12.21. Kur'ân-ı Kerîm'i Oturarak Okuma

Kur'ân-ı Kerîm'e duyulan saygının tezahürü olarak toplum içerisinde okuma adabı teşekkül eder. Bu adaplardan biri de oturarak okumaktır.¹¹⁰⁵ Kur'ân-ı Kerîm okunacağı zaman abdest alınır ve kıbleye doğru diz üstü oturulur.¹¹⁰⁶ Bağdatlı Rûhî de aşağıdaki beyitinde sevgilinin yüzünü mushafa benzetir ve Kur'ân-ı Kerîm'in oturarak okunmasından mülhem sevgili dururken oturup onu vafsetmek ister:

Sen tururken oturup ben hatunı vafsetsem

Sakın incinme kişi okusa Kur'ân oturur (Bağdatlı Rûhî, G. 166/4)

(Sen dururken ben oturup ayva tüylerini vafsetsem sakın incinme. Zira kişi Kur'ân okuyacağı zaman oturur.)

2.12.22. Kur'ân-ı Kerîm'i Yakan Kâfir Olur

Karamanlı Aynî bir beyitinde Kur'ân-ı Kerîm'i yakanların kafir olduğunu ifade eder ve aşk ayetlerinin yakılmaması gerektiğini belirtir:

---

¹¹⁰⁵ Mustafa Özel, "Kur'ân-ı Kerîm'i Okuma ve Âdâbı", **Diyanet İlmi Dergi**, C. 43, S. 2 2007, s. 88.

¹¹⁰⁶ Murat Sülün, **Türk Toplumunun Kur'ân Kültürü**, s. 46.

Yakma ‘ışk âyâtını iy âşıka münkir olan

Kâfir-i mutlak durur her kim ki Kur’ân’ı yakar (Karamanlı Aynî, G. 174/4)

(Ey âşığa münkir olan kişi! Aşk ayetlerini yakma. Zira her kim Kur’ân-ı Kerîm’i yakarsa mutlak kafir olur.)

2.12.23. Kur’ân-ı Kerîm’i Yüzünden Okumak Çok Sevaptır

Kur’ân-ı Kerîm’i yüzünden okumanın ezberden okumaktan daha faziletli olduğu ifade edilir. Mushaf’a bakmak da bir ibadet kabul edilir.¹¹⁰⁷ Hâfız da bir beyitinde sevgilinin güzelliğini bir kitaba benzetir ve o kitaba her vakit baktığından ötürü kendisine şaşılması gerektiğini söyler:

Hüsne her dem nazarım kılma te’accûb Hâfız

Çok savâb olur imiş okuna Kur’ân yüzine (Hâfız, G. 254/5)

(Hâfız, güzelliğe her vakit bakmama şaşırma. Zira Kur’ân-ı Kerîm’i yüzünden okumak çok sevapmış.)

2.12.24. Kur’ân-ı Kerîm’in İçine Çiçek Koyma

Özellikle Kur’ân-ı Kerîm olmak üzere kitapların arasına çiçek koyma âdeti toplum içerisinde varlık gösteren âdetlerdendir.¹¹⁰⁸ Bu durum şiiirlere de yansır. Sevgilinin yüzünü mushaf olarak tahayyül eden şairler umumiyetle zülfü, yanağı, ayva tüylerini çiçekle ilişkilendirir:

Zülfin dagıdur ‘ârızına ol şeh-i hûbân

Mushafda komışlar sanasın tâze benefşe (Mostarlı H. Ziyâ’î, G. 424/6)

(O güzeller şahı, yanağının üzerine zülüflerini dağıtır. Mushaf içine taze menekşe koymuşlar zannedersin.)

¹¹⁰⁷ Mustafa Özel, **Kur’an-ı Kerîm’i Okuma ve Âdâbı**, s. 217-218.

¹¹⁰⁸ Yavuz Bayram, **Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Dîvân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçevesi**, s. 159.

Reng ü bûda çihre-i rengînüğe benzer diyü

Zeyn için mushafda korlar tâze gül yapragını (Kalkandelenli Mu'îdî, G. 455/2)

(Renk ve koku yönüyle güzel yüzüne benzer diye mushafın içine süs için taze gül yaprağı koyarlar.)

Yaraşur safha-i rûyunda hat-ı müşğînün

Ki konur zînet için Mushaf'a ekser sünbül (Gelibolulu M. Âlî, K. 34/27)

(Misk kokulu ayva tüylerin yanağının sayfasına yakıştır. Zira genellikle süs için mushafa sünbül konulur.)

2.12.25. Kur'ân-ı Kerîm'in İnzâl Oluşu ve Yazıya Geçirilmesi

Kur'ân-ı Kerîm' Âllâh katından Cebrâîl (a.s.) vâsıtasıyla parça parça inzal edilen ve yaklaşık yirmi üç günde tamamlanan kutsal kitaptır. Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından tebliğ edilen âyet-i kerîmeler aynı zamanda O'nun gözetiminde vahiy katiplerince yazıya geçirilir.¹¹⁰⁹ Sevgilinin güzelliğini kitap olarak tahayyül eden Hâfî de zülfü, eline kıl kalem alıp vahiyleri yazan vahiy katibine benzetir:

Kâtib-i vahydür meger zülfî ki kıl kalem alup

Mushaf-ı hüsnine yazar nâzil olan her âyeti (Hâfî, G. 269/3)

(Meğer zülfü kıl kalem alıp nazil olan her âyeti güzellik mushafına yazan vahiy kâtibi gibidir.)

Muhîti de bir beyitinde sevgilinin ayva tüylerini semavi kitap; kaşını ve kirpiğini ise vahiy olarak tasavvur eder:

Hatt-ı vechün kitâb-ı âsmânî

Kaşunla kirpigün vahy-i mübîndür (Muhîti, G.55/2)

(Yüzünün ayva tüyleri semâvî bir kitap gibidir. Kaşınla kirpiğin de açıkça ortaya konan vahiydir.)

---

¹¹⁰⁹ M. Suat Mertoğlu, "Vahit Kâtibi", TDVİA, C.42, İstanbul, 2012, s. 447-449.

2.12.26. Kur'ân-ı Kerim'den Fal Bakılır

“*Fal tutma, fal açma, fala bakma*” manalarını taşıyan “tefe’ül”¹¹¹⁰ başta Kur’ân-ı Kerîm olmak üzere değer atfedilen kitapların-umumiyetle Hâfız Divanı- say-falarının rastgele açılıp okunması ve okunanlardan hareketle gelecekle ilgili yorumla-rın yapılmasıdır.¹¹¹¹ Sosyal hayatta var olan mezkûr inanış divan şiirine de yansır.¹¹¹² Dikmen ve Çetin (2016), yaptıkları çalışma neticesinde söz konusu yansımayı inceler-ler. Şairlerin tefe’ül yapma sebeplerini, tefe’ül için kullanılan kitapların neler oldu-ğunu, tefe’ülde çıkanların nasıl yorumlandığını ortaya koyarlar.¹¹¹³ Aşağıdaki beyit-lerde de görüldüğü üzere söz konusu geleneğin şiirlerde umumiyetle sevgilinin yüzü-nün mushafa/kitaba benzetilmesi bağlamında işlendiği söylenebilir:

Kitâb iki elin açup du’â eyler yüzün görse

Yine bir ‘ârızı mushaf meh-i ferhunde-fâlüm var (Zâtî, G.489/2)

(Kitap, yüzünü görse iki elini açıp dua eder. Yanağı mushaf olan hayırlı bir ay yüzlü sevdiğim var.)

Cemâl-i âlem-ârâsından ol mâhun nikâb açdum

‘Aceb ferhunde geldi fal-i ahvâlüm kitâb açdum (Bâkî, G. 320/1)

(O ay yüzlü sevfilinin âlemi süsleyen yüzünden örtüyü kaldırıp kitabı açtım. Tuhaf ki halimin falı uğurlu geldi.)

Niyyetüm oldur ki ruhsârün görüp cânım verem

Mushaf-ı ruhsâr açup kılğıl mübârek fâlümi (Fuzûlî, G. 260/6)

(Yanağını görüp canımı vermek niyetimdir. Yanağının mushafını açıp falımı mubarek kıl.)

---

¹¹¹⁰ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s. 3079.

¹¹¹¹ Dursun Ali Tökel, **Divan Şiirinde Harf Simgeçiliği**, Hece Yayınları, Ankara, 2003, s. 59-60.

¹¹¹² Hakan Yekbaş, “Klasik Türk Şiirinde Bazı Halk İnanışları”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 20, S. 1, 2010, s. 169.

¹¹¹³ Melek Dikmen, Kamile Çetin, “Klasik Türk Edebiyatında Tefe’ül Geleneği ve Kitap Falının Şiire Yansıması”, **International Journal of Social Science**, S. 49, 2016, s. 191-204.

‘Âşık lebini bûsla etse tefe’üli

Açar kitâb-ı hüsnini ferhunde-fâlden (İlmî, Kaside 11/26)

(Âşık dudağını öperek fal bakmak istese hayırlı bir haf için güzellik kitabını açar.)

Fal bakma geleneğinin izlerini taşıyan beyitlere bakıldığında görülür ki her kitaptan fal bakılmaz. Bununla birlikte falda istenmeyen bir durumla karşılaşmamak için Allah’a sığınılır:

Bir kitâptan haber-i kâle mazhar ol yoksa sana

Her kitâptan açtığın her fâl vermez fâ’ide (Hazmî, G. 406/6)

(Sözün haberine bir kitaptan eriş. Yoksa sana her kitaptan açtığın her fal fayda vermez.)

Rakîb ismini görmekden isti’âze idüb

Tefe’ül eyle açub sonra gel kitâbımdan (Halîl Nûrî, G.231/3)

(Rakibin ismini görmemek için Allah’a sığınıp sonra gel kitabımdan fal aç.)

Aşağıdaki örneklerle bakıldığında fallarda elif, dal, vav gibi çeşitli harfler; Rahmân, Yûsûf, Fetih gibi çeşitli sûrelerle ilgili yorumların yapıldığı görülür:

Süheylî ol perînün kâmetin yâd eyleyüp dilde

Elif geldi tefe’ül niyyetin itdüm kitâb açdum (Süheylî, G.213/7)

(Süheylî, gönülde o perinin boyunu yad edip fala bakma niyetiyle kitap açtığı anda (falda) elif çıktı.)

Dâl-ı zülfündür gelen ol bana devlet dâlıdur

Her kaçan kim Mushaf-ı hüsnünde gönlüm fâl açar (Muhibbî, G. 706/4)

(Gönlüm her ne zaman güzelliğinin mushafından fal açarsa bana zülfünün dal harfi gelir. O benim için devlet kelimesinin dalıdır.)

Tefe’ül eyledükde mushaf-ı hüsnünden ol mâhun

Gelen vâv-ı visâldür mübârek fâlumuz vardur (Budinli Hisâlî, G. 110/6)

(O ay yüzlü sevgilinin güzellik mushafından fal baktığımızda mübarek falımız olarak bize gelen visâl kelimesinin vav harfidir.)

Rahm ider hâlimi bildüm sûre-i Rahmân imiş

Mushaf-ı hüsnünde yârün görinen fâlüm benüm (Mehemmed, G. 130/5)

(Yarin güzellik mushafında görünen falım Rahman suresiymiş. Hâlimi anlayıp sevgilinin bana rahmet ettiğini fark ettim.)

Ol kim tefe'ül itse kitâb-ı ruhuyla dil

Evvel nazarda âyet-i Feth ü zafer bulur (Münif Antaki, K.6/24)

(Gönül, yanağının kitabıyla fala baksa ilk bakıştı zafer ve fetih ayetini görür.)

Ta'âla'llah ne hikmetdür gelüpdür sûre-i Yûsuf

Ruhunun yâdıyla her Mushaf ki açdum anda fâl itdüm (Bursalı Rahmî, G. 114/3)

(Ne hoştur ki yanağının yadıyla her ne zaman fala bakmak için mushaf açsam ne hikmettir ki Yusuf suresi çıkar.)

Sevgilinin güzellik kitabı yahut yüz kitabı haricinde aşk, gam, vasl, tecrübe gibi çeşitli kavramların kitap ile ilişkilendirildiği ve bu kitaplardan da fala bakıldığı görülmür:

Her ne yirden kim kitâb-ı 'ışkunâ fâl açsalar

Safha-i evvelde benüm dâstânumdur gelen (Kemâlpaşazâde, G.313/7)

(Aşkın kitabına nerede fal açılırsa açılsın ilk sayfada çıkan benim destanımdır.)

Görünmez oldı cihân safhasında harf¹¹⁴-i merâm

Yeter kitâb-ı gâmiyla tefe'ül eyleyelüm (Behçeti Hüseyin, G.318/3)

(Cihan sayfasında istek harfi görünmez oldu. Bundan böyle gam kitabıyla fala bakalım.)

---

¹¹⁴Neşderilen divanda “hafz-ı merâm” şeklinde okunmuştur.

Kitâb-ı vasl-ı dil-dârdı tefâ'ül eyledim Feyzî

Çıkardı fâlma ism-i saburı tâlî' (ü) bahtım (Feyzî Efendi, s.435)

(Feyzî, sevgilinin kavuşma kitabından fala baktığımda falımda sabır ismini çıkardı.)

Ben kaçan fâl ile açdumsa kitâb-ı tecrübe

Va' de-yi vashında ol cânânı kâzib gösterür (Kâ'il, G.31/5)

(Ben ne zaman tecrübe kitabından fal açtıysam, kavuşma vaadinde o sevgiliyi yalancı gördüm.)

Divanlarda ay, yıldız, gonca gibi insan dışındaki varlıklarında fala baktığı ta-hayyül edilir:

Gâyib olduğunu mihrün gece remmâl-sıfat

Bilmege encüm ü meh nokta döküp açdı kitâb (Ahdî-i Bağdâdî, G. 16/4)

(Güneşin neden kaybolduğunu anlamak için yıldızlar ve ay remmal gibi nokta döküp kitap açtı.)

Temâşâ-yı ruh-ı âlinle kasd-i fâl-i hayr etmiş

Çemende gonca gül-penbe varaklı bir kitâb açmış (Servet, G.66/3)

(Gonca, kırmızı yanağının temaşaıyla hayır falına bakmak istemiş. Bundan dolayı tozpembe varaklı bir kitap açmış.)

2.12.27. Mushaf Yazımında Estetik Değerin Gözetilmesi

Hiz. Peygamber (s.a.v.) zamanından itibaren büyük bir titizlikle okunan, ezberlenen Kur'ân-ı Kerîm'in istinsah edilmesi hususunda, taşıdığı ulvî değer ve buna bağlı olarak müslümanların gösterdiği saygı ve itibar neticesinde hat, tezhip, cilt gibi hem yazı hem de süsleme sanatlarının ortaya çıktığı görülür.¹¹¹⁵ Mushaf yazımına gösterilen titizlikten ilham alan Meylî, sevgilinin yüzünü mushafa benzetir ve onun ayva tüylerinin yüz mushafına itibar kazandırdığını ifade eder:

---

¹¹¹⁵ Muhittin Serin, "Mushaf", TDVİA, C. 31, Ankara, 2020, s.248-254.

Hûb yazu ile mushaf katı ragbetlü olur

Virse hattı yiridür ‘ârız-ı cânâna şeref (Meylî, G. 12/3)

(Güzel yazıyla yazılmış mushaf çok daha rağbet görür. Bundan dolayı ayva tüyleri sevgilinin yanağına şeref verse yeridir.)

2.12.28. Ölen Kişiyi Kur’ân-ı Kerîm Okunur:

Okunan Kur’ân-ı Kerîm’in ölümlere faydasının olacağına inanılır.¹¹¹⁶ Bu inanış şiire de yansır. Kalkandelenli Mu’îdî öldükten sonra kendisi adına Kur’ân-ı Kerîm okuyacak kimsenin olmadığını ifade eder:

Bir garîb üftâdeyem hattun gamıyla âh kim

Kimsenem yokdur ölice üstüme Kûr’ân okur (Kalkandelenli Mu’îdî, G. 112/2)

(Âh! Ayva tüylerinin derdiyle garip bir düşkünüm. Öldüğüm zaman bana Kur’ân-ı Kerîm okuyacak kimsem yoktur.)

Sehâbî bir beyitinde sevgili tarafından kanının döküldüğünü ve öldüğü zaman kendisine Kur’ân-ı Kerîm’in okunmadığını söyler:

Kanımı dökdi tekellümsüz revân oldu dirîg

Gitdi cân okınmadı ol demde Kur’ân üstüme (Sehâbî, G. 353/5)

(Eyyvâh! Söz söylemeden kanımı döktü, gitti. Canın çıktığı o vakitte ardımdam Kur’ân-ı Kerîm okumadı.)

Kazasker Mekkî ise Abdülezel Paşa’nın şehit olduğunu ve meleklerin başında Kur’ân-ı Kerîm okuduğunu belirtir:

Takdîs olundu meşhed-i Abdü’l-ezel diyü

Kur’ân okur başında melekler hazîn hazîn (Kazasker Mekkî, K. 18/5)

(Abdülezel Paşa’nın şehitli kabul edildi, diye melekler başında hüznü hüzünlü Kur’ân-ı Kerîm okur.)

---

¹¹¹⁶ Murat Sülün, **Türk Toplumunun Kur’ân Kültürü**, s. 60.

2.13. KİTAP İLE İLGİLİ DEYİMLERİN KLASİK TÜRK ŞİİRİNDEKİ KULLANIMLARI

Klasik Türk şiiri sahasında eser kaleme alan şairin kaynaklarından biri de atasözleri ve deyimlerdir. Şair, benimsemiş oldukları şiir anlayışlarına ve sahip oldukları şiir zevklerine bağlı olarak şiirlerinde az yahut çokça atasözlerine ve deyimlere yer verir.¹¹¹⁷ Bu hususta “*Atasözleri ve Deyimlerin Divan Şiirinde Kullanımı*” adlı çalışma yapan Kaya (2011) şairlerin söylediklerine inandırıcılık katmak, onları güçlendirmek, süslemek, açık, net bir şekilde ifade edebilmek gibi gayeleri benimseyerek sıkça atasözlerine ve deyimlere yer başvurdıkları söyler.¹¹¹⁸

Toplum içerisinde atasözleri ve deyimlerin teşekkül ettiği kavramlardan biri de kitaptır. Kitap ile ilgili atasözleri ve deyimlerin şiire yansımaları tespit edebilmek adına yapılan çalışma neticesinde tespit edilen kalıplaşmış ifadelerin şunlar olduğu görülür:

2.13.1. Ayaklı Defter

Taşıdığı faydalı bilgiler neticesinde elden ele dolaşan defterler için kullanılan¹¹¹⁹ bu deymi Nev’îzâde Atâî, *Sohbetü’l-Ebkâr* eserinde kendi kitabı için kullanır:

Her taraftan virir ahhâba haber

Yaraşır dense ayaklı defter

(Sohbetü’l-Ebkâr, 3482)

(Dostlara her taraftan haber verir. Ayaklı defter dense yaraşır.)

2.13.2. Ayaklı kütüphane

“Ayaklı kütüphane” deymi: “*Kitaba bakmadan her fenden bahsetmeğe muktedir olan âlimler hakkında kullanır bir tabirdir*”¹¹²⁰ şeklinde tanımlanır. Bu deymi, Balıkesirli Mecdî “canlı bir dârü’l-kütüp” şeklinde kullanır:

---

¹¹¹⁷ Rıdvan Canım, **Divan Edebiyatının Kaynakları**, s. 458-459.

¹¹¹⁸ Bayram Ali Kaya, “Atasözleri ve Deyimlerin Divan Şiirinde Kullanımı”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, S. 6, İstanbul, 2011, s. 15.

¹¹¹⁹ Ahmet Atilla Şentürk, **Osmanlı Şiir Kılavuzu I**, s.464.

¹¹²⁰ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I**, s. 118.

Canlı bir dârü'l-kütüptü kalbi fihrist-i 'ulûm

Mazhar-ı nûr-ı ilâhî 'âşık-ı Perverdigâr (Balıkesirli Mecdî, T.9/3)

[(İsmail Efendi) Kalbi ilimlerin fihristi olan canlı bir kütüphane idi. O, Allah'ın nuruna mazhar olan bir Allah âşığdır.]

Âsaf Celâleddîn'de bir mısrasında her âlimin bilgin olmadığını işaret eder:

Her 'âlimi ayaklı kütübhâne sanmayın (Âsaf Celâleddîn, Mısra,17)

2.13.3. Dört Kitap Hakkı için

Dört kitap olan Zebur, Tevrat, İncil ve Kur'ân-ı Kerim bağlamında yemin yerine kullanılan ifadedir.¹¹²¹ Osman Servet, sevgilinin dört kaşına vurulduğunu dört kitap üzerine yemin ederek dile getirir:

Ben uruldum kütüb-i erba'a hakkı Servet

Çâr-ebrû-yı girih-gîrine çâr u nâçâr (Servet G.29/5)

[Ey Servet! Dört kitap üzerine yemin olsun ki ben ister istemez (sevgilinin) düğümlü dört kaşına vuruldum.]

Edirneli Câhîdî dört kitap ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hürmetine Allah'tan bağışmayı niyaz eder:

Bagışla benüm suçum

Dört kitabun hakkıyçün

Habîbün hürmetiçün

Bagışla günâhumı (Edirneli Câhidî, İlâhi 140/3)

(Dört kitabın hakkı için benim suçumu bağışla. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hürmetine günahımı affet.)

2.13.4. Hesap Kitap Yapmak

“Ayrıntılarıyla hesap edip düşünmek”¹¹²² manasını taşıyan “hesap kitap yapmak” deyimini pek çok beyitte işlenir. Nevres-i Kadîm, Nâhîfî Süleyman, Keçecizâde

¹¹²¹ Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e., s. 476.

¹¹²² Şükrü Haluk Akalın, **Türkçe Sözlük**, s. 1088.

İzzet Molla, Nev'îzâde Atâî ve Sîrâcî söz konusu deyimî şiirlerine taşıyan şairlerdendir:

Kitâba deftere sığmaz fevâ'id-i hüsnî

Sevâd-ı hâl ü hatın eyledim hisâb kitab (Nevres-i Kadîm, G. 8/5)

[(Senin) ayva tüylerinin ve beninin yazısını hesap kitap ettim. Güzelliğin faydaları kitaba deftere sığmaz.]

İtdi resîd defter-i nâz ü niyâzı hat

Hîç kalmadı senünle hisâb ü kitâbumuz (Nahîfî Süleyman, G.212/4)

(Ayva tüyleri cilve ve yalvarma defterini tamamladı. Seninle hesap ve kitabımız hiç kalmadı.)

Gösterdi hâlini yalnız setr idüp yüzün

Eyvâh sıfra çıkdı hesâb u kitâbumuz (Keçecizâde İzzet, G. CXCVIII/4)

[(Sevgili) yüzünü açıp sadece benini gösterdi. Eyvah! Hesap kitabımız sıfırlandı.]

Sıgmaya deftere 'Atâyî eger

Eylesem derdümi hisâb u kitâb (Nev'îzâde Atâyî, G.12/5)

[Ey Atâyî! Eğer derdimi hesap kitap etsem (derdim) deftere sığmaz.]

Yog iken var olalı itdigümi

Hep hesâb eyleyüp kitâb itdüm (Sîrâcî, G. 209/3)

[Yok iken var olduğun (günden beri) yaptıklarımı her zaman hesaplayıp kitaba yazdım.]

2.13.5. Kitaba Deftere Sıgmamak

Her ne kadar deyimler sözlüğünde bu ifadeye rastlanmamış olsa da tıpkı bir deyim gibi kalıplaşıp yaygınlaştığı muhakkaktır. Nevres-i Kadîm, sevgilinin güzelliğinin faydalarının çokluğunu ifade etmek için söz konusu deyimî kullanırken Süheylî, memdûhun övgüsünün çokluğunu ifade etmek için kullanır:

Kitâba deftere sığmaz fevâ'id-i hüsnî

Sevâd-ı hâl ü hatın eyledim hisâb kitab (Nevres-i Kadîm, G. 8/5)

[(Senin) ayva tüylerinin ve beninin yazısını hesap kitap ettim. Güzelliğin faydaları kitaba deftere sığmaz.]

Kitâb ü deftere sığmaz medâyh-i keremün

Ne mümkün ide kalem vâf-ı zâtını imlâ (Süheylî, K.14/36)

(Cömertliğinin övgüleri kitaba, deftere sığmaz. Kalem, senin zatının vasıflarını yazamaz.)

2.13.6. Kitaba El Basmak

“Kitaba el basmak” deyimini “*Kutsal kitap üzerine elini koyarak ant içmek*”¹¹²³ manasını taşır. Bu deyimini şiirine taşıyan Diyarbakırlı Hâmî Ahmed sevgilinin, güzellik kitabına el basıp yemin ettiğini söyler:

Gice teşrîfini bezm-i rakîbe eyleyüp inkâr

Elin ol meh kitâb-ı hüsnine itdi kasem basdı (Hâmî Ahmed, G.65/14)

[O ay (yüzlü sevgili) gece rakibin meclisine giderek (orayı) şerefleştirdiğini inkar edip güzellik kitabına elini basıp yemin etti.]

Bâkî de söz konusu deyimini şiirinde işler. Sevgilinin saçları başkalarının gönüllerini almadığına inandırmak için elini mushafa koyup yemin eder:

Gönüller aldugın inkâr ider meger zülfün

Elini mushafa urmuş yemîn ider zülfün (Bâkî, G. 250/1)

[(Senin) saç lûlelerin gönüller aldığını inkâr edermiş. Şu kadar ki elini mushafa koymuş yemin eder.]

Siverekli Re'fet de aşağıdaki beyitinde yalan yere el basanların çarpılacağını ifade eder:

---

¹¹²³ Şükrü Haluk Akalın, **Türkçe Sözlük**, s. 1450.

Mushaf-ı rûyuna el basma yalandan Re'fet

Seni çarpar hazer et sonra mukaddes o kitâb (Siverekli Re'fet, G. 10/7)

(Re'fet, yüzünün kitabına yalandan el basmaktan sakın. Zira, o kutsal kitap seni çarpar.)

2.13.7. Kitabı/Defterini Dürmek

Sözlükte “Öldürmek, işine son vermek, işten çıkarmak, başarısını kıskanarak yükselmesine engel olmak” gibi manaları taşıyan “Defterini dürmek”¹¹²⁴ ifadesi şiirlerde pek çok bağlam içerisinde işlenir. Bu bağlamlardan bazıları şunlardır:

Sevgilinin, aşkın/şairin ömrü dürülen bir kitap gibidir:

Tutmuş kitâb-ı hüsnini hatt-ı nev ol şehün

Ey Ravzî bende defter-i 'ömri dürem gibi (Ravzî, G.632/5)

(Ey Ravzî! Taze ayva tüyleri, o sevgilinin güzellik kitabını tutmuş. Ben de onun gibi ömür defterimi düreyim.)

'Ömrün ucına ericek varlık kitâbın düricek

Menzîl-i nez'e varicek Kuloglu'na sen rahmet et (Kuloğlu İlyâs, G. 47/20)

[(Ey Allah'ım)! Ömür sona geldiğinde, varlık kitabı dürülecek. Kuloğlu, can çekişme menziline vardığında sen ona rahmet eyle.]

Defter-i 'ömrünü tayy itdi hıdîv-i âcâl

Çekicek hatt-ı siyeh kâtib-i dîvân-ı kader (Râmî, s. 212)

(Kaderin divan kâtibi kara yazı çektiğinde ecellerin veziri ömür defterini dürüp bükü.)

Âşık, istek kitabının dürülmesini istemez:

Ma'nâ-yı vefâ mekteb-i 'aşk içre bilünsün

Ey tıfl-ı kader mushaf-ı âmâlimi dürme (Nûrî, Mukattaat 2/1)

(Ey kader çocuğu! İsteklerimin kitabını dürme. Vefa manası aşk mektebinde bilinsin.)

---

¹¹²⁴ Şükrü Haluk Akalın, a.g.e., s. 606.

Bülbül, gül yapraklarını dürer:

İy ‘andelîb gül varakın dür figânı ko

Ma‘lûm oldu mes’ ele lâzım degül kitâb

(Üsküdarlı Aşkî, G.13/4)

(Ey bülbül! Gül yapraklarını dürüp inlemeyi bırak. Mesele bilindiği için bize kitap lazım değil.)

Sevgili, yüzünü kitap gibi buruşturur:

Şem‘-i ruhuna sûhte oldugumı tuymış

Yüzini kitâbı gibi dürse n‘ola her an

(Derzizâde Ulvî, T. 1/13)

(Yanağının mumuna yanık olduğumu duymuş. Yüzünü kitabı gibi her an buruştursa şaşılmaz.)

2.13.8. Kitap ve sünnete uymak

Deyimler sözlüğü içerisinde rastlanılmayan bu ifadenin tıpkı deyimler gibi kalıplaşıp yaygınlaştığı gözlemlenir. Kur‘ân-ı Kerîm’in emir ve yasaklarına uymak, Hz. Peygamber’in sünnet-i seniyyelerine uygun yaşamak manasını ihtiva eden bu deyim birçok beyitte işlenir.

Kitâb ü sünnete uy ey hatîb-i hoş-nagme

Hevâ-yı nefsüne uyma bizüm imâm gibi

(Bosnalı Sâbit, G.341/2)

(Nağmesi hoş hatîb! Bizim imam gibi nefsinin hevasına uyma. Sen kitap ve sünnete uy.)

Kitâb u sünnete itdik temessük evvel ü âhir

Hemîşe pey-rev-i şer‘-i Muhammed Mustafâ’yız biz (Hâmî Ahmed, G.123/3)

[Önünde sonunda kitap ve sünnete tutunduk. Biz, her zaman Hz. Muhammed Mustafâ’nın (s.a.v.) şeriatının izindegiz.]

Kitâb u sünnete tâtbîk ider bi’l-cümle ef‘âlin

O sultâna olaldan de’b ü ‘âdet ‘ismet ü takvâ (Ahmet Sâdık Zîver, Tarih 238/2)

(İsmet ve takvâ o sultana âdet olduğundan beri bütün fiillerini kitaba ve sünnete uygun yapar.)

Nerenüz uyar kitâba sünnete

Kul u kurbân oldunuz [siz] rüşvete Miftâh-ı Cennet, 2852)

(Nereniz kitaba ve sünnete uyar? Siz rüşvete kul ve kurbân oldunuz.)

Zâhid ne yüzdür eyler ibâ ehl-i kıbleden

Uymaz kitâb u sünnete bu dîn ne dîndür (Manastırlı Celâl, G. 224/6)

(Zâhit, kible ehlinde kaçınan/çekinen bu yüz nasıl bir yüzdür? Kitaba ve sünnete uymayan bu din hangi dindir?)

Hep kitâb ü sünnete tatbîk idüp ef‘âlini

Tâ‘at-ı hak’la güzâr itmekdedur ruz u şebi (Seyyid Vehbî, Tarih 78/4)

(Her zaman fiillerini kitap ve sünnete uygun yapar. Gece ve gündüzü Allâh’ın takvâsıyla geçmektedir.)

2.13.9. Kütüb-i Erbâyı Yutmak

“Çok kitap okumak”¹¹²⁵ manasını taşıyan söz konusu deyim Keçecizâde İzzet Molla aşağıdaki beyitinde kullanır.

Yutsak kütüb-i erba‘ayı dinlemiyorsan

Da‘vâmuzu mahşerde senünle keserüz biz (Keçecizâde İzzet, s.398)

[Sen (beni) dinlemiyorsan dört kitabı yutsak (bile) biz seninle davamızı mahşerde keseriz.]

2.13.10. Kitap Açmak

“Kitâp açmak” deyimini fala bakmak manasına gelir. Benzer manada “fal açmak, fala bakmak, tefe‘ül etmek” gibi çeşitli adlarla da karşılanan söz konusu deyim ve deyimın kaynağı olan fala inanış toplum içerisinde yaygın bir inanıştır. Öyle ki falın nasıl bakılacağını, âdâb ve usulünü, fal türlerini ihtiva eden pek çok manzum ve mensur eser kaleme alınmıştır.¹¹²⁶ Aşağıdaki beyitlerde de görüldüğü üzere kitap ile ilgili bu deyim birçok şair tarafından şiirlerde kullanılmıştır:

¹¹²⁵ Ebubekir Sıddık Şahin, “Keçecizâde İzzet Molla’nın Divanları: Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2004, s. 204.

¹¹²⁶ Mustafa İsmet Uzun, “Falnâme”, TDVİA, C. 12, İstanbul, 1995, s. 141-145.

Mushaf açsam katl-i a‘dâ için ey kistrâ-nişîn

El urıcak açılır fi‘l-hâl âyât-ı ‘azâb (Sehî Bey /K.12/22)

[Ey Kistrâ gibi tahta oturan (şâh)! Düşmanın katli için mushaf açsam mushafa elimi deĝdirdiĝim o an azâp âyeti açılır.]

Mushaf açdum mekteb-i hüsnünde gönlüm tıflına

Evvelinde geldi zülfün dalı devlet dâlidür (Ahmed Paşa, G. 50/3)

(Gönlümün çocuĝu için güzellik mektebinde mushaf açtım. İlk sırada zülfünün dal harfi geldi. O, devlet kelimesinin dal harfidir.)

Ey tıfl-ı hasen mekteb-i vuslatda kitâb aç

Gel yine tefe‘ül idelüm bize kitâb aç (Fasîhî, G.77/1)

(Ey güzel çocuk! Kavuşma mektebinde kitap aç. Gel biz yine fala bakalım, bize kitap aç.)

2.13.11. Kitapsız (Bî-kitâb)

Allâh’ı inkâr eden, dinsiz manasını taşıyan¹¹²⁷ bu deyim birçok beyitte işlenir. Nigârî’ye göre bî-kitâb olan vâiz âşıkların mushafından habersizdir:

Vâ‘iz-i bî-mihre yüz dutdum didim ey bî-hicâb

Bî-habersin mushaf-ı ‘uşşâkdan ey bî-kitâb (Nigârî, G. 59/1)

(Vefâsız vâize dönüp: “Ey utanmaz, kitâpsız! Sen âşıkların mushafından habersizsin.” dedim.)

Muvakkitzâde Pertev, sevgiliyi kendisine çektiirdiĝi eziyetten ötürü “bî-kitâb” olarak niteler:

Zâlim bu cefâyı kâfir itmez

Zannum bu ki bî-kitâbsın sen (Muvakkit-zâde Pertev, G.CCCLXX1/5)

(Ey zâlim! Senin bu cefanı kâfir bile yapmaz. Zannımca sen kitapsızsın.)

Enderunlu Fâzıl da bir beyitinde sevgiliyi kitapsız olarak vâsfeder:

---

¹¹²⁷ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1993, s. 285.

Rûyında mûy u hatdan eser yok o kâfirin

Kendü gibi ‘izârı dahi bir kitâbsız (Enderunlu Fazıl, G.62/4)

(O, kâfirin yüzünde tüyden eser yok. Kendi gibi yanağı da kitapsız.)

Kâil ise aşağıdaki beyitinde rakibi “bî-kitâp” olarak niteler:

Gördüm şikâyet itdiğini hatt-ı yârdan

Didüm rakîb-i kâfire var hey kitâbsuz (Kâ’il, G.67/3)

(Yarin ayva tüylerinden şikâyet ettiğini gördüğüm zaman kâfir rakibe “Var, hey, kitapsız!” dedim.)

2.13.12. Kitapta yeri olmak

“Kitapta yeri olmak”¹¹²⁸ “Din veya yasa kitaplarında bulunmak, konusu geçmek” manalarını taşır. Baba Hüsnü söz konusu deyimini aşağıdaki mısralarında kullanır:

Zann itme yazmışdır bunları biri

Devâm it şunlara gezme serserî

Bu ‘ilâçların var kitâbda yeri

Kim inkâr iderse mutlakâ çarpar (Baba Hüsnü, s. 301)

(Bunları biri yazmıştır zannetme. Devam et şunlara sersiri gibi gezme. Bu ilaçların kitapta yeri var. Kim inkâr ederse mutlaka çarpar.)

2.13.13. Mim Koymak

“Mim koymak” deyimini: “Unutulmasın diye işaret etmek, ileride hatırlaması için karşısındakinin dikkatini çekmek” şeklinde tanımlanır.¹¹²⁹ Kitap kültürü etrafında oluşan söz konusu deyim birçok beyitte işlenir:

Ol leb üzre gaybdan bir mîm komışlar fem degül

Ruhdan la‘lî mukaddem olduğın eyler beyân (Emrî, G. 363/3)

(O dudak üzerindeki ağız değil gaybdan konulan bir mimidir. Dudağın yanaktan önce olduğunu gösterir.)

¹¹²⁸ Şükrü Haluk Akalın, *Türkçe Sözlük*, s. 1450.

¹¹²⁹ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 4. Baskı, y.y.y., Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984, s. 815.

Elifdir dersine mîm koy seni âgâh eden olur

Alıp dersin usûl ile gidersen togru bir yoldur (Yozgatlı Fennî, Tahmis, 31/4)

...

(Elifdir, dersine mim koy, seni âgâh eden olur. Dersini alıp usul ile gidersen bu doğru bir yoldur.)

2.13.14. Okuyup Üflemek

“Dini inanca göre bir duayı okuduktan sonra, üfleyerek ruhlara yollamak” şeklinde tanımlanan “Okuyup üflemek”¹¹³⁰ deyimini şiirine yansıtan şairlerden biri Nevizâde Atâî’dir:

Derdi def‘ olsun okuyup üstine efsûn üfür

Gül kitâbın ey sabâ gel bülbül-i bîmâra aç (Nev‘îzâde Atâyî, G.21/4)

[Ey, hoşça esen rüzgâr! Gel (ve) gül kitabını açıp okuduktan sonra hasta (olan) bülbüle üfle ki (onun) hastalığı yok olsun.]

2.13.15. Su Gibi Ezberlemek

“Yanlışsız okuyabilecek kadar ezberlemek” manasını taşıyan “su gibi ezberlemek”¹¹³¹ deyimini pek çok beyitte yer bulur:

Gerçi çokdur şugli ey hâce Sürûrî bendenün

Lakin ol ‘aşkun kitâbın su gibi ezber yazar (Gelibolulu Sürûrî, G.122/5)

(Ey Hoca! Sürûrî kulunun meşguliyeti çoktur. Fakat o aşkın kitabını su gibi ezberleyip yazar.)

Eyledim âyât-ı hüsnün su gibi ezber senin

Zîver-i levh-i ruhun zerrin kitâbımdır benim (Erzurumlu Zihnî, G.231/2)

[Senin güzelliğinin ayetlerini su gibi ezberledim. (Senin) yanağının levhasının süsü benim altın gibi parlak olan kitabımdır.]

---

¹¹³⁰ Şükrü Haluk Akalın, **Türkçe Sözlük**, s. 1793.

¹¹³¹ Şükrü Haluk Akalın, **a.g.e.**, s.2163

Cemâlün mushafın etfâl-i eşk-i çeşmüm ey dilber

Okırlar mekteb-i hüsnünde dâyim su gibi ezber (Emrî, Mukattâ, 145)

(Ey dilber! Göz yaşımın çocukları yüzünün kitabını güzellik mektebinde devamlı su gibi ezbere okurlar.)

2.13.16. Şirazeden çıkmak

“Şirazeden çıkmak”¹¹³² sözlükte “Kitabın sırt bölümünde bulunan enli şeridin bozulması sebebiyle sayfalar dağılmak; Akıl dengesini kaybetmek.” şeklinde tanımlanır. Bu deyim şiire de yansır:

Şâ‘irlerim tuyarsa bu nâ-hoş latîfeni

Şîrâzeden çıkar koparırlar sahîfeni (Merzifonlu Cûdî, Nazm, 268/1)

(Şairlerim bu hoş gitmeyen latifeni duyarsa şirazeden çıkıp sayfayı koparırlar.)

Ders-i istignâ alup metn-i cemâl-i tâzeden

Çıkdı sanman bu dil-i dîvânemi şîrâzeden (Besnili Lüzûmî, G. 98/1)

(Bu mecnun gönlümü, taze yüzünün metninden istîğna dersini alıp şirazeden çıktı zannetmeyin.)

Eyâ Rîzî düzelmez olmadıkça Mehd-i âl izhâr

Uzaldı köhne dehrin pendî pek şîrâzeden çıkdı (Rîzî, G. 524/5)

(Ey Rîzî! Köhne dünyanın pendî çok uzayıp şirazeden çıktı. Yüce Mehdî ortaya çıkmadıkça düzelmez.)

2.13.17. Kitabına Uydurmak

“Kitabına uydurmak” deyimini “Yasal olmayan bir işi hile, düzen vb. ile kanuna uygun gibi göstermek”¹¹³³ manasına gelir. Hamamizâde İhsan aşağıdaki beyitinde söz konusu deyimini işler:

¹¹³² Şükrü Haluk Akalın, a.g.e., s. 2226.

¹¹³³ Şükrü Haluk Akalın, a.g.e., s. 1450.

Uydursa da akvâlini îcâb-ı kitâba

Teşvîkini tergîbini hîç katma hesâba (Hamâmizâde İhsân, s. 335)

(Sözlerini kitabın icabına uydursa da isteğini, arzusunu hiç dikkate alma.)

2.13.18. Yüzünden Okumak

“Yüzünden okumak” deyimini sözlükte: “*Ezbere değil, yazılmış kâğıttan okumak; Herhangi bir durumu yüzünden anlamak.*” şeklinde tanımlanır.”¹¹³⁴ Racûlî, aşağıdaki beyitinde söz konusu deyimini şiirine yansıtır:

Metnin oku yüzünden eger fahim isen sen

Serhin arayup sorma kütüphaneye gelmez (Racûlî, G. 114/4)

[Sen eğer idrak sahibiysen metnini yüzünden oku. Şerhini arayıp sorma, (o) kütüphaneye gelmez.]

---

¹¹³⁴ Şükrü Haluk Akalın, a.g.e., s.2632.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA KÜTÜPHANE

Klasik Türk edebiyatı şairlerinin kütüphaneye bakışları nasıldı? Şairlerin şahsi kütüphaneleri var mıydı? gibi soruların yanıtlandırılması şairlerin kütüphane ile olan bağlarını ortaya koyma adına gereklidir. Bu sorulara yanıt olacak kaynaklara değinmeden önce kütüphanelerin İslam dünyasındaki oluşum sürecini ve Osmanlıdaki durumu ortaya koymak elzemdir. Kütüphanelerin tarihi gelişimleri hususunda Nuray Yıldız'ın “*Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri Mimarileri, İç Düzenleri, Çalışma Sistemleri, Kitapların Yazımı ve Çoğaltılması*”; İsmail E. Erünsal'ın “*Orta Çağ İslâm Dünyasında Kitap ve Kütüphane*”, “*Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*”; Tahir Harîmi Balcıoğlu'nun “*Medeniyet Tarihinde Kütüphaneler ve Medeniyet Tarihinde Kadınlar, Hikmet Tarihinde Sûfiyyûn ve Mezheb-i Aşk, Esâtir ve Efsâneler, Tûbâ ve Zeytin Ağaçları Hakkında Mitolojik Nakiller, Şark Efsânelerinde Gül ve Bülbül*”ü ve Giambattista Toderini'nin “*Türklerin Yazılı Kültürü ve Edebiyatı*” adlı eseri başta olmak literatürde yapılmış önemli çalışmalar mevcuttur. Gerek söz konusu sahada çalışmaların mevcut olması gerekse tezin klasik Türk edebiyatı şairlerinin kütüphane ile olan bağlarını ortaya koyma amacı taşıması nedeniyle bu bölümde kütüphanelerin tarihi gelişimleri detaylı olarak ele alınmayacak mevcut çalışmalardan hareketle genel hatlarıyla sunulmaya çalışılacaktır.

3.1. İSLAM DÜNYASINDA KÜTÜPHANELERİN OLUŞUMU, GELİŞİMİ VE OSMANLIDAKİ DURUMU

Kütüphanelerin İslam coğrafyasında ne zaman ve nerede ortaya çıktığı kesin olarak bilinmese de ilk kütüphanelerin Emeviler Dönemi'nde mescidlerde ortaya çıktığı ve 10. yüzyıla kadar Beytül-Hikme adı verilen araştırma merkezlerinde varlık gösterdiği ifade edilir. Emeviler Dönemi'nde Halid b. Yezid'in kitaba olan merakı zengin bir koleksiyona sahip kütüphanelerin oluşmasını sağlar. Abbasiler zamanında ise her ne kadar ilk zamanlar kitap ve kütüphane adına gelişmeler pek görülmesine de Ebû Câfer el-Mansûr zamanında önemli çalışmaların yapıldığı belirtilir. Harun Reşid devrine gelindiğinde Bağdat'ta Beytül-Hikme'nin kurulması ve Ebû Câfer el-

Mansûr'un kütüphanesindeki kitapların buraya taşınması neticesinde koleksiyonu zengin bir kütüphane oluşturulur. Ayrıca kâğıt fabrikasının kurulması, telif ve tercüme faaliyetlerinin artması kütüphanelerin gelişmesine ve zenginleşmesine zemin hazırlar. Bu devirde Yahya b. Halid el-Bermekî, Ali b. Yahya el-Müneccim, Muhammed b. Abdülmelik b. Zeyyât gibi pek çok ismin kütüphane kurduğu belirtilir.¹¹³⁵ Emevîler ve Abbasîler döneminde oluşmaya başlayan kütüphaneler tarihi süreç içerisinde Endülüs Emevîler, Fâtımîler, Eyyûbîler, Hamdânîler, Ammaroğulları, Memlükler, Sâmânîler, Gaznelîler ve İlhanlılar gibi devletler etrafında gelişimini sürdürür.¹¹³⁶

Selçuklular Dönemi'ne gelindiğinde Nizâmülmülk'ün Şîî propagandasına karşı Sünnîliğin öğretilmesi adına Musul, Merv, Basra, Belh gibi birçok yerde medreseler inşa ettirmesiyle ilmî çalışmalar artar. Bu dönemde Bağdat'ta kurulan Nizamiye Medresesi, bünyesinde zengin bir koleksiyona sahip kütüphane barındırır. Nizamiye Medresesi kütüphanesi haricinde bu dönemde pek çok medresenin kütüphaneye sahip olduğu, bununla birlikte sultanların da şahsi kütüphanelerin bulunduğu ifade edilir. Anadolu Selçukluları zamanına gelindiğinde kütüphanelerin medreseler bünyesinde kurulmaya devam ettiği görülür.¹¹³⁷

Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde başlangıçta kültürel faaliyetler yavaş ilerlese de Orhan Gazi'nin tahta geçmesi, ilk Osmanlı medresesinin İznik'te kurulması, devletin topraklarının genişlemesi ve Anadolu'ya ulema akımının gerçekleşmesi neticesinde Anadolu'da kitap akımı başlar. Bununla birlikte medreselerde okutabilme adına kitap telifi çalışmaları icra edilir. Yıldırım Beyazıt dönemine gelindiğinde kütüphaneler medreseler bünyesinde varlık gösterir. İlim ve kültür çalışmaları Çelebi Mehmed döneminde yavaşlarsa da II. Murat devrinde yeniden canlanır ve mezkûr dönemde pek çok kütüphane kurulur. Gâzi Mihaî Bey'in camide kurduğu kütüphane ile Fazlullah Paşa'nın mescitte kurduğu kütüphane bu kütüphaneler arasında yer alır. Yine II. Murad devrinde inşa ettirilen Saatli Medrese'deki kütüphane ile Manisa Sarayı'ndaki kütüphane söz konusu kütüphaneler arasında bulunur. Yazıcıoğlu Mehmed

---

¹¹³⁵ İsmail E. Erünsal, **Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2020, s. 36-49.

¹¹³⁶ İsmail E. Erünsal, **a.g.e.**, s. 36-99.

¹¹³⁷ İsmail E. Erünsal, **a.g.e.**, s. 99-107.

Efendi'nin türbesindeki kütüphane hariç tutulduğunda kuruluş devri kütüphanelerinin genellikle cami ve medreselerde bulunduğu söylenir. Cami ve medreselerde kurulan bu kütüphanelerin koleksiyonlarının küçük olduğu ifade edilir.¹¹³⁸

Fatih döneminde ise “büyük cihad” adı altında İstanbul'da imar faaliyetleri başlar. Bu bağlamda medreseler inşa edilir. İstanbulun fethi sonrasında İstanbul'da ilk saray kütüphanesi Beyazıd'da kurulur. Fâtih'in Edirne sarayından getirdiği kitapları da içeren bu kütüphanenin zengin bir koleksiyona sahip olduğu belirtilir. Bu dönemde fetihten sonra kurulan ilk vakıf kütüphanesinin Şeyh Mehmed b. Şeyh Hasan Geylânî'nin kurduğu kütüphane olduğu söylenir. Bu dönemde pek çok şehirde de kütüphaneler inşa edilir. Molla Yegan'ın Bursa'da inşa ettirdiği medreseye 2.900 kitabını vakfetmesi, Hızır Paşa'nın Amasya'da kütüphane kurması, İsa Bey'in Üsküp'teki kütüphanesi söz konusu kütüphanelere örnek olarak verilebilir. İnşa edilen Fatih Külliyesi'ndeki kütüphaneler de zaman içerisinde yapılan bağışlarla zengin bir koleksiyona sahip olur. Yine bu dönemde Mahmud Paşa, Gedik Ahmed Paşa gibi devlet adamlarının da kütüphaneler inşa ettikleri görülür.¹¹³⁹

II. Bayezid devrine gelindiğinde kütüphane kurma faaliyetleri devam eder. Kitabı düşkün bir padişah olmasına rağmen II. Bayezid'in kurduğu kütüphaneler zengin bir koleksiyona sahip değildir. Yine bu dönemde Atik Ali Paşa, Şeyh Mehmed b. Yusuf, Büyük Kapu Ağası Hüseyin Ağa, Mevlâna Kıssahan Hacı Muslihiddin gibi çeşitli devlet adamlarının, alimlerin kütüphane kurdukları görülür. Ayrıca bu dönemde Sinan Paşa, Şehzade Korkud, Müeyyedzâde gibi isimler etrafında özel kütüphanelerin oluşturulduğu ifade edilir.¹¹⁴⁰

I. Selim döneminde ise her ne kadar padişahın askeri seferlere ağırlık vermesi, erken vefat etmesi gibi durum ve olaylar cereyan etse de saray kütüphanesindeki

---

¹¹³⁸ İsmail E. Erünsal, **a.g.e.**, s. 109-124.

¹¹³⁹ İsmail E. Erünsal, **a.g.e.**, s. 125-145.

¹¹⁴⁰ İsmail E. Erünsal, **a.g.e.**, s. 150-160.

koleksiyonlar zenginleştirilir. Yine bu dönemde Mevlâna Bali, Ahmed Paşa b. Hızır Bey, Ayşe Hafsa Sultan gibi isimlerin kütüphaneler inşa ettirdiği görülür.¹¹⁴¹

Kanunî devrinin ilk yıllarında kütüphaneler bağlamında bir durgunluk yaşansa da koleksiyonu küçük mahalli kütüphanelerin, medrese, cami, mescit, türbe kütüphanelerinin kurulduğu belirtilir.¹¹⁴² 17. yüzyıla gelindiğinde kütüphane sayılarının arttığı görülür. Bu yüzyılın sonlarına gelindiğinde müstakil binalarda inşa edilen kütüphaneler oluşturulur. Köprülü kütüphanesi söz konusu kütüphanelerin ilklerindendir. Ayrıca bu dönemde medrese ve camilerde kütüphanelerinin inşasına devam edilir.¹¹⁴³

III. Ahmed döneminde de kütüphane kurma faaliyetlerinin devam ettiği görülür. Şehid Ali Paşa, Damad İbrahim Paşa gibi isimlerin kurdukları kütüphaneler bu dönemde kurulan kütüphanelerdendir.¹¹⁴⁴ I. Mahmud Dönemi'ne gelindiğinde gerek İstanbul'da gerekse İstanbul dışında çok sayıda kütüphanelerin kurulur. Hekimoğlu Ali Paşa, Şeyhülislam Damadzâde Ebû'l-Hayr, Muhammed b. Muhammed El-Halilî, Hacı Beşir Ağa, Âşir Efendi, Âtîf Efendi ve Reisülküttâb Mustafa Efendi gibi isimler dönemin kütüphane banilerindendir.¹¹⁴⁵

III. Osman Dönemi'nde de kütüphane inşaları devam eder. Kendi döneminde tamamlandığı için Nur-ı Osmânî adını alan külliye'deki kütüphane, Ragıp Mehmet Paşa kütüphanesi, Şeyhülislam Es'ad Efendi kütüphanesi söz konusu yapılar arasında yer alır.¹¹⁴⁶ III. Mustafa devrinde Lâleli ve Bostancılar Ocağı'nda kurulan kütüphanenin yanında çeşitli kütüphanelerin inşa edildiği ifade edilir.¹¹⁴⁷

I. Abdülhamid devrinde Hamidiye Kütüphanesi haricinde, Silahdar Seyyid Mehmed Paşa, Halil Hamid Paşa, Damadzâde Mehmed Murad Molla, Şeyh Şerif Ahmed, Hacı Selim Ağa gibi pek çok bâninin etrafında kütüphanelerin inşasına devam

---

¹¹⁴¹ İsmail E. Erünsal, *a.g.e.*, s. 161-164.

¹¹⁴² İsmail E. Erünsal, *a.g.e.*, s. 172.

¹¹⁴³ İsmail E. Erünsal, *a.g.e.*, s. 204-214.

¹¹⁴⁴ İsmail E. Erünsal, *a.g.e.*, s. 219-220, 235.

¹¹⁴⁵ İsmail E. Erünsal, *a.g.e.*, s. 241-245, 251-253.

¹¹⁴⁶ İsmail E. Erünsal, *a.g.e.*, s. 269-274.

¹¹⁴⁷ İsmail E. Erünsal, *a.g.e.*, s. 274, 279-282.

edilir.¹¹⁴⁸ II. Mahmud saltanatında bir yandan yeni kütüphaneler kurulurken bir yandan da kütüphane kontrolleri ve düzenlemeleri yapılır.¹¹⁴⁹

3.2. KLASİK TÜRK EDEBİYATI ŞAİRLERİNİN KÜTÜPHANEYE BAKIŞLARI

Kütüphanelerin tarihi süreci gözden geçirildiğinde İslam coğrafyası üzerinde kitap ve kütüphane adına kültürel faaliyetlerin icra edildiği görülür. Özellikle Orhan Gazi zamanından itibaren gelişmeye başlayıp hemen hemen her dönemde devam eden kültürel faaliyetler Osmanlı sahasında bir kitap kültürünün oluşmasına ve kütüphanelerin sayısının artmasına vesile olur. Bu durum, söz konusu sahada varlığını 13. yüzyıldan 19. yüzyıla değin devam ettiren klasik Türk edebiyatı şairlerini kitaba ve kütüphaneye yakınlaştırır. Bölüm 2’de de ifade edildiği üzere şairler kendileri nezdinde taşıdığı işlevler neticesinde kitaplarla hemhal olurlar. Geleneğin ilmî birikimi gerekli kıldığı şair portresi içerisinde yer alabilmek, biçim ve tür olarak şiirin her alanında özgün eserler ortaya koyabilmek ve bu sayede saha içerisinde varlık gösterebilmek adına ilmî çalışmalar yapmak isteyen şairler için kitabın öncü kaynaklar arasında olduğu söylenebilir. Nitekim, şairlerin bir okur portresine sahip olmaları; kitap ile ilgili tavsiye, talep, teşekkür, şikâyet, vasiyet, nasihat, dua ve beddua muhtevalı şiirler kaleme almaları, kitaplara sıfatlar atfetmeleri, kitabın hemen hemen her bir unsurunu şiirlerine yansıtmaları, kitabı benzetme unsuru olarak zengin bir bağlam içerisinde kullanmaları, kitap redifli şiirler yazmaları bu durumu açıkça gösterir. Bu noktada “Kitapla yakın bağ kuran şairlerin kütüphaneye bakışları nasıldı?” sorusunun cevaplanması, akabinde şairlerin şahsi kütüphanelerinin olup olmadığının tetkik edilmesi gerekir.

Kütüphaneye bakış söz konusu olduğunda akla ilk gelen isimlerden olan Alberto Manguel “*Geceleyin Kütüphanesi*” adlı eserinde kütüphaneyi mit, düzen, mekân, güç, gölge, şekil, rastlantı, ışık, zihin, ada, sağkalma, unutuş, düş gücü, kimlik ve yuva olmak üzere çeşitli açılardan ele alır.¹¹⁵⁰ Arjantinli yazarın söz konusu kitabı bir

¹¹⁴⁸ İsmail E. Erünsal, **a.g.e.**, s. 283-289.

¹¹⁴⁹ İsmail E. Erünsal, **a.g.e.**, s. 312.

¹¹⁵⁰ Alberto Manguel, **Geceleyin Kütüphanesi**, Çeviren: Dilek Şendil, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008, s. 5.

yazarın anlam dünyasında kütüphanelerin nasıl bir yere sahip olduğu gösterir. Benzer şekilde divanlar da klasik Türk edebiyatı şairinin kütüphaneye bakışını gösteren kaynaklardır. Divanlara bu nazarla bakıldığında kütüphaneler ile ilgili kaleme alınmış tarih manzumeleri ön plana çıkar. Söz konusu manzumeleri tespit edebilme gayesiyle yürüttüğümüz çalışmada toplamda elli dört adet manzumeye ulaşıldı. Ulaşılan manzumelerin listesi Tablo 2’de gösterildi.

Tablo 2 Kütüphanelerle İlgili Tarih Kıt’aları

No	Kütüphane	Kütüphaneye Tarih Düşüren Şair	Yıl (H/M)	Beyit Sayısı
1	Abdurrahman Paşa Kütüphanesi	Diyarbakırlı Lebîb, "Târih-i Kütüb-hâne-i ‘Abdurrahman Paşa’"	1178/1764-65	2
		Diyarbakırlı Lebîb “Târih 72”	1178/1764-65	1
2	I. Abdülhamid Kütüphanesi	Hayrî, "Târih-i Kütüb-hâne"	1194/1780	4
		Reşid Mehmet Efendi, "Târih-i Berây-ı Binâ-yı Kütüb-hâne-i Sultân Abdülhamîd Hân Tâbe Serâhu’"	1194/1780	13
		Sürûrî	1194/1780	5
3	II. Abdülhamid Dönemi Kütüphaneleri	Ali Emîrî, "Bâb-ı Âlî’de Binâ Olunan Kütüb-hâne Târîhi"	1312/1894-95	13
		Musa Kâzım Paşa, "XXXVIII"	1300/1882-83	3
		Musa Kâzım Paşa, "XXXIX Diğer"	1300/1882-83	3
4	Ayasofya Kütüphanesi (Sultan I. Mahmud	Şeyhülislâm Zeynî	1152/1739-40	1
		Sâlik Efendi “Târîh-i Kütüb-hâne-i Ayasofya”	1152/1739-40	12
		Nebzî “Kıt’a 24”	1152/1739-40	7
		Şeyhülislâm Es’ad “Târîh-i Diğer”	1152/1739-40	24
		Şeyhülislâm Es’ad “Târîh-i Kitâbhâne-i Hûmâyûn”	1152/1739-40	10
		Şeyhülislâm Es’ad “Târîh-i Diğer”	1153/1740-41	5
		İbrâhim Hanîf	1152/1739-40	2
5	Damat İbrahim Paşa Kütüphaneleri	Nedîm, "Târîh-i Kütüb-hâne Der-Nevşehir”	1140/1727-28	15
		Hâtem, "Târîh-i Binâ-yı Kütüb-hâne Dâmad Efendi”	?	3

		Şehdî, "Bu Dahi Vezîr-i Sâlifü'l-beyân ve Müşârun Bi'l-benân (İbrahim Paşa) Hal-i Hayâtında Türbe ve Sebîl ve Kitâbhâne ve Medrese Bünyâdına Didüğümüz Târîh-i Bî'adildir"	?	26
		Vak'a-nüvis Râşid "Târîh-i Kütüb-Hâne-i Sadr-ı A'zâm İbrâhîm Paşa Rahimehu"	1132/ 1719-20	10
6	Fâtih Câmî Kütüphanesi (Sultan I. Mahmud)	Haşmet, "Târîh-i Kütüb-Hâne Der-Câmi-i Fâtih Sultân Muhammed Hân Be-Esâmî-i Kü-tüb İnşâ Kerde Bûd"	1159/1746-1747	11
		Ni'met "Târîh-i kitâb-hâne-i Hazret-i Pâdişâh-ı Devrân Der-kurb-ı Ebü'l-Feth-i Sultân Mehmed Hân"	1155/1742	9
		Şehrî, "Târîh-i Kütüb-hâne-i Hazret-i Pâdişâh-ı Sultân Mahmûd Hân der-Câmi' -i şerîf Sultân Mehmed"	1155/1742	8
		Vâsık "Târîh-i Kütüb-hâne-i Şehenşâhi"	1154/ 1741-42	9
7	Hacı Beşir Ağa Kütüphanesi	Rahmî Kırımlı "Tarih-i Kütüp-hane-i Aga-yı Dârü's-s'âde El-Hac Beşir Ağa"	1157/1744-45	11
		İbrahim Hanîf, "Târîh-i Kütüb-hâne-i Münif-i Hazret-i Âgâ-yı Dârü's-Sa'âdeti'Şerif"	1157/ 1744-45	10
8	Kapudan Mustafa Paşa Kütüphanesi	Münîf Antâkî "Târîh-i kütüb-hâne-i Kapudan Mustafa Paşa"	1143/1730	17
9	Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi	Nevres-i Kadîm "Târîh-i Kütüb-hâne-i Ragıp Paşa"	1175/1761-62	7
		Yahyâ Tevfik "Târîh-i Kütüb-hâne-i Râgıb Paşa"	1175/1762	15
10	Lefkoşa Kütüphanesi	Kıbrıslı Hilmî "Lefkoşe'de kâ'in Kütüb-hâne İçün Merhûm Müftî Hilmî Efendi'nin Târihidir"	1244/ 1828-29	48
11	Mehmet Paşa Kütüphanesi	Nevres-i Kadîm, "Târîh-i Kütüb-hâne-i Eş-Hâc Mehmed Paşa"	1160/ 1747-48	11

		Feyzî Halilpaşazâde “Târîh-i beyâ-yı kitâbhâne-i Mehmed Paşa”	1160/1747-48	12
12	Molla Murad Kütüphanesi	Zübeyde Fitnat, “Târîh Berây-ı Kitâbhâne-i Damâd-zâde Mehmed Murâd Efendî”	1189/1775-76	10
13	Nûr-ı Osmâniyye Kütüphanesi	Tâb’î Siyâhizâde “Kasîde-i Müştemile Berây-ı Esâmî-i Kütüp ki Be-her Yek İsm- râ Manâ-yı Münâsib Şud Be-Makâm ve der- Zimneş Târîh-i Kütüphâne-i ‘Osmâniyye Der-zemen-i Kâtibü’l Haremeyn İbrâhim Efendi”	?	19
14	Necip Paşa Kütüphanesi	Sahaflarşeyhizade Es’ad, “Barut-hâne Nâzırı ve Mısır kapısı Kethüdâsı Necîb Efendinin Tire’de inşa eylediği dâru’l-kütübün târîh-i müntehabıdır.”	1243/ 1827-28	5
15	Pertev Paşa Kütüphanesi	Tırnakçızâde Mehmed Sa’îd Zîver Bey, “Târîh-i Dâru’l-kütüb der-Dergâh-ı Mezkûr”	1251/1835-36	7
		Tırnakçızâde Mehmed Sa’îd Zîver Bey, “Târîh-i Diğer Kitâbhâne-i Mezkûra”	1251/1835-36	5
16	Sultan III. Ahmed Kütüphanesi	Arpaemînzâde Sâmî “Târîh-i Kitâbhâne Der-Serây-ı Cedîd-i Sultân Ahmed Hân-ı Sâlis”	1131/ 1718-19	28
		Vak’a-nüvîs Râşid “XXVII”	1131/ 1718-19	40
		Şeyhülislâm İshâk “Târîh-i Berây-ı Kitâbhâne”	1131/1718-19	21
17	Sultân III. Mustafa Kütüphanesi	Sübhizâde Azîz “Târîh-i Berây-ı Kütüb-hâne”	1180/1766-67	16
18	Sultan III. Selîm Kütüphanesi	Sürûrî “Târîh”	1217/1802	2
19	Şeyh Dindârî Efendi Kütüphanesi	Sürûrî “Târîh 47”	1212/1797	4
20	Teşvikiye Camii Kütüphanesi	Ahmed Cevdet Paşa “Câmi-i Mezkûr kütüphanesi için Târîh”	1310/1892-93	5

21	Vâlide Sultan Kitaplığı	Târîh-i Berây-ı Vakf-ı Kitâb-ı Vâlide Sultân Sultân Selim-i Der-i Câmi'ü'n-nûr-ı Eyyûb	1215/1800	8
		Sürûrî "Târih":	1215/1800	2
22	Vahîd Paşa Kütüphanesi (Kütahya)	Ayıntablı 'Aynî "Vâhid Paşa Merhûm Kable'l-Vüzerâ Kütâhiyyede İhyâsına Muvaffak Oldığı Kütüb-hâne Târihi"	1227/1812-13	5
		Ayıntablı 'Aynî "Diğer"	1227/1812-13	4
23	Velîyyü'd-dîn Efendi Kütüphanesi	Mehmet Şerîf Efendi "Târîh-i Türkî Berây-ı kitâbhâne-i Velîyyü'd-dîn Efendi"	1181/1767-68	9
		Mehmed Şerîf Efendi "Târîh-i 'Arabî Berây-ı Kitâbhâne-yi Velîyyü'd-dîn Efendi"	?	10
		Zübeyde Fitnat, "Târîh-i Kitâb-hâne-i Velîyyü'd-Din Efendi"	1181	8
24	Veli Paşa Kütüphanesi (Yanya)	Refî'-i Kâlâyî "Yine Paşa-yı müşârûn-ileyh Yanya'da Müceddeden Bünyâd Eylediği Kütüb-hânenin Tarihidir"	1231/1815-16	6
25	'Ârif Hikmet Bey'in Medîne-i Münevvere'deki Kütüphanesi	Râgıbzâde Lütfî, 'Ârif Hikmet Bey Merhûmun Medîne-i Münevverede Olan Kütübhânesine Târîh"	1273/ 1856-57	5
26	'Âşîr Efendi Kütüphanesi	Mehmet Nebil "Târîh-i Binâ-yı Kütüb-hâne-i 'Âşîr Efendi"	1214/1799-1800	10
27	?	Yahyâ Tevfik "Târih"	H. 1179/1765	22

Kütüphaneler ile ilgili kaleme alınan manzumeler, klasik Türk edebiyatı şairi ile kütüphane arasındaki bağa ışık tutar. Nitekim, söz konusu manzumelerden hareketle şairin nazarında kütüphanelerin hangi işlevlere sahip olduğunu hakkında yorum yapılabilir. Manzumelerden alınan aşağıdaki beyitlere bakıldığında denilebilir ki şairin nazarında kütüphaneler; cehalet zulmetini yok eden, ilim ve fazileti ihya eden, gönüllere canlılık katan, zihinleri açan, düşünceleri süsleyen, müşkülleri çözen, kitapları

muhafaza eden yerlerdir. Kütüphaneler, kitaba ulaşmakta zorluk yaşayanlara kolaylık sağlar; unutilan, bir yere hapsedilen kitapları âlimlerin, tâliplerin istifadesine sunar:

Cehâlet zulmetin imhâ için mülk-i celîlinden

Güneş gibi münevver bir eser vaz‘ itdi meydâna (Musa Kâzım Paşa, T. XXXIX/2)

(Yüce memleketinden cehalet zulmetini yok etmek için meydana güneş gibi parlak bir eser inşa etti.)

Hele ihyâ-yı ilm ü fazl için böyle eser yapmak

Cenâb-ı sadr-ı âlî-himmete tevfk-i Mevlâdır (Nedîm, T. 57/12)

(İlim ve faziletin ihyası için böyle bir eser yapmak himmeti yüce sadrazam hazretlerine Allâh’ın ihsanıdır.)

Yapdı o zât-ı vâlâ dârü’l-kitâbı a‘lâ

Kıldı ‘ulûmı ihyâ lutf itdi tâlibâna (Ayıntablı ‘Aynî, T. 161/3)

(O yüce zât, kütüphaneyi pek güzel yaptı. İlimleri ihya kılıp ilim talebinde bulunanlara ihsan etti.)

Bu cây-ı bî-‘âdîli kıldı ihyâ

Cihânı sevk için kesb-i ‘ulûma (Musa Kâzım Paşa T. XXXVIII/2)

(Cihanı ilimlerin öğrenilmesine sevk etmek için bu benzersiz yeri ortaya çıkardı.)

Ne mümkün mâl ile bu mertebe cem‘-i kütüb farza

Müsâ‘id dahı olsa kudret ehl-i fehm ü iz‘âna (Vak’a-nüvîs Râşid, T. XXVII/16)

(İdrâk ve anlayış ehillerinin gücünün, durumunun uygun olduğunu düşünsek bile parayla bu kadar kitabı toplamak mümkün değildir.)

Ma‘âş kaydını da çekmez anda sâkin olan

Olinca böyle gerek işte hayr-ı zî-cedvâ (Vak’anüvis Râşid T. XXVIII /8)

(Orada oturan geçim sıkıntısı yaşamaz. Bereketli hayır olacaksa işte böyle olmalıdır.)

Müstefid olup gelen ehl-i ma‘ârif tâ ola

Dâ‘i-i şâhı bu gülşen-gehde her dem çün hezâr (Reşid Mehmed Efendi, T. 6/11)

(Buraya gelip istifade eden ilim ehli her bir kimse bûlbûl gibi olduğu için her zaman bu gülbahçesinde şahın duacısı olur.)

Yaptırıp maksûre hem hâfız-ı kütb nasb itdi kim

Müstefid olsun gelenler nüshâ-i pür-sûd ile (Sürûrî, T. 5/5)

(Maksure yaptırıp aynı zamanda hafız-ı kütüb atadı. Gelenler fayda dolu nüshalardan istifa etsinler.)

Kudsiyân müstahfazân olmuş melâ‘ik mülhemân

Bî-tevakkuf müşkilin hall eylesün gelsün kibâr (Reşid Mehmed Efendi, T. 6/9)

(Âlimler, gelip hiç beklemeden müşkillerini halletsin diye melekler kütüphanenin koruyucusu, ilham vericisi olmuş.)

Mahall-i müşkili hall eyler ehli

Olur zihni güşâde bunda bî-şek (Vâsık T. 38/7)

(Ehil kimseler çetin meselelerini çözer. Şüphesiz onların zihinleri burada açılır.)

Ser-â-pâ mantıkın tezhîb ider mîr u gedânın hep

Bu âdâb ile men‘ eyler nakîzânı kütüb-hâne (Tâb‘î Siyâhizâde, K. 2/16)

(Kütüphane, emir ve gedaların düşüncelerini her zaman baştan sona süsler. Bu usulle zıtlıkları ortadan kaldırır.)

Mühimmât-ı cihâd esbâb-ı istihkâmı müstekmil

Fakat noksân idi tullâb-ı ‘ilme bir kütüb-hâne (Kıbrıslı Hilmî, K. 79/24)

(Cihat mühimmatları, istihkam araç gereçleri tamamlandı. Fakat ilim talebeleri için bir kütüphane eksik kalmıştı.)

Zuhûr-ı âl-i ‘Osmân’ dan berü bunca kütüb her dem

Hemân konmakda idi cem‘ olan dülâb-ı nisyâna (Vak’a-nüvîs Râşid, T. XXVII/12)

(Bunca kitap, Osmanlı devletinin ortaya çıktığı andan itibaren her zaman toplanıp nisyan dolabına konmaktaydı.)

Mutalsam dahmeye dönmişdi nef‘in görmeyüp kimse

Zafer bulmak degüldi mümkün ol genc-i firâvâna(Vak’a-nüvîs Râşid, T. XXVII/13)

(Hiç kimsenin faydasını göremediği tılsımlı bir yere dönmüştü. O sonsuz hazineye ulaşmak mümkün değildi.)

Revâ mı vâkı‘a bunca nüсах dülâb-ı habs içre

Kala hasret nigâh-ı i‘tizâr-ı nükte-sencâna(Vak’a-nüvîs Râşid, T. XXVII/18)

(Bu kadar nüshanın hapis dolapları içerisinde olması, nükteyi değerlendirenlerin (?) bakışlarının bu nüshalara hasret kalması revâ mıdır?)

Cem‘ idüp bî-had kütüb emr-i hümayûn eyledi

Hıfz için ol nüshahâ-yı pâki bir cây-ı karâr (Reşid Mehmed Efendi, T. 6/17)

(Sayısız kitabı bir araya getirip o temiz nüshaları muhafaza etmek için bir dinlenme yeri yapılmasını emretti.)

Ebü’l-fethün niçe mevkufe zîbâ-nüşhası kalmış

Perîşân tâk-ı nisyân içre kim hâr u has âlûde (Ni’met, T. 96/4)

(Ebü’l-feth olan Fâtih’in vakfettiği niçe güzel nüshalar nisyan rafları içerisinde perişan bir halde çalı çırpı içerisinde kalmıştı.)

Çün itmâm eyledi ‘avn-i Hak ile

Nevâdir nüshalar vaz‘ etdi yek yek (Vâsık T. 38/6)

(Allâh’ın yardımıyla tamamladı. Nadir nüshaları bir bir topladı.)

Tarih manzumelerinde kütüphanelere atfedilen sıfatlar ile benzetmeler şairin kütüphaneye bakışını yansıtır. İlk olarak kütüphaneler için kullanılan sıfatlara bakıldığında kütüphanelerin gerek mekânsal manada gerekse taşıdığı değer yönüyle büyüklüğünü ifade etmek için “*âlî, a ‘zâm, vâlâ*”; kütüphanelerin eşsiz, benzersiz bir yer olduğunu ifade etmek için “*bî-âdil, bî-bedel, bî-misl, ferîd, nâ-meşhûd*”; kütüphanelerin beğenilen, makbul görülen, gönlü süsleyen, hoş ve güzel yer olduğunu ifade etmek için “*cihân-pesend, dil-ârâ, dil-güşâ, dil-pesend, dil-pezîr, feyz-resîd, garrâ, güzel, hoş, mükemmel, nefîs, pâk, pâkize, zîbâ*” ve kütüphanelerin yeni olduğunu ifade etmek için “*cedîd, nev, nev-zemîn*” gibi sıfatların atfedildiği görülür. Bu sıfatlardan hareketle kütüphanelerin klasik Türk edebiyatı şairinin nezdinde değerli, kıymetli, sevilen, beğenilen, eşsiz yerler olduğu söylenebilir. Onlara göre kütüphanelerin inşa edilmesi çok hayırlı bir iştir. Öyle ki kütüphanelerin inşa edilmesinden elde edilen sevap, diğer eserler vesilesiyle kazanılan sevaptan üstündür:

Bu hayr-ı bî-‘adîlün şübhesüz elbet gelür ecîr

Bütün âsâr-ı eslâfun sevâbı konsa mizâna (Vak’a-nüvîs Râşid, T. XXVII/33)

(Mizana önceki eserlerin sevabı konsa da bu benzersiz hayrın sevabı mutlaka üstün gelir.)

Ma‘âş kaydını da çekmez anda sâkin olan

Olmca böyle gerek işte hayr-ı zî-cedvâ (Vak’anüvis Râşid T. XXVIII /8)

(Orada bulunan kimse geçim sıkıntısı yaşamaz. Bereketi bol hayır işte böyle olmalıdır.)

Kütüphaneleri eşsiz, benzersiz yer olarak gören, kütüphanelere değer atfedip inşa edilmelerinin hayırlı bir iş olduğunu düşünen şairlerin kütüphaneler için kullandıkları benzetmeler de şair-kütüphane ilişkisini gösterme açısından önem arz eder. Bu bağlamda yapılan benzetmelerin şunlar olduğu görülür:

Âlem-âbâd/Âlem-ârâ: Kütüphaneler cihanı bayındır hale getiren, süsleyen yerlerdir:

Derûnı mecma‘-ı esnâf-ı te’lîfât-ı ‘irfândur

Olunsa tesmiye şâyestedür ana ‘âlem-âbâd (Münîf Antâkî, T. 10/14)

(İçî irfân dolu eserlerin sınıflandırıldığı yerlerdir. Ona “âlem-âbâd” diye ad verilse uygundur.)

Sitanbul içre vü etrâfda bî-haddır âsârı

Husûsâ kim bu beytü’l-kütüb-i âlî âlem-ârâdır (Nedîm, T. 57/9)

(İstanbul içinde ve etrafında eserleri sonsuzdur. Özellikle bu yüce kütüphane âlemi süsleyen bir yapıdır.)

‘Ayn-ı Câvîd: Kütüphane sonsuz bir pınardır:

Geldi bâ-lutf-ı Hüdâ hâtıra bir hoş târîh

‘Ayn-ı câvîd ola dârü’l-kütüb-ı şâh Hamîd (Hayrî, T. /11/4)

(Allâh’ın lutfuyla akla hoş bir tarih geldi. Abdülhamîd Şâh’ın kütüphanesi sonsuzluk pınarı olsun.)

‘Âyine-dân: Kütüphaneler ayna mahfazasıdır:

Fikre olup âyîne-dân râz-ı nihâna tercemân

Her-kes idüp hall-i gümân¹¹⁵¹ tâ olalar ‘ukde-güşâ (Subhîzâde Azîz, T. XIII/12)

[Fikirlere (ayna olan kitapların) mahfazası, gizli sırların tercümanı olan (bu yerde) herkes şüphelerini halledip müşkilleri çözen kimselerden olsun.]

Bünyâd-ı Dil-ârâ, Bünyâd-ı şeref-bahş, Bünyân-ı müferrih, Mahâl-i ferâh-ı rûh-ı efzâ, Me’vâ-yı dil-ârâ, Makâm-ı dil-keş: Kütüphaneler; gönülleri süsleyen, ferahlatan; şeref bahşeden, ruha canlılık veren yerler, sığınalacak mekanlardır:

Oldı târîhi bu bünyâd-ı dil-ârânun Reşîd

Yapdı nev dâr-ı kütüb Sultân Hamîd-i kâm-yâr (Reşîd Mehmed Efendi, T. 6/13)

(Reşîd, gönlü süsleyen binanın tarihi bu oldu: “Kam-yâr olan Sultan Hamîd, yeni bir kütüphane yaptı.”)

---

¹¹⁵¹ Neşredilen divanda “kemân” şeklinde okunmuştur.

Zihî bünyâd-ı şeref-bahş zihî hayr-ı celîl

Ki ider mürde-dil-i müşkili hall ü ihyâ (Feyzî Halilpaşazâde, Kıt'a 10/5)

(Ne güzel şeref bahşeden bir bina, ne hoş yüce bir hayırdır. Ölü gönülleri ihya eder, müşkilleri çözer.)

O bünyân-ı müferrih tarh-ı vâlâ sakf-ı dil-cûya

Şu resme hurde-kârı nakşlar tarh eyledi üstâd (Münîf Antâkî, T. 10/11)

(Üstâd, o gönül çeken çatıya, yüce tertibe ve ferahlık veren binaya şöylesine sanatkarane işçilikle nakışlar yaptı.)

Cây-ı fazl u edeb ü fen ve 'ulûm u 'irfân

Mevzî'-i pâk ve mahal-i ferah-ı rûh-efzâ (Feyzî Halilpaşazâde, Kıt'a 10/6)

(Falizet, edep, fen, ilim ve irfân mekanıdır. Tertemiz ve ruha canlılık veren ferah bir yerdir.)

Ki tab'-ı pâdişâhîdür olan tarh-efken-i îcâd

Bu me'vâ-yı dil-ârâ vü makâm-ı dil-keş eyvâna (Vak'a-nüvis Râşid, T. XXVII/37)

(Eyvana inşa edilen bu gönlü süsleyen mesken, gönül çekici yer padişahın mührüdür.)

Mahabbet eylemegin ehl-i 'ilm ü ma'rifete

Bu cây-ı pâkde yaptı bu gûne bir me'vâ (Vak'anüvis Râşid T. XXVIII /3)

(İlim ve marifet sahibi insanlara muhabbet duyduğu için bu temiz yerde böylesine bir sığınılacak yer yaptı.)

Cennet: Kütüphanenin hücreleri cennet gibidir:

Kurb-ı câmi' de behişt-âsâ sekiz hücre yapup

Eyledi îcâd hem bir dil-güşâ dârü'l-kütüb (Sürûrî, T. 47/2)

(Câminin yanında cennet gibi sekiz hücre yapıp gönle ferahlık veren bir kütüphane yaptı.)

Defîne, Genc, Gencîne, Kenz, Künûz, Hızâne: Kütüphaneler tükenmek bilmeyen hazinelerdir. Kütüphaneler için düşürülen tarih kıtalarına bakıldığında şairlerin umumiyetle kütüphane ile hazineyi ilişkilendirdiği görülür. Bu durumda kütüphanelerin şairlerin için ne kadar değerli yerler olduğunu gözler önüne serer. Söz konusu benzetme ile ilgili örnek beyitlerden bazıları şunlardır:

Pür itsün kîse-i endîşesin nakd-i fevâyidden

Salâ ehl-i kemâle bir defîne çıkdı meydâna (Vak'a-nüvîs Râşid, T. XXVII/30)

(Bir defîne meydana çıktı. Kemal sahipleri faydalı bilgilerin nakitiyle fikir keselerini doldurmak için gelsin.)

Zîb-i kitâbesi ola târihim ey Nebîl

Genc-i 'ilim denilse bu dâr-ı kütüb revâ (Mehmed Nebîl, T. 41/10)

(Ey Nebîl! Târihim kitabesinin süsü olsun. Bu kütüphaneye ilim hazinesi denilse uygundur.)

Gelen gelsün salâdur kâm-cûy-ı fenn-i şettâya

Künûzâtü' d-dekâ'ik oldı bu gencîne-i 'uzmâ (Kasımpaşalı Salık, T.6/10)

(Çeşitli ilimleri öğrenmek isteyenler için bu bir davettir, gelen gelsin. Bu büyük hazine anlaşılması zor olan şeylerin hazinesi oldu.)

Haşmet dedim bir bî-bedel târîh-i garrâ tarhına

Tullâba bir Kenzü'l-İlim yapıdı şeh-i mülk-i kerem (Haşmet, T. 10 /11)

(Haşmet, bina için benzersiz güzel bir tarih söyledim. Cömertlik memleketinin şâhi talebelere bir ilim hazinesi yaptı.)

Budur ol kenz-i lâ-yefnâ ki artar sarf olundukça

Anın' çün men' olunmaz gelse sâ' il müstefîdâne (Kıbrıslı Hilmî, K. 79/34)

(Harcandıkça artan, tükenmek bilmeyen hazine budur. Bundan dolayı faydalanmak istercesine soru soran hiçkimse uzaklaştırılmaz.)

Bârekallâh zihî kenz-i kütüb dâr-ı ‘ulûm

Tarh-ı pâk ile binâ itdi Mehemed Paşa (Nevres-i Kadîm, T. 35/11)

(Mehemed Paşa, kitapların hazinesi, ilimlerin kapısı olan bu kütüphaneyi güzelce inşa etti. Allâh mübarek etsin!)

Zihî beytü’l-kütüb kenzü’l-le’âl-i pâdişâhâne

Ki oldı mahfaza eczâ-yı pâk-i ‘ilm ü ‘irfâna (Şeyhülişlâm İshâk, T. 32/1)

(Padişahın inci hazinesi olan ne güzel bir kütüphane. İlim ve irfanın tertemiz eserleri için muhafaza kutusu oldu.)

Dürer, Sade, Okyanus: Kütüphaneler; kurulduğu bölgenin incisi, ilim denizinin sa-
defi, ilim kaynaklarının aktığı bir okyanus gibidir:

Dürerdir bu muhît içre eyâ gavvâs-ı cevher-hâs

Yenâbü’l-‘ulumun bahr-i ummânı kütüb-hâne (Tâb’î Siyâhizâde, K. 2/11)

[Ey, has cevherin dalgıcı! Muhit içindeki (bu kütüphane) bir incidir. İlim kaynaklarının (aktığı) bir okyanustur.]

Güzîde nev-sadefdür bahr-i zühhâr-i ma‘ârifde

Ki andan münselik târ-ı nigâha sad dürr-i yektâ (Yahyâ Tefîk, T. 40/4)

*(Bilginin dalgalı denizinde seçkin, yeni çıkan bir sade f gibidir. Bakış ipine on-
dan yüzlerce benzersiz inci ulaşır.)*

*“Yalnız kütüphane değil, ilimler deryası, hatta her şeyi toplayan bir okyanus-
tur, Alimlerin görüşlerini aydınlatmada yıldızların parıltısı gibidir.” (Şeyhü-
lişlâm Es’ad T. 16/4)*

*“Ona denizlerin buluşma noktası denilse yeridir, ondan denizler ve nehirler
fişkirir.” (Şeyhülişlâm Es’ad T. 16/5)*

Muhît-i nuhbe-i eşbâh-ı te’lifât-ı şettâ kim

Hümâyûn mültekâdır ebhür-i âsâr-ı zî-şâna (Şeyhülişlâm İshâk, T. 32/2)

*(Çeşitli teliflerin benzer seçkilerinin muhiti, şanlı eserlerin denizlerinin kutlu
okyanusudur.)*

Gül, Gülşen-geh: Kütüphaneler bulunduğu yere güzellik katan bir gül, bülbüle benzeyen âlimler, tâlipler için gül bahçesidir:

Virdi ocaga bu eser verd-i matar gibi fer

Bostânciyânda kıldılar şemm-i gül-i ‘ilm ü nühâ (Subhîzâde Azîz, T. XIII/11)

[Bu eser (kütüphane), ocağa yağmur gülü gibi süs verdi. Akıl ve ilim gülünün kokusunu Bostancı'ya yaydılar.]

Gül-i esrâr-ı bismillâh gülistânı kütüb-hâne

Makâm-ı hamdulillâhın fetih-hânı kütüb-hâne (Tâb’î Siyâhizâde, K. 2/1)

(Besmele sırrının gülü, gülistanı gibi olan kütüphane, hamd makamının fetih okuyucusudur.)

Müstefid olup gelen ehl-i ma‘ârif tâ ola

Dâ‘i-i şâhı bu gülşen-gehde her dem çün hezâr (Reşîd Mehmed Efendi, Kıt’a 6/11)

(Buraya gelip istifade eden ilim ehli her bir kimse bülbül gibi olduğu için her zaman bu gülbahçesinde şahın duacısı olur.)

Güneş, Meşârik: Kütüphaneler cehaletin karanlığını ortadan kaldıran güneş gibidir:

Cehâlet zulmetin imhâ içün mülk-i celîlinden

Güneş gibi münevver bir eser vaz‘ itdi meydâna (Musa Kazım Paşa, T. XXXIX/2)

(Yüce memleketinden cehalet zulmetini yok etmek için meydana güneş gibi parlak bir eser inşa etti.)

Meşârikdir zehî envâr-ı fenn envâ‘-ı bisyâre

Mesâbîhdir kılar rûşen her ezhânı kütüb-hâne (Tâb’î Siyâhizâde, K. 2/6)

[Pek çok ilmin nurlarıyla dolan ve güneşin doğduğu yere benzeyen (kütüphane) ne hoştur. O, her zihini aydınlatan meşale gibidir.]

Keşşâf: Kütüphaneler, her müşkülü çözmede Keşşâf gibidir:

Eger keşf ise maksûdun budur keşşâf-ı her müşkil

Me‘âlim mihtemî (?) ‘Allâme Kâşânî kütüb-hâne (Tâb’î Siyâhizâde, K. 2/3)

(Eğer amacın araştırmak, keşfetmek ise her müşkili çözen Keşşâf budur. Bu kütüphane, Mealim, Mihtemi (?), Allâme, Kâşânî gibidir.)

Mahfaza-i ‘Ulûm: Kütüphaneler ilimleri muhafaza eden mahfazalardır:

Mısra ‘-ı ra‘nâ bulunur lîk bu binde bir gelür

Hâsılı târîh olur mahfaza-i ‘ulûm ana (Subhîzâde Azîz, T. XIII/16)

(Hoş bir mısra bulunur lakin bu binde bir gelir. Hasılı “ilimlerin mahfazası” ona tarih olur.)

Mecmuâ-yı İrfân, nüsha: Kütüphaneler seçkin eserlerin bulunduğu bir mecmua, süslü ve temiz bir nüsha gibidir:

İşte bu nev dâr-ı kitâb mecmû‘a-i pür-intihâb

Her nüktesi faslû’l-hitâb noktası dürr-i bî-bahâ (Subhîzâde Azîz, T. XIII/7)

(İşte bu yeni kütüphane, seçkin eserlerle dolu bir mecmuadır. Onun her nüktesi etkili bir söz, noktası paha biçilmez bir incidir.)

Hoşâ dâru’l-kütüb mecmu‘a-i ‘irfân-ı müstesnâ

Müretteb-sâz-ı nev-şîrâze-i sad-fenn-i lâ-yühsâ (Yahyâ Tevfîk, T. 40/1)

(Seçkin bir irfan mecmuası olan bu kütüphane ne güzeldir. Sayısız yüzlerce ilmin yeni şirazesıyla tertiplenmiştir.)

Bâreka’llâh zihî nüsha-i pâk ü zîbâ

Ki ider her nazarı hâtıra ‘îrâs-ı safâ (Yahyâ Tevfîk, T. 23/1)

(Maşâllah! Ne güzel süslü ve temiz bir nüsha. Bakan herkesin gönlüne huzur verir.)

Mesâbih, Misbah: Kütüphaneler; cihanı, zihinleri aydınlatan meşaleler gibidir:

Meşârikdir zehî envâr-ı fenn envâ‘-ı bisyâre

Mesâbîhdir kılar rûşen her ezhânı kütüb-hâne (Tâb‘î Siyâhizâde, K. 2/6)

[Pek çok ilmin nurlarıyla dolan ve güneşin doğduğu yere benzeyen (kütüphane) ne hoştur. O, her zihini aydınlatan meşale gibidir.]

Bu ol misbâh-ı pertev-zâ-yı bezm-ârâ-yı dânişdir

Ki etrâfında tullâb-ı ma‘ârif cümle pervâne (Kıbrıslı Hilmî, K. 79/35)

(İlim talebelerinin hepsinin etrafında pervane olduğu bu kütüphane ilim meclisini süsleyen ışığın doğduğu meşale gibidir.)

Târik idi lafzan oldu enver

Ya‘ni Tire şimdi şu‘lelendi (Sahaflaşeyhizade Es‘ad T. 225/3)

(Lafız olarak karanlıktı aydınlandı. Yani Tire artık şulelendi.)

Minhâcü‘l-Bedâyî‘: Kütüphaneler, eşsiz benzersiz bir yoldur.

O minhâcü‘l-bedâyî‘ gösterir ruhsâr-ı maksûdı

Tavâli‘-gâh-ı dikkatden nigh-sencân-ı itkâna (Şeyhüislâm İshâk, T. 32/5)

(Şüpheye yer bırakmayacak şekilde bakanlara dikkatin doğduğu yerden arzu edilen ruhsarı gösteren eşsiz bir yoldur.)

Tercümân: Kütüphaneler gizli sırların tercümanıdır:

Fikre olup âyîne-dân râz-ı nihâna tercemân

Her-kes idüp hall-i gümân¹¹⁵² tâ olalar ‘ukde-güşâ (Subhîzâde Azîz, T. XIII/12)

[Fikirlere (ayna olan kitapların) mahfazası, gizli sırların tercümanı olan (bu yerde) herkes şüphelerini halledip müşkilleri çözen kimselerden olsun.]

Yıldız: Kütüphaneler alimlerin görüşlerini aydınlatan yıldız gibidir:

“Yalnız kütüphane değil, ilimler deryası, hatta her şeyi toplayan bir okyanustur, Alimlerin görüşlerini aydınlatmada yıldızların parıltısı gibidir.” (Şeyhüislâm Es‘ad T. 16/4)

---

¹¹⁵² Neşredilen divanda “kemân” şeklinde okunmuştur.

Tarih manzumeleri haricinde Gelibolulu Mustafâ Âlî'nin divanından alınan aşağıdaki kıt'a da kütüphaneye bakışı gösterir. Şaire göre kütüphane dolabı, ilim ve fazilet bostanını sulayan su dolabı gibidir:

Bostân-ı 'ilm ü fazla bu dülâcdur dolab

Âb-ı hayât ile dolu delv oldu her kitâb

[Dolap, ilim ve fazilet bostanını sulayan su dolabıdır. Her kitap (da) ölümsüzlük suyu ile dolu olan asılı bir kovadır.]

Şâd-âb idüp riyâz-ı ma'ârif hadâ' ıkn

Döndükçe çerh ifâzada olsun ol âb-ı tâb (Gelibolulu M. Âlî, Kıt'a 17/1,2)

(Dünya döndükçe bu dolap dolup ilim bahçesi sulasın. O bahçeler güzelliğini, tazeliğini korusun.)

Mezkûr beyitlerden hareketle özetle denilebilir ki klasik Türk edebiyatı şairine göre kütüphane; birbirinden değerli kitapları içeren bir hazine, dünyayı aydınlatan güneş, güzellik ve canlılık katan gül yahut gülbahçesi, ilimlerin nehirlerini kendisinde toplayan bir okyanus, meclisleri ışıklandıran meşale, âlimlerin görüşlerini tenvir eden bir yıldız; ilim ve irfan denizinde bulunan inci yahut sadef; ilim ve fazilet bostanını sulayan bir su dolabı, gizli sırları çözen tercüman, müşküllerden kurtaran bir keşşaf, maksuda erdiren benzersiz bir yol, seçkin eserleri barındıran bir mecmua, ilimlerin aynasını muhafaza eden bir mahfaza, eşsiz güzelliğiyle gönüllere ferahlık veren bir cennet; şeref bahşeden, ruha canlılık veren bir yer ve sığınılacak bir mekandır.

Kütüphaneler ile ilgili söz konusu tarih manzumeleri aynı zamanda kitap isimlerini barındıran bir muhtevaya sahiptir. Şair, umumiyetle tevriye sanatının sağladığı imkân neticesinde şiirinde kitap isimlerine yer verir. Manzumelerin bu yönüne dikkat çeken Aynur (2014) I. Mahmûd'un kütüphaneleri ile ilgili tarih manzumeleri üzerine yaptığı çalışmada söz konusu manzumelerde yer alan muhtemel kitap isimlerinin listesini araştırmacıların dikkatine sunar.¹¹⁵³ Kütüphaneler ile ilgili kaleme alınmış ve divanlarda yer almış tarih manzumelerini tespit etmeyi amaçlayan bu çalışmada tespit edilen elli dört manzume kitap isimleri yönüyle incelendi ve manzumelerde yer alan

¹¹⁵³ Hatice Aynur, **I. Mahmûd'un (ö. 1754) Kütüphaneleri ve Tarih Manzumeleri**, s. 723-734.

muhtemel kitap isimleri Aynur (2014)'un çalışmasına ilave olarak Tablo 3'te araştırmacıların dikkatine sunuldu.

Tablo 3: Kütüphanelerle İlgili Tarih Kıt'alarında Yer Alan Muhtemel Kitap İsimleri

	Kitap Adı	Müellifi
1	Âdâb	Tâb'î Siyâhizâde'nin manzumesinde yer alan “âdâb” ifadesiyle Nuruosmaniye Kütüphanesine kayıtlı “ <i>Risâle fî Âdâb</i> ” adlı eser işaret edilmiş olabilir.
2	Ahter	Tâb'î Siyâhizâde manzumesinde yer alan “ahter” ifadesiyle Ahterî'nin “ <i>Ahter-i Kebîr</i> ” olarak bilinen sözlüğü işaret edilmiş olabilir.
3	Arâ'is	Tâb'î Siyâhizâde manzumesinde yer alan “arâ'is” ifadesiyle Vânî Mehmed Efendi'nin Kur'ân-ı Kerîm kıssalarının tefsiri olan “ <i>Arâ'isü'l-Kur'ân ve nefâ'isü'l-Furkân ve ferâdisü'l-cinân</i> ” adlı eseri işaret edilmiş olabilir.
4	Atvel	Tâb'î Siyâhizâde manzumesinde yer alan “atvel” ifadesiyle Ebû İshâk İsmâüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Arabşâh el-İsferâyînî'nin “ <i>el-Atvel</i> ” adlı eseri işaret edilmiş olabilir.
5	Bahr-ı Muhît	Hatice Aynur (2014) Haşmet'in, manzumesinde “Bahr-ı Muhît” ifadesiyle Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin tefsiri olan “ <i>el-Bahrü'l-muhît</i> ” adlı eseri ya da Zerkeşî'nin fıkıh usulü sahasındaki “ <i>el-Bahrü'l-muhît fî usûli'l-fikh</i> ” eseri işaret etmiş olabileceğini söyler.
6	Bahrü'z-Zehhâr	Yahyâ Tevfik ve Nevres-i Kadîm'in manzumelerinde geçen bu ifadeyle Mehdî-Lidînillâh Ahmed b. Yahyâ el-Murtazâ'nın Zeynî fıkıh ile ilgili “ <i>el-Bahrü'z-Zehhâr</i> ” adlı eseri işaret edilmiş olabilir.
7	Bidâyet-Nihâyet	Hanîf İbrâhîm'in manzumesinde yer alan “Bidâyet ve Nihâyet” ifadeyle İbn Kesir'in “ <i>El-Bidâye ve'n-Nihâye</i> ” adlı eseri işaret edilmiş olabilir.
8	Binâ	Manzumelerde geçen “bina” ifadesinin medreselerde sarf ilmi sahasında okutulan ve müellifi bilinmeyen “ <i>Binâ</i> ” adlı eseri işaret ettiği düşünülebilir.
9	Bostân	Hatice Aynur (2014), manzumesindeki “Bostân” ifadesiyle Haşmet'in İranlı şâir Sa'dî'nin eserini işaret etmiş olabileceğini söyler.
10	Câmiü'l-âsâr	Şeyhülislâm İshâk manzumesinde “Câmiü'l-âsâr” ifadesiyle İbn Nâsirüddin'in siyer alanındaki “ <i>Câmi'u'l-âsâr fî mevlidi'l-muhtâr</i> ” adlı eserini işaret etmiş olabilir.
11	Câmi'ayni	Tâb'î Siyâhizâde, manzumesindeki “Câmi'ayni” ifadesiyle Süyûtî'nin hadis sahasındaki “ <i>el-Câmi'u's-sagîr</i> ” adlı eseri ile “ <i>et-Tevşîh 'ale'l-Câmi'i's-sahîh</i> ” adlı eserini işaret etmiş olabilir.
12	Câmiü'l-Kur'ân	Tâb'î Siyâhizâde manzumesindeki “Câmiü'l-Kur'ân” ifadesiyle İbn Cerîr et-Taberî'nin “ <i>Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân</i> ” adlı eserini işaret etmiş olabilir.
13	Delâilü'l-Hayrât	Manzumelerde yer alan “delâil” ya da “hayrât” kelimelerinin Şeyh Muhammed b. Süleymân el-Cezûlî'nin “ <i>Delâilü'l-Hayrât</i> ” adlı eserini işaret ettiği düşünülebilir.

14	Dirâyet	Hatice Aynur (2014), manzumesindeki “Dirâyet” ifadesiyle Haşmet’in, İbn Hacer el-Askalânî’nin <i>ed-Dirâye fî tahrîci’l-ehâdisi’l-Hidâye</i> adlı eserini işaret etmiş olabileceğini söyler.
15	Dürer	Tâb’î Siyâhizâde, bu ifadeyle Molla Hüsrev’in fıkha dair kaleme aldığı <i>Dürerü’l-Hükkâmını</i> , Nuruosmaniye Kütüphanesine kayıtlı olan Nuh b. Mustafa el-Amâsî el-Konevî’nin <i>Netâicu’n-Nazar fî Havâşi’d-Dürer</i> ’ini, Mehmed b. Mustafa el-Vânî’nin <i>Nakdü’-d-Dürer</i> ’ini ya da Mınık, Alâ’ed-din Ali b. Bâlî b. Muhammed er-Rûmî el-Hanefî’nin <i>Şerhu Muhtasari’d-Dürer ve’l-Gurer</i> ’ini işaret etmiş olabilir. Şeyhülislâm İshâk ise III. Ahmed kitaplığına kayıtlı şu eserlere işaret etmiş olabilir: <i>Cevâhiru’l-Kalâid ve Zevâhiru’l-Ferâid; Gurerü’l-Akvâl ve Dürer, Hâşiye alâ Şerhi’d-Dürer, Nazmu’-d-Dürer fî Tenâsübi’l-Âyât ve’s-Süver, Kenzü’-d-Dürer ve Câmi ‘u’l-Gurer ve el-Cevahir ve’-d-Dürer fî Tercemeti İbni’l-Hacer</i> . Ayıntablı Aynî ise manzumesindeki “dürer” ifadesiyle Vâhit Paşa koleksiyonuna kayıtlı olan şu eserlerden birine işaret etmiş olabilir: <i>Netaicü’n-Nazar fî Havaşi’d-Dürer, Nakdü’-d-Dürer, Nefisü’l-Mütehayyer bi-Şira’i’-d-Dürer, el-Yevakit ve’-d-Dürer fî Şerhi Nuhbeti’l-Fiker, Hâşiye ala Muhtasari’d-Dürer</i> ya da <i>Gurer ve Dürer</i> .
16	Dürr-i Muh-târ	Kıbrıslı Hilmî manzumesindeki “Dürr-i Muhtâr” ifadesiyle Haskefi’nin <i>ed-Dürrü’l-muhtâr</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
17	Dürr	Şeyhülislâm İshâk, manzumesindeki “Dürr” ifadesiyle Yazıcızâde Ahmed Bîcân’ın <i>Dürr-i Mekkûn</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
18	Dürr-i Yektâ	Yahyâ Tevfik, manzumesindeki “Dürr-i Yektâ” ifadesiyle Ragıp Paşa koleksiyonunda bulunan İmamzâde Es’ad Efendi’nin Hanefî fıkına dair <i>Dürr-i Yektâ</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
19	Egânî	Hatice Aynur (2014) manzumesinde yer alan “Egânî” ifadesiyle Şeyhülislâm Es’ad’ın Ebû’l-Ferec el-İsfahânî’nin <i>el-Egânî</i> adlı eserini işaret etmiş olabileceğini söyler.
20	El-İnâye (Ekmel)	Manzumesinde yer alan “inâye” ifadesiyle Mehmed Şerîf Efendi, Ekmeleddin el-Bâbertî’nin <i>el-inâye</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
21	Esâs	Manzumesinde geçen “Esâs” ifadesiyle Şeyhülislâm İshâk, III. Ahmed kitaplığında kayıtlı İbnü’l-Havvâm, Ebû Ali İmâdüddin Abdullah b. Muhammed b. Abdurrezzâk el-Harbûvî el-Bağdâdî’nin <i>Esâsü’l-Kavâ'id fî Usûli’l-Fevâid</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
22	Eşbâh ve’n-Nezâir	Hatice Aynur (2014), manzumesindeki “eşbâh” ifadesiyle Haşmet’in Zeynüddin İbn Nüceym’in İslâm hukuku sahasındaki eserine gönderme yapmış olabileceğini düşünür. Sâlik Efendi manzumesinde geçen “eşbâh-ı nezâ’ir” ifadesi ile Ni’met’in manzumesinde geçen “eşbâh” ifadesinin Süyûtî’nin <i>el-Eşbâh ve’n-Nezâir</i> eserine işaret olduğu söylenebilir. Şeyhülislâm İshâk ise manzumesindeki “eşbâh” ifadesiyle gerek İbn Nüceym’in gerekse Süyûtî’nin eseri işaret etmiş olabilir.
23	Eşkâl	Hatice Aynur (2014), manzumesindeki “eşkâl” ifadesiyle Haşmet’in Şemseddin Muhammed b. Eşref el-Hüseynî es-Semerkindî’nin

		matematik sahasındaki <i>Eşkâlü't-te'sîs</i> adlı eserini işaret etmiş olabileceğini söyler.
24	Fevâ'id	Şeyhülislâm İshâk manzumesindeki “Fevâ'id” ifadesiyle III. Ahmed kütüphanesinde kayıtlı olan şu eserlerden birini işaret etmiş olabilir: <i>el-Fevâid ve'l-Ferâid</i> (Hafîdü't-Taftazânî, Seyfeddin Ahmed b. Yahyâ b. Muhammed el-Herevî); <i>Esâsü'l-Kavâ'id fî Usûli'l-Fevâid</i> (İbnü'l-Havvâm, Ebû Ali İmâdüddin Abdullah b. Muhammed b. Abdurrezzâk el-Harbûvî el-Bağdâdî); <i>Mecma'u'z-Zevâ'id ve Menba'u'l-Fevâ'id</i> (Ebu'l-Hasen Nûreddin Ali b. Ebû Bekir b. Süleyman el-Heysemî); <i>Nuhbetü'l-Fevâ'id</i> (Ebû Muhammed Emînüddin Abdulvehhâb b. Ahmed b. Vehbân ed-Dımaşkî); <i>el-Müsâ'id alâ Teshîli'l-Fevâ'id</i> (İbn Akîl, Ebû Muhammed Bahâ'eddin Abdullah b. Abdurrahman b. Abdullah el-Hemedânî).
25	Fezâil	Mehmed Şerîf Efendi manzumesindeki “fezâil” ifadesiyle Veliyyüddin Efendi koleksiyonuna kayıtlı şu eserlerden birini işaret etmiş olabilir: <i>Fezâil</i> , <i>Risâletü Câmi'i'l-Fezâil ve Kâmi'i'r-Rezâil</i> , <i>Risâle fî Usûl ve Fezâil-i Zikr ve Ahkâm-ı Cihâd ve Fezâil-i Gazât</i> .
26	Ferişte	Tâb'î Siyâhizâde “ferişte” ifadesiyle İbn Melek'in Arapça-Türkçe sözlüğü olan <i>Firişteoğlu Lügatı</i> 'nı işaret etmiş olabilir.
27	Fuhûl	Hayrî, manzumesindeki “fuhûl” ifadesiyle Muhammed b. Ali eş-Şevkânî'nin fıkıh sahasındaki <i>İrşâdü'l-Fuhûl</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
28	Fusûs	Kasımpaşalı Sâlik ve Tâb'î Siyâhizâde manzumelerindeki “Fusûs” ifadesiyle Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin <i>Fusûsü'l-hikem ve husûsü'l-kilem</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
29	Furkân	Tâb'î Siyâhizâde, manzumesindeki “Furkân” ifadesiyle Vâni Mehmed Efendi'nin <i>Arâ'isü'l-Kur'ân ve nefâ'isü'l-Furkân ve ferâdisü'l-cinân</i> adlı eserini, Nizâmeddin en-Nîsâbü'rî'nin <i>Garâibü'l-Kur'ân ve Regâibü'l-Furkân</i> adlı eserini ya da Ali el-Kârî'nin <i>Envârü'l-Kur'ân ve esrârü'l-furkân</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
30	Fütûhat	Şeyhülislâm İshâk, manzumesindeki “fütûhat” ifadesiyle Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin tasavvufî görüşlerini anlattığı <i>el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye</i> adlı eseri işaret etmiş olabilir.
31	Gencîne-i Dürr-i Nazîm	Hatice Aynûr (2014), Haşmet'in, manzumesindeki “ <i>Gencine-i Dürr-i Nazîm</i> ” ifadesiyle Ebû Muhammed İbnü'l-Haşşâb el-Bağdâdî'nin <i>ed-Dürrü'z-nazîm fî fezâ'ili'l-Kur'âni'l-'azîm</i> adlı eserini işaret etmiş olabileceğini söyler.
32	Gülistân	Tab'î Siyâhizâde, manzumesindeki “Gülistan” ifadesiyle İranlı şâir Sa'dî'nin ahlâkî ve edebî muhtevayı içeren meşhur Farsça eserini işaret etmiş olabilir.
33	Hallü'r-rumûz	Hatice Aynur (2014) Haşmet'in bu ifadeyle İzzüddîn Abdüsselâm b. Ahmed b. Gânim el-Maksîdî İbn Gânim'in <i>Hallü'r-rumûz ve keşfü'l-künûz (mefâtihu'l-künûz)</i> adlı eserini işaret etmiş olabileceğini söyler.
34	Hırzû'l-emânî	Hatice Aynur (2014) Kasımpaşalı Sâlik'in bu ifadeyle Kâsım b. Firrûh eş-Şâtıbî'nin kırâat-i seb'a ile ilgili kasidesi olan <i>Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî</i> adlı eseri işaret etmiş olabileceğini söyler.

35	Hizâne-i Ekmel/Ekmel	Şeyhülislâm Es'ad, manzumesindeki “hızâne-i ekmel” ifadesiyle Ebû Abdullah Yûsuf b. Ali b. Muhammed el-Cürcânî'nin Hanefî fikhına dair <i>Hızânetü'l-Ekmel</i> adlı eseri işaret etmiş olabilir. Ni'met, Şeyhülislâm İshâk ve Hayrî de manzumelerindeki “ekmel” ifadesiyle <i>Hızânetü'l-Ekmel</i> adlı eseri ya da Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısırî'nin “ <i>Ekmel</i> ” olarak da bilinen “ <i>el-inâye</i> ” eserini işaret etmiş olabilirler. Mehmed Şerîf Efendi de manzumesindeki “hızâne” ifadesiyle söz konusu eserleri işaret etmiş olabilir.
36	Hidâyet	Hatice Aynur (2014), manzumesindeki “Hidâyet” ifadesiyle Haşmet'in Burhâneddîn el-Merginânî'nin Hanefî fikhına dair <i>el-Hidâye</i> adlı eserini işaret etmiş olabileceğini söyler.
37	Hizbü'l-a'zam	Hatice Aynur (2014), Kasımpaşalı Sâlik'in “Hizbü'l-a'zam” ifadesiyle Alî el-Kârî'nin <i>el-Hizbü'l-a'zam ve'l-virdü'l-efham</i> adlı eseri işaret etmiş olabileceğini söyler.
38	İhvân	Hatice Aynur (2014) Şeyhülislâm Es'ad'ın, manzumesindeki “ihvân” ifadesiyle İhvân-ı Safâ'nın <i>Resâilü İhvâni's-safâ</i> adlı eserini işaret etmiş olabileceğini söyler.
39	İhyâ	Manzumelerde geçen “İhyâ” ifadesi Gazzâlî'nin dört cildten oluşan <i>İhyâü Ulûmi'd-Dîn</i> adlı eserini işaret ediyor olabilir.
40	İtkân	Şehülislâm İshâk, manzumesindeki “İtkân” ifadesiyle Süyûtî'nin Kur'an ilimlerine yönelik <i>el-İtkân</i> adlı eseri işaret etmiş olabilir.
41	İzâh	Tâb'î Siyâhizâde, “İzâh” ifadesiyle Hatîb el-Kazvînî'nin <i>Telhîsü'l-Miftâh</i> adlı eserine şerh niteliğinde yazdığı <i>el-İzâh (li-muhtasari Telhîsi'l-Miftâh)</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
42	İzzî	Zübeyde Fitnat, manzumesindeki “İzz” ifadesiyle İzzeddin ez-Zencânî'nin sarf ilmi sahasındaki <i>el-İzzî fi't-tasrîf</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
43	Kâfi	Şeyhülislâm İshâk, manzumesindeki “kâfi” ifadesiyle III. Ahmed kitaplığına kayıtlı şu eserleri işaret etmiş olabilir: <i>el-Kâfi fi'l-Hisâb</i> , <i>el-Kâfi fi Halli'l-Hâvi</i> , <i>Muhtasaru'l-Kâfi</i> , <i>el-Celîsü's-Sâlihi'l-Kâfi</i> ve <i>l-Enisi'n-Nâsihi's-Şâfi'i</i> ve <i>el-Kâfi fi Şerhi'l-Hâdî</i> .
44	Kâmûs	Hatice Aynur (2014) Kasımpaşalı Sâlik'in manzumesindeki “kâmûs” ifadesiyle Fîrûzâbâdî'nin Arapça'dan Arapça'ya sözlüğü olan <i>el-Kâmusü'l-Muhîr</i> adlı eserini işaret etmiş olabileceğini söyler. Benzer durum Aynı'nın manzumesinde yer alan “kâmûs” ifadesi için de düşünülebilir.
45	Kasdü'l-ümem	Hatice Aynur (2014) Haşmet'in bu ifadeyle İbn Abdülber en-Nemerî'nin <i>el-Kasd ve'l-ümem fi't-ta'rîf bi-usûli ensâbi'l-Arab (fi ma'rifeti ensâbi'l-Arab) ve'l-Acem min evveli (ve evvelü) men tekelleme bi'l-Arabiyyeti mine'l-ümem</i> adlı eserini işaret etmiş olabileceğini söyler.
46	Kenz	Hatice Aynur (2014) Haşmet'in, manzumesinde geçen bu ifadeyle Ebû'l-Berekât Hâfızuddîn en-Nesefî'nin Hanefî fikhına yönelik <i>Kenzü'd-dekâik</i> adlı eseri işaret etmiş olabileceğini söyler. Buna ilaveten Müttakî el-Hindî'nin <i>Kenzü'l-Ummâl</i> adlı hadis kitabı da işaret edilmiş olabilir. Ayrıca Nevres-i Kadîm, Kıbrıslı Hilmî, Şeyhülislâm İshâk, Aynıtablî Aynî, Mehmed Şerîf Efendi ve Tâb'î Siyâhizâde'nin manzumelerindeki

		“kenz” ifadesinin şu eserleri/eserlerden birini işaret ettiği düşünülebilir: <i>Kenzü’l-dekâik</i> , <i>Kenzü’l-Ummâl</i> ya da Ebü’l-Hasen Ebü’l-Usr Fahrü’l-İslâm Alî b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerîm el-Pezdevî’nin fıkıh usulü sahasındaki <i>Kenzü’l-vüsûl ilâ ma’rifeti’l-usûl</i> adlı eseri.
47	Kenzü’l-künûz	Hatice Aynur (2014), Haşmet’in manzumesindeki “kenzü’l-künûz” ifadesiyle müellifi bilinmeyen <i>Kenzü’l-künûz fî halli mâ-eşkele min cemî’i’r-rumûz</i> adlı eseri ya da Sittü’l-Acem Bintü’n-Nefîs b. Ebi’l-Kâsım el-Bağdâdiyye’nin <i>Keşfü’l-künûz fî şerhi’l-Meşâhidi’l-esrâri’l-Kudsiyye</i> adlı eserini işaret etmiş olabileceğini söyler.
48	Keşşâf	Haşmet, Şeyhülislâm İshâk, Mehmed Şerîf Efendi ve Tâb’î Siyâhizâde’nin manzumelerinde geçen “keşşâf” ifadesi Zemahşerî’nin tefsiri olan <i>el-Keşşâf</i> adlı eseri işaret ediyor olabilir.
49	Künûzâtü’l-dakâyik	Hatice Aynur (2014) Kasımpaşalı Sâlik’in, manzumesindeki söz konusu ifadeyle Münâvî Muhammed Abdür-raûf’un <i>Künûzü’l-hahâ’ik min hadîsi hayri’l-halâ’ik</i> adlı eserini işaret etmiş olabileceğini söyler.
50	Lübb-i Bela-gat	Hatice Aynur (2014) Haşmet’in, bu ifadeyle Nâsirüddîn Ebü Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî’nin <i>Lübbü’l-elbâb fî ‘ilmi’l-i’râb</i> adlı eserini işaret etmiş olabileceğini söyler.
51	Makâmât	Şeyhülislâm İshâk, manzumesindeki “makâmât” ifadesiyle Harîrî’nin makâme türünde yazdığı <i>el-Makâmât</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
52	Makâsid	Şeyhülislâm İshâk, Sürûrî, Mehmed Şerîf Efendi ve Hayrî manzumele-rindeki “makâsid” ifadesiyle Sa’deddin et-Teftâzânî’nin kelâma dâir <i>el-Makâsid</i> adlı eseri işaret edilmiş olabilir.
53	Maksûd	Sürûrî, Mehmed Şerîf Efend, Refî’-i Kâlâyî, Zübeyde Fitnat, Tâb’î Siyâhizâde ve Şeyhülislâm İshâk’ın manzumelerindeki “maksûd” ifade-siyle sarf alanında Osmanlı medreselerinde okutulan ve müellifi bilinme-yen <i>el-Maksûd</i> adlı eseri işaret ettiği söylenebilir.
54	Mantık	Tâb’î Siyâhizâde, bu ifadeyle Teftâzânî’nin mantık alanındaki “ <i>Teh-zîbü’l-mantık ve’l-keâm</i> ” adlı eserini işaret etmiş olabilir.
55	Meâlim	Tâb’î Siyâhizâde, bu ifadeyle Ferrâ el-Begavî’nin <i>Meâlimü’t-Tenzîl</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir. Bununla birlikte Fahreddin er-Râzî’nin <i>el-Meâlîm</i> adlı eseri ya da Taşköprizâde Ahmed Efendi’nin aynı adı taşıyan eseri de işaret edilmiş olabilir.
56	Mebstût/Meb sûtât	Hatice Aynur (2014) Kasımpaşalı Sâlik’in manzumesindeki “mebsûtât” ifadesiyle Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî’nin Hanefî mezhebinin kay-nakları arasında yer alan <i>el-Mebstût</i> eserini ya da Şemsüleimme es-Se-rahsî’nin Hanefî fıkıh alanındaki <i>el-Mebstût</i> adlı eserini işaret etmiş ola-bileceğini söyler. Şeyhülislâm İshâk da manzumesindeki “mebsût” ifa-desiyle bahsi geçen eserleri işaret etmiş olabilir.
57	Mecma’u’l-Bahreyn	Nevres-i Kadîm, manzumesindeki bu ifadeyle Ebü’l-Abbâs Muzaffer-rüddîn Ahmed b. Alî b. Tağlib el-Ba’lebekkî el-Bağdâdî’nin <i>Mecma’u’l-bahreyn ve mülteka’n-neyyireyn</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir. Bu-nunla birlikte Radıyyüddin Sâgânî’nin <i>Mecma’u’l-bahreyn ve matla’u’n-neyyireyn</i> adlı eseri de işaret edilmiş olabilir.

58	Menâr	Tâb'î Siyâhizâde, bu ifadeyle Ebû'l-Berekât en-Nesefî'nin fıkıh usulüne yönelik <i>Menârü'l-Envâr</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir. Şeyhülislâm İshâk da manzumesindeki bu ifadeyle bahsi geçen eseri işaret etmiş olabilir.
59	Merâh	Şeyhülislâm İshâk, bu ifadeyle Ahmed b. Ali b. Mes'ûd'un sarf alanındaki <i>Merâhü'l-Ervâh</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
60	Mesâbih	Tâb'î Siyâhizâde, bu ifadeyle Ferrâ el-Begavî'nin hadis sahasındaki <i>Mesâbihu's-Sünne</i> eserini ya da Hatîb et-Tebrîzî'nin <i>Mişkatü'l-Mesâbih</i> eserini işaret etmiş olabilir. Şeyhülislâm İshâk'ın da manzumesinde “ <i>Mişkatü'l-Mesâbih</i> ”i işaret ettiği düşünülebilir.
61	Meşârik	Tâb'î Siyâhizâde ve Şeyhülislâm İshâk'ın manzumelerindeki bu ifadeyle Radiyyüddin es-Sâgânî'nin hadis sahasındaki <i>Meşâriku'l-Envâri'n-Nebeviyye</i> adlı eserini işaret ettiği düşünülebilir.
62	Meşhûd	Zübeyde Fitnat, manzumesideki “meşhûd” ifadesiyle Veliyyüddin Efendi koleksiyonuna kayıtlı Molla Fenârî'nin <i>Misbâhu'l-üns beyne'l-ma'kul ve'l-meşhûd fî şerhi Miftâhi'l-gayb</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
63	Mevâkıf	Hatice Aynur (2014), Kasımpaşalı Sâlik'in bu ifadeyle Kâdî Adudüddîn el-Îcî'nin kelam sahasındaki <i>el-Mevâkıf fî ilmi'l-keâm</i> adlı eserini işaret etmiş olabileceğini söyler.
64	Miftâh	Tâb'î Siyâhizâde, bu ifadeyle Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî'nin Arap grameri ve belagatına yönelik <i>Miftâhu'l-Ulûm</i> adlı eserini ya da Hatîb el-Kazvî'nin <i>Telhîsü'l-Miftâh</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir. Şeyhülislâm İshâk da manzumesinde yer alan “miftâh” ifadesiyle söz konusu eserleri işaret ediyor olabilir.
65	Minhâc	Şeyhülislâm İshâk, manzumesindeki “minhâc” ifadesiyle Nevevî'nin hadis sahasındaki <i>el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc</i> adlı eserini, Kadı Beyzâvî'nin <i>Minhâcü'l-Vusûl</i> 'ünü işaret ediyor olabilir. Ayrıca III. Ahmet kütüphanesine kayıtlı şu eserlerden biri de işaret edilmiş olabilir: <i>el-İbtihâc fî Şerhi'l-Minhâc, Kifâyetü'l-Muhtâc fî Halli'l-Minhâc, Gunyetü'l-Muhtâc ila Sülûki'l-Minhâc, Umdetü'l-Muhtâc Şerhi'l-Minhâc, Tufetü'l-Muhtâc bi-Şerhi'l-Minhâc, Tavzîhü'l-Minhâc, Kafî'l-Muhtâc ila Şerhi'l-Minhâc, es-Sirâcü'l-Vehhâc fî Şerhi'l-Minhâc, el-Minhâc, el-Minhâc fî Şerhi Sahîhi Müslim b. El-Haccâc, Kûtü'l-Muhtâc fî Şerhi'l-Minhâc, el-İbtihâc Havasi'l-Minhâc.</i>
66	Mir'ât	Ni'met ve Şeyhülislâm İshâk, manzumelerindeki “mir'at” ifadesiyle Molla Hüsrev'in fıkıh sahasındaki <i>Mir'âtü'l-Usûl</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
67	Mirkât	Şeyhülislâm İshâk, manzumesindeki “mirkât” ifadesiyle Molla Hüsrev'in <i>Mirkâtü'l-Vusûl</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
68	Misbâh	Hatice Aynur (2014), Haşmet ve Kasımpaşalı Sâlik'in “misbâh” ifadesiyle Nâsır b. Abdü's-seyyid b. Alî el-Mutarriżî'nin gramer kitabı olan <i>el-Misbâh fî'n-Nahv</i> adlı eserini işaret etmiş olabileceklerini söyler. Kıbrıslı Hilmi, Şeyhülislam İshâk ve Ayıntablı Aynî ise manzumelerindeki “misbâh” ifadesiyle Ahmed b. Ebû Bekir el-Bûsîrî'nin <i>Misbâhu'z-Zücâce</i> eseri de işaret etmiş olabilirler.

69	Miškât	Hatice Aynur (2014) Sâlik Efendi'nin bu ifadeyle İmâm Gazzâlî'nin <i>Miškâtü'l-envâr</i> adlı eserini işaret etmiş olabileceğini düşünür. Bununla birlikte Haşmet, Şeyhülislâm İshâk ve Ayıntablı Aynî'nin, manzumelerindeki “Miškât” ifadesiyle Hatîb et-Tebrîzî'nin <i>Miškâtü'l-Mesâbih</i> adlı eserini işaret ettikleri düşünülebilir.
70	Mufassâl	Mehmed Şerîf Efendi, manzumesindeki “mufasal” ifadesiyle Zemahşerî'nin Arap gramerine yönelik <i>el-Mufasssal</i> adlı eseri işaret etmiş olabilir. Ayrıca Veliyyüddin Efendi koleksiyonuna kayıtlı şu eserler de işaret edilmiş olabilir: <i>Şerhu Ebyâti'l-Mufasssal</i> , <i>Risâletü'l-Mufasssal fî'l-'Amel bi-Nısfî Dâireti'l-Muaddil</i> , <i>el-Muhasssal fî Şerhi'l-Mufasssal</i> , <i>el-Mufasssal fî İlmi'l-İ'râb</i> , “ <i>el-Îzâh fî Şerhi'l-Mufasssal</i> ”.
71	Mugnî	Hatice Aynur (2014), Sâlik Efendi'nin bu ifadeyle Ayasofya Kütüphanesi'ndeki Sadeddîn el-Kâzerûnî'nin <i>el-Mugnî fî't-tib</i> , Ömer el-Habbâzî'nin <i>el-Mugnî fî usûli'l-fıkh</i> ve İbn Hişâm en-Nahvî'nin <i>Mugnî'l-lebîb an kütübi'l-e'ârib</i> adlı eserlerine işaret etmiş olabileceğini söyler. Şeyhülislâm İshâk da manzumesindeki “mugnî” ifadesi bahsedilen eserlere işaret etmiş olabilir. Ayrıca III. Ahmed kitaplığına kayıtlı şu eserlerin de işaret edildiği olunabileceği düşünülebilir: <i>Şerhu'l-Mugnî</i> , <i>el-Mugnî fî'n-Nahv</i> , <i>Kitâbü'l-Mugnî fî Şerhi'l-Mucez</i> , <i>el-Mugnî fî Tedbîri'l-Emrâz</i> , <i>el-Mugnî an Hamli'l-Esfâri fî'l-Esfâr</i> , <i>el-Mukni' fî Şerhi'l-Mugnî</i> , <i>el-Mugnî ani'l-Hıfz ve'l-Kitâb</i> , <i>el-Mugnî</i> , <i>el-Mugnî fî'l-Edviyeti'l-Müfred</i> ve <i>el-Mugnî fî'd-Du'afâ ve'l-Metrûkîn</i> .
72	Muhîtü'l-cûd	Hatice Aynur (2014), Kasımpaşalı Sâlik'in bu ifadeyle Radyyyüddîn es-Serahsî'nin <i>Muhîtü's-Serahsî ve el-Muhîtü'r-Radavî</i> adlı eserini yahut İbn Mâze el-Buhârî'nin <i>el-Muhîtu'l-Burhânî fî'l-fıkhî'n-Nu'mânî</i> adlı eserini işaret etmiş olabileceğini düşünür.
73	Muhît	Tâb'î Siyâhizâde, manzumesindeki “muhît” ifadesiyle Ebû Abdillâh Radyyyüddîn Burhânü'l-İslâm Muhammed b. Muhammed es-Serahsî et-Tûsânî'nin <i>el-Muhît</i> adlı eserini ya da Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî ez-Zerkeşî eş-Şâfiî'nin <i>el-Bahrü'l-muhît fî usûli'l-fıkh</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir. Benzer işaretin Şeyhülislâm İshâk'ın manzumesinde geçen “Muhît” ifadesi için de geçerli olduğu söylenebilir.
74	Muhkem	Hatice Aynur (2014), Haşmet'in manzumesindeki “muhtem” ifadesiyle Ebû'l-Hasan Alî b. İsmâil İbn Sîde'nin <i>el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam fî'l-luga</i> adlı eserini işaret etmiş olabileceğini söyler.
75	Muhtâr	Hatice Aynur (2014) Haşmet'in bu ifadeyle Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî'nin <i>el-Muhtâr li'l-Fetvâ</i> adlı eserini işaret etmiş olabileceğini söyler.
76	Muhtarât	Şeyhülislâm İshâk bu ifadeyle Burhâneddin Merginânî'nin fıkha dair <i>Muhtarât (muhtâr)ü'n-nevâzil</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
77	Muhtasar	Hatice Aynur (2014) Kasımpaşalı Sâlik'in, bu ifadeyle et-Teftâzânî'nin <i>El-Muhtasâr</i> adlı eserini işaret etmiş olabileceğini söyler. Aynı işaretin Şeyhülislâm İshâk ve Tâb'î Siyâhizâde'nin manzumelerinde de yapıldığı söylenebilir.

78	Muntaka	Şeyhülislâm İshâk, manzumesinde geçen bu ifadeyle Nûreddin es-Sâbûnî'nin <i>el-Müntekâ</i> 'sını, Ebü'l-Velîd el-Bâcî'nin <i>el-Müntekâ</i> 'sını, III. Ahmed koleksiyonuna kayıtlı Ebu't-Tayyib b. Şerif'e ait olan <i>el-Müntekâ</i> adlı eseri ya da İbn Temiyye'nin <i>el-Müntekâ min ahhâri'l-Mustafâ</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
79	Musaffâ	Şeyhülislâm İshâk, manzumesindeki “musaffa” ifadesiyle Ebü'l-Berekât Neseî'nin <i>el-Musaffâ</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
80	Mushâf	Manzumelerde geçen mushaf ifadesi Kur'ân-ı Kerîm'i işaret etmektedir.
81	Mutavvel	Hatice Aynur (2014) Kasımpaşalı Sâlik'in manzumesindeki bu ifadeyle Et-Teftâzânî'nin <i>el-Mutavvel</i> adlı eserini işaret etmiş olabileceğini söyler. Aynı şekilde Tâbî Siyâhizâde ve Şeyhülislâm İshâk'ın manzumelerinde yer alan “mutavvel” ifadesiyle de söz konusu eseri işaret ettiği düşünülebilir.
82	Muzmerât	Şeyhülislâm İshâk, manzumesindeki “muzmerât” ifadesiyle Yûsuf b. Ömer es-Sûfî el-Bezzâr'ın <i>Câmi'u'l-muzmerât ve'l-müşkilât</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
83	Mübhemât:	Hatice Aynur (2014), Haşmet'in bu ifadeyle Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebi Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî'nin <i>Mülhimâtü'l-akrân fî mübhemâti'l-Kur'ân</i> adlı eserini işaret etmiş olabileceğini söyler.
84	Mübtedi	Sürûrî, manzumesindeki “mübtedî” ifadesiyle Birgîvî'nin <i>Kifâyetü'l-mübtedî</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
85	Müfid	Hatice Aynur (2014), Sâlik Efendi'nin bu ifadeyle Ebü Yahyâ Zekerîyyâ b. Muhammed b. Mahmûd el-Kazvî'nin <i>Müfidü'l-ulûm ve mübîdü'l-hümûm</i> adlı eserini işaret etmiş olabileceğini söyler.
86	Müheyyâ	Şeyhülislâm İshâk, manzumesindeki “müheyyâ” ifadesiyle Osman b. Ya'kûb el-Kemâhî'nin <i>el-Müheyyâ fî Keşfi Esrâri'l-Muvatta</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
87	Mülteka'l-Ebhar	Nevres-i Kadîm ve Şeyhülislâm İshâk bu ifadeyle İbrâhim b. Muhammed el-Halebî'nin Hanefî fihhına yönelik eseri olan <i>Mülteka'l-Ebhâr</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
88	Müntehi	Sürûrî, manzumesindeki “müntehî” ifadesiyle Süleyman Sırrı'nın <i>Kifâyetü'l-müntehî fî şerhi Kifâyeti'l-mübtedî</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
89	Nahv	Manzumelerde geçen “nahv” ifadesiyle nahv sahasında yaygın şekilde okutulan Avâmîl, İzhâr ve Kâfiye eserleri işaret edilmiş olabilir.
90	Nevâdir	Hatice Aynur (2014), Sâlik Efendi ve Vâsık'ın bu ifadeyle Mâlikî fakihi Ebü Muhammed İbn Ebî Zeyd Abdullâh b. Abdurrahmân el-Kayravânî'nin <i>en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât</i> adlı eserini işaret etmiş olabileceğini söyler.
91	Nuhbe	Hatice Aynur (2014) Kasımpaşalı Sâlik'in manzumesinde geçen “Nuhbe” ifadesiyle İbn Hâcer el-Askalânî'nin hadis sahasındaki <i>Nuhbetü'l-fiker</i> adlı eserini işaret etmiş olabileceğini söyler. Bu işaretin

		Şeyhülislâm İshâk'ın manzumesinde yer alan “Nuhbe” ifadesi için de geçerli olduğu söylenebilir.
92	Nusûs	Hatice Aynur (2014) Kasımpaşalı Sâlik'in bu ifadeyle Sadreddîn-i Konevî'nin <i>en-Nusûs fî tahkîki tavri'l-mahsûs</i> adlı eserini işaret etmiş olabileceğini söyler.
93	Ravza	Hatice Aynur (2014), Haşmet'in bu ifadeyle Celâleddîn Atâullâh b. Fazlullâh el-Hüseynî eş-Şîrâzî'nin <i>Ravzatü'l-ahbâb fî sîreti'n-Nebî ve'lâl ve'l-ashâb</i> adlı eserini işaret etmiş olabileceğini söyler.
94	Sahâyif	Hatice Aynur (2014), Şeyhülislâm Es'ad'ın bu ifadeyle Şemseddîn Muhammed b. Eşref el-Hüseynî es-Semerkindî'nin kelimeler sahasındaki <i>es-Sahâifü'l-ilâhiyye</i> adlı eserini işaret etmiş olabileceğini söyler.
95	Sahîh	Manzumelerdeki “sahîh” ifadesinin Buhârî, Müslîm, Tirmîzî gibi âlimlerin hadis-i şerifleri derledikleri eserlerini işaret ettiği düşünülebilir.
96	Sarf	Manzumelerde geçen “sarf” ifadesiyle bu alanda okutulan kitapların işaret edildiği düşünülebilir.
97	Sevânîh	Şeyhülislâm İshâk, manzumesindeki “sevânîh” ifadesiyle -bir sonraki mısradaki Fütûhat ifadesinin geçmesinden hareketle- Ahmed el-Gazzâlî'ye ait olan <i>es-Sevâ'ih</i> adlı eseri işaret etmiş olabilir. Ayrıca şu eserlerden biri de işaret edilmiş olabilir: <i>Sevânîh min şerhi'l-Vikâye, Kitâb fî's-Sevânîh ve'l-Levâ'ih, Sevânîh Fikeri'l-Efhâm ve Bevârihu Fikeri'l-Aklâm, Risâle fî's-Sevânîh, Es-Sevânîh, Risâletü'l-Fevâ'id ve Sevânîh ve Levayih, Risâle Mûte'allika bi's-Sevânîh, Sevânîh-i Umûr-i Hakîm, Mecmû'atü Sevânîh Mûteferrika, Şerh-i Sevânîh, Nebze mine's-Sevânîh ve Cümle mine'l-Mevânîh.</i>
98	Nüşa-i tefsîr	Nevres-i Kadîm' manzumesindeki “ <i>nüşa-i tefsiri gibi Feyzî'nin</i> ” ifadesiyle Feyzî-i Hindî'nin <i>Sevâyu'l-İlhâm</i> adlı Arapça Kur'ân-ı Kerîm tefsirini işaret eder.
99	Sihâh-ı Cevher (Vankulu Lügatı)	Tâb'î Siyâhizâde, Kasımpaşalı Sâlik, Kıbrıslı Hilmî ve Ayıntablı Aynî manzumelerinde geçen bu ifadeyle Ebû Nasr İsmâ'il b. Hammâd el-Cevherî'nin Arapça sözlüğü olan <i>Sihâh-ı Cevher</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
100	Sîrâc	Ayıntablı Aynî, manzumesindeki “sîrâc” ifadesiyle Ebû Bekr b. Alî b. Muhammed ez-Zebîdî el-Haddâd'ın <i>es-Sîrâcü'l-vehhâc</i> adlı eserini ya da Ebû Tâhir Sîrâcüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdîrreşîd es-Secâvendî'nin <i>el-Ferâ'izü's-Sîrâciyye</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
101	Şakâyık	Hatice Aynur (2014), Haşmet'in bu ifadeyle Taşköprüzâde Ebû'l-Hayr İsmâ'üddîn Ahmed b. Mustafâ'nın <i>eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye</i> adlı eserini işaret etmiş olabileceğini söyler.
102	Şemâ'il	Kasımpaşalı Sâlik ve Şeyhülislâm İshâk, manzumelerindeki “şemâ'il” ifadesiyle Tirmîzî'nin <i>eş-Şemâilü'n-Nebeviyye</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
103	Şemsü'l-Maârif	Şeyhülislâm İshâk, manzumesindeki bu ifadeyle Ahmed b. Ali el-Bûnî'nin <i>Şemsü'l-Maârif</i> adlı havas ilimlerine yönelik eserini işaret etmiş olabilir.
104	Şerh-i Makâsıd	Tâb'î Siyâhizâde ve Sürûrî, manzumelerindeki bu ifadeyle Sa'deddin Eftefâzânî'nin <i>el-Makâsıd</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.

105	Şifâ	Şeyhülislâm İshâk, manzumesindeki bu ifadeyle İbn Sînâ'nın mantık ve nazari felsefeyle ilgili <i>eş-Şifâ</i> adlı meşhur eserini işaret etmiş olabilir.
106	Üss-i Zafer	Kıbrıslı Hilmî bu ifadeyle Sahaflarşeyhizâde Es'ad Efendi'nin Yeniçeri Ocağının kaldırılmasını anlatan <i>Üss-i Zafer</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
107	Uyûn	Tâb'î Siyâhizâde bu ifadeyle Ebü'l-Ferec Nûrüddîn Alî b. Burhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed el-Halebî'nin " <i>Es-Sîretü'l-Halebiyye</i> " adıyla bilinen " <i>İnsânü'l-Uyûn</i> " adlı eserini işaret etmiş olabilir.
108	Tahkîk	Şeyhülislâm İshâk, manzumesinde "tahkîk ü tenkîh" ifadesiyle Şemseddin İbn Abdülhâdî'nin <i>Tenkîhu't-Tahkîk fî ehâdîsi't-Ta'lik</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir. Ayrıca III. Ahmed kitaplığına kayıtlı şu eserlere de işaret edilmiş olabilir: <i>Şehu't-Tahkîk, et-Tahkîk fî Şerhi'l-Ferâizi's-Sirâciye, el-Vâfi Şerhu't-Tahkîk, Tahkîk-i Kerîmetân-ı Hazret-i İmâm Hüseyin ve Zübdetü't-Tahkîk Şerhu'n-Nusûs</i> .
109	Tavâlî	Şeyhülislâm İshâk, manzumesindeki "Tavâlî" ifadesiyle Kadı Beyzâvî'nin <i>Tavâliü'l-Envâr</i> adlı eserini ya da Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin <i>Neşrü't-Tavâli</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
110	Tavzîh	Hatice Aynur (2014) Kasımpaşalı Sâlik'in, manzumesindeki bu ifadeyle Sadrüşşerîa'nın fıkıh usulüne dair yazdığı <i>et-Tavzîh</i> adlı eserini işaret etmiş olabileceğini söyler. Tâb'î Siyâhizâde de manzumesinde geçen "tavzîh" ifadesiyle de Sa'rüşşerîa'nın söz konusu eserini ya da Muslih eddîn Mustafâ b. Zekerîyâ b. Aydoğmuş Karamânî'nin <i>et-Tavzîh fî Şerhi Mukaddimeti's-Salat</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir. Şeyhülislâm İshâk'ın da manzumesinde yer alan "tavzîh" ifadesiyle Sadrüşşerîa'nın eserini işaret ettiği düşünülebilir.
111	Telhîs	Hatice Aynur (2014) Kasımpaşalı Sâlik'in manzumesindeki "telhîs" ifadesiyle Hatîb el-Kazvînî'nin <i>Telhîsü'l-Miftâh</i> adlı eserini işaret etmiş olabileceğini söyler. Şeyhülislâm İshâk'ın manzumesinde yer alan "telhîs" ifadesi için de aynı durum düşünülebilir. Bununla birlikte III. Ahmed kitaplığına kayıtlı şu eserler de işaret edilmiş olabilir: <i>et-Telhis fî't-Tefsir, el-Atvel fî Şerhi't-Telhîs, Tuhfetü'l-Harîs fî Şerhi't-Telhîs</i> ve " <i>et-Telhîs</i> ."
112	Telvîh	Hatice Aynur (2014) Kasımpaşalı Sâlik'in, manzumesindeki "telvîh" ifadesiyle Sadrüşşerîa'nın <i>Tenkîhu'l-usûl</i> eserine Teftâzânî'nin yazdığı haşiyeyi işaret etmiş olabileceğini söyler.
113	Temessül	Şeyhülislâm Es'ad, bu ifadeyle Kemâlpâşazâde'nin Ayasofya kataloğuna kayıtlı <i>Risâle-i Fi't-Temessül</i> eserini işaret etmiş olabilir.
114	Temhîd	Nedîm ve Hayrî, manzumelerindeki "temhîd" ifadesiyle Ebü'l-Muîn Nesefî'nin <i>et-Temhîd</i> adlı eserini, İbn Abdülber en-Nemerî'nin hadis alındaki <i>et-Temhîd limâ fî'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd</i> adlı eserini ya da Bâkîllânî'nin kelâma dair <i>et-Temhîd</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
115	Tenkîh	Şeyhülislâm İshâk, manzumesindeki "tenkîh" ifadesiyle Sadrüşşerîa'nın fıkıh usulüne dair <i>Tenkîhu'l-usûl</i> adlı eserini, Şehâbeddin el Karâfî'nin <i>Tenkîhu'l-Fusûl</i> adlı eserini, Şemseddin İbn Abdülhâdî'nin <i>Tenkîhu't-Tahkîk fî ehâdîsi't-Ta'lik</i> ini, III. Ahmed kitaplığına kayıtlı <i>Makasîdü't-</i>

		<i>Tenkih, et-Telvîh ilâ Keşfi Hakâ'iki't-Tenkîh, et-Tavzih fî Halli Gavâmizi't-Tenkîh, et-Tenkîh li-Elfâzı'l-Câmi'i's-Sahîh, et-Tenkih Havâşî't-Telvîh</i> adlı eserleri işaret etmiş olabilir.
116	Teşyîd	Hayrî, manzumesindeki bu ifadeyle Ebü's-Senâ Şemsüddîn Mahmûd b. Abdîrrahmân b. Ahmed el-İsfahânî'nin <i>Teşyîdü'l-kavâ'id fî şerhi Tecrîdi'l-'akâ'id</i> adlı eserini ya da Seyyid Şerîf Cürcânî'nin <i>Hâşiye 'alâ Teşyîdi'l-kavâ'id fî şerhi Tecrîdi'l-'akâ'id</i> ve <i>Hâşiye 'alâ Şerhi't-Tecrîd</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
117	Te'vîlât	Şeyhülislâm İshâk, manzumesindeki “te'vîlât” ifadesiyle Ebu Mansûr El-Mâturîdî'nin <i>Te'vîlatü'l-Kur'ân</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir. Ayrıca III. Ahmed kitaplığına kayıtlı şu eserler de işaret edilmiş olabilir: <i>Mecamiu't-Tenzil ve't-Te'vil, Mir'âtü't-Te'vil, Hâşiye alâ Envârî't-Tenzil ve Esrârî't-Te'vil, Medârikü't-Tenzil ve Hakâ'iku't-Te'vil, Esrârü't-Tenzil ve Envârü't-Te'vil, Lübâbü't-Te'vil fî Me'âni't-Tenzil, Garâ'ibü't-Tefsîr ve acâ'ibi't-Te'vil, el-Keşşâf an Hakâ'iki Gavâmizi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vil ve Dürretü't-Te'vil fî Müteşâbihi't-Tenzil</i> .
118	Telvîhât	Şeyhülislâm İshâk, manzumesindeki “telvîhat” ifadesiyle Ebü'l-Fütûh Şihâbüddîn Yahyâ b. Habeş b. Emîrek es-Sühreverdî el-Maktûl'un <i>Kitâbü't-Telvîhâti'l-levhiyye ve'l-'arşîyye</i> eserini işaret etmiş olabilir. Ayrıca III. Ahmed kitaplığına kayıtlı şu eserleri de işaret etmiş olabilir: <i>Hâşiye ale't-Telvîh, et-Telvîh ilâ Keşfi Hakâ'iki't-Tenkîh, et-Tenkih Havâşî't-Telvîh</i> .
119	Tenvîr-i Ebsâr/Tenvîr	Hatice Aynur (2014) Haşmet'in bu ifadeyle Şihâbüddîn Şemseddîn Muhammed b. 'Abdullâh b. Ahmed el-Ömerî et-Timurtaşî el-Gazzî'nin <i>Tenvîrü'l-ebşâr ve câmi'ü'l-bihâr</i> adlı eserini işaret etmiş olabileceğini düşünür. Ayrıca Süyûtî'nin Mâlik b. Enes'in “el-Muvatta” adlı hadis kitabına yazdığı şerh olan <i>Tenvîrü'l-Havâlik</i> eseri de işaret edilmiş olabilir. Şeyhülislâm İshâk'ın manzumesinde yer alan “tenvîr-i ebsâr” ifadesiyle de yukarıda bahsi geçen eserlerin işaret edildiği düşünülebilir.
120	Tibyân	Şeyhülislâm İshâk, manzumesindeki “tibyân” ifadesiyle Ukberî'nin <i>et-Tibyân fî İ'râbi'l-Kur'ân</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir. Ayrıca Mehmed ed-Debbâğ es-Sivâsî'nin <i>Terceme-i Tefsîr-i Tibyân</i> adlı eserini, Kirmastî'nin <i>et-Tibyân fî Şerhi't-Tebyîn</i> adlı eserini, Neşvân el-Himyerî'nin <i>el-Cildü'l-Evvel min Tercemeti Tefsîri't-Tibyân</i> adlı eserini, Nevevî'nin <i>et-Tibyân fî Âdâbi Hameleti'l-Kur'ân</i> adlı eserini, Ayıntabî Mehmed Efendî'nin <i>Tibyan Tefsiri</i> adlı eserini de işaret etmiş olabilir.
121	Vikâye	Ni'met, bu ifadeyle Burhânüşşerîa Mahmûd b. Sadrüşşerîa el-Evvel Ubeydullah el-Mahbûb el-Buhârî'nin <i>Vikâyetü'r-Rivâye</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
122	Yenâbî'	Tâb'î Siyâhizâde, bu ifadeyle Ramazan er-Rûmî'nin <i>el-Yenâbî' fî ma'rifeti'l-usûl ve't-tefârî</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
123	'Umde	Şeyhülislâm İshâk, manzumesindeki “umde” ifadesiyle Muvaffakuddin İbn Kudame'nin Hanbelî fıkhnı dair <i>el-Umde</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir. Ayrıca III. Ahmet kitaplığına kayıtlı <i>el-Umde fî Sinâ'ati'l-Cirâha</i> adlı eseri de işaret edilmiş olabilir.

Tarih manzumesinde işaret etmek istediği kitabın adını doğrudan kullanan şair, aynı zamanda müellif isimlerine yer vererek dolaylı yoldan kitaplara işaret eder. Bu bağlamda oluşturulan Tablo 4 göz önüne alındığında pek çok âlim ve şair adının manzumelerde yer aldığı görülür.

Tablo 4: Kütüphanelerle İlgili Târih Kıt'alarında Adı Geçen Âlim ve Şâirler

1	Ahter	Tâb'î Siyâhizâde'nin, bu ifadeyle Ahterî Muslihuddin Mustafa'yı işaret ettiği düşünülebilir.
2	Allâme	Tâb'î Siyâhizâde'nin, bu ifadeyle Beyzâvî'yi ve onun tefsir alanındaki <i>Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl</i> adlı eserini işaret ettiği düşünülebilir.
3	Atâ	Hatice Aynur (2014), Haşmet'in bu ifadeyle Celâleddîn Atâullâh b. Fazlullâh el-Hüseynî eş-Şîrâzî'yi işaret etmiş olabileceğini söyler.
4	Belhî	Tâb'î Siyâhizâde'nin, bu isimle Nûruddîn Ebû'l-Kâsım Alî b. Ahmed el-Belhî'yi ya da Ebû Alî Abdullâh b. Muhammed b. Alî el-Belhî'yi işaret ettiği düşünülebilir.
5	Beyzâvî	Hatice Aynur (2014) Şeyhülislâm Es'ad'ın bu isimle Nâsîrüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî'yi işaret ettiğini söyler. Şeyhülislâm Es'ad'ın bu ifadeyle Beyzâvî'nin şu eserlerine işaret etmiş olduğu düşünülebilir: <i>Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl</i> , <i>Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha</i> , <i>Minhâcü'l-Vusûl ilâ İlmi'l-Usûl</i> . Aynı beyitte İbn Melek isminin yer alması nedeniyle fıkıh alanındaki <i>Minhâcü'l-Vusûl ilâ İlmi'l-Usûl</i> adlı eserin işaret edilme ihtimali yüksektir.
6	Buhârî	Tâb'î Siyâhizâde'nin, bu isimle bû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî'yi ve onun başta “ <i>el-Câmi'u's-sahîh</i> ” olmak üzere eserlerini işaret ettiği düşünülebilir.
7	Câfer	Münîf Antâkî'nin bu isimle Câfer es-Sâdık'ı işaret ettiği düşünülebilir.
8	Câmî	İbrâhîm Hanîf'in “Câmî” ifadesiyle Molla Câmî'yi ve eserlerini işaret ettiği söylenebilir.
9	Cezûlî	Tâb'î Siyâhizâde'nin, bu isimle Ebû Abdillâh Muhammed b. Süleymân el-Cezûlî'yi ve onun meşhur eseri “ <i>Delâ'ilü'l-Hayrât</i> ”ı işaret ettiği düşünülebilir.
10	Demîrî	Hatice Aynur (2014), Şeyhülislâm Es'ad'ın bu isimle Ebû'l-Bekâ Kemâlüddîn Muhammed b. Mûsâ b. İsâ el-Kâhîrî eş-Şâfî'yi işaret etmiş olabileceğini söyler. Şeyhülislâm Es'ad söz konusu ifadeyle Ayasofya kataloğuna kayıtlı şu eserlerden birini işaret ettiği düşünülebilir: <i>Hayâtü'l-Hayevân</i> , <i>en-Necmü'l-Vehhâc fî Şerhi'l-Minhâc</i> , <i>Muhtasaru'l-Gaysi'l-Müseccem fî Şerhi Lâmiyyeti'l-Acem</i> .
11	Ekmel	Manzumelerde yer alan “ekmel” ifadesiyle Ekmeleddin el-Bâbertî'nin ve eserlerinin işaret edildiği düşünülebilir.
12	Fahreddîn er-Râzî	Şeyhülislâm Es'ad manzumesinde Fahreddîn er-Râzî ifadesiyle tefsir sahasındaki eserlerinden “ <i>Mefâtîhu'l-Gayb</i> ” adlı eserini işaret etmiş olabilir.

13	Felâtun	İlkçağ Yunan filozofudur.
14	Ferrâ	Şeyhülislâm Es'ad bu isimle Ebû Muhammed Muhyisünne el-Hüseyn b. Mesûd b. Muhammed el-Begavî'yi ve onun eserlerini işaret etmiş olamlıdır. Özellikle Ayasofya koleksiyonuna kayıtlı <i>Mesâbîhu's-Sünne</i> ve <i>Me'âlimü't-Tenzîl</i> adlı eserlerin işaret edilmiş olma ihtimali yüksektir.
15	Feyzî	Nevres-i Kadîm, "Feyzî" ifadesiyle Feyzî-i Hindî'yi işaret eder.
16	Gazzâlî	Tâb'î Siyâhizâde'nin bu isimle Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî'yi ve onun " <i>İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn</i> " adlı eserini işaret ettiği düşünülebilir.
17	Haddâdî	Hatice Aynur (2014), Şeyhülislâm Es'ad'ın bu isimle Ebû Bekr b. Alî b. Muhammed ez-Zebîdî el-Haddâd'ı işaret ediyor olabileceğini söyler. Şeyhülislâm Es'ad'ın bu ifadeyle Ayasofya kataloğuna kayıtlı şu eserlerden birini işaret ettiği düşünülebilir: <i>es-Sirâcü'l-Vehhâc</i> , <i>Keşfü't-Tenzîl fî Tahkîki'l-Mebâhis ve't-Te'vîl</i> .
18	Hâkân	İbrâhim Hanîf'in "Hâkân" ifadesiyle Hâkân-ı Şîrvânî'yi ve eserlerini işaret ettiği söylenebilir.
19	Hanîfî	Tâb'î Siyâhizâde'nin bu isimle hangi âlimi işaret ettiği hususunda bir veriye ulaşılamadı.
20	Harîrî	Hatice Aynur (2014), Şeyhülislâm Es'ad'ın bu isimle Ebû Muhammed Kâsım b. Alî b. Muhammed el-Harîrî'yi işaret etmiş olabileceğini söyler. Şeyhülislâm Es'ad bu isimle şairin <i>el-Makâmât</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir. Aynı mısırda Mutarrızî ismine yer verilmesi bu işareti destekler niteliktedir.
21	Hasîrî	Hatice Aynur (2014) Şeyhülislâm Es'ad'ın bu ifadeyle Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhim b. Enûş el-Hasîrî el-Buhârî'yi ya da Ebû'l-Mehâmid Cemâlüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Abdisseyyid el-Hasîrî el-Buhârî'yi işaret etmiş olabileceğini söyler.
22	Hâtem	Münîf Antâkî'nin bu isimle Hâtım et-Tâî'yi işaret ettiği düşünülebilir.
23	Hermes	Kasımpaşalı Sâlik Efendi'nin bu ifadeyle Hermes el-Herâmise atfedilen <i>Kitâbü'l-Esâs fî İlmi'n-Nücûm</i> adlı eseri işaret ettiği düşünülebilir.
24	Hayyânî	Tâb'î Siyâhizâde'nin bu ifadeyle Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî'yi onun eserlerini işaret ettiği düşünülebilir.
25	İbn Ha-cer	Hatice Aynur (2014) Şeyhülislâm Es'ad'ın bu ifadeyle Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî'yi işaret ettiğini söyler. Şeyhülislâm Es'ad'ın söz konusu ifadeyle Ayasofya kataloğuna kayıtlı şu eserlerden birini işaret ettiği düşünülebilir: <i>Tavâli't-Te'nîs bi-Me'âli İbn İdrîs</i> , <i>Kitâbü'l-Amel bimâ Verade'l-Va'idü fîhi bi-Gufrânih</i> , <i>el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe</i> , <i>Lisânü'l-Mizân</i> , <i>İnbâ'ü'l-Gumur bi-Ebnâ'i'l-Ömr</i> , <i>et-Tezkiretü'l-Cedide - Mecmû'atü Fevâ'id Müteferrika</i> , <i>Nuhbetü'l-Fiker fî Mustalahi Ehli'l-Eser</i> , <i>Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî</i> , <i>Hedyü's-Sârî</i>

		<i>Mukaddimetü Fethi'l-Bârî, Bezlü'l-Mâ'ûn fî Fazli't-Tâ'ûn, Bulûğu'l-Merâm min Edilleti'l-Ahkâm, el-Aşeretü'l-Uşâriyyetü'l-Askalâniyye, Tağlîku't-Ta'lik, Nüzhetü'n-Nazar fî Tavzîhi Nuhbeti'l-Fiker, Risâle fî Suâlât-ı İbn-i Hâcer ve Ecvibetihâ.</i>
26	İbn Melek	Hatice Aynur (2014) Şeyhülislâm Es'ad'ın bu ifadeyle hanefi fıkıh âlimi ve lügat yazarı İbn Firişte'ye işaret olduğunu söyler. Şeyhülislâm Es'ad bu ifadeyle İbn Melek'in <i>Lugat-ı İbn Melek, Şerhu Mecmâ'i'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyireyn, Mebâriku'l-Ezhâr fî Şerhi Meşâriki'l-Envâr, Şerhu Menâri'l-Envâr fî Usûli'l-Fıkh, Tefsîru Sûreti'l-En'âm</i> adlı eserlerinden birini işaret etmiş olabilir. Özellikle fıkıh alanındaki eserlerinin işaret edilme ihtimali yüksektir.
27	İbn-i Sînâ	Nedîm'in, manzumesindeki "İbn-i Sînâ" ifadesiyle başta <i>eş-Şifâ</i> ve <i>el-Kânun fî't-Tıp</i> olmak üzere İbn-i Sînâ'nın eserlerini işaret ettiği düşünülebilir.
28	İbnü'l-Hâzin	Şeyhülislâm Es'ad, manzumesindeki bu isimle Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. Ya'kûb b. Miskeveyh el-Hâzin'i ve onun eserlerini işaret ettiği düşünülebilir. Bu eserlerden tefsir alanındaki <i>Lübâbü't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl</i> adlı eserin işaret edilmiş olma ihtimali yüksektir. Zira aynı beyitte Fahrettin er-Râzi ismi geçmektedir. Şair muhtemelen her iki alimin de tefsir sahasındaki eserlerini işaret etmektedir. Tâb'î Siyâhizâde'nin manzumesindeki "Hâzin" ifadesiyle de tefsir sahasındaki esere işaret edildiği düşünülebilir.
29	İmâd-ı Kâşî	Hatice Aynur (2014), Şeyhülislâm Es'ad'ın bu ifadeyle İmâdüddîn Yahyâ b. Ahmed el-İsfahânî el-Kâşî'yi işaret etmiş olabileceğini söyler. Şeyhülislâm Es'ad, söz konusu ifadeyle Ayasoyla kataloğuna kayıtlı şu eserlerden birini işaret ettiği düşünülebilir: <i>Terceme-i Risâle fî İlmi Vefkı'l-A'dâd, el-Lübâb fî'l-Hisâb, İzâhu'l-Mekâsîd li-Ferâ'idü'l-Fevâ'id, Hâşiye alâ Şerhi Âdâbi'l-Bahs ve'l-Münâzara, Risâletü'l-Vefk.</i>
30	İmâm-ı Âzâm	Kıbrıslı Hilmî'nin, bu isimle İmâm-ı Âzâm Ebû Hanîfe'yi ve eserlerini işaret ettiği düşünülebilir.
31	İmâm Mâverdi	Hatice Aynur (2014), Şeyhülislâm Es'ad'ın bu ifadeyle Ebû'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basr'ı işaret etmiş olabileceğini söyler. Şeyhülislâm Es'ad bu ifadeyle Mâverdi'nin Ayasofya koleksiyonuna kayıtlı şu eserlerini işaret etmiş olabilir: <i>el-Ahkâmü's-Sultâniyye, Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn, el-Hâvi'l-Kebîr.</i>
32	Kâşânî	Nur-ı Osmâniye Kütüphanesine kayıtlı pek çok Kâşânî ismi mevcuttur. İranlı şair Şemsü's-şuarâ Kemâlüddîn Alî b. Ahmed Kâşânî, Mollâ Muhsin Muhammed b. Şâh Murtazâ b. Şâh Mahmûd-ı Kâşânî, Muhammed Kâsım b. Muhammed Kâşânî, Efdalüddîn Muhammed b. Hasen b. Muhammed Merakî-i Kâşânî ya da Kemâlüddîn Abdürrezzâk b. Ebi'l-Ganâim Muhammed el-Kâşânî bunlardan bazılarıdır. Tâb'î Siyâhizâde'nin işaret ettiği ismin Kemâlüddîn Abdürrezzâk b. Ebi'l-Ganâim Muhammed el-Kâşânî olma ihtimali yüksektir.

33	Kisâî,	Hatice Aynur (2014), Şeyhülislâm Es'ad'ın bu ifadeyle Ebü'l-Hasen Alî b. Hamza b. Abdillâh el-Kisâî el-Kûfî'yi işaret etmiş olabileceğini söyler. Şeyhülislâm Es'ad bu ifadeyle şairin Ayasofya koleksiyonuna kayıtlı Kısasu'l-Enbiyâ adlı eserini ya da diğer eserlerini işaret ettiği düşünülebilir.
34	Kurtubî	Tâb'î Siyâhizâde bu ifadeyle Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî'yi ve onun eserlerini işaret etmiş olabilir. Özellikle tefsir sahasındaki eseri <i>el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân</i> adlı eserinin işaret edildiği düşünülebilir.
35	Mekkî	Tâb'î Siyâhizâde bu ifadeyle Abdullah b. Muhammed b. Sâlim el-Basrî el-Mekkî'yi ve onun <i>Diyâ'u's-Sârî 'alâ Sahîhi'l-Buhârî</i> adlı eserini işaret etmiş olabilir.
36	Mutar-rızî	Hatice Aynur (2014) Şeyhülislâm Es'ad'ın bu isimle Ebü'l-Feth Burhânüddîn Nâsır b. Abdisseyyid b. Alî el-Mutarrizî el-Hârizmî'yi işaret etmiş olabileceğini söyler. Şeyhülislâm Es'ad'ın manzumesindeki bu ifadeyle <i>el-Misbâh fi'n-Nahv</i> ya da <i>el-Muğrib fi Tertîbi'l-Mu'rib</i> adlı eserleri işaret ettiği düşünülebilir.
37	İbnü'l-Arâbî/Arâbî	Manzumelerde yer alan “İbnü'l-Arâbî, Arâbî” ifadelerinin Muhyiddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Arabî et-Tâî el-Hâtimî'yi ve onun eserlerini işaret ettiği düşünülebilir
38	Müslîm	Sürûrî manzumesinde yer alan “Müslîm” ifadesiyle Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî'nin, Kıbrıslı Hilmî'in manzumesinde yer alan “Ebû Müslîm” ifadesiyle de Ebû Müslim Abdurrahmân b. Müslim el-Horâsânî'nin işaret edildiği düşünülebilir.
39	Örfî	İbrâhim Hanîf'in “Örfî” ifadesiyle Örfî-i Şirâzî'yi ve eserlerini işaret ettiği söylenebilir.
40	Râgıb	Hatice Aynur (2014), Şeyhülislâm Es'ad'ın bu ifadeyle Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî'yi işaret ettiğini düşünür. Şeyhülislâm Es'ad'ın söz konusu ifadeyle Ayasofya kataloğuna kayıtlı Râgıb el-İsfahânî'nin şu eserlerinden birini işaret ettiği düşünülebilir: <i>Müfredâtü Elfâzı'l-Kur'ân</i> , <i>Tafsîlü'n-Neş'eteyn ve Tahsîlü's-Sa'âdeteyn</i> , <i>ez-Zerî'a ilâ Mekârimi's-Serî'a</i> , <i>Tefsîru'l-Kur'ân</i> , <i>Muhâdarâtü'l-Üdebâ' ve Muhâverâtü's-Şu'arâ' ve'l-Bülegâ</i> .
41	Reşîd	İbrâhim Hanîf'in “Reşîd” ifadesiyle şair Reşîdüddin Vatvat'ı ve onun eserlerini işaret ettiği düşünülebilir.
42	Sa'deddin	Tâb'î Siyâhizâde'nin, “Sa'deddin” ifadesiyle Sa'düddin Mes'ûd b. Fahriddin Ömer b. Burhâniddin Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî'yi ve onun eserlerini işaret ettiği düşünülebilir.
43	Selmân	İbrâhim Hanîf'in “Selmân” ifadesiyle Selmân-ı Sâvecî'yi ve eserlerini işaret ettiği söylenebilir.
44	Sivâsî	Hatice Aynur (2014), Şeyhülislâm Es'ad'ın bu ifadeyle Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdülhamîd Kemâleddin İbnü'l-Hümâm es-Sivâsî'nin işaret edilmiş olabileceğini söyler. Şeyhülislâm Es'ad'ın

		özellikle Sivâsî'nin hanevî fıkına dair <i>Fethu'l-Kadîr li'l-Âcizi'l-Fakîr</i> adlı eserini işaret ettiği düşünülebilir.
45	Süyûtî	Tâb'î Siyâhizâde'nin, "Süyûtî" ifadesiyle Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî'yi ve onun eserlerini işaret ettiği düşünülebilir.
46	Taş-kendî	Hatice Aynur (2014), Şeyhülislâm Es'ad'ın bu ifadeyle Mîrek Muhammed et-Taşkendî'yi işaret etmiş olabileceğini söyler.
47	Tibî	Hatice Aynur (2014), Şeyhülislâm Es'ad'ın bu ifadeyle Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed et-Tîbî'yi işaret etmiş olabileceğini söyler. Şeyhülislâm Es'ad bu ifadeyle Tîbî'nin Ayasofya kataloğuna kayıtlı şu eserlerinden birini işaret etmiş olabileceği düşünülebilir: <i>Kasîdetü't-Tîbî</i> , <i>Fütûhu'l-Gayb fî'l-Keşf an Kınâ'î'r-Rayb</i> , <i>el-Hülâsa fî Ma'rîfeti'l-Hadîs</i> , <i>Hibetü'l-Fetahi'l-Mürîd fî İsmi Mevlânâ Sultan Bâyezîd</i> . Bir sonraki beyitte Beyzâvî'den bahsedilmesi nedeniyle tefsir sahasındaki <i>Fütûhu'l-Gayb fî'l-Keşf an Kınâ'î'r-Rayb</i> adlı eserin işaret edilmiş olma ihtimali daha yüksektir.
48	Tirmîzî	Tâb'î Siyâhizâde'nin, "Tirmîzî" ifadesiyle Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmîzî'yi ve onun özellikle hadis sahasındaki eserlerini işaret ettiği düşünülebilir.
49	Vânî	Tâb'î Siyâhizâde'nin, "Vânî" ifadesiyle Vânî Mehmed Efendî'yi onun <i>Arâ'isü'l-Kur'ân ve nefâ'isü'l-Furkân ve ferâdisü'l-cinân</i> adlı eserini işaret ettiği düşünülebilir.
50	Zehebî	Hatice Aynur (2014), Şeyhülislâm Es'ad'ın bu ifadeyle Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî'yi işaret etmiş olabileceğini söyler. Şeyhülislâm Es'ad bu ifadeyle Zehebî'nin Ayasofya kataloğuna kayıtlı şu eserlerden birini işaret etmiş olabilir: <i>Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm</i> , <i>el-İber fî Haberi men Gaber</i> , <i>Risâle fî Esmâ'î Şuyûhi'l-Hadîs</i> , <i>Zikr Men Yu'temed Kavlihu fî'l-Cerh ve'l-Ta'lîl</i> , <i>Cüz'ü Men li-Sema'îhi Semanune Sene Fesa'idin</i> , <i>Esmâ'u men Aşere Semânîne Sene ba'de Şeyhih</i> , <i>Mîzânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl</i> , <i>el-Muğnî fî'z-Zuafâ</i> , <i>Telhîsu'l-Müstedrek</i> , <i>el-Müştebeh fî'l-Mü'telef ve'l-Muhtelef</i> .
51	Zerkeşî	Hatice Aynur (2014), Şeyhülislâm Es'ad'ın bu ifadeyle Bedruddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdullâh el-Mısırî Zerkeşî'yi işaret ettiğini düşünür. Şeyhülislâm Es'ad'ın söz konusu ifadeyle Ayasofya kataloğuna kayıtlı şu eserleri işaret ettiği düşünülebilir: <i>et-Tenkîh li-Elfâzı'l-Câmi'î's-Sahîh</i> , <i>ez-Zehebü'l-İbrîz fî Tahrîci Ehâdis Fethi'l-Azîz li'r-Rafî'î</i> .

Kitap isimlerini, âlim ve şairlerin isimlerini ihtiva eden her iki tablo tarih manzumesini kaleme alan şairlerin bir kitap kültürüne vâkıf olduğunu gösterir niteliktedir.

Tarih manzumeleri haricinde divanlardan alınan aşağıdaki beyitlere bakıldığında klasik Türk edebiyatı şairinin birçok kavramla kütüphane arasında ilişki kurduğu görülür. Zira onun nazarında kâinat, gönül, aşk, sevgilinin yanağı, ululuk, fazilet ve edep, izzet ve kerem birer kütüphane gibidir:

Geldi bu kütüb-hâneye çün Kâtibî-i zâr

Yazdı nice eş'âr u kasâ'id nice inşâ (Süheyli, K.48/30)

(Ağlayan, inleyen Kâtibi mademki bu kütüphaneye geldi. Pek çok şiirler, kaside-ler ve inşâ yazdı.)

Dil-i 'ârif ola dâru'l-kütüb-i nüsha-i hak

Hıfz-ı esrâr-ı ilâhîye kütüb-hâne gerek (Hafız Mehmet Tahir, G./CCXXVII/4

(Ârifin gönlü Hakk'ın kitabının kütüphanesi olmalı. Zira, İlâhî sırları korumak için kütüphane gereklidir.)

'Allâme-i her-fenn-i kütüb-hâne-i 'aşkam

Bir medresede sen beni bevvâb mı sandun (Pertev, G. CCCVII/2)

(Aşk kütüphanesinin her ilminin allâmesiyim. Sen beni bir medresede kapıcı mı zannettin?)

Beni terk eyler ise Re'fet'e la'netler ola

Böyle yazmış bana hattıyla kütüb-hâne-i ruh (Siverekli Re'fet, G.27/5)

(Ayva tüyleriyle yanak kütüphanesine "Beni terk ederse Re'fet'e lanetler olsun." diye yazmış.)

Niçe âsaf ki kütüb-hâne-i iclâlinde

Mushaf-ı kadrine bir nokta-i zerdur hurşîd (Lebib, K.4/5)

(Öyle bir vezîr ki güneş, onun iclâl kütüphanesindeki kadrinin mushafına konulmuş altın nokta gibidir.)

Nâ'îlî buldu kütüb-hâne-i fazl u edebün

Târ-ı şîrâze-i mecmû'a-i 'irfânı ucın (Naili-i Kadim, G.256/7)
(Nâilî, fazilet ve edep kütüphanesinin irfan mecmuasının şirazesinin ipinin ucunu buldu.)

Gûyâ ki kütüb-hâne-i 'izz ü kereminde

Eyyâm-ı bahâr oldu kemîn nüsha-i mezher (Rızâyî Mehmed, K.5/22)
(İzzet ve kereminin kütüphanesinde bahar günleri sanki küçük bir çiçek bahçesi nüshası oldu.)

3.3. ŞAİRLERİN KÜTÜPHANELERİ

Kitap ve kütüphane bağlamında tetkik edilmesi gereken bir diğer konu Klasik Türk edebiyatı şairinin şahsî bir kütüphaneye sahip olup olmadığı meselesidir. Bu noktada geleneğin birincil kaynakları genel bir kanıya ulaştıracak nitelikte olmasa da arşiv kayıtlarından, şairlerin kendi eserlerinden ve klasik Türk edebiyatı üzerine yapılmış çalışmalardan hareketle birçok şairin kütüphaneye sahip olduğu görülür.

Özellikle arşiv kayıtları, şairler hakkında bilgi ihtiva eden kaynaklardır. Bu hususta, Türk edebiyatı tarihi yazımında kullanılan yöntemi tenkit eden Erünsal (2016), takip edilen yolların haricinde farklı kaynaklardan da beslenmek gerektiğini ifade ederek arşiv kayıtlarını işaret eder. Bu kayıtlar vesilesiyle şairlerin ailesi, eşyaları, kütüphanesi hakkında bilgilere ulaşılabileceğini belirtir.¹¹⁵⁴

Erünsal'ın (2016) işaret ettiği arşiv kayıtları; araştırılması, incelenmesi ve değerlendirilmesi yönüyle münferit bir çalışmayı gerektirir. Bundan dolayı bu çalışmada, hâlihazırda arşiv kayıtlarına dair yapılmış çalışmalar kaynak alınarak durum değerlendirilecektir.

Terekeler üzerine yapılan çalışmalardan hareketle Lâmi'î Çelebi (ö. 1532), Mecdî (ö. 1590-91) Nâbî (ö.1712), Nedîm (ö. 1730), Şeyhülislâm İshak Efendi (ö. 1734), , Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim (ö. 1743), Nakşî Mustafa Ağa (ö.1764), Mehmed Haşmet (ö. 1768), Mustafa Behcet Efendi (ö.1768), Rifatî-zâde Mustafa Efendi (ö.

---

¹¹⁵⁴ İsmail E. Erünsal, **Edebiyat Tarihi Yazıları Arşiv Kayıtları, Yazma Eserler ve Kayıp Metinler**, s. 137-138.

1784-85), Şeyh Gâlib (ö.1799), Hoca Neş'et (ö. 1807), Sünbülzâde Vehbî (ö.1809), Keçecizâde İzzet Molla (ö. 1829), Âkif Paşa (ö.1845), Es'ad Muhlis Paşa (ö.1851), Abdülhak Molla (ö. 1854), Subhî Paşa (ö.1886) ve Münîf Paşa (ö. 1910) gibi birçok şairin kitaplara sahip olduğu görülür.

Kısaca özetlenecek olunursa 16. yüzyıl şairlerinden Lâmi'î Çelebi'nin İslâmî ilimler, tasavvuf ve tıp olmak üzere çeşitli dallardaki kitaplardan oluşan bir kütüphanesinin olduğu görülür.¹¹⁵⁵ Dönemin şairlerinden olan Mecdî'nin terekesinden ise on bir kitap tespit edilir.¹¹⁵⁶

17. yüzyıla gelindiğinde bu dönem şairlerinden Nâbî'nin¹¹⁵⁷ kitaplara sahip olduğu ifade edilir. 18. yüzyıla bakıldığında Nedîm'in değeri 44.296 akçeyi bulan ve çoğu dinî ilimlerden olan altmış sekiz kitaba sahip olduğu görülür.¹¹⁵⁸ Yine, dönemin şairlerinden Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim'in yüz elliye yakın¹¹⁵⁹, Nakşî Mustafa Ağa'nın yedi¹¹⁶⁰, Mehmed Haşmet'in iki yüzün üzerinde¹¹⁶¹, Mustafa Behcet Efendi'nin binin üzerinde¹¹⁶², Rifatî-zâde Mustafa Efendi'nin otuz dokuz¹¹⁶³, Şeyh Gâlib'in otuz iki¹¹⁶⁴ ve Sünbülzâde Vehbî'nin iki yüze yakın¹¹⁶⁵ kitabı olduğu tereke kayıtlarından tespit edilir. Sayısı belli olmasa da Hoca Neş'et¹¹⁶⁶, Şeyhülislâm İshak Efendi'nin¹¹⁶⁷ de kitap sahibi olduğu belirtilir.

---

¹¹⁵⁵ İsmail E. Erünsal, **a.g.e.**, s. 288.

¹¹⁵⁶ İsmail E. Erünsal, **a.g.e.**, s. 180.

¹¹⁵⁷ İsmail E. Erünsal, **a.g.e.**, s. 183.

¹¹⁵⁸ İsmail E. Erünsal, **a.g.e.**, s. 306.

¹¹⁵⁹ İsmail E. Erünsal, **a.g.e.**, s. 139.

¹¹⁶⁰ Cenk Açıkgoz, "Kahvecibaşı Nakşî Mustafa Ağa'nın (Ö. 1764) Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği", **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 24, Temmuz 2022, s. 205.

¹¹⁶¹ İsmail E. Erünsal, **Edebiyat Tarihi Yazıları Arşiv Kayıtları, Yazma Eserler ve Kayıp Metinler**, s. 187.

¹¹⁶² Coşkun Yılmaz, "Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi'nin Terekesi", **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII**, C.II, Editör: Coşkun Yılmaz, Cengiz Tomaz, Uğur Demir, İstanbul, 2015, 35-84.

¹¹⁶³ Alaattin Dolu, "Sır Kâtipliğinden Kudüs Kadılığına: Hattat Süleyman Fehim Efendi (ö.1784)", **Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies**, C. 59, S. 59, 2022, s. 93.

¹¹⁶⁴ İsmail E. Erünsal, **Edebiyat Tarihi Yazıları Arşiv Kayıtları, Yazma Eserler ve Kayıp Metinler**, s. 189.

¹¹⁶⁵ İsmail E. Erünsal, **a.g.e.**, s. 188.

¹¹⁶⁶ İsmail E. Erünsal, **a.g.e.**, s. 190.

¹¹⁶⁷ İsmail E. Erünsal, **a.g.e.**, s. 184.

19. yüzyılda ise Keçecizâde İzzet Molla'nın otuza yakın¹¹⁶⁸, Âkif Paşa'nın otuz yedi¹¹⁶⁹, Es'ad Muhlis Paşa'nın iki yüz altmış üç¹¹⁷⁰, Subhî Paşa'nın bin üç yüz on bir¹¹⁷¹ kitabı olduğu görülür. Yine dönemin şairlerinden Abdülhak Molla¹¹⁷² ve Münîf Paşa da¹¹⁷³ kitap sahibi şairlerdendir.

Şairlerin kitaplara sahip olduğunu gösteren bir diğer arşiv belgesi de vakıf kayıtlarıdır. Bu hususta Erünsal'ın (2020), Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri üzerine yaptığı çalışma birçok şairin kitaplara sahip olduğunu gösterir. Söz konusu çalışmaya bakıldığında Yazıcıoğlu Mehmed Efendi (ö.1451), Muslihiddin Mustafa¹¹⁷⁴ (ö.1491), Halebizâde Derviş Mehmed Çelebi (ö.1531), Sinan Paşa (ö. 1486), Şehzâde Korkud (ö. 1512-13), Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi (1516-17), Aziz Mahmud Hüdâî (ö.1628), Şeyhülislam Feyzullah Efendi¹¹⁷⁵ (ö.1703), Damad Şehid Ali Paşa (ö.1716), Âtîf Mustafa Efendi (ö. 1742), Neccarzâde Rızâ, (ö. 1746), Şeyhülislâm Es'ad Efendi (ö.1753), Hekimoğlu Ali Paşa (ö.1758), Şerif Mehmed Râmiz Efendi (ö.1758), Küçük Çelebizâde İsmâîl Âsım Efendi (ö. 1760), Koca Râgıb Paşa (ö. 1763), Akevalı Osman Şehdî¹¹⁷⁶ (ö.1769), Saraçzâde Mustafa Efendi, (ö. 1797-98), Kayserili Mehmed Râşid (ö. 1798), Hazinesdar Mahmud Tayyar Paşa (ö. 1808), Yusuf Ziya Paşa, (ö. 1818-19),

¹¹⁶⁸ İsmail E. Erünsal, **a.g.e.**, s. 191.

¹¹⁶⁹ İsmail E. Erünsal, **a.g.e.**, s. 193.

¹¹⁷⁰ Kenan Yıldız, "Sanatkâr Bir Devlet Adamından Geriye Kalanlar: Esad Muhlis Paşa'nın Terekesi", **Yavuz Argıt Armağanı**, Hazırlayan: Mustafa Birol Ülker, İstanbul, 2010, s. 215.

¹¹⁷¹ Kübra Tolak, "Bir Osmanlı Aydın-Bürokrati: Subhî Paşa ve Kitap Koleksiyonu", **Osmanlı'dan Cumhuriyete Toplum ve Siyaset**, Editörler: Ali Okumuş, Ali Murat Kurşun, Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği Yayınları, İstanbul, 2016, s. 114-115.

¹¹⁷² İsmail E. Erünsal, **Edebiyat Tarihi Yazıları Arşiv Kayıtları, Yazma Eserler ve Kayıp Metinler**, s. 192.

¹¹⁷³ İsmail E. Erünsal, **a.g.e.**, s. 194.

¹¹⁷⁴ Şairin vakfettiği kitapları inceleyen Kadir Turgut (2022), çalışmasında söz konusu kitapların listesini oluşturmuştur. Bknz: Kadir Turgut, "Şeyh Vefâ'nın Konya ve İstanbul'da Kurduğu Kütüphaneleri ve Vakfettiği Kitapları", **Osmanlı Kitap Koleksiyonerleri ve Koleksiyonları: İtibar ve İhtiras**, Hazırlayan: Tülay Artan, Hatice Aynur, Dergah Yayınları, İstanbul, 2022, s. 23-41.

¹¹⁷⁵ Şairin vakfiyesi üzerine çalışma yapan Mehmet Arıkan ve Abdullah Uğur (2022), kütüphanedeki kitaplar ile ilgili değerlendirmede bulunur. Bknz: Mehmed Arıkan, Abdullah Uğur, "Feyzullah Efendi Koleksiyonu'na Dair: Bir Vakfiyenin Söyledikleri", **Osmanlı Kitap Koleksiyonerleri ve Koleksiyonları: İtibar ve İhtiras**, Hazırlayan: Tülay Artan, Hatice Aynur, Dergah Yayınları, İstanbul, 2022, s. 239-262.

¹¹⁷⁶ Şehdî Osman Efendi'nin divanı üzerine çalışma yapan Şeyda Bayındır (2008), vakıf kayıtlarından hareketle şairin Hâdim Kütüphanesine vakfettiği kitapların listesini çalışmasında tablo halinde araştırmacıların dikkatine sunar. Söz konusu listeye bakıldığında şairin hadis, fıkıh, tarih, tıp gibi farklı alanlarda toplamda 340 kitabının olduğu görülür. Bknz: Şeyda Bayındır, **Şehdî Divanı**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, s. 8-9.

Mehmed Sâ'îd Hâlet Efendi, (ö.1822), Mehmed Emin Vahid Paşa, (ö. 1828-29), Şeyh Mustafa Kabulî Efendi (ö. 1829), Mehmed Sa'îd Pertev Paşa, (ö.1837), Hâfız Mehmed Murad Efendi (ö. 1847) gibi birçok şairin kitap sahibi olduğu görülür.¹¹⁷⁷

Arşiv kayıtları haricinde şairlerin kendi eserlerinden ve konuya dair yapılan çalışmalardan hareketle birçok klasik Türk edebiyatı temsilcisinin kitaplara sahip olduğunu görmek mümkündür. 15. yüzyılda Âşık Ahmed (ö. 1439-40'tan sonra); 16. yüzyılda Zaifî (ö.1557'den sonra) ve Gelibolulu Mustafâ Âlî (ö.1600); 17. yüzyılda Azmizâde Mustafa Hâletî (ö.1631), Kâtip Çelebi (ö.1657) ve Nâbî (ö.1712) gibi isimlerin; 18. yüzyılda Şehdî Osman Efendi (ö.1769-70), Müstakimzâde Süleyman Sadeddin (ö.1788) ve Sünbülzâde Vehbî (ö.1809); 19. yüzyılda Kabûlî Mustafa (ö.1829), Seyyid Mehmed Pertev Paşa (ö.1837), Sahaflar Şeyhizâde Es'ad (ö.1848), Şeyhülislâm Ârif Hikmet (ö. 1859), Ahmed Sâdık Zîver (ö. 1862), Mehmed Ali Hilmi Dedeba (ö.1908), Bursalı Murad Emrî (ö.1917), Ali Emiri (ö. 1924) ve Hacı Hulusi Baba (ö.1936), Hüznî (ö.1936); 20. yüzyılda Abdülmalik Hilmi (ö.1928), Mehmed Şemseddin Ulusoy (ö.1936) ve Su'ûd Mehmed Yavsî Efendi (ö.1948) gibi isimler söz konusu bağlamda örnek verilebilir.

Klasik Türk edebiyatının 15. yüzyıl temsilcilerinden Âşık Ahmed, *Câmiü'l-Ahbâr* adlı eserinin “Özr-Âverden Ez-Sebeb-i Te'lîf-i Kitâb-râ Âverden” bölümünde evinde kitapların bulunduğunu ve bu kitaplardan okumalar yaptığını ifade eder.¹¹⁷⁸

Nûshalar var-ıdı aldum okıdum

İşbu şeytân-ı la'îni tokıdum

(Nûshalar vardı onları alıp okudum. İşte böylece lanetli şeytanın elini kolunu bağladım.)

---

¹¹⁷⁷ İsmail E. Erünsal, **Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik**, s.123, 145-148, 154, 158, 159, 199, 210, 219, 240, 242, 252, 271-272, 274, 280, 282, 284, 299-300, 301, 311, 313,314, 322,324.

¹¹⁷⁸ Muhittin Eliaçık, **Âşık Ahmed'in Câmi'ü'l-Ahbâr'ı I-II (İnceleme-Metin)**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 1998, s. 18.

Nüshalar içinde gördüm bir kitâb

Şöyle eski meçhûl idi iy şebâb

(Ey genç! Nüshalar içerisinde eski, meşhûl bir kitap gördüm.)

Kim atamdan kalmış-ıdı ol benüm

Elüme aldum anı ben iy cânım (Âşık Ahmed, Câmiü'l-Ahbâr, 232-234)

(Ey canım! O atamdan bana kalan kitabı elime alıp okudum.)

16. yüzyıl şairlerinden Zaîfî de *Sergüzeştname* adlı eserinde babasının her fenden kitabı olduğunu belirtir.¹¹⁷⁹ Bu durum şairin yaşadığı evde bir kütüphane olduğuna işaret eder. Nitekim, Vildan Serdaroğlu Coşkun'un (2013) şu ifadeleri şairin kütüphanesinin olduğunu gösterir: “*Bir gün Cuma namazı için gittiği Ayasofya Camii'nden dönüşünde evinin manzarası şudur: Kapı kilitleri kırılmış, bütün yükler çözülmüş, sandıklar boşaltılmış, geriye yalnızca kitaplar kalmıştır.*”¹¹⁸⁰

16. yüzyıl şairlerinden Gelibolulu Mustafâ Âlî'nin de kütüphaneye sahip olduğu söylenebilir. “Berây-ı Hâne-i Hod Güfte” başlığı altında hanesini tanıtan şair, kütüphanesi olduğuna işaret eder:

Hamdû li'llâh ki bende-hâne yine

Ser-be-ser oldu Cennetü'l-Me'vâ

(Allah'a hamd olsun ki evim baştan başa “Cennetü'l-Me'vâ” gibi oldu.)

Nedür anun kitâb-hâ necügi

Mecma' -ı 'ilm ü ğurfe-i yek-tâ (Gelibolulu Mustafâ Âlî, K. 201/ 1,9)

(Onun kütüphanesi nasıldır, diye soranlar için o ilimlerin birleştiği yer, eşsiz bir köştür.)

17. yüzyıla bakıldığında kitaba düşkünük ve zengin bir kütüphaneye sahip olma yönleriyle Azmizâde Mustafa Hâletî ön plana çıkar. Talebesi Atâî'den edinilen bilgiye göre şairin kenarında tashih notları bulunan 4000 bine yakın kitabı vardır.¹¹⁸¹

¹¹⁷⁹ Vildan Serdaroğlu Coşkun, *Zaîfî'nin Sergüzeştname'si*, s. 38.

¹¹⁸⁰ Vildan Serdaroğlu Coşkun, *a.g.e.*, s. 47.

¹¹⁸¹ Haluk İpekten, *Azmizâde Mustafa Hâletî*, TDVİA, İstanbul C. 4, 1991, s. 348-349.

Klasik Türk edebiyatının 17. yüzyıl temsilcilerinden Kâtip Çelebi kitap ve kütüphane bahsinde önde gelen isimlerdendir. Ömrünü ilme vakfeden ve kendisine kalan mirasını kitaplar için harcayan Kâtip Çelebi kütüphane sahibi isimlerdendir. *Fezleke* adlı eserini yazarken 1300 eseri elinden geçirdiğini söylemesi göz önüne alındığında şairin nasıl bir kütüphaneye sahip olduğu düşünülebilir.¹¹⁸²

Yine, 17. yüzyıl şairlerinden Nâbî de kütüphane sahibi şairler arasında yer alır. Şair, *Hayriyye* adlı eserinde pek çok kitap tavsiyesinde bulunur ve tavsiye ettiği kitapların çoğunun kendisinde olduğunu söyler:¹¹⁸³

Bizde var ekserinün dîvânı

Okı fehm eyle de gör vîcdânı (Nâbî, Hayriyye, 988)

(Bizde çoğunun divanı var. Okuyup anla da vîcdânı gör.)

Yukarıdaki beyit şairin bir kütüphaneye sahip olduğunu gösterir. Ancak, Nâbî'nin muhallefât defterinde kitap isimlerine rastlanmaz. Bu durumu Erünsal (2016) şu şekilde izah eder: “*Nâbî düzeyindeki bir Osmanlı aydınının kitaplarının bulunamayacağı düşünülemez. Bunun izahı herhâlde Nâbî'ye Üsküdar'da isnat edilen kütüphanede yatmaktadır. Anlaşıldığına göre Nâbî ölümünden önce kitaplarını kurmuş olduğu kütüphaneye vermiştir.*”¹¹⁸⁴ Nâbî'ye ait olduğu düşünülen kütüphane ile ilgili Mehmet Mermi Haskan'ın (2001) eseri ön plana çıkar. Nitekim Haskan (2001) eserinde “Şâir Nâbî Kütüphanesi” başlığı altında şairin kütüphanesi hakkında bilgi verir. Bu bilgilere göre söz konusu kütüphane Üsküdar'dadır. Bir süre Üsküdar Evlendirme Dairesi olarak kullanılan bu yer 1994'ten itibaren kültür merkezi olarak varlığını sürdürür.¹¹⁸⁵

18. yüzyıla gelindiğinde Müstakimzâde Süleyman Sadeddin ve Sünbülzâde Vehbî gibi isimler kitap ve kütüphane bahsinde ön plana çıkan isimlerdir. Bu isimlerden ilki olan Müstakimzâde Süleyman Sadeddin kütüphane sahibi şairlerdendir. Nitekim, Karagöz (2022) tarafından yapılan çalışma neticesinde şairin ahlak, Arap

¹¹⁸² Orhan Şaik Gökay, **Kâtip Çelebi**, TDVİA, c. 25, Ankara, 2022, s. 36-40.

¹¹⁸³ Mahmut, Kaplan, **Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)**, s. 257-258

¹¹⁸⁴ İsmail E. Erünsal, **Edebiyat Tarihi Yazıları Arşiv Kayıtları, Yazma Eserler ve Kayıp Metinler**, s. 183.

¹¹⁸⁵ Mehmet Nermi Haskan, **Yüzyıllar Boyunca Üsküdar**, Cilt 2, Üsküdar, Üsküdar Araştırmaları Merkezi, 2001, s. 955-956.

edebiyatı, biyografi, fıkıh, hadis, İslam tarihi, külliyat, parapsikoloji, siyer ve tasavvuf olmak üzere çoğu Arapça toplam on sekiz kitaba sahip olduğu tespit edilir. Şairin te-rekesine ulaşamadığı için bu sayının netlik ifade etmediğini söyleyen Karagöz (2022), şairin kitap hediye etme hasletine de değinir.¹¹⁸⁶

Mezkûr şairlerden Sünbülzâde Vehbî de kitaplara sahip olan şairlerdendir. Nitekim şair, divanının “*Der-Beyân-ı Sebeb-i Tertîb-i Dîvân Der-Zamân-ı Mes‘adet-iktirân Hazret-i Sultan Selîm Hân*” başlığı altında kaleme aldığı manzumesinde kitaplara sahip olduğuna işaret eder. Burada ecdad yolundan gittiğini, ömrünü ilimle geçirdiğini, nerede bir üstad varsa onun dersine dahil olduğunu, pek çok kitabı ezberlediğini, kitapları dost kabul ettiğini, ansızın gelen yangın neticesinde kitaplarının yandığını, yangın sonrasında kaybettiği kitaplarına yeniden kavuştuğunu ifade eder.¹¹⁸⁷

Kitap ve kütüphane bağlamında 19. yüzyıla bakıldığında Kabûlî Mustafa, Seyyid Mehmed Pertev Paşa, Sahaflar Şeyhizâde Es‘ad, Şeyhülislâm Ârif Hikmet, Ahmed Sâdık Zîver, Mehmed Ali Hilmi Dedeba, Bursalı Murad Emrî, Ali Emiri ve Hacı Hulusi Baba gibi isimlerle karşılaşılır. Bu şairlerden Kabûlî Mustafa Efendi’nin divanı üzerine çalışma yapan Bolat (2005), şairin evini bir dergâh haline getirip burada bir kütüphane kurduğunu ve kendi yazdığı iki yüzü aşkın eserini de bu kütüphaneye bağışladığını söyler.¹¹⁸⁸

Bahsi geçen isimlerden Mehmed Said Pertev Paşa da kütüphane kuran şairlerdendir. Selimiye dergahında kurulan bu kütüphane zengin bir koleksiyona sahiptir. Kütüphanede altıyüz altmış beş yazma, kırk yedi adet basma kitabın bulunduğu belirtilir.¹¹⁸⁹

---

¹¹⁸⁶ Ensar Karagöz, **İlmiye Teşkilatı Tarihine Kaynaklık Eden Bir Âlim: Eserleriyle Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2022, s. 355-356.

¹¹⁸⁷ Sünbülzâde Vehbî, **Sünbülzâde Vehbî Dîvânı**, s. 46-56.

¹¹⁸⁸ Elif Bolat, **Kabûlî Mustafa Dîvânı (Metin-İnceleme)**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005, s. 17.

¹¹⁸⁹ İsmail E. Erünsal, “**Pertev Paşa Kütüphanesi**”, TDVİA, C. 34, İstanbul, 2007, s. 238.

Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Mehmed Efendi hakkında verilen bilgilerde de şairin bir kütüphaneye sahip olduğu görülür.¹¹⁹⁰ 1846'de Sultanahmet'te bir kütüphane kuran şair, hayatı boyunca topladığı kitaplarını bu kütüphaneye vakfeder.¹¹⁹¹

Şeyhüslâm Ârif Hikmet Bey de kütüphane sahibi şairlerdendir. Şairin özenle seçerek oluşturduğu ve içerisinde pek çok müellif nüshası eser barındıran kütüphanesi Medîne-i Münevvere'de inşa edilir. Ârif Hikmet Bey'in emeklilik yıllarını burada geçirmeyi arzusuyla yaptırdığı ve bundan dolayı İstanbul'daki kütüphanesinde yer alan kitaplarının bir kısmını buraya getirttiği kütüphanede kuruluş esnasında 5404 kitap bulunduğu ifade edilir.¹¹⁹²

Ay (1999) tarafından Ahmet Sadık Ziver Paşa üzerine yapılan çalışmada ise şairin kitap meraklısı olduğu ve evinde pek çok kitap bulunduğu ifade edilir. Şairin, resmi vazifeler haricinde vaktini kitap okumaya ayırdığı ve mal varlığı olarak binlerce ciltten oluşan kitapları olduğu belirtilir.¹¹⁹³

Kütüphane kuran şairlerden bir diğeri ise Mehmed Ali Hilmi Dedeba'dır. Şairin divanı üzerine çalışma yapan Yakışır (2016), onun dergahda büyük bir kütüphane kurduğunu belirtir.¹¹⁹⁴

Kütüphane sahibi şairlerden bir diğeri de Murad Emrî Efendi'dir. Kitap okumayı hayat düsturu sayan şair ömrü boyunca pek çok kitaba sahip olur. Sahip olduğu bu kitapları Bursa'da kurduğu kütüphanesine koyarak halkın hizmetine sunar.

---

¹¹⁹⁰ Şairin kütüphanesi üzerine çalışma yapan Nazlı Vatansever, söz konusu koleksiyonda yer alan divanlar hakkında değerlendirmelerde bulunur. Bknz: Nazlı Vatansever, "Bir Dîvân Koleksiyoneri Olarak Sahnâflarşeyhizâde Vak'anüvîs Es'ad Efendi (ö. 1848)", **Osmanlı Kitap Koleksiyonerleri ve Koleksiyonları: İtibar ve İhtiras**, Hazırlayan: Tülay Artan, Hatice Aynur, Dergah Yayınları, İstanbul, 2022, s. 157-171.

¹¹⁹¹ Fatih Aydoğan, **Sahaflar Şeyhi-zâde Es'ad Mehmed Efendi Divanı**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003, s. 21.

¹¹⁹² Mustafa L. Bilge, **Ârif Hikmet Kütüphanesi**, TDVİA, C. 3, İstanbul, 1991, s. 366-67.

¹¹⁹³ Suzan Ay, **Ahmet Sadık Ziver Paşa Divanı**, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elâzığ, 1999, s.4-5.

¹¹⁹⁴ Akif Yakışır, "**Mehmed Ali Hilmi Dedebaba'nın Dîvânı**", Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bingöl, 2016, s. 6.

Kitapları dost olarak gören şair, dünyada her şeyin fena bulacağı düşüncesinden mülhem bir gün kitaplarından ayrı düşeceği üzüntüsünü yaşar.¹¹⁹⁵

Çocukluk yıllarında kitaba merak salan ve ömrünü kitaplara adayan Ali Emîrî Efendi de çoğu nadir eserlerden oluşan bir kütüphaneye sahiptir. 1916'da Millet Kütüphanesi'ni kuran şair on bin ciltten fazla olan eserlerini milletine vakfeder.¹¹⁹⁶

Hacı Hulûsî Baba da kütüphane sahibi şairlerdendir. Şairin divanı üzerine çalışma yapan Vergili (2020), onun zengin bir kütüphanesinin olduğunu söyler.¹¹⁹⁷ Divan sahibi şairlerden Hüznî'nin de kütüphaneye sahip olduğu görülür. Zira şair, divanında evinde çokça kitabın olduğunu ifade eder¹¹⁹⁸:

Gerçi çok tercümeler var bî-hesâb

Hânemizde doludur Türkçe kitâb

(Hüznî, M.1/22)

(Gerçi sayısız, çok tercümeler var. Evimiz Türkçe kitaplarla doludur.)

Klasik Türk edebiyatının son dönem temsilcilerinden Abdülmâlik Hilmi, Mehmed Şemseddin Ulusoy ve Su'ûd Mehmed Yavsî Efendi de kitap ve kütüphane hususunda bahsedilmesi gereken isimler arasında yer alır. Abdülmâlik Hilmi üzerine çalışan Koro (2015), şairin şahsi kitaplarının olduğunu, bu kitapların torunu Cafer Efendi tarafından muhafaza edildiğini ifade ederken¹¹⁹⁹ Mehmed Şemseddin Ulusoy'un da zengin bir kütüphaneye sahip olduğu söylenir.¹²⁰⁰

---

¹¹⁹⁵ İbrahim İmran Özahtalı, **Bursalı Emrî Murad Efendi ve Divanı**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2009, s. 73-75.

¹¹⁹⁶ Sadık Yazar, Mustafa Uğurlu Arslan, Ali Emîrî Dîvânı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2020, s. 72-76.

¹¹⁹⁷ Orhan Vergili, **"Hacı Hulûsî Baba Dîvânı"**, Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu, 2020, s. 24.

¹¹⁹⁸ Mustafa Güneş, **"Hüznî Dîvânı II (İnceleme-Metin-İndeks)"**, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 1988, s. 172.

¹¹⁹⁹ Hüsnîye Koro, **"Abdülmâlik Hilmi Divanı ve Dil Özellikleri"**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2015, s. 10.

¹²⁰⁰ Mustafa Tatçı, Mehmet Cemal Öztürk, **Ulusoy Mehmed Şemseddin**, TDVİA, c. 42, İstanbul, 2012, s. 135-136.

Bahsi geçen isimlerden Su'ûd Mehmed Yavsî Efendi de divanında “Hücre-i Şâir” başlığıyla odasına, kütüphanesine ışık tutar. Şair, odasının sol tarafında içi eski yeni kitaplarla dolu olan bir kütüphanenin bulunduğunu söyler:¹²⁰¹

Bir kütüb-hâne turur solda derûnı memlû

Öyle kim eski yeni dürlü eserlerle tolu (Su'ûd Mehmed Yavsî, s. 175)

(Solda içi eski yeni çeşitli eserlerle dolu olan bir kütüphane bulunur.)

Arşiv kayıtlarından, şairlerin kendi eserlerinden ve saha içerisinde yapılan çalışmalarından hareketle denilebilir ki klasik Türk edebiyatı temsilcileri arasında kitap meraklısı olan ve buna bağlı olarak kütüphanesi bulunan şairler mevcuttur.

---

¹²⁰¹ Gökçe Seren Yüksel, **Su'ûd Mehmed Yavsî Efendi Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni**, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Muğla, 2010, s. 175.

SONUÇ

Klasik Türk edebiyatı şairinin kitap ve kütüphane ile olan ilişkisini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada çeşitli araştırma soruları oluşturuldu ve bu sorular çalışmanın özet bölümünde sunuldu. Söz konusu soruların cevaplarına ulaşabilmek adına geniş bir kaynak sahası belirlendi. Bu bağlamda çalışmada birincil kaynak olarak 663 divan, 132 mesnevi, 25 tezkire ve 450 şiir mecmuası tetkik edildi.

Araştırma bağlamında cevabı aranan soruların ilki kitabın, klasik Türk edebiyatı şairleri nezdindeki işlevinin ne olduğu ve şairlerin kitap okuyup okumadığı üzeri-neydi. Elde edilen bulgulardan hareketle denilebilir ki kitap, klasik Türk edebiyatı şairini ilmî ve irfânî manada geliştiren, onun etkili söz söylemesini ve buna bağlı olarak nitelikli eserler yazabilmesini sağlayan ve nihayetinde şöhret bulup saha içerisinde varlık bulabilmesine vesile olan bir işleve sahiptir. Buna bağlı olarak klasik Türk edebiyatı şairinin bir okur portresine sahip olduğu ve eser kaleme alabilmek adına çeşitli kaynak kitapları okuduğu söylenebilir. Şairlerin, geleneğin kendilerine sunduğu divan tertip sistemine uygun eserler ortaya koymaları, takriz yazmaları, manzum nasihatnamelerde aklî ve naklî pek çok kaynaktan beslenmeleri bu durumun delili olarak görülebilir.

Bir okur portresine sahip klasik Türk edebiyatı şairinin eserinde kitap tavsiyesinde bulunup bulunmadığı da cevabı aranan sorulardandı. Bu hususta başta manzum nasihatnameler olmak üzere şairlerin eserlerinde çeşitli kitap tavsiyelerinde bulundukları söylenebilir.

Tâcizâde Câfer Çelebi, Gelibolulu Mustafâ Âlî, Diyarbakırlı Mâlî, Ravzî, Yenişehirli İzzet, Fethî Efendi ve Nedîm örneklerinden hareketle klasik Türk edebiyatı şairleri arasında kitap talebinde bulunan ve bu talep doğrultusunda şiir kaleme alan şairler mevcuttur. Bununla birlikte Bâkî, Nedîm, Şeyh Gâlib ve Râşid örneklerinde görüldüğü üzere gelenek içerisinde kendilerine hediye edilen kitaplar için teşekkürnâme niteliğinde şiirler yazan şairler de görülür.

Kitap bağlamında dile getirilen şikayetlere bakıldığında denilebilir ki klasik Türk edebiyatı şairi; memduhun kitaba ilgi göstermemesi, kitapların bir köşede

unutulması, ehli olmayanların kitap yazması, kitap yazımında acele edilmesi, kitapların saklanması, kitap yazımında zorluklar yaşanması, ödünç kitapların geri gelmemesi, okunan kitapların hükümlerinin tutulmaması, matbaanın kitabın değerini bilmemesi gibi çeşitli durumlardan ötürü şikâyetle bulunur.

Klasik Türk edebiyatı şairlerinin nasihat yahut vasiyet muhtevalı şiirlerine bakıldığında kitapların okunması, ehil kimselerin elinde olması, eksik ve hatalarının ıslah edilmesi, kitaplara hürmet edilmesi, müellife dua edilmesi, kimseden kitap istenmemesi gibi hususları dile getirdikleri görülür. Nasihat ve vasiyet haricinde kitap bağlamında dua ve bedduların da dile getirildiği gözlemlenir. Nitekim şair, kendi kitabını okuyan kimselerin lütuf ve ihsana ermesi, kitabının eksik ve kusurlarının giderilmesi, cahillerden korunması gibi konularda dua ederken kitaba zarar verecek davranışları engellemek için beddualar okur.

Tezkirelerde kitaba verilen sıfatlardan hareketle bir münekkit olarak tezkire müelliflerinin bir kitabı fasih, belîğ ve selis olma, güzel terkipler barındırma, mana güzelliği ve zenginliği taşıma; nazik, hoş bir edayla kaleme alınma, söz sanatlarını ve hayal unsurlarını ihtiva etme, hata ve kusurlar taşımama, eşsiz ve benzersiz olma; akıcı bir üsluba, düzgün bir anlatış biçimine, tertipli ve düzenli bir yapıya sahip olma; büyüleyici, etkileyici, lezzet verici, gönül alıcı, ferahlatıcı bir noktada bulunma gibi yönlerle değerlendirdikleri söylenebilir.

Divanlarda kitap için kullanılan sıfatlara bakıldığında şairlerin harf, kâğıt, yazı, mürekkebe, cetvel vb. şekilsel özellikleri; tezhip, tasvir, hat gibi sanatsal yönleri; zevk ve lezzet verme, hayret uyandırma, akılları aydınlatma, yol gösterme, fayda verme gibi tesirleri; yeni, özgün, mûciz, nâzik, rengîn, özlü, belagatli, tertipli olma gibi yönleri göz önünde bulundurarak sıfatlar atfettikleri gözlemlenir.

Taşıdığı manevi değer, sahip olduğu yapısal unsurlar, etrafında teşekkül eden sanatlar ve toplum nezdinde kazandığı âdet, gelenek ve inanışlarla varlık gösteren kitabın şiirlere nasıl yansıdığı, hangi bağlamlar içerisinde şiirlerde yer aldığı cevabı aranan sorulardandı. Yapılan incelemeler neticesinde klasik Türk edebiyatı şairinin cedvel, der-kenâr, miklebe, mıstar, mürekkebe, şemse, şiraze gibi kitabın birçok unsurundan

ilham aldığı; ad koyma, besmele ile başlama, fasıllara ayırma, hakketme, içine çiçek koyma, mum yapıştırma, rehin verme gibi âdet, gelenek ve uygulamaları çeşitli bağlamlarla eserine yansıttığı; kitap ile ilgili toplum içerisindeki farklı inanışları şiirine taşıdığı söylenebilir.

Divanlarda yer alan kitap ile ilgili benzetmelerden hareketle denilebilir ki klasik Türk edebiyatı şairine göre kitap akla, gönle ve ruha canlılık verir. Bu yönüyle kitap âdeta bir âb-ı hayâttır. Cehalet karanlığını aydınlatma yönüyle güneş yahut aya benzetilen kitap, meyveye benzer bilgileriyle bir ağaç gibidir. Tesirli sözlerle insanı yakıp kavuran bir ateşe benzeyen kitap, gönle ferahlık ve huzur veren bir bahçe ya da cennettir. Tatlı sözleriyle lezzet veren bal, şeker yahut helva; okuyucuyu unutmaya askerlerinden, bilgisizlikten koruyan bir hisar; her türlü dertten kurtulmak için sığınacak bir mekân; inci gibi kıymetli bilgileri taşıyan deniz, sadef yahut hokka; hayat bahşeden bir çeşme, gönle şifa veren ilaçların dükkanıdır. Yol gösterme, dostluk etme vasıflarıyla bir insana benzeyen kitap, okuyucuyu tesir altına alan bir kadeh, sır kilidini açan bir anahtar, sohbet meclislerini aydınlatan bir mum, bitmek tükenmek bilmeyen bir hazinedir. Âşıkların her vakit yanında olma, onlarla sohbet etme, onların güzel vakit geçirmesini temin etme yönleriyle sevgiliye benzeyen kitap ruha şifa veren bir gıda, âlemi ihya eden bir kılıç gibidir. Ayrıca klasik Türk edebiyatı şairinin nazarında ağaç, âlem, adalet, ahlak, aşk, cefa, derman, dilber, gönül, gülşen, ömür, güneş, intizam, dudak, nefis, sohbet, ümîd, zerre gibi somut yahut soyut pek çok unsur da kitap kitaba benzer.

Kitap ile ilgili deyim ve atasözlerinin şiirlerde kullanımına bakıldığında sosyal hayatta kitap özelinde varlık gösteren “ayaklı defter, hesap kitap etmek, kitaba el basmak, kitabı dürmek, kitap açmak, kitapta yeri olmak, mim koymak, şirazedden çıkmak” gibi çeşitli deyimlerin şiirlere yansıdığı görülür.

Klasik Türk edebiyatı şairinin kütüphaneye bakışını tespit edebilme adına kütüphaneler ile ilgili tarih manzumelerine bakıldığında denilebilir ki şaire göre kütüphane cehaleti ortadan kaldırır. İlim ve fazileti ihya eder. Kitapların bir köşede unutulup gitmesine mâni olur. Kitapları âlimlerin, ilim talebelerinin istifadesine sunar. Müşküllerin çözülmesine yardımcı olur. Gönülleri ve zihinleri canlandırır. Kütüphaneye bu

nazarla bakan şair, aynı zamanda kütüphanelerin kendi nazarında kıymetli, önemli yerler olduğunu ifade etmek için benzetme ilgisi kurar. Şaire göre kütüphane; birbirinden değerli kitapları içeren bir hazine, dünyayı aydınlatan güneş, güzellik ve canlılık katan gül yahut gülbahçesi, ilimlerin nehirlerini kendisinde toplayan bir okyanus, meclisleri ışıklandıran meşale, âlimlerin görüşlerini tenvir eden bir yıldız; ilim ve irfan denizinde bulunan inci yahut sadef; ilim ve fazilet bostanını sulayan bir su dolabı, gizli sırları çözen tercüman, müşküllerden kurtaran bir keşşaf, maksuda erdiren benzersiz bir yol, seçkin eserleri barındıran bir mecmua, ilimlerin aynasını muhafaza eden bir mahfaza, eşsiz güzelliğiyle gönüllere ferahlık veren bir cennet; şeref bahşeden, ruha canlılık veren bir yer ve sığınılacak bir mekandır.

Bir okur portresine sahip olan, kitapla yakın ilişki kuran ve kütüphaneye karşı olumlu bir tutum sergileyen klasik Türk edebiyatı şairinin şahsî bir kütüphanesinin olup olmadığı da çalışma bağlamında cevabı aranan sorulardandı. Bu noktada genel bir yargıya ulaşmayı sağlayacak kaynaklar mevcut olmasa da arşiv kayıtlarından, şairlerin kendi eserlerinden ve klasik şiir üzerine yapılan çalışmalardan hareketle çıkarımda bulunulabilir. Şair terekelerinde kitap isimlerinin yer alması, vakıf kayıtlarında şairlerin kitapları ile ilgili bilgiler bulunması, şairlerin kendi eserlerinde kitaplarının olduğunu dile getirmelerinden hareketle birçok şairin kütüphanesinin bulunduğu söylenebilir.

Özetle, bu çalışmada klasik Türk edebiyatı temsilcilerinin bir okur kimliğine sahip olduğu, başta ilmî ve irfânî müktesebâta erme, eser üretme olmak üzere çeşitli gayelerle kitap okuduğu ve bu gayretin neticesinde bir kitap kültürüne vâkıf oldukları görüldü. Bununla birlikte kitap ile yakın bağ kuran şairlerin kütüphaneleri gerekli görüp benzetmeler vesilesiyle kütüphanelerin önemini, işlevini ortaya koyan bir yaklaşım sergilediği saptandı. Kitap kültürüne vukûfiyetin ve kütüphaneye yönelik söz konusu yaklaşımın tezahürü olarak birçok şairin şahsî kütüphaneye sahip olduğu anlaşıldı. Ayrıca bir okur olarak klasik Türk edebiyatı şairinin portresinin çıkartılması ve divanların kitap isimleriyle yazılmış şiirler bağlamında tetkik edilmesi gibi iki önemli konunun münferit çalışmalarla incelenmesi gerektiği fark edildi.

Klasik Türk edebiyatı sahası üzerine yapılacak çalışmalara katkı sağlayabilmek gayesini taşıyan bu çalışmayı araştırmacıların dikkatine sunarım.

KAYNAKÇA

- Abdülvâsi Çelebi.** (1996). Halilnâme, Hazırlayan: Ayhan Dülâş, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Açar, B. G.** (2012). *Selâhaddîn-i Uşşâkî'nin Türkçe Divanı ve İncelemesi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Açıkgöz, C.** (2016). *Nakşî-i Eyyûbî [Ö. 1764] Hayatı, Sanatı ve Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin, Nesre Çeviri)*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Açıkgöz, C.** (2022). “Kahvecibaşı Nakşî Mustafa Ağa’nın (Ö. 1764) Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 24, Temmuz 2022, s. 199-234.
- Açıkgöz, N.** (2012). Klasik Türk Şiirinde Üslup Eleştirisi Terimleri, Ordu Üniversitesi, *Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu Anısına)*, 653.
- Açıl, B., Yazar, S., Turgut, K., Kavak, Ö.** (2022). Tenkitli Neşir Kılavuzu (Osmanlı Türkçesi Metinleri İçin), İstanbul: İsam Yayınları
- Adıgüzel, N.** (2000). *İbret Mehmet Efendi Divanı*. (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Adıyahşi, Z.** (2017). *Merzifonlu İbrâhîm Cûdî Dîvânı (İnceleme-Metin-Sözlük) 43b-87b*. (Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Admış, A.** (2007). *Âkîf Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Ahmed Nâmî.** (2017). *Ahmed Nâmî Dîvânı*, Hazırlayan: Ahmet Yenikale, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56192,ahmed-nami-divanipdf.pdf?0>.
- Ahmed Yârî.** (2013). *Yârî Dîvânı*, Hazırlayan: Nurgün Karayazı, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Ahmed-i Rıdvân.** (2017). *Ahmed-i Rıdvân Dîvânı*, Hazırlayan: Halil Çeltik, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55738,ahmed-i-ridvan-divanipdf.pdf?0>.

- Ahmedî**, (y.y.y.). *Ahmedî Dîvânı*, Hazırlayan: Yaşar Akdoğan, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10591,ahmedidivaniyasarakdo-ganpdf.pdf?0>.
- Akahn, Ş. H.** (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akarsu, K.** (2011). *Rumelili Za'îfî Dîvânı (Tenkitli Metin)*. Ankara: Bekikan Yayınevi.
- Akgül, H.** (2013). *Diyarbakırlı Mâlî Dîvânı İnceleme-Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Akkaya, H.** (2003). Şemseddin Sivasî'nin İrşâdü'l-‘Avâm İsimli Mesnevîsi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VII/2, 1-30.
- Akkaya, H.** (1996). *Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akkaya, M.** (1992). *Şemsi Paşa Divanı (İnceleme-Edisyon Kritikli Metin)*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akkuş, M.** (2021). Metinlerarasılık Bağlamında Klasik Türk Şiirinin Bilimsel Arka Planı. *Doğu Esintileri*, S. 14, 129-150.
- Aksoy, F. Y.** (1997). Ayıntâblı Aynî Efendi Dîvan (Hayâtı-Eserleri-Türkçe Dîvân,Farça Dîvânçe ve Sâkî-nâme Tenkidli Metin, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Aksoy, Ö. A.** (1984). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. 4. Baskı. y.y.y.: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Aksoyak, İ. H.** (2009). *Hanyalı Nûrî Osmân ve Dîvânı*. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aktaş, M. M.** (2020). *Kazasker Mekkî Divanı (İnceleme-Tahlil-Metin)*. (Doktora Tezi). Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.
- Aktaş, Y.** (2010). *Mehmed Nebil ve Divanı*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aktepe, M. M.** (1993). “Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa”, TDVİA, C.8, İstanbul, 1993, s. 441-443.
- Akün, Ö. F.** (2013). *Divan Edebiyatı*, Ankara: İsam Yayınları.
- Akyol, G.** (2020). Sıyânzâde Hasan Hamdî Divanı (İnceleme-Metin). (Yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum.

- Alakaş, A.** (2012). 593 Numaralı Şer'îye Siciline Göre Diyarbakır'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1893-1894). (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Ali Emîrî.** (2020). *Ali Emîrî Dîvânı*. Hazırlayan: Sadık Yazar. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Alkan, S.** (2011). *Nimet Divanı (İstanbulu) (İnceleme-Metin-Dizin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Alparslan, A.** (1996). "Gubârî", *TDVİA*, C. 14, İstanbul, 167.
- Altundağ, A. K.** (2010). *Bolulu Hayrî Dîvânı*. Ankara: Bolu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Altunel, M.** (1995). *Neyyir Abdüllahim Dede Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Alvan, T.** (2020). Klasik Türk Şiirinde Dolab-nâme Hakkında Mülahazalar. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C.60, S. 2, 443-.476.
- Ankaralı Hekim Nidâî.** (2011). *Genc-i Esrâr-ı Ma'nî*, Hazırlayan: Nuran Öztürk. Adana: Karahan Kitapevi.
- Apaydın, B.** (2007). *Refî-i Kâlâyî Dîvânı İnceleme-Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ararat, Ş.** (2010). *Enderûnlu Mehmed Hamid Beg Dîvânı İnceleme-Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Aras, M.** (2010). *Mu'în Divanı İnceleme-Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Arıkan M., Uğur, A.** (2022). "Feyzullah Efendi Koleksiyonu'na Dair: Bir Vakfiyenin Söyledikleri", *Osmanlı Kitap Koleksiyonerleri ve Koleksiyonları: İtibar ve İhtiras*, Hazırlayan: Tülay Artan, Hatice Aynur, İstanbul: Dergâh Yayınları, 239-262.
- Arıkoğlu, İ.** (1999). *Ali (Edirneli Hüseyin Efendi) Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divânının Tenkitli Metni*. (Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Arıtan, A. S.** (1993). "Ciltçilik", *TDVİA*, C.7, İstanbul, 551-557.
- Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmî,** (2017). *Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmî Dîvânı*. Hazırlayan: Fatma Sabiha Kutlar Oğuz. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi:

<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56084,arpaeminizade-mustafa-sami-divanipdf.pdf?0>.

- Arpaguş, H. K.** (2007). *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*. 3.Baskı. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Arslan, M.** (2009). *Sivaslı Gulâmî Dîvânı*. Sivas: Asitan Yayınları.
- Arslan, M. U.** (2018). *Diyârbekirli Kâmî ve Dîvânı*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Arslan, Ö.** (2013). *Ubeydî Dîvânı Metin ve İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Arslan, S.** (2019). İslam Kitap Kültüründe “Şerhi Meşrûha Bağlamak”: Kitap İsimlerinde Secî”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimler Dergisi*, S. 14, 123-130.
- Arslan, S.** (2021). Hamdele-Salvele’nin Dili: Telifte Yetkinlik Aracı Olarak Berâ’etu’l-İstihlâller. *Osmanlı Araştırmaları/ The Journal of Ottoman Studies*, LVII, 289.
- Asım, N.** (2012). *Kitap*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Aslan, Ü.** (2016). *İvaz Paşa Oğlu Atayî (ö.1437) Divanı*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Âşık Paşa.** (2000). *Garib-nâme*, Hazırlayan: Kemal Yavuz. İstanbul: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dili Kurumu Yayınları.
- Aşkî.** (2017). *Heft Peyker*, Hazırlayan: Aslı Aytaç. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Ankara, 2017, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/54135,53552heft-peyker-askipdf.pdf?0>.
- Atacan, M.** (2014). *Hafız Mehmet Tahir Efendi Divanı (İnceleme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ataç, M. B.** (2007). *Ayıntablı Hafız Abdülmecidzade Divanı İnceleme-Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Atak, E.** (2020). “Kaptan-ı Derya Kaymak Mustafa Paşa’nın İstanbul’daki İmar Faaliyetleri”, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Sonbahar Özel Sayı, Ekim 2020, s. 168-181.
- Atak, M.** (2016). *Yüsri Ahmed Nazif Dede ve Dîvânı (İnceleme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Atalay, V.** (2017). *Vechî Dîvân-ı Vechî*. (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Atıcı, M.** (2009). *Mehmet Hâlis Efendi ve Mehmet Hâlis Efendi Dîvânı*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Avcı, S.** (2015). *Râci Divanı (Metin-Dini-Tasavvufî Tahlil)*. (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Avçin, M.** (2021). *İbrahim Gülşenî Divanı*, (Doktora Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Avnî,** (2008). *Tuhfetü'l-Hükkâm*, Hazırlayan: Mehmet Kırbıyık. Konya: Tablet Yayınları.
- Ay, A.** (2014). *Abdülmecid Sivâsî Divanı (İnceleme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Ay, S.** (1999). *Ahmet Sadık Ziver Paşa Divanı*. (Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Ayan, H.** (1981). *Cevrî Hayâtı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Ayan, H.** (2002). *Nesîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkidli Metni I-II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Ayaz, H.** (1987). *Kanbalakzade Hazmi Divanı: İnceleme-Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Aycibin, Z.** (2007). *Kâtip Çelebi Fezleke Tahlil ve Metin I*. (Doktora Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ayçiçeği, B.** (2014). *Sarı Abdullah Efendi (ö.1660)'nin Gülşen-i Râz-ı Ârifân Mesnevîsi*. İstanbul: Akademi Titiz Yayınları.
- Aydemir, Y.** (2007). Metin Neşrinde Mecmuaların Rolü ve Karşılaşılan Problemler, *Turkish Studies*, C. 2, S. 3, 122-127.
- Aydemir, Y.** (2016). *Remzî Dîvânı*. Ankara: Birleşik Yayınları.
- Aydoğan, F.** (2003). *Sahaflar Şeyhi-zâde Es'ad Mehmed Efendi Divanı*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aykanat, T.** (2011). *Ecrî Divanı İnceleme-Metin-Sadeleştirme*. (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Aynur, H.** (2014) I. Mahmûd'un (Ö.1754) Kütüphaneleri ve Tarih Manzumeleri, *Ki-taplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe İsmail E. Erünsal'a Armağan*.

Hazırlayan: Hatice Aynur, Bilgin Aydın, Mustafa Birol Ülker. İstanbul: Ülke Armağan.

Aynur, H., Çakır, M., Koncu, H., Kuru, S.S., Özyıldırım, A.E. (2012). *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII Mecdûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*. İstanbul: Turkuaz Yayınları.

Aypay, A. İ. (1992). *Nahifî Süleyman Efendi (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni)*. (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Aypay, A. İ. (1998). *Lale Devri Şairi İzzet Ali Paşa Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Divan Tenkitli Metin; Nigâr-name Tenkitli Metin*. İstanbul: y.y.y.

Ayverdi, İ. (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük 1,2,3*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Azaklı, İ. (1998). Zübeyde Fıtnat Hanım'ın Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni. (Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Azarkan, M. Ş. (2013). *Mehmed Said Pertev Paşa Divanı (Transkripsiyon ve Tahlil)*. (Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.

Azmizâde Hâletî, Azmizâde Hâletî Dîvânı. Hazırlayan: Bayram Ali Kaya. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56159,azmizade-haleti-divanipdf.pdf?0>.

Babür, Y. (2018). “Kitaba Methiye: Sünbülzâde Vehbî ve Esâmî-i Kütüb Kasidesi”, *Journal of Turkish Language and Literature*, C. 4, S.1, 62-85.

Bağdatlı Ahdî, (2018). *Gülşen-i Şuarâ*. Hazırlayan: Süleyman Solmaz. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56733,ahdigulsen-i-suarapdf.pdf?0>.

Bahadır, S. C. (2013). *Divan Edebiyatında Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Bahar, E. T. (2020). *Şahidî Beg'in Dîvân'ı Yazıçevrim ve Metin İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul,

Bâkî, (y.y.y.) Bâkî Dîvânı. Hazırlayan: Sabahattin Küçük. y.y.y.: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10596,bakidivanisabahattinkucukpdf.pdf?0>.

- Bal, A.** (2012). *Sadi Karabâğî Hayatı, Edebî Kişiliği Dîvânı ve İncelemesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Balaban, Y.** (2017). *Edib Harâbî Divanı (Karşılaştırmalı Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Baldemir, İ.** (1996). *Vefât-ı Nebî*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bardakçı, R.** (2007). *Musa Kâzım Paşa (Hayatı-Sanatı ve Külliyyatı)*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Başpınar, F.** (2008). *17. Yüzyıl Şairlerinden Beyânî'nin Divan'ı İnceleme-Tenkitli Metin*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Başpınar, F.** (2013). *Garâmî Dîvân*, İstanbul: Yedirenk Yayınları.
- Batıslam, H. D.** (2016). *Divan Şiirinin Benzetme ve Hayal Dünyasından*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Batıslam, H. D.** (2009). *Divanlardaki Şikâyet Şiirleri*. Ankara: Karahan Kitapevi.
- Bayındır, Ş.** (2008). *Şehdî Divanı*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bayram, Y.** (1995). *16. Yüzyıl Divan Şiirinde Poetika*. (Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Bayram, Y.** (2001). *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Dîvân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçeveleri*. (Doktora Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Bedestani, A.** (2018). *XVI. Yüzyıl Şairi Ahdî-i Bağdâdî Dîvânı*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Behiştî Ahmed**, (2018). *İskender-nâme*. Hazırlayan: Bünyamin Ayçiçeği. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57758,behisti-ahmed-iskender-namepdf.pdf?0>.
- Behiştî**, (2017). *Heft-Peyker*, Hazırlayan: Şener Demirel. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55737,heft-peyker-mesnevisipdf.pdf?0>.
- Bekar, A. K.** (2019). *Kerküklü Tabiboğlu Divanı*. (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

- Bektaş, E.** (2012). *Siverekli İbrahim Re'fet Dîvânı*. Şanlıurfa: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Bektaş, H.** (2005). *Şeyh Mehmed Nazmî Dîvânı (Edisyon Kritik, İnceleme)*. (Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Belen, M.** (1997). *Hızrî'nin Âb-ı Hayât Mesnevîsi (İnceleme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Besnili Mustafa Nehcî Dede.** (2017). *Nehcî Dîvânı*. Hazırlayan: Üzeyir Aslan. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55752,nehci-divanipdf.pdf?0>.
- Beyhan, E.** (2021). *Enderunlu Fâzıl Divanı (Metin-İnceleme)*. (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Bilge, M. L.** (1991). “Ârif Hikmet Kütüphanesi” *TDVİA*, C. 3, İstanbul, 366-67.
- Bilgi, B. K.** (2019). *Giritli Hilâlî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Bilgin, O.** (1995). “Fevâid Kaydı”, *TDVİA*, C. 12, İstanbul, 501.
- Bilgin, O.** (2013). “Yazma”, *TDVİA*, C.43 İstanbul, 369-373.
- Bilkan, A. F.** (2020). *Nâbî Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bilmen, Ö. N.** (2019). Büyük İslam İlmihali, Düzelten-Sadeleştiren: Mehmet Talu, İstanbul: Çelik Yayınevi.
- Biltekin, H.** (1993). *Vak'a-nivûs Râşid Efendi ve Divanı'nın Tenkitli Metni*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Binark, İ.** (1975). *Eski Kitapçılık Sanatlarımız*. Ankara: Kazan Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları.
- Birgören, H.** (2004). *Dâniş Dîvânı*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Birol, İ. A.** (2012). “Tezhip”, *TDVİA*, C. 41, İstanbul, 62-62.
- Blanck, H.** (2000). *Antikçağda Kitap*. Çeviri: Zehra Aksu Yılmaz. Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Bloom, J. M.** (2003). *Kâğıda İşlenen Uygarlık Kâğıdın Tarihi ve İslam Dünyasına Etkisi*. Çeviren: Zülal Kılıç. İstanbul: Kitapyayınevi.

- Bolat, E.** (2005). *Kabûlî Mustafa Dîvânı (Metin-İnceleme)*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bosnalı Âsım.** (2018). *Bosnalı Âsım Dîvânı*, Hazırlayan: Orhan Kurtoğlu. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58698,bos-nali-asim-divanipdf.pdf?0>.
- Bostancı, E.** (2007). *Nâil Abbas Paşa Divanı ve Tahlili*. (Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Boysak, N.** (2007). *Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki 1479, 1591, 2752, 3005 Numaralı Şiir Mecmualarının Tanıtımı ve 2752, 3005 Numaralı Mecmuaların Metni*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Bozkurt, K.** (2017). Şehir Tarihi ve Tarihe Tanıklık Bağlamında Lebîb'in Tarihleri, Sosyal Bilimler Dergisi (SOBİDER), S. 17.
- Bozkurt, N.** (1997). "Hâfız", *TDVİA*, İstanbul, C. 15, 74-78.
- Bozkurt, N.** (2010). "Şemse", *TDVİA*, İstanbul, C.38, 518.
- Bozkurt, N.; Kaya, N.** (2001). "İstinsah" *TDVİA*, C. 23, İstanbul, 369-371.
- Bozyiğit, E.** (2021). *Taşlıcalı Yahyâ Bey Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin-Nesre Çeviri-Sözlük)*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Bulut, A.** (1998). *Sofyalı Yusuf Rasih Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Divanı'nın Tenkitli Metni*. (Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Burmaoğlu, H. B.** (1983). *Lâmi'i Çelebi Divanı Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Erzurum.
- Bursalı Rahmî,** (2017). *Bursalı Rahmî Dîvânı*. Hazırlayan: Mustafa Erdoğan. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55910,bursali-rahmi-divanipdf.pdf?0>.
- Buyruk, İ. E.** (2009). *Ümidî Ahmet Dîvânı İnceleme-Metin-Özel Adlar Dizini*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Büyükarıslan, H.** (2015). *Asrî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

- Canbay, Z.** (2023). *Tercüme-i Şeyh Ömer Efendi Risalesi (İnceleme-Metin-Dizin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Candan, G.** (2012). *Senî Ali Divânı İnceleme-Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Cangöz, G.** (2010). *Siyâhî Dede Divânı İnceleme-Transkripsiyonlu Metin*. (Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Canım, R.** (2016). *Divan Edebiyatının Kaynakları*. İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.
- Celîlî.** (2018). *Celîlî Divânı*, Hazırlayan: Şevkiye Kazan Nas. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59375,celili-divanipdf.pdf?0>.
- Cem Sultan.** (2000). *Cemşîd u Hurşîd*. Hazırlayan: Adnan İnce. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Cenâbî Ahmed Paşa,** (2018). *Cenâbî Divânı*, Hazırlayan: Beyhan Kesik. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59983,ce-nabi-divanipdf.pdf?0>.
- Cersel, F.** (2009). *Mehmed Şâkir Gâlib Efendi Divânı İnceleme-Metin*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Ceyhan, A.** (1997). *Bedr-i Dilşâd'ın Murâd-nâmesi (I)*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ceyhan, A.** (1997). *Bedr-i Dilşâd'ın Murâd-nâmesi (II)*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ceyhan, A.** (2020). Harputlu Ömer Nâimî'nin İslâmî Bilgi ve Öğüt Veren Bir Nasihatnamesi: Manzûme-i Naîmiyye. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, y.y.y., C. 3, S. 2, 321-486.
- Ceylan, Ö.** (1994). *Âsaf Dâmât Mahmûd Celaleddin Paşa Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divânı'nın Transkripsiyonlu Metni*. (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Coşkun, A. O.** (1990). *Simkeş-zâde Feyzî Divânı (İnceleme-Metin-İndeks)*. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Coşkun, V. S.** (2013). *Zaîfî'nin Sergüzeşt-nâme'si*. 2. Baskı. Ankara: İsam Yayınları.
- Çağlar, A.** (2013). *Üsküplü Atâ ve Divânçesi (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*. (Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

- Çağlayan, N. (2007). *Nisârî Dîvânı Metin-İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Çâkerî. (2017). *Yûsuf u Züleyha*. Hazırlayan: Ayşe Yıldız. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56158,cakeri-yusuf-u-zuley-hapdf.pdf?0>.
- Çakır, M. (2008). *Kavsî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çakır, M. S. (2018). *Yahya Nazım Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*. (Doktora Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Çalka, M. S. (2007). *Mustafa Efendi ve Gülşen-i Pend Mesnevisi (İnceleme-Metin-Sözlük)*. (Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Çalka, M. S., Dolu, Y. (2020). Divan Şiirinde Yardım Talep Etmenin Edebî Tür Olarak Terennümü: Meded-nâmeler. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C.1, S. 1, 51-75.
- Çapan, P. (1993). 18.y.y. *Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkidi*, (Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- Çavuş, M. F. (2019). 15. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinin Poetikası. (Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Çavuşoğlu, M. (1979). *Amrî Dîvan*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Çavuşoğlu, M.; Tanyeri, A. (1981) *Hayreti Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Çavuşoğlu, R. (2014). *Ferah-nâmeler ve Kemâloğlu'nun Ferah-nâmesi İnceleme-Metin*. (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Çeçen, M. K. (2005). *Halet Bey Divanı Tenkitli Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Çeçen, M. K. (2016). Koca Râgıb Paşa'nın "Kitâb" Redifli Gazeli, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 25, S. 4, 97-108.
- Çekim, S. (2020). *Şükrî Divanı İnceleme-Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Çelebi A. (1996). *Halilnâme*, Hazırlayan: Ayhan Gültaş. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Çelebi, H.** (2001). *Seyyid Osman Adapazarî Dîvânı, Transkripsiyonlu Metin.* (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Çelen, A.** (1994). *Kelim, Hayatı, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni.* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çelikoğlu, Ş.** (1985). *Sezayi-i Gülşenî Dîvan.* İstanbul: Yazı Yayıncılık.
- Çetin, A.** (1997). "Hatim". *TDVİA*. C.16, İstanbul, 468-469.
- Çetin, İ.** (1993). *Derzi-zâde Ulvî Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Divanının Tenkitli Metni.* (Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- Çetin, K.** (2006). *Râşid (?-1310? -1892) ve Dîvânı İnceleme-Tenkidli Metin.* (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Çetinkaya, B.** (2003). *İlmî Divanı.* (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Çınar, B.** (2000). *Tıflî Ahmed Çelebî Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni.* (Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- Çınarcı, M. N.** (2016). *Türkçe Şâir Tezkirelerinin Kaynakları.* Ankara: Grafiker Yayınları.
- Çıpan, M.** (1991). *Fasîh Ahmed Dede Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni.* (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çıpan, M.** (1995). *Taybî Mehmed Çelebi Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni.* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çobanoğlu, F.** (2006). *Enderunlu Ferîd İbrahim Dîvânı'nın Metni ve İncelemesi.* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Çolak, M.** (2010). *Emetullah Hanım Dîvânı İnceleme-Metin.* (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Çöm, E.** (2010). *Şemseddîn-i Sivâsî'nin İbret-nümâ Adlı Mesnevîsi (İnceleme-Metin).* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Dadaş, C.** 1991. *XVIII. Yüzyıl Şâirlerinden Âtîf Efendi Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni*. (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Dağ, M.** (2022). *Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu 555 numarada kayıtlı mecmuanın Şiir Mecmualarının Sistematiik Tasnifi Projesi'ne (MESTAP) göre tasnifi*. (Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Dağdelen, S.** (2011). *Muhyiddîn Kâdîrî'nin Nasîhat-nâme Adlı Dîvânı (İnceleme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Danışan, T.** (2009). *Hâtîf Ali Efendi Hayatı, Edebî Kişiliği, Dîvânının Tenkitli Metni (1b-132a) ve Nesre Çevirisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Dartman, B.** (2009). Yazının Keşfi Konusuna Dinî Metin ve Arkeolojik Bulgular Çerçevesinde Yeni Bir Yaklaşım. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 41, 1-15.
- Dede, M.** (2001). *Divân-ı Gül Baba ve Transkripsiyonlu Metni*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Demir, E.** (2019). *Mecmûa-i Eş'ar Millî Kütüphane 06 MİL YZ A 9854 (İnceleme-metin-sözlük)*. (Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Demiralay, M.** (2007). *Hüdâyî-i Kadîm (16.yy) ve Dîvânı İnceleme Tenkidli Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Demirel, M.** (2004). *Kemalpaşa-zâde (Şemse'd-dîn Ahmet Bin Süleymân) Yûsuf u Zeliâ (Süleymâniye, Lala İsmâil Efendi 621)*, Harvard Üniversitesi.
- Demirkol, H. Ç.** (2003). *Divan-ı Nüzhet (İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks)*. (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçüimam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Demirkoparan, E.** (2014). *Fetvâemînzâde Gâlib Zühdi Dîvânı: İnceleme-Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Derman, M. U.** (2006). "Mürekkebi". İstanbul: TDV Yayınları, C.32, 46-47.
- Devellioğlu, F.** (1984). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

- Dikmen, H.** (1991). *Seyyid Vehbi ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dikmen, M.; Çetin, K.** (2016). Klasik Türk Edebiyatında Tefe'ül Geleneği ve Kitap Falının Şiire Yansıması, *International Journal of Social Science*, S. 49, 191-204.
- Direkli, F.** (2021). *Milli Kütüphane 26 HK 1060/1 numarada kayıtlı Şiir Mecmuasının metni ve mecmuaların sistematik tasnifi projesi'ne (MESTAP) göre tasnifi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Fakültesi, İstanbul.
- Direkli, İ.** (2022). *Musammat Mecmuaları ve Gencîne-i Eş 'âr (Milli Ktp. Yz. A 1641) İsimli Musammat Mecmuası (Metin-inceleme)*. (Doktora Tezi). İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Diyarbakırlı Lebîb.** (2017). *Lebîb Dîvânı*. Hazırlayan: Orhan Kurtoğlu. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55756,lebib-divanipdf.pdf?0>.
- Diyârbakırlı Sâ'id Paşa,** (2009). *Mîzânü'l-Edeb*. Hazırlayan: Saliha Doğan. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Diyarbakirli Ahmed Mürşidî.** (2012). *Pendnâme*. Hazırlayan: M. Sait Mermutlu. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- Doğan, M.** (2013). *XV - XVI. Yüzyıl Osmanlı Şâirlerinin Dîvanlarında Biyografik Bilgi: Şâir ve Eser İsimleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Doğan, M. N.** (1997). *Şeyhülislâm Es'ad Efendi ve Divanı*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Doğan, S. U.** (2010). *Eşref Paşa Divanı*. (Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- Dolu, A.** (2022). "Sır Kâtipliğinden Kudüs Kadılığına: Hattat Süleyman Fehim Efendi (ö.1784)". *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, C. 59, S. 59, 61-115.
- Doluel, A. T.** (2020). *Şerif Ali Kâdirî Dîvânı (Metin-İnceleme)*. (Yüksek Lisans Tezi). Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.
- Dukakinzâde Taşlıcalı Yahyâ Bey,** Şâh u Gedâ Erişim: 03/09/2023, <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375773>.

- Duman, H.** (2019). *Türkçe Şâir Tezkirelerinde Kaynak Tenkidi*. (Yüksek Lisans Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Duman, M.** (2010). *Trabzonlu Emin Hilmi Hayatı-Eserleri-Edebi Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Duran, G.** (2009). "Serlevha", *TDVİA*, C.26, İstanbul, 2009, s. 567-569.
- Duran, G.** (2012). "Tezhip", *TDVİA*, C.41, İstanbul, s. 63-65.
- Durbilmez, B.** (1998). *Muhyiddîn Abdal Dîvânı. (İnceleme-Tenkitli Metin)*. (Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Durkaya, H.** (2017). *Handanî Divanı İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük*. (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum.
- Durmuş, İ.** (2020). "Muhtasar". *TDVİA*, C.31, Ankara, s. 57-59.
- Duymaz, M.** (2010). *Diyarbakırlı Azmî ve Divançesi (İnceleme – Metin – İndeks)*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ebem, S.** (2015). *Füzûnî Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divan'ının Notlandırılmış Metni*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Edebali, Z.** (2023). *Tırnakcızâde Mehmed Sa'îd Zîver Bey Dîvânı*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Edincikli Ravzî.** (2017). *Ravzî Dîvânı*. Hazırlayan: Yaşar Aydemir. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56190,ravzi-divanipdf.pdf?0>.
- Edirneli Kâmî.** (2017). *Kâmî Dîvânı*. Hazırlayan: Gülgün Erişen Yazıcı. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55977,kami-divani-pdf.pdf?0>.
- Edirneli Nazmî,** (2018). *Edirneli Nazmî Dîvânı*. Hazırlayan: Sibel Üst. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57766,edirneli-nazmi-divanipdf.pdf?0>.
- Edirneli Şevkî.** (2018). *Şevkî Dîvânı*, Hazırlayan: Tuba Işınsu Durmuş-Rıdvan Canım. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar

Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Ek-lenti/59035,sevki-divanipdf.pdf?0>.

- Efe, M.** (2018). *Mehmet Şemseddin Ulusoy'un Eş'ar-ı Şemsî Adlı Dîvânı (İnceleme-Metin)*. (Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Eflatun, M.** (2003). *Feyzî-i Kefevî Dîvânı: Tahlil-Metin*. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Egüz, E.** (2009). *Priştineli Nûrî Divanı ve İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Eğri, A.** (2006). *17. yy. Şairlerinden Hikmetî ve Divanı*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Eğri, S.** (1989). *Şühûdî Dîvânı (Levâmiu'l-Eşvâk) Gazeller (Defter-i Sâlis) İnceleme-Karşılaştırmalı Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Eğribozlu Numân Mâhir.** (2017). *Numân Mâhir Dîvânı*. Hazırlayan: Özlem Batğı. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Ek-lenti/56156,numan-mahir-divanipdf.pdf?0>.
- Eke, N. U.** (2015). “Yenilikçi Bir Şairin Geleneği Takip Eden Sesi: Nedîm ve Kasideleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 36, 2015, 242-257.
- Ekici, A.** (2022). *Nihânî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ekici, H.** (2010). *Hasan Hilmî Edirnevî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, (Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Ekici, R.; Donuk, S.** (2015). *Hayrabolulu Hasîb Dîvânı*. y.y.y.: Gece Kitaplığı.
- Eliaçık, M.** (1998). *Âşık Ahmed'in Câmi'ü'l-Ahbâr'ı Metin II*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Elmacı, B.** (2016). *İstanbullu Eşref Divanı (Metin-İnceleme)*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Elmas, S.** (1997). *Rahmî (Kırımlı, Mustafa) Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*. (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

- Emiroğlu, S.** (2010). *Türkçe Manzum Nasihat-nâmelerin Eğitim Değeri Üzerine Bir İnceleme*. (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Emre, A.** (2019). *Mevlânâ Himmetî Divanı ve Bağlamlı Dizini*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Emrî.** (Y.y.y.). *Emrî Dîvânı*. Hazırlayan: M. Yekta Saraç. (y.y.y.): T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10607,emridivanipdf.pdf?0>.
- Ercan, Ö.** (2008). *Peşтели Hisâlî Dîvânı*. İstanbul: Gaye Kitapevi.
- Ercan, Ö.** (2014). *Sâfî Dîvânı Hayatı-Sanatı-Karşılaştırmalı Metin-Sözlük-Dizin*. Bursa: Gaye Kitapevi.
- Erdem, K.** (2008). *Kutup (Seyyid) Osman Fazlî Divânı İnceleme-Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Erdem, S.** (1994). *Ramiz ve Âdâb-ı Zurâfâ'sı (İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Erdemir, N.** (2005). *Dîvân-ı Zihnî-i Çermîkî (İnceleme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Erden, M.** (2018). *XV.Yüzyıl Şairi Habîbî ve Dîvânı*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Erdoğan, M.** (2005). *Sıdkî Paşa Dîvânı İnceleme-Transkripsiyonlu Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Erdoğan, M.** (2008). *Kabûlî İbrahî Efendi, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erdoğan, M.** (2018). *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*. 2. Baskı. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Ergin, M.** (1980). *Kadı Burhaneddin Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Erkal, A.** (2009). *Divan Şiiri Poetikası 17. Yüzyıl*. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Erkul, R.** (1992). *Birrî Mehmet Dede (Magnisalı) Hayatı-Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*. (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ersoy, E.** (2021). *Dîvân-ı Hafî*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.

- Ertaylan, İ. H.** (1946). Yeni ve Değerli Bir Dil ve Edebiyat Belgesi: Tarikatname, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 235-244.
- Ertem, D.** (2021). *Salâhi'nin Dîvân'ı ve Tuhbetü'l-Emsâl'i (İnceleme-Metin)*. (Doktora Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Erten, S. R.** (2018). *Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi'ndeki Bağdatlı Rûhî Dîvânı Nüshası (Metin-İnceleme)*. (Yüksek Lisans Tezi). Yozgat Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat.
- Erünsal, E. İ.** (2018) *Orta Çağ İslâm Dünyasında Kitap ve Kütüphane*. 2. Baskı. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Erünsal, E. İ.** (2020). *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Erünsal, İ. E.** (1991). "Âşir Efendi Kütüphanesi", TDVİA, C. 4, İstanbul, 8.
- Erünsal, İ. E.** (1997). "Hamidiye Kütüphanesi", TDVİA, C. 15, İstanbul, 469.
- Erünsal, İ. E.** (2007). "Nuruosmaniye Kütüphanesi", TDVİA, C. 33, İstanbul, 266-267.
- Erünsal, İ. E.** (2007). "Pertev Paşa Kütüphanesi", TDVİA, C. 34, İstanbul, 238.
- Erünsal, İ. E.** (2008). "Râgıb Paşa Kütüphanesi", TDVİA, C. 34, İstanbul, 406-407.
- Erünsal, İ. E.** (2012). "Vahîd Paşa Kütüphanesi", TDVİA, C. 42, İstanbul, 2012, 437-438.
- Erünsal, İ. E.** (2013). "Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi", TDVİA, C. 43, İstanbul, 42.
- Erünsal, İ. E.** (2016). *Edebiyat Tarihi Yazıları Arşiv Kayıtları, Yazma Eserler ve Kayıp Metinler*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Erünsal, İ. E.** (2020). "Murad Molla Kütüphanesi", TDVİA, C. 31, Ankara, 188
- Erzen, M.H.** (2012). *İhyâ Dîvânı ve Tahlîli (İnceleme-Tahlil-Tenkitli Metin)*. (Doktora Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Es-seyyid Pir Mehmed bin Çelebi**, (2017). *Âşık Çelebi Dîvânı*, Hazırlayan: Filiz Kılıç. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Ek-lenti/55975,asik-celebi-divanipdf.pdf?0>.
- Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi**, (2018). *Meşâ'irü's-su'arâ*, Hazırlayan: Filiz Kılıç. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar

Genel Müdürlüğü. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59036,asik-celebi-mesairus-suarapdf.pdf?0>.

Es'ad Mehmed Efendi. (2018). *Bağçe-i Safâ-endûz*, Hazırlayan: Rıza Oğraş. Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59393,esad-mehmed-efendi-bagce-i-safa-enduzpdf.pdf?0>.

Esen, A. (2019). *Onsekizinci Yüzyılda Derlenmiş Karışık Bir Mecmua (İnceleme, Transkripsiyon ve Karşılaştırmalı Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Esir, H. A. (1994). *Hafız-zâde Seyyid Mehmed Sa'dî Çelebi, (İnceleme-Metin-Sözlük-İndeks)*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Esrâr Dede, (2018). *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, Hazırlayan: İlhan Genç. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57762,tezkire-i-suara-yi-mevleviyyepdf.pdf?0>.

Esrâr Dede, (2019). *Esrâr Dede Dîvânı*. Hazırlayan: Osman Horata. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/64058,esrar-dede-divanipdf.pdf?0>.

Eyice, S. (1989). "Ahmed III. Kütüphanesi", TDVİA, C. 2, İstanbul, 40-41.

Fatîn Dâvud. (2017). *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, Hazırlayan: Ömer Çiftçi. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55976,fatin-tezkiresi-pdf.pdf?0>.

Fazhoğlu, Ş. (2003). Nebi Efendi-zade'nin "Kaşide fi el-kutub el-meşhure fi el-'ulum" una Göre Bir Medrese Talebesinin Ders ve Kitab Haritası. *Kutadgubilig: Felsefe Bilim Araştırmaları*, S. 3, 191-221.

Fazhoğlu, Ş. (2005). Ta'lim ile İrşâd Arasında: Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Medrese Ders Müfredatı. *Dîvan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, S. 18, 115-173.

Fazhoğlu, Ş. (2020). *Örnek Bir Genç Olmak- XVII Yüzyılda İshak Tokadi'nin Nazmu'l-Uhum adlı Eserinde Zihniyet ve İlimler*. İstanbul: Ketebe Yayınları.

Fedai, H. (2017). "Hilmi Efendi'nin İstanbul Günleri", Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi, S. 1, 9-14.

- Fenarîzâde Muhyiddin Çelebi.** (2020). *Muhyî Dîvânı*, Hazırlayan: Mustafa Arslan. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/78626,muhyi-divanipdf.pdf?0>.
- Fevzî,** (2019). *Fevzî Dîvânı*, Hazırlayan: Yunus Kaplan. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/67209,fevzi-divanipdf.pdf?0>.
- Filibeli Vecdî,** (2017). *Filibeli Vecdî Dîvânı*. Hazırlayan: Hasan Kavruk. Bahir Selçuk, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55912,filibeli-vecdi-divanipdf.pdf?0>.
- Firâkî.** (2017). *Hüsrev ü Şîrîn*. Hazırlayan: Asuman Bayram. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55736,husrev-u-sirinpdf.pdf?0>.
- Fuzûlî.** (2019). *Leylâ vü Mecnûn*. Hazırlayan: A. Azmi Bilgin, Abdülhakim Kılınç. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Gelibolulu Mustafa Âlî.** (2017). *Mihr u Mâh*. Hazırlayan: Ahmet İçli. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56080,mihr-u-mahpdf.pdf?0>.
- Gelibolulu Mustafa Âlî.** (2018). *Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı*. Hazırlayan: İ. Hakkı Aksoyak. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0>.
- Gelibolulu Sun'î / Mehmet Çelebi (Epsem Pire).** (2018). *Gelibolulu Sun'î Dîvânı*, Hazırlayan: Halil İbrahim Yakar. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57257,gelibolulu-suni-divanipdf.pdf?0>.
- Gelibolulu Sürûrî,** (2020). *Gelibolulu Sürûrî Dîvânı*, Hazırlayan: Niyazi Ünver. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/73951,gelibolulu-sururi-divanipdf.pdf?0>.
- Gökalp, H.** (2001). *Fasîhî Divanı (İnceleme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Gökalp, H.** (2009). *Divan Şiirinde Hasb-i Hâller ve Mûyî'nin Nâlân u Handân'ı*. Ankara: Karahan Kitabevi.
- Gökçe, E.** (2015). *Mislî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Göre, Z.** (2004). *Adnî Receb Dede, Hayatı ve Eserleri*, (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Güfta, H.** (2004). *Divan Şiirinde İlim*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Güfta, H.** (2011). *Divan Şiirinde Cehalet*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gülenç, H.** (2010). *Ferhengnâme-i Sâdî İnceleme-Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa,
- Güler, M.** (2009). *Halil Nuri Divanı Edisyon-Kritik-İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Güler, Ö. F.** (2020). *Enverî Dîvânı (Tenkitli Metin-Tahlîl)*. (Doktora Tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2020.
- Güler, R.** (y.y.y.). *Enderunlu Vâsıf Divanı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Gülhan, A.** (1996). *Hakanî Mehmed Bey Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni*. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gülten, A.** (2020). *Sıyânzâde Hasan Hamdî Divanı (İnceleme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum.
- Gümüş, M. Y.** (2011). *Nâzik Dîvânı İnceleme-Tenkitli Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Gümüsoğlu, D.** (2009). *Sâdık Abdâl Dîvânı*. İstanbul: Horasan Yayınları.
- Günaydın, E.** (2020). *İsmetî Divanı (İnceleme-Metin-Dizin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Gündüz, E.** (2014). *İbrâhîm Ta'ib Malatyalı Kazakzâde Dîvânı*. İstanbul: Malatya Kitaplığı Yayınları.
- Gündüz, E.** (2018). *Abdünnâfi İffet Efendi ve Divanı İnceleme-Metin*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum.
- Güneş, D.** (2011). *Misâlî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Güneş, M.** (1988). *Hüznî Dîvânı II (İnceleme-Metin-İndeks)*. (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Güneş, M.** (2013). *Manastırlı Celâl Bey Dîvânı İnceleme-Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

- Güngör, E.** (2013). *Nûrî İbrahim Divanı*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güntan, H.** (1990). *Receb Enis Dede (Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni)*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Gür, N.** (2014). *Klasik Türk Edebiyatında Takriz*. (Doktora Tezi), Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Gürbüz, İ. A.** (2005). *Vâsık Divanı (İlahizade) İnceleme-Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Gürsu, U.** (2014). *Kâsım Divanı*. 2. Baskı, İstanbul: Akademi Titiz Yayınları.
- Güzeller, Ö.** (2007). *Sürûrî Divanı'ndaki Manzum Tarihler (Sayfa 250-322)*. (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Hacıhaliloğlu, E.** (2006). *Bir Eski Anadolu Metni (Mirac-ı Nebî) Üzerine Gramer İncelemesi Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkı Basım*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hakîkî Yûsuf,** (2017). *Hakîkî Dîvânı*. Hazırlayan: Erdoğan Boz. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55749,hakiki-divanipdf.pdf?0>.
- Hamami, E.** (2001). *Râmî Dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hamdullah Hamdî,** (y.y.y.). *Hamdullah Hamdî Divanı*, Hazırlayan: Ali Emre Özyıldırım, (y.y.y.). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10615,girispdf.pdf?0>.
- Harun, Y.** (1999). *Şihâbî Dîvânı ve Grameri*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Haskan, M. N.** (2001). *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*. Cilt 2. Üsküdar: Üsküdar Araştırmaları Merkezi.
- Haşmet,** (2018). *Haşmet Dîvânı*, Hazırlayan: İ. Hakkı Aksoyak, Mehmet Arslan. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57256,hasmet-divanipdf.pdf?0>.
- Hatice, A.** (1999). *15. YY. Şairi Çâkerî ve Dîvânı İnceleme-Tenkitli Metin*. İstanbul: Yenilik Basımevi.

- Hısn-ı Mansûrîzâde Mustafa Mucîb**, (1997). *Tezkire-i Mucib*, Hazırlayan: Kudret Altun. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Hidayetoğlu, A. S.** (1996). *Nesîb Dede Hayatı, Eserleri ve Dîvânının Tenkitli Metni*. (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Hocaoğlu, K.** (2014). *Fennî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Horata, O.** (2016). *Cemâlî Hümâ vü Hümâyün İnceleme-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım 1-2*, Harvard Üniversitesi.
- Hümâmî.** (2017). *Sî-nâme-i Hümâmî*, Hazırlayan: Mustafa Altun. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55732,si-name-i-huma-mipdf.pdf?0>.
- Irmak, M.** (2012). Bir Belâgat Kitabı Olarak Mutavvel ve Osmanlı Medreselerinde Okunuş Biçimi Üzerine Bir Risâle. *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 42, 173- 196.
- İşıkhan, D.** (2015). *Rağmi Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı'nın Notlandırılmış Metni*. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İbrahim, M. L.** (2010). *Ferîdî ve Dîvanı İnceleme-Metin*. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İlhan, E.** (2015). *Kâşif Es'ad Efendi Divanı İnceleme-Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İnal, A.** (1960). Roma'da Kâğıt, Kitap ve Kütüphane, *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, C. 9, S. 3-4, 153-160.
- İnalcık, H.** (2019). Şâir ve Patron “Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme”. 9. Baskı. Ankara: Doğubatı Yayınları.
- İnan, G.** (2020). “Kitaplara Tarih Yazmak: Fatih Külliyesi’ndeki I. Mahmud Kütüphanesi İçin Kitap İsimleriyle Söylenmiş Bir Tarih Manzumesi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 25, İstanbul, 2020, 421-490.
- İnce, A.** (1994). *Mirza-zâde Mehmed Sâlim Dîvânı Tenkitli Basım*. Ankara: Yükseköğretim Kurulu Matbaası.
- İpek, A.** (2021). *Vak'anüvîs Ahmed Lutfî Dîvânçe ve Münşeât-ı Türkiyye*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- İpekten, H.** (1991). “Azmişâde Mustafa Hâleti”, *TDVİA*, C. 4, İstanbul, 348-349.

- İpekten, H.** (2002). *Şâir Tezkireleri*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- İpşirli, M.** (2008). “Sah”. *TDVİA*, C. 35, İstanbul, 490-491.
- İsen, M.** (1990). *Usûlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İsen, M.** (2017). *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım*. Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55739,kunhul-ahbarin-tezkire-kismpdf.pdf?0>.
- İslamoğlu, A.** (2012). Halil Efendi'nin Lübbü'n-Nesâyih Eserinin Şekil ve Muhteva Özellikleri, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sakarya, C. XIV, S. 26, 123.
- İsmail Belig.** (1999). *Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*. Hazırlayan: Abdülkadir Abdulkadiroğlu. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Kaçalin, M. S.** (2016). *Hüdâyî (Salâ Muslîsî) Dîvân*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kahraman, B.** (1989). *Arşî Divânı'nın Tenkidli Metni. I-II*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kahraman, B.** (1995). *Vahid Mahtumi Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Eserlerinin Tenkidli Metni*. (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kahraman, S. A.** (2021). “Seyahatname’de Kitap ve Kütüphane”, *Z Kültür, Sanat, Şehir Tematik Dergi*, Hazırlayan: Murat D. Çekin, S.5, 2021, 98-101.
- Kalço, Ş. Ç.** (2019). *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kalkandelenli Mu'îdî.** (2018). *Kalkandelenli Mu'îdî Dîvânı*, Hazırlayan: Gülçin Tanrıbuyurdu. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59883,kalkandelenli-mu39idi-divanipdf.pdf?0>.
- Kandemir, M. Y.; Çalkan İ. L.; Küçük R.** (2016). *Riyâzü's-Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*. C.5. İstanbul: Kampanya Kitapları.
- Kanmaz, F. E.** (2010). *Ömer Şevkî Mardinî ve Divanı*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kaplan, F.** (2018). *Latîfî Tezkiresi'nde Edebî Eleştiri Terimleri ve Edebiyat Eleştirisi*. (Doktora Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

- Kaplan, M.** (2015). *Hayriyye-i Nâbî İnceleme-Metin*. 3. Baskı. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Kara, A.** (2007). *İzzî Divanı Tenkitli Metin-İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kara, M.** (2008). Âkîf'in Hayran Olduğu Şahsiyetler, *Vefatının 71. Yılında Mehmet Âkîf Ersoy Bilgi Şöleni Mehmet Âkîf Dönemi ve Çevresi*, Ankara.
- Kara, M.** (2021). Vakf-ı Lâzım ile İlgili Tespit ve Tahliller. *Kilitbahir*, S. 18, s. 5-6
- Kara, V.** (2021). *Suyolcuzâde Mehmed Necîb'in Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divan'ı (İnceleme ve Transkripsiyon)*. (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Afyonkarahisar.
- Karabucak, K.** (2018). *Ebubekir Nusret Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin)*. (Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Karaca, O. S.** (1995). *Hâşimî Divânı (Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanı'nın Karşılaştırmalı Metni)*. (Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Karacan, T.** (1991). *Bosnalı Sabit Divan*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Karademir, M.** (2001). *Abdî Camasb-nâme İnceleme-Metin*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Karagöz, E.** (2022). *İlmiye Teşkilatı Tarihine Kaynaklık Eden Bir Âlim: Eserleriyle Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Karagöz, S.** (2004). *Feyzi Efendi Divanı İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Sözlük*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Karakaş, E.** (2008). *Racûlî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*. (Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Karakaş, F. Ö.** (2010). *18. Yüzyıl Şairi Âdem Çelebi ve Dîvânı İnceleme-Transkripsiyonlu Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karakaş, Z.** (2000). *Dîvânçe-i Kesbî Transkripsiyonlu Metin Sözlük-İndeks*. (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

- Karakoyun, E.** (2007). *Zâik Divanı*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Karaman, N. N.** (1988). *Cemâlî ve Divanının Tenkidli Metni*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karamanlı Aynî,** (2020). *Karamanlı Aynî Dîvânı*, Hazırlayan: Ahmet Mermer. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/78478,karamanli-ayni-divanipdf.pdf?0>.
- Karamanlı Nizâmî.** (2020). *Karamanlı Nizâmî Dîvânı*, Hazırlayan: Haluk İpekten. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/73032,karamanli-nizami-divanipdf.pdf?0>.
- Karataş, A. İ.** (1999). “Tereke Kayıtlarına göre XVI Yüzyılda Bursa da İnsan Kitap İlişkisi”, U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 8, S. 8, 1999, s.317-328.
- Karataş, İ.** (2015). *Balıkesirli Abdülaziz Mecdî ve Divanı (İnceleme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karatay, F. E.** (2021). *Kitâbiyat. Çeviren ve Yayına Hazırlayan: Özcan Kılıç*. İstanbul: Hiperyayın.
- Kardaş, M. N.** (2008). *Ref'et Mehmed 'Azîz'in Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkitli Metni*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Karlitepe, M.** (2007). *Kelâmî Dîvânı*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kasap, İ.** (1996) *Hüseyin Vassâf ve Divanı*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kâşif, Y.** (2010). *Budinli Hisâlî Dîvânı*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Kâtib-zâde Sâkib Mustafâ,** (2017). *Kâtib-zâde Sâkib Mustafâ Dîvânı*, Hazırlayan: Mehmet Kırkbıyık. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56426,katib-zade-sakib-divanipdf.pdf?0>.
- Kavaklık, R.** (2008). *On Beşinci Yüzyıl Şairi Sabâî ve Divançesi (Transkripsiyonlu Metin-Açıklamalar-Dizin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Kavruk, H.** (2003). *Türkçe Mesnevilerde Sebeb-i Te'lif (Eser Yazma Sebebi)*. Malatya: Özserhat Yayıncılık.

- Kavukçu, F. Z.** (2000). *Râmî Dîvânı. (Doktora Tezi)*. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Kaya, B.** (2003). *Hisâlî Hayatı-Eserleri ve Metâliü'n-Nezâir Adlı Eserinin Birinci Cildi (İnceleme-Metin)*. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kaya, B. A.** (2011). Atasözleri ve Deyimlerin Divan Şiirinde Kullanımı, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, S. 6, İstanbul, 11-54.
- Kaya, H.** (2009). *18. YY. Şairi Âsaf ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya, H.** (2019). *Niyâzî Çelebi Divanı (İnceleme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Kaya, N.** (2009). *Tab'i, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânı*. (Yüksek Lisans Tezi). Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Kaya, S.** (2001). *Selâmî Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni*. (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Kütahya.
- Kayabaşı, B.** (1997). *Kâf-zâde Fâizî'nin Zübdetü'l-Eş'ârı*. (Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Kayacı, E.** (2015). *Hüsn-i Gülzârî'nin Hayatı, Dîvân'ı ve Tasavvûfî Görüşleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.
- Kayayerli, E.** (1997). *Selanikli Esad Efendi, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Divanı'nın Yeni Harflere Çevirisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Kayhan, A.** (2005). *"Dîvân-ı Fânî" İncelemesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kazan, H.** (2012). "Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesinin Malî Boyutları (XVI. Asrın İlk Çeyreğinde II. Bayezid'in İn'amat Defteri Çerçevesinde)", Tarih Dergisi, S.47,105-120.
- Kazan, H.** (2021). "Padişahın Kütüphanesine Kitap Hazırlamak", Z Kültür, Sanat, Şehir Tematik Dergi, Hazırlayan: Murat D. Çekin, S.5, 2021, 84-87.
- Kazan, Ş.** (2003). *Üsküdarlı Sırrî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Divan'ı, Tenkitli Metin-İnceleme ve Şehu medhi'n-nebi*. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Keçeci, M.** (2012). *Karayılanzâde Mehmed Emîn Sabrî Divanı*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Keklik, M.** (2014). *Üsküplü İshak Çelebi Divanı Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin*. (Doktora Tezi). Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bişkek.
- Kemiksiz-zâde Safvet Mustafa,** (2018). *Nuhbetü'l-Âsâr Fî-Ferdâ'idi'l-Eş'âr*. Hazırlayan: Bilal Güzel. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kenan, S.** (2010). *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divânı*. (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Kesik, B., Koç H., Kacar, K.** (2018). *Kıbrıslı Hilmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Dîvânçesi ve Diğer Şiirleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Kılıcı, M.** (2001). *Enderunlu Mehmet Âkif Mir'ât-ı Şi'r*. (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Kılıç, D.** (2005). *Mehmet Tahir Selâm Dîvânı (Tanıtım ve Transkripsiyonlu Metni)*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Kılıç, F.** (1998). *XVII.Yüzyıl Tezkirelerinde Şâir ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kılıç, İ.** (2010). *Gümülcinali Dürri Dîvânı*. (Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Kılıç, M.** (1998). *Sâlik Efendi (Kasımpaşalı) Hayatı, Edebî Kişiliği, Divanı'nın Tenkitli Metni ve İncelemesi*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kılıç, Muharrem.** (1995). *Münîf Antâkî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni ve İncelemesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kılıç, Y.** (1995). *Râtib Ahmed Paşa Hayatı, Edebî Şahsiyeti Divanı'nın Tenkitli Metni ve İncelemesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kılıç, A.** (2005). *Mürîdî ve Pend-i Ricâl Mesnevîsi (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*. İzmir: Akademi Kitapevi.
- Kılın, K.** (2019). *Süleymaniye Kütüphanesi Es'ad Efendi Bölümü 3388 Numarada Kayıtlı Bulunan Mecmû'a-i Tevârîh (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)*. (Yüksek Lisans Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

- Kılınç, A.** (2021). *Fuzûlî Dîvânı*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kınalızâde Hasan Çelebi.** (2017). *Tezkiretü 'ş-Şuarâ*, Hazırlayan: Aysun Sungurhan. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Tarihi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55834,kinalizade-hasan-celebipdf.pdf?0>.
- Kirdeci Ali,** (2002). *Kesikbaş Destanı*. Hazırlayan: Mustafa Arpaguş, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kiremitçi, F. (2009).** *Muhammed Şerifi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği, Eğitim Anlayışı ve "Pend-i Gülistan" Adlı Eseri (İnceleme-Tenkitli Metin)*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Koca, T.** (2021). *Kitâb-ı Fizâhî (İnceleme-Edisyon Kritikli Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Koçak, F.** (2006). *Fâik Mahmud ve Dîvânı*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kolunsağ, İ.** (2016). *Serâyî Dîvânı (Notlandırılmış Metin-İnceleme)*. (Doktora Tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Koncu, H.** (1998). *Vali Divanı*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Koparan, B.** (1995). *Cem'i, Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Divanı'nın Tenkitli Metni*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Korkut, G.** (2004). *Divân-ı Le'âlî (İnceleme-Metin)*. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koro, Hüsnîye.** (2015). *Abdûlmâlik Hilmi Divanı ve Dil Özellikleri*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Koru, H.** (2003). *Âciz Baba Divanı ve Sözlük Bilimi Açısından İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Koşar, B.** (2019). *Mahmûd Fâiz Divanı İnceleme-Metin-Tıpkıbasım*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Köksal, S.** (2022). *Livâyî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kufacı, O.** (2006). *Adnî Divanı ve Adnî Divanında Benzetmeler*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Kulaksız, D. Ş.** (2019). *Sürmeliçavuş-zâde Cehdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kulat, Ö.** (2010). *Gülşen-i Saruhanî Divanı ve Tahlili*. (Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Kur'an Yolu**, (Erişim 25 Eylül 2022), <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf>.
- Kur'ân Yolu**. Erişim: 02 Ekim 2023. <https://kuran.diyanet.gov.tr/>.
- Kurnaz C, Tatçı M.** (2001). *Ümmî Divan Şâirleri ve Enverî Divanı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kurnaz, C.** (2005). *Divan Dünyası*, “Divan Şiirinde Kitap Adları”. Ankara: Gazi Kıtapevi.
- Kurnaz, C.** (2007). *Osmanlı Şair Okulu*. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Kurt, A.** (2021). *Dîvân-ı Âsî (İnceleme-Metin)*. (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kuzubaş, M.** (2009). *Sâkinâme (Nev'i-zâde Atâyî)*. Samsun: Etüt Yayınları.
- Küçük, İ.** (2008). *Pîrkâl (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Küçükkömürler, S.** (2021). “Türk-İslam Cilt Sanatı Terminolojisi”, “Geleneğin Mirası” Editör: Ali Fuat Baysal, Rıdvan Ak, Şerife Çakır, Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, 310-344.
- Külekçi, N.** (1985). *Gani-zâde Nâdirî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Dîvânı ve Şehnâmesi'nin Tenkidli Metni*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Erzurum.
- Külekçi, N.; Karabey, T.** (1997). *Erzurumlu İbrâhim Hakkı Dîvânı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Kürkçüoğlu, M. A.** (2004). *Mahmûd Nedîm Paşa Dîvânı İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Sözlük*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Kütük, R.** (2002). *Larendeli Hamdi'nin Leyla ile Mecnun Mesnevisi (İnceleme/ Metin ve Diğer Leyla ile Mecnun Mesnevileriyle Mukayesesi)*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kütük, R.** (2008). Kayserili Mutasavvuf Şair Seyyid Mehmed Şemsî (Şemseddîn) Efendi ve Divanı, Turkish Studies, S. 3/2, 492.

- Kütük, R.** (2017). *Nedret Dîvânı*. Kayseri: Fenomen Yayınları
- Labarre, A.** (1994). *Kitabın Tarihi*. Çeviren: Galip Üstün. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lâmi'î Çelebi,** (2013). *Salâmân u Absâl*. Hazırlayan: Erdoğan Uludağ. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- Lâmi'î Çelebi,** (2020). “Şem ‘ ü Pervâne”. Hazırlayan: Sadık Armutlu. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Latîfî.** (2018). *Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ*. Hazırlayan: Rıdvan Canım. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/60327,latifi-tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzamapdf.pdf?0>.
- Lâzikîzâde Feyzullah Nâfiz.** (2017). *Lâzikîzâde Feyzullah Nâfiz ve Dîvânı*, Hazırlayan: Hiclal Demir. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/54126,53959lazikizade-feyzullah-nafizdivanpdfpdf.pdf?0>.
- Levend, A. S.** (1953). ‘Âşık Paşa’nın Bilinmiyen İki Mesnevisi Fakr-nâme ve Vafı Hâl’, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, C. 1, 253.
- Leylâ Hanım,** (2018). *Leylâ Hanım Dîvânı*, Hazırlayan: Mehmet Arslan. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59881,leyla-hanim-divanipdf.pdf?0>.
- Macit, M.** (2017). *Karakoyunlu Cihanşah’ın Türkçe Şiirleri*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56191,karakoyunlu-cihan-sah39in-turkce-siirleripdf.pdf?0>.
- Mahir, F. B.** (2020). “Minyatür”, *TDVİA*, C.30, Ankara, 118-123.
- Malatyalı Şehrî.** (2017). *Şehrî Dîvânı*, Hazırlayan: Şener Demirel. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56340,sehri-divanipdf.pdf?0>.
- Maleky, M.R.** (2012). *Himmetzâde Ahmet Cezbî Divanı*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Manguel, A.** (2008). *Geceleyin Kütüphanesi*, Çeviren: Dilek Şendil, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Maruf, Ç.** (2017). *Rîzî Divanı (İnceleme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Maruf, Ç.** (2021). *Sirâcî Divanı (İnceleme-Metin)*. (Doktora Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Mayda, F.** (2018). *Nevşehirî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Mehmed Tevfik.** (2017). *Kâfile-i Şu'arâ*. Hazırlayan: Fatma Sabiha Kutlar Oğuz, Hanife Koncu, Müjgan Çakır. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56163,mehmed-tevfik-kafile-i-su39arapdf.pdf?0>.
- Mehmed.** (1965). *Işk-nâme (İnceleme-Metin)*. Hazırlayan: Sedit Yüksel. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Memiş, N.** (2008). *Ferdi Abdullah Efendi ve Divanı (İnceleme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Menekşe, G.** (2009). *Divan-ı Şekûrî (İnceleme-Metin-Dizin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mermer, K.** (2004). *Mustafa Ma'nevî'nin Hayatı ve Divanı*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Mertoğlu, M. S.** (2012). "Vahit Kâtibi", TDVİA, C.42, İstanbul, 447-449.
- Mesîhî,** (2020). *Mesîhî Dîvânı*, Hazırlayan: Mine Mengi. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/74203,mesihi-divanipdf.pdf?0>.
- Metin, A.** (2011). *Mehmed Dîvânı (İnceleme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.
- Mihri.** (2018). *Mihri Hâtun Dîvânı*, Hazırlayan: Mehmet Arslan. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58679,mihri-hatun-divanipdf.pdf?0>.
- Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, (2018).** *Tezkiretü's-Şuarâ*, Hazırlayan: Adnan İnce. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57124,mirza-zade-mehmed-salim-tezkiretu39s-su39arapdf.pdf?0>.
- Mollaibrahimoğlu, S.** (2007). *Yazma Eserler Terminolojisi*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

- Mostarlı Hasan Ziyâ'î**, (2017). *Mostarlı Hasan Ziyâ'î Dîvânı*. Hazırlayan: Müberra Gürgendereli. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56211,mostarli-hasan-ziyai-divanipdf.pdf?0>.
- Mucan, A. P.** (2020). *Türk İslâm Edebiyatında Manzum Nasihat-nâmeler ve Urfalı Ya 'kûb Oğlu Hüseyin'in Miftâh-ı Cennet'i*. (Doktora Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Muhibbî**. (2016). *Muhibbî Dîvânı*. Hazırlayan: Kemal Yavuz, Orhan Yavuz. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Mum, C.** (2004). *Halepli Edîb Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Cinaslar Sözlüğü)*. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Musa, T.** (2005). *Ebûbekir Sâmî Paşa Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkitli Metni*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Mustafa Cârullahzade**. (2017). *Beyânî Tezkiresi (Tezkiretü 'ş-Şu'arâ)*. Hazırlayan: Aysun Sungurhan. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55835,beyani-tezkiresipdf.pdf?0>.
- Mustafa Zihni**, (2018). *Erzurumlu Mustafa Zihni Dîvânı*, Hazırlayan: Muhsin Mâcî. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58638,erzurumlu-zihni-divanipdf.pdf?0>.
- Muvakkit-zâde Muhammed Pertev**, (2017). *Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Dîvânı*, Hazırlayan: Ekrem Bektaş. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55973,pertev-divanipdf.pdf?0>.
- Münîrî**. (2017). *Münîrî Dîvânı*, Hazırlayan: Ersen Ersoy. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56095,muniri-divanipdf.pdf?0>.
- Nâ'ilî-i Kadîm**. (2019). *Nâ'ilî-i Kadîm*, Hazırlayan: Haluk İpekten. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/67155,naili-i-kadim-divanipdf.pdf?0>.
- Nalbat, M.** (2016). *Zevkî Divanı (İnceleme – Metin – Dizin – Tıpkıbasım)*. (Doktora Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

- Nalî Mehmed Efendi**, (2017). *Tuhfetü'l-Emsâl*. Hazırlayan: Bahir Selçuk. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55915,tuhfetul-emsalpdf.pdf?0>.
- Nas, Ş. K.** (2017). Oğuz Türklerinden Bugüne Gelen Türk Kültürünün İzinden: Klasik Türk Şairlerinin Dilinden And İçmek, Türk Dünyası Araştırmaları, C. 117, S. 230, 133-148.
- Nazima, A., Reşat, F.** (2009). *Mükemmel Osmanlı Lügati*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nedîm**, (2017). *Nedîm Dîvânı*, Hazırlayan: Muhsin Macit. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56214,nedim-divanipdf.pdf?0>.
- Nefî Ömer Efendi**. (2018). *Nefî Dîvânı*. Hazırlayan: Metin Akkuş. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57741,nefi-divanipdf.pdf?0>.
- Neşâtî Ahmet Dede**. (2019). *Neşâtî Dîvânı*, Hazırlayan: Mahmut Kaplan. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/67330,ne-sati-diva-nipdf.pdf?0&_tag1=006964F7A491139BEB893C13F024BA71C07840A2&cre-fer=DED6872CD1183459F44A60ADD8C40C4ADA319DFDAB862D15CF4589E4FEC83668.
- Nev'izâde Atâyî**, (1999). *Sohbetü'l-Ebkâr*. Hazırlayan: Muhammet Yelten. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Nev'î-zâde Atâyî**. (2017). *Nev'î-zâde Atâyî Dîvânı*, Hazırlayan: Saadet Karaköse. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55734,nevi-zade-atayi-divanipdf.pdf?0>.
- Nev'î**. (y.y.y.). *Münâzara-ı Tûtî vü Zâğ*, Hazırlayan: Hakan Taş, Ömer Zülfe. (y.y.y.), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, y.y.y., Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10705,nevmunazaratutivuzagomerzulfihakantaspdf.pdf?0>.
- Nev'izâde Atâyî**, (2017). *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmileti's-Şakâ'ik Nev'izâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli*. Hazırlayan: Suat Donuk. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

- Nigârî.** (2017). *Nigârî Dîvânı*, Hazırlayan: Azmi Bilgin. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55757,nigari-divanipdf.pdf?0>.
- Nizam, E. A.** (2021). *Bekir Ağâ-zâde Dîvâne Rüşdî Dîvânı*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Odunkıran, F.** (2011). *Mehmed Memdûh Paşa ve Dîvân-ı Eş'ârı (İnceleme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Okatan, H.İ.** (1995). *Kafzâde Fâ'izî Hayatı, Eserleri, Sanatı, Tenkitli Divan Metni*. (Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Okmak, Ö.** (2008). *Ahmed Bâdî Dîvânı Metin-İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Oktay, A.** (2011). *İydî Baba Dîvânı İnceleme, Metin ve Sözlük*. (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Oktay, N.** (2016) *Yenişehirli İzzet Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni (Metin-İnceleme-Dizin)*. (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Okumuş, S.** (2007). *Nebzî Divanı İnceleme-Metin*. (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Okuyucu, C.** (1994). *Cinânî Hayâtı, Eserleri, Dîvânının Tenkitli Metni*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Onay, A. T.** (2021). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Hazırlayan: Cemal Kurnaz, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Osman Nevres,** (2020). *Osman Nevres Dîvânı*, Hazırlayan: Bayram Ali Kaya. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/76247,osman-nevres-divanipdf.pdf?0>.
- Öcal, O.** (1971). *Kitabın Evrimi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öksüz, Y.** (2010) *Eğrikapılı Mehmet Râsim ve Divançesi (İnceleme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Önder, S. Y.** (2013). *Ümmî 'İsâ'nın Mihr ü Vefâ Mesnevisi*. İstanbul: Ofis Yayınevi.
- Özavar, S.** (1993). *Dâniş Mehmed Bey, Hayatı Sanatı ve Dîvânı*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

- Özbay, Ö.** (2013). *Bursalı Levhî Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks)*. (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Özbek, A.** (2000). *Cazim Divanı: Edisyon kritik-İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Özcan, A.** (1992). “Hacı Beşir Ağa”, TDVİA, C. 5, İstanbul, 555.
- Özcan, A.** (2003). “I. Mahmud”, TDVİA, C.27, Ankara. 348-351.
- Özcan, N.** (2001). *Sükûtî Hayatı, Sanatı ve Divanı*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özdemir, C.** (1996). *Seyyid Nizamoğlu Divanı*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özdemir, F. M.** (2015). *Servet Dîvânı (İnceleme-Metin)*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özdemir, M.** (1999). *Neccâr-zâde Rızâ Divanı'nın Edisyon Kritiği*. (Yüksek Lisans Tezi). Ayfon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Özdemir, Z.** (2020). *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı BEL_YZ_K0355 nolu şiir mecmuasının (1A-40B varak) transkripsiyonlu metni ve MESTAP'a göre tasnifi*. (Yüksek Lisans Tezi). Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kilis.
- Özdingiç, V.** (1998). *Sabîh Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni*. (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Özel, M.** (2007). Kur'an-ı Kerîm'i Okuma ve Âdâbı. *Diyanet İlmi Dergi*, C. 43, S. 2, 75-90
- Özen, V.** (2010). *Nâfi ' Divânı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Özer, B.** (2004). *Dânişî Dîvânı (İnceleme, Metin, Nesre Çevirisi, İndeks)*. (Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Özger, Y.** (2004). Bayburtlu Şâir Zihni'nin Ölümü ve Tereke Defteri. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 26, 1-14.
- Özkan, M.** (1990). *Cinânî Cilâü'l-Kulûb (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Öztahtalı, İ. İ.** (2009). *Bursalı Emrî Murad Efendi ve Divanı*. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Öztekin, N.** (2000). *Bekâyî'nin Gül ü Bülbül'ü ile Fazlî'nin gül ü Bülbül'ünün Karşılaştırılması (Bekâyî'nin Gül ü Bülbül'ünün Metni ve İncelenmesi)*. İzmir: Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Öztekin, Ö.** (2006). XVIII. Yüzyıl Divan Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri Divanlardan Yansıyan Görüntüler, Ürün Yayınları, Ankara, 2006, s. 667.
- Öztekin, Ö.** (2018). "Kültür Tarihi Bağlamında Geç Osmanlı Dönemi Bilgi Merkezleri: Şiirin Belleğine Yan-sıyan Kütüphane-Matbaa-Arşiv Binaları", 8. Uluslararası Değişen Dünyada Bilgi Yönetimi Sempozyumu Gerçek Ötesi ve Bilgi Yönetimi, Hacettepe Üniversitesi, 53-65.
- Öztuğ, E. U.** (2019). Yanya Merkez Osmanlı Mimarisi. (Yüksek Lisans Tezi). Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Öztürk, F. G. G.** (1998). *Nakşî İbrahim Dîvânı (Gazeller) İnceleme-Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Öztürk, H. Ü.** (2003). XVIII. yy. Divan Şairi İbrahim Hafid Paşa Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Öztürk, M.** (2009). *Lâmî'i Çelebi'nin Veyse vü Ramin Mesnevisi (İnceleme-Metin-Sadeleştirme)*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Öztürk, M.** (2019). Klasik Türk Şiirinde Kâtiplere Yönelik Hicivler, TÜRK uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, S.7, 73-95.
- Öztürk, U.** (2022). "III. Murad Dönemi Yazılı Kültürü". (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öztürk, Y.** (2006). 17. Yüzyıl Şairlerinden Dimetokalı Vahdetî'nin Divan'ının Tenkitli Metni. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Özuygun, A. R.** (1999). *Hasan Sezâyî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Dîvanı'nın Tenkitli Metni ve İncelemesi*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Özyürek, D.** (2018). *İsfendi-yaroğlu Rüstem Bey Dîvânı (Dîvân-ı Kâsımî): İnceleme ve Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pakalın, M. Z.** (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

- Pakalın, M. Z.** (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Pala, İ.** (2018). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Cilt 2, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Parlar, B.** (2019). II. Abdülhamid'in Türk Kütüphaneciliğine Katkıları. (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Parlatır, İ.** (2006). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Pedersen, J.** (2018). *İslam dünyasında kitabın tarihi*. Tercüme: Mustafa Macit Karagözoğlu. 3. Baskı. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Peran, Y. Y.** (2017). *Fethi Hüdayi Divanı*. (Doktora Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Piroğlu, Z.** (1996). *Yetîmî (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkitli Metni)*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Pomakoğlu, A.** (2013). *Bahârî Dîvânı: İnceleme& Metin*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Rashıd, A. N.** (2019). *Sivaslı İzzet Osman Divanı*. (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum.
- Revânî,** (2017). *Revânî Dîvânı*, Hazırlayan: Ziya Avşar. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56143,revani-divanipdf.pdf?0>.
- Riyâzî Muhammed Efendi,** (2017). *Riyâzî 'ş-Şuara (Tezkiretü 'ş-Şuara)*. Hazırlayan: Namık Açıkgöz. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/54137,540229-riyazu39s-suarapdfpdf.pdf?0>.
- Rümeysa, B.** (2020). *Gam Yemem Güm-Nâm Olmak Şân u Şöhretdir Bana XVIII. Yüzyılın Unutulan Bir Şairi: Hamdullâh ve Dîvânçesi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Sa'id Giray.** (2017). *Sa'id Giray Dîvânı*. Hazırlayan: Saadet Karaköse. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55754,said-giray-divanipdf.pdf?0>.
- Sâdık Abdal.** (2009) *Sâdık Abdal Divanı*. Hazırlayan: H. Dursun Gümüsoğlu. İstanbul: Horasan Yayınları.

- Saeedi, N.** (2019). *İran Milli Kütüphanesinde Bulunan Dilsûz Divanı (Metin-İnceleme)*. (Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Sağlam, H.** (2011). *Abdî-i Karahisârî ve Divanı*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sak, V.** (1994). *Nâzım (İstanbul) Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni*, (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Sâkıb Dede.** (2018). *Sâkıb Dede Dîvânı*, Hazırlayan: Ahmed Arı. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59860,sakib-dede-divanipdf.pdf?0>.
- Samsakçı, M.; Karavelioğlu M. A.** (2016). *Kitâbelerin Kitabı Fatih Fatih İlçesi Türk-İslam Devri Kitabeler Envanteri*”, İstanbul: Bayem Ajans.
- Saraç, M. A. Y.** (2022). *Klasik Edebiyat Bilgisi Belagat*. 15. Baskı. İstanbul: Gök-kubbe Yayınları.
- Saraç, M.A. Y.** (2021). *Kemal Paşazâde Dîvân ve Diğer Şiirler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sarı, M.** (1992) *Sabûhî Şeyh Ahmed Dede Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Dîvânı'nın Tenkitli Metni*. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1992.
- Sarı, M.** (2013). *Mevlevî Âşık ve Şâir Konyalı Şem'i Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Dîvânı*, Konya: Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Sarıçoban, L.** (2017). *Âşık Çelebi Tezkiresinde Poetik Kavramlar*. (Yüksek Lisans Tezi) Artvin Çoruh Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Artvin.
- Sarıkaya, B.** (1992). *Arif Mürşidül-Ubbad, Nûsha-i Alem ve Şehû'l-Adem, Mevlid (Giriş-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük)*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Sarıkaya, E.** (2008). *Ebubekir Celalî Divanı: Karşılaştırmalı Metin-İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Savathı, T.** (2021). *Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06.MİL YZ.A.7521 Numaralı Mecmua-i Eş'ar (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme-Seçilen Gazellerin Şerhi)*. (Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.

- Schick, İ. C.** (2011). “İslam ve Metin”. *Bedeni, Toplumu, Kâinatı Yazmak İslâm, Cinsiyet ve Kültür Üzerine*, Hazırlayan: Pelin Tünaydın, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sehâbî Hüsâmü’-d-dîn Bin Hüseyin.** (2017). *Sehâbî Dîvânı*, Hazırlayan: Cemal Bayak. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55746,sehabi-divanipdf.pdf?0>.
- Sehi Beg.** (2017). *Heşt Behişt*, Hazırlayan: Haluk İpekten. Günay Kut, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim Adresi: https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56165,hest-bhistpdf.pdf?0&_tag1=03EE5380B678F1063BF0A9ED54D2FA0DD771F0E5&crefer=7F6050672F43D64F02A71DDFEED7FE25EF1C687812F9CC3E5649A3B8048EA0DF.
- Sehî Bey,** (2020). *Sehî Bey Dîvânı*, Hazırlayan: Hakan Yekbaş. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/76504,sehi-bey-divanipdf.pdf?0>.
- Selanikli Meşhûrî Ahmed Efendi,** (2017). *Meşhurî Dîvânı*, Hazırlayan: Yaşar Aydemir. Halil Çeltik, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56155,meshuri-divanipdf.pdf?0>.
- Selçuk, E.** (2007). *Hasmî Divanı İnceleme-Metin*. (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Selçuk, S. A.** (2007). *XVIII. Yüzyıl Şairi Gurbî’nin Divanı (İnceleme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Semerkandî-i Âmidî Hacı Hâfız.** (2017). *Âgâh Dîvânı*, Hazırlayan: Şerife Akpınar. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55914,agah-divanipdf.pdf?0>.
- Serin, M.** (2020). “Mushaf”, TDVİA, C. 31, Ankara, 248-254.
- Sessiz, E.** (2014). *Sarı Müderris Şeyh Sinan ve Divanı İnceleme-Metin-Dizin*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Seyhan, K.** (2022). *Livâyî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Seyhan, N.** (2000). *Medhî Divanı İnceleme-Transkripsiyonlu Metin*, (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Seyrekzâde Mehmed Âsım.** (2019). *Zeyl-i Zübetü'l-Eş'âr*, Hazırlayan: Ali Osman Coşkun, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/67153,zeyl-i-zubdetu39l-esarpdf.pdf?0>.
- Seyyid Mehmed Emin,** (2018). *Bursalı İffet Dîvânı*, Hazırlayan: Mehmet Arslan. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59882,bursali-iffet-divanipdf.pdf?0>.
- Sezer, M.** (2009). *Cesârî Dîvânı*. (Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Sinan, B.** (2004). *Bâlî Çelebi ve Divanı*. (Yüksek Lisans Tezi). Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sivri, M.** (2021). *Türkçe Divan Dibacelerine Göre Divan Şiiri Poetikası*. (Doktora Tezi). Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- Soldan, U.** (2005). *Fatîn Divanı İnceleme-Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Sona, F.** (2020). *Alî ve Divanı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Sona, İ.** (2006). *Hidâyet Çelebi ve Dîvânı*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Söylemez, A.** (2016). *Reşîd Paşa Dîvânı*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Stojanovska, İ.** (2015). *Bahrî Divanı ve İncelemesi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sultân Bâyezîd-i Sâni.** (2018). *Adlî Dîvânı (Dîvân-ı Sultân Bâyezîd-i Sâni)*. Hazırlayan: Yavuz Bayram. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59923,adli-divanipdf.pdf?0>.
- Sungur, N.** (2006). *Tâcizâde Câfer Çelebi'nin Heves-nâme'si (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Süheylî Ahmed bin Hemdem Kethudâ.** (2017). *Süheylî Dîvânı*, Hazırlayan: M. Esat Harmancı. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve

Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55750,suheyli-divanipdf.pdf?0>.

Süleyman Çelebi. (1990). *Mevlid*. Hazırlayan: Faruk K. Timurtaş. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Sülün, M. (2015). *Türk Toplumunun Kur'ân Kültürü*, 2. Baskı, İstanbul: Ensâr Neşriyat.

Sünbülzâde Vehbî. (2017). *Sünbülzâde Vehbî Dîvânı*. Hazırlayan: Ahmet Yenikale. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, Ankara, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56212,sunbulzade-vehbi-divanipdf.pdf?0>.

Sünger, E. (2004). *Fakîh: Hayatı, Eserleri, Divanı*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Şâdî Meddâh, (2015). *Maktel-i Hüseyin (Kerbela Hadisesi)*. Hazırlayan: Erdoğan Erbay. Selahattin Tozlu, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Şafak, T. (2015). *Bilim ve Sanat Vakfı*, S.83, 38.

Şâhin, E. (2011). *Bâkî Divanı'na Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Şahin, E. (2011). Osmanlı Şiirinde “Şaraba Rehin Verme” Metaforu. *Yücel Dağlı Anısına*, Turkuaz Yayınları, İstanbul, 494-520.

Şahin, E. S. (2004). *Keçeci-zâde İzzet Molla'nın Divanları: Bahâr-ı Efkar ve Hazân-ı Âsâr*. (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Şahin, G. (2014). *Zekî Dîvânı*. Ankara: Gece Kitaplığı.

Şahin, H. A. (1994). *Hersekli Arif Hikmet Bey Divanı*. (Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Şahin, A. (1998). *Kilisli Abdullah Sermest (Halis) Divanı Metin-İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Şayin, E. (2018). *Ra'ûfî Şeyh Seyyid Ahmed Divanı (İnceleme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Şefkat-i Bağdâdî. (2017). *Sefkat Tezkiresi (Tezkîre-İ Şu'arâ-yı Şefkat-i Bağdâdî)*. Hazırlayan: Filiz Kılıç, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55753,sefkat-tezkiresi-pdf.pdf?0>.

Şehitoğlu, İ. (2012). *İsmail Nâkâm Divânı*. (Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Şemseddin Sivâsî, (2015). *Gülşen-Âbâd*, Hazırlayan: Hasan Aksoy. Sivas: Kristal Matbaacılık.

Şemseddin Sivâsî. (2015). *Heşt Behişt*, Hazırlayan: Alim Yıldız, Sivas: Sivas Belediyesi.

Şemseddin Sivasî. (2015). *Mir'âtü'l-Ahlâk*. Hazırlayan: Birgül Toker, Sivas: Sivas Belediyesi.

Şen, F. M. (1995). *Beylikçi İzzet Bey Divanı İnceleme-Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Şen, Y. (2021). *Divâne Rüşdî Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*. (Doktora Tezi). Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.

Şen, Z. (2014). Hz. Osman Döneminde İstinsah Edilen Mushafların Akibeti, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 36, 31-50.

Şener, H. (1999). *Hayrî (Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Dîvânı'nın Tenkitli Metni)*. (Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Şengün, N. (2006). *Nazîr İbrahim ve Dîvânı (Metin-Muhtevâ-Tahlîl)*. (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Şenödeyici, Ö.; Akdağ, A. (2014). *Ulu Çınarın Gölgesinde Bir Şâir Meylî ve Şiirleri*. Ankara: Gece Kitaplığı.

Şenödeyici, Ö. (2012). *Kilisli Ebu Bekir Vahîd Divançesi*. Konya: Kömen Yayınları.

Şenödeyici, Ö. (2015). *Fevzî Divanı*. y.y.y.: Kitap-Cafe Serüven.

Şenödeyici, Ö. (2015). *Osmanlı Metinlerini Anlama Kılavuzu*. Editör: Özer Şenödeyici. İstanbul: Kesit Yayınları.

Şenödeyici, Ö.; Koşık, H. S. (2015). *Fezâyî Divanı*, y.y.y.: Kitap-Cafe Serüven Yayınları.

Şensoy, S. (2010). “Şerh”, *TDVİA*, C. 38, İstanbul, 555-558.

Şentürk, A. A. (2016). *Osmanlı Şiir Kılavuzu I*. 1. Baskı. İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi.

- Şentürk, A. A.** (2017). *Osmanlı Şiir Kılavuzu II*. 1. Baskı. İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi.
- Şentürk, A. A.** (2019). *Osmanlı Şiir Kılavuzu III*. 1. Baskı. İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi.
- Şentürk, A. A.** (2021). *Osmanlı Şiir Kılavuzu V*. 1. Baskı. İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi.
- Şentürk, A. A.** (2023). *Osmanlı Şiir Kılavuzu VI*. 1. Baskı. İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi.
- Şentürk, A. A.; Boşdurmaz, N.** (2012). *Molla Aşkî Dîvânı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Şenyurt, A.** (2004). *Ali Handî ve Dîvânı*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şeref Hanım,** (2018). *Şeref Hanım Dîvânı*. Hazırlayan: Mehmet Arslan. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59880,seref-hanim-divanipdf.pdf?0>.
- Şeyh Gâlib** (y.y.y.). *Şeyh Galib Divanı*. Hazırlayan: Naci Okçu. y.y.y.: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10654,metinpdf.pdf?0>.
- Şeyhî Hekim Sinan.** (2018). *Şeyhî Dîvânı*, Hazırlayan: Halit Biltekin. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/61044,seyhi-divanipdf.pdf?0>.
- Şeyhî,** (2020). *Hüsrev ü Şîrîn*, Hazırlayan: Ozan Yılmaz. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey,** (2019). *Tezkiretü's-şu'arâ*, Hazırlayan: Mehmet Nuri Çınarcı. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/64059,seyhulislam-arif-hikmet-bey-tezkiresipdf.pdf?0>.
- Şeyhülislam Yahyâ,** (y.y.y.). *Şeyhülislam Yahyâ Dîvânı*, Hazırlayan: Hasan Kavruk. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10655,seyhulislamyahyadivanihasankavrukpdf.pdf?0>.
- Şimşek, K.** (2002). *Ferîdûn Dîvânı (Transkripsiyonlu Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

- Şükrî-i Bitlîsî**, (1995). *Selimnâme*. Hazırlayan: Mustafa Argunşah. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Tâcî-zâde Ca'fer Çelebî**. (2018). *Tâcî-zâde Ca'fer Çelebî Dîvânı*. Hazırlayan: İsmail E. Erünsal. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59332,taci-zade-cafer-celebi-divanipdf.pdf?0>.
- Taçalan, N. Ç.** (1998). *Tayyâr (Mahmud) Paşa Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Divânı'nın Tenkitli Metni*. (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Taktak, A.F.** (1997). *Sandıklılı Fikri Hayatı ve Divanı*. (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Tanıdır, G.** (2002). *Divan-ı Vuslatî İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks*. (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçüimam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Tankuş, M.** (2002). *Ârif Süleyman Dîvânı Hayatı, Eserleri ve Dîvânı*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tanrıkulu, M.** (2020). *Râgıb Paşa-zâde Lutfî'nin Divânı*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İstanbul.
- Tarlan, A. N.** (1967). *Zâtî Divanı*. (Cilt 1). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tarlan, A. N.** (1992). *Hayâlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A., N.** (1966). *Ahmed Paşa Divanı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Tarlan, A.N.** (1970). *Zâtî Divanı*. (Cilt 2). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Taş, B.** (2010). *Dîvân-ı Garîkî (Metin-İnceleme)*. (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Taş, H.** (2010). *Vûsûlî Dîvân (İnceleme-Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin)*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10660,vusuli-divanipdf.pdf?0>.
- Taşdelen, İ.** (2014). *Şevkî Hasan Tahsin İstanbulî Divanı*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Taşkesenlioğlu, L.** (2013). *Edirneli Câhidî Ahmed Efendi Hayatı, Sanatı ve Dîvânı (İnceleme – Tenkitli Metin)*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.

- Taşkın, G.** (2009). *Çorlulu Zarîfî Divanı: İnceleme-Edisyon Kritikli Metin*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Taşkıran, E.** (2022). *Reşid Mehmed Efendi Divançesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Tatçı, M.; Öztürk, M. C.** (2012). Ulusoy Mehmed Şemseddin, TDVİA, c. 42, İstanbul, 135-136.
- Tavukçu, O. K.** (2008). *Halîlî ve Fûrkât-nâmesi (Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım)*, Cambridge, Harvard Üniversitesi.
- Tavukçu, O. K.** (y.y.y.). *Dede Ömer Rûşenî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni*, (y.y.y.): Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Ek-lenti/10601,dede-omer-rusenipdf.pdf?0>.
- Tekin, E.C.** (2018). *Osmanlı 'da Kitap Kültürü ve Batı Dünyası Avrupalı Seyyahların Bakış Açısından Osmanlı 'da Kitap ve Kütüphane Kültürü (1453-1699)*. İstanbul: Hiperyayın.
- Tekin, Ş.** (2015). *Eski Türklerde Yazı, Kâğıt, Kitap ve Kâğıt Damgaları*. 3. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tezcan, E.** (2007). *Şevkî İbrahim Efendi Divânı İnceleme-Transkripsiyonlu Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütayha.
- Tızlak, M.** (2020). *Necmi Ali Hayatı, Eserleri ve Divançesi (İnceleme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Toderını, G.** (2018). *Türklerin Yazılı Kültürü ve Edebiyatı*. Çeviren: Mehmet Serdar Bekar. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Tolak, K.** (2016). “Bir Osmanlı Aydın-Bürokratı: Subhi Paşa ve Kitap Koleksiyonu”, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Toplum ve Siyaset**, Editörler: Ali Okumuş, Ali Murat Kurşun, Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği Yayınları, İstanbul, 93-182.
- Tolasa, H.** (2002). *Sehî, Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tombul, E.** (2014). *Beşiktaşlı Yahya Efendi Divanı: Metin ve İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Top, Y.** (2003). *Şühî Dîvânı İnceleme-Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Topak, Z.** (2006). *Ahmet Müsellem Efendi ve Divan 'ın Tenkitli Metni*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

- Topak, Z.** (2017). *18. Yüzyıl divan şiiri poetikası (Arpaemînzâde Sâmî, Edirneli Kâmî, Esrâr Dede, Nedîm, Seyyid Vehbî, Şeyh Gâlip, Vahîd Mahtumî)*. (Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Topal, Meral.** (2004). *Piri-zade Mehmet Sahib Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni*. (Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Topaloğlu B.** (1991). "Baht". *TDVİA*. İstanbul, C.4, 521-522.
- Toparlı, R.** (1984). Şemseddin Sivâsî Divanı. Sivas: Gurbet Yayınları.
- Tosun, C.** (2006). *Ali Rıza Erhan'ın Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Divanının İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Tosun, E.** (2007). *Erbilli Âmâ Yusuf Garibî Efendi Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Tökel, D. A.** (2003). Divan Edebiyatında Eleştiri. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi*, Eleştiri Özel Sayısı, S. 77/78/79, Mayıs-Haziran Temmuz, 14-47.
- Tökel, D. A.** (2003). *Divan Şiirinde Harf Simgeciliği*. Ankara: Hece Yayınları.
- Tökel, D. A.** (2014). Latîfî Der ki: "Kitap Yüz Yapraklı Bir Güldür". *Türk Dili*, S.748, 28-33.
- Tökel, D. A.** (2017). Bâkî'den Kanunî'ye Kitap Teşekkürnâmesi. *Okur Dergisi*, S. 2, 57-59.
- Tökel, D. A.** (2017). "Divan Şairi ve Kitap". *Okur Dergisi*, S. 4, 48-49.
- Tökel, D. A.** (2017). Kitabın Peşinde: Divan Şairi ve Kitap. *Okur Dergisi*, S. 3, 46-47.
- Tökel, D. A.** (2019). Divan Şairi Ravzî Ödünç Bir Kitap İstiyor. *Okur Dergisi*, S. 9, 68-69.
- Tökel, D. A.** (2021). "Klasik Türk Edebiyatında Kitap, Kütüphane ve Okuma Kültürü". *Türk Edebiyatında Kitap, Kütüphane ve Okuma Kültürü*, Hazırlayan: Mehlika Karagözoğlu Aslıyürek, Ankara: Hece Yayınları.
- Tökel, D. A.** (2023). Divan Şairi de Okurdu. İstanbul: Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı.
- Tuğluk, H. İ.** (2001). *Lâ-mekânî Şeyh Hüseyin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Tuğluk, H. İ.** (2007). *Abbas Vesîm Efendi; Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Divanı'nın Tenkitli Metni ve İncelemesi*. (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tuğluk, H. İ.** (2015). Arz-ı İhtirâm: Teşekkür-nâme Klasik Türk Şiirinde Teşekkür İçerikli Şiirler, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, S.2, 88-100
- Tuğluk, H.İ.** (2010). *Enderunlu Hâmid Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Erzurum: Salkım-söğüt Yayınları.
- Tulum, M; Tanyeri, M. A.** (1977) *Yahya Nev'i Divan*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tunadurur, M.** (2012). *Edirneli Ahmed Rüşdi Divanı*. (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Tunç, S.** (1996). *Ârif Hayatı-Eserleri Edebî Kişiliği ve Eserlerinin Tenkidli Metni*. (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Turan, H. Y.** (2017). *Hatmî Dîvânı İnceleme-Metin*. Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Turan, L.** (1998). *Yenişehirli Avnî Bey Divanı'nın Tahlili (Tenkitli Metin) Encümeni Şu'arâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Turgut, K.** (2022). “Şeyh Vefâ'nın Konya ve İstanbul'da Kurduğu Kütüphaneleri ve Vakfettiği Kitapları”, *Osmanlı Kitap Koleksiyonerleri ve Koleksiyonları: İtibar ve İhtiras*, Hazırlayan: Tülay Artan, Hatice Aynur, İstanbul: Dergâh Yayınları, 23-41.
- Tülay, T.** (2018). *Niyâzî Dîvânçesi (İnceleme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Türki, A.** (2009). *Kâil Dîvânı*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Türközmen, İ.** (1997). *Tecelli Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni*. (Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Türkyılmaz, N.** (2018). Klasik Şiir Üzerine Yapılan Tenkit Terminolojisine Bir Örnek: “Rengîn”. *Turkish Studies*, Volume 13/28, Ankara, 1019.
- Uçar, F. M.** (2019). *Şeyhzâde Atayî Divanı (İnceleme-Metin, Tıpkıbasım)*, İstanbul: Kesit Yayınları.

- Uğurlu, A.** (2020). *Baba Hüsnî ve Dîvânı (İnceleme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uluocak, M.** (1998). *Çeşmi-zâde Reşîd Dîvânı İnceleme ve Tenkitli Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Ulusoy, A.** (2004). *Sûzî Divanı (Tenkitli Metin Neşri)*. (Yüksek Lisans Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Urhan, M.** (2002). *XVI. Yüzyıl Divan Şâiri Fedâyî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uslu, A.** (2007). *Sürûrî-i Müverrih'in Manzum Tarihleri (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin s. 151-250)*. (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Uslu, Ş.** (2008). *Sürûrî-i Müverrih'in Manzum Tarihleri (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin s. 1-50)*. (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Uzun, K.** (2019). *Câmî Divanı İnceleme-Metin-İndeks*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uzun, M. İ.** (1995). "Fahname", *TDVİA*, C. 12, İstanbul, 141-145.
- Uzun, M. İ.; Arslan, A.T.** (2010). "Takriz", *TDVİA*, C.29, İstanbul, 2010, 472-474.
- Uzun, S.** (2003). *Ünsî Hasan Efendi Hayatı, Eserleri, Dönemi ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*. (Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Uzun, S.** (2011), *Üsküdarlı Aşkî Divanı Tenkitli Metin, Nesre Çeviri ve 16. yy. Osmanlı Hayatının Divandaki Yansımaları*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Uzun, S.** (2020). *Trabzonlu Hazînedâr-zâde Âgâh Osman Paşa Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum.
- Üçüncü, K.** (1998). *Cemâleddin Uşşâkî Divânı (Metin İnceleme)*. (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Ülker, S.** (2006). *Trabzonlu Avni Divanı İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

- Üstün, E.** (2012). *Seyyid Hasan Haydar Divanı (İnceleme-Metin-İndeks)*. (Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Üstünova, K.** (1993). *Hilmî Divanı*. (Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Üzgör, T.** (1990). *Türkçe Divan Dibâceleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Üzgör, T.** (1991). *Fehîm-i Kadim Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Üzüm, İ.** (2002). "Kirâmen Kâtibin", *TDVİA*, C.26, Ankara, 59-60.
- Vahyî.** (2017). *Vahyî Dîvanı*, Hazırlayan: Hakan Taş. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55745,vahyi-divanipdf.pdf?0>.
- Varişoğlu, M. C.** (1997). *Hatem Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Divanı'nın Tenkitli Metni ve İncelemesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Vatansever, N.** (2022). "Bir Dîvân Koleksiyoneri Olarak Sahhâflarşeyhizâde Vak'anüvîs Es'ad Efendi (ö. 1848)", *Osmanlı Kitap Koleksiyonerleri ve Koleksiyonları: İtibar ve İhtiras*, Hazırlayan: Tülay Artan, Hatice Aynur, İstanbul: Dergah Yayınları, 157-171.
- Vehbî.** (1994). *Lütfiyye*. Hazırlayan: Süreyya Ali Beyzâdeoğlu. İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Vergili, O.** (2020). *Hacı Hulûsî Baba Dîvânı*. (Yüksek Lisans Tezi). Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.
- Vizeli Ramazan Behiştî,** (2018). *Ramazan Behiştî Dîvânı*, Hazırlayan: Yaşar Aydemir. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56445,ramazan-behisti-divanipdf.pdf?0>.
- Vizeli Ramazan Behiştî.** (2018). *Heşt Behişt*, Hazırlayan: Emine Yeniterzi, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56444,vizeli-ramazan-behisti-hest-behistpdf.pdf?0>.
- Yağcı, Ö. G.** (2006). *Mehmed Şerif Efendi Divanı İnceleme-Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Yağcı, S. N.** (2017). *Ömer Karîbî ve Dîvânçe'si (İnceleme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.

- Yağcıoğlu, S. A.** (2016). *Kadı Şefî'i Dîvânı*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Yağız, G.** (2004). *Kâsımzâde Seyyid Muhammed El-Bursevî Dîvânı Transkripsiyonlu Metni*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Yakışır, A.** (2016). *Mehmed Ali Hilmi Dedeba'nın Dîvânı*. (Yüksek Lisans Tezi). Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bingöl.
- Yalçın, E.** (2017). *XIX. Yüzyıla Ait Bir Şiir Mecmuası (v.:206b-410'a) (İnceleme-Metin Çeviri Yazısı-İndeks)*. (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Yalçınkaya, M. A.** (2015). *Bandırmalı Haşim Baba Divanı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Yanbal, S.** (2009). *Şâkir Mehmed Efendi Divânı (Metin-İnceleme)*. (Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Yapa, B. M.** (2007). *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*, (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Yapıcı, U.** (2022). *Kuloğlu İlyas Divanı*. (Doktora Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Yavuz, K** (y.y.y.). *Mu 'înî'nin Mesnevî-i Murâdiyye'si*, (y.y.y.): T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10702,girispdf.pdf?0>.
- Yavuz, K.** (2007). *Gülşehri'nin Mantıku't-Tayr'ı (Gülşen-nâme) Metin ve Günümüz Türkçesine Aktarma*. Ankara: Kırşehir Valiliği Kültür Hizmeti.
- Yavuz, S.** (2012). *Cemaleddin Mahmud Hulvî Divanı (Metin-İnceleme)*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yavuz, S.** (2019). *Eskicumalı Hamîd Divanı (İnceleme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Yavuzer, H.** (1997). *Kemâl Ümmî Dîvânı İnceleme-Metin*. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yazar, S.** (2006). *Seyyid Şerîf Mehmed Efendî; Hayatı, Divanı ve Hilyesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yazar, S.** (2021). "TAB'Î, Siyâhî-zâde Alî b. Şeyh Mehmed", Çevrimiçi: Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/tabi-sipahizade-ali-efendi>. Erişim Tarihi: 15 Kasım 2023.

- Yekbaş, H. (2010).** Klasik Türk Şiirinde Bazı Halk İnanışları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 1, 155-184.
- Yekbaş, H. (2017).** *Sivaslı Rûhî Divan*. Sivas: Kalkan Matbaacılık.
- Yeşil, M. (1991).** Kur'ân-ı Kerim'i Okuma Âdabı, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 4, 1991, 203-221.
- Yıldıran, M. (1994).** Ahmed Cevdet Paşa Hayatı-Eserleri ve Dîvançe-i Cevdet. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, A. İ. (2006).** "Necip Paşa Kütüphanesi", *TDVİA*, C. 32, İstanbul, 2006, s. 494-495.
- Yıldırım, Y. (2013).** *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, Y. (2020).** Ahmed Nüzhet Divanı, Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Yıldız, A. (2006).** 18. Yüzyıl Şâirlerinden Ferhad Paşa Divanı (Metin- İnceleme). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldız, A. (2010).** *Fenâyî Cennet Efendi Dîvânı*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Yıldız, A. H. (2003).** *Leskofçalı Galip Hayatı, Dönemi, Sanatı, Divanı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Boğaziçi Üniversitesi, Fen-edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Yıldız, K. (2010).** "Sanatkâr Bir Devlet Adamından Geriye Kalanlar: Esad Muhlis Paşa'nın Terekesi", Yavuz Argıt Armağanı, Hazırlayan: Mustafa Birol Ülker, İstanbul, 209-264.
- Yıldız, N. (2003).** *Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Yıldız, N. (2007).** "Parşömen", *TDVİA*, C. 34, İstanbul, 176-177.
- Yıldız, S. (2002).** *Sermed Divanı İnceleme-Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yıldız, S. (2002).** *XVIII. Yüzyıl Divan Şairi Şakir Hayatı, Eseri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Yılmaz, A.** (2003). Hat Sanatında Hareke ve Noktalamanın Tarihî Seyri (Kur'ân-ı Kerîm'in Harekelenmesi ve Noktalanması). *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 19, 2003, 48-49.
- Yılmaz, A.** (2010). *Nûrî, Hayatı, Edebi Kişiliği, Divanı ve Divanı'nın İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Yılmaz, C.** (2015). "Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi'nin Terekesi", Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII. C.II, Editör: Coşkun Yılmaz, Cengiz Tomaz, Uğur Demir, İstanbul. 25-91.
- Yılmaz, K. H.** (2011). *Hâmî Ahmed (Diyarbakrî) Divanı İnceleme-Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, N.** (2006). *Rıdvânîyye İnceleme-Metin-Dizin*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10668,ahmed-i-ridvan-ridvaniyye-pdf.pdf?0>.
- Yılmaz, O.** (2015) *Necâtî Bey Dîvânı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Yılmaz, O.** (2017). Divan Şairi Kitap Okur Muydu? *Türk Dili Dergisi*, S. 781, 63-65.
- Yılmaz, Ö. Z.** (2012). *Moralî Azîz Divânı*, (Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Yılmaz, S.** (2010). *Câzib Divanı İnceleme, Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yilmaztürk, H.** (2014). *Yahya Tevfik ve Dîvânı (İnceleme-Metin)*. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yiğit, A. S.** (2013). *Hicrî Dîvânı İnceleme-Tahlîl-Metin-Dizin*. (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Yiğit, B. K.** (2015). *XVIII.Yüzyıl Divan Şairi Bolulu Mehmed Hanîf ve Divanı*. Bolu: Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Yiğit, İ.** (2009). "Sıffin Savaşı", TDVİA, C. 37, İstanbul. 108-109.
- Yiğit, M.** (1986). *Refî'î'nin Beşâretname'si Dilbilgisi-Karşılaştırmalı Metin-Sözlük*. (Doktora Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Van.
- Yoldaş, K.** (2005). *Sâbir Pârsâ Divanı*, İstanbul: Kitabevi.
- Yorulmaz, H.** (1989). *Koca Râgıb Paşa Dîvânı*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Yusuf Has Hacib**, (2006) *Kutadgu Bilig*. Çeviren: Reşit Rahmeti Arat, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Yüce, E. A.** (2010). *Abdürrahim Tirsî ve Divanı*. (Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bursa.
- Yüksel, G. S.** (2010). *Su'ûd Mehmed Yavsî Efendi Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni*. (Yüksek Lisans Tezi). Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Zehr-i Mâr-zâde Seyyid Mehmed Rızâ**, (2017). *Rızâ Tezkiresi*. Hazırlayan: Gencay Zavotçu. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/73320,riza-tezkiresi2020pdf.pdf?0>.
- Zor, Ali.** (1999). *Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi) Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni*. (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Zülfe, Ö.** (2009). *Yakînî Dîvan İnceleme-Metin ve Çeviri-Açıklamalar-Sözlük*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Zülfe, Ö.** (2016). *Hecrî Kara Çelebi Muhyiddin Mehmed Divân (İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

EKLER

EK 1. “Kitap”, “Mecmu’â” Redifli Şiirler

1. Latîfî

Her dem ehl-i dillerün yanında yâridur kitâb
Mûnis-i evkâtı yâr-ı gam-küsârıdur kitâb

Nitekim eglencesidür mâl ü câhı câhilün
Ehl-i ‘irfânun da mâl-i bî-şumârıdur kitâb

Yeg durur bin kân-ı zerden ehl-i fazla bir varak
Câhil almaz bir pula n’etsün ne kârıdur kitâb

Kenz-i lâ-yefnâya irer pâdişâh-ı vakt olur
Her kimün gencîne vü gencîne-dârıdur kitâb

Gel berü ey zulmet içre âb-ı hayvân isteyen
Bu sevâd içre o ‘aynun çeşme-sârıdur kitâb

Gonca-veş dil-teng olanun gönlin açar gül gibi
San gül-i sad-berg-i fasl-ı nevbahârıdur kitâb

Ol kişi buldı cihân içinde yâr-ı bî-halel
Ey Latîfî her kimün yanında yâridur kitâb

2. Usûlî

Kâmilün koynında yâr-ı gam-küsârıdur kitâb
Kanda ‘azm itse yenince gam-küsârıdur kitâb

Lâleye benzer hat-ı sürh u hamîn hat-ı siyeh
Ehl-i fazun lâle-zâr u sebze-zârıdur kitâb

Kâh olur bâlîn idinüp vakt-i hâcetde anı

Tâlibün başa berâber yâdigâridur kitâb

Leşker-i nisyân hüçûm itse ana kıl ilticâ

‘ilm-i ‘irfânun ebed muhkem hisârıdur kitâb

‘Aynına gelmez olur nakş-ı cihân-ı bî-sebât

Ey Usûlî her kimün nakş-ı nigârıdur kitâb

3. Tıflî Ahmet Çelebi

Benem ol dil-şüde ey vâkıf-ı me‘âl-i kitâb

Bana cemâl gerekdür sana cemâl-i kitâb

Ne kayd-ı ders pey-â-peyi ne minnet-i hâce

Muhabbet ehline besdür lisân-ı hâl-i kitâb

Girince mes‘ele ma‘lûm-ı hâce tenhâya

Garîb vasıdadur fiska iştigâl-i kitâb

Hayâl-i fâsid ü fikr-i mahâlden dûruz

O şûhı bûs u kenâr eylesün misâl-i kitâb

Safâ-yı hâtır ise Tıfliyâ garaz mest ol

Nedür bu tûl-i emel ya‘ni kıl ü kâl-i kitâb

4. Hisâlî¹²⁰²

Dâyim ehl-i ‘ilm ü fazlun iftihârıdur kitâb

Hod yazup te‘lîf iderse ‘ömri varıdur kitâb

5. Savâbî Sâlih Çelebi¹²⁰³

Kâmilün koynında yâr-i gam-küsârıdur kitâb

Kanda ‘azm itse yanınca gam-küsârıdur kitâb

---

¹²⁰² Bilge Kaya, **Hisâlî Hayatı-Eserleri ve Metâliü’n-Nezâir Adlı Eserinin Birinci Cildi (İnceleme-Metin)**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2003, s. 137.

¹²⁰³ Bilge Kaya, **a.g.e.**, s. 137.

Lâleye benzer hat-ı sürh u çemen hatt-ı siyeh

Ehl-i fazlun lâle-zâr u sebze-zârıdur kitâb

Gâh olur bâlîn idinüp vakt-i hâcetde anı

Tâlibün başa berâber yâdigârıdur kitâb

Leşker-i nisyân hücûm itse ana kıl ilticâ

‘ilm ü ‘irfânun ebed muhkem hisârıdur kitâb

‘Aynına gelmez olur nakş-ı cihân-ı bî-sebât

Ey Savâbî her kimün nakş-ı nigârıdur kitâb¹²⁰⁴

6. Ahmed Nüzhet

Feminde olsa eger mazhar-ı hitâb kitâb

Virirdi her suhana nefy ile cevâb kitâb

İder cemâl-i ‘arak-nâki mîlim efzûnter

Bakılmaz olsa egerçi garîk-i âb kitâb

Me’âli âyete hatt-ı lebinde itdi zuhûr

İdince hürmet-i sahbâyâ intisâb kitâb

Virirse hüsnüne revnak ‘adeb mi ebrûsı

Ki satr-ı Besmele’den oldı feyz-yâb kitâb

Derûn-ı sînesini çâk çâk idüb ‘âşık

Gamınla eyledi te’lîf bâb bâb kitâb

Hatın senâsını vâsf-ı lebinde yâd itmey

Okunmaz olsa eger meclis-i şarâb kitâb

Sezâdır ehl-i suhan zîb-i safha-i dil idüb

Yazılsa bu gazelim Nüzhetâ kitâb kitâb

---

¹²⁰⁴ Turgay Şafak, **Bilim ve Sanat Vakfı**, S.83, 2015, s. 38.

7. Lâedrî¹²⁰⁵

a. Hamdülillah nutka geldi feth-i bâbımdan kitâb

Kalburnı pür-nûr ider âfitâbımdur kitâb

Saklarım koynum içinde hemcu budur Ey sehâb

Zulmeti rûşen kılur bir mâhitâbımdur kitâb

Dinlemem câhil sözüni bendini hem gâfilün

Ümmetiyem Ahmed'ün ben şeyh ü şâbımdur kitâb

Şer'isüz olmam ne denlü eylesem 'ilm-ile bahs

Ehl-i 'irfân meclisinde rûy-ı âbımdur kitâb

Müsnedümdür dü cihânda ol benim hem mürşîdüm

İftihârım rif'atim hüsn ü me'âbımdur kitâb

Câhile açmaz yüzün nâ-dâna aslâ söylemez

Şu yüregim bek 'âlî-cenâbımdur kitâb

Âdeme gâyet hicâb inmiş cehâlet zulmeti

Çok şükür kim İlmî ref'-i hicâbımdır kitâb

b. 'Âlemin dünyâda cânâ iftihârıdur kitâb

Gayrı yârı istemez onun yârıdur kitâb

Kurreti'l-'aynım her dem anınla anlanur

Kalbiyi eyler küşâde gam-küsârîdür kitâb

Mâhı câhı dünyevî olmasa aslâ gam yemez

Hamd ider 'âlem ana dünyâda varıdır kitâb

---

¹²⁰⁵ Zehra Canbay, **Tercüme-i Şeyh Ömer Efendi Risalesi (İnceleme-Metin-Dizin)**, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2023, s. 199-200.

Gonca-i kalbi anınla açılır her köşede
‘Ârifânun her zamân bâgı bahârıdur kitâb

Bahs-i ‘ilm idüb delâ’il sevk idüp Haydari misâl
Çalmaga her dem ‘adûvı zü’l-fikâridur kitâb

Kudreti bilmezler hîc âşinâlık eylemez
Tâlibin tâ ezelden yâr-i gâridır kitâb

- c. Gözimün nûrı rûhum gibidir iş bu kitâb
Korkarın ben ölicecek câhile tâ dâna düşe kitâb

‘İzzetin hakkı-çün senden umaram yâ Râb
Sâhibin hayr-ıla yâd iden ihvâna düşe kitâb

8. Ârif Süleyman

- a. Olaydı nûr-ı nigâhınla feyz-yâb kitâb
Ederdi her varakın reşk-i âftâb kitâb

Çekilse şerha olur sînede oluk oluk
Nukûd-ı dâg-ı dili eyledim hisâb kitâb

Dem-i mütâla‘a-i rûyun âh edersem eder
Elimde kâğıd-ı bâdî-veş ıztırâb kitâb

Gam-ı hatınla nazar-senc-i rûyun olsam eger
Bana ifâde eder âyet-i ‘azâb kitâb

Hatın hevâsı dil-i bü’l-hevesde kem-ter olur
Girân gelirse n’ola mevsim-i şebâb kitâb

Olurdu hep ana nâ-mahrem sühen-ı vâsıl
‘Arûs-ı ma’nîye ger olmasa nikâb kitâb

Dökülmesin ruh-ı dil-dâra eşk-i hûnînin
Sakın kim olmasın âlûde-i şarâb kitâb

O zâta pey-rev ol ‘Ârif ki etdi kesb-i şeref
Zamîr-i pâkine etmekle intisâb kitâb

b. Cenâb-ı nâzır-ı silk-i umûr-ı devlet kim
Olur senâ-yı cemîl ile intihâb kitâb

O sadr-ı mihr-zamîrin misâl-i nûr-ı kamer
Eder hemîşe cenâbından iktisâb kitâb

Müfâdı olmasa zât-ı şerîfine râci‘
Müdâm olmaz idi merci‘ ü me‘âb kitâb

Bulur delâlet-i ‘allâme-i hayâli ile
Hatâsı olsa dahi menhec-i savâb kitâb

Olurdu fâtiha-i nüsha-i fazîletin
Kemîne harfîni şerh eylesem kitâb kitâb

Güşâd ede der-i bahtın Müfettihü’l-ebvâb
Bu mekteb içre okundukça bâb bâb kitâb

9. Bursalı Levhî

Gazeller gül gül olmuş gül-bün-i eş‘âr-ı mecmû‘a
Nihâl-i gül-i varaklar şi‘r-i gül gülzâr-ı mecmû‘a

Tesellî-bahş olur erbâb-ı ‘aşka künc-i mihnetde
Olur her dem enîs-i ‘âşık-ı gam-h(v)âr-ı mecmû‘a

Mey ü mahbûbun anda mündericdür hâli ser-tâ-pâ
Sezâdur dinilürse Mahzen-i Esrâr-ı Mecmû‘a

Dimem mecmû‘a şol evrâka kim çıkmaz me’âl andan
Odur mecmû‘a kim zevki ola derkâr-ı mecmû‘a

Lisân-ı hâl ile keyfiyyet-i ‘aşkı beyân eyler
Anunçün gitmez elden Levhiyâ her-bâr mecmû‘a

10. Fahrî-i Celvetî

- a. Letâfet-bahş-ı erbâb-ı dilândur işbu mecmû‘a
Nezâket vâdi-i ashâb-ı ‘irfândur bu mecmû‘a

Nazar kıl nazm-ı dil-keş nutk-ı şîrîne ‘izzetle
Şehîd-i küşteğân-ı ‘ışka cândur işbu mecmû‘a

Güşâd eyler dil-i ‘uşşâkı mânend-i gül-i sad-berg
Gülistân-ı cinândan bir nişândur işbu mecmû‘a

Sürer gam leşkerün milk-i vücûdı cüstücû eyler
‘Aceb câsûs-ı çâpük-revândur işbu mecmû‘a

Te‘ennün kasd eden erbâb-ı tab‘a gerçi lâzımdur
Velîkin zâhide bâr-ı girândur işbu mecmû‘a

Garîk-i bahr-i girdâb-ı fenâya cânib-i Hakdan
Gıdâ-yı cân olur bir armagandur işbu mecmû‘a

Bilenler hâlet-i ‘ışkı bu çünkü hırz-ı cân eyler
Bilürler Fahriyâ râz-ı nihândur işbu mecmû‘a

- b. ‘Aceb milk-i me‘ârifden eserdür işbu mecmû‘a
Yâ vuslat nâmesiyle bir kebûterdür bu mecmû‘a

Derûnı hikmet-i elfâz-ı ehlu-llâh ile memlû
Ne hoş erbâb-ı hizmet-i pîr-perverdür bu mecmû‘a

Vérür ehl-i dile her bir nazarda hâlet-i digər
Gönül eglencesi hatr-güşâ yéridür bu mecmû‘a

Ne hikmetdür ne kudretdür bu kim ebrû-yı cânâna
Müşâbîhdür hutûtı hayli dilberdür bu mecmû‘a

Nicedür me‘ârif derc olup dürc-i derûnisinde
Nazar kıl pür letâ‘if bir güherdür işbu mecmû‘a

Hele erzenün mânîveş me‘ânî defteridür bu
Nukûş-ı lafz-ıla pür-zîb ü zîverdür bu mecmû‘a

Düşürme dert-i gayra sakla cânun gibi ey Emrî
Sana Fahrî-i bî-kesden eserdür işbu mecmû‘a

c. ‘Aceb şâyeste-i bezm-i suhândândur bu mecmû‘a

Hele câm-ı erbâb-ı dile cândur bu mecmû‘a

O denlû nazm-ı gûnâgûn ile zîb ü zînet kim
Sanursın nahl-i sûr-ı pâdişâhândur bu mecmû‘a

Olur hâdî-i râh-ı ‘uşşâka sâlik olsa bir ‘âşık
‘Aveb râh-nümâ-yı kâmil-i ‘ayyândur bu mecmû‘a

Mezâmîn-i nûkatı her biri bir kasrdur gûyâ
Nigâristân-ı Çîne kâh u eyvândur bu mecmû‘a

Sezâdur defter-i erjeng-i mânî dênse kim zîrâ
Me‘ânî vü bedî‘ ‘icâzî-i bütîyândur bu mecmû‘a

Olupdur bend ü bâz u ‘ârifu-llâh olan şahsâ
Ser-i zühhâda âhen ü gürz-i girândur bu mecmû‘a

Hemân mengûş-ı gûş-ı cân kıl nutk-ı güher-bârun
Ki Hakdan ‘ârife in‘âm u îhsândur bu mecmû‘a

Kuyûd-ı nutk-ı ehlu-llâha mâ‘il sâhib-i tab‘un
Olursa Fahriyâ destinde şâyândur bu mecmû‘a

11. Ebubekir Celâlî

a. Vâsf-ı la‘linle döner câm-ı mey-i nâba kitâb

Midhat-i rûyın ile gülşen-i sâd-âba kitâb

Gözden eşkim silemez nakş-ı hayâl-i zülfün

Sâbitü'l-hatt olıcak düşse n'ola âba kitâb

Benzemez mi dehenin vasfı ile ey gül-rû

Çemenî mahfazada gonçe-i seyr-âba kitâb

Şeb-i zülf ü meh-i ruhsâr-ı hatından gayri

Var mı cânâ bu kitâbhânedede mahtâba kitâb

Hâl-i hindû ruh-ı yâr içre Celâlî hatsız

Oldı mânend-i Mecûs âteşî-i nâbe kitâb

b. Açılup gâh döner dîde-i bî-hâba kitâb

Ser-i bâline konup gâh varır hâba kitâb

Surh ile fâsıla zann etme ol 'ulü'l-epsâra

Remz eder 'aşkı döküp safhaya hûn-âbe kitâb

Ruhı altında görüp hatı yazılmış sandım

Zîr-i ser-levha-yı hûrşîd-i cihân-tâba kitâb

Tarafeyninde olur kakül ü zülf ebrûnun

Ki konur mîme (...) vü mihrâba kitâb

Hem sümûtın yazar eşkâlini hem kantaranın

Zülf ü ebrûsı olub fenn-i sûtûrlaba kitâb

Bildirir hatt-ı ruhı tâlib-i vasla harekât

İbni Zeyni yazar Aydın'da san i'râba kitâb

Gösterür kendüyi hücre-i 'âlemde hüner

Câm içinde görünür konsa da dolaba kitâb

Reh-i mıstarda Celâlî dizüb i'râb ü nukat

Gider âlâyile hakan-ı felek bâba kitâb

Şeh-i yemm-vasf-ı himem hazret-i Sultân Selim
Oldı medhinde sadef lü' lü-i elkâba kitâb

12. Koca Râgıb Paşa¹²⁰⁶

Getürse tâbiş-i ruhsâr-ı yâre tâb kitâb
Olurdu safha-i takvîm-i âfitâb kitâb

Kelal viridi temâşâ-yı hüsni zühhâda
‘ Aceb mi keç-nazârâna getürse h’âb kitâb

Olur mu neşve-i sûri vü mâ’nevî hem-dem
Tahammül eyleyemez meclis-i şarâb kitâb

Sezâ-yı bûse-i ta’zîm mushaf-ı rûyun
Müellifiyle şeref eyler iktisâb kitâb

Gören dimez mi gülistânun ‘aksini cûda
Çemende gördigümüz var bizüm der-âb kitâb

Sakın ki nüsha-i ahlâkın olmasın magşûş
Olunca habtı virür âdeme ‘azâb kitâb

Felekde Ravzatü’l-ahbâb ider idim Râgıb
Dimâgım olsa eger itsem intihâb kitâb

---

¹²⁰⁶ Mehmet Korkut Çeçen, **Koca Râgıb Paşa’nın “Kitâb” Redifli Gazeli**, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 25, S. 4, 2016, s. 97-108.

13. Mehmed Şerîf Efendi

a. Cemâl-i yâre yazup hat-ı müşk-nâb kitâb

Ne nakş itdi bak oldu rû-yı âb kitâb

Efendi deste kitâb al nikat-ı hattından

Ko tâze fâ'ideler itsün iktisâb kitâb

Senin kim idecek inkâr âyet-i hattın

Degil Hudâyî iken câ-yı irtiyâb kitâb

Kitâb-ı rû-yı hat-âverdene nazîr olmaz

Olursa da varak-ı mâh u âfitâb kitâb

İderse def' rakîbi hat-ı 'izârın ider

Hemîşe bâtıla virmekdedir cevâb kitâb

Resîd itdi hat-ı rûyı defter-i nâzı

O mâhpâre ile eyledik hesâb kitâb

Kelâmı lâyık-ı tahrîr olan olur hâmuş

Görür mi eyledigin kimse hiç hitab kitâb

Husûl-ı matlaba ebvâba intisâb ister

İder bu ma'nâyı ezhâr bâb bâb kitâb

Olur cevâb yazarısa eger bu nazma Şerîf

Kelâm-ı Nev-res-i i'câz-ı intisâb kitâb

b. Refte refte mî-şevved hatt-ı leb-i dilber kitâb

Lâyık an bâşed ki kerded bahs-i in cevher kitâb

Nüşa-i sâfi-zamîrî râ ki ker-dem der nazar

Men nedidem hiç der ahlâk ez in bihter kitâb

Cüz be-ehl-i o ne-guyed sırr-ı erbâb-ı suhen

Şod be-câ der sîne-hâ câ kerde bâşed ger kitâb

Pey be-maksad key bered nâdân eger çi ser-be-ser
Câddehâ dared be-mülk-i ma‘ni ez mıstar kitâb

Çün der ü sâni‘ beyân-ı ‘allem-e’l-esmâ nüvişt
Yek-varak şod ger zebân şerhî buved ber-her kitâb

În zemân ziynet ne-bûdî mu‘teber ger ez-hüner
Hod nümâyiâ ne-kerdî bâ zur u zîver kitâb

În ‘azl-râ ‘arza kon mihr-i suhendânî delîl
Da‘vî-i ‘irfân u dâniş-râ Şerîf âver kitâb

14. Mehmed Hamîd

Getürdi reşk-i hatun ile pîç ü tâb kitâb
Çeker nezâre-i şûhundan ıztırâb kitâb

Görünce nüsha-yı i‘câz-ı mushaf-ı rûyûn
Çekildi mahfazaya eyleyüb hicâb kitâb

O ferd nokta-yı sırr-ı dehânı fehm idemez
İden bu nüsha-yı ekvânı heb hisâb kitâb

Netîce yok hele kavl-i sahîh usûlünde
Hadîs-i la‘lini çok aradım kitâb kitâb

Tehâşî eyledigim Hâmidâ bu ma‘nâ kim
‘Îzâr-ı dilkeş-i yâre ola nikâb kitâb

15. Nazîr

Derd-i derûnı bir bir idince hisâb kitâb
Cem‘an yekûnı oldu anun müstedâb kitâb

Zincîr-i zûlf-i yâre gönül kayd u bend idi
Hat-âver oldu virdi dile ıztırâb kitâb

Savmı bozar mı bûs-ı lebi sordıgum gibi
Bozmaz cevâbı virdi bana bâ-sevâb kitâb

Ders-i hakikat almaga a'la vesîledür
Müşkilleri beyâna virür hoş cevâb kitâb

Nazm u nesre bahs ider ibn-i 'ubbâd-ile
İdüp Hamîd Efendi Nazîr intisâb kitâb

16. Nevres-i Kadîm

Olaydı câm-ı meye muttasıl nikâb kitâb
Olurdu münhasır-ı âyet-i 'ikâb kitâb

O şu'le-hû-hatına zülfin eylemiş ta'lik
Beyâz ider kalem-i mû ile şihâb kitâb

Hat-ı piyâle degil ser-nüvişt-i rindândır
N'ola görünse bize sâgar-ı şarâb kitâb

Burak mükâbereyi bir dil öğren ey vâ'iz
Bizim su'âlimizi viremez cevâb kitâb

Kitâba deftere sıgmaz fevâ'id-i hüsnî
Sevâd-ı hâl ü hatın eyledim hisâb kitâb

Dü ebruvân u leb ü hattına işâretidir
Kitâb-ı kenz-i hakâyıkda fasl bâb kitâb

Gazel ger olmasa Nevres Şerîf Efendi'mizin
Cevâblar yazar idim sanâ kitâb kitâb

17. Servet

Eger kim olmasa zâtında cem-cenâb kitâb
Mecâlis ehlini etmezdi neşve-yâb kitâb

Kitâbe-i ruhunun oldu hacletiyle temâm
Rehîn-i mahfaza- i şerm u ictinâb kitâb

Rumûz-ı hattını etdiyse nakl-i bi'l-mıstar
Sühan-şinâsa olur kâbil-i hitâb kitâb

Olur mu beste-i şîrâze-i nizâmın iken
Sezâ-yı cendere-i derd ü ıztırâb kitâb

Me'âl-i nüsha-i hüsnün göre hicâbından
Meger mücellidesin eylesin nikâb kitâb

Nigâh-ı teşne-i âb-ı bizâ' aya her sû
Satır satır görünür mevce-i serâb kitâb

Nazîre kaydına düşmek ne muhtemel servet
Ederse sözlerini cümle intihâb kitâb

Meger nigâh-ı 'inâyâtı eyleye manzûr
Anın kim eyledi fehmine intisâb kitâb

Cenâb-ı sadr-ı ma'ârif-şinâs kim her dem
Su'âl-i yekdemesiyle olur mücâb kitâb

Beyaz-ı nüsha-i te'lîfidir anın telhîz
Ki oldu nutku ile mâye-i nisâb kitâb

Cihânı sırr-ı mezâyâsı etdi vâreste
Edip o zât-ı hüner-verden iktisâb kitâb

Kitâb-hâne-i âfâk olurdu leb-bâ-leb
Mutûn-ı fazlını şerh eylesem kitâb kitâb

Olunsun âyet-i evsâf-ı medhini tefsîr
Şu vakte dek kim olur merci' ü me'âb kitâb

18. Sabîh

Olaydı vâsf-ı 'izârunla feyz-yâb kitâb
İderdi şemselerin 'ayn-i âfîâtâb kitâb

Ne kil ü kâl dükendi ne fasl olundu cedel
Yazıldı mebhas-ı hattunda bî-hisâb kitâb

Hezâr ders iderek devr ider Gülistânı
Gül oldı bülbüle gûyâ ki müstetâb kitâb

Olinca gerden-i hûbân mektebe ta'lik
Ne nâzik-âne olur mâlik-i rikâb kitâb

Görülse la'li o mâhun dem-i mütâlâ' da
Sabîh olur bedel-i sâgar-ı şarâb kitâb

19. Sâlik Efendi

Habbezâ nüzhet-geh-i ahhâbdur mecmu'amız
Gıpta-femâ-yı ulü'l-el-bâbdur mecmu'amız

'Âleme nev-bâve rîz-i dâsitândur lâ-cerem
Nâv-dân-ı kîlk ile seyr ider mecmu'amız

Mahv u isbâta ne hacet nass-ı Furkân-ı zamîr
Ser-te-ser âsüde-i i'râbdur mecmu'amız

Matla'-ı dîbâceden fehm it melâl-i makta'ı
Hâvi'-ı fihrist-i fasl ü bâbdur mecmu'amız

İrtifâ'-ı mihr-i 'irfândan olur sûret-nümâ
Fi'l-mesel bir levh-i usturlâbdur mecmu'amız

Hâside her beyt dil-sûzı muzîk-ı ıztırâb
Ehl-i şevke gülşen-i şâdâbdur mecmu‘amız

Dîdemî gark-ı hacâlet eyler emvâc-ı sûtûr
Câ-be-câ hem şîve-i girdâbdur mecmu‘amız

Eylerüz ilzâm-ı erbâb-ı cedel yek-harfile
Destimüzde nüsha-i âdâbdur mecmu‘amız

Mest-i şevk eyler mezâk-ı ehl-i idrâkî müdâm
Gûyiyâ zarf-ı şarâb-ı nâbdur mecmu‘amız

Mâlik olmaz sarf ü nakd-i şevk iden ehl-i hayâl
Mahzen-i sâd-gevher-i nâ-yâbdur mecmu‘amız

Oldı âsâr-ı hevesle levh-i mahfûz-ı sühan
Sâlika Şehnâme-i elkâbdur mecmu‘amız

20. Seyyid Mehmed Şemseddin¹²⁰⁷

Âşnâ-yı ‘ışka mahremdür kitâb
Ehl-i ‘ışk olana hem-demdür kitâb

Sırrını fâş eylemez nâdâna hîç
Câhile pür-derd ü pür-gamdur kitâb

Ehl-i ‘ışkun gölidür kitâb velî
Sohbet-i esrâre elzemdür kitâb

Cümle esrârı derûnına nihân
Sâhib-i ‘irfâna mahremdür kitâb

---

¹²⁰⁷ Rıfat Kütük, **Kayserili Mutasavvuf Şair Seyyid Mehmed Şemsî (Şemseddîn) Efendi ve Divanı**, Turkish Studies, S. 3/2, 2008, s. 492.

Çün marazdur ‘ârife câhil sözi
Sohbet-i câhilden ekremdür kitâb

21. Sıyâmezâde Hamdi

Zât-ı Hakk’ın birliğin eyler beyân her bir kitâb
Lâ-şerîk ü lâ-nazîr söyler ‘ayân her bir kitâb

Sen kitâba dikkat eyle cân u dilden tâlib ol
Gâfil olma sözlerinden der uyân her bir kitâb

‘İlm-i nâfi‘ mazhar-ı şer‘î şerîfin menba‘ı
Bildirir sana hüner tûtî-zebân her bir kitâb

Kıl ‘amel ihlâs ile râh-ı visâli gösterir
‘Âkıbet meskânını eyler cinân her bir kitâb

Hem tarîkat hem hakikat bildirüp eyler reşâd
Farkına var sözlerin sâhib-zamân her bir kitâb

Hakk seni eyler hulûs-kâr tâlib-i ‘irfân isen
Mürşid-i kâmil misâl emn ü emân her bir kitâb

Levh-i dilden ders alup sırr-ı Hudâ’yı bilmege
Bir vesîle ey ‘azîzîm rây-gân her bir kitâb

Ehl-i Hakk’dır her kitâbın sâni‘isin hâlis ol
Ehl-i sünnet ve’l-cemâ‘at kavl-i hân her bir kitâb

Ehl-i sünnet vel’cemâ‘at nutkını eyle kabûl
Gayra bakma ders sana var ‘aşka yan her bir kitâb

‘Aşk-ı Hakk’dır maksadım ey Hamdiyâ sen sâdık ol
Zât-ı Hakk’a vâsıl eyler cânda cân her bir kitâb

22. Mehmet Niyâzî

Hâmil-i esrâr-ı ‘aşk-ı nev-civânıdır kitâb

Ma‘nâ-yı ‘ilm-i ledünnînin nişânıdır kitâb

Bahs eder im‘ân-ı ma‘nâ-yı elestden müdâm

Sırr-ı vahdet h‘âce-i mi‘cer beyânıdır kitâb

‘Āşık u ma‘şûk miyânında mübeşşir-nâmedir

Ehl-i hâlin sûret-i kâl-i lisânıdır kitâb

Hâme-i dil-bestedir zerrîn-müjenin masdarı

Cevher-i fenn-i hurûfun kenz-i kânıdır kitâb

Kâşif-i her hâlidir hâme debîr-i kudretin

Ey Niyâzî sırr-ı ‘aşkın nüktedânıdır kitâb

23. Ali Emîrî

a. Her sohbet müreccah olur sohbet-i kitâb

Yâr u habîbim oldu benim hazret-i kitâb

‘Aynımda âsumân ü zemîn bir kitâbdır

Etdim kabûl-i mes‘ele-i vahdet-i kitâb

Yazmak kitâb-ı ekmel olur mûcib-i şeref

Mes‘ûd eder mü‘ellifini şöhret-i kitâb

Kalb-i yetîmi eyleyen âzürde-i melâl

Gûyâ ki Ka‘be’den ediyor sirkat-i kitâb

Kalmazdı fâzılân arasında bu kıl ü kâl

Ser-beste olmasaydı eger hikmet-i kitâb

Tatyîbe himmet eyleyelim kalb-i bî-kesi

Ta‘mîre sa‘y ile edelim hidmet-i kitâb

Bir şey Emîrî olmaz ona kâbil-i kiyâs
‘İndimde başkadır şeref ü ragbet-i kitâb

- b. Sîne-i şevkimde bir hırz-ı yakînîmdir kitâb
Dîde-i endîşede nûr-ı mübînîmdir kitâb

Ondadır envâr-ı Kur’ân ondadır feyz-i hadîs
Âb ü tâb-ı ravza-i î mân ü dînîmdir kitâb

‘Âlemin mâzîdeki ahvâl-i gün-â-gûnunu
Keşf için mu‘ciz-nümâ bir dûr-bînîmdir kitâb

Niçe bin ma‘nâ-yı kudret gösterir her cilvesi
Dîde-i hak-bîne yâr-ı meh-cebînîmdir kitâb

‘Âlem-i ervâhı me’vâ eyleyen yârân ile
Güft u gûya bir tarîk-i nev-zemînîmdir kitâb

Yâdigâridir niçe ‘allâme-i dânişverin
Zîb-i dest-i hürmetim fahr-i güzînîmdir kitâb

Dilber-i nev-hatta bakmam var iken hatt-ı sûtûr
Dil-sitânım dilber-i feyz-âferînîmdir kitâb

‘Âlemin her faslını siyyân eder eğlencesi
Hoş geçer ‘ömrüm benim huld-i berînîmdir kitâb

Ey Emîrî her fazîlet ehli şâyândır dese
Bâ‘is-i feyzim enîs-i nâzenînîmdir kitâb

- c. Hem enîsim hem celîsim hem karînîmdir kitâb
Yâr-i cânımdır habîb-i nâzenînîmdir kitâb

Gülsitânımdır gül-i neşküftedir ma‘nâları
Bir meserretgâh-ı vicdân-ı hazînîmdir kitâb

Sünbülîstândır hutût-1 nev-be-nevdir sünbülü

Bir teferrücgâh-1 tab‘-1 şevk-bînîmdir kitâb

Rûz u şeb sarf eylerim ammâ tükenmez servetim

Şeb-çerâgım gevherim dürr-i semînîmdir kitâb

Bir mutalsam kenz-i lâ-yefnâsıdır endişemin

Kâ‘inâta vâridât-1 nev-zemînîmdir kitâb

Ondadır esrâr-1 vahdet ondadır ahkâm-1 dîn

İftihârım ilticâgâhım mu‘înîmdir kitâb

‘Âşıkân ma‘şûk-1 gûn-â-gûna rabt-1 kalb eder

Ehl-i ‘aşkıım ben de ma‘şûk-1 güzînîmdir kitâb

Sırr-1 kevneyne birer âyînedir her safhası

Hâsılı sermâye-i dünyâ vü dînîmdir kitâb

Ben niçün geldim demem artık Emîrî ‘âleme

Nûr-bahşâ-yı dil-i hakka’l-yakînîmdir kitâb

EK-2 Kütüphane Tarih Kıt'aları

1. Abdurrahman Paşa Kütüphanesi

1765-1766 yıllarında Hacı Abdurrahman Paşa tarafından Diyarbakır'da kurulur. 1893-1894 yıllarında değin hizmet veren kütüphanede 564 adet kitabın bulunduğu ifade edilir.¹²⁰⁸ Diyarbakırlı Lebîb Divanı'nda bu kütüphane için kaleme alınmış iki tarih kıtası mevcuttur:

a. Diyarbakırlı Lebîb “Târîh-i Kütüb-Hâne-i ‘Abdu’r-Rahmân Paşa”:

Gûş edip nice tevârih bu cây-ı berre¹²⁰⁹

Nice evsâf ile kilik-i şu‘arâdan bir bir

Geldi bir ehl-i dehâ dedi bu târihi Lebîb

Vasf-ı a‘lâ ana “*fihâ kütüb-i kayyime*”dir

(H. 1178)

b. Diyarbakırlı Lebîb “Târih 72”:

Yazdı itmâm-ı kütüb-hâneyle târihin kalem

Bî-bedel oldu vezîri kıt‘a-gûyâ bir kitâb

(H. 1178)

2. I. Abdülhamid Kütüphanesi

I.Abdülhamid kütüphanesi (Hamidiye), 1780 yılında İstanbul Bahçekapı'daki külliye kurulur. I. Abdülhamid'in 1552 kitap vakfettiği bu kütüphane Lala İsmail Efendi'nin vakfettiği kitaplarla zengin bir koleksiyona sahip olur.¹²¹⁰ Hayrî, Reşid Mehmed Efendi ve Sürûrî Seyyid Osman Efendi'nin divanlarında bu kütüphane için kaleme alınmış tarih manzumeleri bulunur:

---

¹²⁰⁸ Abdullah Alakaş, “593 Numaralı Şer’iye Siciline Göre Diyarbakır’ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1893-1894)”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2012, s. 52.

¹²⁰⁹ Diyarbakırlı Lebîb'in tarih kıtaları üzerine çalışma yapan Kenan Bozkurt (2017) “cây-ı berre” ifadesini “cây-ı birr”, “kütüb-i kayyime” ifadesini ise “kütüb-i kıymedir” şeklinde okumuştur. Bknz: Kenan Bozkurt, Şehir Tarihi ve Tarihe Tanıklık Bağlamında Lebîb'in Tarihleri, *Sosyal Bilimler Dergisi (SOBİDER)*, S. 17, Y. 2017, s. 216.

¹²¹⁰ İsmail E. Erünsal, “Hamidiye Kütüphanesi”, *TDVİA*, C. 15, İstanbul, 1997, s. 469.

a. Hayrî “Târih-i Kütübhâne”:

Ekme-i pâd-şehân Hân Hamîd-i ‘âdil

Fazl-ı Hakk ile idüp ‘adl *binâsın* teşyîd

Kâm-yâb oldu *makâsid*le zamânında *fuhûl*

Bu kütüphânenün *ihyâsın* idince *temhîd*

Bendesî mazhar-ı eltâf ü ‘atâsı Hayrî

Levhe manzûme-i evsâfın iderken tesvîd

Geldi bâ-lutf-ı Hüdâ hâtıra bir hoş târîh

‘Ayn-ı câvîd ola dârü’l-kütüb-ı şâh Hamîd¹²¹¹

b. Reşid Mehmet Efendi “Târîh-i Berây-ı Bina-yı Kütüb-hâne-i Sultân

‘Abdü’l-Hamîd Hân Tâbe Serâhu”:

Habbezâ şâh-ı bülend-ahter emîrû’l-mü’ minîn

Ya ‘nî Hân ‘Abdü’l-hamîd-i efham-ı ‘âlî-tebâr

Nüşa-i mihr-i kemâli ferr-i nazm-ı nüh-felek

Eylemiş şîrâzesin ‘akd-i süreyyâdur kenâr

Levha-i celâline zerrîn kalemle resm ider

Mihr ü meh manzûme-i ikbâlini leyl ü nehâr

Kâgaz-ı kevni ‘amîm-i cûd ile olup *muhît*

Çün zer-efşânı varak kıldı ser-â-pâ zer-nigâr

Sâye-i pür-nûr ile müstazıl oldukça [nâs]¹²¹²

Re’fetin efzûn ider ol gevher-i ‘iffet-şi’âr

---

¹²¹¹Mehmet Samsakçı, Murat Ali Karavelioğlu kitabeler üzerine yaptıkları çalışmada şiirin tarih mısrasını “*Yümm-i câvid ola dârü’l-kütüb-i Şâh Hamîd*” olarak verir ve tarih olarak “1194/1780”ü işaret eder. Bknz. Mehmet Samsakçı, Murat Ali Karavelioğlu, **Kitâbelerin Kitabı Fatih Fatih İlçesi Türk-İslam Devri Kitabeler Envanteri**, İstanbul, Bayem Ajans, 2016, s. 364.

¹²¹² Neşredilen çalışmada mısranın son kelimesi okunmamıştır. Tarafımızca kelime “nâs” olarak okundu.

Nev-be-nev müsvedde-i menşûr-ı lutfi ol şehün

Mushaf-ı ruhsâr-ı pâk-i himmetinde âşikâr

Cem' idüp bî-had kütüb emr-i hümayûn eyledi

Hıfz için ol nüshahâ-yı pâki bir cây-ı karâr

Tarh olundı bu mahall üzre kütüb-hâne hemîn

Şâd ü handân eyledi ehl-i dili ol kâm-kâr

Kudsiyân müstahfazân olmuş melâ'ik mülhemân

Bî-tevakkuf müşkilin hall eylesün gelsün kibâr

Gûş-ı tullâba idüp ilkâ lisân-ı hâl ile

Ma'ni-i *maksûd*ın evvel halka-i bâbı açar

Müstefid olup gelen ehl-i ma'ârif tâ ola

Dâ'i-i şâhı bu gülşen-gehde her dem çün hezâr

Eyleyüp şevketile taht devletinde bir devâm

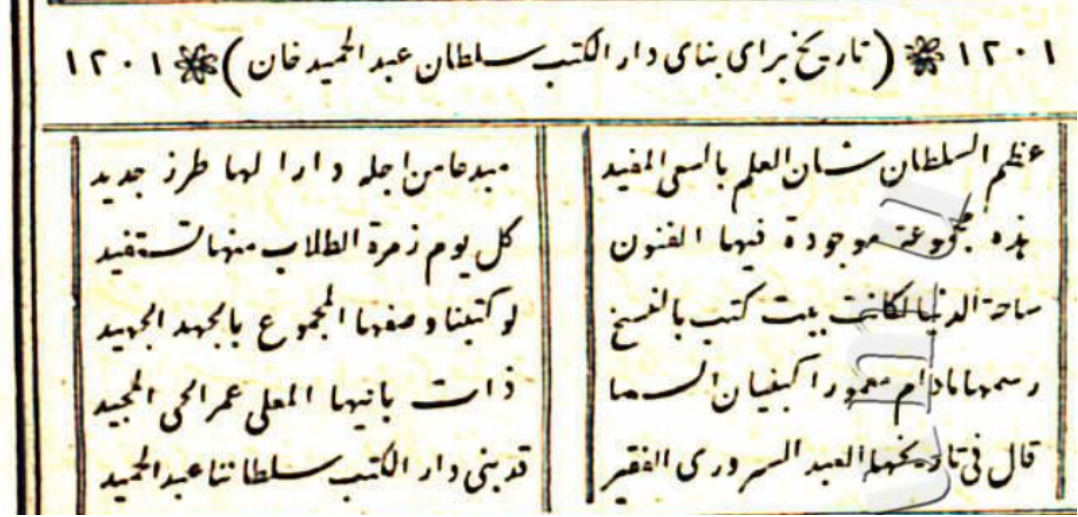
Ömr ü ikbâlini rûz-efzûn ide perver ü kâr

Oldı târîhi bu bünyâd-ı dil-ârânun Reşîd

Yapdı nevdâr-ı kütüb Sultân Hamîd-i kâm-yâr

(1194/1780)

c. Sürûrî¹²¹³

Kâl fi-târihha'l-'abdü's-Sürûriyü'l-fakîr

Kad benî dârü'l-kütüb Sultân-nâ 'Abdül-hâmîd

(H. 1194/1780)

3. II. Abdülhamid Dönemi Kütüphaneleri:

II. Abdülhamid devri; kütüphanelerin kurulması, düzeltilmesi, kataloglamalarının yapılması, düzenli çalışma saatlerinin oluşturulması, kitap etrafında teşekkül eden kültürel mirasın muhafaza edilmesi gibi kütüphane bağlamında çeşitli hizmetlerin yapıldığı bir devirdir. Onun devrinde Yıldız Saray Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Bâbıâlî Kütüphanesi başta olmak üzere pek çok kütüphane inşa edilir.¹²¹⁴ Ali Emîrî ve Musa Kâzım Paşa'nın divanlarında II. Abdülhamid devrinde kurulan kütüphaneler için yazılmış tarih kıtaları görülür:

a. Ali Emîrî "Bâb-ı 'Âlî'de Binâ Olunan Kütüb-hâne Târîhi"

Eser-i hazret-i Sultân Hamîd-i erham

¹²¹³ Sürûrî'nin tarih manzumeleri üzerine "Sürûrî-i Müverrih'in Manzum Tarihleri (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin S. 1-50) adlı çalışma yapan Şenay Uslu (2008) şairin I. Abdülhamit'in yaptırdığı kütüphaneye tarih düşürdüğünü söyler ve bu manzumenin tarih beyitini belirtir. Ancak, söz konusu manzumenin tamamı neşredilen çalışmada tespit edilememiştir. Bundan dolayı manzume, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu'da Sürûrî, Muslihuddin Mustafa b. Şa'bân el-Geliboluvî adına kayıtlı "Divan"dan alınmak kaydıyla çalışmaya dahil edilmiştir.

¹²¹⁴ Başak Parlar, "II. Abdülhamid'in Türk Kütüphaneciliğine Katkıları," Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2019, s. 17-18.

Oldu bu ‘âlî kütüb-hâne-i bî-misl ü sedîd

Hâtır-ı akdes-i şâhânesine etdi sünûh

Bâb-ı ‘âlîsine elzemdi bu te’sîs-i ferîd

Yâver-i hâsı kulu sadrı Cevâd Paşa’ya

Etdi te’sîsini fermân o şehinşâh-ı reşîd

Bâb-ı ‘âlîsini lutf u kereme etdi garîk

O veliyy-i ni‘am-ı a‘zam olan kutb-ı vahîd

Ne kerem fevk-i tasavvurda kerâmetdir bu

Rû’esâ vü ketebe kulları hep eyledi ‘îd

Etdiler fahr ile cândan o şehinşâha du‘â

Çıkıdı eflâke meserretle sadâ-yı tevhîd

Hâmî-i ‘ilm ü ma‘ârifdir o sultân-ı celîl

Âlem-i feyze küşâd eyledi bir devr-i cedîd

Ne kadar var ise ahlâk-ı fezâ’il-âyât

Oldu ol nûr-ı mücessemde dirahşân ü bedîd

Hubb-ı fillâha varır hubb-ı celîli billâh

Sâdıkânın iki dünyâda olur rûyu sefîd

Şu kütüb-hâne-i imkândaki her bir zerre

Oldu bir ‘âlî kitâb-ı hikem-i Rabb-i mecîd

O kütüb-hâne-i a‘zam niçe kim bâkîdir

Hazret-i Hak vere sultânımıza ‘ömr-i medîd

Sâye-i hazret-i şâhânede buldukda hitâm

Bâb-ı ‘âlîde bu dârü’l-kütüb-i feyz-resîd

Bu Emîrî dedi itmâmına târîh-i güher
Ne nefîs oldu kütüb-hâne-i Sultân Hamîd

(1312)

b. Musa Kâzım Paşa “T. XXXVIII”:

Hudâ ‘Abdu’l-hamîdün fâ’ik itsün
Sutûr-ı ‘ömr ü ikbâlin nücûma

Bu cây-ı bî-‘âdîli kıldı *ihyâ*
Cihânı sevk için kesb-i ‘*ulûma*

Didüm târîhini Kâzım dü bâlâ
Yapıldı bu kütüb-hâne ‘umûma

(1300/1882-83)

c. Musa Kâzım Paşa “XXXIX Dîger”:

Mutavvel bir kitâb-ı ‘ömr ihsân eylesün Allâh
Şehenşâh-ı mü’eyyed hazret-i ‘Abdu’l-hamîd hana

Cehâlet zulmetin imhâ için mülk-i celîlinden
Güneş gibi münevver bir eser vaz’ itdi meydâna

Bu terkîb-i güzîni gûş iden tahsîn okur Kâzım
Ne hoş târîhdür Kâzım ‘umûmî nev kütüb-hâne

(1300/1882-83)

4. Ayasofya Kütüphanesi (Sultan I. Mahmud)

I.Mahmud; Ayasofya, Fâtih, Süleymâniye camileri ve Galata Sarayı olmak üzere pek çok yerde kütüphane yaptıran, kütüphanelerin giderleri için çeşitli köyleri vakfeden, taşralardaki kıymetli eserleri toplatıp kütüphanelerde mufaza ettiren bir padişah’tır.¹²¹⁵ I. Mahmud tarafından kurulan bu kütüphaneler ile ilgili şairler tarafından kaleme alınmış pek çok tarih manzumesi bulunmaktadır. Söz konusu tarih

¹²¹⁵ Abdülkadir Özcan, “I. Mahmud”, *TDVİA*, C.27, Ankara, 2003, s. 348-351.

manzumeleri üzerine çalışma yapan Hatice Aynur (2014)¹²¹⁶, Ayasofya Kütüphanesi için -şairi belli olmayan iki tarih manzumesi hariç- toplamda yedi adet tarih manzumesi tespit eder. Şeyhülislâm Zeynî, Sâlik Efendi, Nebzî, Şeyhülisâm Es'ad ve Hanîf İbrâhim'e ait olan bu şiirler şunlardır:

a. Şeyhülislâm Zeynî:

Görenler tarh-ı metbû'ın dediler Zeyniyâ târîh

Bu nev dârü'l-kütüb îcâd-ı sultân-ı cihân-ârâ

(1152)

b. Sâlik Efendi “Târîh-i Kütüb-hâne-i Ayasofya”¹²¹⁷:

Şehenşâh-ı hümayûn-menkabe Sultân Mahmûd Hân

Sevâd-ı nüsha-i *innâ ce'alnâ* âyet-i kübrâ

Şeh-i re'fet-şemâ'il pâdişâh-ı ma'delet-şâmil

Muhîtü'l-cûd Misbâhü'l-hüdâ Mebsûtatü'n-na'mâ

Füsûs-ı mekremet *Mişkât*-ı hikmet Hermes-i hey'et

Nusûs-ı fitrat âdâb-ı belâgat *Nuhbetü'l-ârâ*

O şâh-ı fâ'ikü'l-eslâf kim *Telvîh*-i ikbâli

Bu gûne her *Mevâkıf* da olur *Tavzîh* icmâla

Nevâdir'dir bulunmaz sâ'ir *Eşbâh-ı Nezâ'ir*'de

Şihâh-ı Cevher-i ahlâkının *Kâmûs'ı* bî-hemtâ

Mutavvel'dir me'ânî-i beyân-ı nüsha-i vasfı

Müfid ü *Muhtasar Telhîs*'ini mümkün midür imlâ

O *Hizbü'l-azam* ü *Hırzû'l-emâni*'nin sabâh u şâm

Delâ'il kıldı *Hayrât*'a vücûdun sâni'ü'l-eşyâ

---

¹²¹⁶ Hatice Aynur, “I. Mahmûd’un (Ö.1754) Kütüphaneleri ve Tarih Manzumeleri”, Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe İsmail E. Erünsal’a Armağan, Hazırlayan: Hatice Aynur, Bilgin Ay-dın, Mustafa Birol Ülker, İstanbul: Ülke Armağan, 2014, s. 686-698.

¹²¹⁷ Hatice Aynur, a.g.e., s. 714-715.

Husûsâ şimdi bir hayra muvaffak oldu kim elhak
Nice hayriyye-i fâniyyeden *Mugnî* disem ahrâ

Harîm-i Ka‘betü’l-‘uşşâk olan bu beyt-i ma‘mûre
Bu gûne bir kütüb-hâne *binâsın* eyledi ibdâ

Gelen gelsin salâdur kâm-cûy-ı fenn-i şettâya
Künûzâtü’l-dakâyik oldu bu kütüb-hâne-i ‘uzmâ

Rasadgâh-ı fûnûna eyler idi bu câyı Felâtûn-veş
Bulunsaydı bu devr-i hurrem içre Bû ‘Alî Sînâ

Görenler tarh-ı matbû‘ın dediler Sâlikâ târîh
Bu nev dârü’l-kütüb îcâd-ı sultân-ı cihân-ârâ

(1152)

c. Nebzî “Kıt‘a 24”:

Şehen-şâh-ı mu‘azzam Hazret-i Sultân Mahmûdun
Vücûdı menba‘-ı ihsân olupdur nev‘-i insâna

Ser-â-ser ‘âleme sultân olursa tan degil zîrâ
İrişdi mâhîden lutfi o şâhın mâh-ı tâbâna

‘Aceb hayrâta sâ‘îdir muvaffak eylesün Allâh
Kemâle irişüp mazhar ola hem lutf-ı Mennâna

Husûsâ yapdırup bu beyti bunda ol kerem-kânı
Ki mahzen eyledi fikh u hadîs ü ‘ilm-i Kur‘âna

Hizâsında yapup bir mahfil-i kâh-ı behîştâsâ
Ola tâ o mücellâ-hâneye eyvân u kâşâne

Müzeyyen oldu Ayasofya hakkâ enderûn bîrûn
‘İbâdetgâh-ı Hakk oldu salâ erbâb-ı ‘irfâna

Gelüp tullâb-ı İstanbul sorarlarsa eger târîh
Digil Nebzî açıldı bâb-ı zîbâ-ı kütüb-hâne

d. Şeyhülislâm Es'ad "Târîh-i Dîger"¹²¹⁸:

Cenâb-ı pâdişeh-i heft-kişver-i 'âlem
Ki tâb-ı şevketi fer verdi mihr-i rahşâna

Ebû'l-futûh ü magâzî şeh-i 'adâletkâr
Vücûdu oldu şeref-bahş âl-i 'Osmâna

Cenâb-ı hazret-i Mahmûd Hân Gazî kim
Dem-â-dem olmada mazhar 'atâ-yı Rahmâna

Hemîşe tab'-ı hümayûnu mâ'il ü masrûf
Vücûh-ı hayr u müberrât u cûd u ihsâna

Yine bu dem dahi mahzâ hulûs-i niyyet ile
Mutâva'at edip ol şeh rızâ-yı Rahmâna

Musânnifîn-i selef rûhı cümle şâd oldu
Binâ olunca sa'âdetle bu kütüb-hâne

Yegân yegân hıdemât-ı şerîfesin ervâh
Mu'ayyen eylediler ehl-i 'ilm-ü 'irfâna

Emîn ü hâfız idüp İbn-i Hâzin'i anda
İmâm Fahr'ı re'îs ettiler o erkâna

Cebîn-sây-ı Hasîri olup o dergâhın
Bırakdı postunu Ferrâ kenâra pîrâne

Mutarrızî ve Harîrî çü pederdârı olup
Mü'ekkel oldu Kisâ'î ferâş-ı eyvâna

---

¹²¹⁸ Hatice Aynur, **a.g.e.**, s. 710-711.

Edip derûnunu tebhîr İmâm Mâverdi
Pür itdi ‘anberî Tîbî gümüş buhurdâna

Bulunca levn-i sefid ile rûh-i Beyzâvî
Temessül eyledi İbn Melek o cismâna

Tılâ-yı sîme ser-âgaz edince Sivâsî
O buk‘ayî Zehebî başladı zer-efşâna

Nakş-ı hurde-i Çîni ‘İmâd-ı Kâşî’yi
Hezâr reng ile zîb itdi çâr erkâna

Nigâh edeydi eger Zerkeşî o tezhîbe
Ederdi şemmelerin levha safha-i câna

Gubâr-ı dergehi ‘aks itdi çeşm-i Râgıb’da
‘Aceb mi bakmasa ger sürme-i Sıfâhân’a

Ya Taşkendî hemân kendi bu bizâ’a ile
Sezâ ya İbn-i Hacer’dır desem o bünyâna

Görüp derinde o gül-mîhî çeşm-i Haddâdî
Sarıldı hemçü Demîrî o bâb-ı zî-şâna

Cenâh-ı revzeni bahs etdirip *Sahâyif* den
Sarîr-i bâbı *Egânî* okutdı *İhvân*’a

Eyâ şehenşeh-i zî-şân halîfe-i devrân
Vücûdun oldu sebep-i râhat cihânâna

Sen ol hıdîv-i zamân ‘âdil ibn-i ‘âdilsin
Ki şânın âyeti tefsîr olundu devrâna

Bu hayr-ı pür-berekâtın dahi olup makbûl
Sevâbı sebt oluna tâk-ı ‘arş-ı Subhâna

Hezâr yümn ü sa'âdetle Es'adâ ericek
Bu nev hızâne-i ekmel temâm-ı pââyâna

Görüp o resmi Sinimmâr-ı çarh târîhin
Pesend edüp dedi zîbâ-binâ kitâb-hâne

(H.1152)

e. Şeyhülislâm Es'ad "Târih-i Kitâbhâne-i Hûmâyûn":

16

TÂRÎH-İ KİTÂBHÂNE-İ HÛMÂYÛN(x)

شمس برج العمل سلطان السلطين المينا	حضرت السلطان محمود خان قوا الراى الصوا
وهو ظل الله جل شانه في ارضه	بابه العالي خواقين الورى نعم الملك
قد بناه لطلب بيتا للكتب	ايلا رآلآ ررب وابتغار للشواب
امى بيت الكتب بل ياموز موضوع العلوم	بل محيط كامل جميع البجوامع بل نصاب
فائق اذ فاق في تنوير ابصار الفحول	فيه نور العين كالصباح والنور الشهاب
لا ينق نوان يتال ملقى الاله سر له	قد جرى كالعين منه البحر والنهر العباب
صاكر كثر وافيا بل جامعما جرم النسخ	اذ هو احكام ونى فصول المعنى من كل باب
صره نقد الفتاوى فيه مجموع لذا	تحفته الابرار قد كانت له لب البنا
انما هذا عطاء من لدن رب رحيم	حضرت السلطان محمود خان فيه قدنا
واحفظ اللهم والنصر والبق واهمى وانما	ربنا واجعل له خير الدار مستجاب

بابت دار البدار خا بلعز قائلا

دار كتب قد بنا السلطان محمود خان

(H.1152)

Şeyhülislam Es'âd'ın "Târih-i Kitâbhâne-i Hûmâyûn" başlıklı manzumesisi Hatice Aynur¹²¹⁹ şöyle çevirir:

"Adalet yıldızlarının güneşi, sultanların sultanı, esen rüzgâr, doğru görüş sahibi Sultan Mahmûd Han hazretleri"

"O, Allâh'ın yeryüzündeki gölgesi, yüksek kapısı, insanların hakanı ve ne güzel mercidir."

"Rabbinin nimetlerini ve sevabını umarak Allâh rızası için öğrencilere bir kütüphane inşa etti."

"Yalnız kütüphane değil, ilimler deryası, hatta her şeyi toplayan bir okyanustur, Alimlerin görüşlerini aydınlatmada yıldızların parıltısı gibidir."

"Ona denizlerin buluşma noktası denilse yeridir, ondan denizler ve nehirler fışkırır."

"O bir zengin hazinedir, pek çok kitap içerir, her konuyla ilgilenen için onda eser bulunur".

"Fetva mecmuaları ve özlü eserler vardır orada..."

"Bu Yüce Allâh'ın büyük bir lütfudur; Sultan Mahmûd Han bu işte isabet etmiştir."

"Allâhım, onu koru, muzaffer kıl, saltanatını daim eyle, esirge onu ve ona yapılan hayır duaları kabul et."

"Başlangıcı için şu bilmeceyle tarih düşürdük: Sultan Mahmûd Hazretleri bir kütüphane bina etti."

---

¹²¹⁹ Hatice Aynur, a.g.e., s. 709.

f. Şeyhülislam Es'ad "Târih-i Diğەر":

22
TÂRİH-İ DİĞER(×)

جندپادشہ داوا فرود و سایہ بار خدا خان محمود

شہزادری کہ بصد شوکت و در کشن بوسه که شاپان بود

این کتب خانہ زیبارا بسکہ می ساخت برای معبود

بخداوند جان این خیرت خواہم از حق شود مسعود

حوہر این بنجم شد تاریخ
نوکتب خانہ سلطان محمود

(H.1153)

Şeyhülislam Es'ad'ın "Târih-i Diğەر" başlığı altındaki Farsça manzumesi için Hatice Aynur¹²²⁰:

¹²²⁰ Hatice Aynur, a.g.e., s. 713.

“Allah’ın gölgesi, adaletli Mahmûd Hân ne güzel padişaktır”.

“Büyük debdebe sahibi padişahın eşiği, şahların hakanların öptükleri bir yerdir.”

“Onun bu çok hoş kütüphaneyi Allâh’ın rızasını kazanmak için yapması yeter.”

“Ey Esad, Allâh’tan dileğim, dünya padişahının yaptığı bu hayırlı işin onu mesut etmesidir. (Ona kutlu gelmesidir.)”

“Sözümün bu “cevher”i tarih olmuştur: Sultan Mahmûd’un yeni kütüphanesi...”

g. Hanîf İbrâhim¹²²¹

Hanîfâ ders edip dilde du‘â-yı devletin her dem

Bidâyetle nihâyet iki târîhin okur rengîn

Zihi dârü’l-kütüb hâlâ *binâ*-yı pâdişâhâne

Bi-hamdillâh edip Mahmûd Hân *ihyâ ‘ulûmu’d-dîn*

(1152)

5. Dâmâd İbrâhîm Paşa Kütüphaneleri

Osmanlı sadrazamlarından Nevşehirli Damad İbrahim Paşa; devrinde cami, medrese, mektep, sebil, çeşme gibi pek çok hayırlı eserlere imza atar. Bu eserlerden biri de kütüphanelerdir. Zira, Damad İbrahim Paşa Şehzâdebaşı ve Nevşehir’de kütüphane inşa ettirir.¹²²² Onun inşa ettirdiği bu kütüphanelere şairler tarih manzumesi yazarlar. Divanlardan yapılan taramalar neticesinde Nedîm, Hâtem, Şehdî ve Vak’anüvis Râşid’in söz konusu kütüphaneler için tarih manzumesi yazdığı görülür. Bu manzumeler şunlardır:

¹²²¹ Hatice Aynur, **a.g.e.**, s. 714.

¹²²² M. Münir Aktepe, “Nevşehirli Damad İbrâhîm Paşa”, *TDVİA*, C.8, İstanbul, 1993, s. 441-443.

a. Nedîm “Târih-i Kütüb-hâne Der-Nev-şehir”

Şerî‘at sâlikî Sultân Ahmed Hân Gâzî kim
Hemîşe kârı *temhîd*-i esâs-ı şer‘-i garrâdır

Cihânın mâlikî hâkân-ı emced kim celâletle
Vücûdu rûy-ı arz üstünde zıll-ı Hak te‘âlâdır

Şeh-i sâhib-zafer sâhib-kırân-ı heft-kişver kim
Gubâr-i pâyine şâhân-ı âlem çehre-fersâdır

Nigîninden misâl-i mihr ferr-i saltanat zâhir
Rikâbından çü izzet pertev-i şevket hüveydâdır

Vezîr-i a‘zam u dâmâdı ol hâkân-ı zî-şânın
Ki fenn-i himmet ü cûd u sehâda hayret-efzâdır

Gelelden devlet ü ikbâl ile ol sadr-ı vâlâya
Şeb u rûz ihtimâmı nazm-ı ahvâl-i re‘âyâdır

Cihânda arzûsu dil-harâb olmuşları ta‘mîr
Hemîşe pîşesi *hayrât* ile dünyâyı *ihyâ*dır

Nümâyândır yanında herkesin esrâr-ı pinhânı
Zamîr-i enveri gûyâ ki *mir‘ât*-ı mücellâdır

Sitanbul içre vü etrâfda bî-haddır âsârı
Husûsâ kim bu beytül-kütb-i âlî âlem-ârâdır

Derûnu gûne gûne nüsha-i dil-cû ile memlû
Birûnu zîb ü ârâyîş ile bî-misl ü hemtâdır

İçinde var nice cüzler kitâb-ı bî-mu‘âdil kim
Onun her birisi hayret-fezâ-yı İbn-i Sînâdır

Hele *ihyâ*-yı ilm ü fazl içün böyle eser yapmak
Cenâb-ı sadr-ı âlî-himmete tevfik-i Mevlâdır

Bununla hak bu kim âsâr-ı hayrın eyledi tekâmîl

Ki neşr-i ilme bâ'is hayr-ı vâlâ-şân-ı zîbâdır

Hudâ hem-vâre tevîk eylesin *hayrâta* bânîsin

Nice âsâr ola lutfundan onun nev-be-nev sâdır

Nedîmâ harf-i menkût ile tahrîr etdi târîhin

Bu beytül-kütüb-i âlî tarh-ı İbrâhîm Pâşâdır

(1140)

b. Hâtem “Târih-i Binâ-yı Kütüb-hâne Dâmâd Efendi”:

Yapılmaz idi hemân medreseyle dâr-ı kütüb

Muvaffak olmasa dâmâd efendi ihsâna

Takındı ikisi katmer-i şükûfe-i târîh

Ne hûb medresedir bu güzel kütüb-hâne

Du'â-ı hayr ile yâd eylesün senâ-hûbân

Ne hûb medresedir bu güzel kütüb-hâne

c. Şehdî “Bu Dahi Vezîr-i Sâlifü'l-beyân ve Müşârun Bi'l-benân (İbrâhîm Paşa) Hal-i Hayâtında Türbe ve Sebîl ve Kitâbhâne ve Medrese Bünyâdına Didügümüz Târîh-i Bî'adîldir”:

Cenâb-ı âsâf-ı âgâh-dil kerîmü's-şân

Semt-i hâne-tırâz Hudâ-yı 'arş-ı 'azîm

Figende bûd be-câmi zi mancınık-ı felek

Be-lutf-i Hak şode gülşen-serâ be-nâz-ı na'îm

Nihâde ber-kef-i û Hâtem-i Süleymânî

Cihân be-kâm-ı dileş gerd-i gerniş ü tâ'zîm

Ki şod vezîr-i âsaf nâzîr-i saîb-râ

Vekîl-i devlet dâmâd-ı şâh-ı heft-iklîm

Hezâr Ka‘be-i dilhâ sa‘y ü âbâd
Zi şefkat eş şode dilşâd bî-şümâr yetîm

Bedin şükûh vücûh-i kemâl-i câh u celâl
Kesîne dîde ki û cüz tevâzu‘ u terkîm

Be-hüsn-i hulk nevâzişgerî be-halk-ı cihân
Tekellüm eş be-tebessüm künân zi tab‘-ı halîm

Demî nebûd ez hâtır eş güzer ne koned
Çünîn bedâyi‘-i hayret-fezâ-yi çarh-ı le’îm

Ki dîd nakş-ı nigâr-ı cihân çü nakş-ı ber-âb
Vücûd-ı ‘âlem ü âdem fenâ-pezîr ü ‘adîm

Emel girifte dâm-ı hayâl-i pîç-â-pîç
Heves-firîfte keş-me-keş be-hırs-ı zemîm

Rubûde-dil ne şod în rek-bûy-ı fânî-râ
Ki ez riyâz-ı bekâ mîvezed nesîm ü şemîm

Ber (?) Hızr-ı hidâyet ü tevîk
Zuhûr yâfte âsâr û be-sûd-i ‘amîm

Bâ în peyâm-ı hadîs-i sahîh-i fahr-ı enâm
‘Amel nümûde be-cüs rızâ-yı Rabb-i rahîm

Ki pîş mürden-i merk âzmâ şodeni fermûd
Ki nârhâ şeved âzâde-ser ze kaydû’s-sîm

Be sâht türbe-i vâlâ be-zindegîpeşîn
Ki muzahhill şeved in mâsivâ zi kalb-i selîm

Derîzi mülk-i bekâ mî güşâde mî bürde
Güzergeh eş şode der-şâh-râh-ı bî-tevhîm

Mepors hikmet-i ın rāzhâ ez sâde dilân
Ki der-mecâz-ı hakikat-nümâst ‘akl u fehîm

Zi behr-i teşne lebân selsebîl geşt revân
Ki feyz-yâb şeved hass u ‘âm zi mâ’-i nâ‘îm

Her ân ki mîbahşed ın âb-ı hoş-güvâr u lezîz
Be neşve mîkoned âb-ı hayât-râ takdîm

Kitâb-hâne-i memlû zi nüshahâ-yi güzîn
Be der-hâne-i binâ kerd hücrehâ-yı kavîm

Çe hâne-i kütüb-i ın hemçü levh-i mahfûz est
Ki kudsiyân tavâf eş koned çü beyt-i harîm

Ki menşe’-i heme ‘ilm ü kemâl-i dürer-i ‘âlim
Şode zi nokta-i kün der-hükm be-hükm-i hakîm

Çü şod tamâm be hüsn-i hıtâm târîheş
Bebîn türbe-i zîbâ makam-ı İbrâhîm

Sezâ zi fazl-ı İlâhî berây-ı ın hasenât
Şoden be kasr-ı cinân sâhibeş be-kâm-ı mukîm

Bahâne hâhed İzîd behâ ne-mîcûyed
Be-‘afv-i cürm ü güneş pîşegân râ ez bîm

İlâhî ‘ömr-i ‘azîzeş mezîd bâd u bezîd
Ki üst mâye-i emn ü emân zi hısm-ı garîm

**d. Vak’anüvîs Râşid “Târîh-i Kütüb-Hâne-i Sadr-ı A‘zâm İbrâhîm Paşa Rahi-
mehu”:**

Vezîr-i a‘zam u dâmâd-ı dâver-i efhâm
Müşîr-i muktesidü’l-hazm u sâhibü’t-tedvâ

Semiyy-i cedd-i cenâb-ı peyem-ber İbrâhîm

Ki dehrden keremi oldu kâşif-i belvâ

Mahabbet eylemegin ehl-i ‘ilm ü ma‘rifete

Bu cây-ı pâkde yaptı bu gûne bir me’vâ

Kemâl-i zâtını bildürdi ehle ragbet ile

Eğerçi kendüsi ne fahr ider ne hod da‘vâ

Muvaffak olmadılar böyle mevki’-i pâke

Selefde hayr iden ashâb-ı himmet-i kusvâ

İçinde râhat ider tâlibân-ı ‘ilm anun

Güzel yirinde yapılda bu ahsen-i mesvâ

Gürûh-ı ehl-i hüner ne felek ne tâli‘den

Zamân-ı devlet-i lutfında idemez şekvâ

Ma‘âş kaydını da çekmez anda sâkin olan

Olinca böyle gerek işte hayr-ı zî-cedvâ

Tedârük itdi çok esbâb-ı neyl-i ma‘rifete

Velî bu hayr-ı cezîl oldu bâ‘is-i akvâ

Gelüp gören ‘ulemâ Râşidâ didi târîh

لد ار اس بنيا عالي التقوي

(1132)

6. Fatih Camii Kütüphanesi

I. Mahmud devrinde kurulan kütüphanelerden olan Fâtih Câmii Kütüphanesi üzerine yazılmış tarih manzumelerini tetkik eden Hatice Aynur (2014); Haşmet, Ni’met, Şevkî ve Vâsık olmak üzere dört şairin manzumesini tespit eder.¹²²³ Taranan divanlarda bu dört şairin manzumelerinden başka söz konusu kütüphane için yazılmış

---

¹²²³ Hatice Aynur, “I. Mahmûd’un (Ö.1754) Kütüphaneleri ve Tarih Manzumeleri”, 718-722.

başka bir tarih kıt'asına rastlanmamıştır. Bahsi geçen dört şairin manzumeleri şunlardır:

a. Haşmet “Târîh-i Kütüb-hâne der-Câmi-i Sultân Mehmed Fâtih be-Esâmî-i Kütüb İnşâ Kerde-bûd”:

Şâhenşeh-i mülk-i cihân İskender-i devr-i zamân
Ârâyiş-i kevn ü mekân sultân-ı Mahmudü'ş-şiyem

Şems-i Hidâyet'dir yüzü bedr-i *Dirâyet*'dir özü
Lübb-i Belâgat'dir sözü hâkân-ı İskender-hatem

Hallü'r-rumûz-ı müşkilât *Keşşâf*-ı râz-ı *Mübhemât*
Kenzü'l-künûz-ı mülhemât *Muhtâr*-ı şâhân-ı ehem

Mişkât-ı hıfzında her ân Misbâh-ı 'adliyle hemân
Tenvîr-i Ebsâr-ı cihân eyler o *Kenz*-i pür-himem

Alsa ele tîg u sinân hûn ola re's-i düşmenân
Olup *Şakâyık*-veş 'ayân *Bostân* rezm içre o dem

Ol *Ravza*-i bahr-i 'Atâ vüs'atde böyle vâkı'â
Bahr-ı Muhît olsa sezâ gül-gonce-i fazlında nem

Sarf-ı nukûd-ı himmeti yapıdı *Binâ*-yı devleti
Muhkem-esâs-ı şevketi kıldı şâh-ı muhteşem

Neşr-i 'ulûma sa'y edip Hakkâ kütüb-hâne yapıp
Vaz' eyledi nice kütüb etdi cihânı Mugtanem

Âsâr-ı şâh-ı kâm-kâr verdi 'ulûma iştihâr
Bir nüshanın sadrında var bin Me'haz-ı *Kasdü'l-Ümem*

Eşbâh u *Eşkâl*'i 'adîm *Gencîne-i Dürr-i Nazîm*
Nüzhetgeh-i tab'-ı selîm *Kenzü'l-Le'âlî*-i hikem

Haşmet dedim bir bî-bedel târîh-i garrâ tarhına
Tullâba bir kenzü'l-'ilim yapıdı şeh-i mülk-i kerem

(1159)

b. Ni'met "Târîh-i Kitâb-hâne-i Hazret-i Pâdişâh-ı Devrân Der-Kurb-ı

Ebü'l-Feth-i Sultân Mehmed":

Şeh-i çarh-âsitân Sultân Mahmûd Hân-ı Dârâ-der

Sezâ şâhân-ı 'âlem olsa dergâhında ruh-sûde

Misâl-i pertev-i hurşîd dehre ol cihânbanın

Zılâl-ı şevketi günden güne olmakda memdûde

Husûsâ ol şeh-i 'âlî-himem ecdâdî şâhânın

Olup âsârını *ihyâ*da mazhar 'avn-ı ma'bûde

Ebü'l-fethün niçe mevkufa zîbâ-nüşhası kalmış

Perîşân tâk-ı nisyân içre kim hâr u has âlûde

Olup vâkıf o şâh-ı *ekmel ihyâ-yı 'ulûm* etti

Ki yaptı böyle bir dârü'l-kütüb bu cây-ı behbûde

Edip gencîne-i hâssından ez-cümle kütüb ihsân

Derûnunda ki her fenden ola bir nüsha mevcûde

Hulâsâ bî-bedel dârü'l-kitâb-ı nev-zemîn oldu

Ki *mir'ât*-ı cihânda olmamış *eşbâhı* mevcûda

Hemân zât-ı hümayûnun *vikaye* eyleyüp Allâh

'*Înâyet* eyleye ecr-i cezîl ol şâh-ı zî-cûda

'Utârid tâk-ı çarha yazdı böyle Ni'metâ târîh

Zihî dârü'l-kütüb mes'ûd ola Sultân Mahmûd'a

(H. 1155/M. 1742)

c. Şehrî “Târîh-i Kütüb-hâne-i Hazret-i Pâdişâh-ı Sultân Mahmûd Hân der-Câmi‘-i şerîf Sultân Mehmed”:¹²²⁴

Şehenşâh-ı zamân Sultân Mahmûd Hân Gâzî’nin

Bütün dünyâ onun âsâr-ı pâk-inşâsına hayrân

O öyle hayra mâ’ildir ki cidd ü sa’y eder her dem

Zamân-ı devletinde eyleye bu dehr pür âbâdan

Niçe *hayrât*-ı ‘âlîye muvaffak oldu devrinde

Cihân-ı köhne[y]i ma‘mûr kıldı kalmadı vîrân

Ebû’l-feth-i bilâd olan Mehemmed Hân-ı magfûrun

O ‘âlî câmi‘-i a‘lâsına eltâf edip bu ân

Ne nâzik yaptı bir dâr-ı kütüb kim kıldı nev bünyâd

Dem-â-dem anda ta‘lîm-i ‘ulûm eyleyeler her ân

Ne dil-cû resm ile elhak *binâsı* müntazır olmuş

Görenler bârekallâh deyü hep eyledi istihsân

Ede makbûl dergâhında bu âsârını Barî

‘*Înâyet*-i kerem ile ede ecr-i füzûn ihsân

Dedim bir mısra‘-ı menkût ile târîhini Şehrî

Bu dârü’l-kütübü nâzik-i zîbâ yaptı Mahmûd Hân

d. Vâsık “Târîh-i Kütüb-hâne-i Şehenşâhi”:

Cenâb-ı Hazret-i Sultân Mahmûd

Vücûdun hıfz ede Allâh tebârek

Olupdur ‘adl u dâdı hem cihângîr

Ne Hûşeng etdi anı ne Siyâmek

---

¹²²⁴ Hatice Aynur, “I. Mahmûd’un (Ö.1754) Kütüphaneleri ve Tarih Manzumeleri”, s. 720-721.

Derûnunda musammem olmuş idi

Kütüb-hâne binâsı ana meslek

Ebu'l-fethin revânın etdi şâdân

Metâf u 'avn-i tullâb oldu gerçek

'Acâ'ib mevki'inde etdi bünyâd

Zihî cây-ı tettebbu' sad tebârek

Çün itmâm eyledi 'avn-i Hak ile

Nevâdir nüshalar vaz' etdi yek yek

Mahall-i müşkili hall eyler ehli

Olur zihni güşâde bunda bî-şek

Duhûl etse ana bir kerre Vâsık

Tettebbu'yla eder hayrı yek-â-yek

Bu nev-tarha denir nâ-çâr târîh

Zihî beytü'l-kütüb bâdâ mübârek (Sene 1154)

7. Hacı Beşir Ağa Kütüphanesi

En ünlü harem ağalarından olan Hacı Beşir Ağa, bilhassa I. Mahmud devrinde önemli mevkilerin tayinlerinde nüfuz sahibi olur, ilim ve maarif ehlini himaye eder ve pek çok hayır eseri yaptırır. Cami, mektep, medrese, sebil gibi eserlerin yanında Eyüp, Medine, Zîştovi gibi bölgelerde kütüphaneler inşa ettirir.¹²²⁵ Hacı Beşir Ağa tarafından inşa ettirilen bu kütüphaneler ile ilgili Rahmî Kırımlı¹²²⁶ ve İbrâhim Hanîf tarih kıt'ası kaleme alır. Bu kıt'alar şunlardır:

---

¹²²⁵ Abdülkadir Özcan, "Hacı Beşir Ağa", *TDVİA*, C. 5, İstanbul, 1992, s. 555.

a. Rahmî Kırımlı “Tarih-i Kütüb-hane-i Ağā-yı Dārü’s-s’âde El-Hac Beşir Ağa

Tārīḥ-i Kütüb-hane-i Ağā-yı Dārü’s-s’âde El-ḥac Beşir Ağa

نور السلاطين عن ملك عن شريف	محمود بن سببا سو فورم شبا
تد اطر بالناس الخيرات مخدعا	فراوده امد في اقبال حطرا
تفصيل احوال السلطنة مختص	فانظر الى جوده الاضداد مختصا
علم ساجدة من شبا ساجدة	في لبعه سورة الاضداد اصطب
يداه يجمع بكونه من ساجدة	محط راجحة يستحقه الزمبا
حصن وقاية للملك طاعة	و طاعة ارحم بجزايق اوبا
قد صار ديرة كسنا من الحكم	لمن ان عرفت دايما وادايما
اما ترى جوده الاماير من مختص	دلت على قدراتها نقد مختصا
كثر الندى اعنى الحاج ليشير نعم	طوبوا لنعم كرا كسنا من مختص
نقدش في العلم زاوية	حكمت بام عريضة اذينة مختصا
دع بوضع الصحاح السنة المختص	
جهت لحد كرا كسنا من مختصا	

Sene 1157

b. İbrâhîm Hanîf, “Târih-i Kütübhâne-i Münif-i Hazret-i Âgâ-yı Dârü’s-Sa’âdeti’Şerif”

Cenâb-ı zî-me‘ârif hâfız-ı Dârü’s-sa‘âdet kim
Müretteb nüshadır zât-ı şerîfî ‘ilm (ü) ‘irfâna

Kef-i vâlâsıdır şîrâze-i mecmû‘a-i re’fet
Derûnu mahfaza şeklinde evrâk-ı perîşâne

Sühanda etdirirdi ser-fürû hem-‘asr olaydı ger
Reşîd ü ‘Örfî vü Câmî vü Hâkân u Selmân’a

O sâhib-hayrın âsâr-ı kefiyle işbu mevki‘de
Mu‘ayyen iktisâb olsun divâr-ı bâb-ı tab‘âna

Yapıp bir mekteb-i zîbâ ile bu mevzî‘-i pâki
Felâtûn-ı hakîkat kıldı bu tavr-ı hakîmâne

Ki tıflânın olunca kâbiliyyet tab‘ına lâyiğ
Bu mahmil mâye-i kesb olsun ‘ilm-i ‘izzet-‘ünvâna

Derûnunda bu kenzin lafz yok nâyâbdır zîrâ
Ki şâmildir esâs-ı muhkemi Âga-yı zîşâna

Cihân olsun hemîşe müstefîd-i metn-i eltâfi
Hüdâ her hâlde tevîk ede ol-mükremetkâna

Hanîf efkendesî der gayrı menkût-ıyla târihi
Düşürdü bir güzîde beyt-i vâlâ-yı zarîfâne

Yine erbâb-ı isti‘dâd istimdâd-ı zâd etsin
Beşîr Âga medâr-o ‘ilme yaptı nev kütüphâne
(1157)

8. Kapudan Mustafa Paşa Kütüphanesi

“Kaptan-ı Derya”, “Atlamacı” unvanlarıyla tanınan Kaymak Mustafa Paşa, 18. yüzyılda yaşamış olan ve çeşitli imar faaliyetleri icra eden bir devlet adamıdır.

Kuleli Bahçe Mescidi, Üsküdar Kaptan Paşa Camii, Kasımpaşa Kara İmam Mektebi gibi çeşitli faaliyetlerinin¹²²⁷ yanında kütüphanesinin bulunduğu görülür. Nitekim Münif Antâkî divanında “Târih-i Kütüb-hâne-i Kapudan Mustafa Paşa” başlığı altında şu tarih manzumesi bulunmaktadır:

Münîf Antâkî “Târih-i kütüb-hâne-i Kapudan Mustafa Paşa”:

Hıdv-i mesned ü ‘izzet müşîr-i âsmân-rif‘at

Dilîr-i Kahramân-savlet vezîr-i Âsâf-isti‘dâd

Kapudan-ı kerem-bahşâ cenâb-ı Mûstafâ Paşa

Hüner-ver dâver-i müşkil-küşâ dâna-dil ü nakkâd

Sühan-senc ehl-i perver kâmkâr-ı ma‘delet-güster

‘Adîl-i Hâtem ü Ca‘fer kerîm-i mekremet-mu‘tâd

O düstûr-ı suhandân ol medâr-ı şöhret-i ‘irfân

O gerdûn-rütbet ü şân ol melâz u mafhar-ı endâd

Masîr-i derd-mendân dest-gîr ü kehf-i melhûfûn

Ki nûr-ı feyzi itdi çok çerâg-ı mürdeyi îkâd

Du‘âda Güstehem-cûd u sehâda Ca‘fer ü Hâtem

Dahî ahrâz-ı eşât-ı hürnerde sâhib-i ‘abbâd

Zamânında o denlû kâm-rândür ehl-i ‘irfân kim

Zamân-ı devlet-i Abbâsiyânı eylemezler yâd

Vezîrân-ı selefde hak bu kim gûş itmedük böyle

Hem ehl-i fazl u dâniş hem nesak-perdâz-ı ‘adl ü dâd

Hemîşe nakd-i vakti cümle masrûf-ı fezâ’ildür

Anunçün itdi (çok) cem‘-i kütüb ol ‘umde-i emcâd

---

¹²²⁷ Erkan Atak, “Kaptan-ı Derya Kaymak Mustafa Paşa’nın İstanbul’daki İmar Faaliyetleri”, **Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Sonbahar Özel Sayı, Ekim 2020, s. 168-181.

Kemâle ihtimâmen dahî şân-ı ‘ilme ikrâmen

Sa‘âdet-hânesinde itdi dâr-ı kütüb bünyâd

O bünyân-ı müferrih tarh-ı vâlâ sakf-ı dil-cûya

Şu resme hurde-kârı nakşlar tarh eyledi üstâd

Olur engüş-i hayret hâmesi destinde ger biz kez

Nukûş-ı dil-firîbin itse seyr im‘ân ile Bih-zâd

Bülend ü dil-keş oldı ol kadar kim idemez tanzîr

Kazâ mi‘mâr olup sidre-sütûn olsa felek ırgâd

Derûnı mecma‘-ı esnâf-ı te‘lifât-ı ‘irfândur

Olunsa tesmiye şâyestedür ana ‘âlem-âbâd

Bu pâkîze binâ-yı şâmi hü‘l-erkânı kıl yâ Rab

Sabâh-ı haşre dek ber-pâ-yı temkîn râsi hü‘l-evtâd

Ola ol âsaf-ı vâlâ-nijâdun dahı sıhhatle

Hudâyâ gün-be-gün ikbâl-i ‘ömrü devletimüz dâd

Münîfâ sûy-ı hâtifden işitdüm didi târihin

Ne zîbâ oldı bu dâr-ı kütüb hakkâ mübârek bâd

(1143/1730)

9. Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi

III. Osman ve III. Mustafa devri sadrazamlarından Koca Ragıp Paşa, devlet adamlığının yanı sıra şairliği ve çeşitli eserleriyle de tanınır. Kaynaklara bakıldığında zengin bir kütüphanesinin olduğu görülür. Mektep, şadırvan ve kütüphane yaptırma isteği içerisinde olan Koca Ragıp Paşa’nın bu isteği sonuç verir ve 1176/1763 yılında söz konusu yapılar inşa edilir.¹²²⁸ Yaptırılan kütüphane ile ilgili şairler tarafından tarih kıt’aları kaleme alınır. Nevres-i Kadîm ve Yahyâ Tevfik divanlarında görülen bu kıt’alar şunlardır:

---

¹²²⁸ İsmail E. Erünsal, “Râgıp Paşa Kütüphanesi”, TDVİA, C. 34, İstanbul, 2007, s. 406-407.

a. Nevres-i Kadîm “Târîh-i Kütübhâne-i Râgıp Paşa”:

Sadr-ı mifzâl-i şehenşâh-ı hümayûn-mesned
Mecmâ‘-ı fazl u hüner Hazret-i Râgıp Paşa

O hünermend-i Felâtûn-şiyemin zâtını Hak
Eylemiş nüshâ-i ahlâka müsellema ma‘nâ

Mümtezic zâtı ile fazl o kadar kim olunur
Nakş-ı pâyından anın lafz-ı kemâl istinbâ

İdüp inşâ bu kütübhâne-i bâlâ-tâkî
Kıldı esrâr-ı ma‘âniyle derûnın imlâ

Revzeni bâb-ı kütübhâne-i levh-i mahfûz
Bâbı reşk-i nühümîn-manzar-ı çarh-ı bâlâ

Bî-nukât nüshâ-i tefsîri gibi Feyzî’nin
Nevresâ tâkına bu matlâ‘-ı târîh sezâ

Bu kütübhaneyi Allah içün itdi *ihyâ*
Sadr-ı hurşîd-‘alem Hazret-i Râgıp Paşa

b. Yahyâ Tevfîk “Târîh-i Kütüb-hâne-i Râgıp Paşa”:

Hoşâ dâru’l-kütüb mecmu‘a-i ‘irfân-ı müstesnâ
Müretteb-sâz-ı nev-şîrâze-i sad-fenn-i lâ-yühsâ

Debîr-i sun‘ u münşî-i ezel tertîb idüp yapmış
Vezîrî kıt‘a nev-mecmu‘a-i mergûbedür hakkâ

Bu nev-mecmu‘anın zer şemsesi gül-mîh-i tâkîdür
Kitâba her taraf tahrîr olunmuş enfes-i a‘lâ

Güzîde nev-sade fdür *bahr-i zehhâr*¹²²⁹-i ma‘ârifde

Ki andan münselik târ-ı nigâha sad *dürr-i yektâ*

Bu bendergâhı ‘irfânun olur her destgâhından

Nesîc-i ser-keşi’r-rakş minvâl-i fûnûn peydâ

Kitâb u sünnete evrâk rızâ-yı Hakkı müstecleb

Bu gûne hayra mazhar oldu sadr-ı mekremet-pîrâ

Nizâm-ı memleket nûr-ı cemâl-i şâhid-i devlet

Fürûg-ı saltanat rûh-ı sadâret revnak-ı dünyâ

Semi-i fahr-ı ümmet Râgıb-ı erbâb-ı haysiyyet

Be-hem-sâz-ı kemâlât u ma‘ârif sâ‘ibü’l-ârâ

Hulâsâ ma‘nî-i seyf ü kalemde müstefâd olmuş

Celî bir nükte-i mergûbedür ol zât-ı bî-hemtâ

Biri ser-dâd-ı emri biri rûmâl-i pey-i kilki

Odur fermânda kûtb ü ketâ‘ib dâver ü dâna

İdüp âbiş-i hor-ı fazlından icrâ cedvel-i sîmîn

Ter ü hem-dem bahâr itdi riyâz-ı ‘ilmi ser-tâ-pâ

Yed-i re’y-i rezîn ü dikkat-i fikr-i metîniyle

Mahall-i lâyıkında kıldı bir hısn-ı hasîn ibnâ

Bakılsa çeşm-i im‘ân ile anda cem‘ olan nüsha

Kitâb-ı metn-i fazl u dânişin şerh itmede gûyâ

Olup makbûl-i dergâh-ı Hudâ hayr u müberrâtı

Nice ‘ömr-i tavîl ecr-i cezîl ihsân ide Mevlâ

---

¹²²⁹ Neşredilen divanda “zühhâr” olarak okunmuştur.

Didi târîh-i itmâmın kemîne bendesi Tevfik

Bu dâru'l-kütbi ibnâ kıldı li'llâh Âsaf-ı dâna

(H.1175/ M.1762)

10. Lefkoşa Kütüphanesi

Kıbrıs Türklerini aydınlatmayı düşünen II. Mahmud, Lefkoşa'da bir kütüphane yaptırır ve bu kütüphaneye kitaplar hediye eder. Padişahın söz konusu ihsanına karşılık ada halkı da padişaha kaside sunmak ister. Hasan Hilmi Efendi'nin arzu edilen kasideyi yazacağı düşünüldüğünden durum kendisine arz edilir.¹²³⁰ Neticesinde Hasan Hilmî Efendi kırk sekiz beyitlik şu şiiri yazar:

a. Kıbrıslı Hilmî “Lefkoşe’de Kâ’in Kütüb-hâne İçün Merhûm Müftî Hilmî Efendi’nin Târîhidir”:

Kitâb-ı kâ'inâta sebt olup evsâf-ı şâhâne

Okunsun haşre dek âyât-ı hayrât-ı mülûkâne

Şehenşâh-ı megâzî-pîşe Mahmûd Hân-ı Sâni kim

Senâsı vâcib olmuş evvel âhir ehl-i îmâna

Müsellem vâsf-ı zâtı oldu seyfü'n min süyûfillâh

N'ola meslûl olursa tâ-be-mahşer ehl-i tугyâna

Ricâl-i devletinden ‘add olup saff-ı ricâlullâh

Gelip bî‘at ederler cümlesi ol kutb-ı devrâna

İmâm-ı A‘zam’ıdır Müslimîn’in zât-ı pür-cûdu

Vücûdu verdi revnak mezheb-i Muhtâr-ı Nu‘mân’a

Müceddiddir vücûd-ı es‘adî bî-şübhe bî-mânî‘

Bakıp *Üss-i Zafer*’de vâkıf ol te’sîs-i bürhâna

Yed-i Beyzâ ile tenvîr eder da‘vâ-yı tecdîdi

Nice Fir‘avn’ı gark eyler nihâyet bahr-ı hüsrâna

¹²³⁰ Harid Fedai, “Hilmi Efendi’nin İstanbul Günleri”, *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, S. 1, Mayıs 2017, s. 9-14.

O mahmûdü'ş-şemâ'il mazhar-ı sırr-ı Muhammed'dir

Düşer elbet Ebû Cehl-i Mu'ânîd câh-ı hizlâna

Vücûd-ı eşrefi esdâf-ı dehrin *dürr-i muhtârı*

Kef-i gevher-feşânı haclet-âver ebr-i nîsâna

Eger müşkil ise ma'nâ-yı nassı "*fâdribû minhüm*"

Anı tefsîr eder 'alâka-i şemşîri devrâna

Sahîhin siper-i şemşîr ü kilkinden rivâyetdir

Ehâdis-i gazâ âsâr-ı şevket sem'-i ekvâna

Mümehheddir usûl-i devleti şer'-i metîn üzre

Bu hey'etle ne mümkün rahne gelmek öyle bünyâna

Edip galtîde-i lahd-i fenâ erbâb-ı ilhâdı

Kitâb u sünnetin ahkâmın icrâ etdi merdâne

Zafer nusret iki binbaşısıdır gûyâ rikâbında

Ne semte 'azm ederse devlet ü 'izzetle şâhâne

Rüsûm-ı *Mushaf*-ı İslâm'ı anlar etdiler tashîh

Hatâdan hıfz edip nusret vere Hakk Âl-i 'Osmân'a

Bi-hamdilillâh çıkıp mehdî-i şemşîr-i cihân-gîri

Ser-â-ser ümmet-i 'Îsâ'yı da'vet kıldı îmâna

Revâdır 'Asker-i Mansûre'ye Hızr olsa sancak-dâr

Salınca rûbehân-ı düşmen-i dîn üzre şîrâne

Ebû Müslim gibi var Müslimîn'e nice ser-leşker

Sunûf-ı 'asker-i İslâm içinde cümle ferzâne

Teber-dârân-ı ceyşin nusretiyle eyleyip tedmîr

Teberden geçdi erbâb-ı teberrâ semt-i nîrâna

O bedr-i âsmân-ı dîn ü devlet her gazâsında
Gazâ-i Bedr-i Kübrâ hâletin gösterdi devrâna

Zemîne ‘aks eden şimdi anın envârıdır ancak
Murassâ‘ tîg-ı cevher-dârın asmış ‘arş-ı Rahmân’a

Anın Bahr-i Sefîd-i devletinde belde-i Kıbrıs
Hemân bir fülkedir ser-beste-i mirsâ-yı tersâne

Sünûh-ı himmeti mevc-i havâdisden kılıp me’ mûn
Bi-hamdillâh selâmet lenger-endâz oldu limâna

Mühimmât-ı cihâd esbâb-ı istihkâmı müstekmil
Fakat noksân idi tullâb-ı ‘ilme bir kütüb-hâne

Kitâbın nedretinden bakmayıp tahsîle tâlibler
Ederler idi ancak hasr-ı matlab hıfz-ı Kur’ân’a

Velî icrâ-yı ahkâm-ı şerî‘at hakk (u) ‘adl üzre
Tevakkuf eyler elbette fûnun-ı ‘ilm ü ‘irfâna

Husûsen ‘ilm-i tefsîr ü hadîs ü fikhî kesb etmek
Menût olmuş nice âlât ile tahkîk u îkâna

Bu ma‘nâ ‘aks edince kalb-i pür-nûr-ı hümayûna
Î‘ânet kasd edip şer‘-i şerîfe pâdişâhâne

Olup Lefkoşe’de emriyle bu dârü’l-kütüb inşâ
Taleb-kârân-ı ‘ilme mazhar etdi lutf u ihsâna

‘Umûmen ehl-i İslâm-ı Cezîre oldular mesrûr
Olunca beldeye bu yâdigâr-ı ‘ahd-i şâhâne

Selâtîn-i selefden misli meşhûd olmamış zîrâ
Zamân-ı feth-i Kıbrıs’dan gelince tâ ki bu âna

Meger hâlâ serîr-ârâ-yı ‘adle eylemiş tahsîs
Mukadder etmemiş bu hayrı Hakk eslâf-ı şâhâne

Nice dârü’l-kütüb gencîne-i ecnâs-ı cevherdir
Ve şâhü’l-sadr olur her dânesi hûrân ü gılmâna

Budur ol *kenz-i lâ-yefnâ* ki artar sarf olundukça
Anın’çün men’ olunmaz gelse sâ’il müstefidâne

Bu ol *misbâh*-ı pertev-zâ-yı bezm-ârâ-yı dânişdir
Ki etrâfında tullâb-ı ma‘ârif cümle pervâne

Hemîşe sohbet-i ehl-i dil ü dânyâ mâ’ildir
Açılmaz bâb-ı istignâ-pesendi şahs-ı nâdâna

Binâ olmuş degildür belde-i Kıbrıs’da hâkka kim
Ne böyle bir kütüb-hâne ne bu tarz üzre kâşâne

Egerçi fâtihi Sultân Selîm-i Sânî ammâ kim
Bekâ-yı feth ile fâtilh denir hâkân-ı devrâna

İki fâtilh ile târîh-i fethin fehmi idip evvel
Du‘â kıl fâtilh-i sâni olan sultân-ı zî-şâna

Sırât-ı müstakîm üzre olup bâkî vü pâyende
Îlâhî devletin peyveste kıl tâ yevm-i mîzâna

Verip şeh-zâdelerle tâc ü tahta zînet ü revnak
Ola evlâd ü emcâdıyla mazhar feyz-i Sübhân’a

O Sıddîk-ı serîr-i mesned-ârâ-yı hilâfet kim
Hilâfında bulunmak rahnedir erkân-ı îmâna

Cihân ‘ahd-i ‘Ömerveş bânî-i ‘adli ile ma‘mûr
Ola iklîm-i a‘dâ darb-ı şemşîriyle virâne

Olup vasfında huzzâk-ı ma‘ânî tıfl-ı ebced-hân

Tufeylî pâyesiyle ben de saldım hân-ı ihsâna

Ben ol mûr-ı hakîrem fehm edip ‘aczim kelâmımda

Tebessüm ‘ârız olmak muhtemeldir ol Süleymân’a

Süleymân-ı zamân kim Âsaf İbn-i Berhıyâ gelse

Öpüp mühr-i hümayûnun düşer telsîm-i dâmâna

Tevârî eyleyip Lefkoşe’de bir kûşede Hilmî

Du‘â-yı devletin evrâd edindim müstmendâne

Sihâh-ı cevherîden eyledim târîhini tahrîr

Fünûn-ı ‘ilm ile sa‘d oldu bu vâlâ kütüb-hâne

(Sene 1244)

11. Mehmet Paşa Kütüphanesi

Sadrazam Tiryaki Hacı Mehmed Paşa tarafından yaptırılan bu kütüphane¹²³¹ için yapılan taramalar neticesinde Nevres-i Kadîm ve Feyzî Halilpaşazâde’nin tarih manzumesi kaleme aldığı görülür:

a. Nevres-i Kadîm “Târîh-i Kütübhâne-i Eş-Hâc Mehemed Paşa”

Bahr-i zehhâr-ı himem kenz-i kerem sadr-ı kerîm

Nesak-ârâ-yı hikem Hacı Mehemed Paşa

Sînesi *mecmâ’-ı bahreyn-i ‘adâletdir anın*

Mülteka’l-ebhar iki destine dirlir ‘urefâ

O bihîn-nüşhâ-i garrâ-yı hüner kim vaktin

Sarf idüp eyledi tahsîl-i rızâ-yı Mevlâ

Niyyeti muttasıl âsâr-ı müberrâta karîn

Her dem endîşesi *ihyâ-yı ‘ulûm-ı şettâ*

¹²³¹ Özge Öztekin, XVIII. Yüzyıl Divan Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri Divanlardan Yansıyan Görüntüler, Ankara, Ürün Yayınları, 2006, s. 667.

İdüp eczâ-yı perîşân-ı kulûbı te' lîf
Kıldı ez-cümle bu dârû'l-kütüb-i pâki binâ

Bî-bedel dâr-ı kütüb kim der ü dîvârından
Şu kütübhâne-i eflâk iki üç kat ednâ

Sakfı dîbâce-i cân-perver-i tefsîr gibi
Câ-be-câ hücreler ebvâb-ı kitâb-ı fetvâ

Uymış ol rütbe *binâsı*yla zemîni sanılur
Hîta-i lafz-ı münâsibde muvâfık ma' nâ

İde bânisini Hak mesned-i devletde mukîm
'İzzet ü haşmet ü iclâl ile tâ rûz-ı cezâ

Didim itmâmına bir beyt-i dil-ârâ Nevres
K'oldı her mısra' ı târîh-i dil-âvîz ü resâ

Bârekallâh zihî kenz-i kütüb dâr-ı 'ulûm
Tarh-ı pâk ile *binâ* itdi Mehmed Paşa

(H. 1160)

b. Feyzî Halilpaşazâde “Târîh-i berâ-yı kitâbhâne-i Mehmed Paşa”

Zıll-i Hak Hazret-i Sultân-ı Cihân Mahmûd Hân
Ki şehinşâh-ı ekâlîm ü memâlik-i ârâ

Devlet ü saltanatın Hazret-i Hak dâ'im idüp
Eyleye zât-ı şerîfini hatâdan ihfâ

Olan ol Pâdişeh şimdi vezîr-i a' zâm
A' nî sâhib-i himem ü cûd Mehmed Paşa

Kıldı mi' mâr keff-i mekremeti bu resme
Tarhile böyle kitâbhâne-i Pâkîze-binâ

Zihî bünyâd-ı şeref-bahş zihî hayr-ı celîl
Ki ider mürde-dil-i müşkili hall ü *ihyâ*

Cây-ı fazl u edeb ü fen ve ‘ulûm u ‘irfân

Mevzî‘-i pâk ve mahal-i ferah-ı rûh-efzâ

Kütüb-i enfüse-i nâdireden memlûdur

Cevher-i pâk ile bir genc-i defindir gûyâ

Ne sa‘âdet bu ki her kim gele sâhib-hayra

İstifâde ide itdikçe ana hayr du‘â

Tarh u resmini görenler didi istihsânen

Zîb ü zîbnede ne hoş câ-yı binâ-yı vâlâ

Yesserallâhu lehü‘l-birr ü ve ecren ahsenen

Zâlike‘l-hâyr u lekad sâre makâmen a‘lâ

Düşdü bâ ‘avn-ı Hak itmâmına iki târîh

Feyziyâ böyle dü mısra‘la mücevherle ana

Kıldı ma‘mûr kitâbhâne-i Vâlâ lillâh

Zihî zîbâ eser-i pâk-i Mehemmed Paşa

(H. 1160)

12. Molla Murad Kütüphanesi

Rumeli Kazaskeri Damadzâde Mehmed Murad Efendi tarafından 1189/1775 yılında yaptırılan kütüphane¹²³² için Zübeyde Fitnat şu tarih kıt’asını kaleme alır:

Zübeyde Fitnat “Târih Berây-ı Kitâb-hâne-i Damâd-zâde Mehemmed Murâd Efendî

Cihân-ı cûd u re’fet âf-tâb-ı matla‘-ı himmet

Meh-i bürc-i fazîlet sadr-ı vâlâ-yı kerem-pîrâ

Güzîde-necl-i ‘ali-şânı Dâmâd-zâd Efendînin

Murâd Molla Efendi Hazreti ol zât-ı bî-hemtâ

---

¹²³² İsmail E. Erünsal, “Murad Molla Kütüphanesi”, *TDVİA*, C. 31, Ankara, 2020, s. 188.

Medâr-ı iftihâr-ı hanedan-ı İbn-i Minkârî
Kerîm ü kâm-rân u fâzıl u hem kâmil u dâna

Ebu'l-Hayr eylemekden künyesin cedd-i kerem-kârı
Bu zâtın masdar-ı hayr oldugın imâ imiş hakkâ

O sadr-ı muhterem ‘âlî-himem memdûh-ı ‘âlem kim
Nu nev dârü'l-kitâb-ı bî-‘adîli eyledi inşâ

Te‘âl-Allâh zehî vâlâ eser zîbâ kütüb-hâne
Münevver kubbe-i ‘âlisi tâk-ı çarhdan bâlâ

Hoşâ zîbinde resm u pâk u dil-keş kim ider elbet
Bedî‘ü'l-tarh-ı matbû‘ın gören tahsîn-i müstevfâ

Binâ kıldı bu hayr-ı pâki el-hak *sarf* idüp himmet
Vire ‘izz ile *maksûd*ın dü ‘âlemde hemân Mevlâ

Kılup mazhar hemîşe böyle hayrât u müberrâta
Hudâ ‘ömrin füzûn ikbâlin itsün dâ‘im u ber-câ

Didim tahsin birle Fıtnatâ itmâmına târîh
Zehî tarh-ı bihîn oldı bu nev dârü'l-kütüb hakkâ
(1189)

13. Nûr-ı Osmâniyye Kütüphanesi

I.Mahmud’un yaptırmaya başladığı külliyesinde kurmayı planladığı kütüphane, III. Osman devrinde tamamlanır. III. Osman yapımı tamamlanan kütüphaneye kendi adına izafeten Nûr-ı Osmânî adını koyar.¹²³³ Ömrünün sonlarında bu kütüphanede hâfız-ı kütüp olarak çalışan Tab’î Siyâhizâde¹²³⁴, “kütüphane” redifli şiirinde muhtemel ki söz konusu kütüphanede mevcut olan kitap isimlerine yer verir:

¹²³³ İsmail E. Erünsal, “Nuruosmaniye Kütüphanesi”, TDVİA, C. 33, İstanbul, 2007, s. 266-267.

¹²³⁴ Sadık Yazar, “TAB’Î, Siyâhî-zâde Alî b. Şeyh Mehmed”, Çevrimiçi: Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/tabi-sipahizade-ali-efendi>. Erişim Tarihi: 15 Kasım 2023.

Tâb'î Siyâhizâde “Kasîde-i Müştemile Berây-ı Esâmî-i Kütüp ki Be-her Yek İsm-râ Manâ-yı Münâsib Şud Be-Makâm ve der- Zimneş Târîh-i Kütüphâne-i ‘Osmâniyye Der-zemen-i Kâtibü’l Haremeyn İbrâhim Efendi”

Gül-i esrâr-ı bismillâh *gülistânı* kütüb-hâne

Makâm-ı hamdulillâhın fetih-hânı kütüb-hâne

Muhakkak *câmi ‘ül-Kur‘ân* durur hıfzındadır *Furkân*

Kılar tahsîn Cezûlî görse bu şânı kütüb-hâne

Eger keşf ise *maksûdun* budur *keşşâf(-ı)* her müşkil

Me‘âlim mihtemî (?) ‘Allâme Kâşânî kütüb-hâne

Hanîfi Kurtubî Hâzin olurdu irse bu kenze

‘Uyûn-ı ‘ilm-ile sîretde Hayyânî kütüb-hâne

‘Arûsân-ı tefâsîri eger hazra nikâb içre

Görürse bil *‘arâisden* geçer Vânî kütüb-hâne

Meşârikdir zehî envâr-ı fenn envâ‘-ı bisyâre¹²³⁵

Mesâbîhdir kılar rûşen her ezhânı kütüb-hâne

Niçe Belhî Buhâri Tirmizi Mekki ulü‘l-elbâb

Zemînin bûs ider yer yer Cem eyvânı kütüb-hâne

Kelâm-ı fahr-ı ‘âlemler müzeyyen tâk-ı âlâsı

Suyûtî *Câmi ‘aynidir* dü meydânı kütüb-hâne

Gazâli kâlîb-ı bî-ruh-ıla âmâde olsaydı

Ulûmunla olur *ihyâ* bulur cânı kütüb-hâne

Fusûs-ı hâtem-i hikmet güherle zeyn-i engüşter

Kılup İbnü’l-‘Arap illerde destânı kütüb-hâne

---

¹²³⁵ Der-kenâr: “Meşârikdir heme envâr-ı uşşâk-ı cemî’ fenne”

*Dürer*dir bu *muhît* içre eyâ gavvâs-ı cevher-hâs

Yenâbîu'l-‘ulumun bahr-i ummânî kütüb-hâne

Usûlde bu *menâr* mebnâ gibi metn-i refî‘ olmaz¹²³⁶

Vüsûl-ı sırâ *tavzîh*-i karâmânî kütüb-hâne¹²³⁷

‘Akîden olmada miski hıtâm *şerh-i makasîd*la

İder asrında Sa‘deddin seni sâni kütüb-hâne

Masâri‘-i bedî‘-ebvâbı *miftâh*-ı belâgatle

Açar kâhır edâ *îzâh* ider anı kütüb-hâne

Mutavvel olsa da zikrin sezâdır ana *atvellik*¹²³⁸

Geçilmez *muhtasar* vasfın firâvânî kütüb-hâne

Ser-â-pâ mantıkın tezhîb ider mîr u gedânın hep

Bu *âdâb* ile men‘ eyler nakîzânı kütüb-hâne

Sa‘iddir *ahter*-i hâdimleri ibn-i *ferîşteh*-ceh

Sihâh-ı cevher anlarda güher-kânı kütüb-hâne

Eger dâna-yı Şîrâz u Horâsân *Van kulun* olsa

Sana cânbaşıle hidmetler erzânî kütüb-hâne

Didi seyr eyleyan fâzıl belâgatde esâs Hakka

Kamu emsâline fâik ferîdânî kütüb-hâne

14. Necip Paşa Kütüphanesi

Mehmed Necip Paşa tarafından 1243/1827-28’te Tire’de inşa edilen kütüphanedir.¹²³⁹ Sahaflar Şeyhizâde Es‘ad Mehmed Efendi bu kütüphane için şu tarih manzumesini yazar:

¹²³⁶ Der-kenâr: “Sezâ-yı husrev-i şâhân durerler bu muhît içre”

¹²³⁷ Der-kenâr: “Heme eşyâya tavzîh-i karâmânî kütüb-hâne”

¹²³⁸ Der-kenâr: “...sezâ bundan da atvellik”

¹²³⁹ Ali İhsan Yıldırım, “Necip Paşa Kütüphanesi”, TDVİA, C. 32, İstanbul, 2006, s. 494-495.

Sahaflar Şeyhizade Es‘ad Mehmet Efendi, “Barut-hâne Nâzırı ve Mısır kapısı Kethüdâsı Necîb Efendinin Tire’de inşa eylediği dâru’l-kütübün târîh-i münte-habıdır.”:

Dîbâce-tırâz-ı nüsha-i hayr
Ya‘ni ki ricâlin ercümendi

Yapdı Tirede o rûşenâ dil
Bir dâr-ı kitâb-ı dil-pesendi

Târîk idi lafzan oldu enver
Ya‘ni Tire şimdi şu‘lelendi

Ol rütbe metîn binâna lâıyk
Hâfız-ı kütüb ola Tâşkendî

Târîhini Es‘ad itdi te’lîf
Vakfitdi kütüb Necîb Efendi

(1243)

15. Pertev Paşa Kütüphanesi

Dahiliye Nâzırı Pertev Mehmed Said Paşa tarafından Üsküdar’da Selimiye Nakşibendî Dergâhında yaptırılan ve zengin bir koleksiyonu bünyesinde barındıran kütüphanedir. Kütüphanede 665 yazma ve 47 basma eser olduğu ifade edilir. Tekkelerin kapatılması akabinde Millet Kütüphanesine götürülen kitaplar, 1963’te Süleymaniye Kütüphanesine taşınmıştır.¹²⁴⁰ 19. yüzyıl şairlerinden Tırnakçızâde Mehmed Sa‘îd Zîver Bey, söz konusu kütüphane için tarih manzumeleri kaleme alır.¹²⁴¹ Divanda yer alan manzumeler şunlardır:

---

¹²⁴⁰ İsmail E. Erünsal, “Pertev Paşa Kütüphanesi”, s. 238.

¹²⁴¹ Zeynep Edebalı, **Tırnakçızâde Mehmed Sa‘îd Zîver Bey Dîvânı**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2023, s. 70-71.

a. **Tırnakçızâde Mehmed Sa'îd Zîver Bey “Târîh-i Dârü'l-kütüb der-Dergâh-ı Mezkûr”**

Mahmûd Hân-ı dâver sultân-ı heft kişver
Bir böyle bende-perver gelmiş midür cihâne

Bu tâk-ı köhne bünyâd ‘ahdinde oldı âbâd
Kılsun hemîşe imdâd Hak ol şeh-i zamâne

Ez-cümle yapıdı şimdi sarf-ı himem buyurdi
Bu dergeh-i bülendi bu tarhla şahâne

...etdi inşâ’ Pertev Efendi a’lâ(?)
Meşkûr ede mevlâ sa’y etdi bî-bahâne

Ol zîb-i câh-ı rif‘at mihr-i sipehr u ‘izzet
Kim ket Hudâ-yı devlet ol fâzıl-ı yegâne

Kıldı o zât-ı ekrem dârü’l*kütüb dahı zam
Erdi hitâme bu dem müjde hünerverâne

Ey Zîver-i fekende târîhi başla serde
Yapıldı bu mahalde zîbâ kitâbhâne

(1251)

b. **Tırnakçızâde Mehmed Sa'îd Zîver Bey “Târîh-i Diğer Kitâbhâne-i Mezkûra”**

‘Ahd-ı lutfında hâk-i Mahmûduñ
Oldı dünyâ kemâl ile memlû

Her biri bendegân-ı dergehinüñ
Sâhib-i hayr u fazl u nâm-ı nikû

Bâ-husûs âfitâb-ı evc-i kemâl
Hazret-i Pertev-i mekârim hû

Kıldı vakf-ı kütüp bu dergâha
Hak bu kim bir ‘azîm eserdir bu

Yazdı Zîver de tâm târîhin
Bu kitâbhâne oldu pek dîlcû

(1251)

16. Sultan III. Ahmed Kütüphanesi

III. Ahmed’in Sarây-ı Cedid adı verilen saraydaki dağınık kitapları bir araya toplama arzusıyla yaptırdığı kütüphanedir. 27 Rebîülevvel 1131’de yapılmaya başlanan kütüphane kısa zamanda tamamlanır.¹²⁴² Yapılan taramalar neticesinde Arpaemînzâde Mustafa Sâmî, Vak’ anüvîs Râşid ve Şeyhülislam İshak’ın divanlarında bu kütüphane için kaleme aldıkları tarih manzumeleri görülür. Söz konusu manzumeler şunlardır:

a. Arpaemînzâde Mustafâ Sâmî “Târîh-i Kitâb-hâne Der-Serây-ı Cedîd-i Sultân Ahmed Hân-ı Sâlis”:

Güzîn-i pâdşehân-ı memâlik-i âfâk
Yegâne-gevher-i ser-tâc-ı âl-i ‘Osmânî

Riyâz-ı saltanatun gül-nihâl-i ikbâli
Sipîhr-i ma‘deletün âftâb-ı rahşânı

Vücûd-ı zıll-ı hudâvend-i âsmân ü zemîn
Cemâli pertev-i hurşîd-i sun‘-ı Rabbânî

O bihterîn-i havâkîn-i mülk-i ‘âlem kim
Müsellem oldu ana şevket-i cihânbanî

Hudâygân-ı serîr-i kalem-rev-i şâhî
Nekâve-i halef-i dûdmân-ı Orhanî

---

¹²⁴² Semavi Eyice, “Ahmed III. Kütüphanesi”, TDVİA, C. 2, İstanbul, 1989, s. 40-41.

Şükûh-bahş-ı ekâlîm-i seb‘a kim tutdı

Cihânı debdebe-i heft-cûş-ı ‘unvânı

Cenâb-ı hazret-i sultân Ahmed-i gâzî

K’odur halîfe-i şer‘-i habîb-i Yezdânî

Diyânet-i ‘Ömer İbnü’l-‘Azîz ile mevsûf

Ebû ‘Alîyi ider mahv-ı gıpta iz‘ânı

Kitâb ü sünnete kavli tevâfuk üzre tamâm

Hısâl ü şîmesi ber-nehc-i hükm-i Kur‘ânî

‘Ulûm-ı dîn ü ehâlî-i ‘ilme ragbet idüp

Hemîşe ‘âdeti kesb-i rızâ-yı rahmânî

Yapup hulûs ile bu dâr-ı ‘ilm-i zîbâyı

Cihâna eyledi neşr-i safâ-yı rûhânî

Kitâb-hâne binâ itdi hasbeten li’llâh

İdüp kemâl ile ta‘zîm-i şer‘-i sübhânî

Hoşâ binâ’-ı musanna‘ ki tarz-ı matbû‘ın

Olur görince Sinimmâr-ı akl hayrânı

Zihî rivâk-ı mu‘allâ-tıbâk-ı bî-hemtâ

Ki resm-i dil-keşîdür tarh-ı tab‘-ı sultânî

Cidârı rif‘at ile âsmâna hem-serdür

Metânet üzre esâsı rasîn bünyânı

Sezâ bu beyt-i kemâlün dü-mısra‘-ı bâbı

Mu‘aşşer eylese nüh-beyt-i çerh-i gerdânı

Hazînedür hücerâtı fûnûn-ı şettâya

Misâl-i kenz-i dil-i ‘âlimân-ı hakkânî

Ser-i melâ'ike-i âsmâna efser olur
O kubbeler kim irişmiş sipihre hîtânı

Çü hâne-i dil-i nûrânî-i veliyyu'llâh
Fürûg-ı şems-i 'ulûm itdi mahz-ı nûrânî

Bu gûne bir eser-i dil-pezîre hazret-i Hak
Muvaffak eyledi ol pâdşâh-ı zî-şânı

Serây-ı pâk-i hümâyûnda eyledi inşâ
Bu câygâh-ı 'ulûm-ı sa'âdet-erkânı

Be-hürmet-i suhuf-ı enbiyâ vü çâr kitâb
Be-hakk-ı 'ilm-i şerîf ü be-vahy-i sübhânî

Be-nûr-ı zât-ı cenâb-ı Muhammed-i 'Arabî
Be-'ilm-i fikh ü hadîs ü be-sırr-ı furkânî

Serîr-i devlet ü ikbâlde mü'ebbed idüp
Mu'ammer eyle İlâhî o şâh-ı devrânı

Binâ-yı devleti ma'mûr olup safâlar ile
Halelden ola masûn intizâm-ı dîvânı

Kemâl-i sıhhat ile şâh-zâdegânı ile
Ola makâm-ı hilâfetde pîr-i nûrânî

Tamâm olunca kitâb-hâne Sâmî-i bende
Ser-i tefekkürine çekdi çün girîbânı

Du'â tarîki ile râst düşdi târîhi
Mübârek ola bu dârü'l-kitâb-ı sultânî

(Sene 1131)

b. Vak'a-nüvis Râşid T. XXVII

Şehenşâh-ı mu'azzam hazret-i hâkân-ı a'zam kim
Vücûdı virdi cümle fer selâtîn-i cihânbâna

Hüdâvend-i megâzî-pîşe Sultân Ahmed-i Gâzî

Ki zâtı virdi revnak hânedân-ı âl-i ‘Osmân’a

Ser-â-pâ hükmine cân-dâde vü ser-beste heft iklîm

Revândur emr ü fermân bütün Îrân u Tûrân’a

Mülûk-ı dehr iderse dûr-bîn-i nigâh eyler

Cenâbından olan iclâl-i zât u rif‘at-i şâna

Çekerdi kuhline gerd-i kesâdı ba‘d ez-în şeksüz

Eger hâk-i deri gitseydi bir kerre Sıfâhân’a

Kerem-bahş-ı kavâbil misli yok sultân-ı kâ mildür

Muvaffakdur umûr-ı hayre mâ’il birr ü ihsâna

Hemân endîşesi tahsîl-i zâd-ı âhiretdür hep

Hemîşe pîşesi şevk itmedür esbâb-ı gufrâna

Hevâya itmeyüp itlâf-ı mâl itdükce bezl eyler

Ya esbâb-ı gazâya yâ tarîk-i birr ü ihsâna

Zamân-ı devletinde sâhib-isti‘dâdadur ragbet

Teveccüh üzredür hemvâre ehl-i fazl u ‘irfâna

Gelen hep hâtır-ı âgâhına mahz-ı isâbetdür

Muvaffakdur ‘aceb lutf-ı karîha hüsn-i vicdâna

Hulûs-ı niyyet ü sıdk u safâ-yı tab‘a sâlikdür

K’olur râhı her işde yârî-i tevfik-i sübhâna

Zuhûr-ı âl-i ‘Osmân’dan berü bunca kütüb her dem

Hemân konmakda idi cem‘ olan dülâb-ı nisyâna

Mutalsam dahmeye dönmişdi nef‘in görmeyüp kimse

Zafer bulmak degüldi mümkün ol genc-i firâvâna

Şeh-i devrân bu hâli görmeyüp şâyân sarây içre
Bu dil-keş câya bünyâd itdi böyle bir kütüb-hâne

‘ Aceb hayr-ı cezîl oldu sebak-hânân-ı isti‘ dâd
Hele muhtâc idi hak bu ki böyle cây-ı zî-şâna

Ne mümkün mâl ile bu mertebe cem‘ -i kütüb farza
Müsâ‘id dahı olsa kudret ehl-i fehm ü iz‘âna

Muvaffak olmadı bir böyle hayra biri eslâfun
Nasîb-i dâver-i devrân dimiş sad şükr Yezdân’a

Revâ mı vâkı‘a bunca nüsah dülâb-ı habs içre
Kala hasret nigâh-ı i‘tizâr-ı nükte-sencâna

Ki eslâfun mesîre ittihâz itdükleri bu cây
Sitâyîş-hâne oldu haşre dek şâh-ı cihânâna

Meger bu tılsım-ı düşvâr-karînün fethi bağlanmış
Ezelde nâm-ı pâk-i hazret-i sultân-ı devrâna

Bunun bünyâdını câmi‘lere tercîh iderlerdi
Eger gelmiş olaydı hâtır-ı eslâf-ı şâhâna

Bu gûne misli yok garrâ eser bürhân yitişmez mi
Delîl isterse benden hasm eger da‘vâ-yı rûchâna

Ki Âdem’den bu hengâma gelince pâdişehlerden
Cevâmî‘ hânîkâh bünyâd iden çok geldi devrâna

Velî böyle ser-âmed hayre var mı masdar olmuş hiç
Nasîb oldu teferrüd bu eserde şâh-ı zî-şâna

Şeh-i ferhûnde-âsâra gelince oldu mı fikr it
Sarâyın dâr-ı ‘ilm itmek müyesser bir cihânâna

Bilenler böyle bilse kadrini ‘ilm ü kemâlâtun

İdenler işte böyle ragbet itse ehl-i ‘irfâna

Kemâl erbâbına bu i‘tibârı şâh-ı devrânun

Düşerdi şevk-i kesb-i ma‘rifet hak bu ki nâ-dâna

Yevâkât-ı hünerden eylesünler ‘add görüp anı

Güher-cûyân-ı ‘ilm ü ma‘rifet varsunlar ol kâna

Gerek bîrûn gerekse enderûna izn ü ruhsatdur

Gelen gelsün dirîg ü men‘ yokdur müsta‘iddâna

Pür itsün kîse-i endîşesin nakd-i fevâyidden

Salâ ehl-i kemâle bir defîne çıkdı meydâna

Olup her gün muhasâl intifâ‘a izn-i sultânî

Ricâl-i enderûn içre olan dâniş-şi‘ârâna

Dü-şenbe penc-şenbe günlerinde hod ‘umûm üzre

Salâ-yı ruhsat oldı cümle ehl-i fazl u ‘irfâna

Bu hayr-ı bîl‘adîlün şübhesüz elbet gelür ecri

Bütün âsâr-ı eslâfun sevâbı konsa mizâna

Bunun dâreynde nısfı makarr-ı Rûm olup ba‘îs

Fenâda cây-ı tahsîn ü bekâda ‘afv-i gufrâna

‘Aceb tevîk-i Hak’ dur hem güzel hayr oldı hem virdi

Bu me’vâ-yı hüner revnak sarây-ı ‘adn-bünyâna

Sarây içre nice kasr-ı dil-ârâ var bunun ammâ

Zemîni âsmâna nâz ider eyvânı keyvâna

Ki tab‘-ı pâdişâhîdür olan tarh-efken-i îcâd

Bu me’vâ-yı dil-ârâ vü makâm-ı dil-keş eyvâna

Ne îcâdı derûn-ı pâdişâhâna hutûr itmiş
Ne hüsn-i tarhı gelmiş hâtır-ı müşkil-pesendâna

Hudâ zât-ı şerîfin eyleyüp âfâtdan mahfûz
Hemîşe masdar olsun böyle çok hayrât u ihsâna

O me'vâ-yı fûnûn (u) 'ilm irince Râşid itmâma
Görenler didi târihin pek iy zîbâ kütüb-hâne

(1131)

c. Şeyhülislâm İshâk “Târîh-i Berây-ı Kitâbhâne”

Zihî beytü'l-kütüb *kenzü'l-le'âl-i* pâdişâhâne
Ki oldı mahfaza eczâ-yı pâk-i 'ilm ü 'irfâna

Muhît-i nuhbe-i eşbâh-ı te'lifât-ı şettâ kim
Hümâyûn *mültekâdır ebhür-i âsâr-ı zî-şâna*

Esâs-ı neşve-mebsûtı merâh-ı fehm ü dânişdir
Fevâ'id-müştemildir ezkiyâ-yı nükte-fehmâna

Bürûz-ı *muzmerât-ı muntakâ* mevzû'-ı efdâle
N'ola mânend-i *mir'ât-ı musaffâ* olsa çün lâne

O *minhâcü'l-bedâyi'* gösterir ruhsâr-ı *maksûdı*
Tavâli'-gâh-ı dikkatden nigh-sencân-ı itkâna

Bilûr-ı revzeni *mısbâh-ı zû-efrûz-ı şâdîdir*
Müheyyâ manzarı *tenvîr-i ebsâr-ı cihânyâna*

Bihîn tertîb-i zîbâ tarhı *mugnî* geşt-i gülşenden
Olur *kâfî* safâ-yı enderûnı zevk-i vicdâna

Tırâz-ı mizherü's-sadr-ı *makâmât-ı sevâni*hdir
Ki me'vâ-yı *fütûhât* oldı *te'vîlât-ı tibyâna*

Müzeyyen nakş-ı muhtarât-ı ecnâs-ı fevâ'idle
Bihîn gencînedir *tahkîk ü tenkîh-i* fûrâdâna

Şeh-i re' fet-şemâ'il pâdişâh-ı ma' delet-şâmil
Hıdîv-i bî-mümâsil gevher-i şeh-vâr-ı yek-dâne

Bu zîbâ mecma'-ı âsâr-ı telvîhât-ı efdâlin
Binâsın nehc-i ekmele üzre kıldı pâdişâhâne

O keşşâf-ı 'avîsât-ı makâsıd fenn-i cûdıyle
İdince keşf-i esrâr-ı kütüb nezzâre-sencâne

Meşârik-veş o mişkât-ı meşâbîhat-ı te'lîfin
Binâsı oldı nûru'l-'ayn-ı şâdî çeşm-i im'âna

Şifâ-yı iltifât-ı pâdişâhî eyledi ihyâ
Misâl-i rûh âsâr-ı ecellâyı hakîmâne

Hoşâ tâcü'l-büyût-ı müntehab miftâh-ı dâniş kim
Olur tavzîh-i vasfı 'umdetü'l-âmâl insâna

Hümâyûn re' fet-i kütü'l-kulûb-ı tab'-ı sultânî
Olunca hâvî-i fermân-ı inşâ-yı kütübhanê

O dem mânende-i şemsü'l-ma'ârif oldı tâbende
Şu'â'-ı mihr-i sakfı maşrûku'l-envâr bünyâna

Olunca irtişâf-ârâ-yı bahr-ı midhat-ı etvâl
Dürer-efşân olanlar kâmet-i nazm-ı dırahşâna

Olup telhîs-perdâz-ı mutavvel vasf-ı tebrîki
Bu nazm-ı muhtasarla midhat-ârayım fakîrâne

O mirkât-ı menâr-ı câmi'ü'l-âsâr-ı pâkîze
Olunca gıpta-fermâ-yı hazâne dürr-i ikâna

Didi İshâk-ı midhat-gû o dem târîh-i itmâmın
Zihi beytü'l-kütüb îcâd-ı kem-yâb-ı mülûkâne

(H. 1131)

17. Sultân III. Mustafa Kütüphanesi

Sultan III. Mustafa'nın Sarayburnu'nda yaptırdığı kütüphanedir¹²⁴³. Subhizâde Aziz Divanı'nda bu kütüphane için kaleme alınmış bir tarih kıt'ası mevcuttur:

Subhîzâde Azîz “Târîh-i Berây-ı Kütüb-hâne”

Hazret-i dâd(â)r-ı cihân âb-ı ruh-ı ‘Osmâniyân
Pâdişeh-i pâdişehân Mustafâ Hân-ı pür-‘atâ

Lem‘a-i nûr-ı Ahmedî matla‘-ı şems-i sermedî
Dahi cihâna gelmedi böyle hakikat-âşinâ

Şîrâze-bend-i mevhibet mûcid-i fenn-i ‘âtîfet
Nükte-şinâs-ı ma‘delet kâr-güzâr-ı zu‘afâ

Himmete ser-levha-fîrâz devlete dîbâce-tîrâz
‘Âlemyâna hayr-sâz pâdişeh-i kâm-revâ

Emr-i himemde dikkati dîn-i mübîne hidmeti
‘İlm-i şerîfe ragbeti gün gibi dehre rûşenâ

Yapdı nice hayr-ı cezîl ma‘bed ü medrese sebîl
O şeh-süvâr-ı bî-‘adîl me‘cûrdur rûz-ı cezâ

İşte bu nev dâr-ı kitâb mecmû‘a-i pür-intihâb
Her nüktesi faslû‘l-hitâb noktası dürr-i bî-bahâ

Hâtı şikest itse yeri nâmûs-ı hatt-ı dîl-beri
Nûr-ı siyeh kilik-i teri mânend-i çeşm-i sürme-sâ

Sırr-ı kalem nûr-ı basar olsa leb-i la‘liyle ter
Nokta-i sürhını ider vaz‘ ideyim dirse hatâ

---

¹²⁴³ Özge Öztekin, XVIII. Yüzyıl Divan Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri Divanlardan Yansıyan Görüntüler, s. 668.

Rûzını misl-i subh-dem mısra‘-ı bâbı hoş-negam

Hücre-i kenz-i pür-hikem hem-çü kulûb-i evliyâ

Virdi ocaga bu eser verd-i matar gibi fer

Bostânciyânda kıldılar şemm-i gül-i ‘ilm ü nühâ

Fikre olup âyîne-dân râz-ı nihâna tercemân

Her-kes idüp hall-i gümân¹²⁴⁴ tâ olalar ‘ukde-güşâ

Şevketle şâh-ı pür-himem şeh-zâdeganıyla be-hem

Be-hakk-ı “nûn ve’l-kalem” ola der-âgûş-ı safâ

Çün bu eser buldı nizâm eyler iken geçt ü hırâm

Buldum ‘Azîza bir kelâm “hitâmühü misk”e sezâ

Olsa revâdur bu me’âl-i gül-rûh bîkr-i fikre hâl

Eyleyemez böyle hayâl bir yere gelse şu‘arâ

Mısra‘-ı ra‘nâ bulınur lîk bu binde bir gelür

Hâsılı târîh olur mahfaza-i ‘ulûm ana

(1180)

18. Sultan III. Selîm Kütüphanesi

III. Selim’e atfedilen söz konusu kütüphane ile ilgili çalışmamız esnasında tespit edilen tek manzume Sürûrî-i Müverrih olarak bilinen Seyyid Osman Efendi’ye aittir.¹²⁴⁵

Sürûrî, “Târîh”

Hayrât yapıdı medrese-i vâlidinde kim

Şahın merâmı rûhuna celb-i sevâbdur

Târihîn ehl-i ‘ilme Sürûrî ifâde kıl

Sultân Selîm bânî-i dârü’l-kitâbdur (H. 1217/M. 1802)

¹²⁴⁴ Neşredilen divânda “kemân” şeklinde okunmuştur.

¹²⁴⁵ Ahmet Uslu, *Sürûrî-i Müverrih’in Manzum Tarihleri (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin s. 151-250)*, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2007, s. 348.

19. Şeyh Dindârî Efendi Kütüphanesi

Şeyh Dindârî Efendi kütüphanesi için kaleme alındığı tespit edilen tek manzume Sürûrî-i Müverrih olarak bilinen Seyyid Osman Efendi'dir¹²⁴⁶:

Şeyh Efendi kim kitâbun kesiretden hânesi
Fi'l-mesel olmuş idi 'âlem-bahâ dâru'l-kütüb

Kurb-ı câmi'de behişt-âsâ sekiz hücre yapup
Eyledi icâd hem bir dil-güşâ dâru'l-kütüb

Ey Sürûrî tâlibân-ı 'ilm okur târihini
Yapdı Dindârî Efendi nev-binâ dâru'l-kütüb

(1212/1797)

20. Teşvikiye Câmî Kütüphanesi

Teşvikiye Câmîi kütüphanesi ile ilgili kaleme alınmış tarih manzumesine çalışmamız esnasında sadece Ahmed Cevdet Paşa'nın Divançe'sinde rastlandı:

Ahmed Cevdet Paşa "Câmi'-i Mezkûr Kütüphanesi İçin Târih"

Sezâ ki hazret-i 'Abdülhamîd Hân etdi
Kemâl-i mekremetinden nisâr-ı nakd-i himem

Binâ ile bu kütüphâneyi o Şâh-ı kerîm
Ma'ârif u hüner âshâbın eyledi hürrem

Bu mahzen-i kütüp-i dilpesend açıldıkça
Eder du'âsını tekrâr hep sunûf-ı ümem

Sürûr ile yaşayıp dâ'imâ muvaffak ola
Bunun gibi nice hayrâta ol veliy-yi-ni'am

Sevindi söyledi Cevdet bu tâm târihi
Kitaphâne yapıldı cedîd hem muhakkem

---

¹²⁴⁶ Özlem Güzeller, *Sürûrî Divanı'ndaki Manzum Tarihler (Sayfa 250-322)*, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2007, s. 104.

21. Vâlide Sultan Kitaplığı

Mihrişah Vâlide Sultan'ın vakfettiği kitaplar neticesinde oluşturulan kütüphaneler için Sürûrî-i Müverrih tarafından tarih manzumeleri kaleme alınır. Bunlardan ilki Eyüp Sultan Camii Kütüphanesi'dir. Caminin yenilenmesi akabinde Mihrişah Vâlide Sultan tarafından câmiye vakfedilen kitaplar neticesinde oluşan bu kütüphane için Sürûrî-i Müverrih şu manzumeyi kaleme alır:

Sürûrî “Târîh-i Berây-ı Vakf-ı Kitâb-ı Vâlide Sultân Sultân Selîm-i Der-i Câmi' ü'n-nûr-ı Eyyûb”¹²⁴⁷

Mehd-i 'ulyâ kim olur vasfı yazılsa bir kitâb

Ragbet 'ilm-i şerîf ü tâ'at ma'bûd ile

Şâh-ı devrânı bağışlasun ana Allah diyu

Tâlibin eyler du'â sîdk-ı dil hoşnûd ile

Câmi'-i Eyyûbî kıldı ol imâmü'l-müslimîn

Kubbe-i gerdûna hem-ser tâk-ı zer-endûd ile

Bir tarafta iki dülâbın bu ümmü'l-müminîn

Eyledi memlû nashdan cild-i nâ-ma'dûd ile

Yapdırıp maksûre hem hâfız¹²⁴⁸-ı kütb nasb itdi kim

Müstefid olsun gelenler nüshâ-i pür-sûd ile

Anda her fenden kitâb olmagla kesb-i 'ilm ider

Müntehi şerh makâsıd mübtedî maksûd ile

İşte câmi' işte envâ-ı kütb kim farzdır

Kıl namâz öğren şerr ü tan sa'y nâ-mahdûd ile

Satr-ı târihîn Sürûrî harf-i mankûtiyla yaz

Vâlide Sultân kütb-i vakf itdi nakd-i cûd ile

---

¹²⁴⁷ Şenay Uslu, *Sürûrî-i Müverrih'in Manzum Tarihleri (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin s. 1-50)*, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2008, s. 178.

¹²⁴⁸ Neşredilen çalışmada “hâfız kütb-i nısf itdi” şeklinde okunmuştur.

(H. 1215/m. 1800)

Bir diğerkütüphane ise Halit Camiinde oluşturulan kütüphanedir. Sürûrî-i Müverrih bu kütüphane ile ilgili şu manzumeyi yazar:

Sürûrî “Târih”¹²⁴⁹:

Koydı Halid Câmi‘inde Vâlide Sultân kütüb

Hıdmet-i tahsîl-i ‘ilme tâlibân itsün şitâb

Zîver-i mecmû‘a-i mülk eyledim târihini

Mehd-i ‘ultâ cem‘ idüp vakf eyledi nâdir kitâb

(H. 1215/ M. 1800)

22. Vâhid Paşa Kütüphanesi (Kütahya)

Kütahya’ya sürgün edilen Vâhit Paşa’nın şehirdeki hoca ve talebelerin kitap sıkıntısı çekmesi üzerine yaptırdığı kütüphanedir.¹²⁵⁰ Ayıntablı ‘Aynî Dîvânı’nda bu kütüphane için kaleme alınmış iki tarih manzumesi yer alır:

a. Ayıntablı ‘Aynî “ Vâhid Paşa Merhûm Kable’l-Vüzerâ Kütâhiyyede İhyâsına Muvaffak Oldığı Kütüb-hâne Târihi”

Esâs-ı *kenz*-i fazîlet Vahîd Efendi kim

Kitâb-ı cevhere-i zâtı bî-bahâ oldu

Sihâh-ı cevherî-i nesri istemez bürhân

*Dürer*le nazmını şerh eylemek sezâ oldu

Nükûdın itdi bu dârü’l-kütüb *binâsına sarf*

Cihâna hayr ile nâmı ebü’l-bekâ oldu

Hulûs-ı kalb ile ey tâlibân derse bakup

Senâ vü ed‘iye bânîsine revâ oldu

Hurûf-ı mu‘cem ile ‘Ayniyâ didüm târîh

“Vahîd Efendi Kütüb-hânesi becâ oldu”

¹²⁴⁹ Ahmet Uslu, Sürûrî-i Müverrih’in Manzum Tarihleri (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin s. 151-250), s. 348.

¹²⁵⁰ İsmail E. Erünsal, “Vahîd Paşa Kütüphanesi”, TDVİA, C. 42, İstanbul, 2012, s. 437-438.

(H. 1227)

b. Ayıntablı ‘Aynî “Dîger”

Kâmûs-ı ‘ilm ü ‘irfân sâbık-re’îs-i zî-şân

Ya ‘nî Vahîd-i devrân ‘allâme-i zemâne

Mısbâh-ı dîn ü devlet mişkât-i bezm-i re’fet

Zû-sirâc-ı millet bir fâzıl-ı yegâne

Yapdı o zât-ı vâlâ dârü’l-kitâbı a’lâ

Kıldı ‘ulûmı ihyâ lutf itdi tâlibâna

İnşâ olındı ‘Aynî dârü’n-nizâm-ı târîh

“Cûd-ı Vahîd Efendi yapdı kitâb-hâne

H. 1227

23. Veliyyü’-d-din Efendi Kütüphanesi

Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi tarafından 1182/1768 yılında Beyazıt Camii’nin kible yönünde kurulan kütüphanedir.¹²⁵¹ Bu kütüphane için Mehmed Şerîf Efendi ve Zübeyde Fitnat tarafından tarih kıt’ası yazılır. Yazılan bu tarih kıtaları şunlardır:

a. Mehmed Şerîf Efendi “Târîh-i Türkî Berây-ı kitâbhâne-i Velîyyü’-d-dîn Efendi”:

Keşşâf-ı hıvâne-yi fezâ’il

Müftî-i cihân Velî Efendi

Sarfeyledi nahv-ı berre cehdîn

Çok hayrın olup esâs-ı bendi

Maksûd idüp eyledi binâ bu

Dâr-ü’l-kütüb-i cihân-pesendi

---

¹²⁵¹ İsmail E. Erünsal, “Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi”, TDVİA, C. 43, İstanbul, 2013, s. 42.

Tullâbe *inâye* kıldı kâfî
İhsânı mevâidi döşendi

Hep buldı *makâsı*dın *mufasssal*
Ehl-i hünerîn niyâz-ı mendi

Mi‘mârlığın sezadır itse
İbn-i Hacer ile Taşkendi

Hafız-ı kütübi olaydı Bercîs
Eyler idi kesb-i ercümendi

Târîh düşüp yegâne bu beyt
Dergâha sezâ kitâbelendi

Kenz-i menh oldu tâlibine
Dâr-ü’l-kütüb-i Velî Efendi

(H.1181)

c. Zübeyde Fitnat: “Târîh-i Kitâb-hâne-i Veliyyü’-d-Din Efendi”

Meh-i burc-i fazîlet âf-tâb-ı matla‘-ı himmet
Dür-i deryâ-yı iffet gevher-i şeh-vâr-ı kân-ı cûd

Cenâb-ı müfti-i ‘âlem Veliyyü’-d-din Efendi kim
‘Îmâdü’-d-din ta‘birinden ancak zâtıdır *maksûd*

Hudâvend-i celilü’l-kadr kim ikbâl ü ‘izz ü câh
Der-i devlet-me‘âbı bendegânından olur ma‘dûd

Hemîşe dâ‘im olsun ‘izz ile sadr-ı sa‘âdetde
İde fark-ı enâme sâye-i lutfun Hudâ memdûd

Bu dâr-ı ‘ilmi *ihyâ* ile oldı mazhar-ı tevîk
Zehî tarh-bihin vâlâ eser kim misli nâ-*meşhûd*

Hoşâ dârü’l-kitâb-ı bî-bedel kim tarh-ı dil-cûsı
Sezâ bu hüsn ile olsa kusûr-ı cennetde mahsûr

Dem-â-dem böyle *hayrât* u müberrâta idüp mazhar
Hatâdan zât-ı ‘âlî-şânını mahfûz ide Ma‘bud

Didi târîhini bu ısrâ‘-ı bâlâ ile Fıtnat
Ne ‘âla oldı bu dârü’l-kütüb hakkâ ola mes‘ûd

(1181)

24. Veli Paşa Kütüphanesi (Yanya)

Tepedenli Ali Paşa’nın oğlu Veli Paşa tarafından Yanya’da yaptırılan kütüphanedir.¹²⁵² Refî‘-i Kâlâyî bu kütüphane için şu tarih manzumesini kaleme alır:

Refî‘-i Kâlâyî “Yine Paşa-yı müşârün-ileyh Yanya’da Müceddeden Bünyâd Eylediği Kütüb-hânenin Tarihidir”:

Vezîr-i mukbîl-i şâh-ı cihân Sultân Mahmûd Hân
Velî Pâşâ-yı zî-şân kim Hudâ ‘ömrin ide müzdâd

¹²⁵² Ela Umut Öztuğ, **Yanya Merkez Osmanlı Mimarisi**, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019, s. 98.

K'anın *maksûd*ı her dem *nahv*-i hayra *sarf*-ı himmetdir

N'ola 'âlem du 'â-yı devletin itse anun mu 'tâd

Ki şimdi bir kütüb-hâne *binâ* itdi ki ez-cümle

Kalem evsâf-ı hüsniyyâtın anın idemez ta 'dâd

Pesendide bu bir nev dil-güşâ dâr-ı kütübdür kim

Anın ber-vefk-ı dil dikmiş sûtûnın ber-şeref üstâd

Sezâdır sâye-i sakfı hümâyâ âşiyân olsa

Ki her bâl-ı safâ-yı revzeninde var mübârek bâd

Elâ târîh-i ra 'nâdır didi Kâlâyî-i bende

Yeni dâr-ı kütübdür kim ne vâlâ oldu 'ilm-âbâd

(1231)

25. 'Ârif Hikmet Kütüphanesi

Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey tarafından Medîne'de inşa edilen kütüphane-
dir.¹²⁵³

**Râgıbpaşazâde Lütî "‘Ârif Hikmet Bey Merhûmun Medîne-i Münevverede Olan
Kütübhanesine Târîh”:**

Cenâb-ı Ahmed 'Ârif Beg sipihrin

Meşîhat sadrı bedri idi evvel

Kemâl-i 'ilm-i fetvâ birr u takvâ

Yed-i fazlına hakdan hep muhavvel

Civâr-ı Mustafâ' da bu binâsı

Kabûle işte bürhândır muhassal

---

¹²⁵³ Mustafa L. Bilge, "‘Ârif Hikmet Kütüphanesi", s. 366-367.

Edenler istifâde eylemekde
Du‘â-yı hayrî *ya rabbi takabbel*

Hitâmına di tâm târîh Lutfî
Yapıldı bu kütüb-hâne mükemmel

(1273)

26. ‘Âşir Efendi Kütüphanesi

Babası Mustafa Efendi’nin kütüphane kurma arzusunu yerine getiren Mustafa Âşir Efendi’nin 18. yüzyılda İstanbul Bahçekapı’da yaptırdığı kütüphanedir.¹²⁵⁴ Mehmed Nebil Divanı’nda bu kütüphane için kaleme alınmış tarih manzumesi yer alır:

Mehmet Nebil “Târîh-i Binâ-yı Kütüb-hâne-i ‘Âşir Efendi”

Müşkil-güşâ-yı halk-ı cihân müfti-i zamân
‘Âşir Efendi ya‘ni o hem-nâm-ı Mustafa

Ruhsâr-ı dîne hâmesini vesme-keş idüp
Kıldı cemâl-i şâhid-i islâmı dil-güşâ

Fetvâ karîn olunca o kân-ı fazîlet
Çıkıdı kadîmi dostu takvâyâ âşına

Niyyet olunsa şerhe kitâb-ı ma‘ârifî
‘Ömr-i cihân mukaddimeye eylemez vefâ

Mahv-ı vücûd iderdi dakîki hevâ gibi
Alsaydı vaktinden eger behre âsiyâ

Şîrâze bend-i cild-i cihândır felek müdâm
Varsa nazîr-i nüsha-i zâtı disün salâ

Kılsaydı lîka hokkasına zülf-i Leylîyi
Mecnûn bulurdı kayd-ı kalem nîsteden rehâ

---

¹²⁵⁴ İsmail E. Erünsal, “‘Âşir Efendi Kütüphanesi”, TDVİA, C. 4, İstanbul, 1991, s. 8.

Rükn-i rekîn-i dîn o ‘allâme-i cihân
Muhkem bu dâr-ı ‘ilm-i nevi itdiler binâ

Te’lîf idüp kulûb-ı cihânı bu hayr ile
Ser levha-i fuhûl-ı kirâm oldu habbezâ

Zîb-i kitâbesi ola târihim ey Nebîl
Genc-i ‘ilim denilse bu dâr-ı kütüb revâ

(1214)

27. Yahyâ Tevfik “Târih”

Yahyâ Tevfik Divanı’nda yer alan aşağıdaki tarih manzumesinin hangi kütüphane için yazıldığı tespit edilememiştir.

Bâreka’llâh zihî nüsha-i pâk ü zîbâ
Ki ider her nazarı hâtıra îrâs-ı safâ

Hâşiye kâkül-i cânân gibi hayret-efzâ
Noktalar hâl-u ruh-ı dil-bere benzer hakkâ

Oldı mîzâb-ı zer-i Ka’be-i ma’nâ-yı latîf
Anda her cedvel-i zerrîn-i letâfet-pîrâ

Rûy-ı dil-ber gibi her kâğıdı sâf u berrâk
Mıstarı kâmet-i cânân gibi mevzûn bâlâ

Safhalar çün tabakât-ı felek-esmâdur
Levhası şems ü nukat necm-i dirahşân gûyâ

Anda her harf-i safâ tarhı sımâh-ı cânâ
Va’de-i vasl-ı ma’ânîye olur müjde-resâ

Hatt-ı şîrâzesi yâd-âver-i nev-hatt-ı hân
Cildi zer-şemse yüzi telli gelindür gûyâ

Gerçi kim muhtasar ammâ ki virür mefhûmı
Sad mufasssal kütüb-i nâdireden istignâ

Nazm idüp ism-i mürâdifleri çün silk le'âlî

Rişte-i mıstara dizmiş niçe dürr-i yektâ

Niçe vasf olmaya ol nüsha yeter ana şeref

Nazar-ı ragbete şâyân göre ol kân-ı sehâ

İstikâmetde kalem 'arz-ı mehâretde 'alem

Ma'ni-i lafz-ı kerem hâsıl-ı ma'nâ-yı vefâ

Âb-ı rûy-ı 'ulemâ fahr-ı mevâlî-i kirâm

Müsteşâr-ı 'ukelâ mü'temen-i ehl-i nühâ

Ol ki zâtından ezel olmuş eser-yâb-ı zuhûr

Oldı isminde 'ubûdiyyet ü rahmet peydâ

'Akli üstâd-ı suverkâr-ı mezâyâ-yı umûr

'İlmi meşşâta-i dûşîze-i künh-i eşyâ

Oldı mâ yenge 'u li'n-nâsi feyemkesü fi'l 'arz

Emruk mâ sadak câyî bilâ reyb ü riyâ

Eser-i hıkd u hasedden dili sâf u berrâk

Hayr u nef' ile mürekkeb o vücûd-ı yektâ

Hüsnü'z-zann-ı hayr-h^âh-ı veliyü'n-ni'met

Hayrü'n-nâs ü nesak-sâz-ı umûr-ı dünyâ

Garazı hayr du'â alma veliyyü'n-ni'ama

Halkı tatyîb-i kulûb eylemeden ser-tâ-pâ

Hak veliyyü'n-ni'amı cümle mehâdimi ile

Dahı etbâ'-ı kirâmı ile ferdân ferdâ

Tâbe-mahşer ide ekdâr u elemnden mahfûz

Olalar kâtîbete müctemi'-i emn ü safâ

Sad hezârân nüsaḥ-ı nâdireye mâlik olup

Sad kitâb-hâne-i müstahseni itsün ihyâ

.....

Oldı zîbende bu nev nüsha mübârek-bâdâ

(H. 1179/M. 1765)

EK-3 Araştırma Kapsamına Alınan Tezkireler

1. Bağdatlı Ahdî, “Gülşen-i Şuarâ”
2. Defter Emini Silâhdâr-zâde Mehmed Emîn, “Tezkire-i Silâhdâr-zâde”
3. Enderunlu Mehmet Âkif, “Mir’ât-ı Şi‘r”
4. Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, “Meşâ’irü’ş-şu’arâ”
5. Es'ad Mehmed Efendi, “Bağçe-i Safâ-endûz”
6. Esrâr Dede, “Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye”
7. Fatîn Dâvud, “Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)”
8. Gelibolulu Mustafa Âlî, “Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı”
9. Hısn-ı Mansûrîzâde Mustafa Mucîb, “Tezkire-i Mucib”
10. İsmail Belîğ, “Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdetü'l-Eş'âr”,
11. Kâf-zâde Fâ'izî, “Zübdetü'l-Eş'âr”
12. Kemiksiz-zâde Safvet Mustafa, “Nuhbetü'l-Âsâr Fî-Ferâ'idü'l-Eş'âr”
13. Kınalîzâde Hasan Çelebi, “Tezkiretü’ş-Şuarâ”
14. Latîfî, “Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ”
15. Mehmed Tevfîk, “Kâfile-i Şu’arâ”
16. Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, “Tezkiretü’ş-Şuarâ”
17. Mustafa Carullahzade, “Beyânî Tezkiresi (Tezkiretü’ş-Şu’arâ)”
18. Râmîz, “Âdâb-ı Zurâfâ”
19. Riyâzî Muhammed Efendi, “Riyâzü’ş-Şuara (Tezkiretü’ş-Şuara)”
20. Sehi Bey, “Heşt Behîşt”
21. Seyrek-zâde Mehmed Âsım, “Zeyl-i Zubdetü'l-Eş'âr”
22. Şefkat-i Bagdâdî, Şefkat Tezkiresi “(Tezkîre-i Şu'arâ-yı Şefkat-i Bagdâdî)”
23. Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey, “Tezkiretü'ş-şu'arâ”
24. Yümnî, “Tezkire-i Şu'arâ-i Yümnî”
25. Zehr-i Mâr-zâde Seyyid Mehmed Rızâ, “Tezkîre-i Rızâ”

EK-4 Araştırmada Taranan Divan ve Mesneviler

(14, 15 ve 16. Yüzyıl)

1. Abdürrahim Tirsî (1519-1527?)
2. Adlî (1512)
3. Adnî (1474)
4. Ahdî-i Bağdadî (16. yy.)
5. Ahmedî (1410 sonrası)
6. Ahmed Paşa (1497)
7. Alî (15.yy.)
8. Ali Çelebi (14-15. yy.)
9. Amrî (1523-24)
10. Arşî (1620)
11. Askerî (16.yy?)
12. Âşık Çelebi (1572)
13. Atâyî (İvaz Paşazâde) (1437)
14. Avnî (Fâtih) (1481)
15. Bağdatlı Rûhî (1605-1606)
16. Bahârî (1551)
17. Bâkî (1600)
18. Bâlî Çelebi (16.yy.)
19. Basîrî (1534-35)
20. Beşiktaşlı Yahyâ Efendi (1571)
21. Bitlisli Şükrî (16.yy.)
22. Bursalı Rahmî (1567-68)
23. Câferî (16.yy.)
24. Câmî (16.yy.)
25. Celîlî (1566-67)
26. Cem'î (16.yy.)
27. Cemîlî (1543-44)
28. Cenâbî (1561-62)
29. Cinânî (1595)
30. Cûşî (16.yy.)
31. Çâkerî (Sinân Bey) (1495'ten sonra)
32. Dede Ömer Rûşenî (1487)
33. Derzizade Ulvî (1585)
34. Dükakinzâde Ahmed (16.yy.)
35. Edhemî (16.yy.)
36. Edirneli Nazmî (16.yy)
37. Edirneli Şevkî (15.yy.)
38. Emrî (1575)
39. Emîrî (Mehmed B. B. Musa Paşa) (16.yy.)
40. Fakîh (15.yy.)
41. Fânî (16.yy)
42. Fedâyî (1561-62)
43. Fethî Hüdâyî (15.yy.)
44. Fezâyî (15.yy.)
45. Filibeli Vecdî (1599)
46. Fuzûlî (1556)
47. Garîkî (16.yy.)
48. Gelibolulu Mustafâ Âlî (1600)
49. Gelibolulu Sun'î (1534-35)
50. Gelibolulu Sürûrî (1562)
51. Gül Baba (1541)
52. Gülşen-i Saruhanî (1482 sonrası)
53. Günahkâr (?)
54. Habîbî (15.yy.)
55. Hâfî (?)
56. Hakanî Mehmet Bey (1606)
57. Hakîkî (1487-88)
58. Hâlet-i Gülşenî (1581)
59. Hamdullâh Hamdî (1503)
60. Handanî (1592-93)
61. Hatmî (1579 sonrası)
62. Hâverî (1565)
63. Hayâlî Bey (1557)
64. Hayâlî-i Gülşenî (1569)
65. Hayretî (1534-35)
66. Hecrî (1557)
67. Helâkî (1572-1576)
68. Hicrî (1556)
69. Hidâyet (Emîr Efsâhuddîn Hidâyetullâh) (15.yy.)
70. Hidayet Çelebi (15.yy.)
71. Hilâlî (1543)
72. Hoca Dehhânî (1401'den önce)
73. Hüdâyî-i Kadîm (1584)
74. Hüsamettin Uşşakî (1593)
75. İbn Kemâl (Kemâlpaşazâde) (1534)
76. İbrâhîm Bey (15.yy.?)
77. İbrâhîm Gülşenî (1534)
78. İsfendiyaroğlu Rüstem Bey (15.yy.)
79. Kabûlî İbrâhîm Efendi (1591-92)
80. Kâdî (16.yy.)
81. Kadî Burhâneddin (1398)

82. Kalkandelenli Muîdî (1585-86)
83. Kâsım (15.yy.)
84. Kara Fazlî (1564)
85. Karakoyunlu Cihanşah (1467)
86. Karamanlı Aynî (1490-94?)
87. Karamanlı Nizâmî (15.yy.)
88. Kefeli Mustafa Müdâmî (1540)
89. Kelâmî (1595-96)
90. Kemâl Ümmî (1475)
91. Lami'î Çelebi (1532)
92. Le'âlî (15.yy.)
93. Livâyî (16.yy.)
94. Manastırlı Celâl Bey (1574?)
95. Mânî (1599)
96. Mehmed (15-16.yy?)
97. Mesîhî (1512)
98. Meylî (16.yy.)
99. Mihrî Hâtun (1514)
100. Misâlî (16.yy.)
101. Molla Aşkî (15.yy.)
102. Mostarlı Hasan Ziyâî (1584)
103. Muhibbî (1566)
104. Muhîtî (1620?)
105. Muhyî (1548)
106. Muhyiddin Abdal (16.yy.)
107. Muradî (3. Murat) (1595)
108. Münîrî (1520)
109. Necâtî Bey (1509)
110. Necmi Ali (?)
111. Nesîmî (1417?)
112. Nihânî (16.yy.)
113. Pirkâl (16.yy.)
114. Prizenli Şem'î (16.yy.)
115. Ramazan Behîştî (1571-72)
116. Ravzî (1600 sonrası)
117. Remzî (1549-50)
118. Revânî (1523)
119. Rumelîli Za'îffî (16.yy.)
120. Sabâyî (15.yy.)
121. Sâdık Abdal

122. Sârbân Ahmed (1545-46)
123. Sarı Müderris Şeyh Sinan (15.yy.)
124. Sehâbî (1564)
125. Sehî Bey (1546)
126. Selîkî (16.yy.)
127. Senî Ali (?)
128. Serâyî (16.yy.)
129. Seyyîd Muradî (16.yy.)
130. Seyyid Nizamoğlu (1601)
131. Seyyid Şerîf Mehmed Efendi (16.yy.)
132. Sirâcî (16.yy?)
133. Şâhî (1562)
134. Şahîdî Bey (16-17.yy.?)
135. Şânî (1534)
136. Şemseddin Sivâsî (1597)
137. Şemsi Paşa (1580)
138. Şeyh Muhyiddin Akbıyık (1455-56)
139. Şeyhî (1431)
140. Şihâbî (16.yy.)
141. Tâcîzâde Cafer Çelebi (1485)
142. Taşlıcah Yahyâ (1582)
143. Ubeydî (1572-74)
144. Ulu Arif Çelebi (15.yy.)
145. Usûlî (1538)
146. Üftade (1581)
147. Ümîdî Ahmed (1571)
148. Üsküdarlı Aşkî (1576)
149. Üsküplü Atâ (16.yy.)
150. Üsküplü İshâk Çelebi (1538-39)
151. Vechî (16.yy.)
152. Vusûlî (1592)
153. Yakînî (1568)
154. Yetimî (1553)
155. Zâtî (1546)

17. Yüzyıl

1. Abdulahad Nûrî (1651)
2. Abdülbâkî Ârif Efendi (1713-14)
3. Abdülmecîd Sivasî (1639)
4. Âgâh (Hacı Hâfız Mehmed Bulak) (1728)
5. Âlî (Edirneli Hüseyin Efendi) (1648)
6. Askerî (Gülaboğlu Muhammed) (1693)
7. Ayıntaplı Hafız (1697 sonrası)
8. Âzîm (Şa'bânzâde Mehmed Efendi) (1712)
9. Azmizâde Hâletî (1631)
10. Behcetî Hüseyin Efendi (1683)
11. Beyânî (1665)
12. Beyânî Karahisârî (17.yy.?)
13. Bîçâre (1657)
14. Bolulu Şeyh Himmet (1683-84)
15. Bosnalı Âsım (1710)
16. Bosnalı Sâbit (1712)
17. Budinli Hisâlî
18. Bursalı Tâlib (1706)
19. Cemaleddin Mahmud Hulvî (1652-54)
20. Cevrî İbrâhim (1654)
21. Çorlulu Zarîfî (1604'ten sonra)
22. Danişî (1650)
23. Dimetokalı Vahdetî (17.yy.)
24. Dîvâne Rüşdî (Mehmed) (1693)
25. Diyarbakırlı Mâlî (1674)
26. Edirneli Ahmed Rüşdî (17.yy.)
27. Edirneli Câhidî Ahmed Efendi (1659)
28. Emetullâh Hanım (1703)
29. Emnî Burnaz Mehmed Ağa (1692-93)
30. Enderunlu Sâmî (1645)
31. Enverî (17.yy.)
32. Fâik Mahmud (1715)
33. Fasîh Ahmed Dede (1699)
34. Fehîm-i Kadîm (1647)
35. Fenâyî Cennet Efendi (1664)
36. Ferîdî (17.yy.)
37. Ferîdûn (17.yy.)
38. Fevzî (1679)
39. Feyzî-i Kefevî (1614)
40. Fütûhî (17.yy.)
41. Füzûnî (1657-58)
42. Ganîzâde Nâdirî (1626)
43. Gümülcineli Dürri (17.yy.)
44. Hâfız Ahmed Paşa (1632)
45. Hafizzâde Seyyid Mehmed Sa'dî Çelebi (1693)
46. Hasan Kenzî (1714)
47. Hâşimî (Mehmed Çelebi) 1677)
48. Hikmetî (1669)
49. Hüsamzade Feyzî Osmân (17.yy.)
50. İlmî (17.yy.)
51. İshakzâde Zuhûrî (1672)
52. İsmetî (1665)
53. Ka'imî (1690-91)
54. Kadı Şefî'i (17.yy.)
55. Kadrî (Abdülkadir Çelebi) (1671)
56. Kafzade Faizî (17.yy.)
57. Kaşif Es'ad Efendi (17.yy.)
58. Kavsi (17.yy.)
59. Kâtibzâde Mustafa Sâkîb (1716-17)
60. Kelîm (Eyyüb Çelebi) (1686-87)
61. Kuloğlu İlyâs (1658)
62. Kutub Seyid Osman Fazlî (1691)
63. Lâmekânî (Hüseyin) (1625)
64. Mehmet Hâlis Efendi (1709)
65. Mu'in (1652-53)
66. Murtezâkulu Han Zafer (17.yy.)
67. Mustafa Manevî (1702)
68. Nâ'ili-i Kadîm (1666)
69. Nâbî (1712)
70. Nakşî İbrahim (1702-03)
71. Nâlî Mehmed Efendi (1675)
72. Nâzım (Mehmed Nâzım Efendi) (1704-05)
73. Nâzik (1682)
74. Nedîm-i Kadîm (1670)
75. Nefî (1635)
76. Nehcî (1680 sonrası)
77. Nesîb (Yusuf) (1712)
78. Neşâtî (1674)

79. Nevîzâde Atâyî (1635)
80. Nîsârî (1656)
81. Nûrî İbrahim (1634 sonrası)
82. Ömer Karîbî (17.yy.)
83. Peşteli Hisâlî (1651-52)
84. Pirizâde Mehmet Sâhib (1749)
85. Rahmî (Mustafa Rahmî Efendi) (1752)
86. Râmî (1639-40)
87. Rehâyî (1698)
88. Rızâyî Mehmed Ali Çelebi (1629)
89. Ruznâmecizâde Şinasî (1702-03)
90. Sabir Parsa (1679-80)
91. Sabûhî (Şeyh Ahmed Dede) (1647)
92. Safiye Sultanzâde Mehmed Remzî (17.yy.)
93. Safvetî Mehmed Çelebi (1663-64)
94. Selanikli Es'ad (Şeyhzâde) (1634)
95. Sıdkî Paşa (1662)
96. Simkeşzâde Feyzî (1690)
97. Siyâhî Dede (1710-11)
98. Sofyalı Yusuf Râsîh (17.yy.)
99. Sunullâh Gaybî (1676?)
100. Süheylî (1633-34 sonrası)
101. Sükkerî (Zekeriya Efendi) (1686)
102. Sürmeliçavuşzâde Cehdî (17.yy.)

103. Şehrî (1683)
104. Şeyh Mehmed Nazmî (1701)
105. Şeyhülislâm Bahâyî (1653-54)
106. Şeyhülislâm Yahyâ (1643-44)
107. Şûhî (1683)
108. Şuûrî Hasan Efendi (1688-93)
109. Şühudî (Bursalı Mehmed) (17.yy.?)
110. Tâlib (Ahmed) (1674-75)
111. Taybî (1679)
112. Tecellî (1688-89)
113. Topkapılızâde Feyzî (Mustafa) (1657-58)
114. Ümmî Sinân (1657)
115. Üsküdarlı Sırrî (1699)
116. Vadî (1678-79)
117. Vahyî (1718)
118. Vecdî (Abdülbâkî) (1661)
119. Vecîhî (17.yy.)
120. Verdî (17.yy.)
121. Visâlîzâde Ârif Mehmed (1657)
122. Vişnezâde İzzetî (1681)
123. Yârî (17.yy.)
124. Zârî Mustafa Efendi (1687)
125. Zevkî (17.yy.)

18. Yüzyıl

1. Abbas Vesîm Efendi (1762)
2. Âciz Baba (Süleyman) (1747)
3. Âdem Çelebi (18.yy.)
4. Ağazâde Örfî (1778)
5. Ahmed Neylî (Mirzâ-zâde Ahmed Efendi) (1748)
6. Ahmet Müsellem Efendi (1753)
7. Ahmed Nüzhet (18.yy.)
8. Amasyalı Âkif (1759-60)
9. Ârif Süleymân (1769)
10. Arpaeminizâde Mustafa Sâmi (1734)
11. Âsâf (18.yy.)
12. Âsım Ârifzâde Mehmed (1737)
13. Aşkî Hüseyin Efendi (18.yy.)

14. Atâullâh Mehmed Efendi (1811)
15. Âtuf (Mustafa) Efendi (1742)
16. Ayıntablı Aynî (18.yy.)
17. Azbî Baba (1736)
18. Ba'is (Kasabzâde Ahmed Bâ'is) (1800-01)
19. Bandırmalızâde Hâşim (1782)
20. Belîğ Mehmed Emîn (1760-61)
21. Beylikçi İzzet Bey (1809)
22. Birrî Mehmed Dede (1715)
23. Bursalı Levhî (1751-52)
24. Cemaleddin Uşşâkî (Cemâlî) (1751)
25. Çeşmîzâde Reşîd (1770)
26. Dâniş (1775)

27. Diyarbakırlı Hâmî Ahmed (1747)
28. Diyarbakırlı Lebîb (1768)
29. Dürrî Ahmed Efendi (1722-23)
30. Ebubekir Celâlî (1817-18)
31. Ebubekir Nusret (18.yy.)
32. Edirneli Kâmî (1724)
33. Eğrikapılı Mehmet Râsim (1756)
34. Enderûnlu Fâzıl (1810)
35. Enderûnlu Mehmed Hâmid (1778)
36. Erbili Âmâ Garîbî (1816-17)
37. Erzurumlu İbrahim Hakkı (1780)
38. Erzurumlu Zihni (1794-97 arası)
39. Esîrî (1727-28)
40. Esrâr Dede (1796)
41. Fahrî (Mehmed) (1735)
42. Fahrî-i Celvetî (1799)
43. Fasîhî (1743)
44. Ferhat Paşa (1798)
45. Ferrî Mehmed (1805)
46. Fethüddîn Ahmed (18.yy.)
47. Feyzî Halilpaşazâde (1784)
48. Feyzî (Hasan Efendizâde Seyyid Fey-zullâh) (1771-72)
49. Gurbî (18.yy.)
50. Hâfız Mehmed Tâhir Efendi (1795-96)
51. Halepli Edip (1748)
52. Halil Nûrî (1799)
53. Halîmî (18.yy.)
54. Hamdullah (18.yy.)
55. Hâmî Ahmed (1747)
56. Hanîf Mehmed (1809)
57. Hanyalı Kâmî (18.yy.)
58. Hanyalı Nûrî Osman (1815)
59. Hasan Sezâyî (Sezâyî-i Gülşenî) (1738)
60. Hasmî (18.yy.)
61. Haşmet (1768)
62. Hâtem (Akoyalızâde Ahmed) (1755)
63. Hatif Ali Efendi (18.yy.)
64. Hayrabolulu Hasîb (1784-85)
65. Hayrî (Bolulu) (1789)
66. Hâzık Mehmed (1763)

67. Hevayî (Kubûrîzâde Abdurrahman) (1715)
68. Hoca Nazar Hüveyda (18.yy.)
69. Hoca Neş'et (1807)
70. Hürrem (1813)
71. İbrahim Tırsi (1766)
72. İbrahim Hafid Paşa (1813)
73. İbrahim Hanîf (1775)
74. İhyâ (Seyyid Şerif Yahyâ) (1813)
75. İsmail Hikmetî (1773)
76. İzzet Ali Paşa (1734)
77. İzzî (1740)
78. Ka'îl (18.yy.)
79. Kabûlî Mustafa (18.yy.)
80. Kâmî (Edirneli) (1724)
81. Kânî (Ebû Bekîr) (1791)
82. Karayılanzade Mehmet Emin Sabrî (1814)
83. Kasımzade Muhammed Bursevî (18.yy.)
84. Kaygulu Halîl (18.yy.)
85. Kazasker Mekki (1797)
86. Kesbî (1798-99 sonrası)
87. Koca Râgıp Paşa (1763)
88. Köstendilli Süleyman Şeyhî (1819-1820)
89. Lazikizâde Feyzullah Nâfiz (1767)
90. Mazlûm (18.yy.)
91. Mehmed Sıdkı Esîf (1732-33)
92. Mehmed Sıdkî (18.yy.)
93. Mehmed Şerîf Efendi (1790)
94. Mehmet Nebîl (1820)
95. Morali Azîz (1738)
96. Mustafa Sıdkî (1769)
97. Musullu Es'ad Seyyid Mehmed (18.yy.)
98. Muvakkıtzade Mehmet Pertev (1807-08)
99. Münif Antakî (1743)
100. Nahîfî Süleyman (1738)
101. Nâşid (1791)
102. Nakşî Eyyûbî (1764)
103. Nazîr İbrahim (1774)
104. Nebzî (1762 sonrası)

105. Neccârzâde Rızâ (1746)
106. Necîb (III. Ahmed) (1736)
107. Nedîm (1730)
108. Nedred (1791-92'den sonra)
109. Nevres-i Kadîm (1762)
110. Neyyir Abdüllahim Dede (1800-01)
111. Nimet (İstanbul) (1773)
112. Niyâzî Çelebi (18.yy.)
113. Nüzhet (1778)
114. Ömer Besîm (1781)
115. Priştineli Nûrî (18.yy.)
116. Ra'ûfî Şeyh Seyyid Ahmet (1757)
117. Rağmî (Şeyh Mehmed) (18.yy.)
118. Râtîb Ahmed Paşa (1762)
119. Re'fet Mehmet Azîz (1765)
120. Receb Enîs Dede (1734)
121. Reisülküttap Mehmet Ârif (1813)
122. Reşîd Mehmed Efendi (1812)
123. Rusçuklu Zarîfî (1795)
124. Sabîh (1783)
125. Sabrî (18.yy.)
126. Sâcidî (1722)
127. Sadîk (18.yy.)
128. Sâfî (18.77.?)
129. Sâhib Dede (18.yy.)
130. Sâid Giray (18.yy.)
131. Sâkîb Dede (1735)
132. Salahaddin Uşşâkî (1783)
133. Sâlik Efendi (Kasımpaşa) (18.yy.)
134. Sâlim (Mirzâ-zâde) (1739-43)
135. Senâ'î (1784-85)
136. Servet (Osman) (1766)
137. Seyyîd (Mehmed Kâsım Halvetî) (18.yy.)
138. Seyyid Ahmed Ra'ûfî (1748?)
139. Seyyîd Burhan (1790)
140. Seyyîd Vehbî (1736)
141. Seyyid Yusuf Hakkı (18.yy.)
142. Sezâyî Câbi Hasan Dede (1738)
143. Sivash İzzet Osman (18.yy.)
144. Subhîzâde Abdî (1763-64)
145. Suyolcuzâde Ahmed Nehrî (1768)
146. Suyolcuzâde Mehmed Necîb (1758)
147. Sünbülzâde Vehbî (1809)
148. Sürurî (1813)
149. Şâkir (18.yy.)
150. Şehdî (1769)
151. Şekûrî (1766-67)
152. Şerîf Ali Kâdirî (18.yy.)
153. Şeyh Gâlib (1799)
154. Şeyhülisâm Es'ad (1753)
155. Şühî Bengîzâde (1738)
156. Tab'î Siyâhîzâde (1785-1789 arası)
157. Tayyâr Mahmûd Paşa (1808)
158. Tokath Kânî (1791)
159. Ünsî Hasan Efendi (1723)
160. Vahîd Mahtûmî (1732-33)
161. Vakanüvis Râşid (1735)
162. Vak'anüvis Mehmed Edîb (1801-02)
163. Vâlî (1738)
164. Vâsık (Îlâhîzâde) (1751-52)
165. Vuslâtî (18.yy.)
166. Yahyâ Nâzım (1727)
167. Yahyâ Tevfîk (1791)
168. Yâver (1770)
169. Yusuf Hakkı (18.yy.)
170. Yüsri Ahmed Nazîf (18.yy.)
171. Zaîfe (18.yy.)
172. Zekâyî (1812)
173. Zîver (18.yy.)
174. Zîver (İbrahim) (1761)
175. Zübeyde Fitnat (1780)

19. Yüzyıl

1. Abdî-i Karahisarî (1885)
2. Abdülaziz Âsım Irakî (1887)
3. Abdülbaki Nâsır Dede (1821)
4. Abdünnâfi İffet Efendi (1891)
5. Âbid Efendi (19.yy.)
6. Âdile Sultan (1899)
7. Âgehî (1874)
8. Ahmed Bâdî (1908)
9. Ahmed Cevdet Paşa (1895)
10. Ahmed Lütî Efendi (Vak'anüvis) (1907)
11. Ahmed Tâlib İrşâdî (1880-81)
12. Ahmet Sadık Zîver (1862)
13. Âkif (1827-28)
14. Ali Emîrî (1924)
15. Ali Feyzî (1894)
16. Ali Handî (19.yy.)
17. Aşkî Mustafa (19.yy.)
18. Ayıntablî Mahremî (19.yy.)
19. Bahrî (19.yy.)
20. Behrî (18-19.yy.?)
21. Bendi Mustafa Baba (19.yy.)
22. Besnili Lüzûmî (1867)
23. Bursalı Emrî Murad (1916)
24. Bursalı İbrahim Râzî (19.yy.)
25. Bursalı İffet (1840)
26. Câzib (1857 sonrası)
27. Cesârî (1829)
28. Çankırlı İbrahim Hürrem (1824)
29. Çukandarzade Şâkir (1836)
30. Dâniş Mehmed (1830)
31. Danişmendzade Şevket Gavsî (19.yy.)
32. Derviş Selim Sırrî (19.yy.)
33. Dilsûz (19.yy.)
34. Diyarbakırlı Nigâhî (1860)
35. Diyarbakırlı Azmî (1831)
36. Diyarbakırlı Kâmî (1884)
37. Dursun Ahmed Nâtîkî (1863)
38. Ebubekir Sâmi Paşa (1813-14)
39. Ecrî (19.yy.)

40. Edib Harâbî (1916)
41. Ednâyî (19.yy.)
42. Eğribozlu Mehmet Emin Sırrî (19.yy.)
43. Elmastraşzade Hilmî (1881)
44. Enderunlu Ferîd İbrahim (19.yy.)
45. Enderunlu Halîm (19.yy.)
46. Enderunlu Vâsîf (1824-25)
47. Eskicumalı Hamîd (1843)
48. Eşref Paşa (19.yy.)
49. Fatîm (1866)
50. Fehîm-i Sâni (Süleyman Fehim) (1846)
51. Ferdî Abdullah Efendi (19.yy.)
52. Fetvaeminizâde Galib Zühdi (1875?)
53. Fizâhî (19.yy.9)
54. Giresunlu Refî (1893)
55. Giritli Hilâlî (19.yy.)
56. Giryân (19.yy.)
57. Gulâmî (Sivash) (1886)
58. Gülzârî (19.yy.)
59. Hâfız Mehmed Sebâtî (1904)
60. Hâfız Ulvî (1866'dan sonra)
61. Hâlet (İbrahim) Bey (19.yy.)
62. Hâlet Efendi (Mehmed Sa'îd) (1822)
63. Hamâmîzâde İhsan (1948)
64. Hâmî (1892)
65. Harputlu Mahmûd (19.yy.)
66. Hasan Cemâlî Baba (1915)
67. Hasan Hilmî (1896 sonrası)
68. Hasan Rızâ (19.yy.)
69. Hatice Nakiye Hanım (1899)
70. Hersekli Ârif Hikmet (1903)
71. Hızırâgazâde Sa'îd (19.yy.)
72. Himmetzade Ahmet Cezbî (1829)
73. Hocazâde Ahmed Kâmil (19.yy.)
74. Ispartalı Sabrî (1833)
75. İydî Baba (1865)
76. İbrahim Fehmî (19.yy.)
77. İbrahim Tâib (1834'ten sonra)
78. İbret Mehmet Efendi (1845)
79. İsmail Nâkâm (1906)
80. İstanbullu Eşref (1876)
81. İzmirli Rûmî (1889)

82. Kanbalakzade Hazmî (1928)
83. Karacızâde İzzet Molla (19.yy.)
84. Keçecizâde İzzet Molla (1829)
85. Kemahlı İbrahim Hakkı (1924)
86. Kerküklü Şükrü (19.yy.)
87. Kerküklü Tabiboğlu (1906-07)
88. Kıbrıslı Hasan Hilmî (1847)
89. Kıbrıslı Hocazâde Şeyh Ahmet Kâmil Efendi (1894)
90. Kilisli Abdullah Sermest (1882)
91. Kilisli Ebûbekir Vahîd (1887)
92. Kilisli Lutfullah Hâzım (1913)
93. Konyalı Şem'î (1839-1841)
94. Kütahyalı Vasfî (1876)
95. Leskofçalı Gâlib (1867)
96. Leylâ Hanım (1847)
97. Lütî (1847)
98. Mahmud Celaleddîn Paşa (1899)
99. Mahmûd Fâiz (1867)
100. Mahmud Nedim Paşa (1883)
101. Mahmut Cemil Bey (1914)
102. Malatyalı Necâtî (19.yy.)
103. Malatyalı Sabrî (19.yy.)
104. Manastırlı Salih Fâik (1900)
105. Mehmed Ali Hilmî Dedebaba (1907)
106. Mehmed Şâkir Gâlib (1911)
107. Mehmet Memduh Paşa (1925)
108. Mehmet Sa'id Pertev (1837)
109. Mehmet Tâhir Selam (1844)
110. Merzifonlu İbrahim Cûdî (1931)
111. Mevlânâ Celaleddîn Ahmed Sâdî Havrânî (19.yy.)
112. Misî İsmail Hakkı (1870)
113. Muhammed Tâhir Saffeddin (19.yy.)
114. Muhyiddin Rûmî (1889)
115. Musa Kâzım Paşa (1890)
116. Mustafa Refik (1900)
117. Mustafa Rûmî Efendi (19.yy.)
118. Nâfî (1849-50)
119. Nail Abbas Paşa (1859)
120. Nakşibendî Mehmed Murad (1848)
121. Nazîf (1858)

122. Necmî (19.yy.)
123. Nevşehirli Siyamezade Hasan Hamdî (19.yy.)
124. Nigârî (1885)
125. Nihad Bey (19.yy.)
126. Nihânî (19.yy.)
127. Niyazî (Mehmed) (19.yy.)
128. Numân Mâhir (1843)
129. Nûrî 819.yy.)
130. Osman Nevres (1876)
131. Osman Şems (1893)
132. Ömer Hulûsî (19.yy.)
133. Ömer Şevki Mardinî (1852)
134. Râcî (19.yy.)
135. Racûlî (19.yy.)
136. Râgıpaşazâde Lütî (19.yy.)
137. Râif (Mehmed Bey) (19.yy.)
138. Râmiz Mehmed Efendi (19.yy.)
139. Refî' Kalâyî (1823)
140. Remzî (1843'ten sonra)
141. Resmi Ali Baba (19.yy.)
142. Reşit Paşa (1858)
143. Rıfkî (1860)
144. Rızâ (19.yy.)
145. Rifat Mehmet (Karşı) (19.yy.)
146. Rîzî (19.yy. sonları)
147. Sa'dî Karabâğî (19.yy.)
148. Sa'id Gülşenî (19.yy.)
149. Safâyî Ali Dede (19.yy.)
150. Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Mehmed Efendi (1848)
151. Salâhî (19.yy.)
152. Sâlih Baba (1907)
153. Sandıklı Fikrî (1901-02)
154. Selâmî (1842)
155. Semizzâde Süleyman Rüşdî (1855)
156. Senih-i Mevlevî (1900)
157. Sermed (1848)
158. Seyyid Ahmed Cemâlî (19.yy.?)
159. Seyyid Ali Nasûhî Bey (19.yy.)
160. Seyyid Hasan Haydar (19.yy.)
161. Seyyid Osman Adapazârî (19.yy.)

162. Seyyid Süleyman Mahvî (19.yy.)
163. Sıdkî Derviş Mehmed (18-19.yy)
164. Sırrî Râhile Hanım (1877)
165. Sivaslı Rûhî (19.yy.)
166. Sutûrî (1828 sonrası)
167. Suud Mehmed Yavsî (19-20.yy.)
168. Sûzî (1830)
169. Sükûtî (1902)
170. Şakir Mehmet Efendi (1836)
171. Şanizade Atâullah (1826)
172. Şems-i Hayâlî (1877-78)
173. Şeref Hanım (1860)
174. Şevki Hasan Tahsîn (19.yy.)
175. Şeyh Hasan Haydar (19.yy.)
176. Şükrî (19.yy.)

177. Tırnakcızâde Mehmed Sa'îd Ziver Bey (19.yy.)
178. Trabzonlu Avnî (19.yy.)
179. Trabzonlu Emin Hilmî (1884)
180. Trabzonlu Osman Paşa (1906)
181. Üsküdarlı Hakkı Bey (1895)
182. Yanbolulu Ali Tûrâbî (1868)
183. Yenişehirli Avnî (1883)
184. Yenişehirli İzzet (1821)
185. Yozgath Fennî (1918)
186. Yusuf Muhlis Paşa (1843)
187. Zâ'ik (1852)
188. Zekî (19.yy.)
189. Zihnî (Çermikli) (19.yy.)

20.Yüzyıl

1. Abdullah Konbul (1973)
2. Abdüllatif Lütî (20.yy.)
3. Abdülmalik Hilmî (1928)
4. Ali Rıza Erhan (1981)
5. Âsî (1979)
6. Asrî (20.yy.)
7. Baba Hüsnü (20.yy.)
8. Balıkesirli Abdülaziz Mecdî (1941)
9. Hacı Hulûsî Baba (1936)
10. Hamdî (Serbestzâde Ahmed) (1939)
11. Hazirizade Mehmet Elif Efendi (1926)
12. Hüseyin Vassaf (20.yy.)
13. Hüznî (1936)
14. Mehmed Şemsî (1936)
15. Mestî (19-20.yy.?)
16. Siverekli İbrâhim Re'fet (1938)
17. Şeyh Halid (1931)
18. Şeyh Hâlid (1931)
19. Tâlibî (1943)

Mesnevîler

1. Abdî “Camasbnâme”
2. Abdurrahman Gubârî “Pendnâme”
3. Abdülvâsi Çelebi “Halilnâme”
4. Adnî Receb Dede “Pendnâme”
5. Adnî Hasan Efendi “Tergîbât”
6. Ahmed-i Dâî “Çengnâme”
7. Ahmed-i İlâhî “Pendnâme”
8. Ahmed-i Rıdvân “Rıdvâniyye”
9. Ahmed-i Sûzî “Pendnâme”
10. Ahmedî “Cemşîd ü Hurşîd”
11. Ahmedî “İskendernâme”
12. Ahmedî “Tervîhü’l-Ervâh”
13. Ankaralı Hekim Nidâî “Genc-i Esrâr-ı Ma’ânî”
14. Ârif “Mürşîdü’l-Ubbâd”
15. Ârif “Nüsha-i Âlem”
16. Ârif “Ravzatü’t-Tevhîd”
17. Ârif “Vefât-ı Nebî”
18. Askerî “Pendnâme”
19. Âşık Ahmed “Câmiü’l-ahbâr”
20. Âşık Paşa “Fakrnâme”
21. Âşık Paşa “Vasf-ı Hâl”
22. Âşık Paşa “Garibnâme”
23. Aşkî “Heft Peyker”
24. Avnî “Tuhfetü’l-Hükkâm”
25. Behiştî “Heft Peyker”
26. Behiştî “Heşt Behişt”
27. Behiştî Ahmed “İskendernâme”
28. Bekâyî “Gül ü Bülbül”
29. Cem Sultan “Cemşîd u Hurşîd”
30. Cemâlî “Risâle-i Durûb-ı Emsâl”
31. Cemâlî “Hümâ vü Hümâyun”
32. Cinânî “Cilâü’l-Kulûb”
33. Çâkerî “Yûsuf u Züleyhâ”
34. Diyarbakırlı Ahmed Mürşîdî “Pendnâme”
35. Diyarbakırlı Emîrî “Nasihâtname”
36. Diyarbakırlı Halîlî “Pendnâme”
37. Edîb Ahmed Yûknekî “Atebetü’l-Hakâyık”
38. Elvan Çelebi “Menâkıbu’l-Kudsiyye”
39. Emîrî “Gülşen-i Ebrâr”
40. Emîrî “Mir’atü’l-Ebrâr”
41. Enderunlu Fâzıl “Hûbânnâme”
42. Enderunlu Fâzıl “Zenânnâme”
43. Esîrî “Pendnâme”
44. Eyyûbî “Menâkıb-ı Sultan Süleyman”
45. Fasîh Ahmed Dede “Behişt-âbâd”
46. Fazlî “Gül ü Bülbül”
47. Firâkî “Hüsrev ü Şîrîn”
48. Fuzûlî “Leylâ vü Mecnûn”
49. Gelibolulu Mustafa Âlî “Mihr u Mâh”
50. Gülşehrî “Mantıku’t-Tayr”
51. Güvâhî “Pendnâme”
52. Halil Efendi “Lübbü’n-Nesâyih”
53. Halîlî “Fürkâtnâme”
54. Hamdî “Tuhfetü’l-Uşşâk”
55. Hamdullah Hamdî “Leyla ile Mecnûn”
56. Harputlu Ömer Naîmî “Manzûme-i Na’îmiyye”
57. Hatâyî “Nasihâtname”
58. Hatipoğlu “Bahrü’l-Hakâyık”
59. Hızrî “Âb-ı Hayât”
60. Hoca Mesud “Ferhengnâme-i Sâdî”
61. Hoca Mesud “Süheyl ü Nevbahâr”
62. Hümâmî “Sînâme”
63. Hüseyin Ahmed b. Sirozî “Câmi’u’n-Nasâyih”
64. İbrâhim Gülşenî “Pendnâme”
65. Kadızâde Mehmed İlmî “Kadınlara Nasihat”
66. Keçecizâde İzzet Molla “Mihnet-keşân”
67. Kemal Ümmî “Kırk Armağan”
68. Kemâloğlu “Ferâhnâme”
69. Kemalpaşazâde “Yûsuf u Zelihâ”
70. Keşfî “Te’dibnâme”
71. Kirdeci Ali “Dâsîtân-ı Hâmâme”
72. Kirdeci Ali “Kesikbaş Destanı”
73. Lâmi’î “Veyse vü Râmin”
74. Lâmi’î Çelebi “Salâmân u Absâl”
75. Lâmi’î Çelebi “Şem’ ü Pervâne”

76. Mahremî “Şehnâme”
77. Mantıkî “Nasihatnâme”
78. Mehmed “İşknâme”
79. Mu’inî “Mesnevî-i Murâdiye”
80. Muhammed Emîn Müftüzâde
“Levhnâme”
81. Muhammed Şerîfî “Pend-i Gülistân”
82. Muhyiddin Kâdiri “Nasihatnâme”
83. Mûyî “Nâlân u Handân”
84. Mürîdî “Pend-i Ricâl”
85. Mürîdî Aydınî “Mansurnâme”
86. Nâbî “Hayriyye”
87. Nâlî Mehmed Efendi “Tuhfetü’l-
Emsâl”
88. Nev’î “Tûtî vü Zâğ”
89. Nev’izâde Atâyî “Sâkinâme”
90. Nev’izâde Atâyî “Sohbetü’l-Esmâr”
91. Oflu Bilâl Efendi “Nasîhâtname”
92. Refî’î “Beşâretnâme”
93. Sâfî Mustafa Efendi “Gülşen-i Pend”
94. Sâlih Çelebi “Dürer-i Nesâiyih”
95. Sarı Abdullah Efendi “Gülşen-i Râz-ı
Ârifân”
96. Saruhanlı Gülşenî “Râznâme”
97. Sevdâ’î “Leyla ile Mecnûn”
98. Sıdkî Baba “Nasihatnâme-i Sıdkî”
99. Süleyman Çelebi “Mevlîd”
100. Sünbülzâde Vehbî “Lutfiyye”
101. Sünbülzâde Vehbî “Nasîhâtname-i
Vehbî”
102. Şâdî Meddâh “Maktel-i Hüseyin”
103. Şemseddin Sivâsî “Gülşen-âbâd”

104. Şemseddin Sivâsî “Heşt Behişt”
105. Şemseddin Sivâsî “İbretnümâ”
106. Şemseddin Sivâsî “Mir’atü’l-Ahlâk”
107. Şemseddin Sivâsî “Pendnâme”
108. Şeyh Eşref b. Ahmed “İbretnâme”
109. Şeyh Eşref b. Ahmed “Nasihatnâme”
110. Şeyhî “Harnâme”
111. Şeyhî “Hüsrev ü Şîrîn”
112. Şeyhoğlu Mustafa “Hurşîdnâme”
113. Şeyyâd Hamzâ “Yûsuf u Zelîhâ”
114. Şükrî-i Bitlîsî “Selimnâme”
115. Tâcizâde Câfer Çelebi “Hevesnâme”
116. Tameşvarlı Naîmüddîn “Pendnâme”
117. Taşlıcalı Yahya “Kitâb-ı Usûl”
118. Tokathî İshak Efendi “Nazmü’l-Ulûm”
119. Tutmacı “Gül ü Hüsrev”
120. Uralı Ya’kub Oğlu Hüseyin “Miftâh-ı
Cennet”
121. Ümmî Îsâ “Mihr ü Vefâ”
122. Vak’anüvis Es’ad Efendi “Pendnâme”
123. Vassaf Abdullah Efendi “Hayâl-i Beh-
cet-âbâd”
124. Yazıcıoğlu Muhammed “Muhamme-
diyye”
125. Yetimî “İbretnâme”
126. Yûnus Emre “Risâletü’n-Nushiyye”
127. Yûsuf Has Hacib “Kutadgu Bilig”
128. Yûsuf-ı Meddâh “Varka ve Gülşâh”
129. Zaîfî “Sergüzeştname”
130. Zarîfî “Pendnâme”
131. ?, Öğütnâme,
132. ?, Tarikâtnâme